

L77-6
6

Ē. MUGURĒVIČS

OLĪNKALNA UN LOKSTENES PILSNOVADI

3.-15. gs. arheologiskie pieminekļi

TĀLAVA
PIEBALGA

GRIBAŽI

LIEDESKALNI

AUTĪNA

ARNICĒNI

CESVAINĒ

NEGESTE

MĀRCIENA

Awiekste

Ogre

LIELVĀRDE

KOKNESE

VARKA

AIZKRAUKLE

KOKNESE

OLĪNA
ALENE

GERDENE

Daugava

SĒLPILS

ASOTE

JERSIKA

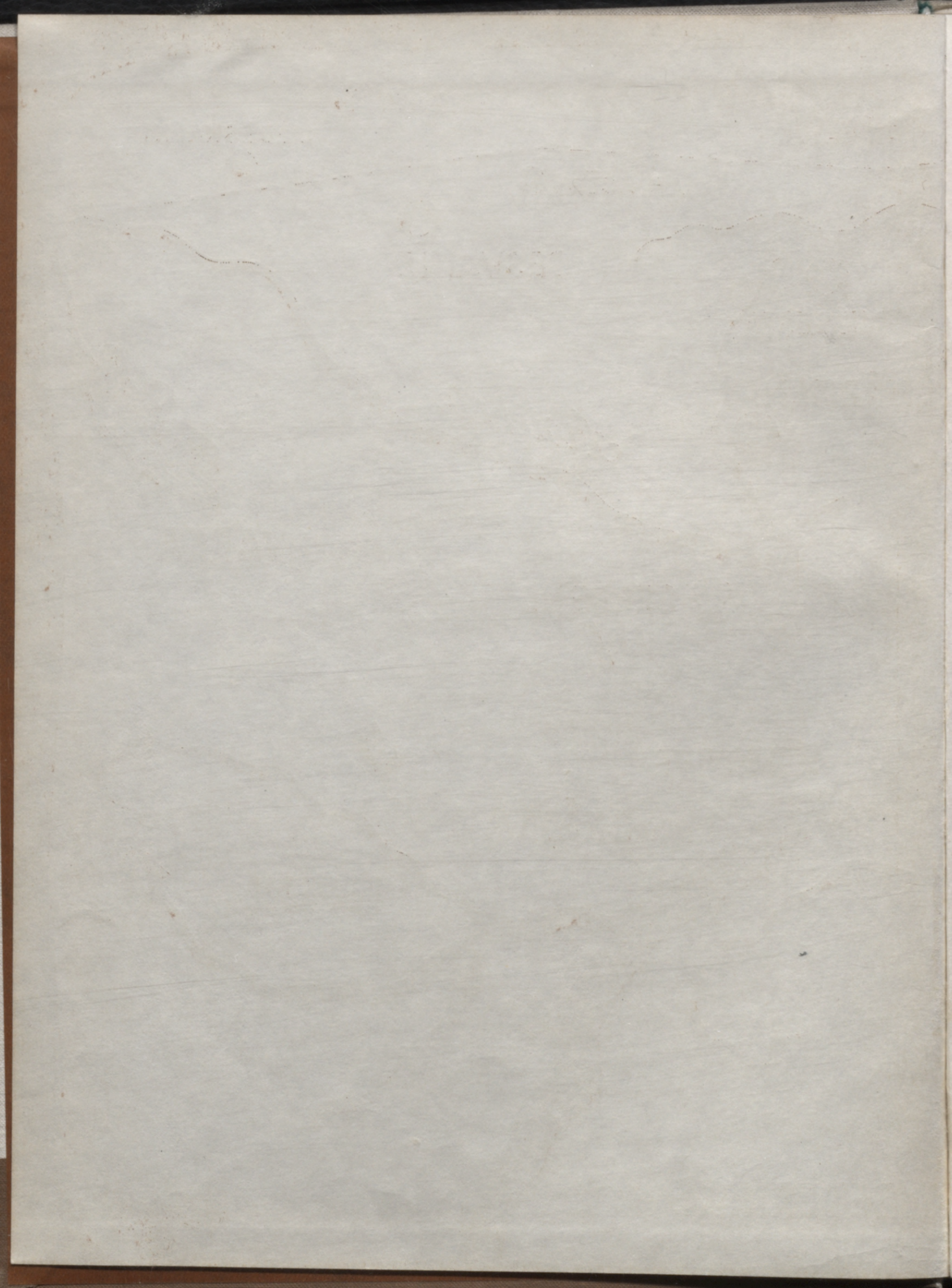
LEPENE

SĒLIJA

JERSIKA

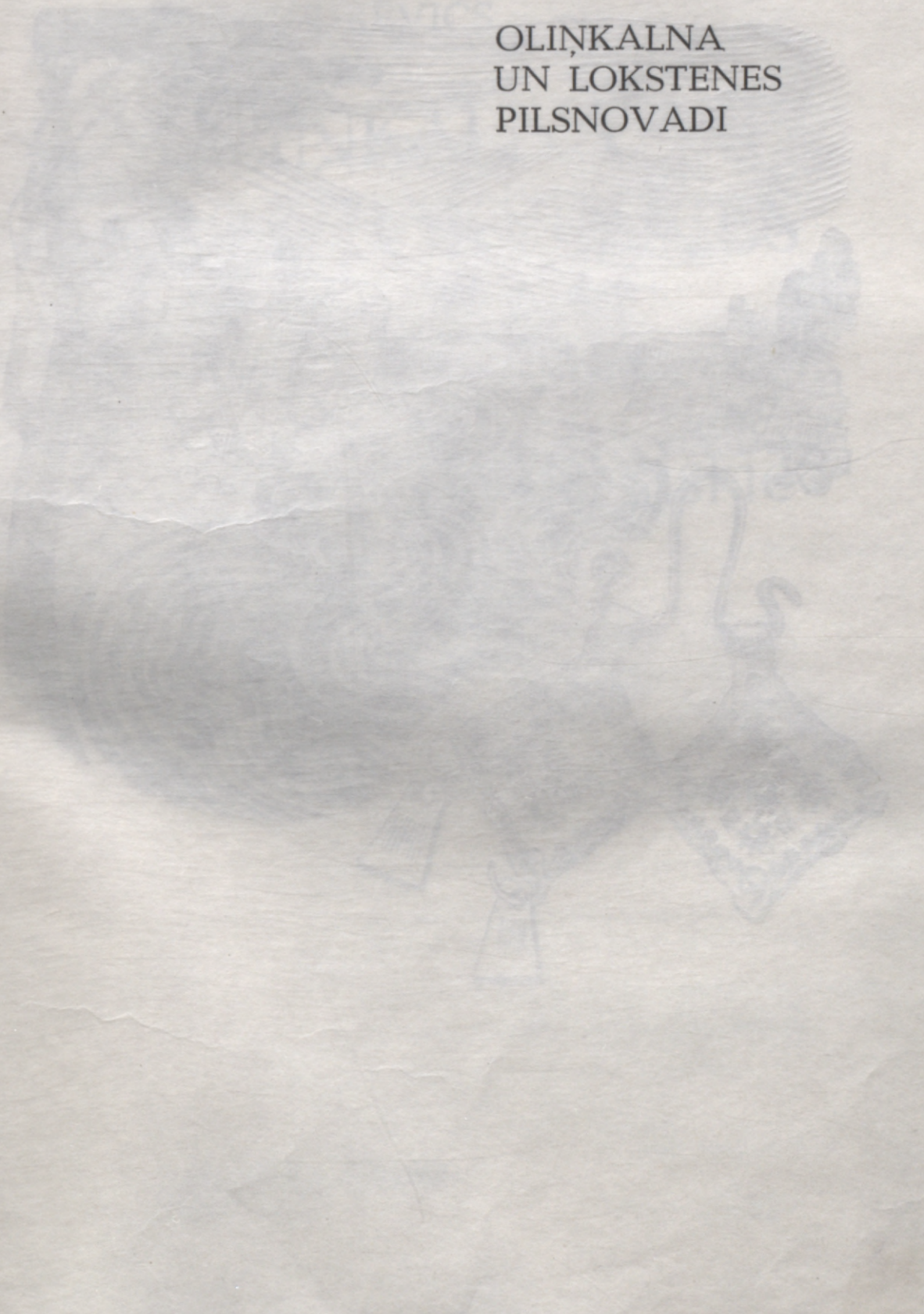
BEBERNINE

Ē. MUGURĒVIČS

OLINKALNA
UN LOKSTENES
PILSNOVADI

L 77-6
6

Dubā
L
9

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADEMIJA
VĒSTURES INSTITŪTS

Ē. MUGURĒVIČS

OLINKALNA
UN LOKSTENES
PILSNOVADI

3.-15. gs. arheologiskie
pieminekļi

IZDEVNIECĪBA «ZINĀTNE»
RĪGA 1977

9(L)1
Mu 087

Vija Lāča Latv PSR
VALSTS BIBLIOTEKA

77-34.285 0305051920

Эвалд Станиславович Мугуревич
ЗАМКОВЫЕ ОКРУГА ОЛИНЬКАЛНС
И ЛОКСТЕНЕ.
Археологические памятники III—XV вв.
(АН Латвийской ССР. Институт истории)
Издательство «Зинатне», Рига, 1977
На латышском языке

Ilustratīvo materiālu sagatavojusi
M. JĀŅKALNIŅA
Mākslinieks G. SAFRONOVŠ

Publicēts saskaņā ar Latvijas PSR
ZA Redakciju un izdevumu padomes
1976. g. 29. aprīļa lēmumu

© Izdevniecība «Zinātne», 1977

M 10602—078
M811(11)—77 46—77

SATURS

PRIEKŠVĀRDS	7
IEVADS	9
DZĪVESVIETAS	13
Oliņkalns	13
Ievads. Pētniecības vēsture	13
Pilskalna kultūras slānis	15
Priekšpils un senpilsētas problēma	31
Pilskalna apbūve	32
Atradumi un to hronoloģija	34
Darbarīki un saimniecības piederumi	34
Ieroči, zirglietas	36
Rotas	37
Keramika. Pilskalna hronoloģijas jautājumi	40
Pilskalna iedzīvotāju saimniecība	42
Zemkopība un lopkopība	42
Medniecība	43
Amatniecība	44
Tirdzniecība, politiskie un kultūras sakari	46
Pilskalns rakstītajos avotos. Iedzīvotāju sociālā un etniskā piederība	47
Mežmalu pilskalns	50
Pilskalna situācija, kultūras slānis un atradumi	50
Senlietas un keramika, to hronoloģija	51
Iedzīvotāju saimniecība un tehniskā piederība	52
Lokstene	53
Ievads. Senvietas situācija. Pētniecības vēsture	53
Pilskalns un apmetne dzelzs laikmetā	55
Mūra pils periods	60
Mūra sienas	60
Kultūras slāņa stratigrāfija un hronoloģija mūra pils pastāvēšanas laikā	63
Mūra pils apdzīvotības pirmais posms (14. gs.)	65
Mūra pils apdzīvotības otrais posms (14. gs. beigas un 15. gs. sākums)	69
Mūra pils apbūves un celtniecības vispārīgs raksturojums	71
Vēlākās apdzīvotības un apbūves pēdas Lokstenes pilī	72
Arheoloģisko atradumu analīze un hronoloģija	73
Darbarīki un saimniecības piederumi	73
Ieroči, jātnieka piederumi, zirglietas	80
Rotas	82
Keramika	86

Saimniecība	89
Zemkopība	89
Lopkopība	89
Medniecība, zvejniecība	90
Amatniecība	90
Monētas. Pieminekļa hronoloģija	93
Iedzīvotāju sociālā un etniskā piederība	95
Rakstītie avoti par Lokstenes pili. Pils nozīme viduslaikos	97
KAPULAUKI	99
Priedaines kapulauks	99
Senvietas situācija. Atsegto apbedījumu apraksts	99
Senlietu analīze un hronoloģija	102
Darbarīki un ieroči	102
Rotas	103
Iedzīvotāju sociālā un etniskā piederība	104
Pļaviņu Radžu kapulauks	105
Senlietu analīze un hronoloģija	110
Darbarīki un ieroči	110
Rotas	111
Iedzīvotāju sociālā un etniskā piederība	117
Secinājumi	119
Avotu un literatūras norādes	121
Tabulas	
Saīsinājumi un izmantotā literatūra	129
Замковые округа Олинькалнс и Локстене. (Археологические памятники III—XV вв.) Резюме	134
Die Burggebiete Olin̄kalns und Lokstene. (Archäologische Denkmäler des 3.—15. Jh.) Zusammenfassung	139

PRIEKŠVārds

Monogrāfija par Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadu arheoloģiskajiem pieminekļiem balstās uz Latvijas PSR ZA Vēstures institūta laikā no 1959. līdz 1964. g. veikto pētījumu rezultātiem Pļaviņu HES applūdinājuma zonā Daugavas labajā krastā pie Pļaviņām. Te izvietotie arheoloģiskie pieminekļi jau sen saistījuši vēsturnieku uzmanību, jo šeit tuvu cits pie cita atrodas vairāki izcili objekti, pirmkārt, viens no lielākajiem Latvijas pilskalniem — Oliņkalns, otrkārt, Rīgas arhibīskapa vasaja pils Lokstene, kur konstatēta arī agrāka apdzīvotība, kā arī pazīstamie kapulauki Priedainē, Radzēs u. c. arheoloģiskie pieminekļi.

Minētie pieminekļi ir pēliti kompleksi. Izdarot izrakumus dzīvesvietās, atsegti arī tām tuvumā esošie kapulauki, lai tādējādi iegūtu vienotu un vispusīgu priekšstatu par viena mikrorajona (apmēram 75—100 km²) vēsturi laikā no m. ē. 3. līdz 15. gadsimtam. Šis samērā plašais mikrorajons pašreizējās Pļaviņu pilsētas tuvākajā apkārtnē nav izdalīts mehāniski, jo šķiru sabiedrības veidošanās laikā te bijis Lokstenes pilsnovads, kamēr agrā feodālisma periodā tas vēsturiski atbilst Oliņkalna (Alenes) pilsnovadam — Olinas zemēm. Kopš 14.—15. gs. te ir Lokstenes mūra pilī dzīvojošā arhibīskapa vasaja īpašumi, kas ar 16. gs. ietilpst Stukmaņu muižas teritorijā. Monogrāfijā tātad ir parādīta viena novada vēsture pēc arheoloģiskajiem materiāliem. Iespēju robežās piesaistīti arī jau agrāk iegūtie, bet nepublicētie materiāli, kas glabājas Latvijas PSR Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļā (A), kā arī rakstīto avotu dati, bez kuriem nav izprotama novada vēsture. Kā salīdzināmais materiāls izmantota plaša literatūra un Igaunijas, Lietuvas, Maskavas, Ļeņingradas u. c. muzeju fondi.

Oliņkalns savas skaistās apkārtnes, augsto un stāvo klinšu dēļ līdz nesenam laikam bija pazīstams galvenokārt kā tūristu apskates objekts un alpīnistu treniņu vieta. Arheoloģiskie izrakumi parādīja, ka Oliņkalnam ar savu vairāk nekā 2 ha lielo plakumu, 175 m garo un līdz 7 m augsto zemes valni bijusi svarīga nozīme kā vienam no lielākajiem senpilsētas tipa nocietinājumiem agrā feodālisma perioda Latvijā.

Izrakumos Lokstenē skaidri izdalījās divi apdzīvotības periodi. Sākotnējā periodā (3.—11. gs.) Lokstene bijusi seno sēļu pilskalns ar izteiktu amatniecisku raksturu. Lokstenes apdzīvotības otrā perioda (14.—15. gs.) arheoloģiskie materiāli raksturo iedzīvotāju dzīves veidu un nodarbošanos arhibīskapa vasaja pilī. Šī perioda Lokstenes arheoloģiskais materiāls ir visai nozīmīgs. Pirmkārt, Lokstene ir pagaidām vienīgā Livonijas bīskapa vasaja pils, kas ir pēlīta ar plānveidīgiem izrakumiem, otrkārt, Lokstenes 14.—15. gs. kultūras slānis nav saposlīts ar vēlāka laika pārbūvēm, kā tas ir, piemēram, Koknesē, Sēlpilī u. c. viduslaiku mūra pilīs. Lokstenes atradumu viduslaiku komplekss attiecas uz vienu gadsimtu un dod svarīgus norādījumus par iedzīvotāju etnisko sastāvu un saimniecisko dzīvi nocietinātā feodāla sētā.

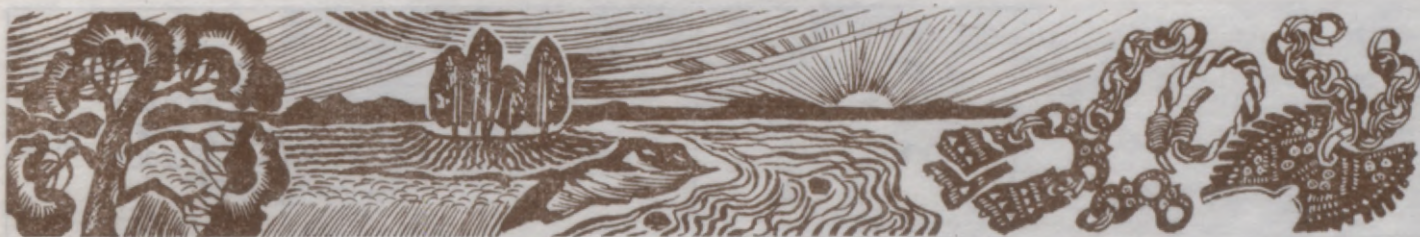
Mežmalu pilskalns ir plašākais ekspedīcijas jaunatklātais objekts. Pilskalna nocietinājumi un iedzīvotāju dzīves veids sniedz uzskatāmu priekšstatu par novada pilskalnu sākotnējo apdzīvotības periodu (7.—10. gs.). Tiesa, kā Lokstenē, tā daļēji arī Oliņkalnā konstatēts šī laika kultūras slānis, bet tas abos objektos traucēts ar vēlāku periodu apbūvi, turpretī Mežmalu pilskalnā dzīve 10. gs. vispār izbeigusies.

Priedaines kapulauks svarīgs tai ziņā, ka tā izrakumu materiāli ir līdzīgi Daugavas kreisajā krastā (Augšzemē) plaši pazīstamo kolektīvo uzkalniņu materiālam un parāda pāreju uz 7.—8. gs. līdenajiem skeletkapjiem.

Radžu kapulauks ar 32 izpētītajiem līdzējiem kapiem (8.—12. gs.) it kā turpina Priedaines kapulaukā konstatētās 7.—8. gs. apbedīšanas tradīcijas. Radžu kapulauka bagātīgais inventārs, kapulauka nelielais attālums no Oliņkalna, kā arī šī pilskalna un kapulauka hronoloģiskā atbilstība ir nozīmīgi faktori pilsnovada iedzīvotāju sabiedriskās iekārtas raksturošanai.

Pētījumā par Pļaviņu pilsētas apkārtnes arheoloģiskajiem pieminekļiem mēģinājām atbildēt uz jautājumu, kāpēc mainījās iedzīvotāju etniskais sastāvs, radās jauni un iznīka vecie ekonomiski politiskie centri. Īpaša uzmanība pievērsta latviešu un Baltijas vācu feodāļu materiālās kultūras mijiedarbībai. Faktiski Lokstenes pils izrakumos iegūtais materiāls pirmo reizi Latvijas arheoloģijā ļāva izvirzīt tēzi par vietējo iedzīvotāju kultūras ievērojamu ietekmi vairāku vācu mūra piļu izveidē.

PIEKŠVĀRDS

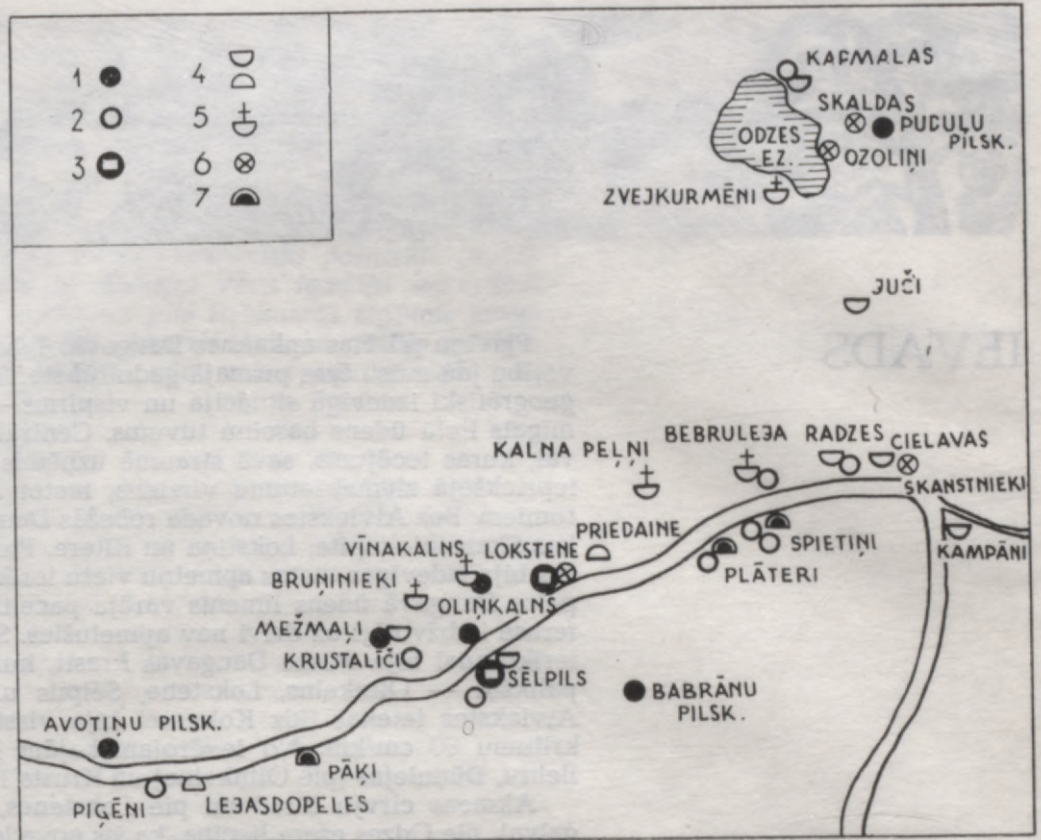
IEVADS

Ļaviņu pilsētas apkaimes Daugavas labajā krastā samērā blīvo apdzīvotību jau mūsu ēras pirmajā gadu tūkstošā neapšaubāmi noteica šī rajona ģeogrāfiski izdevīgā situācija un vispirms — senatnes cilvēkam tik nozīmīgais lielu ūdens baseinu tuvums. Centrālā vieta šajā ziņā bija Daugava, kuras tecējums, savā straumē uzņēmis lielāko pieteku Aivieksti, no iepriekšējā ziemeļrietumu virziena, metot asu līkumu, pagriežas uz rietumiem. Bez Aiviekstes novada robežās Daugavai labajā pusē vēl ir pietekas Skanstniekupīte, Lokstiņa un Rītere. Pieteku daudzās gleznainās terases bija izdevīgas vietas apmetņu vietu ierīkošanai. Tā kā sevišķi spēcīgos palos Daugavā ūdens līmenis varēja pacelties par 9 m, pirmajā virspalū terasē iedzīvotāji uz dzīvi nav apmetušies. Sevišķi izdevīgi nocietinājumu ierīkošanai bija stāvie Daugavas krasti, kur bija izveidojušies salveidīgi palikšņi — Oliņkalns, Lokstene, Sēlpils u. c. Pati Daugava posmā no Aiviekstes ietekas līdz Koknesei bija visstraujākā un viskrācainākā ar kritumu 90 cm/km. No ievērojamākajām krācēm var atzīmēt Grūbes,¹ Bebru, Dūņulejas (pie Oliņkalna) un Krusta līču krāces.

Akmens cīrvju atradumi pie Lokstenes, Skanstniekos (akmens vāles galva), pie Odzes ezera liecina, ka šis novads bijis apdzīvots arī jau agrāk. Atradumu vietu situācija vedina domāt, ka dzīvei izmantotas mazu upīšu ietekas un ezeru krasti. Daugavas kā vadošā satiksmes un tirdzniecības ceļa nozīme saglabājusies visā apskatāmajā periodā. Tāpēc aplūkojamā novada dzīvesvietas un kapulauki grupējas galvenokārt tieši vai nu Daugavas, vai tās senlejas krastos (1. att.). Pamatojoties uz iegūto arheoloģisko materiālu, var droši apgalvot, ka dzīve pie Daugavas turpinājusies nepārtraukti, mainījusies tikai administratīvie centri un apbedījumu vietas.

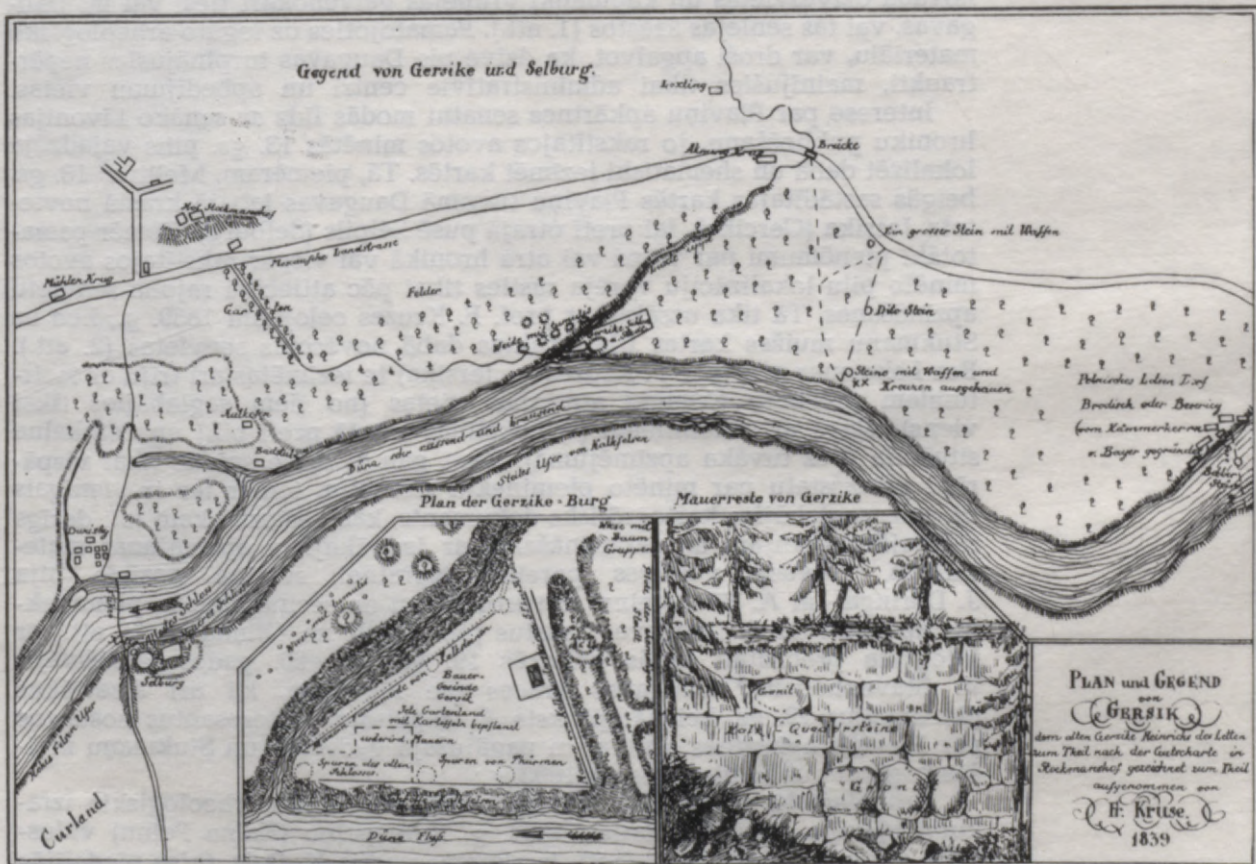
Interese par Ļaviņu apkārtnes senatni modās līdz ar senāko Livonijas hroniku publicēšanu, jo rakstītajos avotos minētās 13. gs. pils vajadzēja lokalizēt dabā un shematiski iezīmēt kartēs. Tā, piemēram, Mellina² 18. gs. beigās sastādītajās kartēs Ļaviņu tuvumā Daugavas labajā krastā novietota Jersika (Gercike), tai pretī otrajā pusē Sēlpils (Selburg). Tomēr pamatotāki pieņēmumi par vienā vai otrā hronikā vai vispār rakstītajos avotos minēto piļu lokalizāciju varēja rasties tikai pēc attiecīgā rajona senvietu apzināšanas. Tā tika uzsākta ar prof. F. Kruzes ceļojumu 1839. g., kad uz Stukmaņu muižas kartes tika atliktas dabā novērotās senvietas (2. att.). Bez Lokstenes pils (pēc F. Kruzes — Jersika) te iezīmētas arī triju ar iecirtumiem greznotu akmeņu atrašanās vietas (no tiem saglabājusies tikai viens), ūdens ar uzkalniņiem (?) Lokstiņas krastā pretī pilij un Oliņkalna situācija (bez tuvāka apzīmējuma). Kaut gan šī skice sniedz tikai vispārīgu priekšstatu par minēto pieminekļu situāciju, tomēr tas ir vienīgais tik sens saglabājusies kartogrāfisks dokuments, kas vēsturniekam ļoti derīgs tālākajām studijām un salīdzināšanai ar jaunākajiem apzināšanas materiāliem. Novada vēstures pareizai izpratnei svarīga nozīme bija J. Dēringa³ un A. Bilenšteina⁴ novērojumiem un secinājumiem, pieminekļus apskatot dabā. Daugavas krastus pie Sēlpils un Oliņkalna (3. att.) ar fotogrāfa precizitāti savās gravīrās 19. gs. 50.—60. gados iemūžinājis V. Stavenhagens.⁵ Daugavas krāces pie Ļaviņām, kā arī atsevišķus pieminekļus 19. gs. beigās apraksta A. Sapunovs.⁶ Interesantus nostāstus par Ļaviņu apkārtnes senvietām pagājušajā gadsimtā un Stukmaņu muižas pagātni publicējis Censons 1893. g.⁷

Arheoloģiskā pētniecība Ļaviņu apkārtne. Pirmie arheoloģiskie izrakumi Ļaviņu apkārtne notiek 1894. g. Kalnapeļņu (Kalna Peļņu) viduslaiku kapsētā⁸ (Stockmannshof). Izrakumus vadīja K. Bojs, tajos piedalījās A. Buholcs un R. Jakšs. Kapsētā iegūts viduslaiku perioda arheoloģiskais materiāls.⁹ K. Bojs atzīmē, ka turpat pie kapsētas atradies kāds sens

1. att. Pļaviņu apkārtnes arheoloģisko pieminekļu un savrupatradumu izplatības karte.

1 — pilskalns; 2 — apmetne—ciems; 3 — mūra pils; 4 — vidēja un vēlā dzelzs laikmeta līdzinie un uzkalniņu kapulauki; 5 — viduslaiku kapsēta; 6 — akmens cirvju atrašanās vietas; 7 — agrā un vidējā dzelzs laikmeta uzkalniņu kapulauki.

2. att. Arheoloģiskie pieminekļi Daugavas krastos pie bij. Stukmaņu muižas (pēc Kruse 1845).

3. att. Daugavas krasti pie Oliņkalna un Sēlpils (pēc Stavenhagen 1866).

upurakmens, kas minēts arī kulta vietu sarakstos.¹⁰ Pašā kapsētā vēl bijuši redzami viduslaikiem raksturīgie ieapaļie akmens riteņa krusti. Izrakumos konstatēts, ka dziļāk izvietotie apbedījumi bijuši divi bērnu kapi ar kauri gliemežvāku un stikla krellu kaklarotu (13.—14. gs.). Augstāk gulējuši apbedījumi ar 17. gs. monētām, turpretī virskārtā kā savrupatradumi iegūtas 18. gs. monētas. Izrakumu laikā, apmeklējot vairākas senās kapsētas,¹¹ veikta arī arheoloģisko pieminekļu apzināšana gar Daugavas krastiem līdz Rīteriem.

Jāatzīmē, ka Kalnapeļņu kapsēta ir vienīgais Pļaviņu apkārtnes arheoloģiskais piemineklis, kur līdz 1940. g. atkārtoti izdarīti arheoloģiskie izrakumi. 1922. g. skolotājs un muzeju darbinieks A. Štokmanis Kalnapeļņu kapsētā ar skolniekiem novadpētniekiem veica mazus pārbaudes izrakumus, atsedzot dažus 15.—17. gs. kapus.¹² 1940. g. tepat izdarīti aizsardzības izrakumi, kuros iegūti tikai savrupatradumi.¹³ Šai pašā gadā turpināta iepriekšējā gadā uzsāktā vēlā dzelzs laikmeta kapulauka pētniecība Pļaviņu Radzēs jeb Letgaļos, kur kopumā atsegti 13 kapi.

Pieminekļu apzināšana un savrupatradumu vākšana turpinājās līdz mūsu gadsimta 50. gadu beigām, kad Pļaviņu apkaimē no jauna izvērās plašāki izrakumu darbi. Bez jau minētajiem akmens cirvjiem no Stukmaņu muižas¹⁴ un Pļaviņu pagasta¹⁵ muzejos nodotas dažādas dzelzs laikmeta un viduslaiku perioda senlietas (bez tuvākas atradumu vietas norādes). 1887. g. netālu no Stukmaņu (Pļaviņu) dzelzceļa staci-

jas atrasti vairāki simti (sākotnējā informācijā ap 1000) dzelzs četrzaru dzelkšņu.¹⁶ Īpaši atzīmējamas dažas Pļaviņu pagastā Stukmaņu muižas ēku tuvumā atrastās vēlā dzelzs laikmeta senlietas — sudraba kaklarīķis ar seglu un kāša galiem un divas fragmentāras ornamentētas bronzas rotas.¹⁷ Pļaviņās, Cielavu māju dārzā, šā gadsimta sākumā atrasti vairāki desmiti vidējā dzelzs laikmeta senlietu (cirvji, šķēpi), dažas no tām nonākušas muzejā.¹⁸

Pļaviņu apkārtnes nocietinātās dzīves vietas — pilskalnus — apsekojuši un aprakstījuši Lēviss of Menārs¹⁹ un E. Brastiņš,²⁰ kurš kā pirmais veicis samērā precīzus Lokstenes, Oliņkalna, Avotiņkalna un Puduļu pilskalna pusinstrumentālus uzmērojumus.

20. gs. 20.—30. gados novada arheoloģiskos pieminekļus apzinājuši bij. Pieminekļu valdes darbinieki, atzīmējot tos pieminekļus, kas pirms tam nebija zināmi — Priedaines agrā un vidējā dzelzs laikmeta kapulauku, vēlo viduslaiku kapsētu Bruņiniekos, viduslaiku nocietinājumus — skansti pie Aiviekstes grīvas un reduti Oliņkalnā.

Kvalitatīvi jauns posms Pļaviņu apkārtnes arheoloģisko pieminekļu pētniecībā sākās padomju laikā, 1959. gadā. Kā lielākie objekti, kur notika arheoloģiskie izrakumi, atzīmējams Oliņkalns (1959.—1962. g.), Lokstene (1962.—1964. g.), Priedaines kapulauks (1961. g.), Radžu kapulauks (1964. g.). Izrakumiem te vispirms bija aizsardzības izrakumu raksturs, bet kopš 1960.—1961. g. minētajos objektos izrakumi izvērsti sakarā ar Pļaviņu HES applūdinājuma zonas pieminekļu vienlaidus izpēti.

Ja pirmspadomju periodā izrakumi aprobežojās tikai ar pieminekļu pārbaudi vai maziem aizsardzības izrakumiem, kur no viena objekta tika iegūts pāris desmitu vai, augstākais, simt senlietu, tad 1965. g. sākumā bija apzināts un izpētīts vesels mikrorajons. Izrakumos atsedza 6800 m² lielu teritoriju, senkapos atsedza 69 apbedījumus, ieguva 2548 senlietas, 29 339 trauku lauskas, 9529 osteoloģiskā materiāla vienības, fiksācijas nolūkā uzzīmēti 390 plāni, iegūts ap 3000 fotouzņēmumu. Arhīvā iesniegto pārskatu un ziņojumu apjoms pārsniedz 1100 lappuses.

Bez stacionārajiem izrakumiem minētajos objektos apzināšanas rezultātā ekspedīcijas dalībnieki atklāja jaunus arheoloģiskos pieminekļus. Vairākos no tiem izdarīja izrakumus. Vīnalkalna viduslaiku kapsētā atklāti 42 apbedījumi,²¹ kas attiecas uz laiku no 13. gs. līdz 17. gs. Publicējot Vīnalkalnā iegūto materiālu, V. Urtāns skaidro Pļaviņu apkārtnes apbedīšanas tradīcijas un apbedīto pasaules uzskatu, uzsverot domu, ka viduslaikos iedzīvotāji sīksti turējušies pie vecajām «pagānisma» laika tradīcijām. Apzināti un no jauna atklāti Mežmalu pilskalns, Bebrulejas un Krustaliču apmetnes, kur izrakumi izdarīti 1964. g.²²

1964. g. netālu no Aiviekstes ietekas Daugavā pie Kampānu mājām, sagatavojot applūdinājuma zonu, celtnieki atklāja senu kapulauku un no sapostītajiem kapiem Sēļu 1. ekspedīcijai nodeva vairākas vidējā dzelzs laikmeta senlietas. Lai gan pārbaudes izrakumi sākumā nedeļa gaidītos rezultātus, bija skaidrs, ka te atklāts jauns latgaļu līdzenais kapulauks. Tikai vēlāk, ūdenslīmeņa svārstību rezultātā novadpētniekam A. Pupiņam 1968. g. izdevās iegūt

divus izskalotus netraucētu kapu inventārus.²³ Bez minētajiem pieminekļiem, kur veikti izrakumi, vēl var atzīmēt objektus, par kuriem 50. un 60. gados ievāktas tikai ziņas vai savrupatradumi.²⁴ Tas ir Vīnalkalna pilskalns pie Stukmaņiem,²⁵ kur iegūtas bezripas keramikas trauku lauskas (arī švīkātās) un krama šķemba, Bebrulejas vēlo viduslaiku kapsēta, Pļaviņu Juču vēlā dzelzs laikmeta kapulauks, kurā atrasts dzelzs plasmens cirvis un vērpjamās vārpstas skriemelis, Pļaviņu Mežmalu vidējā dzelzs laikmeta līdzenais kapulauks, kurā atrasts dzelzs šaurasmens cirvis, dzelzs naži u. c. senlietas.

Apzinājot Pļaviņu novada ziemeļu daļas senvietas, 2 km attālumā no jau zināmā Puduļu pilskalna Odzes ezera ziemeļu krastā pie Kapmalu mājām konstatēta apmetnes vieta, kuras sākumi, iespējams, atvedināmi pat uz akmens laikmetu, par ko liecina viena šeit atrastā māla trauka lauska ar ķemmes-bedrišu ornamentu. Turpat tuvumā atrodas jau agrāk zināmais vēlā dzelzs laikmeta kapulauks un agro viduslaiku kapsēta,²⁶ iegūts bronzas tordēts kaklariņķis, vairogredzens, pakavsakta ar pogu galiem u. c. senlietas. Ir norādījumi, ka Odzes ezera dienvidu krastā smilšainā uzkalniņā pie Zvejurmēnu mājām bijusi vēlo viduslaiku kapsēta.

No aplūkojamā novada ir ziņas par astoņu akmens cirvju atradumiem²⁷ un vienu iespējamu akmens laikmeta apmetni. Diezgan nelielā teritorijā atrodas seši pilskalni un četras apmetnes.²⁸ Uz dzelzs laikmetu attiecināmi septiņi kapulauki, bet uz viduslaikiem — piecas kapsētas. Šis relatīvi lielais senvietu skaits²⁹ jau netieši liecina par novada samērā blīvo apdzīvotību visu aplūkojamo laiku.

DZĪVESVIETAS

OLIŅKALNS

IEVADS.

PĒTNIECĪBAS VĒSTURE

Oliņkalns atrodas Stučas raj. Klintaines c. p., Rīgas—Daugavpils šosejas 117. kilometrā. Līdz Pļaviņu HES ūdenskrātuves uzcelšanai pilskalns atradās Daugavas labajā krastā (4. att.), kur tam pretī upes otrajā krastā izvietota Sēlpils.¹ Tagad šie abi objekti ir Daugavas salīnas.

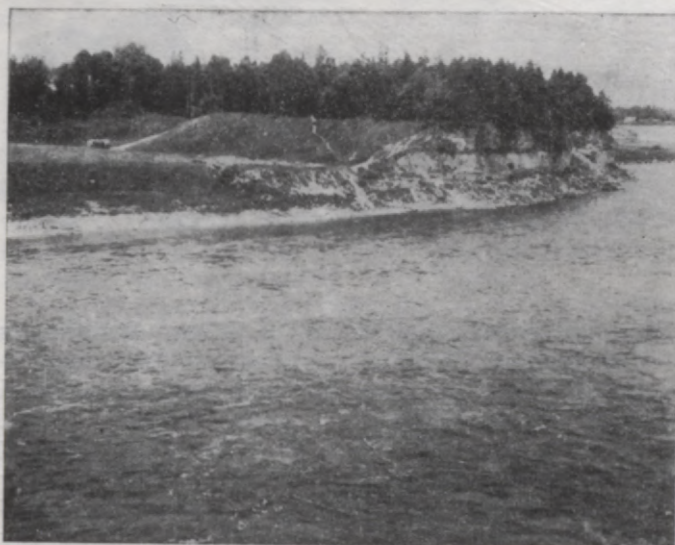
Pilskalns Oliņkalnā bija ierīkots stratēģiski ļoti izdevīgā vietā, kur Daugavas krācainie ūdeņi lauzās pa samērā šauru gultni. Pilskalns atradās uz zemesraga,² ko veidoja Daugavas klinšainais, 20 m augstais labais krasts no dienvidaustrumiem, bet no ziemeļrietumu puses — senas Daugavas attekas, t. s. Dūņulejas, 10—12 m augstais kreisais krasts. Dienvidrietumu pusē pilskalnu no 0,3 ha lielā paaugstinājuma, ko dažkārt uzskatīja par priekšpils vietu, norobežoja valnis. Šis mākslīgais zemes uzbērums pārsteidz ar saviem grandiozajiem izmēriem, tā garums 175 m, augstums 3—7 m. Šo zemju darbu rezultātā izveidots 2,3 ha liels pilskalna plakums, kas ir trīsstūrveida, ar 220 m garām sānu malām (5. att.). Pilskalna malas — augstas un stāvas. Plakuma ziemeļaustrumu stūrī, kur sengultnes krasts lēzenāks, bija ierīkots ap 70 m garš no akmeņiem krauts valnis, kas laika gaitā izplūdis, tā augstums tikai 0,5 m. Dienvidrietumu pusē lielo zemju valni pārtrauca pagājušā gadsimta beigās ierīkota uzbrauktuve. Uz austrumiem no valņa augstākās vietas ir ieplaka, kas ir 2—3 m zemāka par pārējo pilskalna plakumu. Citādi pilskalna plakums ir diezgan līdzens. Plakumā kultūras slāņa biezums ir 20—120 cm. No agrākajiem postījumiem var atzīmēt plakuma dienvidu stūrī izveidoto četrstūrains 10×10 m nocietinājumu — reduti, kas attiecināms uz 17. gs sākumu.³ Pilskalna plakuma ieplakas kultūras slānis stipri sajaukts, ierīkojot soliņus. Kopš 19. gs. otrās puses Oliņkalns literatūrā jau atzīmēts kā Stukmaņu muižas īpašnieka un tā tuvinieku iemīļota atpūtas vieta.⁴ Iespējams, ka Oliņkalns kā iedzīvotāju atpūtas vieta bijis pazīstams jau kopš viduslaikiem, jo šī vieta piešķaitīta pie senajām kulta vietām, kur svinēti Līgo svētki.⁵

Oliņkalns pieder pie to Pļaviņu apkārtnes arheoloģisko pieminekļu grupas, kam vēsturnieki uzmanību pievērsuši samērā vēlu. Oliņkalnu kā senatnes pieminekli agrāk aizēnoja tam tuvējie un literatūrā bieži pieminētie objekti — Sēlpils un Lokstene. Tādējādi tikai tāpēc, ka Oliņkalns atradies šo abu objektu tuvumā, F. Kruzes 1839. g. zīmētajā plānā redzam arī vienu no vecākajiem Oliņkalna shematiskajiem uzmērojumiem (2. att.), kaut gan tolaik tas vēl netika uzlūkots par senatnes pieminekli. Ļoti shematisks Oliņkalna un tā apkārtnes plāns redzams arī 1683. g. lielā zviedru kadastra Stukmaņu muižas kartē.⁶ Salīdzinot šos vecākos plānus, konstatējams, ka intensīva Oliņkalna un tā apkārtnes apmežošanās notikusi tieši pēdējos simt gados. Sākotnēji Oliņkalns apmeklētāju uzmanību saistīja savas skaistās apkārtnes dēļ, tāpēc tas bieži minēts tūristu literatūrā.⁷

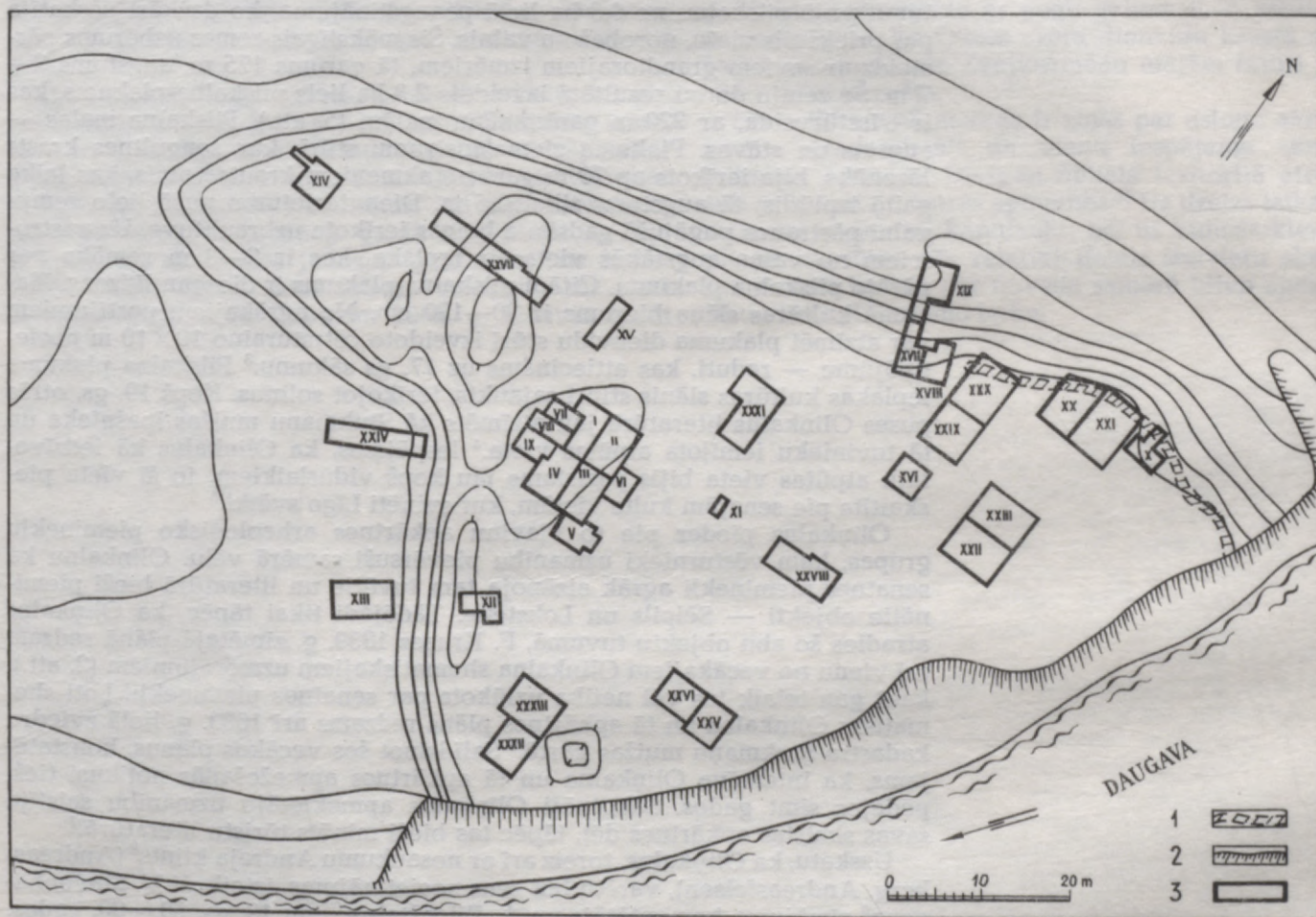
Uzskatu, ka Oliņkalns, toreiz arī ar nosaukumu Andreja klints⁸ (Andreasberg, Andreasfelsen), varētu būt sens nocietinājums, izteikuši V. Stavenhagenā⁹ zīmējuma komentētājs un A. Bilenšteins¹⁰ jau 19. gs. 60.—80. gados. Vēl 20. gs. pirmajos gadu desmitos Oliņkalns par pilskalnu tiek uzlūkots ar zināmu nedrošību.¹¹ Oliņkalnu kā senu nocietinājumu pirmo reizi plašāk aprakstījis E. Brastiņš.¹² Kopš šī laika Oliņkalns figurē visos oficiālajos Latvijas pilskalnu un senvietu sarakstos.

No padomju laikā veiktajiem pasākumiem Oliņkalna izpētē vispirms jāatzīmē pilskalna aizsardzības stāvokļa pārbaude un zondēšanas darbi kultūras slāņa biezuma noteikšanai.¹³ 1947. g. Oliņkalna aizsardzības stāvokli pārbaudīja Latvijas PSR Vēstures muzeja darbinieks K. Rozītis, konstatējot «priekšpili» aiz valņa un izsakot savas domas par pilskalna nozīmi senatnē. 1948. g. E. Brīvkalne un A. Stubavs uzmēroja «priekšpili» un pilskalnā dažādās vietās izdarīja vairākus desmitus zondējumu. 50. gadu

4. att. Oļņkalns no dienvidiem (pirms ūdens līmeņa uzstādīšanas) un austrumiem (pa labi).

5. att. Oļņkalns ar izpētītajiem izrakumu laukumiem.
1 — akmeņu valnis; 2 — stāvais krasts; 3 — izrakumu laukumi.

beigās Kultūras ministrijas vajadzībām Oļņkalna kā arheoloģiskā pieminekļa «pasi» ar izsmeļošām literatūras norādēm sastādījis arheologs R. Šnore.

Tā kā toreizējā Pļaviņu rajona kultūras nodaļa bija nolēmusi atjaunot un uzlabot Oļņkalnā esošo dziesmu svētku estrādi, Latvijas PSR ZA Vēstures

institūts laikā no 1959. g. 6. maija līdz 15. jūlijam šeit uzsāka izrakumus, lai varētu izpētīt pilskalna plakuma daļu (I—IX izr. lauk.), kur bija paredzēti estrādes celtniecības zemju darbi. Ārpus šī rajona izraka arī divas mazas pārbaudes tranšejas (X—XI izr. lauk.). 1959. g.¹⁴ pavisam izpētīja 971 m².

1960. g. arheoloģiskie izrakumi institūta darba plānā tika iekļauti tāpēc, ka sakarā ar Pļaviņu HES celtniecību Oliņkalns un tā apkārtnē ietilpa zonā, kas lielākā vai mazākā mērā HES celtniecības gaitā paliks zem ūdens. 1960. g. arheoloģiskiem izrakumiem tika izraudzītas vietas, kas sakarā ar applūdināšanu var tikt apdraudētas vairāk. Tā ir teritorija uz rietumiem no Oliņkalna, starp pilskalnu un Dūņuleju mājām (XIII izr. lauk.), «priekšpils» (XIV izr. lauk.), kā arī pilskalna nogāzes.

Bija nepieciešams iegūt precīzākas ziņas par pilskalna hronoloģiju, tāpēc izdarīja lielā zemes vaļņa dienvidu gala pārrakumu (XII izr. lauk.). Svarīgi bija arī pārbaudīt, vai viss pilskalna plakums apdzīvots vienmērīgi (XV un XVI izr. lauk.), kā arī noskaidrot nocietinājumu veidu pilskalna ziemeļu malā (XVII un XVIII izr. lauk.).

1960. g. Oliņkalna arheoloģisko izrakumu laikā izpētīta 782 m² liela teritorija. Visplašākie darbi notika 1961. g.,¹⁵ kad izpētīja 15 izrakumu laukumus 2752 m² platībā. Ekspedīcija turpināja iepriekšējos gados uzsāktu pilskalna malu, nogāžu un pakājes pētniecību. 1961. g. liels darbs bija paveikts pilskalna malās esošo aizsardzības celtņu pētniecībā (XX—XXI un XXVII izr. lauk.). Joprojām tika pētītas pilskalna nogāzes un piekāje (XIX un XXIV izr. lauk.). Oliņkalna hronoloģijas, vienlaicīgas apdzīvotības pētniecībā svarīga nozīme bija materiāliem, kas iegūti XXII, XXIII, XXV, XXVI, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI un XXXII—XXXIII izrakumu laukumos. Pētot pilskalna plakumu, centās atsegt iespējami lielākus laukumus vienā vietā, tāpēc arī vairāki laukumi iemēroti tieši līdzās. Darbu stipri traucēja lielie lapu un skuju koki, kas diezgan vienmērīgi sedza visu pilskalna plakumu. Kopumā Oliņkalnā izpētīta 4503 m² liela teritorija, apmēram 1/5 no pilskalna platības.

Oliņkalna (vēlāk Lokstenes) arheoloģisko ekspedīciju visus gadus vadīja šī darba autors, par zīmētāju strādāja M. Jāņkalniņa. Dažādā laikā Oliņkalna u. c. Pļaviņu apkārtnes pieminekļu pētniecībā piedalījās pašreizējie un bijušie Vēstures institūta darbinieki — J. Apals, Z. Apala, A. Bricika, M. Damska, R. Denisova, I. Loze, I. Zagorska, I. Zariņa, ārštata tehnikārie darbinieki V. Jāņkalniņš, A. Pupiņš, A. Ronis un LVM vecākie zinātniskie līdzstrādnieki D. Klepere un V. Urtāns. Monētas noteica R. Ceplīte, K. Pelda, V. Potins.

PILSKALNA KULTŪRAS SLĀNIS

Jau iepriekšējie zondējumi Oliņkalnā rādīja, ka kultūras slānis ir viendabīgs, bez noslāņojumiem un tikai retumis pārsniedz 0,8 m. Tas apstiprinājās arī arheoloģisko izrakumu laikā. Kultūras slāņa biezums lielākoties ir ap 0,4 m, zem tā seko netraucētais pamats — dolomīta radze.¹⁶ Oliņkalna kultūras slāni plakumā veido tumšā mītņu zeme, kur grūti saskatīt kaut kādus noslāņojumus, atskaitot pievaļņa rajonu, par ko runa būs īpaši. Ieplakas rajonā (6. att.), kur izrakumi notika 1959. g., plānais mītņu slānis stipri sajaukts sakarā ar dažādu labierīcību (solī, estrādes

vieta u. c.) gandrīz ikgadēju atjaunošanu. Mazāk traucēts mītņu slānis bija vērojams pie ieplakas nogāzēm un lielā vaļņa. Ņemot vērā šo kultūras slāņa stāvokli, plakumā bija jārok vienāda biezuma kārtām. Visos laukumos ikreiz pēc 10—20 cm biezas kārtas noņemšanas veica fiksāciju un attīrīja nākošo kārtu.

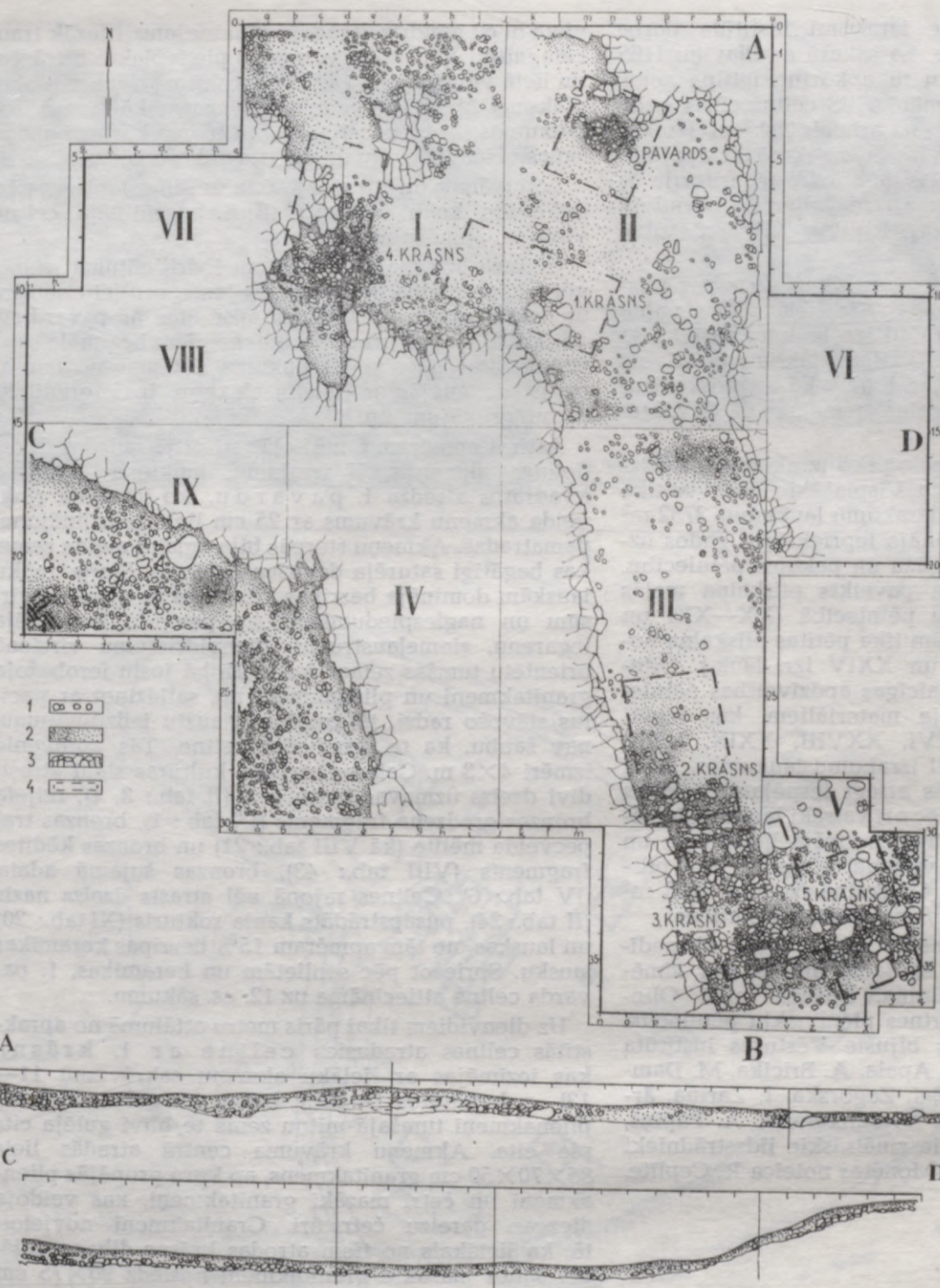
Ļoti plānais un stipri sajauktais mītņu slānis un pār-ogļojušos koku trūkums stipri apgrūtināja celtņu vietu un apmēru noteikšanu.

Celtnes bez maza 30—40 cm iedziļinājuma radzēs vēl iezīmē melna mītņu zemes josla, senlietu, lausku un kaulu atradumi. Celtnes apsildītas ar pavardiem vai krāsnīm, kas krautas no akmeņiem bez māla saistījuma. Darba gaitā šīs apkures sistēmas no augšas parasti iezīmējās ar lielāku akmeņu, īpaši granītakmeņu, grupējumiem.

Attīrot apmēram 6 m² lielā teritorijā gulošus dūres lieluma akmeņus, II izrakumu laukuma 4—5n—o kvadrātā atsedza 1. p a v a r d u, ko iezīmēja riņķveida akmeņu krāvums ar 25 cm lielu iedziļinājumu pamatradzē. Akmeņu starpās bija ogļaini melna zeme, kas bagātīgi saturēja degušus kauliņus. Starp trauku lauskām dominēja bezripas keramika ar apmesto virsmu un nagiespiedumiem. Ap pavardu konstatēja iegarenu, ziemeļaustrumu—dienvidrietumu virzienā orientētu tumšas zemes joslu. Tā kā joslu ierobežoja granītakmeņi un plienakmeņi un, salīdzinot ar pacilus stāvošo radzi, tā veidoja izlauztu iedziļinājumu, nav šaubu, ka te atradusies celtnē. Tās aptuvenie izmēri 4×3 m. Celtnes tumšajā kultūras slānī atrasti divi dzelzs uznavas bultu gali (II tab.: 3, 4), reljefa bronžas gredzena fragments (IX tab.: 1), bronžas trapecveida mēlīte (kā VIII tab.: 21) un bronžas ķēdītes fragments (VIII tab.: 43), bronžas šujamā adata (IV tab.: 6). Celtnes rajonā vēl atrasts dzelzs nazis (II tab.: 24), pusapstrādāts kaula rokturis (XI tab.: 20) un lauskas, no tām apmēram 15% bezripas keramikas lausku. Spriežot pēc senlietām un keramikas, 1. pavarda celtnē attiecināma uz 12. gs. sākumu.

Uz dienvidiem tikai pāris metru attālumā no aprakstītās celtnes atradusies celtnē ar 1. krāsni, kas iezīmējas ar lielāku akmeņu sakrāvumu 11—13l—n kvadrātā (7. att.). Dūres un galvas lieluma plienakmeņi tumšajā mītņu zemē te blīvi gulēja cits pie cita. Akmeņu krāvuma centrā atradās liels 85×70×50 cm granītakmens, ap kuru grupējās plienakmeņi un četri mazāki granītakmeņi, kas veidoja diezgan pareizu četrstūri. Granītakmeņi novietoti tā, ka lielākais no tiem atrodas krāsns dibena daļā, bet sānos mazākie granītakmeņi noslēdz 90×75 cm lielu krāsns telpu. Krāsns klonu veido diezgan nelīdzens radzes pamats. Spriežot pēc mītņu zemes rakstura un apmetuma lausku situācijas, celtnes, kas ietvērusi krāsni, garums bijis apmēram 6 m, bet platums — 3 m. Celtnē un tās tiešā tuvumā atrada dzelzs uznavas bultu (II tab.: 5), bronžas stīpiņu no villaines (kā VI tab.: 8), māla krelles fragmentu, desmitiem dzelzs sārņu un ripas keramikas trauku lauskas. Mīnētie atradumi ļauj celtni attiecināt uz 12. gs.

Intensīvi melna zeme bija lielās ieplakas dienvidaustrumu stūrī, kur atsegtas celtņu vietas ar krāsnīm. Te ieslīpi pāri III un V izrakumu laukumiem gāja tumši melna ogļainas zemes josla, kurā bija vairāki galvas lieluma granītakmeņi. No tiem pieci

6. att. Oliņkalns. I—IX izrakumu laukumu plāns ar atsegtajiem objektiem.

1 — akmeņi; 2 — tumša zeme; 3 — radzē; 4 — celtnes vieta.

lielākie (40×50 cm) veidoja regulāru 1×1,5 m četrstūri. Izpētot objektu, konstatēts ka lieli granitakmeņi 28—29r—t kvadrātos veidoja tādu pašu krāsni (2. krāsns) kā jau aprakstītā 1. krāsns. 2. krāsns izmēri 1,6×1,5 m (gar sānmalu) un 0,8×0,7 m (gar kurtuves vietu). Starp lielajiem akmeņiem bija daudz stipri degušu, saplaisājušu sīkaku akmeņu, kas bija palikuši no krāsns velves krāvuma. Izsmēlot tumšo mītņu zemi, ap 2. krāsni atklājās 6×4 m liels, 40—60 cm no virskārtas radzē iedziļi-

nāts laukums, kas ietver krāsni. Šo rajonu varētu uzlūkot par celtnes vietu. Šis celtnes vietā un tās tiešā tuvumā atrasta bronzas lirasveida sprādze (V tab.: 12), dzelzs nagla (II tab.: 15). Celtnes attiecināma uz 12. gs. otro pusi.

Starp 1. un 2. krāsns celtnēm ieplakas nogāzes pakājē 16—17p—s kvadrātos iezīmējās stipri tumšāka zeme, kurā bija īpaši liela dzelzs sārņu koncentrācija. Šeit 8—10 m² lielā platībā atrada ap 1000 dzelzs sārņu. Pētījumi rāda, ka 17r—s kvadrātā bijusi

dzelzs sārņu bedre, kurā bija ap 600 sārņu gabalu, kā arī sārņi no sprauslas. Diemžēl 40 cm dziļā, starp radzēm atsegtā bedre bija postīta ar vēlākiem pārrakumiem. Starp atrastajām māla trauku lauskām dominēja ripas keramikas lauskas.

Lielās ieplakas dienvidaustrumu malā, V izrakumu laukumā, atsegtas divas dažāda perioda celtnes. 3. krāsns celtnē ir līdzīga 2. krāsns celtnē un iezīmējās ar tumšāku mītņu zemi starp radzes izlauzumiem. 3. krāsns konstrukciju veidojuši vairāki granītakmeņi, kuru diametrs 60—70 cm un starp kuriem atrasts daudz plienakmeņu galvas un dūres lielumā. Krāsns iekšējie izmēri 1,2×1,0 m. Lai gan visumā celtnes lielumu precīzi nav iespējams pateikt, tomēr, spriežot pēc pamata akmeņu izvietojuma, tumšās mītņu zemes un izlauzuma radzē, var pieņemt, ka celtnē bijusi 4×6 m liela. Celtnē vai tās tiešā tuvumā atrasts sārtā šifera vārpstas skriemelis (IX tab.: 9), stikla krelles (X tab.: 8, 10), bronzas sprādzīte (V tab.: 13), atslēgas dzelzs detaļa (II tab.: 10), rags ar griezumā pēdām (XI tab.: 2), simtiem ripas keramikas lausku, kuru vidū ir arī trauka dibena fragments ar podnieka zīmi. Celtnē datējama ar 11./12. gs. miju.

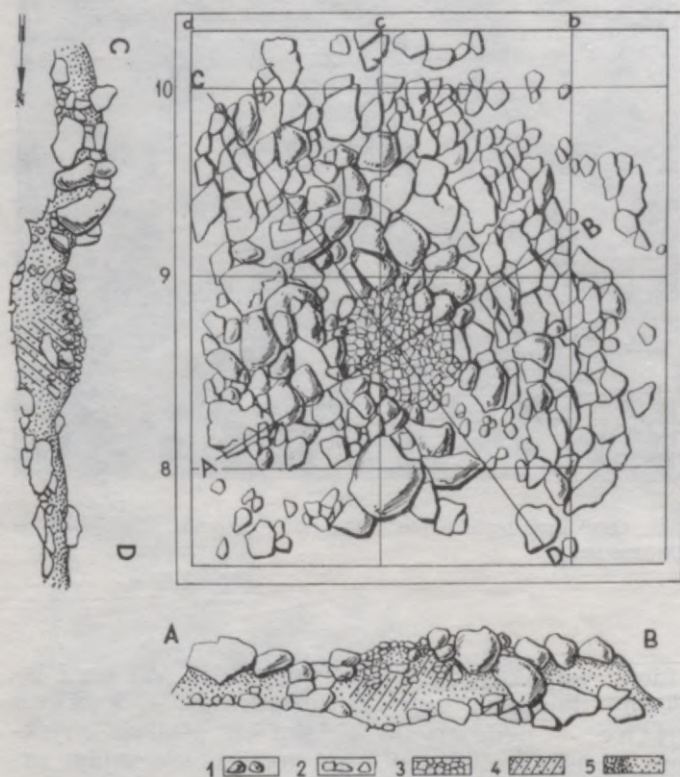
Agrāka par aprakstīto bijusi 5. krāsns celtnē, kas iezīmējas apmēram 20 cm dziļāk par 3. krāsns celtni, kuras ierīkošanai daļēji izmantoti 5. krāsns celtnes rietumu sienas pamataakmeņi. Uz austrumiem no šīs akmens joslas zeme ir ļoti tumša, un te lielākā dziļumā atklājās jauni granītakmeņi. Uzmaniību saista kāds līmeniskas virsmas 40×60 cm granītakmens 34—35ž—x kvadrātā. Akmens no spēcīgas uguns iedarbības ieguvis brūnganu nokrāsu. Pārējie atsegtie granīti veido puslokveida akmeņu krāvumu, kas uzlūkojams par krāsni (9. att.). Krāvuma akmeņi stipri apdeguši un kļuvuši trausli. Arī pamatradzes spēcīgas uguns iedarbības rezultātā kļuvušas brūnganas. Krāsns krauta no granītakmeņiem, tās diametrs bijis 0,8×1 m, kurtuve par 0,5 m zemāk par akmeņu virsu. Krāsns ziemeļu galā ir 0,9 m plata sprauga, ko varētu uzlūkot par krāsns muti. Zemes pildījumā starp akmeņiem daudz atradumu, kā bronzas spirālgredzens (VI tab.: 19), vienpusīgās kaula ķemmes fragments (XI tab.: 15, 16), bronzas skārda atgriezumi (IV tab.: 13), māla un stikla krelles (X tab.: 3, 9) u. c. Ap 5. krāsni bijusi 20—30 cm radzē iedziļināta celtnē; celtnē bijis pārvāku granītakmeņu iezogojums (9. att.). Celtnes izmēri 4×5 m; gan pēc situācijas, gan arī pēc atradumiem tā uzlūkojama par agrāku, salīdzinot ar 3. krāsns celtni. 5. celtnē vai tās tiešā tuvumā iegūts daudz atradumu. To vidū svarīgākie ir dzelzs ilens (II tab.: 13), divi dzelzs naži (II tab.: 21, 25), kaula adata un smailis (XI tab.: 5, 8), jostas sprādze un apkalums (V tab.: 14, 24), alvas piekariņš (V tab.: 7), dzelzs dzelis (II tab.: 14). Īpaši jāatzīmē atradumi, kas saistās ar bronzas liešanu un apstrādi; tie ir — māla lejama veidne (XIII tab.: 12), māla tiģelišu fragmenti, bronzas stieples (IV tab.: 9, 17), stienīša fragments (IV tab.: 11), skārda atgriezumi, plāksnītes (IV tab.: 12, 14, 15) un sakusuma picīņas (IV tab.: 3). Trešā daļa no celtnes vietā atrastajām lauskām piederēja bezripas keramikai. Ņemot vērā šos un jau 5. krāsni minētos atradumus, var celtni attiecināt uz 11. gs. otro pusi un diezgan droši pieņemt, ka celtnē pie krāsns ir strādājis bronzas lējējs.

7. att. Oliņkalns. Ieplaka pie vaļņa no ziemeļiem, priekšplānā — 1. krāsns celtnē.

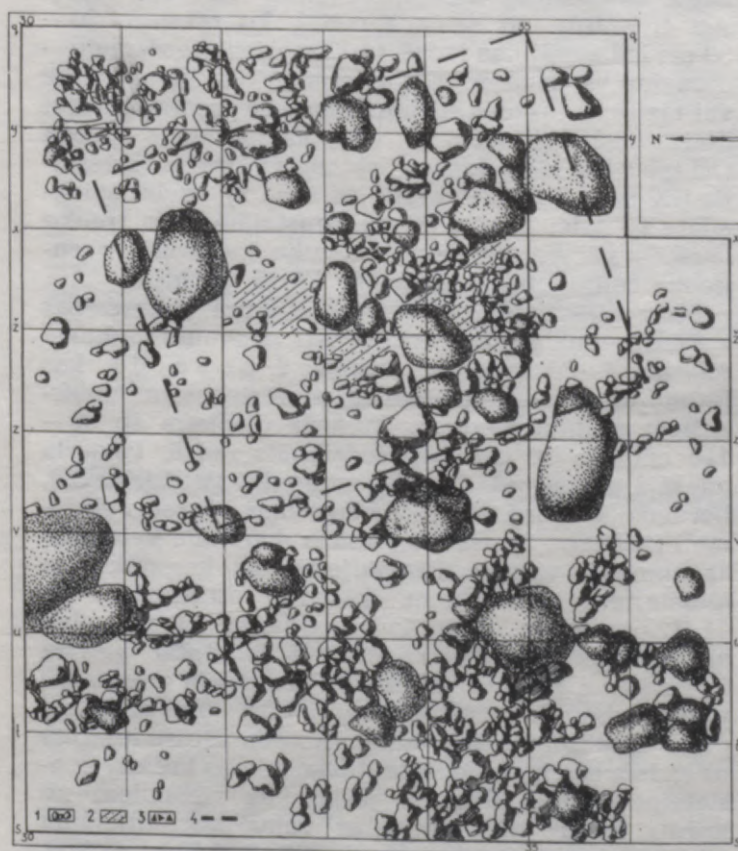
Lielās ieplakas ziemeļaustrumu stūrī, VII un I izrakumu laukuma robežās, atradusies 4. krāsns celtnē, — pēdējais no ieplakā atsegtajiem objektiem. Krāsns veidota (8. att.) uz grubuļainajām radzēm. Dūres lieluma akmeņus novietojot citu pie cita, radīts akmeņu pamatbruģis, kas pārziests ar 2—5 cm biezu māla kārtu, tā veidojot krāsns klonu. Ap klonu divās rindās cieši cits pie cita liktie galvas lieluma granītakmeņi veido 1,3×1,0 m iegarenu krāsns vainagu un noslēdz 0,4×0,7 m lielu kurtuves telpu. Ap 4. krāsni var saziņēt celtni, ko raksturo 20—30 cm iedziļinājums radzē. Celtnē orientēta ziemeļu—dienvidu virzienā un ir apmēram 3×5 m liela. Celtnē vai tās tiešā tuvumā iegūtas sekojošas senlietas: divi dzelzs naži (II tab.: 22, 23), smilšakmens galoda (XI tab.: 19), sārtā šifera vārpjamās vārpstas skriemelis (IX tab.: 8), stikla krelle (X tab.: 5), dzelzs spieķadata (V tab.: 4) u. c. Starp atrastajām māla trauku lauskām pārsvarā ir ripas keramika, kas kopā ar senlietām celtni ļauj attiecināt uz 12./13. gs. miju.

Pētot pilskalna dienvidrietumu stūra aizsardzības celtnes, vaļņa iekšējā nogāzē XII izrakumu laukuma robežās 2—3d kvadrātā atsegtas 2. pavards, kas iezīmējas ar tumšāku zemi un stipri deguši, apbirzuši granītakmeņiem. Pavarda diametrs ap 90—110 cm, tas 30 cm dziļi iedziļināts radzē. Pavarda augšējā daļā atrada bronzas zvārgulīti (VIII tab.: 39), bet iedziļinājumā — māla vārpjamās vārpstas skriemeli (XII tab.: 3), trauku lauskās dominēja keramika ar apmesto virsmu. Pamatojoties uz keramiku un minētajiem atradumiem, pavards attiecināms uz 11./12. gs. miju. 6 m no šī pavarda, tuvāk vaļņa aizsardzības celtnēm, 9—10a—b kvadrātā atsegtas 6. krāsns (13. att.). Krāsns loku veidoja granīta un plienakmeņu krāvums, tā izmēri 1,5×1,8 m ar 25 cm platu spraugu krāsns mutei. Krāsns bijusi ierīkota uz radzes bez īpaša iedziļinājuma. Abpus krāsni konstatētas tumšas deguma joslas; uz rietumiem no krāsns ejošā josla sakrīt ar vaļņa nocietinājumu iekšējo sienu. Skaidrs, ka 6. krāsni ietvērusi 3 m plata celtnē, kas pieslējusies nocietinājumiem. Tā kā laukums bija šaurs, nebija iespējams noteikt celtnes

8. att. Oliņkalns. 4. krāsns plāns.

1 — granīti; 2 — plienakmeņi; 3 — klons; 4 — mālaina smiltis; 5 — gaiša smiltis.

9. att. Oliņkalns. 5. krāsns celtnes vieta.

1 — akmeņi; 2 — mālaina smiltis; 3 — apmetumi; 4 — celtnes robežas.

garumu. Celtnes rajonā iegūta bronzas spirālīte (VI tab.: 15), māla krelle (X tab.: 1), vērppjamās vārpstas skriemelis (XII tab.: 13), trauku lauskās ripas un bezripas keramika ir vienādā skaitā. Šī celtnie attiecas uz 11. gs. sākumu. Pilskalna ziemeļaustrumu stūrī pie akmeņu vaļņu nocietinājumiem, XXI izrakumu laukuma robežās, atsegts 3. p a v a r d s (10. att.), kas 12—13x—y kvadrātā iezīmējās ar lokveidīgu granītakmeņu krāvumu un ogļainu zemi 60—70 cm diametrā. Pavarda tumšajā zemē atrasts bronzas spirālproces fragments (VII tab.: 2), krama gabaliņi un ripas keramikas lauskas. Ap pavardu, bet īpaši uz dienvidiem no tā radzē konstatējams 3—4 m plats un apmēram 8 m garš iedziļinājums, kas pildīts ar tumšāku zemi, kurā daudz senlietu. Šī iedziļinājuma ziemeļrietumu pusē pamatradzē atklājās vairākas četrstūrainas asimetriskas 25—35 cm radzē iedziļinātas bedres, kuru diametrs apmēram 0,5 m. Jādomā, ka šie iedziļinājumi saistāmi ar stabu vietām, bet iedziļinājums ar tumšo mitņu zemes joslu jāuzskata par senu celtnes vietu, kas daļēji iestiepās arī X izrakumu laukuma robežās. 3. pavarda celtnē atrastas divas Rietumeiropas monētas: Konrada II (1024—1039) Maincā kaltais (XIV tab.: 1) un Heinriha III (1039—1056) Duisburgā kaltais denārs (XIV tab.: 2), vairākas bronzas trapecveida mēlītes un zvārguliši (VIII tab.: 12, 22, 33, 40, 41), bronzas pakavsakta (VII tab.: 15), bronzas deniņu gredzens (IX tab.: 4), vairāki bronzas gredzeni (VI tab.: 21, 28—30), bronzas važiņa (VIII tab.: 48), bronzas uzmaviņa (VIII tab.: 42), ovāla bronzas plāksnīte (IV tab.: 4), šifera galoda (XI tab.: 17), dzelzs nagla (I tab.: 12) u. c. un keramika, no kuras puse ir ripas darbs. Pēc monētām šo celtni ar pavardu var datēt ar 11. gs. vidu.

Pilskalna ziemeļaustrumu daļā, 50 m uz dienvidiem no malas nocietinājumiem, atradusies amatnieka celtnie ar dzelzs ieguves krāsni un bronzas kausēšanas piederumiem. Celtne rajons (11. att.) jau 30 cm dziļumā iezīmējās ar relatīvi tumšāku mitņu zemi, kas pilna ar dzelzs sārņiem un māla tīģelišu fragmentiem. Tumšās joslas vidū bija stipri degušu akmeņu pusloka veida grupējums, kura diametrs apmēram 2 m (12. att.). Tumšās mitņu zemes iedziļinājums gāja līdz 20 cm dziļi, kur pamatā ir stipri degusi mālaina smiltis 10—15 cm biezumā. Tā kā te un tuvākajā apkārtnē iegūts vairāk nekā 400 dzelzs sārņu un ap 130 māla tīģeļu lausku, pie kam vairākus bija iespējams restaurēt (XIII tab.: 6, 10, 13), objekts jāuzlūko par dzelzs kausētāja un bronzas lējēja krāsns vietu. 3×6 m lielajā celtnes vietā vai tās tuvumā iegūti četri māla vērppjamās vārpstas skriemeli (XII tab.: 6, 9, 11, 12), bronzas stīpiņa (VI tab.: 8), bronzas trapecveida mēlītes (VIII tab.: 15), kaklariņķa fragments (VI tab.: 1), baltmetāla plāksnīte (V tab.: 19), stikla krelle (X tab.: 12), apstrādāts kauls (XI tab.: 3), dzelzs skava (I tab.: 22), dzelzs kāša fragments (I tab.: 26) u. c. Puse no atrastajām māla trauku lauskām bija bezripas keramika, tāpēc šo celtni aptuveni varētu attiecināt uz 11. gs. vidu (spriežot pēc XX izr. lauk. materiāliem).

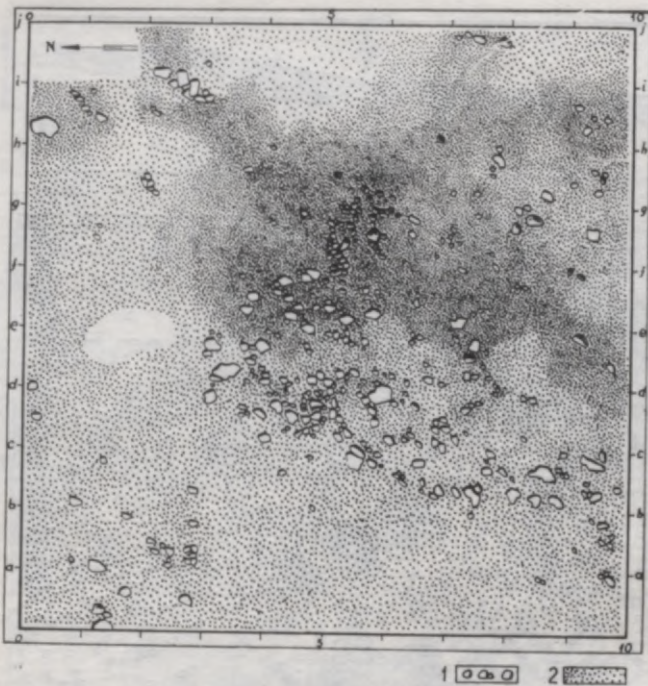
15 m uz austrumiem no XVI izrakumu laukuma atsegta 408 m² liela teritorija (XXII un XXIII izr. lauk.), kur konstatēts, ka amatniecības rajons, kas saistīts ar dzelzs ieguvi, gājis vēl tālāk austrumu virzienā. To-

10. att. Oliņkalns. XX un XXI izrakumu laukumu plāns ar akmeņu valni un 3. pavarda celtni.

mēr liecību par īpašu apdzīvotības koncentrāciju nav. Šajā diezgan plašajā teritorijā atsegti tikai trīs objekti, tātad apmēram viens objekts uz 130 m². Kultūras slāņa raksturs te ir tāds pats kā jau iepriekš apskatītajos laukumos. Celtniecība bijusi izvērsta tajās vietās, kur starp radzēm ir dabiskas nedziļas iepakas ar pelēcīgu smilšainu zemi. 4. pavards (14. att.) atsegts 6—7j—k kvadrātos. Te radzēs vērojams ap 30 cm iedziļinājums, kas pildīts ar ļoti tumšu zemi un granītakmeņiem, ieapaļā plānojumā ar diametru 1 m. Pavardu izsmēlot, atrasts bronzas kaklariņķa frag-

ments (VI tab.: 2), bronzas zvārgulītis (VIII tab.: 35), kaula adata (XI tab.: 9) un tikai bezripas keramika, kas pavardu ļauj attiecināt uz 10. gs. otro pusi. Par 4. pavarda celtni jāuzlūko lielu granītakmeņu ierobežots, apmēram 5×10 m liels laukums ar tumšāku kultūras slāni. Šī laukuma teritorijā atrasti pieci vērptomās vārpstas skriemeļi (XII tab.: 15, 17, 23, 24, 27), divas bronzas trapecveida mēlītes (VIII tab.: 26), bronzas podziņa (V tab.: 23), māla krellīte (X tab.: 11), bronzas spirālīte (VI tab.: 14), bronzas piekariņš (V tab.: 8), bronzas gredzeni (VI tab.: 20, 26), māla

11. att. Oliņkalns. XVI izrakumu laukuma 2. kārtas plāns ar dzelzs ieguves krāsni.

1 — akmeņi; 2 — tumša zeme.

12. att. Oliņkalns. Dzelzs ieguves krāsns.

1 — radze; 2 — granīti; 3 — dzelzs sārņi; 4 — tumša zeme; 5 — mālaina smiltis.

tīģeļa lauskas, kas deva ieskatu par triju tīģeļu formu (XIII tab.: 1, 4, 5), un daudz dzelzs sārņu.

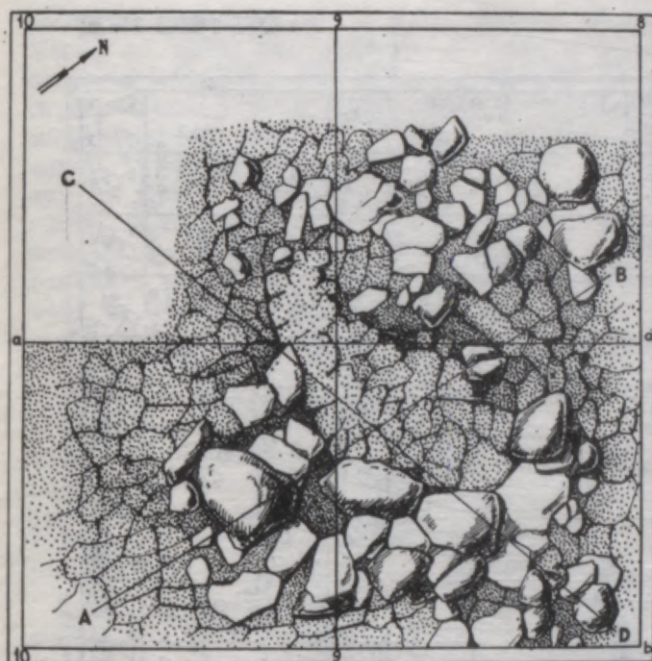
5. pavards, kas bijis vienlaicīgs ar 4. pavardu, atradies XXII izrakumu laukumā 5—6x—y kvadrātā. Pavards iezīmējās laukuma dienvidu malas profilā kā 50 cm iedziļinājums ar izteikti melnu mitņu zemi. Tā diametrs 2 m. Pavarda malas lēzenas. Iedziļinājumu ierobežoja šķautņaini plienakmeņi, kamēr pašā pavardā atradās stipri deguši granītakmeņi. Atradumos dominēja bezripas keramika. Tā kā pavards atsegts pašā laukuma malā, norādījumus par celtni, kas to ierobežojusi, neizdevās iegūt.

XXII izrakumu laukuma 16o kvadrātā atsedza 40×30 cm plašu un 25 cm dziļu iedziļinājumu, kur ogļainā zemē vienkop atrasti vairāki desmiti dzelzs sakusumu, kā arī māla tīģeļu fragmenti, kas deva ieskatu par trauciņu formu (XIII tab.: 9). Tā kā pelēcīgās pamatradzes te bija nokrāsojušas tumšas, bet tas iespējams tikai intensīvas uguns iedarbības rezultātā, var pieņemt, ka te notikusi dzelzs ieguve. Krāsns paliekas gan šeit nav konstatētas, bet XXII un XXIII laukumā iegūts ap 500 dzelzs sārņu un deviņi māla tīģeļi.

Lai gūtu priekšstatu par pilskalna apbūvi, Daugavas krasta rajonā iemēroja pāris simt m² lielu platību (XXV—XXVI izr. lauk.) pilskalna dienvidaustrumu daļā. Izrakumos atsegtās celtnu vietas, vairāki pavardi, krāsns liecina par blīvu apdzīvotību (15. att.). Salīdzinot ar citiem pētītajiem laukumiem, te ir relatīvi lielāka prāvo granītakmeņu koncentrācija, kuru izvietojumā grūti konstatējamas kādas likumsakarības, tāpēc jāpieņem, ka to izkārtojumā atspoguļojas šļūdoņa darbības pēdas.

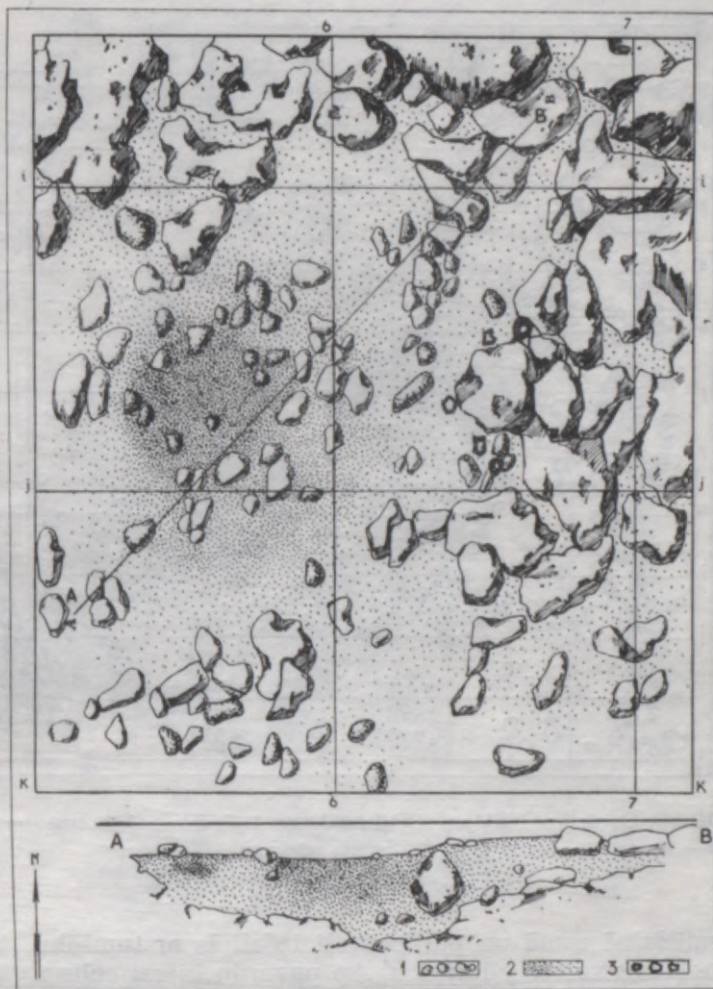
Viens no interesantākajiem objektiem ir 7. krāsns, kas 11—12i—l kvadrātā jau pirms darbu sākšanas iezīmējās kā zemes pacēlums. Izrakumu gaitā atklājās, ka tas ir iegarenas formas regulārs akmeņu krāvums (16. att.). Akmeņi krauti tā, ka lielākie granīti ar 30—40 cm diametru bija gar krāsns malām, bet galvas lieluma plienakmeņi un granīti sakrauti vidū. Krāvuma vidū daudz akmeņu bija ļoti spēcīgi deguši, aplūzusi, tāpēc nav šaubu, ka akmeņu sakrāvums jāuzlūko par krāsni. 7. krāsns bijusi 2,4×2,5 m liela un līdz 70 cm augsta. Krāsnij izteiktas klonas paliekas nav novērojamas, vienīgi 12j kvadrātā pelēcīgajā smiltī konstatēts sīku akmeņu salikums. Pašā krāsnī atrastas tikai dažas ripas keramikas trauku lauskas, turpretī ar krāsni saistāmajā celtnes vietā, kas iezīmējās ar tumšākas zemes laukumu 6,0×4,5 m lielā teritorijā, atradumu bija vairāk. Var atzīmēt divus vērjamās vārpstas skriemeļus (XII tab.: 16, 21), dzelzs sārņus un vairākus desmitus ripas keramikas lausku, kas ir dominējošās. Pēc atradumiem un ripas keramikas prāvā pārsvara šo celtni var attiecināt uz 11. gs. beigām.

Hronoloģiski agrāki ir laukumā atsegtie pavardi. 6. pavards bija 7—9a—c kvadrātā, kur tas spilgti iezīmējās ar tumšu zemi, degušiem plienakmeņiem, granītiem uz dzeltenīgas mālsmits fona. Pavards ieņēmis apmēram 2 m² lielu rajonu, bet sevišķu iedziļinājumu radzē nav veidojis. Pavardā atrastas galvenokārt ripas keramikas trauku lauskas un bronzas spirāļīte (VI tab.: 13). Pavards attiecināms uz 11. gs. otro pusi.

13. att. Oliņkalns. 6. krāsns plāns.

1 — akmeņi; 2 — plienakmeņi; 3 — radze ar tumšu zemi.

14. att. Oliņkalns. 4. pavarda plāns.

1 — akmeņi; 2 — tumša zeme; 3 — apmetumi.

7. pavardu 4—5f—g kvadrātā iezīmē spēcīgi deguši sīkie granītakmeņi, kas novietoti puslokā, kura diametrs 1 m. Pavards veido 20—30 cm iedziļinājumu. Pavarda tuvumā atrasts sārtā šifera vārpstas skriemelis (IX tab.: 7) un šifera galoda.

6. un 7. pavards bijuši vienlaicīgi un, spriežot pēc apkārtējās situācijas, ar noteiktām celtnu vietām nebija saistāmi. 8. pavards, kas atklāts 7—8h—i kvadrātā un iezīmējas ar tumšāku ogļainu zemi un akmeņu grupējumu, turpreti saistāms ar noteiktu celtnes vietu. Salīdzinot ar apkārtējo pamatzemes smilts virsmu, te konstatējams 20—25 cm dziļš iedziļinājums. Celtnes izmēri 3,2×4,5 m. Celtnē iegūts samērā daudz senlietu — divas bronzas aproces (VII tab.: 9, 10), pakavsaktas zosla (VII tab.: 19), stikla krelle (X tab.: 20) un māla trauku lauskas, kuru vidū apmēram vienādā skaitā ripas un bezripas keramika. Samērā daudz ir bezripas lausku ar nagiespiedumiem rotāto virsmu. Spriežot pēc keramikas, celtnē attiecas uz 11. gs. vidu.

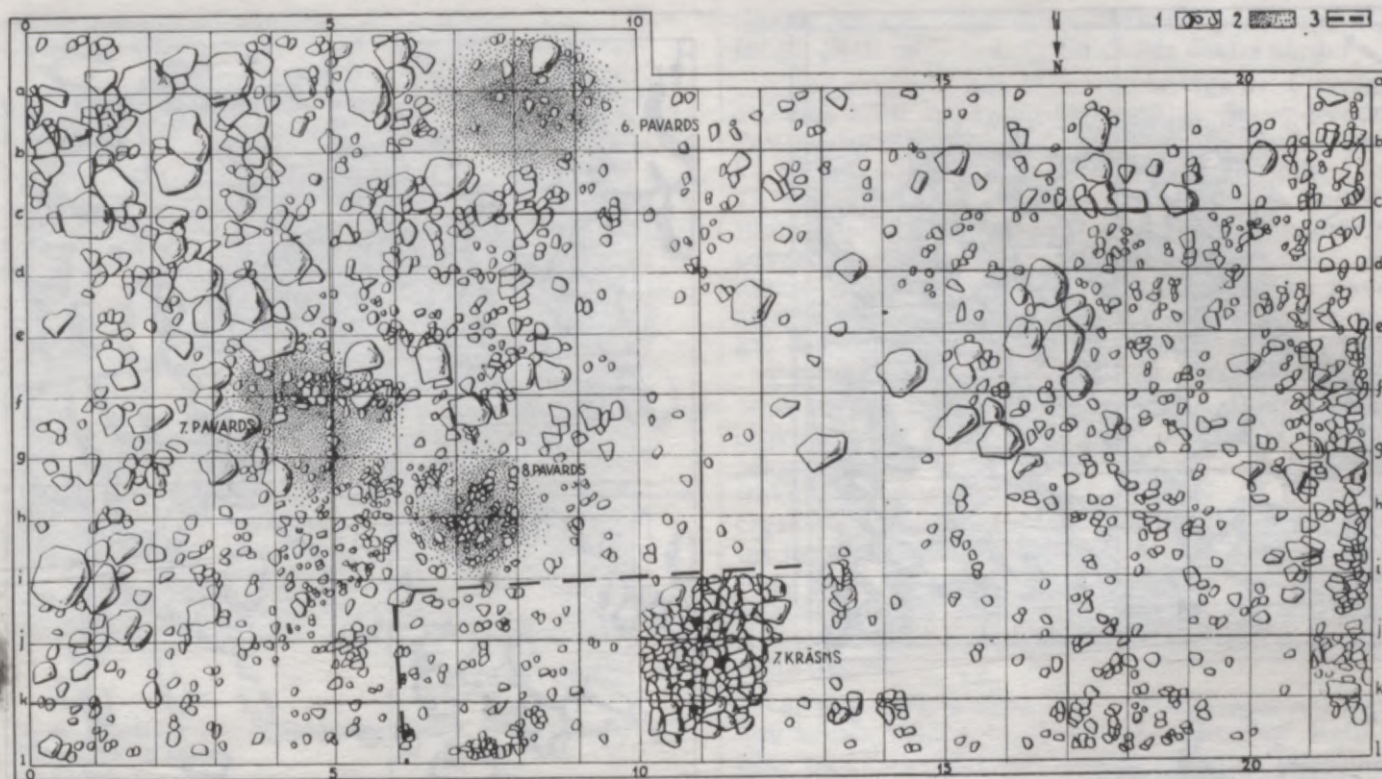
9. pavards tika atsegts pilskalna rietumu galā tieši pie lielā zemju vaļņa XXVII izrakumu laukuma robežās. Pavarda diametrs bijis 1,5 m, un tas 60 cm iedziļināts radzē. Pavardu izsmēlot, atrasti stipri de-

guši sīki granītakmeņi un daudz māla trauku lausku; lauskās dominē ripas keramika, tātad pavards attiecināms vismaz uz 11. gs.

Izrakumi pilskalna centrā (XXVIII izr. l.) uz dienvidiem no XVI izrakumu laukuma, parādīja, ka te vēl turpinās amatniecības rajons un visumā ir diezgan blīva apbūve, par ko liecina pavardi un celtnu vietas. 10. pavards 8—9d—c kvadrātā iezīmējas kā apmēram 1 m² liels tumšas zemes plankums starp pelēcīgajām radzēm. Pavards, kurā bija stipri deguši, gandrīz pilnīgi sabirzuši granītakmeņi, bija ar 45 cm lielu iedziļinājumu. Pavardā atrada bronzas spirālgredzenu (kā VI tab.: 27), tīģeļu lauskas (XIII tab.: 14). Uz rietumiem no 10. pavarda atradusies pavardu ietvērējas 3,5×5,0 m lielas celtnes vieta; te radze izlauzta un pamats nogludināts, tā ka, salīdzinot ar pacilus gulošiem plienakmeņiem, izveidojies 40 cm liels iedziļinājums. Celtnē vai tās tuvumā atrada sārtā šifera vārpstas skriemeli (IX tab.: 13), graudberzi, bronzas stieplītes pakavsaktu (VII tab.: 14), apstrādātu kaula fragmentu un daudz keramikas. Pēc atradumiem celtni var attiecināt uz 11. gs. otro pusi vai beigām.

11. pavards atsegts 18h—i kvadrātā kā garens 1,5×1,8 m tumšas zemes plankums. Tas iedziļināts

15. att. Olīņkalns. XXV un XXVI izrakumu laukumi ar 7. krāsni un 6., 7. un 8. pavardu.

1 — akmeņi; 2 — tumša zeme; 3 — celtnes robežas.

smilšainā zemē un pārlicenoši izdalījās ar tumšāku ogļainas zemes pildījumu. Ap pavardu bijusi celtnē, kas atsegta laukuma stūrī tikai daļēji, tāpēc par tās īstajiem izmēriem grūti spriest. Celtnē atrasti divi dzelzs īleni (I tab.: 4, 5), sārtā šifera vārpstas skriemelis (IX tab.: 10), bronzas spirālgredzens (VI tab.: 27), tīģelišu lauskas (XIII tab.: 7), bronzas jostas apkalumi (V tab.: 11, 28). Starp atrastajām trauku lauskām pārsvarā ir ripas keramika, tās skaitā arī kāds trauka dibens ar podnieka zīmi. Pēc atradumiem 11. pavarda celtni var datēt ar 11. gs. otro pusi.

Kā pilskalna plakuma centrālajā, tā ziemeļu daļā jau pirms izrakumu sākuma bija vērojami vairāki reljefi, ieapaļi pacēlumi, kuros bija jaušami akmeņu sakrāvumi. Daļa no tiem, pēc vietējo iedzīvotāju nostāstiem, radušies vēlākā laikā, laukumus attīrot dažādiem pasākumiem, taciņām u. tml. Tomēr, kā rāda izrakumi, daži no šiem akmeņu sakrāvumiem attiecas uz pilskalna pastāvēšanas laiku un uzskatāmi par krāšņu vietām. Tāda ir arī XXIX izrakumu laukumā izpētītā 8. krāsns (17. att.), kuras akmeņu sakrāvums sākotnēji ieņem apmēram 9 m² lielu platību 12—14b—d kvadrātā. Krāvuma virspusē vērojami dūres lieluma plienakmeņi, kas sakrauti kaudzē apmēram 0,5 m augstumā. Zīmīgi, ka zeme ap šo akmeņu krāvumu ir daudz tumšāka un dod relatīvi vairāk atradumu (senlietas, trauku lauskas). Zem plienakmeņu kārtas parādās vairāki lieli, stipri apdeguši granītakmeņi un ļoti tumša zeme. Akmeņi likti puslokā uz dzeltenīgi pelēcīgās mītņu zemes, kas plānā slānī gulēja uz radzes. Pēdējā intensīvas uguns rezultātā nokrāsojusies tumšā krāsā. Nav šaubu, ka granītakmeņi kopā ar virsū konstatētajiem plienak-

meņiem uzskatāmi par akmeņu krāsni, kuras kurtuve atradusies dienvidaustrumu pusē. Ap krāsni atradusies celtnes vieta, kuras robežas iezīmēja radzes izlauzums un sīku plienakmeņu koncentrācija, kā arī kāda 25×23 cm liela un 25 cm dziļa staba vieta. Pamatradze zem akmeņu krāvuma par 10—15 cm iedziļināta 4×6 m lielā platībā, ļaujot spriest par ziemeļrietumu—dienvidaustrumu virzienā orientētu celtni. Krāsni un celtnes rajonā iegūts daudz senlietu — šifera galodiņa (XI tab.: 14), bronzas trapecveida mēlītes un zvārguliši (VIII tab.: 27, 28, 29, 34, 37), bronzas aproces fragments (VII tab.: 3), bronzas spirālgredzena fragments (VI tab.: 25), bronzas važiņa (VIII tab.: 47), vērjamās vārpstas skriemelis (XII tab.: 14), dzelzs īlens (I tab.: 3), kaklariņķa fragments (VI tab.: 3). Spriežot pēc šiem atradumiem un māla trauku lauskām, kuru vidū ²/₃ ir bezripas keramikas, celtni var attiecināt uz 11. gs. pirmo pusi. Uz ziemeļiem no 8. krāsns celtnes XXX izrakumu laukumā virzienā uz pilskalna malu atradies 12. pavards. Tas atklāts 19—20b kvadrātā kā mazs iedziļinājums starp radzēm ar ļoti tumšu, ogļainu zemi. Te laukumā, kura diametrs 50 cm, atsegti sīki skaldīti, stipri deguši granīti. Spriežot pēc izlauzuma radzē, celtni vajadzēja būt 3×5 m lielai, orientētai ziemeļaustrumu—dienvidrietumu virzienā. 12. pavarda celtnē un tās tiešā tuvumā iegūtas šādas senlietas — bronzas apkalums (V tab.: 29), trapecveida mēlīte (VIII tab.: 4), dzelzs īlens, dzirkļu un izkopts fragmenti (I tab.: 8, 21), bronzas zosla (V tab.: 9). Spriežot pēc bezripas keramikas sastāva un senlietām, celtni var attiecināt uz 11. gs. sākumu.

Arī XXXI izrakumu laukuma robežās plakuma cen-

trāļajā daļā atsegti divi lielāki akmeņu krāvumi. Viens no tiem, kas izvietots 11—14b—d kvadrātā, aizņēma 25 m² lielu teritoriju un sastāvēja it kā no divām daļām. Virsējā plienakmeņu kārtā samesta samērā irdeni, tā apaugusi sūnām, te nebija izveidojusies pat velēnas kārtā. Akmeņu krāvumu veido plienakmeņi, apakšējā daļā ar granītiem, kas likti tieši uz radzes. Zīmīgi ir krāvumā iegūtie atradumi, to vidū unikālākais atradums ir cilvēka kauli — kāds apakšžoklis ar slīpa cirtiena pēdām, kura rezultātā izsisti zobi un laužts kauls, turpat (14a kvadrātā) atrasti citi cilvēka kauli — lāpstiņa, riba u. c., tomēr cilvēka kaulus par apbedījumu nevar uzskatīt. Akmeņu krāvumā vēl atrada bronzas piekariņu (V tab.: 10), stikla krelli (X tab.: 16), dzelzs bultu (I tab.: 18), trapecveida mēlīti (VIII tab.: 16). Lausku atradumos dominē ripas keramika. Droši konstatējams, ka krāvuma apakšējā daļa radusies jau pilskalna apdzīvotības laikā ap 11. gs. vidu un, šķiet, uzlūkojama par ziedojuma vietu.

Laukuma dienvidu galā 6—7h kvadrātā bija konstatēts otrs, 1,8×2,0 m liels akmeņu krāvums, kas apzīmēts par pilskalna 9. krāsni. Krāsniņ ir iegarena forma ar apdegušu granītakmeņu ierobežojumu, kamēr tai virsū bijis novietots kāds lielāks granīts 40 cm diametrā, bet abos krāsns sānos vairāki plakani mazāki granīti. Krāsns izmēri 1,2×0,8 m, mute tai ziemeļu virzienā. Krāsns priekšā tika konstatēts mazs iedziļinājums, bet pamatradzēs atsegta kāda 12×15 cm liela un 20 cm dziļa staba bedre. Ap krāsni bijusi 4×7 m liela celtnes vieta, ko iezīmē radžu izlauzums. Celtnes vietā vai tās tiešā tuvumā iegūtas vairākas senlietas, kā vērpjamās vārpstas skriemeļi (XII tab.: 18, 25), tāpat arī graudberzīs (III tab.: 2), stikla krelle (X tab.: 17), trapecveida mēlītes un bronzas zvārguliši (VIII tab.: 13, 38, 44), bronzas spirālgredzens (VI tab.: 23), bronzas stīpiņa (VI tab.: 9) u. c. Spriežot pēc šiem atradumiem un keramikas, celtnē attiecināma uz 11. gs. otro pusi.

XXXII un XXXIII izrakumu laukumi pilskalna dienvidu stūrī, kur aizsargvalņa nocietinājumi pieiet pie Daugavas, liecina, ka arī šeit apdzīvotība bijusi samērā blīva. Mītņu zemes slānis gan te, tāpat kā lielākajā laukumu daļā, reti kur pārsniedz 0,5 m, tomēr arī te 325 m² lielā teritorijā atsegta viena krāsns un divi pavardi. 10. krāsns atklāta XXXIII izrakumu laukuma 15g—f kvadrātā kā 0,7×1,6 m granītakmeņu krāvums, kur starp lielajiem akmeņiem ir daudz sīku, stipri apbirzušu (19. att.). Akmeņu starpā mītņu zeme ir stipri tumšāka, ar keramikas lauskām. Krāsns orientēta ziemeļaustrumu—dienvidrietumu virzienā ar muti uz Daugavas pusi. Krāsns iekšējie izmēri 0,4×1,3 m ar 0,3 m iedziļinājumu radzē. Krāsni atrasts krama nazītis (Nr. 590), krāsns tuvumā — stikla krelle (X tab.: 15). Spriežot pēc atradumiem, īpaši pēc keramikas, krāsni var attiecināt uz 11. gs. vidu vai otro pusi. Sakarā ar kultūras slāņa postījumiem XVII gs. (redute) celtnes robežas ap krāsni nebija konstatējamas.

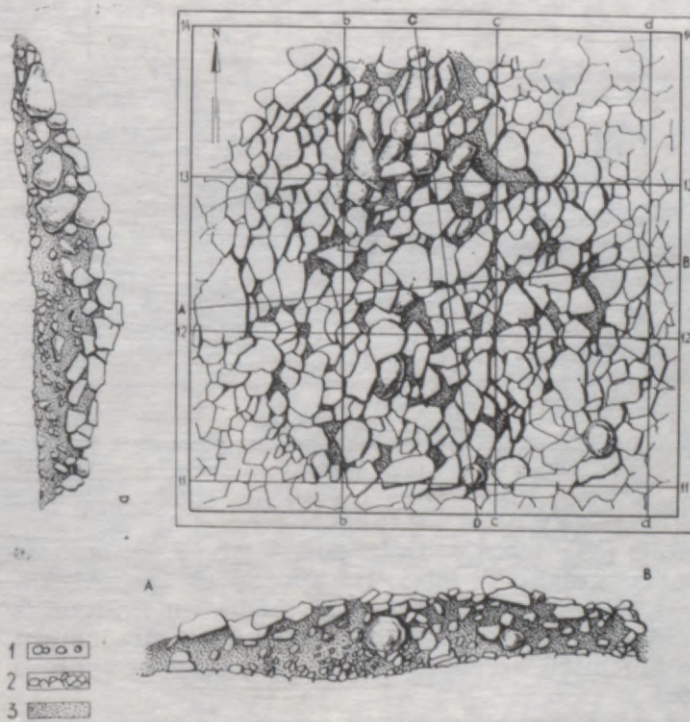
13. pavards atsegts XXXII izrakumu laukuma 9g kvadrātā kā ovāls 0,3 m iedziļinājums radzē 1 m² lielā teritorijā, kas izceļas ar daudz tumšāku mītņu zemi un degušiem granītakmeņiem. Ap pavardu ziemeļrietumu—dienvidaustrumu virzienā ir radžu izlau-

zums, kas iet pāri visam laukumam. Tomēr šajā izlauzumā tumšāka mītņu zeme ir tikai 4×6 m lielā teritorijā, kas arī, jādomā, uzlūkojama par 13. pavarda celtnes vietu. Celtnē vai tās tiešā tuvumā atrastas sekojošas senlietas: karaļa Harolda I (1035—1040)

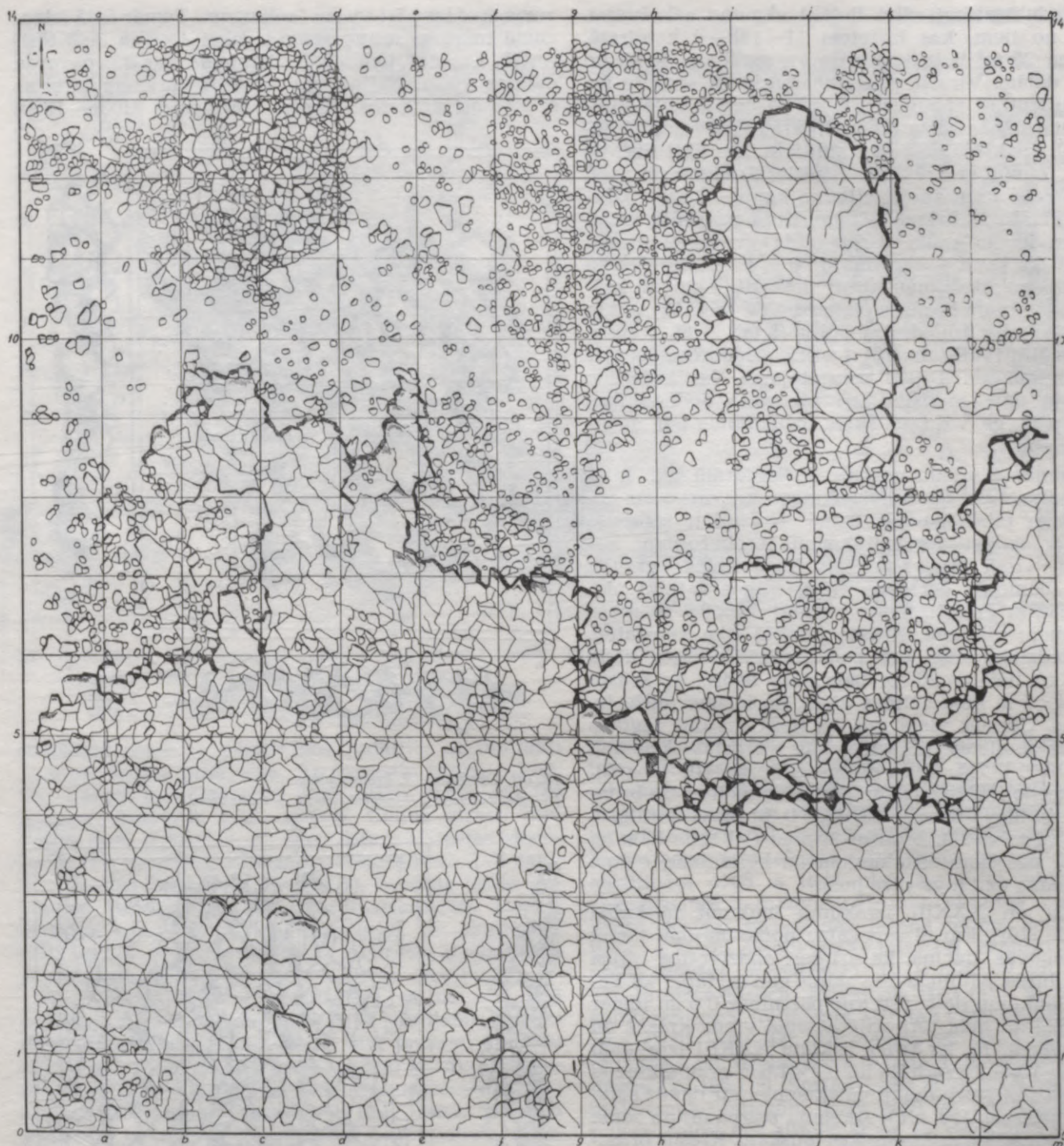
16. att. Oliņkalns. 7. krāsns plāns.

1 — granitakmeņi; 2 — plienakmeņi; 3 — tumša zeme.

17. att. Oliņkalns. 8. krāsns plāns.

1 — plienakmeņi; 2 — granitakmeņi; 3 — tumša zeme.

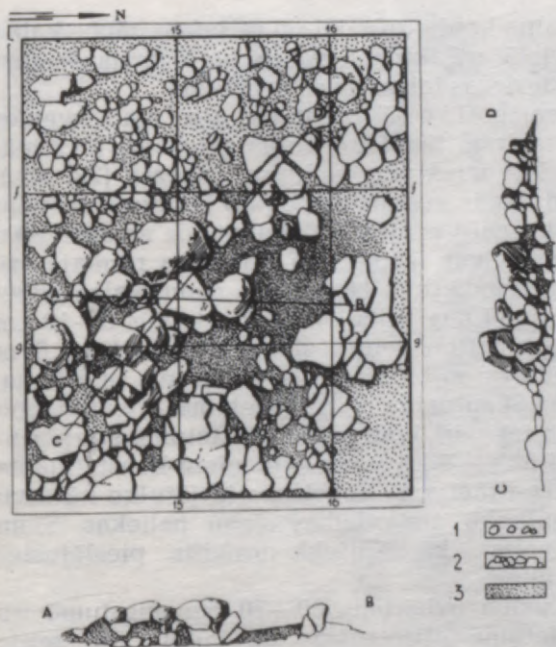

18. att. Olīņkalns. XXXI izrakumu laukuma plāns ar 9. krāsns celtnes vietu un lielo akmeņu krāvumu.

penijs (XIV tab.: 3), dzelzs naži (I tab.: 7, 9), bronzas riņķis jostai (V tab.: 1), aprobe un pakavsakta (VII tab.: 7, 13), trapecveida mēlīte un zvārgulītis (VIII tab.: 2, 46). Pamatojoties uz šiem atradumiem un keramiku, celtni var datēt ar 11. gs. vidu vai otro pusi.

5 m uz ziemeļiem no 13. pavarda celtnes atsegts 14. pavards, kur gar radžu joslu vērojamas vairākas granītakmeņu grupas. Viena no tām 14—15a—b kvadrātā ieņem $0,7 \times 1,0$ m lielu laukumu un sastāv

no galvas lieluma laukakmeņiem, kas salikti iegarenā puslokā. Vairāki no šiem akmeņiem spēcīgas uguns iedarbības rezultātā ir stipri apbirzuši. Kā liecina zem akmeņiem konstatētā intensīvi tumšā zeme un iedziļinājums, tad te bijis 14. pavards, kura tuvumā atrasts bronzas rievota skārda cilindriņš (kā VI tab.: 17), trapecveida mēlīte un zvārgulītis (VIII tab.: 8, 31), bronzas kaklariņķa fragments (VI tab.: 4). Spriežot pēc šiem atradumiem un keramikas, pavardu var attiecināt uz 10./11. gs. miju vai 11. gs. pirmo pusi.

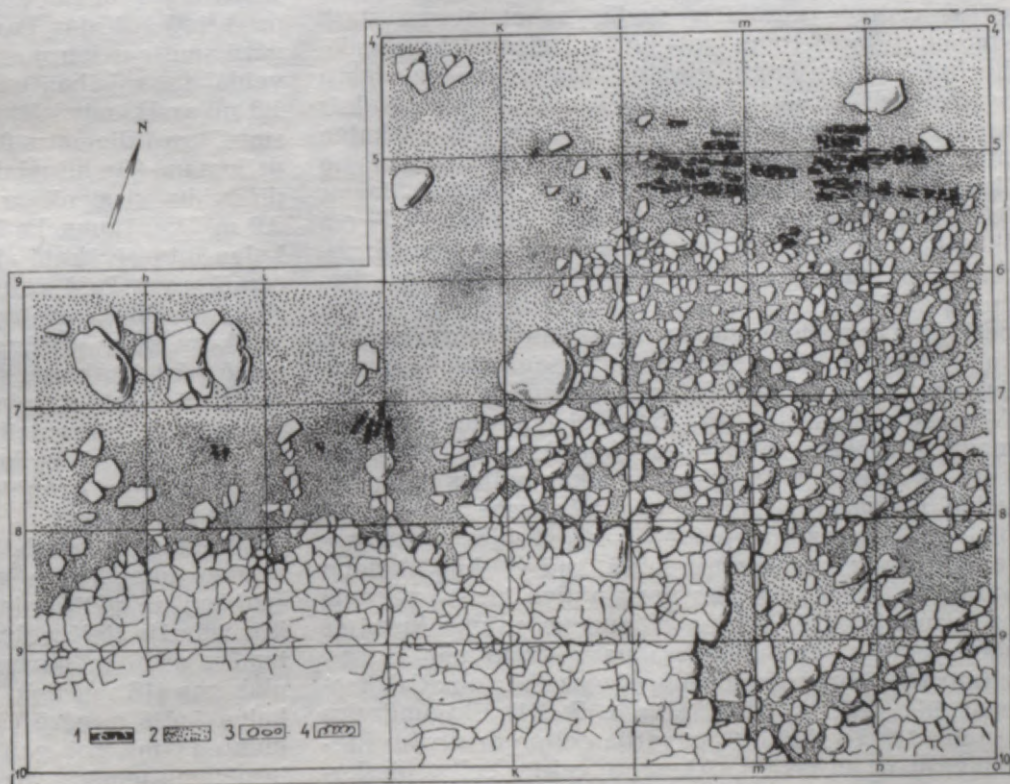
19. att. Oliņkalns. 10. krāsns plāns.
1 — granītakmeņi; 2 — radze; 3 — tumša zeme.

Svarīga nozīme pilskalna iedzīvotāju dzīvē bija kalna nocietinājumiem. Ņemot vērā pilskalna lielo platību, tiem bija jābūt iespējami racionāli izvietotiem. Pilskalna austrumu galā vērojama senāka apdzīvotība, tāpēc vispirms aplūkosim šī rajona nocietinājumus. Tā kā Daugavas klinšainais krasts ir sienas stāvumā, upes pusē īpašas aizsardzības būves nebija nepieciešamas. Pilskalna ziemeļaustrumu pusē

gar kalna malu jau pirms izrakumu uzsākšanas bija vērojams paaugstinājums, kas no Daugavas krasta gar sengultnes augšējo malu stiepās apmēram 100 m rietumu virzienā.

Šeit, X, XVII—XVIII, XX—XXI un XXX izrakumu laukuma robežās, pētīti krasta malas nocietinājumi. Izrakumu rezultātā noskaidrots, ka sākotnējos nocietinājumus veidojušas divas koka gulokoku sienas, attālums starp tām 1 m. Šāda siena, kas gājusi tieši gar kalna malu, pārogļojušās koka un oglišu veidā konstatēta XVII—XVIII izrakumu laukumā. Spriežot pēc atradumiem, kā dzelzs aproces (VII tab.: 8), trapecveida mēlītes (VIII tab.: 30), bronzas pakavsaktas (VII tab.: 16), gredzena (IX tab.: 2), stopasaktas (VII tab.: 17), šķēpa pusfabrikāta (I tab.: 27), naža (I tab.: 10), dzelzs spieķadatas (V tab.: 6), tīģelīša (XIII tab.: 8), svaru kausiņa (IX tab.: 6) un keramikas, kur pārsvarā ir bezripas lauskaš, nocietinājumi attiecināmi uz 10. gs. beigām un 11. gs. sākumu. Pati lēzenākā kalna nogāze bijusi nostiprināta ar granīta un plienakmeņu salikumiem (22. att.). Nocietinājumi un apdzīvotība gar tiem 3—5 m platā joslā turpinājusies arī nākošajā gadsimtā, vismaz droši līdz 12. gs. sākumam, par ko liecina tādi atradumi kā deniņu gredzens (IX tab.: 3), bronzas pakavsaktas (VII tab.: 11, 12), dzelzs spieķadata (V tab.: 5), trapecveida mēlītes un zvārgulītis (VIII tab.: 3, 10, 32), māla skriemelis (XII tab.: 7), jostas sprādze (V tab.: 27), kaula rokturis (XI tab.: 7), dzelzs S veida loceklis (V tab.: 2), keramika u. c. atradumi.

Par līdzīga tipa nocietinājumu pastāvēšanu 11. gs. XVII—XVIII laukuma robežās, kas tieši pieslēdzas austrumu virzienā esošajam akmeņu valnim, liecina sikas ogļītes. Tās gāja divās rindās ar 1 m atstarpi 5—7h—o kvadrātā. Var pat konstatēt, ka koku resnums bijis 10—15 cm (20. att.).

20. att. Oliņkalns. Pilskalna sākotnējo nocietinājumu paliekas XVII un XVIII izrakumu laukumu robežās.
1 — deguši koki; 2 — tumša zeme; 3 — akmeņi; 4 — radze.

21. att. Oliņkalns. Akmeņu valnis pilskalna ziemeļaustrumu stūrī.

X, XX, XXI izrakumu laukumu robežās, daļēji arī XXX izrakumu laukumā, atsegts akmeņu valnis. Zem akmeņu sakrāvuma atsegtās skujkoku oglītes, kas gājušas divās paralēlās rindās ar atstatumu starp rindām 1 m rietumu galā un 1,5 m austrumu galā, liecina, ka guļkoku aizsardzības celtnes ir daļēji agrāka par akmeņu valni. Visumā akmeņu valnis krauts uz nelidzenajām radzēm vietā, kur pilskalna plakums pāriet nogāzē (10., 21. att.). Valnis veidots no šķautņainiem galvas lieluma plienakmeņiem, tas ir 3,0—3,5 m plats, gar malām liktas lielākas 30×50 cm šķautņainas plienakmeņu plāksnes, starp plienakmeņiem sastopami arī stipri apdeguši granitakmeņi, liecinot, ka krāvamam izlietots izejmateriāls no agrāka perioda pavarciem, tāpēc arī izbrīnu neizraisa tas, ka pievalņa apdzīvotības zonā nav saglabājušās nekādas agrākas celtniecības vai apkures konstrukcijas. Akmeņu valnis bijis no 0,6 līdz 1,1 m augsts, tā akmeņu saturēšanai bijušas arī koka konstrukcijas, par kuru eksistenci netieši liecina sīkas oglītes. Akmeņu valņa iekšpusē visgarām tam vērojama 0,5—1,0 m plata, 0,2 m dziļa iepakla, kuras izcelsme skaidrojama ar radzes izlauzumu laikā, kad veidoja akmeņu valni. To, ka šis process norisinājies 11. gs. sākumā un pirmajā pusē, liecina izlauzuma rajona kultūras slāni iegūtie atradumi, kas nav agrāki par 11. gs. pirmo pusi: bronzas spirālgredzens (VI tab.: 31), trapeceveida mēlītes (VIII tab.: 4, 7, 24), šķīļamdzelzs (I tab.: 16), to skaitā 3. pavarda celtnes ar divām Rietumeiropas monētām. Akmeņu valnis celts, pieska-

nojoties kalna konfigurācijai un reljefam, tāpēc kalna lauzuma vietā arī akmeņu valnis no ziemeļaustrumu virziena pagriežas taisni uz austrumiem.

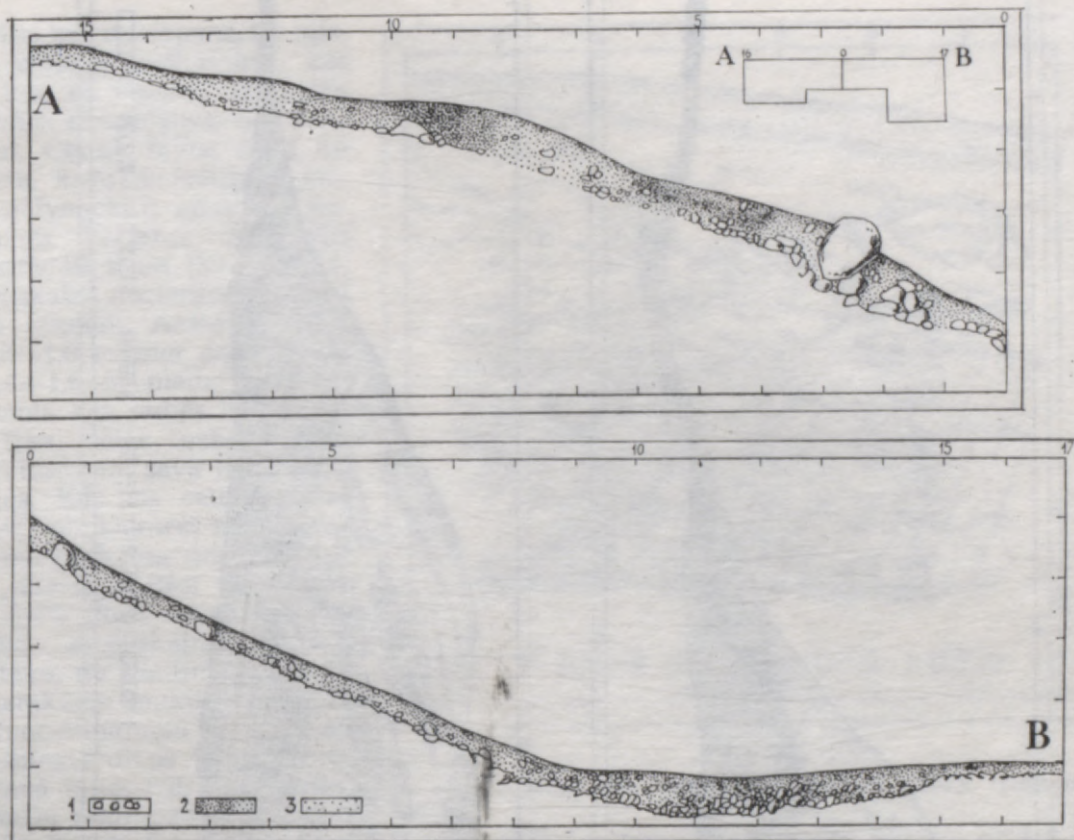
Lai saprastu lielā zemju valņa izveides stadijas, vispirms jāaplūko valņa griezumā tā zemākajā daļā XII izrakumu laukuma robežās (23. att.). Valņa veidošanās vēsturi atspoguļo laukuma ziemeļu un dienvidu malu profili. Salīdzinot tos ar atsevišķu slāņu plāniem, var secināt, ka pilskalna pirmajā apdzīvotības periodā (līdz 11. gs. sākumam) valņa uzbērums šai rajonā nav bijis. Šis laiks atstājis 5—10 cm biezu tumšas mītņu zemes slāni zem vēlākā 8 m platā un līdz 1,5 m biezā smilšu un grants pildījuma. Te atsedzas šķautņainu galvas lieluma plienakmeņu rindas, kas iet pāri laukumam. Atstatums starp rindām 1,0—1,5 m. Tā kā starp akmeņiem konstatējama oglīšu koncentrācija, šī konstrukcija jātulko kā divu paralēlu guļkoku aizsardzības sienu paliekas. Šiem nocietinājumiem, kā iepriekš norādīts, pieslējusies 6. krāsns celtnes.

Pirmais valņa uzbērums 60—70 cm augstumā un 3—4 m platumā attiecināms uz laiku, kad senie oliņkalnieši plašāk sāk izmantot ar podnieku ripu pagatavotos māla traukus, tāpat uz 11. gs. sākumu. Valņa uzbērums zemju saturēšanai izmantotas koka konstrukcijas, par ko liecina stabu vietas un trūdējušu un degušu guļkoku paliekas. Pēc šī pirmā zemju valņa aizsardzības celtnes bojā ejas valnis paugstināts līdz 1,8 m un paplašināts līdz pat pilskalna nogāzes malai, jo pirmā valņa pastāvēšanas laikā valņa uzbērums no pilskalna malas šķīrusi apmēram 3 m plata terase. Jaunais uzbērums, kas sastāvēja no gaišas smilts un plienakmeņiem, skaidri atdalās no iepriekšējā valņa uzbērums, kura pamatne bija rupja grants. No ārējās nogāzes puses jauno uzbērums saturēja lieli plienakmeņi un smilti iedzīti stabi, kuru vidū, iespējams, bijis kāds zaru pinums, jo smilti labi izdalās kā stabu bedres, tā trūdējušu koku (ozols un priede) joslas garenvirzienā. Valņa iekšējā nogāzē smilts uzbērums norobežojušas guļkoku kamerveida aizsardzības celtnes, kuru platums bijis 1,0—1,3 m, ar šķērsiedalījumiem 0,8—1,0 m. Minētie 5—6 stabi, kuru diametrs 0,3—0,4 m, izsekojami līdz 0,8 m dziļumam. Tie bijuši divās rindās, orientēti ziemeļu—dienvidu virzienā ar attālumu starp rindām 1,5—2,0 m. Domājams, ka šis valņa uzbērums veidots pilskalna intensīvākajā apbūves periodā 11. gs. vidū vai otrajā pusē. Pašā valņa augšdaļā 0,3 m dziļumā konstatēta melnas, oglainas zemes josla, kurā saskatāmas ozolkoka ogles.¹⁷ Tās atsegtas dienvidu—ziemeļu virzienā pāri izrakumu laukumam 1 m platumā. Acīmredzot šī deguma josla nāk no pilskalna pēdējā apbūves perioda aizsardzības celtnēm, kas pacēlušās virs zemes valņa kā guļkoku konstrukcijas, kam apkārt bijuši akmeņu grupējumi 2,0—2,5 m platumā, acīmredzot fundamenti.

Oliņkalna aizsardzības celtnes un pilskalna apdzīvotības intensitātes izpratnei svarīga nozīme neapšaubāmi ir pētījumiem XXVII izrakumu laukumā, kur izdarīja lielā valņa griezumā (24. att.). Laukumu iemēroja 38 m garumā, ietverot daļu no pilskalna plakuma (16 m), lielo zemju valni (25 m), grāvi pilskalna ārējā nogāzē (3—4 m) un t. s. priekšpils plakumu (3 m). Lai gan lielo ozolu dēļ laukumu bija iespējams iemērot tikai 6—7 m platumā, tomēr pie

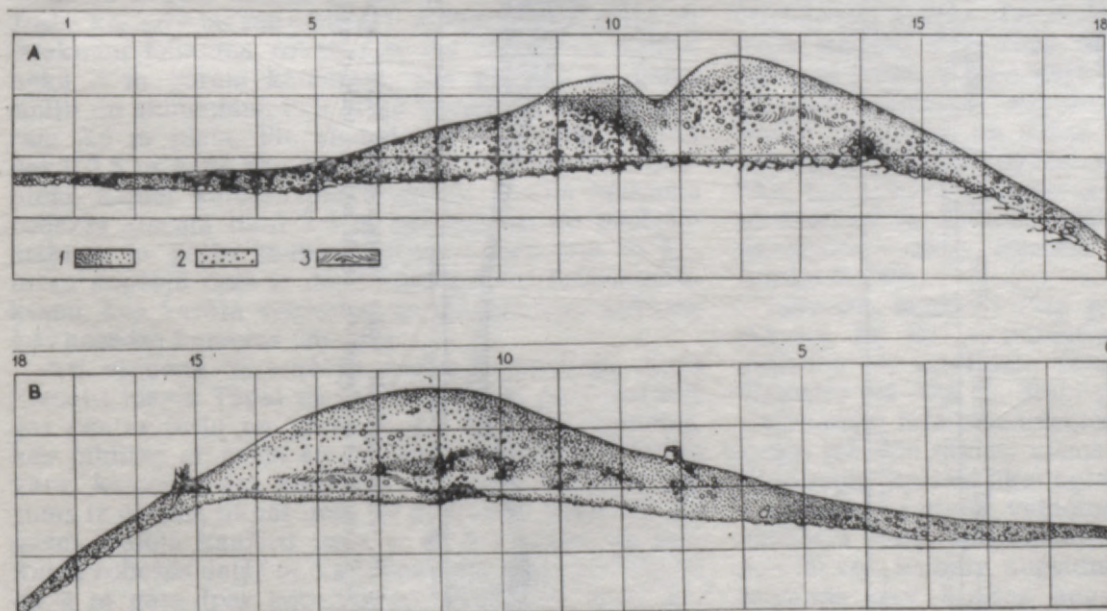
22. att. Oliņkalns. Pilskalņa ziemeļu nogāzes profils XVII—XIX izrakumu laukumu robežās.

1 — akmeņi; 2 — tumša zeme; 3 — smilts.

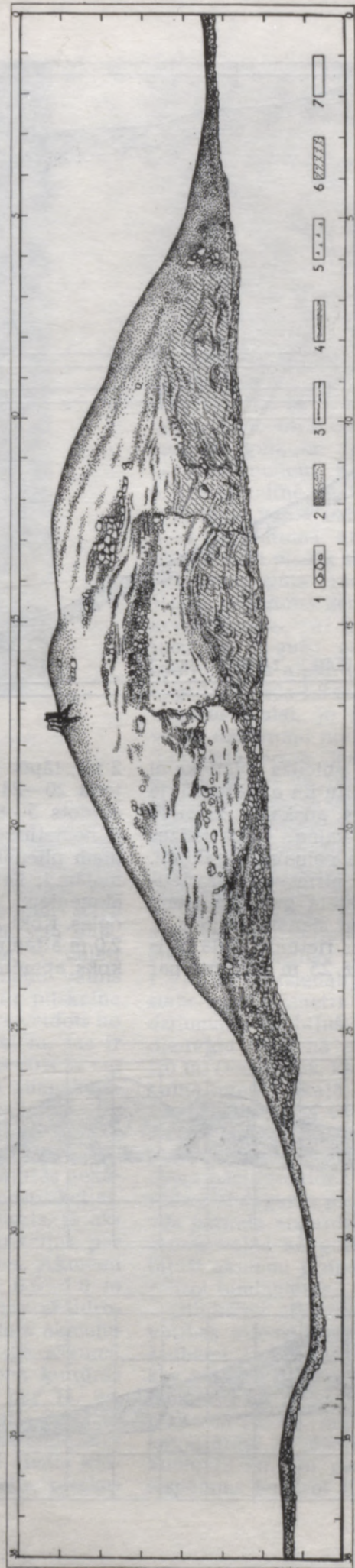
pamata 4 m platais laukums sniedza pietiekami skaidru ainu par vaļņa stratigrāfiju un aizsarggrāvja veidu. Tāpat kā bija konstatēts pilskalņa ziemeļu pusē un dienvidu stūrī zem vaļņa, pamatradzes līmenī izdalās vairāki oļļaini un pelnaini plankumi, kuru izvietojums ļauj domāt par pirmsvaļņu nocietinājumiem, droši vien divu paralēlu guļkoku sienu veidā ar 1,5—2 m platumu starp sienām. Šajā t. s. I nocietinājumu periodā pilskalns rietumu malā bijis tikai ar dažu metru slīpumu (uz 25 m kritums par

2 m), tāpēc pēc šo nocietinājumu bojā ejas šajā rajonā 20—24 kvadrātos no akmeņiem un zemēm izveidots 5—6 m plats, 1,5—2 m augsts valnis. Šajā II nocietinājumu periodā valnis krauts no šķautņainiem plienakmeņiem 0,2—0,4 m diametrā tā, ka gar malām ir lieli akmeņi, turpretī vidus pildīts sīkākām akmeņiem. Valnī atsegti arī vairāki deguši koki un ogles. Koki iet līdztekus pa vaļņa centrālo daļu 1,6—2,0 m attālumā cits no cita. Konstatēts arī kāds šķērskoks apmēram 1 m garumā. Vairākās vietās daudz

23. att. Oliņkalns. XII izrakumu laukuma profili.

1 — tumša zeme; 2 — granīti; 3 — trūdējušu koku paliekas.

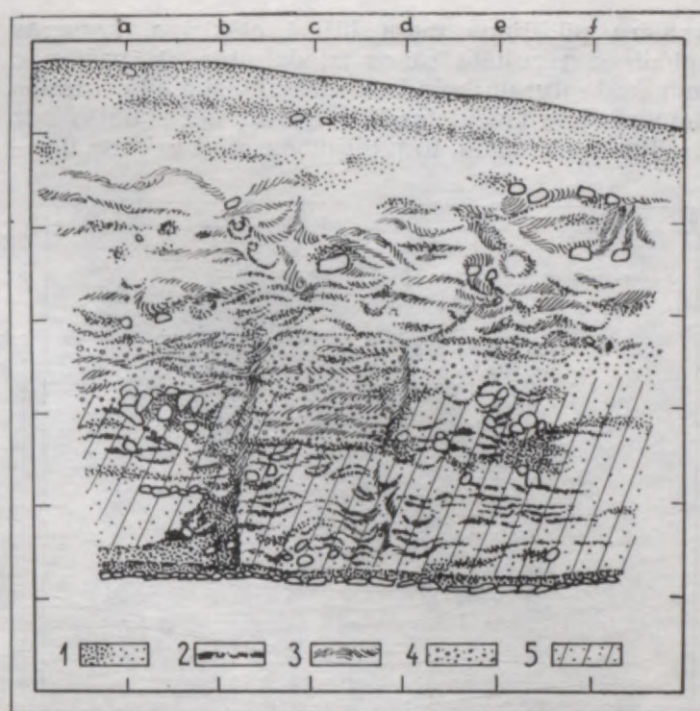
24. att. Oļipkaļns, Lielā valpa šķērsgrēzums XXVII izrakumu laukumā.

1 — akmēņi; 2 — tumša zeme; 3 — degusi koki; 4 — trūdejuši koki; 5 — pelni; 6 — mālaina smiltis; 7 — smiltis

pelnu. Spriežot pēc šīm paliekām, domājams, ka pilskalnu rietumu pusē virs akmeņu sakrāvuma, kas augstākajā vietā sasniedz 2 m un virspusē ir vairāk nekā 2 m plats, sargājusi kāda aizsardzības celtnē ar vairākiem šķērsdalījumiem. Celtnē bijusi celta no līdztekus liktiem guļkokiem, kuru diametrs 20 cm. Akmeņu starpās atrastas galvenokārt apmetās keramikas lauskas, vērpijamās vārpstas skriemelis (XII tab.: 26), divi pusapstrādāti kauli (XI tab.: 11, 21). Minētie atradumi šo pilskalna nocietinājuma fāzi ļauj attiecināt uz 11. gs. sākumu. Akmeņu vaļņa ārējā nogāzē apmēram 0,8—1,0 m zem uzpildījuma pamatradzē konstatēja 1,4—1,6 m platu un 0,4—0,5 m dziļu lēzenu izlauzumu, kas radies laikā, kad ierīkots akmeņu valnis. Tikai vēlāk, uzberot lielo valni, aizmīlzis arī šis grāvītis, kam savā laikā bijušas sausā grāvja funkcijas. Kad šis celtnes kādā ugunsgrēkā aizgājušas bojā, oliņkalnieši nākuši pie secinājuma, ka nocietinājumi pilskalna rietumu pusē ir pārāk vāji, tikai 3 m augsti, skaitot no grāvja līmeņa, ar koka konstrukcijām (kuru augstums virs akmeņu pamata nav zināms). Lai pilskalna malu šeit padarītu stāvāku un augstāku, no smiltīm un grants tika uzbērts valnis, kas izrakumu laukuma robežās sasniedzis 6 m augstumu (nocietinājumu III periods). Kā rāda pētījumi, tas sasniegts divos paņēmienos, resp., zemju vaļņa uzbēršanā bijušas divas stadijas. Šī pāri par 20 m platā smilšu pildījuma saturēšanai lietoti vairāki konstruktīvi paņēmieni. Izveidoti četrstūrīgi koka sienu aizsprosti (kameronas), kas pēc tam pakāpeniski piepildītas ar smilti, granti, akmeņiem un kokiem. Koku aizsprosti pa visu vaļņa teritoriju veidoja kamerveida konstrukcijas 4—5 joslās ar dažādu kameru garumu un platumu.

Labāk izteikta un spēcīgāk izbūvēta ir vaļņa centru jeb kodolu veidojošā josla, kuras platums bija 4,05—4,45 m. Šīs joslas ietvaros bijušas 1,65—2,5 (?) m lielas šķērskameras (25. att.). Par kameru platumu grūti spriest, jo laukuma izmēru dēļ tās ieiet šķērsprofilos. Ja abas malējās kameras pildītas ar brūnganu granti, tad vidējā ir dzeltena smiltis. Kameras garenvirzienā citu no citas šķir 1—5 cm platas trūdējušu koku svītras, liekas, no plankām. Virzienā uz ārējo nogāzi konstatējamas divas kameru joslas. Josla, kas atrodas pie centra, ir apmēram 1 m plata un izrakumu laukuma robežās sastāv no divām vairāk nekā 3 m garām kamerām, kas pildītas ar gaišu smilti un akmeņiem. Pati ārējā kameru josla ir apmēram 3,5 m plata. Pie ziemeļu profila esošā vairāk nekā 3,5 m garā kamera pildīta ar granti un akmeņiem, kamēr kamera pie dienvidu profila laukuma robežās atsegta tikai 2,5 m garumā un no pārējām atšķiras ar gaišu smiltis pildījumu. Bez tam šo kameru augšējā daļā ir daudz neregulāru brūnu plankumu, kas varēja veidoties no trūdējušiem kokiem, kas nosedza kameras (26. att.).

Arī virzienā uz iekšējo nogāzi konstatētas divas kameru joslas. Tāpat kā ārējās nogāzes pusē, arī šeit gar centra joslu iet garenas, 1,2 m platas kameras, kas pildītas ar gaišu smilti. Vidus kamera ir 1,6 m gara, kamēr abām malējām, kas ieiet profilos, garums ir vismaz tikpat liels, ja ne lielāks. Iekšējās nogāzes malējā kameru josla ir 4—5 m plata un laukuma robežās dalās tā, ka viena daļa ir ap 1,5, otra — ap 4 m gara (par īsto garumu grūti spriest, jo tās

25. att. Oliņkalns. Lielā vaļņa garenriezums XXVII izrakumu laukumā.

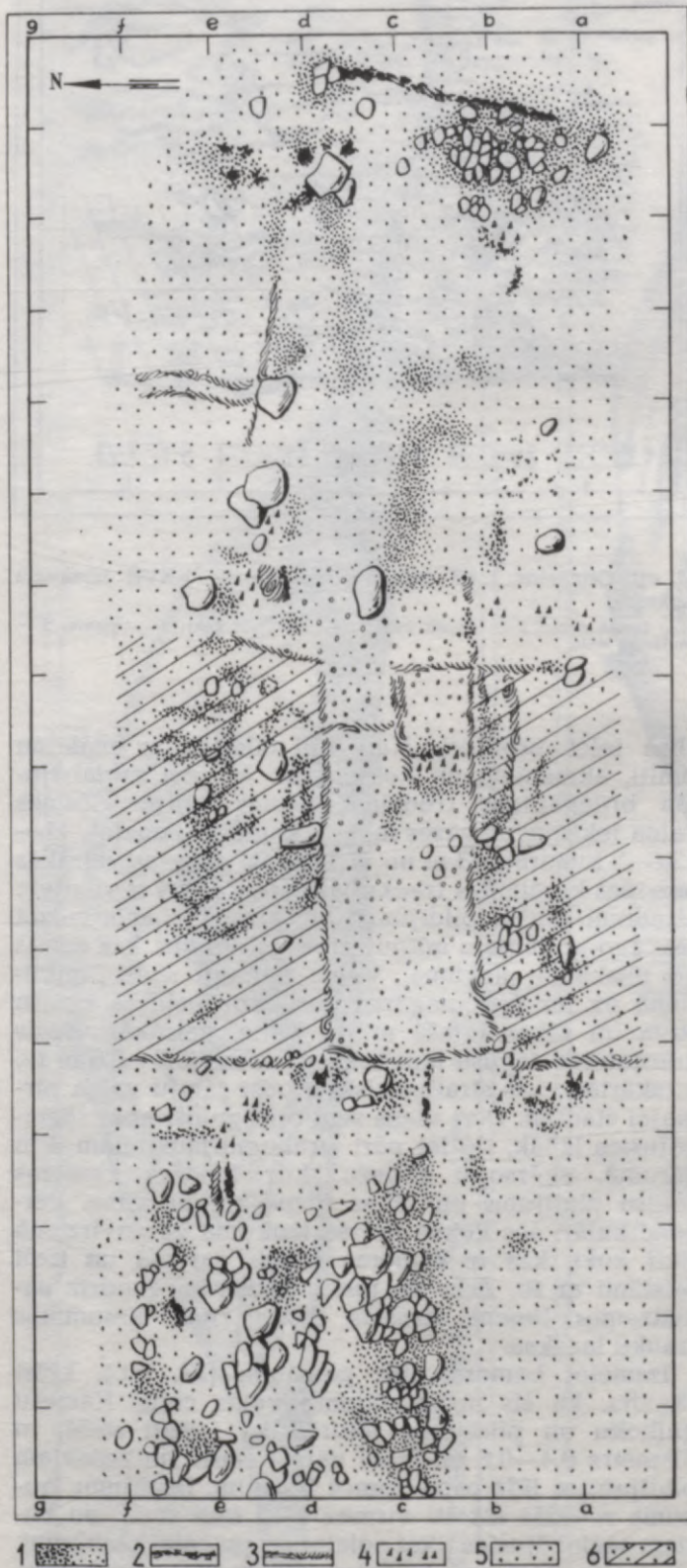
1 — tumša zeme; 2 — deguši koki; 3 — trūdējuši koki; 4 — grants; 5 — smilšains māls.

abas ieiet profilos). Kameras pildītas ar mālainu smilti, akmeņiem un kokiem, no kuriem saglabājušās brūnganīgas trūdaines zemes svītras. Zemes vaļņa iekšējās nogāzes malējo kameru izsmēlot, 11—12a—b kvadrātā (3 m no virskārtas) atrastas vairākas bezripas keramikas trauku lauskas, kas arī ir vienīgie atradumi smilšu pildījumā. Šie atradumi acīmredzot saistāmi ar kameru mītņu zemes pildījumu, kas ņemts no pilskalna plakuma. Vaļņa kameru smilšu pildījumā uz iekšējās nogāzes pusi, kur beidzas smilšu josla un sākas tumšā mītņu zeme, vairākās vietās konstatētas degušu lapukoku paliekas (0,5—0,6 m no virskārtas), kas stratigrāfiski atbilst zemju vaļņa pirmajai stadijai. Divi viens zem otra guloši koki saglabājušies labāk, tie iet pāri izrakumu laukumam 3 m garumā, šķērsojot robežu, kur beidzas kameras smilšu pildījums un sākas tumšā mītņu zeme. Perpendikulāri šos kokus šķērso laukuma garenvirzienā likti koki, kas ir kameras sienas garumā un tieši saistāmi ar to. Zem šīs joslas kamerām gandrīz pamatzemes līmenī atrastas dažas ripas keramikas trauku lauskas.

Izsmēlot kameras līdz pamatam (27. att.), kļūst skaidrs, kā šis nocietinājumu veids celts. Kameru guļkoku un pildījuma saturēšanai iedzīti stabi, to diametrs 0,4—0,6 m. Stabi gājuši cauri smilšainajam pildījumam līdz pamatzemes līmenim. Izrakumu laukuma robežās atklāti vismaz 4—5 šādi stabi, no kuriem saglabājušies tikai oļļaini un pelnaini plankumi. Centrālās kameras veidotas no mazliet pietēstiem, apakšējā daļā apdedzinātiem kokiem, to diametrs 15—20 cm, kameru augstums — 4,0—4,5 m; malējās kameras nav bijušas augstākas par 3 m. Tā kā

kameru pildījuma masa bijusi atšķirīga, kameras spiediena rezultātā sānos izlīdzinājās, it īpaši pēc tam, kad saturētājkoki bija satrunējuši. Kad centrālās kameras bija izveidotas līdz 4,45 m, bet malējās līdz 2—3 m augstumam, to pildījumam pāri uzbērts 0,5—

26. att. Olinškalns. Kameru konstruktīvās paliekas valnī.

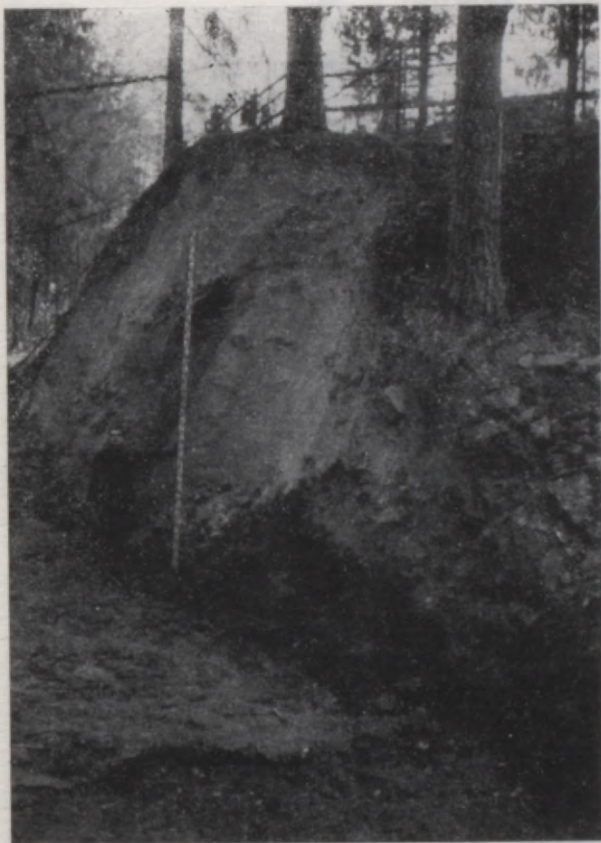
1 — tumša zeme; 2 — ogles; 3 — trūdējuši koki; 4 — pelni; 5 — gaiša smilts; 6 — mālaina smilts.

1,0 m biezs smilšu slānis, kas saturēja šķērseniski liktus kokus un akmeņus. Virs smilšu uzbēruma vērojami atsevišķi akmeņu krāvumi, oļņainas zemes plankumi, trūdējuši koki. Skaidrāka aina par šīm konstrukcijām vērojama vaļņa iekšējā nogāzē, kur 7—8e—f un 8a—b kvadrātā atsedza vairākus pa nogāzi uz leju ejošus degušus ozolkokus, kas cits pie cita gulēja uz dūres lieluma plienakmeņiem. Kā spriežams pēc profiliem un stratigrāfijas, šie degušie koki ir piederīgi zemju vaļņa pirmās stadijas aizsardzības celtnēm terasē, kas pastāvējušas neilgi un kādā ugunsgrēkā aizgājušas bojā. Vaļņa virsotnē tieši virs kamerām gaisajā smiltī labi izdalās plienakmeņu krāvumi 13—17e—g kvadrātā, veidojot noslēgtu 3×5 m četrstūri, kas uzlūkojams par pamatu kādai virszemes nocietinājuma koka konstrukcijai (saglabāties daudz ogļu un pelnainu plankumu), varbūt tornim, jo šai vietā vaļņa uzbērums no dienvidaustrumu—ziemeļrietumu orientācijas pagriezts ziemeļu—dienvidu virzienā.

Pēdējā pilskalņa aizsardzības periodā zemju valnis vēl paaugstināts par 1,0—1,5 m un sasniedzis pašreizējo augstumu (otrā stadija). Laukuma centrālajā daļā, kas ietver pašu vaļņa uzbērumu, viscaur atsedzas gaiša smilts ar atsevišķiem tumšas zemes plankumiem. Tā kā virskārtā smilts ir diezgan stipri sajaukta, par vaļņa pēdējās apbūves perioda konstrukcijām grūti spriest. Tomēr 1. un 2. kārtas 14. un 17. metrā konstatētie tumšas zemes plankumi un atsevišķi akmeņu grupējumi vedina domāt, ka virs smilšu uzbēruma pacēlušās kādas aizsardzības celtnes, iespējams, tādas, kas sastāvēja no paralēlām guļkoku sienām, ar attālumu starp sienām apmēram 2 m.

Priekšstatu par pils aizsarggrāvi dod griezumī, kas izdarīti četrās vietās. Aizsarggrāvis labāk vērojams pilskalņa dienvidrietumu pusē. Pirms izrakumiem tas arī šeit ir saskatāms kā lēzena ieplaka. XIII izrakumu laukumā aizsarggrāvis pārrakts 10 m platā joslā taisni pretī aizsargvaļņa griezumam XII izrakumu laukumā. Ieplakas dziļākajā vietā kultūras slānis ir oļņaini melns, ar galvas lieluma plienakmeņiem un granītakmeņiem. Spriežot pēc XIII izrakumu laukuma profiliem, grāvis sasniedzis 1 m dziļumu un tā dibena platums būs bijis ap 3 m. Grāvja mala pret pilskalņa valni ir stāva, tāpēc arī grāvja platums augšā bijis 8—10 m. Grāvja dibenu un malas vienmērīgi klāj dūres un galvas lieluma plienakmeņi, kā arī atsevišķi samērā lieli granīti 40×50 cm diametrā. Grāvja ārējā slīpā mala noslēdzas ar grantainas smilts joslu. Pilskalņa sākotnējā apdzīvotības periodā smilts (grants), domājams, vienmērīgi klājusi visu laukumu arī pašreizējā grāvja joslā, bet, valni uzberot, smilts un grants grābta uzbēruma vajadzībām; to apstiprina XII izrakumu laukuma materiāli. Uz aizsarggrāvja pastāvēšanas laiku pilskalņa pēdējā apdzīvotības periodā attiecināmi divi bronzas apkalumi — ieapaļais bruņucepurs veida apkalums (V tab.: 25), dzeramā raga augsmales noslēgumam līdzīgais apkalums (V tab.: 26), šifera galodiņa (XI tab.: 13).

Daudz dziļāks un platāks grāvis konstatēts XXIV izrakumu laukuma robežās pretī lielajam zemju valnim. Grāvja griezumā te veikts 6×24 m lielā laukumā, kas ietver pilskalņa nogāzē atsegtos akmeņu

27. att. Oliņkalns, Skats uz lielā zemju vaļņa griezumam pamatradzes līmenī.

klājienus, kuru vidū daži ir īsti lieli granītakmeņi; grāvja ārējā, lēzenajā nogāzē ir ogļaina grants, dibenu klāj šķautņainas plienakmeņu radzes un atsevišķi lieli granītakmeņi. Grāvja pamatā un iekšējā nogāzē ir radze, turpretī ārējā nogāzē — rupja grants. Grāvis apakšējā daļā ir 12 m plats, bet pēc augšējām malām tā platums pārsniedz 20 m. Grāvja dziļums — 2,5 m, rēķinot no virsmas līmeņa uz rietumiem (28. att.). Pilskalna ziemeļrietumu puses grāvja lielāko platumu un dziļumu var izskaidrot ar to, ka šī grāvja daļa atrodas netālu no lielā zemju vaļņa platākās un augstākās daļas. Skaidrs, ka zemju vaļņa uzbēršanas laikā no šī rajona intensīvi ņemta rupjā grants, tāpēc arī šeit veidojās platāks un dziļāks grāvis. Uz grāvja pastāvēšanas laiku attiecināma atrastā stikla krelle (X tab.: 18). Vēlākajā periodā grāvis pakāpeniski aizmilzis un radusies lēzena ieplaka, kur 17. gs. saceltas kādas ēkas. Šis ieplakas

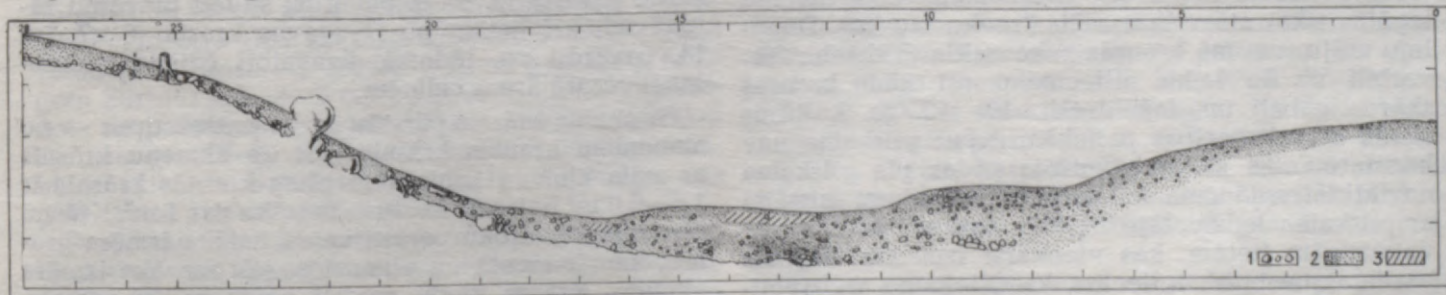
reljefs vēl stiprāk izmainījies 19. gs. beigās, kad šai rajonā pāri grāvim uz pilskalnu ierīkoja uzbraucamo ceļu un grāvi ceļa vietā pilnīgi aizbēra.

Par aizsarggrāvi pilskalna pastāvēšanas sākuma stadijā jau runājām, analizējot smilšu vaļņa konstrukciju XXVII izrakumu laukumā, vēl tikai vietā būtu pieminēt, ka pilskalna pēdējā apbūves periodā grāvis pret lielo zemju valni XXVII izrakumu laukuma robežās bijis 7—8 m plats (skaitot no augšējām malām) un līdz 1,5 m dziļš (24. att.).

Mazāku izmēru grāvis bijis arī pilskalna ziemeļu pusē. Lai noskaidrotu nogāzes nostiprinājumu un grāvja veidu, tika pētīts XIX izrakumu laukums. XVII un XIX izrakumu laukumu rietumu malas griezumam, kura kopgarums bija 33 m, sniedz priekšstatu par nogāzes nocietinājumu un grāvi (22. att.). Spriežot pēc šī profila, domājams, ka pilskalna visai lēzenā ziemeļu nogāze pastāvēšanas un nostiprināšanas nolūkā klāta reti liktiem plienakmeņiem un granītiem, no kuriem dažiem ir visai iespaidīgi izmēri. Šie akmeņi koncentrēti vietā, kur nogāze pāriet pakājē. Malas pakājē atradies 3—5 m plats un 0,7—1,0 m dziļš grāvis. Grāvī atrasta ripas un bezripas keramika, atradumu vidū arī tordēts dzelzs stienītis (I tab.: 13), jādama laužņu sastāvdaļa. Spriežot pēc piekājes reljefa, grāvis pilskalna ziemeļu pusē sācies tai vietā, kur pilskalna malā beidzas akmeņu valnis. Pilskalna piekājē grāvis ir vismaz 100 m garš, pie kam virzienā uz rietumiem grāvja dziļums un platums palielinās. Grāvis beidzas vietā, kur sākas pilskalna lielā vaļņa ziemeļu gals. Iespējams, ka daļa zemju, kas radās, grāvi izrokot, izmantota lielā vaļņa uzbēršanai.

PRIEKŠPILS UN SENPILSĒTAS PROBLĒMA

Lielais zemju valnis, kas uzbērts ziemeļrietumu—dienvidaustrumu virzienā, norobežo no pilskalna apmēram 0,25 ha lielu trīsstūrveida laukumu. Kopš 1947. g., kad te tika veikta papildu apzināšana un uzmērošana, šī Oliņkalna daļa ieguvusi priekšpils nosaukumu. Jau iepriekšējie novērojumi rādīja, ka priekšpils zemes virskārta atšķiras no pilskalna kultūras slāņa. Priekšpils velēnas kārtā sedz brūnganu, pat pelēcīgas nokrāsas zemi. Lai noskaidrotu šīs Oliņkalna paaugstinātās rietumu daļas nozīmi pilskalna vēsturē, tika iemērots 112 m² liels XIV izrakumu laukums priekšpils ziemeļaustrumu malā. Pēc velēnas kārtas noņemšanas pa visu laukumu atsegts blīvs plienakmeņu slānis ar dažiem ieapaļas

28. att. Oliņkalns. Aizsarggrāvja griezumam XXIV izrakumu laukuma robežās.
1 — akmeņi; 2 — tumša zeme; 3 — māls.

formas paaugstinājumiem. Tā kā pie pēdējiem nav atrastas ne ogles, ne lauskas, jāpieņem, ka šie paaugstinājumi radušies, akmeņus sametot kaudzēs. 25—30 cm dziļumā visā laukumā virs radzes atsegta brūngana zeme, kurai nav kultūras slāņa pazīmju. Laukuma rietumu malas paplašinājums pāri nogāzes malai liecina, ka priekšpiliņ nekādi nocietinājumi nav bijuši. Visā laukumā atrastas tikai dažas ripas keramikas lauskas un pāris desmit dzīvnieku kaulu. Pamatojoties uz XIV un XXVII izrakumu laukumā iegūtajiem novērojumiem, var apgalvot, ka priekšpils nav bijusi apdzīvota.

Arheoloģisko izrakumu laikā ar izrakumu laukumiem un pārbaudes rakumiem skaidrots jautājums, vai Oliņkalna pakāje un tuvākā apkaime laikā no 10. līdz 13. gs. bijusi apdzīvota. Uz šo jautājumu atbildi dod pētījumi XIII, XIX un XXIV izrakumu laukumā. Visos šajos laukumos virskārtā tika iegūts ievērojams skaits atradumu, kas saistāmi ar abu pasaules karu notikumiem (patronu čaulītes, dažādi dzelzs priekšmeti u. c.) un tuvējām Dūņuleju un Oliņkalna mājām. XIII izrakumu laukumā atsegts kāds mūrēts pagrabs, kas, jādomā, attiecināms uz pagājušo gadsimteni (kalēju kaltās naglas, skavas, dzelzs stieniņi, vāpētas māla trauku lauskas u. c.).

XIX izrakumu laukumā pilskalna pakājē atsegta kādas 3×4 m lielas celtnes vietas paliekas. Te daudz māla apmetumu, mūsdienīgi dzelzs priekšmeti, skārda gabali u. c. Celtnes datēšanai nozīmīgs kāds 19. gs. poļu grasis.

Cita liela atradumu grupa saistās ar 17. gs. Atsevišķi šī perioda atradumi iegūti arī pilskalnā. Tā kā, spriežot pēc zviedru arklu revīzijas datiem, jau pastāvējis Dūņuleju krogs, liekas uz šo laiku attiecināmi tādi XIII izrakumu laukumā iegūtie atradumi kā dzelzs nazis un sprādze (I tab.: 11, 15), māla gremds (XII tab.: 10), bronzas apkalumi (V tab.: 25, 26), skārda gabals (IV tab.: 16) u. c. Apstiprinājumu par pilskalna pakājes dienvidu un dienvidrietumu daļas apbūvi XVII gs. sniedz dažas monētas, kas atrastas XXIV izrakumu laukumā (XIV tab.: 4, 5). Tās ir Zviedrijas karaļa Kārļa XI Rīgas šiliņš (1664. g.) un divi Jāņa Kazimira 17. gs. 60. gadu šiliņi. Uz 17. gs. otro pusi attiecināma šai laukumā atsegta 3,5×4 m lielā celtnes vieta, kuras pamatsienas labi iezīmē trūdējuši koki, vietām tie saglabājušies tīri labi, tā ka vērojamas pat pakšu vietas. Celtnes ziemeļu pusē atsegts māla klons un no ķieģeļiem mūrētas krāsns paliekas. Šajā rajonā atrastas tikai vēlās lietas, kā dzelzs naglas (21 gab.), stīpu gabali, kāda sprādzīte (V tab.: 15), dzelzs dzinteles (cemmes) u. c.

No pilskalna apdzīvotības laika pilskalna tuvumā iegūtas tikai atsevišķas māla trauku lauskas, Dūņuleju māju tuvumā bronzas pakavsakta (VII tab.: 20); varbūt uz šo laiku attiecināmi arī kādi bronzas skārda gabali un daži dzelži. 10.—13. gs. kultūras slānis ar celtniecības paliekām ārpus pilskalna nav konstatēts. Tā kā apdzīvotības pēdas pie pilskalna nav atklātas, jādomā, ka atsevišķie atradumi saistāmi ar pilskalna iedzīvotāju nejauši pazaudētām vai nevajadzīgām lietām, kas vienkārši izmestas. Iegūtās senlietas un lauskas liecina, ka Oliņkalna apdzīvotības laikā pie pilskalna apmetne — senpilsēta — nav pastāvējusi.

PILSKALNA APBŪVE

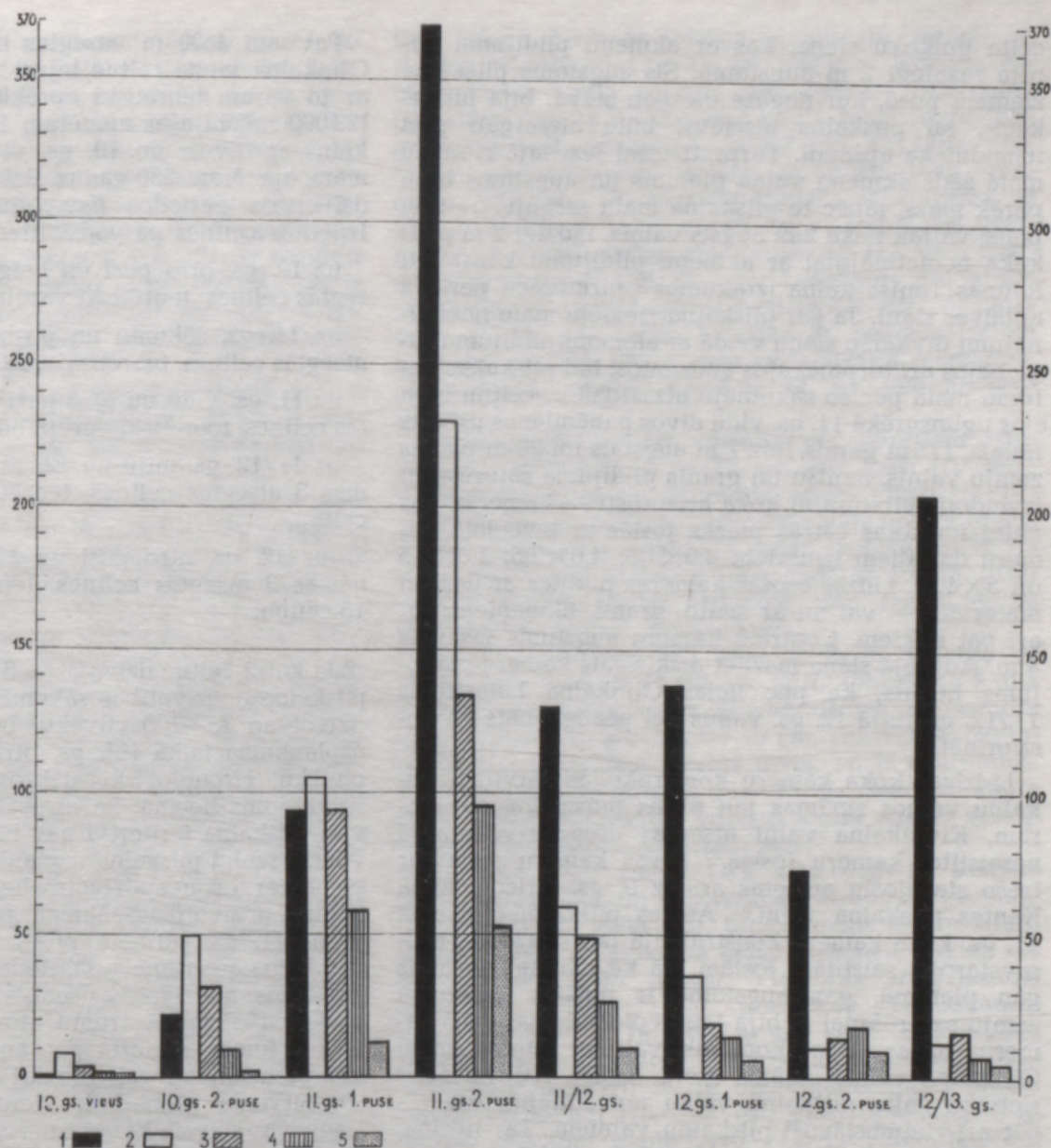
Dzīvojamo, saimniecības ēku, kā arī nocietinājumu saglabāšanās pakāpe Oliņkalnā visumā ir diezgan vāja. Celtņu robežas nosakāmas pagrūti, tās precizēt palīdz kultūras slāņa nokrāsa, atradumu koncentrācija un apkures (krāsns vai pavarda) pastāvēšana. Celtnes parasti konstatētas tādās vietās, kur radzē novērojami garenvirzienā ejoši iedziļinājumi, kas bieži pildīti ar gaišu smilti. Celtnes bez 0,2—0,3 m iedziļinājuma parasti iezīmē melnas mītņu zemes joslas, kurās vairāk atradumu nekā kultūras slānī ārpus celtnēm. Gar celtņu malām bieži konstatējami lielāki granītakmeņi, kas uzlūkojami par sienu pamatbalstiem. Koku vājā saglabāšanās pakāpe, melnās mītņu zemes izplūdušās kontūras stipri apgrūtināja situācijas noteikšanu. Celtnes ierīkotas tieši virs radzēm un, liekas, bijušas apmetas guļkoka būves, par ko liecināja atrastie māla apmetumu gabali.

Oliņkalnā izpētītās celtnes pēc izmēriem ir diezgan vienveidīgas. Parasti tās aizņem 24—28 m² lielu platību (8 celtnes). To izmēri nav mazāki par 15 m². Tikai vienā gadījumā celtnes kopplatība sasniedz ap 50 m² (4. pavarda celtne, kas attiecināma uz 10. gs. otro pusi). Ēkas, jādomā, celtas guļbūvē. Ja tās būtu celtas stabu konstrukcijā, tad radzē, kas vienmēr kalpojusi par celtnes klonu, vajadzētu konstatēt stabu vietas. Pēdējās kā konstruktīvs elements dzīvojamās ēkās novērotas tikai vienā gadījumā, proti, 3. pavarda celtnes vietā (10. att.), kur vienā rindā 6 m garā joslā atsegta četras četrstūrainas bedres 0,5 m diametrā, kuru malas rūpīgi nokrautas ar sīkiem akmeņiem. Šīs 0,25—0,35 m dziļās bedres noteikti uzlūkojamas par stabu vietām. Celtnes stabu konstrukcijā uz radžu pamata pazīstamas jau kopš 1. g. t. p. m. ē. beigām.¹⁸ Spriežot pēc atradumiem, 3. pavarda celtni var attiecināt uz 11. gs. vidu.

Celtnes apkurei izmantoti kā pavardi, tā krāsns. Pavardi un krāsns visumā pastāvējušas vienlaikus, kaut gan pilskalna apdzīvotības beigu fāzē 12. gs. nogalē pavardi nav atklāti. Pavardi līdzās krāsniem kā apkures sistēma sastopami arī citās vēlā dzelzs laikmeta dzīvesvietās Sēlpilī,¹⁹ Koknesē,²⁰ Jersikā,²¹ īpaši plaši libiešu ciemu vietās Mārtiņsalā, Laukskolā, Raušos u. c. Arī ārpus Baltijas, piemēram, Polijas teritorijā,²² pavardi līdz pat 13. gs. pastāv vienlaikus ar krāsniem.

Oliņkalna pavardi (14) saistāmi gan ar celtnēm (9), gan ir arī atklāta tipa (5). Pēdējie aizņem 1—1,5 m² lielu platību ar iedziļinājumu 0,3—0,6 m. Atšķirībā no pavardiem, kas kalpojuši celtnes apsildīšanai, atklātie pavardi (2. un 9. pavards) situēti pievaļņu rajonā vai arī netālu no Daugavas krasta (6., 7. un 14. pavardi) un, jādomā, izmantoti ēdiena gatavošanai vasarā ārpus celtnēm.

Oliņkalna krāsns pārstāv divus krāšņu tipus — no akmeņiem krautās krāsns (19) un akmeņu krāsns ar māla klonu (1). No akmeņiem krautās krāsns ir 1,5—6,0 m² lielas, to kurtuve mazāka par 1 m². Krāšņu akmeņu pamatloku parasti veido lielāka izmēra grānīti, kamēr sienas un virsu noseguši mazāka izmēra akmeņi. Krāsns klonu parasti veido radžu pamats. Līdzīga tipa krāsns kopš 8. gs. plaši sastop Ķentes apmetnē, vienīgi tur pamatzemes raksturs cits.²³ Kaut

29. att. Oliņkalns. Laika posmam no 10. gs. līdz 13. gs. sākumam piederīgu atradumu intensitāte.

1 — ripas keramika (1 mm — 10 lauskas); 2 — bezripas keramika (1 mm — 10 lauskas); 3 — dzīvnieku kauli (1 mm — 10 kauli); 4 — dzelzs senlietas (1 mm — 1 senlieta); 5 — bronzas senlietas (1 mm — 1 senlieta).

gan vēlajā dzelzs laikmetā plašāk izplatītas ir māla kleķa krāsni, tomēr līdztekus tām sastopamas arī krautas akmeņu krāsni, piemēram, Tērvetes priekšpils²⁴ 13. gs. slānī. Šis krāsnis atbilst A. Bilenšteina aprakstītās 19. gs. pirts krāsni visvecākajam variantam.²⁵ No otrā tipa krāsnīm Oliņkalnā atklāta tikai viena (4. krāsnis). Ar galvas lieluma granītiem iežogoto kurtuvi klāj 2—5 cm biezs māla klons, kas veidots uz pelēcīgajām nelīdzenaizēm radzēm un dūres lieluma granītiem un plienakmeņiem. Krāsnis virsbūvi, šķiet, veidojuši šķautņaini plienakmeņi, kas lielā skaitā atradās ap krāsni vietu.

Šī krāsnis, kas datējama ar 12. gs. beigām, stāv tuvu tām vēlā dzelzs laikmeta māla kleķa krāsnīm, kādas konstatētas gandrīz visos Latvijā pētītajos pilskalnos²⁶ un sastopamas arī dažās viduslaiku mūrā pilīs.²⁷ Oliņkalna krāsnij vienīgi ir tā īpatnība, ka

krāsnis velvi veidojis nevis māls, bet gan plienakmeņi. Šajā ziņā krāsnis veidotāji velves segumam izmantojuši akmeņu krāšņu konstruktīvo elementu.

Oliņkalna nocietinājumi pilskalna apdzīvotības laikā pārdzīvojuši četras attīstības stadijas. Vispirms bijusi guļķu sēta, kas sastāvējusi no divām paralēlām sienām. Šo nocietinājumu paliekas, kas attiecas uz 10. gs., konstatētas X, XII, XVII, XVIII, XX, XXI un XXVII izrakumu laukumā. Attālums starp guļķu sienām bijis 1—2 m. Nocietinājumi, kas sastāv no divām paralēlām guļķu sienām, zināmi gandrīz visos vēlā dzelzs laikmeta Latvijas pilskalnos; sīkāk tie aplūkoti publikācijā par Asotes pilskalnu.²⁸

11. gs. sākumā pilskalna nocietinājumi pilnveidoti ar akmeņu valni. Pilskalna ziemeļu malā 3 m platais akmeņu vaļņa garums bijis 100 m. Akmeņu saturēšanai

celta guļkoku siena, kas ar akmeņu pildījumu varēja sasniegt 2 m augstumu. Šis augstums pilskalņa ziemeļu pusē, kur nogāze diezgan stāva, bija pietiekams, lai pilskalņa aizstāvji būtu aizsargāti pret ienaidnieka apšaudi. Turpretī visai lēzenajā rietumu malā šāds akmeņu vaļņa platums un augstums būtu pārāk mazs, tāpēc te pilskalņa malu sargājis 5—6 m plats, vairāk nekā 2 m augsts valnis. Līdzīgi 2 m plati koka nocietinājumi ar akmeņu pildījumu konstatēti Raunas Tanīsa kalna izrakumos²⁹ pirmsvācu perioda apbūves slānī. Ja gar pilskalņa ziemeļu malu nocietinājumi divkāršu sienu veidā ar akmeņu pildījumu saglabājās arī turpmākajos gadsimtos, tad pilskalņa rietumu malā pēc šo sākotnējo aizsardzības celtņu bojāejas ugunsgrēkā 11. gs. vidū divos paņēmienos uzbērts lielais, 175 m garais, līdz 7 m augstais un 20 m platais zemju valnis. Smilšu un grants pildījuma saturēšanai izveidoti četrstūrains koka aizsprosti — kameras, kas valnī ierīkotas četrās piecās joslās ar izveidoto kameru dažādiem izmēriem 4,0×1,5; 4,0×2,5; 1,0×1,5 un 5×4 m. Līdzās esošās kameras pildītas ar dažādu materiālu — vai nu ar smilti, granti, akmeņiem, vai arī pat kokiem. Centrālo kameru augstums sasniedz 4 m. Augšējā slāņa mazliet atšķirīgais kameru plānojums liecina, ka pēc lielās Oliņkalna katastrofas 11./12. gs. mijā 12. gs. valnis vēl paaugstināts un nostiprināts.

Līdzīgas koka kameru konstrukcijas Latvijas pilskalnu vaļņos zināmas jau pirms mūsu ēras, piemēram, Ķivutkalna valnī atsegta divas savā starpā nesaistītas kameras joslas.³⁰ Divas kameras joslas ar trešo starpjoslu atsegta arī uz 8. gs. attiecināmajā Ķentes pilskalņa valnī.³¹ Asotes pilskalnā³² atsegtā 11. gs. koka kameru konstrukcija jau sastāv no trim savstarpēji saistītām joslām. Tā kā Oliņkalna valnis gan platumā, gan augstumā ir lielāks, uzbēruma zemju saturēšanai te bija jau nepieciešamas 4—5 kameru joslas. Pēc konstruktīvajiem paņēmieniem Oliņkalna valnis zināmā mērā līdzīgs Krievzemes³³ rietumu daļas pilskalnu vaļņu nocietinājumiem, tāpat arī rietumslāvu³⁴ pilskalnu vaļņiem. Tas liecina, ka slāvu un baltu tautas lietojušas līdzīgus vaļņu konstrukcijas paņēmienus, kas radušies un attīstījušies vēl laikā pirms mūsu ēras (Biskupina, Ķivutkalns).

Oliņkalna 11. gs. uzmestā vaļņa stratigrāfija palīdz noskaidrot visa pilskalņa apdzīvotības intensitāti. Ja plakumā kultūras slānis ir bez manāmiem noslāņojumiem, tad valnī var izsekot vismaz trīs slāņus. Ap 5 cm biezās tumšās mītņu zemes slānis zem vaļņu smilšu pildījuma rāda, ka līdz 11. gs. sākumam pilskalns vismaz šai rajonā bijis apdzīvots diezgan vāji. Nesalīdzināmi biežāks tumšās zemes slānis konstatējams virs uzbērtā kameru pirmā slāņa, kaut gan pēdējais apdzīvotības periods šai rajonā izceļas ar visbiežāko kultūras slāni (12. gs.).

Oliņkalna lielā vaļņa griezumā rāda, ka pilskalņa lielākie nocietinājumi 11. gs. vidū un otrajā pusē veikti ļoti straujos tempos. Tas var liecināt, ka darbā vienlaicīgi bijis iesaistīts liels skaits darbinieku. Pamatojoties uz izrakumos iegūtajiem materiāliem, īpaši uz celtņu skaitu un izmēriem, iespējams iegūt aptuvenu priekšstatu par iedzīvotāju skaitu Oliņkalnā atsevišķos apbūves periodos (29. att.).

Pavisam 4500 m² atsegta tikai 25 celtnes. Tātad Oliņkalnā viena celtnes bijusi vidēji uz 200 m². Līdz ar to varam teorētiski aprēķināt, ka visā pilskalnā (23 000 m²) bijušas apmēram 100—125 celtnes. Oliņkalns apdzīvots no 10. gs. vidus līdz 13. gs. sākumam, apmēram 250 gadus. Dzīve Oliņkalnā visos apdzīvotības periodos nav bijusi vienādi intensīva. Izpētītās celtnes pa gadsimtiem dalās sekojoši:

uz 10. gs. otro pusi un beigām attiecināmas 3 atsegtās celtnes, teorētiski varēja būt ap 15 celtņus;

uz 11. gs. sākumu un pirmo pusi attiecināmas 3 atsegtās celtnes, teorētiski varēja būt 15 celtņus;

uz 11. gs. vidu un otro pusi attiecināmas 13 atsegtās celtnes, teorētiski varēja būt 65 celtnes;

uz 11./12. gs. miju un 12. gs. pirmo pusi attiecināmas 3 atsegtās celtnes, teorētiski varēja būt ap 15 celtņus;

uz 12. gs. otro pusi un 12./13. gs. miju attiecināmas 3 atsegtās celtnes, teorētiski varēja būt ap 15 celtņus.

Ja katrā celtnē dzīvoja 5—6 cilvēki, tad Oliņkalnu pilskalņa apdzīvotības sākumā un beigās varēja apdzīvot ap 75—100 cilvēku, bet pilskalņa vislielākā uzplaukuma laikā (11. gs. otrajā pusē) — 300—350 cilvēku. Hronoloģiski atšķirīgo celtņu un objektu izvietojums liecina, ka atsevišķos vēstures periodos visa pilskalņa teritorija nav bijusi vienmērīgi apdzīvota. Vienīgi pilskalņa uzplaukuma periodā visa plakuma teritorija apdzīvota diezgan vienmērīgi. Pilskalņa apdzīvotības sākuma periodā (10. gs. otrajā pusē—11. gs. pirmajā pusē) dzīve koncentrējusies Oliņkalna austrumu galā. Rodas iespaids, ka šai laikā galvenais apdzīvotības balsts bijis akmeņu valnis pilskalņa ziemeļaustrumu stūrī. Drošu pierādījumu trūkst, tomēr, spriežot pēc kalna formas un reljefa, var pieņemt, ka galvenokārt apbūvēta 0,5 ha liela trīsstūrveida platība, ko ierobežo akmeņu valnis, Daugavas stāvais krasts un visīsākā līnija starp robu Daugavas krasta izlauzumā un pilskalņa ziemeļu malu XVII izrakumu laukuma robežās (5. att.). Šī apdzīvotības perioda otrajā posmā uzsākti intensīvi zemju darbi lielā zemju vaļņa uzbēšanai. Pēc kādas katastrofas 12. gs. sākumā pilskalņa iedzīvotāju dzīve koncentrējusies ieplakā pie lielā zemju vaļņa, jo pārējā Oliņkalna teritorijā trūkst uz 12. gs. attiecināmu atradumu.

ATRADUMI UN TO HRONOLOĢIJA

DARBARĪKI UN SAIMNIECĪBAS PIEDERUMI

Ar Oliņkalna iedzīvotāju saimniecību un iedzīvi saistāmi priekšmeti veido 45% no visām atrastajām senlietām.

Atrasti divi dzelzs izkaptas asmens fragmenti (I tab.: 19, 21), tie datējami ar 11. gs. Fragmentu garums ir pārāk niecīgs (7—11 cm), lai pēc tiem spriestu par izkaptas formu. Vienīgie rādītāji ir asmens platums (2,4—2,5 cm) un biezums (0,25—

0,4 cm); paturot prātā nodilumu, jāpieņem, ka izkopts platums varēja būt lielāks. Vēlā dzelzs laikmeta izkaptis,³⁵ salīdzinot tās ar vidējā dzelzs laikmeta atradumiem, kļūst garākas un platākas (ap 3—5 cm). Visumā izkaptis šai periodā Austrumlatvijā atrastas samērā reti. Bagātāko kolekciju sniedz Asotes pilskalna³⁶ izrakumi, kur iegūti septiņi izkapšu fragmenti. Senākās no tām attiecas uz 11./12. gs. miju. Oliņkalna izkaptis fragmentam (I tab.: 21) ir regulāri trijās rindās iecirsti caurumiņi. Iespējams, ka tās ir kniedējuma pēdas, jo etnogrāfiskajā literatūrā ir norādījumi,³⁷ ka salauztais izkaptis asmeni lūzuma vietā piekniedēja pie jaunas pēdas.

Graudberži. Visi Oliņkalna graudberži ar 8—12 cm diametru uzlūkojami par mazā tipa vienrocīgajiem graudberžiem un pēc citiem atradumiem datējami ar 11. gs. (III tab.).

Slīpējamie akmeņi un galodas. Atrasti seši slīpējamie akmeņi un 17 pelēkā šifera galodiņas. Vairākas no galodiņām rūpīgi apdarinātas, tām vienā galā caurumiņš piekāšanai (XI tab.: 12—14), turpretī citas ir vienkārši četrskaldņainas, nesimetriskas formas ar apslīpētām skaldnēm (XI tab.: 17—19). Vairums (11) šifera galodiņu attiecas uz 11. gs., pārējās — uz 12. gs. Pelēkais šiferis un no tā darinātās galodiņas Latvijas teritorijā parādās ar 10. gs., vispirms Kurzemē (Talsi, Sable) un apgabalos gar Daugavu (Daugmale, Salaspils, Asote u. c.) un tad pakāpeniski aptver visu Latvijas teritoriju. Vēlajā dzelzu laikmetā pelēkā šifera piegādē uz Austrumlatviju acīmredzot svarīga nozīme bija Skandināvijai.³⁸

Dzirkles. Pilskalnā atrasts viens asmens no loka atspere dzirklē. Tas ir plats (18 mm), neparasti īss (40 mm), ar strupu, noapaļotu galu un platu roktura stienīti pie asmens (I tab.: 8). Spriežot pēc kopatradumiem, dzirkļu asmens attiecas uz 11. gs. pirmo pusi, bet tas varētu būt arī agrāks, jo tā formā vērojamas dažas vidējā dzelzs laikmeta senprūšu dzirkļu iezīmes³⁹ (īsi, plati asmeņi).

Ileni (11) ir samērā vienvēdīgi — ar griezumā apaļu smaili un četrstūrīgu piramidveidā nosmailinātu iedzītni (I tab.: 1—5; II tab.: 12, 13). Atsevišķi eksemplāri cits no cita atšķiras tikai ar dažādām smailēm un iedzītņa garuma attiecībām. Daļa no ileniem ir tādi, kam iedzītis sastāda $\frac{1}{3}$ vai $\frac{1}{4}$ smailes (I tab.: 1, 2, 4; II tab.: 12). Pamatojoties uz novērojumiem Oliņkalnā, abi šī tipa ilenu varianti ir vienlaicīgi, atšķiršanās, iespējams, vienīgi to darba funkcijas. Lokstenes pilskalnā iegūtais materiāls liecina, ka ileni ar īsāko iedzītni varētu būt arī hronoloģiski agrāki.

Naži (21) veido vienu no plašākajām darbarīku atradumu grupām. Tā kā stratigrāfiski un arī vērtējot pēc kopatradumiem šie naži attiecas uz samērā īsu laika periodu — diviem gadsimtiem (11.—12. gs. beigās), tad pēc formas tie samērā vienvēdīgi. Visi naži ir ar iedzītni, taisnu, biezu (3,5—6,5 mm) muguru, 8—15 cm gari, pašauru (7,5—15 mm) asmeni. Iedzītis sastāda $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{3}$ no naža kopgaruma. Hronoloģiski agrākajiem nažiem (11. gs.) iedzītis ir ar mazām, lēzenām atkāpēm. Naža smailes gals no asmens puses viegli noapaļots. 12. gs. nažiem (II tab.: 19, 20, 22, 23) ir simetriski veidots smailes gals. Vienam no nažiem, kas datējams ar 12. gs. pirmo pusi (II tab.: 20), uz muguras iegravēts paralēlu svītriņu un slīpu krus-

tiņu raksts. Naži ar līdzīgu ornamentu zināmi no Asotes pilskalna⁴⁰ 12.—13. gs. slāņiem. Iedzītņa nažiem bijuši kaula rokturi, kas dažkārt izgriezti. Oliņkalnā atrasts 3,3 cm garš kaula spala fragments, griezumā ovāls (diametrs 1,2—0,7 cm). Tas bijis greznots ar piecu paralēlu rievīņu un aplīšu rindu ornamentu (XI tab.: 7) un stratigrāfiski attiecināms uz 11. gs. otro pusi. Latvijas teritorijā ar aplīšiem greznoti spali atrasti Bukmuižas Niperos⁴¹ (12. gs.), Kokneses priekšpili⁴² (12./13. gs.); Lokstenes pilī atrastais kaula rokturis kopā ar nazi (XXII tab.: 5) datējams ar 14. gs. Ārpus Latvijas ar koncentriskiem aplīšiem greznots kaula naža spals atrasts, piemēram, Maskavas apgabalā⁴³ kopā ar 11. gs. sākuma senlietām.

Šujamادات (2), spriežot pēc pārējiem atradumiem, attiecināmas uz 12. gs. otro pusi (IV tab.: 6). Tās darinātas no griezumā apaļa (diametrs 1—2 mm) bronzas stienīša, kam viens gals nosmailināts, resnākajā galā izveidota acs diega ievēršanai. Tā kā acs vietā adata nolauzta, par pēdējās formu grūti spriest. Vēlajā dzelzs laikmetā bija izplatītas kā bronzas,⁴⁴ tā dzelzs⁴⁵ šujamادات.

Kaula adatas (XI tab.: 4, 8, 9) attiecas uz 10. gs. otro pusi un 11./12. gs. miju. Oliņkalna kaula adatām raksturīgs ovāls šķērsriezums un samērā nelieli izmēri, to garums 9—10 cm, resnākajā, paplašinātajā galā adatām izurbts mazs, apaļš caurumiņš. Oliņkalna adatas līdzīgas 11.—13. gs. Asotes⁴⁶ kaula adatām. Ārpus Latvijas līdzīgas kaula adatas sastop Polijas agro viduslaiku atradumos.⁴⁷

Vērpjamās vārpstas skriemeļi sastāda vienu no plašākajām (33) senlietu atradumu grupām. Tie darināti no māla (25), plienakmens (2) un šifera (6). Pēc formas Oliņkalna māla skriemeļi pieder pie pieciem skriemeļu tipiem. Visvairāk ir griezumā bikonisko skriemeļu ar noapaļotu vidusšķautni (XII tab.: 4, 5, 13, 18, 21). Lai gan šī māla skriemeļa forma parādās jau iepriekšējā periodā, tomēr, pamatojoties uz analogijām, tā uzlūkojama par vēlajam dzelzu laikmetam (10.—12. gs.) visai tipisku; par to liecina atradumi Asotē⁴⁸ (10.—12. gs.), Sēlpilī, Vecslabadas 1. kapā (11. gs.), Jersikā⁴⁹ (11. gs.) u. c. Griezumā puslodveida skriemeļi un bikoniskie ar pacēlumu ap caurumu (XII tab.: 3, 15, 16, 17), kā arī puslodveida skriemeļi ar ierāvumu (XII tab.: 26) attiecināmi uz 10.—11. gs. Atrasti tikai daži griezumā noplacināti bikoniski skriemeļi (XII tab.: 7, 25, 27), kas, spriežot pēc Lokstenes atradumiem, ir tipiska vidējā dzelzs laikmeta forma. Oliņkalna materiāls liecina arī, ka vēlā dzelzs laikmeta pirmajā posmā (10.—11. gs.) joprojām tiek izmantotas vidējā dzelzs laikmeta skriemeļu formas, kam raksturīgs iedzīlējums ap caurumu. Tie ir skriemeļi ar reljefo viduspacēlumu (XII tab.: 8, 11, 22, 23), griezumā noplacinātie bikoniskie (XII tab.: 12) un griezumā bikoniskie skriemeļi (XII tab.: 9, 19, 20). To, ka šīs skriemeļu formas sastopamas arī citos vēlā dzelzs laikmeta un viduslaiku sākuma pieminekļos, liecina atradumi Asotē,⁵⁰ Jersikā⁵¹ u. c.

Oliņkalnā atrastā sagatave (XII tab.: 2) ar vēl pavisam neizurbtu caurumu liecina, ka Oliņkalnā uz vietas pagatavoti ripasveida plienakmens skriemeļi (XII tab.: 1, 14). Salīdzinot ar māla skriemeļiem, plienakmens skriemeļi Oliņkalnā ir hronoloģiski

vēlāki un attiecas uz 11.—12. gs. Uz 11. gs. vidu un 12./13. gs. miju attiecas arī atrastie sārta šifera vārpstas skriemeļi⁵² (IX tab.: 7—11, 13), kas importēti no Senās Krievzemes.

Šķiltavdzelzis (3) pieder pie veģveida (lirasveida) dzelzs šķiltavu tipa. Visas Oliņkalna šķiltavas attiecas uz 11. gs. Šķiltavas gatavotas no garena dzelzs stieniņa, kam vidējā daļa resnāka un noplacināta vai iestiepta uz augšu, veidojot mēliti. Stieniņu smailie gali uzlocīti un pret vidu uzrotīti (I tab.: 16, 17). Vienas šķiltavas pusgatavas, jo tām noplacinātie gali nav līdz galam atliekti (I tab.: 24). Oliņkalna šķiltavdzelzīm analogijas ir ar Asotes,⁵³ Novgorodas⁵⁴ 11. gs. izstrādājumiem, bet, kā rāda atradumi Kokneses, Mārtiņsalas, Lokstenes u. c. senvietās, šī tipa šķiltavas mazliet pārveidotas lietošanā vēl bijušas viduslaiku sākumā (13.—14. gs.).

Atslēgas. Atrasta nekustīgās iekšējās atslēgas atspere (II tab.: 10). Tā saglabājusies fragmentāri (garums 90 mm, platums 22 mm, biezums 22 mm). Pēc kopatradumiem tā datējama ar 11./12. gs. miju. Plaši šī tipa atslēgas lietotas Senās Krievzemes pilsētās Novgorodā⁵⁵ (10. gs. otrā puse—13. gs. beigās), Polockā (11.—12. gs.) u. c., kamēr Latvijas teritorijā tās sastopamas reti.⁵⁶

Vienpusīgās ķemmes ietvara divi fragmenti (XI tab.: 15, 16) stratigrāfiski attiecas uz 11. gs. otro pusi. Profilētais ietvars greznots ar aplīšu un svītriņu ornamentu. Līdzīgas ķemmes Latvijā atrastas Talsu,⁵⁷ Daugmales, Tērvetes, Asotes⁵⁸ (11. gs.) pilskalnus un vairākos Daugavas lībiešu kapulaukos. Līdzīga tipa ķemmes 10.—11. gs. plaši izplatītas⁵⁹ arī ārpus Latvijas, piemēram, Skandināvijā, Baltijas jūras dienvidu piekrastē, Krievzemē u. c., un liecina, ka paraža darināt šādas ķemmes aptvērusi plašus apgabalus.

Metāla trauki. 12. gs. slānī Oliņkalnā iegūti norādījumi, ka lietoti metāla trauki. Atrasts dzelzs osas fragments (II tab.: 1) ar ieapaļu augšējo daļu locēna iestiprināšanai. Apakšējā, paplašinātajā daļā osai vērojama viena kniedes vieta. Iegūta arī viena locēna daļa, griezumā tā rombveida (II tab.: 17). Ja dzelzs osas parasti lietotas dzelzs vai bronzas katliem, tad locenis varēja kalpot kā metāla, tā koka traukiem.

Dzelzs savienotāji (naglas, kniedes, dzinteles). Naglas (3) pieder pie diviem tipiem. Samērā maza izmēra (garums 27—36 mm) nagliņas ar garena četrstūra griezumumu un ieapaļi noplacinātu galvu (I tab.: 12; II tab.: 15) izmantotas no 11. gs. līdz 12. gs. beigām kādu apkalumu piestiprināšanai pie koka. Turpretī 107 mm garā nagla ar kvadrātisku griezumumu (I tab.: 14), šķiet, izmantota viduslaikos.

Kniede (II tab.: 16) griezumā apaļa, ar vieglu pāresnājumumu galu virzienā un noslēdzas ar noplacinātu cepurveida galviņu. Kniede datējama ar 12. gs. otro pusi.

Pēc formas divus tipus pārstāv arī pilskalnā atrastās skavas. Uz 11./12. gs. miju attiecināmajai dzintelei (I tab.: 22) raksturīgs viegli paplašināts vidus un divi smaili iedzītņi. Otra dzintele (II tab.: 18) attiecināma uz 12. gs. otro pusi, tā ir griezumā četrstūrains, garāku vidu un īsiem iedzītņiem. To varētu apzīmēt par skavu.

IEROČI, ZIRGLIETAS

Bultas atrastas triju tipu. Trīs uznavas bultas ar atskabargām (II tab.: 3—5), pēc Medvedeva klasifikācijas, pieskaitāmas loka bultu 2. tipam.⁶⁰ Oliņkalna bultas ir 5,1—6,3 cm garas, to uznavas diametrs 0,6—1,0 cm. Pēc kopatradumiem bultas datējamās ar 11.—12. gs. beigām. Līdzīgas bultas Latvijas teritorijā iegūtas Asotes⁶¹ (11. gs.), Daugmales⁶² (10.—12. gs.), Tērvetes (11.—13. gs.) pilskalnus u. c. Ārpus republikas robežām šīs bultas atrastas Krievzemes 8.—13. gs. pieminekļos, īpaši tās rietumu apgabalos.⁶³ Kā Latvijas teritorijai retu atradumu var atzīmēt uznavas bultu ar trīsstūrveida smaili (I tab.: 18). Pēc Medvedeva klasifikācijas, tā pieder pie loka bultu 3. tipa, kas neesot raksturīgs Krievzemei, bet reizēm sastopams gar tās rietumu robežām. Oliņkalna eksemplāram, kura garums ir 6 cm, smaile — 2 cm, tiešas paralēles ir ar Volkoviskas atradumiem,⁶⁴ kur tie datējami ar 12. gs. Oliņkalna bulta attiecas uz 11.—12. gs. Atrasta arī viena stopa bulta (II tab.: 6), kas, pēc Medvedeva⁶⁵ klasifikācijas, pieder pie 1. tipa. Bulta ir ar piramidālu, griezumā rombisku 3,5 cm garu smaili un masīvu uznavu, kuras diametrs 1,7 cm.⁶⁶ Oliņkalna bultai ir visas šī bultu tipa agrīnās stadijas pazīmes, proti, smailes skaldnes ir izstiepti vienādsānu trīsstūri, pamatnes attiecība pret sānu malām 1:4. Latvijas uznavas stopa bultu vidū visvairāk ir tieši šo bultu ar piramidālo, griezumā kvadrātisko smaili, kas pārejā uz uznavu veido slaidu kakliņu. Sprīžot pēc atradumiem Asotes pilskalnā⁶⁷ un Kokneses pilī,⁶⁸ atsevišķas šī tipa bultas ar ļoti slaidu un garu smaili (garuma attiecība pret plaknes platumu pie pamatnes ir kā 1:5—1:8) sastopamas jau laikā pirms 12. gs. Oliņkalna bulta, sprīžot pēc kopatradumiem, attiecināma uz 12. gs. otro pusi. Tai analogijas rodamas Mārtiņsalas pilī, Mežotnē, Talsu pilskalnā⁶⁹ u. c., kur tās datējamās ar 12./13. gs. miju, kaut gan visumā šīs bultas tips bijis lietošanā līdz 16. gs. (Koknese). Arī Krievzemē⁷⁰ īpaši Novgorodā, bultas lietotas no 12. gs. pēdējā ceturkšņa līdz 15. gs. pirmajai pusei. Vācijā⁷¹ šīs bultas ir starp 12. gs. atradumiem.

Šķēpi. Atrasts viens uz 10. gs. vidu attiecināma dzelzs šķēpa gala pusfabrikāts (I tab.: 27). No griezumā apaļa dzelzs stieņa, tā vienu galu noplacinot, veidota lapasveida šķēpa smaile, kurai vēl trūkst asas šķautnes. Grūti pateikt, tieši kādu šķēpa gala tipu kalējs bija iecerējis izveidot, var tikai atzīmēt, ka vēl dzelzs laikmeta pirmajā pusē latgaļi un sēļi lietoja kā iedzītņus, tā uznavas šķēpu galus ar lapasveida smaili.⁷² Pievaļņa rajonā virskārtas līmenī atrasts dzelzs piķa gals ar griezumā četrstūrainsu piramidālu smaili un masīvu uznavu (I tab.: 28). Piķa garums 13,4 cm, uznavas diametrs 2,7 cm. Pēc paralēlēm Kokneses priekšpili⁷³ šī tipa rīki attiecināmi uz 17. gs.

Zirglietas. Iegūti tikai trīs atradumi (laužņu sāndzelzs, sprādze ar apkalumu, dzelzs ledus piesis). Dzelzs sāndzelzs no laužņiem darināta no tordēta stieniņa, kam vidusdaļā sašaurinājums ieapaļa caurumiņa veidā ar nolauzta riņķa paliekām (I tab.: 13). Atradums nāk no sajaukta 10. gs. otrās puses—12. gs. beigu slāņa. Līdzīga tipa laužņu sāndzelži ar tordējumu Latvijā parādās jau vidējā dzelzs laikmeta bei-

gās (Ķentē).⁷⁴ Ieapaļa mazu izmēru (diametrs 2,3 cm) sprādze, kas ar aptveri saistīta ar iegarenu apkalumu (I tab.: 15), šķiet, jāuzlūko par 12. gs. iemauktu piederumu. Spriežot pēc analogijām, šādas sprādzītes saistīja laužņus ar apaušiem,⁷⁵ kas darināti no ādas vai cita materiāla.

Ledus piesis (I tab.: 23) darināts no dzelzs plāksnītes, kurai paplašināta vidusdaļa ar izcilni tās centrālajā daļā; plāksnītes gali veidoti kā smaili iedzītņi. Kaut gan par šāda veida priekšmetu pielietošanu izteikti atšķirīgi viedokļi, tomēr, kā rāda jaunākie pētījumi, ticamāk tos uzlūkot par piešiem zirgu naga priekšējās daļas apkalšanai.⁷⁶ Zābaku papēžu dzelzs apkalumi (II tab.: 7, 8) attiecināmi uz 17. gs.

ROTAS

Dzelzs spieķadatas (5) pieder pie viena tipa, kam raksturīgs garens, ovāls galvas veidojums ar labi izteiktu gliemezīti. Tuvāk aplūkojot spieķadatas galvas pagrieziena leņķi attiecībā pret adatas stāvu, iespējams izdalīt trīs variantus. Stratigrāfiski un pēc kopatradumiem senākā (10. gs. otrā puse) ir spieķadata (V tab.: 6), kurai ir vidējā dzelzs laikmeta šī adatu tipa iezīmes ar tikko manāmu galvas atliekumu. Trijām adatām (V tab.: 3, 5, 9) galva stāv taisni. Šīs adatas attiecināmas uz 11. gs., to apstiprina arī šī tipa spieķadatas varianta atradums Asotē.⁷⁷ Visvēlākā ir spieķadata, kurai ovālā galva attiecībā pret adatas stāvu saliekta uz priekšu (V tab.: 4), tā datējama ar 12. gs. otro pusi. To, ka dzelzs spieķadatas lietotas vēl 12. gs. un pat 13. gs., liecina atradumi Asotes pilskalnā.⁷⁸

Šķērsrievotās stopasaktas pēda (VII tab.: 17) tipoloģiski attiecas uz 8. gs., par ko liecina analogijas Kalniešu II kapulaukā,⁷⁹ kā arī Aizkraukles Lejasbitēnos (20., 21. u. c. kapi). Šī tipa stopasaktas ar zināmām izmaiņām bija lietošanā vēl 10.—11. gs.⁸⁰ Oliņkalna stopasaktas fragments, kas, spriežot pēc citiem atradumiem izrakuma laukumā, attiecas uz 11. gs. sākumu, acīmredzot bija sagatavots pārkausēšanai. Latvijas arheoloģiskajā materiālā reti sastopamā 10.—11. gs. sakta,⁸¹ kurai uz loka novietotas zvērgalvas, importēta no Ladogas ezera piekrastes.

Pakavsaktas (7) pēc galu veidojuma dalāmas divās apakšgrupās: 1) ar atrofītiem galiem, 2) ar magoņpogaļu galiem. Pakavsaktas ar atrofītiem galiem pēc loka veidojuma var dalīt trijos tipos. Saktas, kuru loka šķēsgriezums ir trīsstūris (VII tab.: 13, 16, 20), pēc kopatradumiem datējamas ar 10. gs. vidu—11. gs. Pamatojoties uz latgaļu salīdzināmā materiāla citos pieminekļos⁸² (Nukšos, Asotē), šī tipa saktas lietotas 9.—11. gs. Saktas ar griezumā apaļu loku (VII tab.: 11) attiecas uz 11. gs. pirmo pusi. Latvijas teritorijā šīm saktām⁸³ ir hronoloģiski ilgstošs lietošanas periods (9.—13. gs.). Ipatnēja ir no apaļas stieples pakavveidā saliektā saktiņa, kas datējama ar 12. gs. (VII tab.: 14). Pēc E. Brīvkalnes⁸⁴ domām, šādas saktiņas gatavojuši paši sev trūcīgie iedzīvotāji.

Pakavsaktas ar magoņpogaļu galiem pēc loka veidojuma var dalīt divos tipos. Sakta ar šķēsgriezumā apaļu loku (VII tab.: 15), spriežot pēc labi veidotajām pogaļām, kam apakšā izveidots zied-

lapu pamatnei līdzīgs gredzenveida valnītis, attiecas uz šī tipa saktu agro variantu (10.—11. gs.). Oliņkalna sakta datējama ar 11. gs. vidu (atrasta 3. pavarada celtnē kopā ar 11. gs. vidus monētām). Otrai saktai ar magoņpogaļu galiem ir tor dēts loks (VII tab.: 12), tā attiecas uz 11. gs. otro pusi. Pakavsaktas ar magoņpogaļu galiem⁸⁵ raksturīgākas ir Rietumlietuvai un Rietumlatvijai, tās samērā plaši sastopamas arī Krievzemē un Skandināvijā. Vairāk nekā latgaļu kapos to ir arī lībiešu un sēļu 11.—12. gs. vīriešu kapos.⁸⁶ Spriežot pēc izmēriem, lielākās pakavsaktas (VII tab.: 15, 16) lietotas apmetņu vai villaiņu saspraušanai, kamēr pārējās, mazākās, noderējušas kreklu saspraušanai.

Kaklariņķi. Atrasti 4 kaklariņķu loka fragmenti, kuras ar zināmu ticamības pakāpi var attiecināt uz noteiktiem kaklariņķu tiptiem. Kaklariņķim ar noplacinātiem galiem pieder ar divkārsā likloča ornamentu (VI tab.: 3) rotāts griezumā gareni trīsstūris fragments, kas datējams ar 11. gs. vidu. Vistuvākās analogijas tam ir ar Nukšu kapulauka 11. gs. kaklariņķi,⁸⁷ kam ir līdzīgs ornaments. Kaklariņķa fragments ar griezumā sešskaldņainu fasetētu loku (VI tab.: 2), kas datējams ar 10. gs. otro pusi, jādomā, pieder kaklariņķim ar seglu un kāšu galiem, kādi sastopami gan latgaļu, gan sēļu teritorijā.⁸⁸ Cits kaklariņķa fragments (VI tab.: 1) varētu piederēt kādam no vītājīem kaklariņķiem, kas darināti no masīvākām stieplēm, visdrīzāk tādām, kam cilpu gali (sal. XLVI tab.: 18). Turpretī VI tab.: 4 redzamais fragments varētu piederēt tor dēta kaklariņķa ar četrskaldņu galiem gludajai loka vidusdaļai (kā XLVI tab.: 16; XLIX tab.: 6).

Važiņas (3 fragmentāras) pieder diviem tiptiem. No griezumā apaļas stieples darināti gareni loki veido divus saspīestus važiņas posmus (VIII tab.: 43). Tā kā šīs ar 11./12. gs. datējamās važiņas fragments stipri deformēts, grūti spriest par važiņas sākotnējo formu. Važiņas fragments (VIII tab.: 48), ko veido no griezumā apaļas stieples darināti riņķīši, tos pa divi ieverot citu citā, attiecināmi uz 11. gs. otro pusi. Šī veida važiņas latgaļu apdzīvotajā novadā parādās 7.—8. gs. un pieder pie vēlajā dzelzs laikmetā un viduslaiku sākumā visā Latvijas teritorijā visplašāk sastopamā važiņu tipa.⁸⁹ Šī tipa važiņas laikā no 9. līdz 13. gs. zināmas arī kaimiņu zemēs — Lietuvā,⁹⁰ Igaunijā,⁹¹ Krievzemē⁹² u. c. Citai līdzīga tipa važiņai (VIII tab.: 47) katru posmu veido pa trīs cits citā ievērti riņķīši, kam apaļš šķēsgriezums. Šī varianta važiņas latgaļu teritorijā zināmas no 10.—11. gs. Tāpat kā divrindu važiņas, arī trīsrindu važiņas ir plaši izplatītas Latvijā un citās kaimiņu zemēs (Igaunija, Lietuva, Krievzeme u. c.).

Piekariņi veido visplašāko atradumu grupu Oliņkalnā, jo vēlajā dzelzs laikmetā tie bagātīgi nēsāti kā kakla un krūšu rotas. Piekariņi vai nu pietiprināti pie kaklariņķiem, važiņām, rotadatām, vai arī veido patstāvīgas rotas (krelles, zvārguliši u. c.). Piekariņi var būt darināti no kaula, raga, stikla, māla, metāla (visbiežāk — bronzas). Daudzveidīgākie ir bronzas piekariņi, kam parasti ir ģeometriskā forma — trapece, lode, aplis, retāk — kāda cita figūra, piemēram, jumtiņš. V tab.: 10 redzamais piekariņš darināts no plāna 0,7 mm skārda un attiecas uz 11. gs. vidu. Līdzīgi piekariņi 10.—11. gs. slāņos

atrasti Daugmales un Tērvetes pilskalnos. Uz 11. gs. otro pusi attiecas kāds ieapaļš alvas piekariņa fragments (V tab.: 7) ar reljefu loka un punktiņu ornamentu. Starp bronzas piekariņiem visvairāk (53) ir trapecveida mēlišu. Tas arī saprotams, jo šī veida piekariņi, sākot ar 7. gs., plaši pazīstami kā latgaļu sieviešu (pie rotadātām, vainagu piekariem, kaklariņkiem), tā vīriešu (pie važiņu rotām, svārkkiem, gredzeniem) apģērba⁹³ rotājums. Visbagātīgāk mēlītes izmantotas kā kaklariņu piekariņi (pat līdz 30 pie viena kaklariņa). Trapecveida mēlītes dalāmas gludajās un ornamentētajās. Gludās mēlītes (VIII tab.: 1—17) ir 2,1—3,3 cm garas, augšmalā 2—10 mm, apakšmalā — 15—25 mm platas. Oliņkalnā atrastās gludās mēlītes pēc kopatradumiem datējamas ar 10.—12. gs. Latgaļu teritorijā gludās trapecveida mēlītes zināmas no 7. gs. Kivtu kapulauka.⁹⁴ Oliņkalna mēlītēm līdzīgas plaši sastopamas 10.—12. gs. latgaļu un sēļu kapulaukos (Nukši, Radzes u. c.). Atrastas arī vairākas ar bronzas riņķīti kopā saistītas gludās trapecveida mēlītes (VIII tab.: 26, 27), kas datējamas ar 10.—11. gs. sākumu. Ornamentētās mēlītes dalāmas vairākos tipos: 1) ar iegravētu līniju, 2) ar reljefiem valnišiem, 3) ar izspiestiem punktiņiem. Ar iegravētu līniju gar malām ornamentētās mēlītes (VIII tab.: 18—20) attiecināmas uz 10. gs. beigām un 11. gs. pirmo pusi.⁹⁵ Tās ir 2,3—2,8 cm garas, to platums augšmalā 0,7—0,9 cm, apakšmalā — 1,5—2,0 cm. Ar 11. gs. datējamas mēlītes, kam gar malām veidoti izspiesti reljefi valniši (VIII tab.: 21—23). Kā liecina salīdzināmais materiāls no Nukšu kapulauka,⁹⁶ Asotes pilskalna,⁹⁷ Radžu kapulauka u. c., līdzīgi rotātas trapecveida mēlītes parasti attiecas uz 10.—11. gs. Mēlītes ar izspiestiem punktiņiem un saulītēm (VIII tab.: 25, 28, 30) attiecināmas uz 10.—11. gs. pirmo pusi. Tāpat datējamas līdzīga tipa mēlītes no Asotes un Sēlpils pilskalniem. Ārpus Latvijas trapecveida mēlītes sastopamas Lietuvā,⁹⁸ Senās Krievzemes rietumu apgabalos⁹⁹ (jau kopš m. ē. 1. g. t. vidus), kur tās īpaši izplatītas 10.—13. gs.

Zvārguliši (15) gandrīz visi pieder pie viena tipa, kam bumbierveida forma, krusta šķēlums, apaļa lokveida cilpiņa un iegravētas svītras ap šķēluma vietu (VIII tab.: 31—34, 36—40, 44—46). Atšķirības vērojamas tikai zvārgulišu lielumā (to augstums no 1,7 līdz 2,5 cm, diametrs no 1,1 līdz 1,9 cm). Oliņkalna zvārguliši datējami ar 11.—12. gs. Vēlajā dzelzs laikmetā šī tipa zvārguliši sastopami visā Latvijas teritorijā.¹⁰⁰ Mazliet atšķirīgs ir kāds lielāku izmēru (augstums 2,6 cm, diametrs 1,8 cm) garens zvārgulītis ar krusta šķēlumu un četrstūrīgu cilpu (VIII tab.: 35), kas datējams ar 10. gs. otro pusi. Ja iepriekš minētajos zvārgulīšos ievietotas bronzas lodītes, tad pēdējā zvārgulītī — granīta zvīrgzds. Latgaļi zvārgulīšus¹⁰¹ piekāra pie sieviešu kaklariņkiem ar noplacinātiem galiem, pie krūšu rotām, vainadziņiem, kā arī pie vīriešu svārku rotājumiem. Zvārgulīšus kā piekariņus pazina arī citās zemēs: Igaunijā,¹⁰² Krievzemē,¹⁰³ Somijā¹⁰⁴ u. c. Latvijas arheoloģiskajā materiālā reti sastopams ir t. s. pieclapu piekariņš (IX tab.: 5), kas uzlūkojams par importētu no Smoļenskas zemes.¹⁰⁵ Unikāls ir arī četrstūrainas formas piekariņš ar noapaļotu apakšējo malu; tā virsmu rotā reljefs augu ornaments. Apaļajā cilpiņā iemontēts S veida savienotājloceklis, kam galos stilizētas

čūsku galvas (IX tab.: 12). Pagaidām šim atradumam nav drošu analogiju. Līdzīgi S veida savienotāji zināmi 11.—12. gs. lībiešu materiālā un Baltkrievijā,¹⁰⁶ bet pats piekariņš vislīdzīgāks ir kādam 18. gs. atradumam no Kamas baseina.¹⁰⁷ Tā kā Oliņkalna piekariņš iegūts pievaļņa rajonā kultūras slāņa virskārtā, grūti to precīzi datēt.

Krelles pēc sastāva dalāmas māla (6) un stikla (14) krellēs. Māla krelles pēc formas ir cilindriskas, griezumā trapecveida (X tab.: 1), gredzenveida un segmentveida (X tab.: 2—4, 11). Spriežot pēc atradumu stratigrāfijas, māla krelles lietotas visu Oliņkalna apdzīvotības laiku — no 10. līdz 13. gs. sākumam. Līdzīga parādība konstatēta arī Asotes pilskalnā,¹⁰⁸ kur tās atrastas 9.—13. gs. slāņos. Stikla krelles pēc formas dalāmas gredzenveida, cilindruveida, mucīņveida un bikoniskajās. Stikla krellu analīzes¹⁰⁹ liecina par krellu dažādu sastāvu. Pēc ķīmiskā sastāva Oliņkalna stikla krelles dalās Na—Ca—Si, Na—Si, K—Pb—Si un Pb—Si izstrādājumos. No Na—Ca—Si darinātas tumši zilās mucīņveida (X tab.: 18), vairākposmu¹¹⁰ (X tab.: 9) un bikoniskās (X tab.: 14) krelles. Šīs krelles, tāpat kā divas ar 11. gs. datējamās zilās bikoniskās Na—Si stikla krelles (X tab.: 15, 17), darinātas, lietojot uztīšanas tehniku. Na—Ca—Si stikla krelles Latvijas teritorijā atrastas 10.—13. gs. sākuma pieminekļos gar Daugavu. Arī Krievzemē¹¹¹ šīs krelles attiecināmas uz šo pašu laiku un tiek uzlūktas par importu no Bizantijas. Cilindriskās formas dzeltenā Na—Ca—Cu—Si stikla krelle (X tab.: 10), pēc J. Ščapovas domām, varētu būt darināta Kijevas darbnīcās pēc Bizantijas paraugiem. Turpretī viena citronveida divposmu krellīte ar zelta foliju (X tab.: 16) darināta no Na—Ca—Si stikla caurulītes, to attiecīgi saspiežot. Kā norāda J. Ščapova, šī tipa krellītes darināja Tuvajos Austrumos (Sīrijā). Oliņkalna krellīte datējama ar 11. gs. pirmo pusi. Latvijas teritorijā šī tipa krelles sastopamas tikai 10.—11. gs. pieminekļos.

Tāpat par Kijevas¹¹² darbnīcu produkciju varētu uzskatīt K—Pb—Si stikla krelles, kas ir zilās bikoniskās (X tab.: 13) vai zilās rievotas, griezumā segmentveida (X tab.: 19). Pēc kopatradumiem Oliņkalnā šīs krelles varētu datēt ar 11. gs. Latvijas teritorijā bikoniskās un rievotās stikla krelles sastopamas 11.—12. gs. pieminekļos,¹¹³ galvenokārt gar Daugavu un gar lielākajiem satiksmes ceļiem — Latgalē un Zemgalē. No Pb—Si stikla darinātās krelles ir mucīņveida (X tab.: 5), prizmatiskas (X tab.: 7), gredzenveida, griezumā segmentveida (X tab.: 8, 12) vai arī ar rievotu virsmu (X tab.: 20). Šīs Oliņkalna krelles datējamas ar 11. gs. otro pusi—13. gs. sākumu. Sarkanīgas nokrāsas (X tab.: 5, 7, 8, 20) necaurspīdīgās krelles, kā arī dzeltenā zīlīte (X tab.: 12) darinātas ar uztīšanas tehniku. Šāda tipa krelles, kuru sastāvs ir Pb—Si, darināja Krievzemes pilsētās, pēc J. Ščapovas domām, tas noticis Smoļenskā.¹¹⁴

Savrup stāv kāds 11. gs. māla zvaniņveida piekariņš (X tab.: 6). Bronzas zvaniņi¹¹⁵ ir tipiska 7.—11. gs. latgaļu un sēļu rota, bet šie piekariņi no cita izejmateriāla līdz šim nebija zināmi. Tā kā pēc izmēriem un formas Oliņkalna māla zvaniņš atbilst šī tipa bronzas zvaniņiem, to var uzlūkot par metāla zvaniņu atdarinājumu mālā. Atrasts viens dzīvnieka zoba piekariņš (XI tab.: 10) un kāds nenoteik-

tas formas fragmentārs kaula piekariņš, kas ievērts no bronzas stieplītes darinātā turētājā (XI tab.: 6). Zobu piekariņi latgaļu pilskalnos¹¹⁶ sastopami vēlā dzelzs laikmeta slāņos samērā plaši, tomēr ne tik daudz kā lībiešu materiālā.

Aproces (12) pēc izejmateriāla dalāmas dzelzs un bronzas aprocēs. Dzelzs lentveida aprobe ar atrotītiem galiem (VII tab.: 8) datējama ar 11. gs. Aproces diametrs 4,6 cm, platums 0,7 cm, biezums 0,3 cm. Dzelzs aprocēs ar atrotītiem galiem vēl atrastas Jersikas, Kokneses un Asotes vēlā dzelzs laikmeta un viduslaiku sākuma pilskalnos.¹¹⁷ Bronzas aprobe ar ornamentētiem vāļu galiem (VII tab.: 1) raksturīga latgaļu un sēļu kultūrai vidējā dzelzs laikmeta otrajā pusē. Oliņkalna šī tipa aprocēs fragments, kas rāda vienkāršotu ornamentu, stratigrāfiski attiecas uz 11. gs. un, jādodomā, bija domāts pārkausēšanai. Ar 11. gs. datējamas arī Oliņkalnā atrastās fragmentārās spirālaproces (VII tab.: 2, 4, 5), kas darinātas no griezumā trīsstūrveida vai segmentveida vijas un rotātas ar iegravētu likloča ornamentu. Oliņkalna spirālaprocēm pēc formas un ornamenta vislielākā līdzība ar latgaļu¹¹⁸ un sēļu¹¹⁹ 10.—11. gs. šī tipa aprocēm. Aprocēs ar zvērgalvu galiem (VII tab.: 3, 6, 9, 10) ir ar griezumā trīsstūrveida vai segmentveida loku un datējamas ar 10. gs. beigām—11. gs. Aprocēs ar zvērgalvu galiem ir tipiskas vēlajam dzelzs laikmetam visā Latvijas teritorijā, tomēr Oliņkalna aprocēm tiešas analogijas rodamas tikai latgaļu un sēļu materiālā.¹²⁰ Aprocēs ar platu un griezumā trīsstūrveida loku fragments (VII tab.: 21) datējams ar 11. gs. otro pusi.

Gredzeni (15) pēc loka veidojuma dalāmi spirālgredzenos, gredzenos ar vidusplāksnīti un gredzenos ar valējiem galiem. Spirālgredzeni (12) darināti vai nu no griezumā segmentveida, vai apaļas stieples. No griezumā segmentveida stieples (VI tab.: 19, 20, 22—24) darināti ir tikai ar pāris vijām, kas greznotas ar likloci un svītrīņu ornamentu. No apaļās stieples (VI tab.: 25, 27—31) darinātajiem gredzeniem viju skaits ir lielāks (līdz 11). Oliņkalna spirālgredzeni datējami ar 11. gs. Latgaļu teritorijā, tāpat kā vispār Latvijā, spirālgredzeni vēlajā dzelzs laikmetā ir populārākie no visiem gredzeniem. Sava veida spirālgredzeni ir arī gredzeni ar vidusplāksnīti (VI tab.: 21, 26), kuriem no trim vijām vidējai priekšpusei ir daudz platāka un greznota ar rievotu valnīti. Oliņkalna gredzeni datējami ar 10.—11. gs., tiem līdzīgi atrasti latgaļu un sēļu teritorijā¹²¹ 10.—12. gs. slāņos, kamēr pārējā Latvijas teritorijā, kā arī Lietuvā,¹²² Krievzemē¹²³ atrasto šī tipa gredzenu veidojums un ornamentācija ir citāda. Gredzeni ar valējiem galiem ir ar pusdabtu loku; loka ārpusē greznota reljefām likloču līnijām un punktiņiem (IX tab.: 1, 2). Šie gredzeni Latvijas teritorijai nav raksturīgi. Līdzīgi gredzeni atrasti Krievzemē radimiču teritorijā¹²⁴ un attiecas uz laiku no 10. līdz 12. gs. Oliņkalna gredzeni datējami ar 10. gs. beigām un 11. gs. Deniņu gredzeni kā rota nav raksturīgi ne latgaļiem, sēļiem, ne vispār baltu tautām. Tāpēc divi dažāda tipa atrastie deniņu gredzeni Latvijas arheoloģiskajā materiālā ir unikāls atradums.¹²⁵ Septiņstaru gludais deniņu gredzens (IX tab.: 4) iegūts ar 11. gs. otro pusi datētā celtnē. Tādi paši deniņu gredzeni, iespējams, ka pat

atlieti vienā veidnē, atrasti radimiču zemē, piemēram Gočevas uzkalniņos (Kurskas apgabals). Septiņstaru deniņu gredzeni 11.—12. gs. bieži sastopami arī citos radimiču uzkalniņos.¹²⁶ Deniņu gredzens, kas darināts no griezumā apaļas bronzas stieples ar S veidā saliektu galu (IX tab.: 3), attiecas uz to pašu laiku kā septiņstaru deniņu gredzens. Deniņu gredzeni ar S veidā saliektu galu vispār ir tipiski slāvu ciltīm un atrasti plašā teritorijā kā austrumslāvu, tā rietumslāvu zemēs.¹²⁷ Šis deniņu gredzena tips sevišķi bieži sastopams Smoļenskas zemē, tāpēc arī jāuzskata, ka Oliņkalnā tas nonācis taisni pa Dņepras—Daugavas ceļu.¹²⁸

Rievoti cilindriņi (9) darināti no gredzenā saliekta profilētas bronzas plāksnītes (VI tab.: 17). Šādi rievoti cilindriņi visbiežāk izmantoti 9.—12. gs. grīstes vainagos, kas bija izplatīti latgaļu teritorijā (sal. XLIX tab.: 1). Bronzas spirāļlītes (12), kas darinātas no griezumā segmentveida vai apaļas stieplītes (VI tab.: 13—15), plaši lietotas gan metāla vainagiem (sal. XLIX tab.: 2; LI tab.: 8 u. c.), vīriešu galvas segu rotājumiem (kā LIV tab.: 2), villainēm u. c.

Bronzas stīpiņas (19) darinātas no bronzas sloksnītes, kas saliekta gredzenā (VI tab.: 5—9); visplašāk stīpiņas lietotas villaiņu izgreznošanai, īpaši latgaļu teritorijā¹²⁹ 7.—13. gs.

Jostas sprādzes (4) un apkalumi (9) pieder pie Oliņkalna plašākās vīriešu rotu kategorijas. Lirasveida sprādze ar četrstūrīgu ietvariņu siksnas ievietošanai un ovālo loku, kas profilēts un pret vidu greznots ar vairākpakāpju reljefu paaugstinājumu (V tab.: 14), attiecināma uz 11. gs. otro pusi. Līdzīga tipa sprādzes kopš 11. gs. sākuma plaši sastopamas visā Austrumeiropā,¹³⁰ tomēr pēc formas Oliņkalna sprādzēm vislīdzīgākās atrastas Dņepras un Daugavas baseinu pieminekļos¹³¹ (Kijeva, Smoļenska, Černovici, Jersika u. c.). Lirasveida sprādze, maza izmēra, bez četrstūrīgu ietvariņa (V tab.: 12), stratigrāfiski datējama ar 12. gs. otro pusi. Šis konstatējums nav pretrunā ar Latvijas arheoloģisko materiālu, jo lirasveida sprādzes lietotas vēl arī 13. gs.¹³² (Jersika, Asote). Četrstūrīgu sprādze ar zoslas asīti pa vidu (V tab.: 13), kas datējama ar 11. gs. otro pusi, Latvijas arheoloģiskajā materiālā ir reta forma, tuvākās analogijas tai ir ar atradumiem Liplavas pilskalnā Ukrainā¹³³ un Baltkrievijā.¹³⁴ Par viduslaiku atradumiem uzlūkojama četrstūrīgu sprādze ar reljefu izcilniņu ornamentu (V tab.: 15). Lai gan pagaidām trūkst tiešu analogiju, visticamāk tomēr, ka sprādze datējama ar 17. gs., jo šajā laukumā atrastas vairākas 17. gs. monētas.

Jostas apkalumi ir četrstūrīgi un apaļi. Četrstūrīgie, kam iesistu aplīšu un rombiņu ornamenti (V tab.: 27, 28), datējami ar 11. gs. un pēc formas atgādina tos, kas atrasti baltu zemēs Latvijā,¹³⁵ Lietuvā¹³⁶ un attiecināmi uz 10.—11. gs., vienīgi ornamentam parasti citādas variācijas. Četrstūrīnajam, garenajam apkalumam, kam svītrīņu ornamenti sānos (V tab.: 24), ir tiešas analogijas kā Latvijas,¹³⁷ tā Lituvas¹³⁸ 10.—11. gs. arheoloģiskajā materiālā. Četrstūrīnajam apkalumam (11. gs.) ar izspiestu punktiņu rindām (V tab.: 21) tiešas analogijas rodamas Daugavas vidusteces baseina pieminekļos¹³⁹ (Opsa, Černovici) rajonā starp Daugavpili un Polocku. Apaļie

apkalumi (V tab.: 22, 23) sastopami plašā teritorijā kā Austrumbaltijā, tā Somijā.¹⁴⁰ Visumā jostām un to apkalumiem vairāk nekā citām vīriešu rotām ir plašākai teritorijai raksturīgas formas. Cetrstūrainais, dubultais apkalums (V tab.: 29) varētu būt naža maksts bronzas apkaluma fragments.

KERAMIKA. PILSKALNA HRONOLOĢIJAS JAUTĀJUMI

Tāpat kā visas Pļaviņu apkārtnes dzīves vietās, arī Oliņkalnā plašāko atradumu grupu veido māla trauku lauskas (kopskaits 16 172). Pēc darināšanas veida keramikas atradumus var iedalīt ripas (66%) un bezripas (34%) māla trauku lauskās. Bezripas keramikas lauskas ir ar gludo, apmesto un ar nagiespiedumiem rotāto virsmu. Visvairāk ir lausku ar apmesto virsmu — 20% no visas keramikas (58% no bezripas keramikas). Trauki ar apmesto virsmu darināti no māla, kam piejaukta rupjgraudaina smiltis. To forma bijusi spainveida, ar taisnu vai mazliet uz iekšu ieliektu augšmalu. Trauki nelieli (20 cm diametrā), ar 0,8—1,8 cm biezām sienām, kas no ārpuses viegli apmestas un veido dzīslainu viļņojumu (30. att.: 1, 2). Apmestās keramikas trauku lauskas raksturīgas pilskalna sākotnējam apdzīvotības periodam. Laukumu kārtās, kas pēc citiem atradumiem attiecināmas uz 12. gs. otro pusi, bet īpaši uz šī gadsimta beigām, apmesto trauku lausku praktiski gandrīz nav (pavisam apmēram tikai 100 lauskas). Ja salīdzina Oliņkalna apdzīvotības slāņus pa gadsimtiem, redzam, ka apmesto lausku skaits pakāpeniski

samazinās (no 66% uz 51%). Oliņkalnā apmestā keramika raksturīga galvenokārt 10.—12. gs. sākumam. Kā rāda latgaļu materiāls,¹⁴¹ Āraišos, tāpat arī Asotes pilskalnā šī keramika ir tipiska 9. un 10. gs., kaut gan apmesto traukus lietoja kā agrāk, tā arī vēlākajos gadsimtos. Jaunākie pētījumi Lietuvā¹⁴² liecina, ka apmestā keramika sastopama līdz m. ē. 2. g. t. sākumam. Bezripas keramika ar gludo virsmu sastāda 12% no visas keramikas (35% no bezripas keramikas). Tāpat kā apmestās keramikas traukiem, arī podiem ar gludo virsmu augšējā daļa bijusi taisna, ar mazliet uz iekšu ieliektu augšmalu (30. att.: 3), bet podu diametrs nav sasniedzis 20 cm. Šie trauki līdzīgi Asotes¹⁴³ 11.—12. gs. podiem. Daži saglabājušies šī tipa trauku dibeni liecina, ka apakšmalā trauka diametrs bijis 8—13 cm. Bezripas keramika ar gludo virsmu Oliņkalnā sastopama ar 10.—12. gs. datējamās slāņos. Vērtējot šīs keramikas lausku skaitu pa gadsimtiem, vērojams tās pieaugums no 25% (10. gs.) līdz 44% (12. gs. vidus), vienlaikus samazinoties apmestās keramikas lausku skaitam. Te jāatzīmē, ka bezripas gludā keramika ir valdošā vēlajā dzelzs laikmetā¹⁴⁴ arī dažos lībiešu kapulaukos, tāpat Šelupinku Ķīšukalnā. Keramika ar nagiespiedumiem rotāto virsmu veido 2% no visas keramikas (7% no bezripas keramikas). Šie trauki nelieli, ar 8—20 cm lielu diametru, no rupja sastāva māla masas ar taisnu augšmalu un 0,5—0,8 cm biezām sienām (30. att.: 5, 6). Ar nagiespiedumiem rotātā keramika atrasta kopā ar apmesto keramiku un laikā no 10. līdz 12. gs. beigām bezripas keramikas masā izrāda tendenci samazināties (no 9% uz 5%).

30. att. Oliņkalns. Keramikas.

1—6 — bezripas; 7—13, 18 — ripas; 14—17 — ripas keramikas trauku dibeni ar podnieku zīmēm.

Arī Asotes pilskalnā¹⁴⁵ keramika ar nagiespiedumiem raksturīga 10.—12. gs. slāņiem un, tāpat kā Oliņkalnā, sastāda tikai 10% no apmetās keramikas.

Oliņkalnā nav atrasta spodrinātā keramika, bet ir gan atsevišķas lauskas no maza izmēra traukiem, kas gatavoti no smalkas struktūras māla ar auklīņas nopiedumiem (30. att.: 4). Pēc ornamentācijas šie traučiņi ir līdzīgi 9.—11. gs. Asotes izstrādājumiem.¹⁴⁶

Ripas keramika Oliņkalnā pēc skaita ir dominējošā (ap 10 500 lausku). Nav tādas izrakumu kārtas, kur nebūtu atrasta ripas keramika. Tiesa, vairāku izrakumu laukumu apakšējās kārtās (XII, XVII, XVIII, XXII, XXIII, XXVI, XXVII, XXIX, XXX, XXXIII izr. lauk.) ripas keramikas lausku ir mazāk par 50%. Tomēr tikai trīs gadījumos (XVII, XVIII, XXIII izr. lauk. apakšējā kārtā) starp keramikas atradumiem ripas lauskas sastāda tikai 10—12%. Lai skaidrotu jautājumu par ripas keramikas parādīšanos un Oliņkalna apdzīvotības sākumu, svarīgi aplūkot minēto laukumu hronoloģiski agrākos atradumus. Tie ir dzelzs šķēpa pusfabrikāts (I tab.: 27), kaklariņķa ar fasetēm fragments (VI tab.: 2), bronzas gredzens ar vidusplāksnīti (VI tab.: 26), bronzas pakavsakta (VII tab.: 16), trapeceveida mēlītes, zvārgulītis (VIII tab.: 1, 30, 35), bronzas gredzens un svaru kausiņš (IX tab.: 2, 6), kaula adata un roktura fragments (XI tab.: 7, 9). Senlietas datējamas ar 10.—11. gs., pie tam vairākas no tām (piemēram, šī tipa trapeceveida mēlītes, zvārgulīši) parādās tieši 10. gadsimtā. Bronzas svāriņu un atsvariņu agrākie atradumi, kā liecina kopā ar tiem atrastais arābu dirhems, attiecas uz 10. gs., ticamāk uz šī gadsimta otro pusi¹⁴⁷ (Salaspils Laukskola, Mežotne). Pamatojoties uz Asotes arheoloģiskā materiāla analīzi, pierādīts,¹⁴⁸ ka Asotes pilskalnā ripas keramika 10. gs. jau bija pazīstama. Izejot no Oliņkalna materiāla, par ripas keramikas lietošanu, iespējams, var runāt kopš 10. gs. vidus. Ka 10. gs. pirmajā pusē ripas keramika latgaļu pieminekļi Āraišos¹⁴⁹ vēl nebija pazīstama, uzskatāmi liecina tas fakts, ka minētajā ezerpilī nav neviena pārliecinoša ripas keramikas atraduma. Tātad varētu pieņemt, ka Oliņkalnā droša apdzīvotība konstatējama tikai ar 10. gs. vidu un otro pusi. Izrakumu laukuma kārtās, kas attiecas uz 10. gs. otro pusi, ripas keramikas atradumi sastāda tikai 10—30% no kopējās keramikas masas. Šai keramikai ir raksturīgi zvīrgzdāina māla trauki ar 7—10 mm biežām sienām, vāji profilētu kaklu (31. att.: 3). Augšmalīņa nošķelta taisni, ieslīpi vai veidota ar mazu ieliekumu. Kā var spriest pēc samērā sīkajām lauskām, vienīgais ornaments uz trauku sāniem ir paralēlās svītras. Vairākas pazīmes (augšmalas vājšais profilējums un taisni nošķelta mala) šo 10. gs. otrās puses Oliņkalna keramiku ļauj salīdzināt ar Krievzemes¹⁵⁰ 9.—10. gs. un Asotes¹⁵¹ 10. gs. traukiem.

11. gs. pirmajā pusē ripas keramikas trauku nozīme oliņkalniešu dzīvē pakāpeniski pieaug (ripas lauskas sastāda 30—50% no lausku kopējā skaita). Līdzās jau agrāk pazīstamajām trauku formām, spriežot pēc augšmalas, parādās trauki ar vairāk uz ārpusi atliektu un 0,6—0,8 cm biezu malu, kas bieži ir profilēta (31. att.: 2). Tāpat kā Asotes pilskalnā, arī Oliņkalnā ne tikai šai laikā, bet visā 11. gs. raksturīgs augšmalas seglveida izliekums. Līdzās paralēlo svītru ornamentam parādās likloča ornaments.

31. att. Oliņkalns. Ripas keramikas trauku augšmalas un profili. 1, 2, 4 — 11. gs. raksturīgās augšmalas; 3 — 10. gs. raksturīgās augšmalas; 5 — 12. gs. raksturīgās augšmalas.

Zem lielā vaļņa uzbēruma tumšajā kultūras slānī, kā atzīmēts 29. lpp., atrastas vairākas vāji profilētu trauku augšmalas, ko rotā 5—6 rindās izkārtots likloča ornaments (31. att.: 1). Līdzīga tipa keramikas trauki ar gandrīz analoģisku ornamentu atrasti Rjazanā¹⁵² (9.—10. gs.), Novgorodā¹⁵³ (11. gs.). 11. gs. vidus un otrā puse zīmīga ar to, ka ripas keramika gūst pārsvaru pār keramiku, kas darināta ar rokām (50—70% ripas keramikas lausku). Šī secinājuma pamatā monētu atradumi divu laukumu četrās izrakumu kārtās. XXI izrakumu laukuma 1. un 2. kārtā un XXXII izrakumu laukuma 1. kārtā atrastas 11. gs. laikā no 20. līdz 50. gadiem kaltās Rietumeiropas monētas. V. Potins,¹⁵⁴ konfrontējot Novgorodas kultūras slāni atrastās monētas ar arheoloģisko datējumu pēc dendrohronoloģijas datiem, konstatējis, ka 11. gs. vidū Rietumeiropā kaltās monētas līdz Krievzemei nonākušas apmēram ar 10 gadu intervālu. Var pieņemt, ka līdzīgi tas bijis arī Latvijas teritorijā. Protams, ar tik lielu precizitāti arheologiem senlietas datēt grūti. Tomēr minēto laukumu attiecīgajās kārtās iegūtās senlietas (trapeceveida mēlītes, zvārgulīši, pakavsaktas, gredzeni, stikla krelles u. c.), kā liecināja to analīze, iekļaujas vismaz viena gadsimta (11. gs.) ietvaros. Pamatojoties uz minēto analogiju ar Novgorodu, var diezgan droši pieņemt, ka XXI un XXXII izrakumu laukumu rajonā dzīve noritējusi no 11. gs. 30. līdz 60. gadiem, tātad ap 11. gs. vidu, bet pilnīgi droši — šī gadsimta otrajā pusē. Kādas tad ir šajos laukumos iegūto māla trauku lausku skaitliskās attiecības? XXI izrakumu laukuma 1. kārtā iegūtas 222 ripas un 155 bezripas lauskas, tātad 58% no traukiem bijuši gatavoti ar podnieka ripu. Tā paša laukuma 2. kārtā iegūtas 225 ripas un 208 bezripas

lauskas, tātad šeit 51% bija ripas keramikas trauki. XXXII izrakumu laukumā 1. un 2. kārtā iegūtas 135 ripas un 71 bezripas lauska, tātad 66% ir bijuši ripas keramikas trauki. No šiem trim piemēriem var diezgan droši pieņemt, ka ap 11. gs. vidū Oļņkalnā pārsvarā — 51—66% — bijuši ripas keramikas trauki. Ja šo konstatējumu salīdzina ar citās laukumā kārtās izskaitlotām ripas un bezripas keramikas attiecībām, iegūstam interesantu ainu. Proti, laukumā apakšējās kārtās ripas keramikas trauku lausku procenti parasti ir zemāki, un kopā ar šo keramikas materiālu vienmēr ir arī hronoloģiski agrākas senlietas. Turpretī laukumā augšējās kārtās pieaug ripas keramikas trauku lausku skaits un parādās hronoloģiski arvien vēlākas senlietas. Tas liecina, ka šo ripas un bezripas keramikas procentuālo attiecību skaitli, ņemot vērā keramikas lausku masveidību, var izmantot kā palīglīdzekli senlietu kompleksa datēšanā. Pamatojoties uz senlietu tipoloģisko analīzi, ko apskatījām iepriekš, tāpat arī ņemot vērā ripas un bezripas keramikas trauku procentuālās attiecības izrakumu laukumā atsevišķajās kārtās, ar diezgan lielu ticamību iespējams izvirzīt šādu Oļņkalna atradumu hronoloģisko skalu (materiālu sadalot pa pusgadsimtiem (29. att.):

uz 10. gs. otro pusi attiecināmi 10—30% ripas keramikas trauku lausku, uz 11. gs. pirmo pusi — 30—50%, uz 11. gs. otro pusi — 50—70%, uz 12. gs. pirmo pusi attiecināmi 70—85% ripas keramikas trauku lausku, bet uz otro pusi — 85—95% ripas keramikas trauku lausku.

Šīs shēmas pamatā ne tikai senlietu tipoloģiskā analīze, ripas un bezripas trauku lausku procentuālās attiecības, bet arī novērojumi pilskalna vaļņos, kur labāk bija iespējams spriest par kultūras slāņa stratigrāfiju.

Atgriežoties pie 11. gs. otrās puses ripas keramikas raksturojuma, jāatzīmē, ka pēc augšmalu profilējuma sastopami dažāda tipa trauki, kuru diametrs svārstās no 15 līdz 30 cm, bet sienu biezums no 0,5 līdz 0,8 cm. Sastopami gan iepriekšējā perioda trauki ar samērā taisnām malām, gan — arvien biežāk — trauki ar stipri atpakaļ atliektu S veida augšmalu¹⁵⁵ (31. att.: 4). Dažāds ir augšmalas noslēgums — gan taisni nocirsts, gan ieapaļš ar pāresninājumu, it kā pietūkumu, gan ar iežmaugu pie augšējās malas noslēguma. Bez paralēlām svītrām sastopams arī likoča ornamenti (30. att.: 9). 11. gs. otrā pusē dod arī kvantitatīvi vislielāko skaitu (3730) ripas keramikas trauku lausku, tāpat kā vispār visvairāk arheoloģiskā materiāla (292 senlietas no 561). Šajā lausku masā sastopamas arī trauku dibenu daļas ar zīmēm (10 no 133 dibena lauskām V, XVI—XVIII izr. lauk.), pārējās četras lauskas ar trauku (no 49 dibena lauskām) zīmēm attiecināmas uz 12. gs. otro pusi un atrastas I, VIII izrakumu laukumā. Visās trauku zīmēs sastopams aplis (30. att.: 14—17). Septiņās no šīm zīmēm ar lokiem no apļa atdalītas trīs vai četras lēcveida figūras, vienā lēcas kombinētas ar taisnām, no centra izejošām līnijām. Uz pārējiem trauku dibenu fragmentiem redzamas tikai nelielas apļa daļas. Oļņkalnā 11. gs. otrās puses un 12. gs. traukiem zīmes aptuveni bijušas uz katra 11. poda. Pēc I. Cimermanes¹⁵⁶ domām, šīs zīmes uzlūkojamas par īpašuma zīmēm, kas koka paliktņi iegrieztas pēc pasū-

titāja vēlēšanās. Oļņkalna trauku zīmēm tuvākās analogijas¹⁵⁷ rodama uz Smoļenskas uzkalniņos, Rjazanā un Sarkelā atrastajiem traukiem. Tātad trauku zīmju motīvi ir pārņemti kopā ar trauku darināšanas un rotāšanas elementiem. Spriežot pēc Oļņkalna materiāliem, trauki ar zīmēm atrasti tikai četrās celtnēs vai to tuvākā apkārtnē.

12. gs. turpina pieaugt ripas keramikas trauku nozīme, jo uz gadsimta beigām bezripas keramikas trauku lausku skaits nepārsniedz 5%.

Te jāatzīmē, ka ar 12. gs. samazinās trauku, tāpat kā vispār atradumu, skaits. Tas izskaidrojams ar apdzīvotības apjoma sarukšanu pilskalnā un tās koncentrēšanos pievaļņu rajonā. Kas attiecas uz trauku formu, tad līdzās iepriekšējā gadsimtā lietotajiem traukiem ar maz profilētu augšmalu vairāk sastopami trauki, kam augšmala atliekta uz ārpusi (31. att.: 5), gadsimta otrajā pusē — trauki ar atliektu uzbiezinātu, noapaļotu augšmalu, kurai ir iežmaugas. Trauki ar šādi veidotām augšmalām sastopami Polockas¹⁵⁸ 12. un 12./13. gs. mijas kultūras slānī.

Mazākā skaitā atrasta arī 13.—17. gs. keramika (ap 95 lauskas), kas saistāma ar dzīvi pēc pilskalna bojā iešanas.

PILSKALNA IEDZĪVOTĀJU SAIMNIECĪBA

ZEMKOPĪBA UN LOPKOPĪBA

Par nodarbošanos ar zemkopību iegūts pavisam maz materiālu (izkapšu fragmenti, graudberži), kas, protams, nenozīmē, ka pilskalna novada iedzīvotāji nebūtu nodarbojušies ar lauku apstrādāšanu un labības ievākšanu. Šāda materiāla trūkums drīzāk skaidrojams ar Oļņkalna kā amatniecības un militāra centra īpatnībām. Pilskalnā nav iegūti tādi zemkopības darbarīki kā cirvji, lemeši, raukņi, sirpji, kaut gan citos šī laika pieminekļos tie ir sastopami. Izsijājot lielu daudzumu zemju paraugu no celtnu pavardu un krāšņu vietām, iegūti tikai daži rudzu graudi un nezāļu sēklas, kam tālaika zemkopības līmeņa raksturošanā nav būtiskas nozīmes, jo citās 10.—12. gs. dzīvesvietās šis materiāls ir bagātīgāks (Asote, Koknese u. c.). To, ka graudi pilskalnā tiešām pārstrādāti, saderīgi, liecina atrastie graudberži, kas visi attiecināmi uz 10.—11. gs. Spriežot pēc Asotes pilskalna materiāliem, graudberži vairāk gan raksturīgi iepriekšējam periodam (seši no septiņiem Asotes graudberžiem attiecas uz 9.—10. gs.), tomēr atsevišķi to atradumi sastopami pat 13. gs. Ar 11. gs. graudu malšanai pakāpeniski sāk izmantot dzirnakmeņus, bet par tiem Oļņkalnā norādījumu nav.

Nesalīdzināmi vairāk datu ir par pilskalna iedzīvotāju nodarbošanos ar lopkopību, resp., par lopkopības produktu izmantošanu. Te, pirmkārt, jāmin osteoloģiskā materiāla analīžu rezultāti.¹⁵⁹

Osteoloģiskais materiāls palīdz raksturot Oļņkalna pilsnovada lopkopības attīstības līmeni, kā arī mājlopu īpatsvaru salīdzinājumā ar meža faunu.¹⁶⁰ Pilskalna dzīvnieku kaulu analīze rāda, ka 10.—12. gs. mājas dzīvnieku kauli ir lielā pārsvarā

1. tabula

Dzīvnieku kaulu paliekas Oļiņkalnā

Dzīvnieki	Kaulu skaits	Minimālais īpatņu skaits	
		absolūti	%
Liellopi	373	73	23,7
Cūka	307	71	23,0
Siklopi	220	64	20,8
Zirgs	75	34	11,0
Suns	10	4	1,2
Alnis	50	19	6,0
Bebrs	22	12	3,8
Zaķis	10	9	2,7
Mežacūka	6	6	1,8
Stirna	8	6	1,8
Briedis	7	3	0,9
Cauna	3	3	0,9
Lācis	4	3	0,9
Lapsa	3	2	0,6
Ūdrs	1	1	0,3
Sumbrs	1	1	0,3
Vāvere	1	1	0,3
Kopā	1101	312	100

2. tabula

Oļiņkalna mājdzīvnieku skaitliskās un procentuālās attiecības

Dzīvnieki	Kaulu skaits	Minimālais īpatņu skaits	
		absolūti	%
Liellopi	373	73	29,4
Cūka	307	71	29,0
Siklopi	220	64	26,2
Zirgs	75	34	13,8
Suns	10	4	1,6
Kopā	985	246	100

(80,1%) pār medijumu kauliem (19,9%). Ja skaitļus salīdzina ar citos šī perioda pieminekļos iegūtajiem datiem, tad no latgaļu pilskalniem Oļiņkalnam procentuālā ziņā vistuvāk stāv Jersika¹⁶¹ (attiecīgi 74,5 un 25,5%). Mājlopu kaulu vidū Oļiņkalnā pirmajā vietā ir liellopu (29,4%), otrajā — cūkas (29%), trešajā — siklopu (26,2%) kauli. Samērā daudz (13,8%) ir arī zirga kaulu. Salīdzinājumā ar pārējiem pētītajiem latgaļu pilskalniem, Oļiņkalnā konstatēts samērā mazs cūku, bet palielināts zirgu skaits. Latgaļu pilskalnos cūku un zirgu skaits procentos parasti sastāda attiecīgi 48,7—74,6% un 4,5—9,1% no visiem mājlopiem. Pēc mājdzīvnieku skaita savstarpējām attiecībām Oļiņkalnam šai ziņā tuvāk stāv kuršu (Talsi) un lībiešu (Laukskola) šī laika pieminekļi,¹⁶² kur liellopu kauli sastāda 24,8—37%, cūkas — 27—29,8%, siklopu — 17—26,2%, zirga — 19,2—20% no visu mājlopu kaulu skaita. Ārpus Latvijas teritorijas Oļiņkalna dzīvnieku kaulu attiecībām procentuālā ziņā tuvs ir dzīvnieku kaulu materiāls no senkrievu pilsētām Daugavas krastos (Polockas un Vitebskas).¹⁶³ Pirmkārt, liela līdzība ir mājdzīvnieku un meža dzīvnieku procentuālajās attiecībās, otrkārt, šī līdzība konstatējama arī mājdzīvnieku skaita savstarpējās attiecībās (liellopi — 37,5—

39,5%, cūka — 15,3—36%, siklopi — 11,6—13,8%, zirgs — 12,8—29%). Protams, pēc mājdzīvnieku savstarpējām attiecībām Oļiņkalns stāv tuvāk lībiešu un kuršu dzīves vietām nekā Piedaugavas senkrievu pilsētām. No mājdzīvniekiem vēl var atzīmēt suni, kura kauli Oļiņkalnā gan atrasti niecīgā skaitā (1,6%), tāpat kā citos šī laika Latvijas pilskalnos¹⁶⁴ (vidēji 0,2—1,7%), kamēr Lokstenē un Krievzemes Piedaugavas pieminekļos¹⁶⁵ šis procents ir mazliet augstāks (3,3—4,2%).

MEDNIECĪBA

Saskaņā ar lauksaimniecības, īpaši lopkopības, tālāko attīstību vēlajā dzelzs laikmetā medniecības īpatsvars bija jūtami samazinājies. No medijumiem priekšroka dota tādiem zvēriem, ko varēja izmantot gaļai. Tie ir pārnadži (alnis, mežacūka, stirna, briedis, sumbrs), kas kopumā sastāda 52,7% no visiem medijumiem. Šajā ziņā Oļiņkalns līdzinās pārējiem latgaļu pilskalniem,¹⁶⁶ kur pārnadži pārējo medijumu starpā sastāda 48—61,4%. Visbiežāk konstatēts alnis (54,5% no pārnadžiem). Tas ir saprotams, jo alnis deva vislielāko gaļas masu. Lai gan arī citos latgaļu pilskalnos¹⁶⁷ alnis medīto gaļas dzīvnieku vidū ieņem pirmo vietu, tomēr šis pārsvars nav tik krasi izteikts kā Oļiņkalnā. Stirnas un mežacūkas, pēc Oļiņkalna materiāliem, medītas apmēram vienādā apmērā, mazāk — brieži un sumbri.

Kažokādu dzīvnieki sastāda 47,3% no visiem medijumiem. To vidū pirmajā vietā bijis bebrs (ap 40%

3. tabula

Mājdzīvnieku un meža dzīvnieku skaitliskās un procentuālās attiecības Oļiņkalnā

Dzīvnieki	Kaulu skaits	Minimālais īpatņu skaits	
		absolūti	%
Mājdzīvnieki	985	246	80,1
Meža dzīvnieki	116	66	19,9
Kopā	1101	312	100

4. tabula

Meža dzīvnieku skaitliskās un procentuālās attiecības Oļiņkalnā

Dzīvnieki	Kaulu skaits	Minimālais īpatņu skaits	
		absolūti	%
Alnis	50	19	29,3
Bebrs	22	12	18,4
Zaķis	10	9	13,9
Mežacūka	6	6	8,7
Stirna	8	6	8,7
Briedis	7	3	4,5
Cauna	3	3	4,5
Lācis	4	3	4,5
Lapsa	3	2	3,0
Ūdrs	1	1	1,5
Sumbrs	1	1	1,5
Vāvere	1	1	1,5
Kopā	116	66	100

no kažokādu dzīvniekiem). Procentuāli bebrs Oliņkalnā pārstāvēts spēcīgāk nekā pārējos latgaļu pilskalnos, kur medijumu vidū dominē cauna. Turpretī Oliņkalnā caunas kažokādu medijumu vidū sastāda tikai 10%, kas ir stipri zemāk par medīto caunu procentu (40%) citos Latvijas pilskalnos.¹⁶⁸ No pārējiem kažokādu medijumiem jāatzīmē zaķis (30%), lācis, lapsa, ūdrs, vāvere. Izvērtējot kažokādu medijumus, jāievēro, ka osteoloģiskais materiāls savas specifikas dēļ nevar sniegt īstenībai pilnīgi adekvātu ainu,¹⁶⁹ jo daļu uzturā nelietojamo zvēru, atskaitot ādu, atstāja medijuma vietā, bet sīkie kauli varēja arī nesaglabāties.

AMATNIECĪBA

Visvairāk materiālu iegūts par dzelzs ieguvu. Par pēdējo liecina atrastie dzelzs sārņi (5397) un dzelzs ieguves krāsns paliekas. Dzelzi ieguva no purva rūdas tāpat kā visā Austrumeiropā.¹⁷⁰ Latvijas PSR teritorijā ir apmēram 80 drošu purva rūdas (limonīta) atraduma vietu.¹⁷¹ Trīs no tām zināmas netālu no Oliņkalna, proti, viena Daugavas labajā krastā — Gņēvju purvā, divas Daugavas kreisajā krastā — Sēlpils apkārtnē. Dzelzs daudzums purva rūdā sasniedz tikai ap 50%. Dzelzi ieguva, purva rūdu karsējot īpašās virszemes stacionārās krāsnīs ar mākslīgu gaisa pievadi. Dzelzs ieguves krāsnis Latvijas teritorijā pazīstamas jau no agrā dzelzs laikmeta¹⁷² (Sēlpils Spietīņi, kas no Oliņkalna atrodas tikai 4 km attālumā). Oliņkalnā lokalizējamās vismaz divas hronoloģiski atšķirīgas dzelzs ieguves un apstrādes vietas. Senākā (10.—11. gs.) no tām bijusi pilskalna ziemeļrietumu daļā (XVI, XXII, XXIII, XXVIII izr. lauk.), kur kopumā iegūti 1045 sārņu gabali. Pēc dzelzs sārņu atrašanās intensitātes šajos laukumos pirmajā vietā izvirzās XVI izrakumu laukums, kur atrasta gandrīz puse no minētā sārņu skaita. Tas arī saprotams, jo te konstatēta dzelzs ieguves krāsnis, atrasts apaļš sārnis no sprauslas. Krāsnij izvēlēta vieta pilskalna sašaurinātajā daļā pret Daugavas krasta izgruvumu 40 m no upes. Tā kā krāsnis virsējā daļā nav saglabājusies, grūti spriest par tās detaļām. Tā kā dzelzs sārņi izklidēti samērā plašā rajonā (ap 50 m diametrā), liekas, ka dzelzs ieguves krāsnis pārvietotas no vienas vietas uz citu.

Otrs plašs dzelzs ieguves amatnieciskais rajons, kas datējams ar 11. gs. otro pusi—12. gs., konstatēts pilskalna ieplakā pie lielā vaļņa. Te II—V izrakumu laukuma robežās apmēram 500 m² lielā teritorijā iegūts ap 4000 dzelzs sārņu gabalu. Sārņi koncentrējas galvenokārt gar ieplakas austrumu malu. Visvairāk to iegūts kādā bedrveida iedziļinājumā, kas diemžēl bija sapostīts ar vēlāku pārrakumu. Atrasta arī jēldzelzs un vairāki sārņi no sprauslas, liecinot par mākslīgu gaisa pievadu krāsnij. Viss šis materiāls ir pierādījums tam, ka kaut kur tuvumā bijusi dzelzs ieguves krāsnis, kuru tomēr atklāt neizdevās. Lielais sārņu skaits, no kuriem daudzi bija masīvi un smagi, liecina par primitīvu dzelzs ieguves veidu, proti, par samērā zemu temperatūru krāsnī, tāpēc arī daudz dzelzs aizgāja atkritumos. Purva rūdas pārstrādāšanas vietas atrašanās ieplakā pie vaļņa

atbilst austrumslāvu pilskalnos¹⁷³ novērotajai parādībai, proti, ar dzelzs ieguvu un pārstrādāšanu saistītās celtnes atradušās pilskalna malā pie vaļņa.

Tajās vietās, kur konstatēta dzelzs ieguve, iegūti norādījumi arī par vietēju bronzas apstrādi, piemēram, V un XVI izrakumu laukumā atrasts vairāk māla tīģeļu.

Tīģeļi (131 lauska) pēc skaita pieder pie plašākās atradumu grupas pilskalnā, netieši liecinot par bronzas apstrādes amata nozīmi pilskalna iedzīvotāju dzīvē. Kā rāda analīzes,¹⁷⁴ Oliņkalna tīģeļi gatavoti no vietējiem viegli kūstošajiem māliem, lielākoties bez piejaukumiem. To sastāvā ir silīcija dioksīds (67,04%), alumīnija trioksīds (16,65%), dzelzs trioksīds (6,27%), kalcija oksīds (2,93%), magnija oksīds (1,69%), sēra trioksīds (3,55%) u. c.

Tīģeļu diametrs bijis 4—6 cm, augstums 5,5—8,5 cm, tie bijuši cilindriskas formas ar apaļu dibenu (XIII tab.: 1—11). Tīģeļu sienīņu biezums 0,6—1,1 cm. Augšmalas veidotas ar horizontālu vai slīpu nošķēlumu uz iekšu un parasti ir plānākas; plānākās augšmalas ir Oliņkalna tīģeļu īpatnība. Uz divu tīģeļu lauskām konstatēts linu auduma nospiedums. Acīmredzot izgatavošanas procesā tīģeļi izklāti un apvilkti ar audumu, lai žāvējot nesaplaisātu. Tīģeļu sienīņas ārpusē brūnas, melnas vai zaļganas, vietām ar stiklveida slānīti, kas radies spēcīgas karsēšanas rezultātā. To, ka tīģeļi lietoti bronzas kausēšanai, liecina bronzas pilieni uz vairākām tīģeļu lauskām. Tīģeļu ķīmiskais sastāvs analizēts gan ar puskvantitatīvām, gan kvalitatīvām analizēm. Kā liecina J. Daigas un I. Grosvalda pētījums par Latvijas senajiem tīģeļiem, Oliņkalna tīģeļi pagatavoti no vietējā devona vai kvartāra māla, kas satur samērā daudz dzelzs. Gan stratigrāfiski, gan tipoloģiski Oliņkalna tīģeļi attiecināmi uz 2. g. t. sākumu, atskaitot vienu tīģeļu ar plakanu dibenu (XIII tab.: 14), kas tipoloģiski varētu attiekties uz vidējo dzelzs laikmetu,¹⁷⁵ iespējams, uz tā pašām beigām. Izrakumos iegūtais materiāls — darbnīcu paliekas, tīģeļi, skārda atgriezumi, stieplītes un paši izstrādājumi — sniedz pietiekamu priekšstatu par krāsainā metāla apstrādi. Krāsainā metāla apstrāde notikusi vismaz divās vietās — 5. krāsns celtnē (skat. 17. lpp.) un amatnieku darbnīcā XVI izrakumu laukuma robežās. Abi šie objekti attiecināmi uz 11. gs. otro pusi. Ievēribu pelna tas fakts, ka šajās darbnīcās un to tiešā tuvumā konstatēts liels skaits māla tīģeļu lausku. Metālu no tīģeļiem lēja veidnēs. 5. krāsns celtnē atrasta māla veidne (XIII tab.: 12) stienīšu atliešanai. Starp citu, šai pašā celtnē iegūts arī fragmentārs bronzas stienītis, vairāki skārda atgriezumi un stieplītes. Ja skārda gabali radušies kalšanas un placināšanas rezultātā, tad stieples, kas griezumā apaļas, spriežot pēc garenvirzienā ejošajām svītrām, ražotas ar stiepsanu. Analizēti 54 Oliņkalna krāsainā metāla izstrādājumi. Analīzes sniedz pārliecinošu priekšstatu par rotaslietu pagatavošanai izmantojamo materiālu (skat. 5. tabulu). Ņemot par pamatu J. Čerņiha¹⁷⁶ izstrādāto iedalījumu Baltijas krāsainajam metālam m. ē. 1. g. t., atzīmējams, ka pie I grupas, kurā iedalīti misiņa un tombaka izstrādājumi, pieder 16 priekšmeti (29,6%) — bronzas stieples, stienītis, villaines stīpiņas, dažas trapecveida mēlītes, aprocas, pakavsak-tas un gredzeni. Līdzīgs metāla sastāvs ir vairākās

zemēs¹⁷⁷ atrastajiem izejmateriāliem, kā stienīšiem u. c. priekšmetiem, kur sakausējumā gandrīz nav alvas.

Lielākais Oliņkalna bronzas izstrādājumu skaits attiecināms uz II grupu, kurā ir 30 senlietas (55,5%). Šai grupai raksturīgs daudzkomponentu sakausējums, kur metāla sastāvā bez vara liela loma ir cinkam. No šīs grupas sakausējuma gatavotas važiņas, jostas sprādzes, apkalumi, aproces, vairākas trapecveida mēlītes un zvārgulīši, gredzeni, kaklariņķi, aproces u. c. Kā rāda jau agrākās un jaunākās¹⁷⁸ analīzes, ne tikai Latvijā vēlā dzelzs laikmetā, bet arī tu-

vākajās kaimiņu zemēs Austrumbaltijā izstrādājumi parasti gatavoti no šī tipa sakausējuma.

Arī pie III grupas pieder daudzkomponentu sakausējums, bet te pēc vara lielāka loma nekā cinkam ir alvai. No Oliņkalna analizētajiem priekšmetiem pie šīs grupas pieskaitāmi divi eksemplāri (3,7%) — kāds skārda atgriezums un važiņa. Arī pie IV un V grupas piederējuši tikai pāris no analizētajiem priekšmetiem. IV grupas izstrādājumiem raksturīga ir alvota bronza. Oliņkalnā no tās gatavota spirālīte. Pie V grupas pieder izstrādājumi, kas pagatavoti no «tīra» vara. Tas ir dzeramā raga apkalums, kāds

5. tabula

Oliņkalna senlietu (ar vara pamatu) spektrālās analīzes rezultāti (%)

Laboratorijas šifrs	Inventāra Nr.	Senlieta	Pb	Sn	Zn	As	Sb	Fe	Ni	Metālu grupa (pēc Cerniha)
28:3	VI55:7	aproce	~5	1,6	>10	0,07	0,04	0,16	0,38	II
28:4	:61	"	2	0,73	>10	0,02	0,16	0,4	0,11	II
28:5	:66	gredzens	~10	2,3	>10	0,15	0,21	1	0,08	II
28:6	:73	sprādze	~8	2,3	>10	0,9	0,21	1	0,9	II
28:7	:123	stienītis	~10	0,08	>10	0,22	0,94	~10	0,04	I
28:8	:149	plāksnīte	0,9	1,6	1	—	0,16	1,4	0,03	III
28:9	:167	apkalums	0,1	—	0,25	0,01	0,16	0,6	—	V
28:10	:171	dzeramā raga apkalums	2	—	—	0,03	0,04	0,6	0,11	V
28:11	:178	stīpiņa	0,36	0,015	>10	0,008	0,025	0,04	0,06	I
28:12	:180	trapeceveida mēlīte	0,23	0,28	>10	0,008	0,033	0,25	—	I
28:13	:273	spirālīte	3	2,3	0,95	0,6	0,16	~2,4	0,28	IV
28:14	:296	pakavsakta	2	0,01	2,4	0,035	0,033	0,05	0,035	I
28:15	:312	"	2	0,33	0,5	0,1	0,045	0,16	0,025	V+Pb
29:1	:313	jostas apkalums	~10	4,35	>10	0,18	0,09	0,4	—	II
36:12	:342	caurulīte	0,23	0,1	13,4	0,005	0,003	0,01	0,002	I
36:13	:348	spirālgredzens	1,5	1,0	10,4	0,035	0,07	0,18	0,008	II
36:14	:366	važiņa	3,3	5,8	11,0	0,05	0,07	1,0	—	II
36:15	:366	"	2,2	6,8	6,0	0,025	0,07	0,6	—	III
37:1	:410	pavaksakta	0,16	0,28	1,3	0,02	0,004	0,02	0,02	I
37:2	:428	zvārgulītis	0,7	1,8	—	0,07	0,05	0,05	0,009	IV
37:3	:460	aproce	1,5	0,015	~14	0,035	0,01	0,006	0,02	I
37:4	:462	jostas sprādze	0,11	0,3	5,0	0,2	0,006	0,05	0,025	II
37:5	:511	naža maksts apkalums	1,0	0,7	10,0	0,07	0,05	1,0	0,02	II
37:6	:528	trapeceveida mēlīte	2,2	0,07	10,0	0,02	0,009	0,05	0,025	II
37:7	:568	podziņa	0,23	0,02	10,0	0,02	0,006	0,05	—	I
37:8	:581	kaklariņķa fragments	1,0	0,6	10,4	0,3	0,009	0,05	0,09	II
37:9	:597	aproce	3,3	3,5	7,0	0,25	0,009	0,03	0,004	II
36:2	:21	šujamadata	~10	0,5	10,0	0,05	0,035	0,003	0,003	II
36:3	:26	plāksnīte	2,2	3,5	10,0	0,07	0,1	1,4	0,05	II
36:4	:46	stīpiņa	3,3	1,8	7,0	0,035	0,035	0,6	0,004	II
36:5	:85	apkalums	1,5	1,8	10,0	0,05	0,006	0,05	—	II
29:2	:314	stopasaktas pēda	~10	3,5	>10	0,18	0,05	0,8	0,2	II
29:3	:325	spirālgredzens	~10	2,3	>10	0,03	0,21	1,4	—	II
29:4	:330	trapeceveida mēlīte	3	0,007	1,4	—	0,005	0,1	—	I
29:5	:335	spirālgredzens	3	0,005	>10	—	0,002	0,002	—	I
29:6	:402	aproce	~10	0,012	>10	0,024	0,01	0,02	0,045	I
29:7	:406	piekariņš	0,03	0,6	0,95	0,03	0,001	~0,0001	—	V
29:8	:409	spirālgredzens	2,6	0,73	>10	0,008	0,01	0,04	0,035	II
29:9	:418	trapeceveida mēlīte	~10	2,8	>10	0,12	0,16	1,4	0,08	II
29:10	:426	gredzens	~10	0,23	>10	0,04	0,02	0,01	—	I
29:11	:427	kaklariņķis	2	0,41	>10	0,15	0,005	0,01	0,035	II
29:12	:434	rievots cilindriņš	3	0,02	>10	0,011	0,033	0,25	—	I
29:13	:458	aproce	~5	0,02	>10	0,05	0,013	0,007	0,035	I
29:14	:467	četrstūrainis piekariņš	3	0,08	>10	0,008	0,007	0,02	0,05	I
29:15	:516	jostas apkalums	~10	2,8	>10	0,07	0,16	1	—	II
30:1	:532	zvārgulītis	2	2,8	6,8	0,25	0,03	0,25	0,018	II
30:2	:533	"	2,6	1,3	2	0,03	0,013	0,03	—	II
30:3	:546	piekariņš	2,6	0,82	10	0,05	0,033	0,25	~0,01	II
36:11	:332	gredzens	2,2	2,2	10,2	0,09	0,07	1,0	0,02	II
36:6	:118	stieple	0,7	—	11,0	0,01	0,001	0,01	—	I
36:7	:136	spirālgredzens	0,7	0,7	11,0	0,01	0,004	0,02	0,003	II
36:8	:272	zvārgulītis	1,0	1,3	1,8	0,02	0,01	0,1	0,003	II
36:10	:302	trapeceveida mēlīte	1,5	0,07	5,0	0,035	0,01	0,05	0,01	I
36:9	:294	aproce	3,3	1,1	~14	0,05	0,2	3,0	0,025	II

apaļš apkalums un no radimiču zemēm importēts piekariņš. Kā zināms, bronzu, kur pēc vara ievērojama loma ir alvai, sastop sakausējumos, no kuriem darināti veidnēs atlieti priekšmeti, kā dažādi piekariņi¹⁷⁹ u. c.

Analizēto Oliņkalna bronzas priekšmetu vidū nesaņemam tādus, kas raksturīgi krivičiem un Piemaskavas vjatičiem. Importētie radimiču izstrādājumi pēc ķīmiskā sastāva neatšķiras no latgaļu darinājumiem.

TIRDZNICĪBA, POLITISKIE UN KULTŪRAS SAKARI

Ar tirdzniecību saistītie jautājumi daļēji jau skarti, analizējot pilskalnā iegūto senlietu materiālu. Oliņkalna izdevīgais ģeogrāfiskais stāvoklis pie 10.—12. gs. Latvijas teritorijā lielākā ūdens un sauszemes ceļa — Daugavas,¹⁸⁰ ko šai vietā šķērsoja dienvidu—ziemeļu virzienā ejošs ceļš, labvēlīgi ietekmēja tirdzniecības un kultūras sakaru attīstību.

Vispirms aplūkosim līdz šim tuvāk neanalizētās pilskalnā atrastās monētas¹⁸¹ (XIV tab.: 1—3). Tās ir vācu valdnieku Konrāda II (1024—1039), viņa dēla Heinriha III (1039—1056) un anglosakšu valdnieka Harolda (1035—1040) kaltās monētas. Konrāda II kaltās monētas (vairāk nekā 20) Latvijas teritorijā atrastas piecos Rietumeiropas monētu depozītos. Šīs Konrāda II monētas kaltas galvenokārt Špeierā, Strasburgā, Ķelnē, pavisam deviņās pilsētās. Oliņkalnā atrastā monēta (XIV tab.: 1) kalta Maincā. Konrāda II Maincā kaltās monētas atrastas tikai Lielvārdes Ipšu depozītā un Daugmales pilskalnā. Heinriha III kaltās monētas (vairāk nekā 60) zināmas septiņos Latvijas teritorijā atrastajos Rietumeiropas monētu depozītos. Tās kaltas 13 dažādās pilsētās (kā Špeierā, Vormsā, Utrehtā, Erfurtē, Regensburgā u. c.). Oliņkalnā atrastā monēta (XIV tab.: 2) kalta Duisburgā. Šajā pilsētā Heinriha III kaltās monētas vēl atrastas Lielvārdes Ipšu un Vīpes Klaukavas depozītos, kā arī Daugmales pilskalnā.

Lai varētu noskaidrot, cik ilgi Latvijas teritorijā apgrozībā bijušas Konrāda II un Heinriha III kaltās monētas, svarīgi noteikt Ipšu un Klaukavas depozītu noguldīšanas laiku. Spriežot pēc jaunākās monētas, Ipšu depozīts¹⁸² noguldīts 11. gs. 70. gados, Klaukavas depozīts¹⁸³ — 80. gados. Tātad, lai gan Konrāda II monētas kaltas, vēlākais, 11. gs. 30. gados, tās spriežot pēc Ipšu, Raunas (noguldīts 11. gs. 70. gados) u. c. 11. gs. otrajā pusē noguldītajiem depozītiem (Līvānu Straumju, Lēdurgas, Klaukavas), Latvijas teritorijā bijušas apgrozībā vēl 11. gs. otrajā pusē, vismaz līdz 80. gadiem. Tas nebūt neizslēdz agrāko pieņēmumu, ka šīs Piereinas pilsētās kaltās monētas Oliņkalnā parādījās jau 11. gs. 30.—60. gados. Tomēr šaubu nav, ka 11./12. gs. mijā Konrāda II monētas apgrozībā vairs nav bijušas, par ko liecina Austrumlatvijā atrastais 11. gs. beigās noguldītais t. s. Rezvova depozīts,¹⁸⁴ kurā vēl sastopamas dažas Heinriha III monētas.

Harolda kaltās monētas Latvijas teritorijā konstatētas samērā reti. Londonā kaltās Harolda monētas atrastas Daugmales pilskalnā. Oliņkalnā atrastā monēta (XIV tab.: 3) kalta Linkolnā un pagaidām uzskatāma par Latvijas teritorijā vienīgo zināmo šādu

monētu. Arī šī Harolda monēta Latvijas teritorijā varēja būt apgrozībā līdz 11. gs. 70. gadiem. Tātad oliņkalniešu kontakti ar rietumu zemēm intensīvāki bijuši tieši 11. gs. otrajā pusē.

Nesalīdzināmi plašāki un intensīvāki visu pilskalna apdzīvotības laiku bijuši tā iedzīvotāju sakari ar austrumu zemēm. Par to liecina liels vairums importa priekšmetu (dažādas rotaslietas un stikla krelles, šifera vārpstas skriemeļi) un aizguvumi (ripas keramika). Šie kontakti ar austrumu zemēm notikuši ar senkrievu pilsētu un tirgotāju starpniecību.¹⁸⁵ Uz 10. gs. otro pusi un 11. gs. pirmo pusi attiecināmas vairākas stikla krelles, kuru dzimtene ir Sīrija, Bizantija, Kijeva. Jādomā, ka Tuvo Austrumu stikla izstrādājumi Oliņkalnā nonākuši reizē ar Kijevas meistarību darbiem. Par to, ka vietējie iedzīvotāji veikuši tirdznieciskās operācijas, liecina pilskalnā atrastais svaru kausiņš. Tāpat kā vispār pilskalna iedzīvotāju dzīvē, arī tirdzniecībā uzplaukums attiecināms uz 11. gs. otro pusi. Bez Kijevas stikla krellēm parādās krelles, kas ražotas citās krievu pilsētās (Smolenskā), šifera vārpjamās vārpstas skriemeļi u. c. Tā kā 11. gs. 30. gados sākās atkārtoti krievu kņazu karagājieni uz Baltiju,¹⁸⁶ jādomā, ka šai laikā Austrumlatvijā iedzīvotāji, t. sk. latgaļi, sāka maksāt meslus Krievzemes ziemeļrietumu daļas kņazistēm. Par to, kā tas norisinājās Austrumigaunijā, piemēram, 1060. g., ir rakstīto avotu ziņas.¹⁸⁷ Pakļaujot Sakalu, tiek uzlikta regulāras nodevas un to ievākšanai atstāti meslu ievācēji. Nākošajā gadā sacelšanās rezultātā igaunijai izdodas tos padzīt. Interesanti pasesot, vai šāda veida rakstīto avotu ziņām ir kāds pamatojums arī attiecīgā novada arheoloģiskajā materiālā. Tas svarīgi īpaši tāpēc, ka 11. gs. rakstīto avotu ziņas par Baltijas tautām ir ļoti fragmentāras un nepilnīgas. Oliņkalnā atrasti vairāki importēti priekšmeti (radimiču rotas), kas nav konstatēti nevienā Latvijas teritorijas kapulaukā, ne arī dzīvesvietās. Turklāt šie Smolenskas zemes radimiču izstrādājumi grupējas tikai divās pilskalna plakuma vietās, proti, gar 10.—11. gs. akmeņu vaļņa nocietinājumiem X, XVI, XVII izrakumu laukumā un iepakā pie lielā vaļņa, īpaši II, V, VI izrakumu laukumā (11. gs. beigas—12. gs.). Varbūt šie atradumi saistāmi ar Smolenskas un Polockas kņazistu sūtīto meslu ievācēju uzturēšanās vietām. Kādreizējās radimiču cilts apdzīvotā teritorija ar 11. gs. iekļāvās Smolenskas un, daļēji, Polockas kņazistu sastāvā.¹⁸⁸ No šīm kņazistēm sūtītie meslu ievācēji ar ģimenēm kādu laiku varēja dzīvot Austrumlatvijā lielākajos centros, sadarbodamies ar vietējiem pils pārvaldniekiem. Šādi krievu meslu ievācēji¹⁸⁹ apliecināti arī 13. gs. sākumā, piemēram, Vjačko, kas vispirms uzturējās Koknesē, pēc tam Tartu. Pamatojoties uz konkrēto arheoloģisko materiālu un šī laika rakstīto avotu liecības, hipotēzes formā var runāt par Smolenskas—Polockas meslu ievācēju iespējamu klātbūtni Oliņkalnā droši 11. gs., bet epizodiski — 12. gs.¹⁹⁰ Ja 11. gs. otrajā pusē no Smolenskas—Polockas kņazistu teritorijas importēti vēl tādi priekšmeti kā jostas sprādzes, apkalumi, piekariņi, pārņemta t. s. iekšējā atslēga, tad ar 12. gs. pirmo pusi importa priekšmetu skaits strauji samazinās. Daļēji tas skaidrojams ar apdzīvotības sašaurināšanos, bet, iespējams, arī ar kādiem pils iedzīvotāju un

meslu ievācēju konfliktiem, par ko varētu liecināt atrastā un uz 11.—12. gs. attiecināmā bulta, kādai līdzīgas sastopamas Krievzemē.

No 12. gs. senlietām, kas importētas no Krievzemes, atzīmējamas četras stikla krelles, divi šifera vārpstas skriemeļi un bronzas sprādze.

Par pilskalna iedzīvotāju militāro konfliktu ar vācu krustnešiem 12. gs. beigās liecību dod lielā vaļņa rajonā atrastā stopa bulta.

Atšķirībā no pilskalna iedzīvotāju epizodiskajiem sakariem ar rietumu zemēm, kontaktus ar senkrievu zemēm var raksturot kā pastāvīgus, kas samērā spēcīgi ietekmējuši visu pils iedzīvotāju ekonomiku (piemēram, tas atspoguļojas audzēto lopu vienādā sastāvā, amatniecības paņēmienos, kas atspulgu rod ripas keramikas trauku formās un ornamentācijā).

PILSKALNS RAKSTĪTAJOS AVOTOS. IEDZĪVOTĀJU SOCIĀLĀ UN ETNISKĀ PIEDERĪBA

Jautājums par pilskalna iedzīvotāju sociālo piederību tikai pēc Oliņkalna izrakumu materiāliem vien ir samērā grūti risināms. Oliņkalnu sāka apdzīvot un nocietināt 10. gs. otrajā pusē, kad Latvijas teritorijā sāk veidoties agrā feodālisma¹⁹¹ sabiedrība. Vispirms akmeņu vaļņa, pēc tam, kopš 11. gs., lielā zemju vaļņa aizsegā noritēja intensīva, spraiga pils iemītnieku saimnieciskā dzīve. Lai isā laikā uzceltu pamatīgo zemju valni ar kameru konstrukcijām, bija nepieciešama darbaspēka koncentrācija, kas bija panākama vienīgi, grandiozo nocietinājumu celtniecības darbos iesaistot apkārtējo cietu kopienas iedzīvotājus. Tātad bija vajadzīga politiska vara, kas varētu piespiest uzcelt tādus iespaidīgus nocietinājumus, kāds ir Oliņkalna 175 m garais, vietām līdz 25 m platais un 6—7 m augstais valnis. Šie, acīmredzot klausu, darbi varēja tikt veikti pils valdnieka un viņa karadraudzes vadībā un uzraudzībā. Vaļņa iekšienē veidoto koka kameru celtniecībai bija nepieciešamas zināšanas fortifikāciju būvē, tātad vajadzēja piesaistīt attiecīgus amatniekus. Par to, ka pilskalnā dzīvojuši turīgi iedzīvotāji, kas saskaņā ar sabiedrības diferenciāciju, pēc Radžu kapulauka materiāla (skat. 117. lpp.), atbilst pirmajai un otrajai iedzīvotāju kategorijai, liecina sekojoši atradumi: jostas piederumi (sprādzes, apkalumi), bronzas spirālītes un stīpiņas apģērba un galvassegas izgreznošanai, rievotie cilindriņi vainadzīņiem, kaklariņķu fragmenti un piekariņi. Tā kā Oliņkalnam bija liels plakums, tad pilskalna pakājē nav veidojusies apmetne, bet ar amatniecību saistītā darbība (dzelzs ieguve, bronzas apstrāde, jādāmā, arī koka un kaula apstrāde, podniecība) koncentrējusies pašā pilskalna plakumā. Te norisinājušās arī tirdznieciskās operācijas (atrasti importa priekšmeti, monētas, svaru kausiņš). Aplūkoto un analizēto atradumu gaismā Oliņkalns parādās kā nocietināta senpilsētas tipa dzīvesvieta, kuras iedzīvotāju dzīvē no nodarbošanās veidiem, salīdzinot ar amatniecību un tirdzniecību, mazāka nozīme bijusi zemkopībai. Vienlaikus Oliņkalns nevarēja būt kāda plašāka valstiska veidojuma centrs, jo atradumos pilskalnā nav sasto-

pami sevišķi grezni priekšmeti un rotaslietas. Tas arī saprotams, jo Oliņkalnam pretī atradās Sēlpils — sēļu zemju centrs, 20 km attālumā bija Koknese, bet 40 km attālumā — Jersika, kas abas bija jau valstisku veidojumu — kņazistu centri. Ievērojot šo Oliņkalna ģeogrāfisko un politiski ekonomisko centru situāciju, pilskalns varēja būt tikai kādam no šiem lielajiem centriem pakārtota novada saimnieciskās dzīves artērija. Oliņkalna stratēģiskais stāvoklis, tā lielais plakums savā laikā pamudināja E. Šturmu¹⁹² šeit lokalizēt Jersikas pilsvietu. Tomēr šī hipotēze nav guvusi plašāku piekrišanu, jo pret to liecina kā rakstīto avotu ziņas, tā arheoloģiskie materiāli.¹⁹³ Ziņojumā¹⁹⁴ par Oliņkalnu K. Rozītis 1947. g., pamatojoties uz pilskalnā tuvējo Dūņuleju māju vārdu, izsaka domu, ka pilskalns minēts jau skandināviešu sākās ar apzīmējumu «Dunas pils». Oliņkalna vārdu pilskalns esot ieguvis vēlāk no kalna pakājē situētām Oliņkalna mājām. Te jāatzīmē, ka vietvārdi ar «Dūnas» saknē (iespējams no Daugavas senā nosaukuma «Duna») gar Daugavas krastiem sastopami vairāk nekā desmit vietās.¹⁹⁵ Ticamāk gan, ka ar šādu nosaukumu skandināvu sākās apzīmēts Daugmales pilskalns.¹⁹⁶ Par Oliņkalna nosaukumu jāpiezīmē, ka tam ir sena cilme.¹⁹⁷ Proti, kādā ar 1371. g. 1. jūliju datētā dokumentā¹⁹⁸ stāstīts par ordeņbrāļu laupīšanām Sēlijas un Olinas zemēs, kas kopš kristietības ieviešanas bijušas arhibīskapa īpašumā (*ita temporibus foundationis Christianitatis in illis partibus fuerunt, in terris et districtibus terrarum Zeloniae et Olinae (Olivae?)*) Olinas zemes, kā izriet no minētā dokumenta, jāmeklē līdzās Sēlijai, bīskapa un ordeņa īpašumu robežu tuvumā. Daudzi vēsturnieki domā, ka vācu Sēlpils uzcelta seno sēļu galvenā centra¹⁹⁹ (*castrum Selonum*) vietā. Spēcīgās Daugavas krāces pie Oliņkalna sauc par Oliņa straumi. Netālu no Pļaviņām Daugavas krastā ir apdzīvota vieta Ulmuiža. Oliņkalna nosaukums nevarētu būt cēlies vēlākā laikā kaut vai no Oliņkalna mājām, jo Oliņkalna vārdu sastopam 19. gs. otrajā pusē A. Bilenšteina sastādītajā kartē,²⁰⁰ kad šādas mājas vēl nemaz nepastāvēja. Ņemot vērā Sēlpils un Oliņkalna robežstāvokli un to, ka trijos dokumentos to vārdi minēti līdzās, nevarētu būt šaubu, ka ar vārdiem *in terris et districtibus terrarum Zeloniae et Olinae* jāsaprot šo piļu kādreizējie pilsnovādi, kas vācu iebrukuma laikā 13. gs. nonāca bīskapa valdījumā. 14. gs. robežstrīdu gadījumā atkārtoti vēl minētas vecās, pirms vācu krustnešu iebrukuma pastāvējušās zemes,²⁰¹ piemēram, *terra Gardonen* (senā Gerdene) uz ziemeļiem no Krustpils. Minētie fakti attiecībā uz Sēlijas un Olinas zemēm 1370. un 1371. g. ir zīmīgi, ja atceramies, ka, pēc Vartberges Hermana ziņām,²⁰² 1373. g. sāka celt vācu Sēlpili, kas kļuva par vācu ordeņa svarīgu centru. Tai pašā laikā Daugavas labais krasts palika arhibīskapa pārvaldīšanā, tur, kā redzēsīm vēlāk, jau pastāvējusi Lokstenes pils. Šis pils vārds un vēlākais muižas (Stockmannshof) izlēņojums Arntam Štokmanim lika aizmirst senās Olinas zemes nosaukumu. Vienīgi pats pilskalns saglabāja Olinas vārdu (kā, piemēram, *mons Gertzeke* — Jersika). Tāds ir stāvoklis 14. gs. otrajā pusē. Dabiski, rodas jautājums, vai Oliņkalnā esošā pils ir minēta arī 13. gs. rakstītajos avotos. Jau izrakumu gaitā pēc arheoloģiskā materiāla datu

rūpīgas konfrontēšanas ar rakstīto avotu ziņām tika izvirzīta hipotēze, ka Oliņkalnā atradusies Alenes pils. Šī pils pirmo reizi minēta 1211. g.,²⁰³ kad starp Rīgas bīskapu Albertu un Zobenbrāļu ordeni pēc principa $\frac{2}{3}$ bīskapam, $\frac{1}{3}$ ordenim sadalīja latgaļu zemes (*Lettia*). Pagatavoja trīs attiecīgus dokumentus (*cartae, cartulae*), kas apzīmēja sadalāmās teritorijas trīs vienādās daļas (*placuit scripto trium cartarum tres terrae partes aequales distinguui*). Zemi sadalīja, dokumentus lozējot. Divi no tiem piekrita bīskapam, no kuriem viens aptvēra Asoti, Lepeni un Bebernines robežās esošos ciemus, kas kādreiz piederēja Jersikas kņazam, ar visu tiem piederošo (*pertinentiis*), otrais dokuments aptvēra Autīnas un Alenes pili ar visu tām piederošo (*in altera continebantur castra Autenine, Alene cum suis attinentiis*). Ordenis ar trešo dokumentu laimēja Gerdeni (*Zerdene*), Negesti, Cesvaini ar visu tām piederošo. Tālāk seko piebilde: no bīskapa daļas Alenes pils (*castrum Alene*) tika pievienota ordenim. Komentējot tuvāk šo dokumentu, var atzīmēt, ka Alenes pils ar visu tai piederošo ieņēmusi visai lielu teritoriju, ja ņemam vērā, ka katrs dokuments paredzēja līdzīgu teritorijas daļu. Ja abos pārējos dokumentos ir minēts pa trim pilsnovadiem, tad ar Aleni kopā ir tikai viens novads — Autīna. Tātad aptuveni $\frac{1}{6}$ no visas sadalāmās teritorijas vērtības sastādīja Alenes pils ar visu tai piederošo. Alenes pilij vajadzēja atrasties bīskapa un ordeņa zemju robežu tuvumā, jo šis pats dokuments tālāk noteica, ka Alenes pils pāriet bruņinieku brāļiem kā atlīdzība par diviem ciemiem (*in recompensationem duarum villarum*), ko bīskaps bijis ordenim parādā. Tā kā ar ciemu (*villa*) 13. gs. sākumā saprata ne vien lauku sētu kopu, bet arī feodāļa nocietinātu dzīves vietu, kā Anno ciemu²⁰⁴ (*villa Annonis*), vai arī vārdu *villa* attiecināja uz plašāku novadu, kā tas izriet no 1224. g. Tālavas dalīšanas dokumenta,²⁰⁵ jādodomā, ka Alenes pils²⁰⁶ ir bijusi pietiekami plaša un stratēģiski svarīga, lai to mainītu pret diviem ciemiem.

Taču pēc diviem gadiem, 1213. g.,²⁰⁷ Rīgas bīskaps apmaina dažus novadus ar Zobenbrāļu ordeni, domājams, lai panāktu savu zemju lielāku vienību, jo 1211. g. dalījums būtībā bija laimes spēle. Pēc zemju apmaiņas ordeņa rīcībā nonāk Autīna, bīskapa desmitā tiesa Aizkrauklē, bet Alenes pili, kas bija viņa īpašumā, ordenis atdod bīskapam pret diviem Sedgeres ciemiem (*duas villas Sedgere dictis militibus Christi dimitteremus, castra Alenensi, quod prius habebant, ab eis retento*). Vēl bīskapa īpašumā nonāk $\frac{1}{3}$ Kokneses, Gerdene, Egeste (*Negeste*), Mārciena, Cesvaine ar tām zemēm, kas ir uz leju starp Aivieksti un Daugavu (*cum hiis, quae infra ea et Eustam fluvium et Dunam continentur*). Pirmajā mirklī varētu likties, ka ar šo maiņu ordenis vairāk zaudē nekā iegūst, tomēr jāņem vērā, ka plašie Autīnas valdījumi, ordeņa neaprobežotās tiesības Aizkrauklē kompensēja 1211. g. pēc viena dokumenta ordenim pienākošos Gerdeni, Negesti un Cesvaini. Bez tam jāpievērš uzmanība tam, ka šai dokumentā pie minētajām pilīm nesastopam formulu «*cum suis attinentiis*» — ar visu tām piederošo. Salīdzinot ar 1211. g. dokumentu, 1213. g. dokumentā vēl papildus minēta Mārciena un zemes starp Aivieksti un Daugavu, kas acīmredzot agrāk bijušas ordeņa īpašumā.

Iespējams, ka šīs zemes ordenis bija ieguvis vēl pirms 1211. g. dalījuma.²⁰⁸

Arī 1213. g. dokuments apliecina jau 1211. g. dokumentā izteikto spriedumu par Alenes pili. Pirmkārt, tā ir bijusi līdzvērtīga diviem ciemiem, otrkārt, abi dokumenti īpaši uzmanību velta Alenes pilij, ko cenšas iegūt kā ordenis, tā bīskaps. Tas varētu liecināt par pils stratēģiski izdevīgo stāvokli.

Kā vēsturnieki līdz šim atrisinājuši Alenes pils identifikācijas jautājumu? Līdz mūsu gadsimta 30. gadiem, kamēr Tālavu iedomājās kā samērā mazu apgabalu Gaujas vidustecē, Alenes pili meklēja Vidzemes Centrālās augstienes austrumu nomalē uz ziemeļiem no Cesvaines, kur pie Vecadulienas ir vairāki pilskalni, A. Bilenšteins²⁰⁹ Alenes pili novietoja Adulienas Liedes kalnos,²¹⁰ kur ir pilskalns ar primitīvu formu, bez īpašiem nocietinājumiem. Pret minēto uzskatu iebilst E. Brastiņš, iesakot Alenes pili meklēt apmēram 12 km uz rietumiem no Liedes kalniem pilskalnā pie Gribažiem.²¹¹ Kaut gan šis pilskalns nav tālu no Adulienas un ir spēcīgāk nocietināts nekā Liedes kalni, tomēr pēc izmēriem tas ir nēcīgs, ar vāju mītnu slāni. Kā rāda Tālavas un Jersikas robežu precizējumi,²¹² šie Adulienas pilskalni ietilpa Tālavas, nevis Jersikas zemju robežās. H. Lākmanis²¹³ atteicās no savu priekšgājēju uzskatiem un ieteica Alenes pili meklēt pilskalnā pie Arnicēniem,²¹⁴ kas atrodas 6 km uz ziemeļiem no bijušās Oļu muižas. Tāpat kā agrākie pētnieki, arī H. Lākmanis acīmredzot priekšplānā izvirzījis attālo valodniecisko līdzību — Oļi — Alene, bet ne pašu pieminekļa veidu. Jāpiezīmē, ka Arnicēnu pilskalns ir mazs, primitīvs, ar plānu mītnu slāni, tāpēc jāšaubās, vai tas apskatāmajā periodā vispār bijis apdzīvots. Ar laiku arī pats H. Lākmanis²¹⁵ apšaubā savu hipotēzi, būtībā jautājumu atstājot atklātu. Minēta autora šaubas akceptējis M. Helmanis,²¹⁶ kas savā kartē Aleni novieto divās vietās, vienu pilskalnā pie Arnicēniem, otru, liekas, Adulienas tuvumā ar jautājuma zīmi. Citādu Alenes identifikācijas jautājuma atrisinājuma variantu ieteic E. Šturms.²¹⁷ Tā kā Launkalnes apkaimē sastopams vietvārds Alenis, E. Šturms Alenes pili meklē šeit, kaut gan arī pats norāda, ka tuvākajā apkārtnē pagaidām neesot zināmas nocietinātas dzīves vietas, bet gan daudz šī perioda kapulauku. Ja pieņemtu E. Šturma hipotēzi, tad Alenes pils atrastos dziļi Tālavas zemju robežās. Otrkārt, vietvārds vien pats vēl nav pietiekams pierādījums, ja to neapstiprina citi faktori, kas liecina par labu attiecīgajai hipotēzei. Tā Alenes vārdam līdzīgi vietvārdi sastopami vēl sekojošās vietās: Alens — Nauksēnos, Aliņi — Meņgelē, Aliņš — Ūpepenē, Aliņas kalns — Lutriņos, Aliņas — Kastrānē, Alināni — Sēlpilī, Alīne — Milzkalnē, Ališi jeb Eliši — Odzienā, Alitēni — Saukā, Alitāni — Cesvainē, Alitāni — Kraukļos un Alenes strauts — Koknesē.²¹⁸ Ja Alenes pili lokalizējam Oliņkalnā, tad, šķiet, ka iespējams izskaidrot visus no rakstītajiem avotiem iegūtos faktus. Pēc 1211. g. dokumenta, Alene ar visu tai piederošo (14. gs. otrajā pusē, kā redzējām, dokumenti vēl min Olinas zemes) kopā ar Autīnu piekrit bīskapam. Dabiski, varētu rasties jautājums, kāpēc Aleni ordenis 1211. g. no bīskapa iemaina, bet pēc diviem gadiem atkal piekrit apmaiņai. Lai izprastu šo jautā-

jumu, jāskatās, kāds šai laikā bija Oliņkalna tuvākās apkārtnes politiski administratīvais iedalījums (skat. 32. att.). Uz rietumiem no Oliņkalna atradās Koknese, kuras $\frac{1}{3}$ ordenim piederēja kopš 1209. g. Pēc 1211. g. latgaļu zemju dalījuma ordeņa rīcībā bija Gerdene, kas ar Alenes zemēm varēja saskarties ziemeļaustrumos; uz ziemeļiem no Oliņkalna atradās Cesvaine, Negeste, kas arī piederēja ordenim pēc šī paša dalījuma. Spriežot pēc 1213. g. dokumenta, kad Mārciena un tās zemes, kas bija starp Aivieksti un Daugavu, pāriet bīskapa īpašumā, loģiski jāsecina, ka pirms tam tās piederējušas ordenim. Tātad Oliņkalns — Alene no visām pusēm, atskaitot Asotes novadu uz austrumiem aiz Aiviekstes, bija ordeņa zemju lokā, tāpēc arī ordenis 1211. g. centās nodrošināt savu zemju vienību. Stāvoklis krasi mainās pēc 1213. g. zemju apmaiņas. Ordenis bīskapam atdod $\frac{1}{3}$ Kokneses, Cesvaini, Negesti, Mārcienu, kā arī zemes starp Aivieksti un Daugavu. Ja ordenis Aleni paturētu, tad tā savukārt nokļūtu bīskapa zemju ielenkumā, tāpēc arī ordenis atteicās no Alenes pils. Tātad Alene pēc 1213. g. zemju apmaiņas nonāca bīskapa rokās. Vēl 14. gs. otrajā pusē, rakstot par Olinas zemēm, uzsvērts, ka minētās zemes kopš kristietības ieviešanas bijušas bīskapa valdījumā. Par Olinas zemju stratēģisko stāvokli liecina tas, ka 14. gs. otrajā pusē ordenis atkārtoti grib tās dabūt savās īpašumā. Arī uz Aleni savā laikā pretendēja ordenis un pat divus gadus to pārvaldīja. Oliņkalna situācija, tā lielais plakums, kas to ierindo visgrandiozāko Latvijas pilskalnu skaitā, beidzot, arheoloģisko izrakumu rezultāti liecina, ka Oliņkalnā varēja stāvēt Alenes pils. Šai hipotēzei pretī nerunātu arī valodniecības dati. Ņemot vērā vietējo iedzīvotāju izrunu,²¹⁹ kur «a» vietā bieži tiek izrunāts «o», Alene stāv ļoti tuvu Olinai. Kā zinām no daudziem piemēriem, vietvārda rakstīšanā bieži kļūstījis arī pierakstītāji, kas vietējo valodu neprata (piemēram, Negeste—Egeste, Gerdene—Zerdene, Gardonen).

Kā liecina arheoloģiskie pētījumi, pilskalns savu lielāko uzplaukumu pārdzīvo 11. gs. otrajā pusē. Jādomā, ka jau šai laikā var runāt par pils plašajiem valdījumiem (*terrae et districtis*). Ar šiem īpašumiem acīmredzot izskaidrojams tas fakts, ka bijusi iespēja organizēt apkārtējo kopienu — ciemu — iedzīvotājus tik plašu nocietinājumu celtniecībai. 12. gs. sākumā Oliņkalns kā nocietinājums pārdzīvo krīzi, dzīve pilskalnā stipri sašaurinās, koncentrējoties tikai pie lielā zemju vaļņa. Oliņkalns sāk zaudēt savu politiskā centra nozīmi, jādodomā, sakarā ar Sēlpils un Kokneses izvēršanos, kur šai laikā (12. un 13. gs.) ekonomiskā dzīve ir ļoti intensīva. Par Oliņkalnu — Aleni bīskaps ar ordeni cīnās tikai stratēģiski izdevīgās vietas dēļ. Tomēr viduslaiku nocietinājumi šeit netiek celti, tādi veidojās Koknesē, Sēlpilī, Lokstenē, Krustpilī. Spriežot pēc 13. gs. rakstītajiem avotiem, latgaļu pils un zemes uz rietumiem no Aiviekstes, kā, piemēram, Autīna, Cesvaine u. c., kas dažreiz atzīmētas kā Jersikas kņazistes sastāvdaļas, šai laikā īstenībā jau bija diezgan patstāvīgas. Tā, piemēram, Latviešu Indriķis savā hronikā neatzīmē Autīnas Varidoša atkarību no Jersikas Visvalža, kaut gan dokumentos tā parādās. Acīmredzot tādā pašā situācijā bija arī latgaļu pils Cesvaine, Negeste, Mārciena, Alene, kuras apvienoja

32. att. Oliņkalna pilsnovads ar apkārtējām latgaļu un sēļu zemēm. 1 — pilskalni, kas nav identificējami ar 13. gs. rakstītajos avotos minētajām pilīm; 2 — pilis, kas minētas 13. gs. sākuma rakstītajos avotos; 3 — Oliņkalna pilsnovads; 4 — zemju robežas.

kopējs vārds Letija (*Letitia*). Šis pils ar saviem pilsnovadiem, jādodomā, vēl nebija patstāvīgas politiskas vienības, tās bija zemes (*terrae*), kas bija ceļā uz politisko neatkarību. Šis nenoteiktais politiskais stāvoklis spieda tās brīžiem biedroties gan ar vienu, gan ar otru spēcīgāku kaimiņu (Jersiku, Koknesi vai Sēlpili).

Jau iztīrējot jautājumu par Oliņkalnu rakstītajos avotos, bija skaidrs, ka 13. gs. sākumā zeme starp Daugavu un Aivieksti tiek uzlūkota par latgaļiem piederīgu, neatkarīgi no tā, kādu dokumentos minētu pili lokalizētu Oliņkalnā. Tā kā Oliņkalna kā nocietinātas dzīvesvietas sākumi ir daudz agrāki, lietderīgi arī no arheoloģisko atradumu viedokļa aplūkot pilskalna iedzīvotāju etniskās piederības jautājumu. Ņemot vērā Oliņkalna pilsnovada robežstāvokli ar sēļu zemi un valodnieku teorētisko pieņēmumu,²²⁰ ka pilskalnā, iespējams, dzīvojuši sēļi, Oliņkalna iedzīvotāju etniskās piederības jautājumu aplūkosim tieši šajā plāksnē. No sēļu nocietinātām dzīvesvietām²²¹ pētīts Dignājas pilskalns un Sēlpils. Izrakumi šajos pilskalnos devuši maz celtniecības palieku, saglabājušies galvenokārt pavardi, dažas krāsni. Sēļu pilskalnos konstatētā samērā arhaiskā apkure ar pavardiem zināmā mērā sasauca ar pavardu dominēšanu Oliņkalna celtnēs. Attiecībā uz pilskalna iedzīvotāju saimniecisko dzīvi jāatzīmē, ka līdzās kopējām iezīmēm amatniecībā (dzelzs ieguve, bronzas apstrāde, vērpšana u. c.) nopietnas atšķirības vērojamas ar lauksaimniecību saistītajās nozarēs (zemkopībā, lopkopībā). Ja sēļu pilskalnos²²² atrastais mājdzīvnieku kaulu materiāls rāda cūkas (48—53%) un sīklopu (27—27,8%) lielo īpatsvaru un samērā maz liellopu (10,3—16,2%) un arī zirgu (5,2—8,1%), tad Oliņkalnā, kā redzējām (43. lpp.), mājdzīvnieki procentuāli rindojas pavisam citādi (liellopi, cūka, sīklopi, zirgs). Salīdzinot ar sēļu pilskalniem, Oliņkalnā atrasts mazāk ar zemkopību saīs-

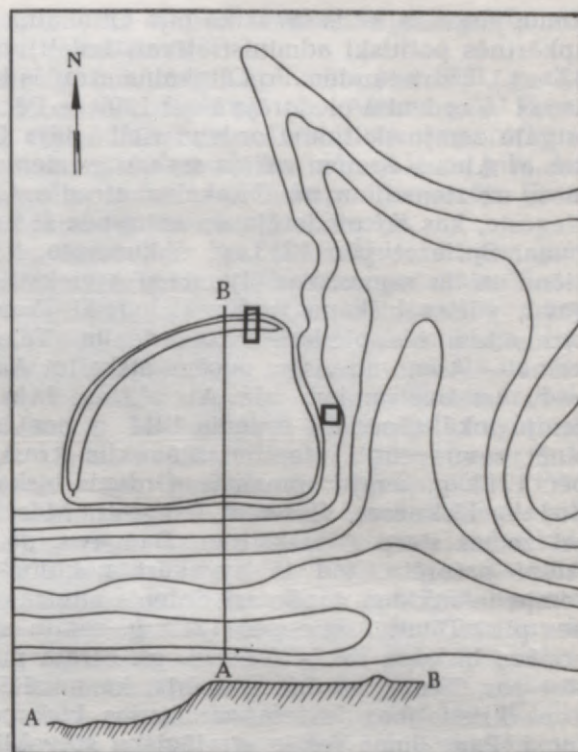
tāmo priekšmetu (izkapšu, sirpju), turpretī tirdzniecībā (importa priekšmeti) Oliņkalns minētajiem sēļu pilskalniem ir tālu priekšā. Protams, šīs īpatnības ekonomikā vēl var skaidrot arī ar zināmām hronoloģiskām atšķirībām, jo Sēlpils un Dignājas pilskalnu apdzīvotība sākusies agrāk. Tāpēc būtu lietderīgi salīdzināt dažas iegūtā materiāla vienības. Visvairāk minētajos pilskalnās atrasts keramikas.²²³ Salīdzinot Oliņkalna un Sēlpils bezripas keramiku,²²⁴ redzam, ka Sēlpilī starp bezripas keramikas lauskām gandrīz vienādā skaitā ir apmetā (40,1—54,8%) un gludā (34,3—50%) keramika, turpretī Oliņkalnā apmetā keramika ir dominējošā (58%). Abos pieminekļos apmēram vienāds ir ar nagiespiedumiem rotātās keramikas procents.

Salīdzinot sēļu pilskalnās un Oliņkalnā atrasto rotu sortimentu, līdzība ir daudz izteiktāka. Tie ir kaklariņķu fragmenti, daudzās trapeceveida mēlītes, zvārgulīši, aproču fragmenti, pakavsaktas, gredzeni, spieķadatas. No priekšmetiem, kas raksturīgāki tikai latgaļiem, Oliņkalnā atrasts ornamentēts naža kaula spals, stopasaktas pēda, važiņas, dzelzs aproce, grīstes vainadzīņa cilindriņi. Kā jau atzīmēts, atsevišķu, tikai Oliņkalnā konstatēto importa priekšmetu atradumi (radimiču deniņu gredzeni, jostas sprādzes un apkalumi, piekariņi, gredzeni, krelles) vedina domāt, ka pilskalnā iedzīvotāji 11. gs. otrajā pusē uzturējuši ciešus kontaktus ar iedzīvotājiem no Smoļenskas vai Polockas zemēm. Dominējošais etniskais elements pilskalnā bijuši latgaļi, kas Pļaviņu novadā, kur pirms tam dzīvoja sēļi, ienāk ar 7.—8. gs. Latgaļi Oliņkalna nocietināšanu sāk 10. gs. vidū. Neapšaubāmi, ka starp Oliņkalna latgaļiem bija arī materiālajā un garīgajā kultūrā tuvie sēļi, kas tai laikā dzīvoja Sēlpilī, Lokstenē u. c. nenocietinātās apmetnēs, īpaši Daugavas kreisajā krastā, tomēr par sēļu nocietinājumu Oliņkalnu kā no arheoloģisko atradumu, tā no rakstīto avotu viedokļa atzīt nevar.

MEŽMALU PILSKALNS

PILSKALNA SITUĀCIJA, KULTŪRAS SLĀNIS UN ATRADUMI

Stučkas raj. Klintaines c. p. Lejassilā starp Daugavu un Rīgas—Daugavpils šoseju tās 116. km (no Rīgas skaitot) atradās kāds visumā vāji nocietināts pilskalns (33. att.; tagad Pļaviņu HES ūdenskrātuves teritorijā). Šai vietā Daugava pirms spēkstacijas ūdens līmeņa uzstādīšanas no sākotnējā krasta līnijas bija attālinājusies dažus simtus metrus. Pilskalns atrodas 1,5 km uz rietumiem no Oliņkalna, vietā, kur Daugavas otrās terases stāvo krastu šķērso dziļa grava. Tuvākās mājas bija Mežmalas, kas atrodas 0,5 km uz ziemeļaustrumiem no pilskalna. Mazliet tālāk uz dienvidaustrumiem atradās Krustliču mājas. Abas minētās mājas sakarā ar Pļaviņu HES applūdināmās joslas sagatavošanu un dolomīta ieguvī tika nojauktas. Pilskalns nosaukts Mežmalu vārdā ne tikai tāpēc, ka līdzīga nosaukuma mājas ir piemineklim vistuvākā apdzīvotā vieta, bet arī tāpēc, ka Mežmalu māju apkārtnē var izrādīties par senvietu kompleksa sastāvdaļu, jo 20. gs. 20. gados Mežmalu māju saim-

33. att. Mežmalu pilskalns. Situācijas plāns.

nieks tīrumā starp māju un šoseju atradis cilvēka kaulus un dzelzs šaurasmens cirvi (7.—8. gs.), kas tikai 60. gados nonācis Latvijas PSR Vēstures muzejā. Iespējams, ka šo māju tuvumā atradies vidējā dzelzs laikmeta kapulauks. Mežmalu pilskalns atradās gravas malā, ko no vienas puses norobežo Daugavas stāvais senais krasts, kas šai vietā sasniedz 15 m augstumu, no otras puses 30 m platā un 150 m garā grava, kas šķēr seno Daugavas krastu, tagadējo 2. terasi. Šīs divas no dabas izdevīgās vietas savieno zems, vietām tikai 0,5 m augsts zemes un akmeņu valnis. Pilskalna ziemeļaustrumu stūrī pie vaļņa konstatējams 1,5—2 m plats grāvis, kas skaidrāk saskatāms tikai 30—40 m garumā, kamēr valnis labāk izteikts tikai no tās vietas, kur grāvis nav novērojams. Vaļņa garums 105 m. Tādējādi norobežots ap 5000 m² liels līdzens plakums. Ņemot vērā nocietinājumu raksturu, seno dzīvesvietu varētu uzskatīt par pilskalnu.

Pilskalns agrāk nebija reģistrēts. Tautā pastāvēja uzskats, ka gravas malā pie lielā ozola, no kura pašlaik palicis tikai iztrūdējis celms, varot atrast naudu. Pēc Dūņuleju un Mežmalu māju iemītnieku ziņām, apkārtējie iedzīvotāji ozola apkārtne vairākkārt rakuši, bet ziņu par atradumiem nav. 1963. g. pavasarī apmetnes teritorijā kurmjū rakumos vairākās vietās atrastas bezripas māla trauku lauskas un dzelzs sārņi. Pārbaudot šo vietu, te konstatēts sens nocietinājums.

Tā kā Mežmalu pilskalna nogāzei un sakarā ar dolomīta ieguvī varbūt arī pašam kalnam vajadzēja iekļauties Pļaviņu HES ūdenskrātuves zonā, ZA Vēstures institūta ekspedīcija šeit 1963. g. laikā no 31. jūlija līdz 9. augustam izdarīja pārbaudes izrakumus.

I izrakumu laukumu 5×7 m lielā platībā iemēroja pilskalna austrumu nogāzē, kur zondējumi rādīja apmēram 0,7 m dziļu kultūras slāni bez noslāņojumiem.

1. kārtā, ko attīrīja līdz 15 cm dziļumam, atsedza ļoti tumšu mītņu zemi. Atrada rievota skārda cilindriņu (kā XV tab.: 6) un bronzas zoomorfu piekariņu (XV tab.: 11).

Laukuma augšmalā šajā dziļumā vēl jūtama virskārtas mežu augsnes ietekme, te daudz sakņu, vietām sīki plienakmeņi. Lielāki plienakmeņi konstatēti laukuma ziemeļaustrumu stūrī, apmēram 10 m² teritorijā, atsedzoties krāvumu veidā. Te vietām ir arī stipri apbirzuši sīki granīti. Zīmīgi, ka senlietu atradumi grupējas tikai apmēram 1 m platā joslā, bet māla trauku lauskas — tikai laukuma augšmalā.

2. kārtā (35 cm dziļumā) joprojām atsedza melnu mītņu zemi. No atrastajām senlietām atzīmējams bronzas rievota skārda cilindriņš, stikla krelle (XV tab.: 5) un slīpējamā akmens fragments (XV tab.: 29), daudz keramikas lausku ar apmesto, gludo un spodrināto virsmu.

3. kārtu (līdz 50 cm dziļumā) norokot, laukuma augšmalā viscaur atsedza radzi, kas šeit bija nelīdzena, ar atsevišķiem pacilus gulošiem plienakmeņiem. Mītņu zeme viscaur tumša, vienīgi virs radzes vietām konstatējami gaišāki plankumiņi. Salīdzinot ar pirmajām divām kārtām, trauku lausku te mazāk, toties tās ir stipri lielākas nekā augšējās kārtās, turklāt koncentrējas laukuma centrālajā daļā.

II izrakumu laukumu (5×11 m) iemēroja pilskalna ziemeļaustrumu stūrī ar tādu aprēķinu, lai tas šķērsotu grāvi, valni un iesniegtos plakumā.

1. kārtu noraka 15 cm dziļumā. Tā kā pilskalns apaudzis skuju kokiem un vietām arī sīkiem krūmiem, virskārtā zeme trūdaina, tanī daudz sakņu. Plakumā atsegta tumša mītņu zeme. Laukuma ziemeļu galā 1,5 m platumā plakumu norobežoja akmeņu valnis, kas krauts no plienakmeņiem un kam ziemeļu pusē pieslēdzās 2 m plats un 0,20—0,25 m dziļš grāvis.

Akmeņu vaļņa virspusē vietām konstatētas sīkas oglītes. No atradumiem plakumā var atzīmēt sīku, zaļu gredzenveida stikla krellīti (XV tab.: 1), 14 māla tīģelišu fragmentus (XV tab.: 19—22, 24—26), saliektu bronzas skārda gabaliņu, kādu dzelzs iedzītņi, dzelzs spieķadatu (XV tab.: 12), māla trauku lauskas un vairākus desmitus dzelzs sārņu gabalu.

Atšķirībā no plakuma, grāvja rajonā atradumu nav. Mītņu zeme šeit pavisam pelēcīga, 10—15 cm dziļumā sāk parādīties radze.

2. kārtā pa visu plakumu joprojām atsegta mītņu zeme, tomēr, salīdzinot ar I izrakumu laukumu, tā šeit ir gaišāka. Sasniegts 25—30 cm dziļums, skaitot no virskārtas.

Te 2 m platumā reljefāk izdalās 0,6 m augsts akmeņu valnis. No nozīmīgākajiem atradumiem 2. kārtā atzīmējami rievota bronzas skārda cilindriņi (XV tab.: 6, 7, 9), bronzas priekšmeta fragments (XV tab.: 16), māla krelle, dzelzs nazis (XV tab.: 17), māla tīģelišu fragmenti un daudz māla lausku.

3. kārtā laukumā noņēma akmeņu valni un visā laukumā sasniedza radzi. Atskaitot māla trauku lauskas, citu atradumu nav. Zem akmeņu vaļņa atsegta līdzena radze.

SENLIETAS UN KERAMIKA, TO HRONOLOĢIJA

Māla vērppjamās vārpstas skriemeļi ir divu tipu. Divi skriemeļi griezumā bikoniski, noplacināti, ar mazu iedziļinājumiņu ap caurumu galiem (XV tab.: 23, 27). Šī skriemeļu forma Latvijas teritorijā parādās ar vidējo dzelzs laikmetu (Mūkukalns,¹ Lokstene u. c.). Trešajam skriemelim raksturīgs reljefs vidus pacēlums (XV tab.: 28). Spriežot pēc atradumiem Kokneses pilskalnā², šī skriemeļa forma Latvijas teritorijā parādās ar 1. g. t. p. m. ē., tomēr plašāk sastopama tieši vidējā dzelzs laikmetā (Lokstenē, Asotē³ — 9. gs.) un vēlā dzelzs laikmeta pirmajā pusē (Oliņkalnā 10. gs.).

Dzelzs nazis (XV tab.: 17) ir ar taisnu muguru, tā iedzītņi slīpām atkāpēm attiecībā kā pret muguru, tā asmeni. Naža smaile simetriska attiecībā pret iedzītņi, kas nolauzts. Spriežot pēc pārējiem atradumiem, nazis attiecināms uz vidējo dzelzs laikmetu, kaut gan tiešu analogiju tam trūkst.

Spieķadata (XV tab.: 12) pieder pie tā šo rotadatu tipa, kam gliemezīti saritinātā garenī ovālā galva attiecībā pret stāvu ir atliekta. Kā liecina Oliņkalna un Lokstenes šī tipa adatu apskats (skat. 37., 84. lpp.), tās lietotas vidējā dzelzs laikmetā līdz pat 10. gs. vidum vai beigām (Asotē⁴).

Atrasto rievotā skārda cilindriņu augstums 0,65—1,10 cm, diametrs 0,9—1,1 cm. Cilindriņi (XV tab.: 6, 8, 9) varētu būt lietoti vai nu grīstes vainagos,⁵ vai arī važiņu rotās, saverot citu citā (XV tab.: 7). Grīstes vainagi latgaļu teritorijā sastopami kopš 9. gs. un ir lietošanā līdz 12. gs. Tie raksturīgāki latgaļu teritorijas austrumu daļai. Spriežot pēc rievoto cilindriņu augstuma, pēdējie drīzāk varētu noderēt hronoloģiski agrākajiem 9.—10. gs. šaurajiem grīstes vainagiem.

Spriežot pēc Mežmalās atrasto cilindriņu formas un lieluma, domājams, ka tie bijuši izmantoti arī vidējā dzelzs laikmeta važiņās (sal. ar Priedaines 4. kapa važiņu, XLIV tab.: 8).

Krelles (5) pēc sastāva dalāmas māla un stikla izstrādājumos. Māla krelles ir gredzenveida, ar segmenta griezumumu (XV tab.: 2—4). Salīdzinot ar Oliņkalna māla krellēm, tās ir vairāk noplacinātas un pēc veidojuma tuvākas Lokstenes šī tipa krellēm (XLI tab.: 1, 5—7). Mežmalu māla krelles pēc kopā atradumiem datējamas ar laika posmu no 7. līdz 10. gs. Divas stikla krelles katra pieder pie sava tipa. Cilindriskas formas zaļa, caurspīdīga stikla krellīte (XV tab.: 1) līdzīga Nautrēnu Smiltaines 7.—8. gs. šī tipa Na—Mg—Ca—Si stikla krellītei.⁶ Gredzenveida gaiši zila puscaurspīdīga stikla krellīte ar segmenta griezumumu (XV tab.: 5) līdzīga vidējā dzelzs laikmeta dzeltenajām zilītēm, kas sastopamas arī vēlākajos gadsimtos. Spriežot pēc Novgorodas atradumiem, zaļās zilītes līdzās dzeltenajām sastopamas vēl 10.—12. gs. slāņos.⁷

Zoomorfs piekariņš vai apkalums (XV tab.: 11) atgādina dzīvnieka, iespējams, zirga, galvu; kakls iezīmēts ar divām iespiestu punktiņu rindām, bet galva — ar vienu; tas darināts no 1 mm biezas plāksnītes (garums 1,75 cm, platums — 2,1 cm). Šim ar 7.—10. gs. datējamam izstrādājumam, paralēles nav zināmas.

34. att. Mežmalu pilskalns. Keramikas paraugi.

Spirālgredzena fragmentam (XV tab.: 10) loks darināts no griezumā segmentveida stieples. Pēc formas tas līdzīgs jau tuvāk analizētajiem Oliņkalna spirālgredzeniem.

Divas četrstūrains dzelzs sprādzes (XV tab.: 13, 14) ar ieliektiem sāniem sastopamas plašā teritorijā,⁸ latgaļiem⁹ tās raksturīgas vidējā dzelzs laikmeta otrajā pusē un vēlā dzelzs laikmeta sākumā.

Keramika ir masveidīgākā atradumu grupa (556 trauku lauskas), tāpēc tās analīze, ievērojot samērā niecīgo senlietu materiālu, var sniegt svarīgus norādījumus pilskalna hronoloģijas noteikšanai. Mežmalu pilskalnā atrasta tikai bezripas keramika (34. att.), kas, pamatojoties uz Oliņkalna keramikas analīzi, skaidri norāda, ka Mežmalās dzīve noritējusi ne ilgāk par 10. gs. vidu, kad pakāpeniski sāk ieviesties ripas keramika. No bezripas keramikas atrasti fragmenti ar gludo, apmesto un gludināto virsmu. Zīmīgi, ka Mežmalās nav atrastas lauskas ar nagiespiedumiem rotāto virsmu, kuras līdz ar apmesto keramiku Oliņkalna un Asotes pilskalnos, kā norādījām, bija raksturīgas 10.—12. gs. kompleksiem.

Gludā keramika sastāda 27% no visām atrastajām trauku lauskām. Šī keramika sastopama gandrīz visos pētītajos Latvijas pilskalnos,¹⁰ sākot no 1. g. t. p. m. ē. līdz 12. gs., tāpēc datējumam maz noderīga. Vispār vidējā dzelzs laikmeta pieminekļos (Ķentes pilskalnā — 52,2%) šī keramika ir atrasta lielā skaitā un uzrāda tendenci samazināties¹¹ (Āraišu ezera pils). Mežmalu gludās keramikas lauskas ir 0,5—0,8 cm biezas. Traukiem ir taisna augšmala ar ieliekumu uz iekšpusi. Šāda tipa trauki atrasti Ķentē¹² 5.—9. gs. slāņos.

Spodrinātā keramika sastāda niecīgu daļu (3%) no pilskalnā atrastās keramikas. Jāpiezīmē, ka niecīgs skaits spodrinātās keramikas trauku lauku raksturīgs arī citām Latvijas m. ē. 1. g. t. dzīvesvietām, tas reti pārsniedz 10%.¹³ Tā kā, pēc I. Cimermanes pētījumiem, spodrinātā keramika sastopama hronoloģiski ilgā laika posmā (no 1. g. t. p. m. ē. līdz 11. gs.) un tai nav īpašu etnisku iezīmju, svarīgi Mežmalu spodrināto keramiku salīdzināt tikai ar šīs keramikas atradumiem latgaļu dzīvesvietās un kapulaukos. Asotes pilskalnā¹⁴ spodrinātā keramika rak-

sturīga 9.—10. gs. slāņiem, turpretī kapulaukos, piemēram, Lejasbitēnos, spodrinātās keramikas lauskas iegūtas galvenokārt tur, kur koncentrējas vidējā dzelzs laikmeta sākuma un vidus apbedījumi, kamēr 9. gs. beigu un 10. gs. apbedījumu tuvumā šīs lauskas nav konstatētas.¹⁵ Pēc šiem piemēriem spriežams, ka latgaļu teritorijā spodrinātā keramika sastopama kā vidējā dzelzs laikmeta kapulaukos, tā dzīvesvietās, kamēr ne agrājam, ne arī vēlajam dzelzs laikmetam tā nav raksturīga. Mežmalu spodrinātās keramikas trauki gatavoti no smalkas struktūras pelēcīgas un tumšas nokrāsas māla masas ar 0,5 cm biežām sienām.

Mežmalu pilskalnā dominējošā bijusi apmestā keramika (70%). Salīdzinot ar Oliņkalnu, kur bezripas keramikas masā apmesto trauku lauskas sastādīja 58%, Mežmalās apmestās keramikas īpatsvars ir lielāks un gandrīz vienāds ar apmestās keramikas īpatsvaru 9.—10. gs. vidus Āraišu ezermītnē¹⁶ (75%). Pamatojoties uz to, var pieņemt, ka pilskalns visintensīvāk apdzīvots laikā no 9. gs. līdz 10. gs. vidum. Trauki (diametrs apakšmalā 11—15 cm) darināti no rupja sastāva zvīrgzdains māla ar 0,8—1,2 cm biežām sienām, kam ārpusē rupjš reljefs dzislojums. Trauku augšmala parasti taisna.

IEDZĪVOTĀJU SAIMNIECĪBA UN ETNISKĀ PIEDERĪBA

Ņemot vērā izrakumu ierobežoto raksturu, nav iespējams vispusīgi raksturot pilskalna iedzīvotāju saimniecisko dzīvi. Tāpēc arī šeit aprobežosimies tikai ar to saimniecības nozaru apskatu, par kurām ir izrakumu materiāls. Par lopkopību un medniecību fragmentārus norādījumus sniedz 18 atrastie dzīvnieku kauli, kas, pēc K. Pāvera analīzes, dalās sekojoši.

6. tabula

Dzīvnieku kaulu paliekas Mežmalu pilskalnā

Dzīvnieki	Kaulu skaits	Minimālais īpatņu skaits	
		absolūti	%
Liellopi	4	2	33,2
Sīklopi	5	1	16,7
Cūka	4	1	16,7
Zirgs	3	1	16,7
Lācis	2	1	16,7
Kopā	18	6	100

Spriežot pēc 6. tabulas datiem, pilskalna iedzīvotāji audzējuši un pārtikā izmantojuši visus tos pašus mājas dzīvniekus, ko Oliņkalna un Lokstenes apdzīvotāji. Protams, tā kā materiāla ir tik maz, procentuālajām attiecībām ir gadījuma raksturs. Tomēr, no otras puses, Mežmalu pilskalnā iegūtie dati nav arī asā pretrunā ar tiem datiem, kas iegūti daudz pilnīgāk izpētītās dzīvesvietās. Medījumu dzīvniekus pārstāv tikai lācis.

Amatniecību, tāpat kā Oliņkalnā, raksturo galvenokārt atrastie dzelzs sārņi (155 gab.) un māla

Mežmalu pilskalna senlietu (ar vara pamatu) spektrālās analīzes rezultāti (%)

Laboratorijas šifrs	Inventāra Nr.	Senlieta	Pb	Sn	Zn	As	Sb	Fe	Ni	Grupa
41 : 7	VI80 : 24	piekariņš	2,2	1,3	10,0	0,07	0,009	0,02	0,09	II
: 8	: 37	cilindriņš	1,0	0,5	11,0	0,13	0,02	0,1	0,01	II
: 9	: 43	aproce	0,7	0,3	10,7	0,2	0,003	0,003	0,001	I/II
: 10	: 47	spirālgredzens	0,7	—	10,0	0,001	0,01	0,05	0,0006	I

tīģeļi. Dzelzs sārņu samērā lielais skaits liecina, ka izrakumu laukumā tuvumā bijusi dzelzs ieguves krāsns. Skaidrāka aina ir par pilskalna krāsaino metālu apstrādi. Te, pirmkārt, jāanalizē tīģeļi (21 lauska), kas sastāda gandrīz $\frac{1}{3}$ no visām senlietām (XV tab.: 18—22, 24—26). Mežmalu tīģeļiem, tāpat kā citu šī perioda objektu tīģeļiem, taisnas vai mazliet izliektas malas, kas augšmalā ir plānākas, bet uz leju pakāpeniski kļūst biežākas un veido ieapaļu dibenu. Tīģeļu sienu biezums 0,9—1,2 cm. Pēc formas Mežmalu tīģeļi līdzīgi citos Latvijas m. ē. 1. g. t. pieminekļos atrastajiem tīģeļiem.¹⁷

Analizēti četri, domājams, tīģeļos atlieti un tālāk rotkaļu apstrādāti bronzas priekšmeti. Divi no tiem pēc sastāva pieder pie I grupas bronzas izstrādājumiem (pēc Čerņiha), kam raksturīgs liels cinka (10—10,7%), bet pavisam niecīgs alvas daudzums. Šīs senlietas (aproci — XV tab.: 16 un spirālgredzenu — XV tab.: 10) varētu uzlūkot par misiņa izstrādājumiem. Turpretī divi citi bronzas priekšmeti — zoomorfais piekariņš (XV tab.: 11) un rievotais cilindriņš — bez 10—11% cinka uzrāda 0,5—1,3% alvas un 1,0—2,2% svina, tāpēc, pēc Čerņiha, pieder pie II grupas, kam raksturīgi daudzkomponentu sakausējumi. Pēc ķīmiskā sastāva šie Mežmalu 7.—10. gs. izstrādājumi tuvi attiecīgā laika Lokstenes (skat. 11. tabulu), Ķentes¹⁸ u. c. pieminekļu bronzas sakausējumiem.

Risinot jautājumu par Mežmalu pilskalna iedzīvotāju etnisko piederību, pirmkārt, jāatceras, ka gandrīz visām rotaslietām analogijas bija rodamas latgaļu arheoloģiskajā materiālā. Otrkārt, lai gan bezripas keramika nevar būt drošs kritērijs to darinātāju vai lietotāju etniskās piederības noteikšanai, tomēr pēc apmestās un gludās keramikas procentuālajām attiecībām Mežmalu pilskalns vistuvāk stāv tādiem drošiem latgaļu pieminekļiem kā Āraišu ezerpilij un Oliņkalnam. Zīmīgs ir arī Mežmalu pilskalna apdzīvotības laiks — 7.—10. gs. Tas ir laiks, kad notiek latgaļu cilts kopienu intensīva pārvietošanās. Šajā laikā Pļaviņu apkārtnē rodas tādi jauni šī laika kapulauki kā Mežmalas, Cielavas, Kampāni un Radzes (skat. 118., 119. lpp.). Mežmalas nevarētu būt sēļu dzīvesvieta, jo pēdējās parasti liecina par agrāku apdzīvotību, proti, jau 1. g. t. p. m. ē. (Plāteri, Spietiņi), vai arī to apdzīvotība sākas ap m. ē. 1. g. t. vidū (Sēlpils un Lokstene kā nocietinājumi). Mežmalu kā dzīvesvietas un amatniecības centra izzušana ap 10. gs. vidū skaidrojama tādējādi, ka sakarā ar agro feodālo attiecību veidošanos dzīve koncentrējās tādos centros, ko varēja vieglāk

nocietināt un kam bija plašāka dzīvei izmantojamā teritorija. Taisni ap šo laiku, kad dzīve apraujas Mežmalās, kā jaunais aplūkojamā novada centrs izvirzās Oliņkalns.

LOKSTENE

IEVADS. SENVIETAS SITUĀCIJA. PĒTNIECĪBAS VĒSTURE

Lokstenes pilskalns izrakumu laikā atradās Jēkabpils (Stučkas) raj. Klintaines c. p., tagad Pļaviņu HES ūdenskrātuves teritorijā. Pilskalns atrodas 119 km no Rīgas, vietā, kur Lokstiņas upīte¹ ietek Daugavā. Abu upju satekā veidojas smails zemes trīsstūris, kas no ziemeļaustrumu puses atdalīts ar valni un grāvi. Pilskalna malas gar Daugavu un Lokstiņu ir sienas stāvumā un sasniedz 10 m augstumu. Kultūras slānis senvietā intensīvi melns, apmēram 0,2—2,0 m biezs un, kā rāda pētījumi, intensīvāk veidojies viduslaiku pils apdzīvotības laikā. Kā Oliņkalna un Mežmalu pilskalnus, tā arī šeit zem kultūras slāņa ir dolomīta radze.

Pilskalna mītnu slāni un daļēji arī tā apveidu postījusi viduslaikos uzceltā mūra pils. Senvietu no trim pusēm norobežo neregulāras formas mūra sienas.

Literatūrā rodamas dažādas ziņas par Lokstenes mūra sienu veidu un garumu, tāpēc pievienojam tabulu, kur dažādu autoru dotie dati pārrēķināti metriskajā sistēmā. Tā kā arheoloģisko izrakumu rezultāti ir pretrunā ar agrākajiem uzskatiem par nocieti-

Lokstenes pilskalna un pils mūru izmēri

Autors	Pils mūra sienu garums (metros)				Pilskalna platums un garums (metros)			
	ZR	ZA	DR	DA	A galā	vidū	R galā	R—A (garums)

Ap 18. gs. otro pusi, pēc Döring 1874, S. 427	102,2	63	90,3	17	—	—	—	—
Kruse 1842, Taf. 66: V	93	72	93	—	78,2	46,9	15,6	112,7
Döring 1874, S. 424	99,2	59,6	87,8	18,6	—	—	—	—
Brastiņš 1930, 48. lpp.	95	55	87	20	65	40	20	120
1962.—1964. g. pētījumi	102	60	—	18,4	68	40	20	123

nājumiem Daugavas pusē, pievienojam arī pilskalna izmērus. Tas darīts, lai parādītu, ka pēdējo 200 gadu laikā ievērojami Daugavas krasta nobrukumi nav bijuši.

Sniegtie pils mūru izmēru dati liecina, ka precīzākos uzņēmumus veicis J. Dēriņš vairāk nekā pirms simt gadiem. F. Kruzes uzņēmumi, kā aizrādīja jau J. Dēriņš, izdarīti galvenokārt pēc acumēra. Tā kā mūra sienas pēdējos gadsimtos bijušas jau samērā vāji saskatāmas un Daugavas pusē tuvu zemes virskārtai bijusi radze, pētnieki kļūdījušies, rietumu un austrumu sienu galus teorētiski savienojot ar mūra sienu gar Daugavas krastu. Skaidrāk izdalās mūra sienas gar pilskalna dienvidrietumu (rietumu sienu) un ziemeļrietumu (ziemeļu sienu) malām, kaut gan arī šeit pirms izrakumu iesākšanas tās viscaur bija klātas ar velēnu un apaugušas ar zāli un vietumis sīkiem krūmiem. Ziemeļu sienā tās vidū ir 3 m plats izlauzums, kas, liekas, saistāms ar 19. gs. ierīkoto gaisa tiltu pāri Lokstiņai. Mūris izlauzts arī ziemeļu un austrumu sienu saejas vietā vairāku metru platumā, kur vēlākā laikā bijusi iebraucamā ceļa vieta.

No citiem postījumiem, kas bojājuši pilskalna apveidu, vēl atzīmējama 10×10 m liela bedre ar vaļņveidīgām malām (kaļķu ceplis), kas ierīkots 20 m platajā pilskalna grāvī, izmantojot tā lēzenāko vietu 40 m no Daugavas.

Pilskalna plakumā vēl 20. gs. 60. gadu sākumā bijušas trīs ēkas un pagrabiņš. Pagrabiņš tieši pieslēdzas austrumu mūrim. Pāris metru no mūra, tam pret vidu, atrodas guļbūvē celtas ēkas.² Tā kā ap pilskalnu intensīvi spridzināts dolomīts, visas kādreiz apdzīvotās ēkas ap 1960. g. pamestas. Viena no koka ēkām bija izmantota par dzīvojamo māju, otrajā mitināti lopi. Pēdējā celta uz akmens mūra pamatiem, kas aizņem stipri lielāku teritoriju nekā pašreizējā ēka. Varētu pat domāt, ka šī ēka uzcelta pirms 1839. g., kad F. Kruze to iezīmēja savā plānā. Pilskalna augstākajā vietā pret tā vidu, 10 m no stāvā Daugavas krasta, atrodas 6,5×6,5 m mūra dzīvojamā ēka ar 60 cm biežām sienām. Arī šī ēka celta pagājušā gadsimta beigās un atrodas uz plašāka (7,5×10,5 m) mūra pamata. 3150 m² lielais pilskalna plakums nav līdzens. Gar Daugavas krastu plakums augstāks, bet virzienā uz ziemeļiem tam ir pāris metru slīpums. Pilskalna plakumā nav lielu koku, turpretī gar pilskalna ziemeļu nogāzi daudz sīku krūmu, lielāki koki šeit jau bija nogāzti sakarā ar dolomīta ieguvu Lokstiņas upītes labajā krastā.

Apmēram 1/3 no pilskalna plakuma gar ziemeļu malu aizņem sakņu dārziņi, kas vēl nesen apstrādāti. Pārstaigājot dārziņus, viegli varēja savākt ripas un bezripas māla trauku lauskas.

Uz austrumiem no pilskalna atrodas apmēram 1 ha liela teritorija, kur viscaur vērojama mītņu zeme; arī te atrastas ripas keramikas lauskas. Tāpat uz rietumiem no pilskalna, Daugavas krastā pretī pilskalnam, konstatēts pāris desmit cm biezs mītņu slānis, kur atrastas ripas keramikas lauskas.³

Lokstenes pilskalns jau sen saistījies vēsturnieku uzmanību, galvenokārt tāpēc, ka apkārt kalnam bija vērojami seni mūri, kas jau 18. gs. pamudināja vairākus senatnes pētniekus šeit lokalizēt kādu no 12.—13. gs. senrakstos minētajām pilīm.

L. Mellins⁴ savā 18. gs. otrajā pusē sastādītajā Livonijas kartē pēc Latviešu Indriķa Livonijas hronikas datiem pretī Sēlpilij atzīmē Jersiku (*Gerceke*), acīmredzot novietojot to Lokstenes pilskalnā. Plašāk par šo jautājumu L. Mellins ir izteicies A. Hupela⁵ 1794. g. publicētajā darbā par Baltiju, norādot, ka pie Stukmaņu muižas līdzās laukiem atrodas kādas pilsdrupas, kuru teritorijas zeme tiekot apstrādāta. Tagad neviens nezinot šīm drupām vārdu, bet, spriežot pēc vēstures datiem, te varētu būt bijusi Jersikas (*Gercike*) pils. 19. gs. sākumā G. T. Tilemanis,⁶ īsumā aprakstot pilsdrupas, atzīmē, ka pie Lokstiņas strauta, kā to domājot Vidzemes senatnes pazinēji, atrodoties vecā Jersika. Seno Jersiku Lokstenes pilskalnā novieto arī F. Kruze. Tā kā no F. Kruzes darbiem šī hipotēze plaši iegājusi zinātniskajā literatūrā, tad pie viņa uzskatiem der pakāvēties sīkāk. F. Kruze Lokstenes pilskalnu apmeklēja 1839. g. 30. jūnijā un uzzīmēja pirmo līdz mūsu dienām saglabājušos Lokstenes pilskalna⁷ un tā tuvākās apkārtnes situācijas plānu (skat. 2. att.). Abi plāni ir diezgan nepilnīgi un kļūdaini. Piemēram, nav iezīmēta Lokstenes pils rietumu sienu, tās vietā atzīme «*Spuren des alten Schlosses*». Šim apgalvojumam, tāpat kā vairāku apaļu torņu vietām, ko minētajos plānos F. Kruze iezīmējis dienvidu sienā, nav faktiskā pamatojuma. Ļoti shematiski F. Kruzes plānā iezīmētas pils mūra sienas, kas parādītas kā ļoti taisnas, lai gan kaut vai ziemeļu sienu ir ar izliekumu.

Uzskatos par Lokstenes pilskalnu veselu apvērsumu rada J. Dēriņa pētījumi 19. gs. 70. gados.⁸ Pirmkārt, J. Dēriņš pirmais sniedz sīkākas ziņas, kam tagad jau vēstures avota nozīme, par pilskalna situāciju un tā stāvokli 19. gs. 60.—70. gados. Otrkārt, J. Dēriņš mainīja agrākos uzskatus par šī pilskalna nozīmi senatnē. Noraidījis domu, ka Jersikas pils jāmeklē Lokstenē, minētais autors aprakstītos mūrus saista ar 14. gs. dokumentos minēto Lokstenes pili (*Loxten, Loksten, Louxten*), kas vēlāk vienkārši saukta par «*vecu pili*».

Arī J. Dēriņš piekrīt, ka pilskalna augstākajā daļā esot mūra celtņu paliekas, turpretī par F. Kruzes apaļajiem torņiem izsakās skeptiski, lai gan pats pieļauj iespēju, ka bijis kāds kvadrātisks tornis. Interesi izraisa J. Dēriņa aizrādījums par kādu vecu Lokstenes pilsdrupu plānu, kuru viņš sākās esam redzējis 19. gs. 70. gados Stukmaņu muižā. Plānam bijis virsraksts: «*Zeichnung einer unter Stockmannshoff an der Düna in einer Heyde liegenden Ruine, davon auch keine Tradition existirt, aus Kelchs Chronik aber etwa gefolgert werden könnte, das solches die Veste Gersicke sei.*» Spriežot pēc uzraksta stila, senatnīgajiem burtiem, papīra un vispār plāna noformējuma, J. Dēriņš pieņem, ka zīmējums neesot jaunāks par 100 gadiem. Vispārīgos vilcienos šis plāns saskanot ar viņa uzņemto Lokstenes situācijas plānu,⁹ to apliecina arī mūra sienu garuma samērā lielā sakrītība, par ko jau rakstījām.

Sniedzot rakstīto avotu ziņas par Loksteni, J. Dēriņš izsaka domu, ka pils pēc 1375. g. esot pamesta.

Pēc J. Dēriņa darba parādīšanās vēsturnieki vienprātīgi pieņēmuši jauno nostādni Lokstenes pilskalna jautājumā. 1885. g.¹⁰ Lokstenes pilskalnu apmeklēja A. Bilenšteins, kurš 1892. g.¹¹ izdotajam darbam par latviešu cilšu robežām pievienotajā albumā Dauga-

vas labajā krastā pretī Sēlpilij atzīmējis «Löksten» un «Ölin». 19. gs. beigās publicēta kāda interesanta teika par Lokstenes pili.¹²

Īsas ziņas par Loksteni, kas sniegtas pēc F. Kruzes un J. Dēringa darbiem, atrodam A. Sapunova¹³ publicētajā darbā par Daugavu. Lokstene minēta 20. gs. pirmajos gadu desmitos noformētajos pilskalnu sarakstos ar pieņēmumu, ka te, iespējams, varētu būt arī pirmsvācu perioda pilskalns.¹⁴ Tai darba daļā, kur aprakstītas bruņinieku pilis, K. Lēviss of Menars par Loksteni sniedz krietni vairāk datu, minot arī attiecīgo literatūru. Pie jautājuma par Jersikas lokalizāciju Lokstenē 20. gs. atgriezies vienīgi Lietgālis-Krieviņš.¹⁵

Kā seno pilskalnu Loksteni uzmērojis un plašāk aprakstījis E. Brastiņš.¹⁶ 1937. g.¹⁷ izdotajā tūristu vadonī atkārtoti jau agrāk zināmie dati par Loksteni. Interesanta, citur nekonstatēta doma ir tā, ka Lokstene esot nopostīta 15. gs. beigās, vienīgi tekstā šai domai trūkst pamatojuma.

A. Tūlze¹⁸ savā aprakstā par viduslaiku pili izsaka iespēju, ka Lokstenes pils celta apmēram vienā laikā (ap 14. gs. vidu) ar Daugavas pretējā krastā esošo ordeņa Sēlpili. Par Lokstenes mūriem minētais autors atzīmē, ka pēc celšanas tehnikas tā pieskaitāma pie vecākajām «Mantelmauerburgen», kaut gan mūrēšanas tehnikā esot atšķirības no Mārtiņsalas pils. Nogrūvušos un ar velēnu apaugušos Lokstenes mūrus vērojot, A. Tūlzem radies iespaids par mūra sienu vājo saglabāšanās pakāpi. Padomju laikā izdotajā «Latvijas PSR vēstures» 1. sējumā Livonijas perioda kartē apskatāmā vieta atzīmēta kā biskapa vasaja pils Lakstene.¹⁹

Arheoloģiskie izrakumi Lokstenes pilskalnā 1962. g. maijā uzsākti tāpēc, ka minētā vieta, tāpat kā daudzas citas senvietas gar Daugavu, ietilpa Pļaviņu HES applūdinājuma zonā. Izrakumi ilga trīs gadus (1962.—1964.).

Pirms darbu uzsākšanas Lokstenes pilskalnu un tā tuvāko apkārtni uzmēroja.²⁰ Darbus sāka no pilskalna dienvidrietumu gala. 1962. g.²¹ izpētīja sešus izrakumu laukumus 780 m² kopplatībā. Ieguva 514 senlietas, ap 5000 māla trauku lausku, 4000 dzīvnieku kaulu u. c. materiālus. Jau pirmā gada pētījumi ļāva secināt, ka senvietai ir divi hronoloģiski atšķirīgi horizonti — pirmsvācu un viduslaiku. Ja pirmsvācu perioda apbūves horizontā dominēja uz vidējo dzelzs laikmetu attiecināmi atradumi, tad viduslaiku horizontam raksturīgas 14.—15. gs. senlietas, pie tam viduslaiku Lokstene saglabājusi spēcīgi izteiktus vietējo iedzīvotāju kultūras elementus. 1963. g.²² izpētīja divus izrakumu laukumus 504 m² platībā, ieguva 721 senlietu, 5500 keramikas lausku, 2300 dzīvnieku kaulu. Izrakumi sniedza svarīgus norādījumus par pirmsvācu pilskalna nocietinājumiem un saimniecisko dzīvi, kā arī ļāva precizēt Lokstenes apdzīvotības sākumus. Lielākā daļa atradumu tāpat kā iepriekšējā gadā tomēr bija attiecināmi uz 14.—15. gs. 1964. g.²³ pabeidza izrakumus Lokstenē, no jauna izpētot piecus izrakumu laukumus 717 m² platībā. Iegūtas 348 senlietas, 1970 trauku lauskas u. c. Šajā gadā ekspedīcija atteicās no pils plakuma vienlaidus izpētes, bet centās dažādās vietās precizēt neskaidrus objektus (vārtu vietu, dienvidaustrumu

sienu, pils grāvi, senpilsētu). Kopumā 1962.—1964. g. izrakumos iegūtas 1583 senlietas, 12 500 māla trauku lauskas. Par Lokstenes izrakumu rezultātiem ziņots republikāniskajā atskaites sesijā Rīgā 1964. g. 13. maijā un 1. Starptautiskajā slāvu arheoloģijas kongresā Varšavā²⁴ 1965. g. 15. septembrī.

PILSKALNS UN APMETNE DZELZS LAIKMETĀ

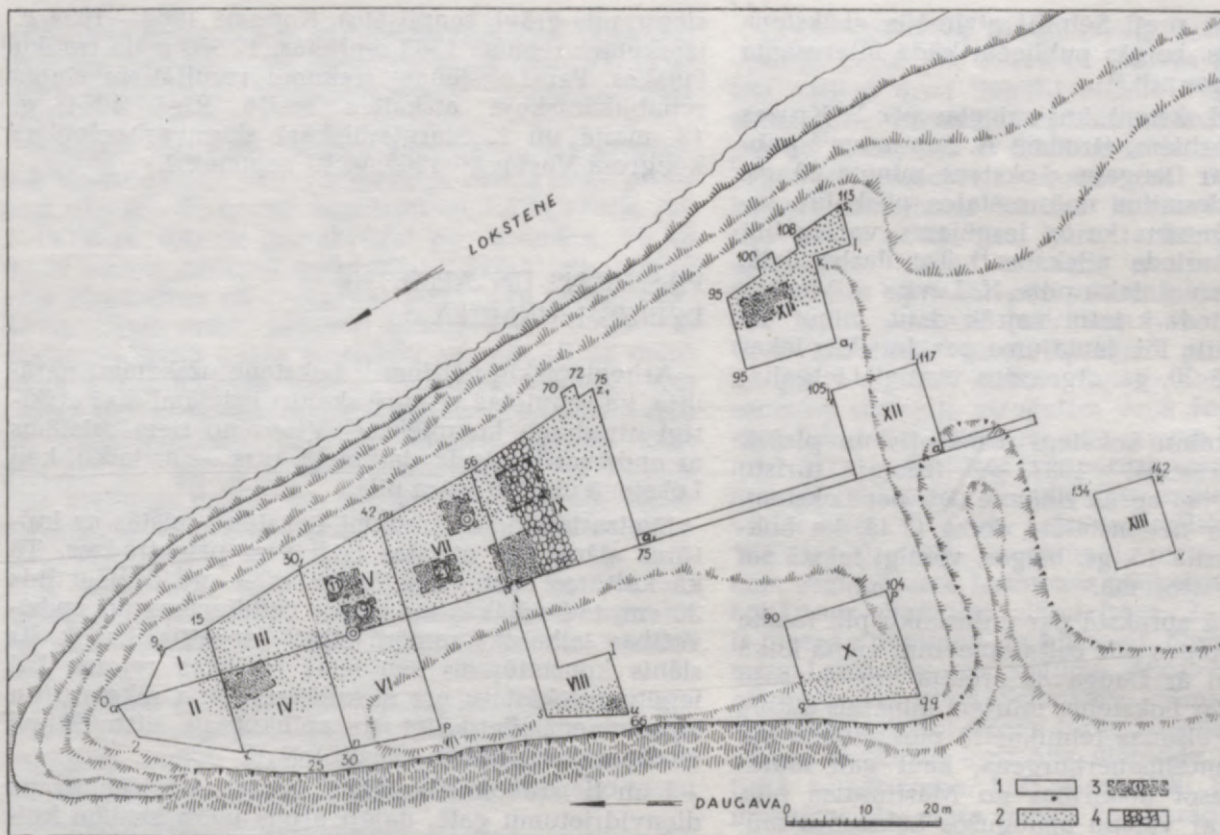
Arheoloģiskie pētījumi²⁵ Lokstenē uzskatāmi parādīja, ka senvietas vēsturē skaidri izdalāmi divi atšķirīgi atradumu kompleksi.²⁶ Viens no tiem saistāms ar apdzīvotību dzelzs laikmetā, otrs — ar laiku, kad Lokstenē uzcelta mūra pils.

Dzelzs laikmeta atradumi Lokstenē saistās ar kultūras slāni, kas atrodas tieši virs pamatradzes. Tā kā kultūras slānis nav intensīvs — no dažiem līdz 30 cm, tad vēlākās mūra pils celtniecības un apdzīvotības laikā tas samērā stipri sapostīts. Labāk šis slānis konstatējams senvietas ieplakas rajonā. Lai iegūtu priekšstatu par šī kultūras slāņa raksturu un atradumiem, lietderīgi to aplūkot pa atsevišķiem izrakumu laukumiem (35. att.).

I un II izrakumu laukumā, kas atrodas zemesraga dienvidrietumu galā, daļēji ārpus mūra sienām kultūras slāni virs radzes atrada sīkas oglītes, bezripas keramikas trauku lauskas, kaula adatas fragmentu (XXIX tab.: 7). Dažus centimetrus biežais kultūras slānis starp radzi un mūra sienas apakšējiem akmeņiem liecina, ka šeit bijusi apdzīvotība pirms mūra sienu uzcelšanas.

III un IV izrakumu laukuma robežās jau ir vairāk atradumu, kas saistāmi ar laiku pirms mūra pils ierīkošanas. No nozīmīgākajiem atradumiem, kas no apakšējā slāņa iejaukti augšējās kārtās, atzīmējami dzelzs cirvji (XVII tab.: 1, 8), dzelzs kruķadata (XXXV tab.: 5), graudberzis (XVI tab.: 12), kā arī bezripas keramikas lauskas. Ar 3.—4. kārtu laukumos uz dzelzs laikmetu attiecināmu atradumu skaits palielinās. Vispirms tas sakāms par bezripas keramikas lauskām, kuru ir divreiz vairāk nekā ripas keramikas lausku. Šī laika senlietu atradumi, kā māla un stikla krelles (XLI tab.: 4, 7), kaklariņķa fragments (XXXV tab.: 26), vērpijamās vērpstas skriemelis (XXVIII tab.: 8), atrasti ieplakas rajonā, kur vairākās vietās konstatēti pelnaini plankumi un sajauktu degušu koku paliekas. 4. un 5. kārtas līmenī ieplakas rajonā 17d—e kvadrātā atklāts izjaukts pavards vai krāsns ar celtnes vietu un vidējam dzelzs laikmetam raksturīgu atradumu kompleksu (skat. 8. tabulu). Vislabāk dzelzs laikmeta kultūras slānis vērojams III izrakumu laukuma 6. kārtā, kur iegūtas tikai bezripas keramikas lauskas. Visā laukumā konstatējams ogļu melnuma kultūras slānis un atsegti pelnaini un oglaini plankumi, kas vietām sasniedz 5 cm biezumu. Visumā šī kultūras slāņa biezums ir līdz 30 cm.

Labāk izteiktas celtniecības paliekas atklātas V izrakumu laukumā. Par šī rajona intensīvu apdzīvotību dzelzs laikmetā liecina bezripas keramikas trauku lausku lielais īpatsvars. Bezripas trauku laus-

35. att. Lokstene. Pilskalna un apmetnes apdzīvotība dzelzs laikmetā.
1 — izrakumu laukums; 2 — kultūras slānis; 3 — celtnu vietas; 4 — akmeņu valnis.

kas kā V, tā VI izrakumu laukumā dominējošās jau ir, sākot ar 2. kārtu, t. i., ar 30—40 cm dziļumu. Tāpēc arī nav brīnums, ka jau tādā dziļumā atrastas dzelzs laikmeta senlietas, kā dzelzs spieķadata (XXIII tab.: 3), māla vērppjamās vārpstas skriemelis (XXVII tab.: 29).

Ar 3. un 4. kārtu uz šo laikmetu attiecināmu atradumu skaits abos minētajos laukumos pieaug, te atrasti dzelzs ileni (XXIII tab.: 28, 31), vairāki vērppjamās vārpstas skriemeļi (XXVII tab.: 18, 19, 21, 30, 33), graudberži (XVI tab.: 13, 14), māla tīģeļu fragmenti, manšetveida aprobe (XXXV tab.: 28), akmens cirvis (XVI tab.: 9) u. c.

V izrakumu laukuma 5. un 6. kārtā atsegti arī daži šī laika objekti, proti, 9. un 11. krāsns un 1. pavards. 9. krāsns atrodas 37—38e₁—d₁ kvadrātā un ir iegareni apaļš (1,4×1,7 m). Ap krāsni ir stipri ogļaina un pelnaina zeme, īpaši uz dienvidrietumiem no krāsns, tāpēc jādomā, ka te bijusi krāsns mute. Krāsniņ bijuši četri māla kloni, katrs dažus centimetrus biezs. Zem krāsns kā tās pamatbruģis likti sīki granītakmeņi. Ap krāsni 2,5×3,0 m lielā četrstūrī iezīmējas stipri tumšāka zeme, acimredzot šo krāsni ietverošās celtnes vieta. Celnē atrastā bezripas keramika (9 gludas un 14 apmetas lauskas) un tikai dažas ripas lauskas u. c. inventārs (skat. 8. tabulu) liecina, ka celtnē attiecināma uz vidējā dzelzs laikmeta beigām vai vēlā dzelzs laikmeta sākumu.

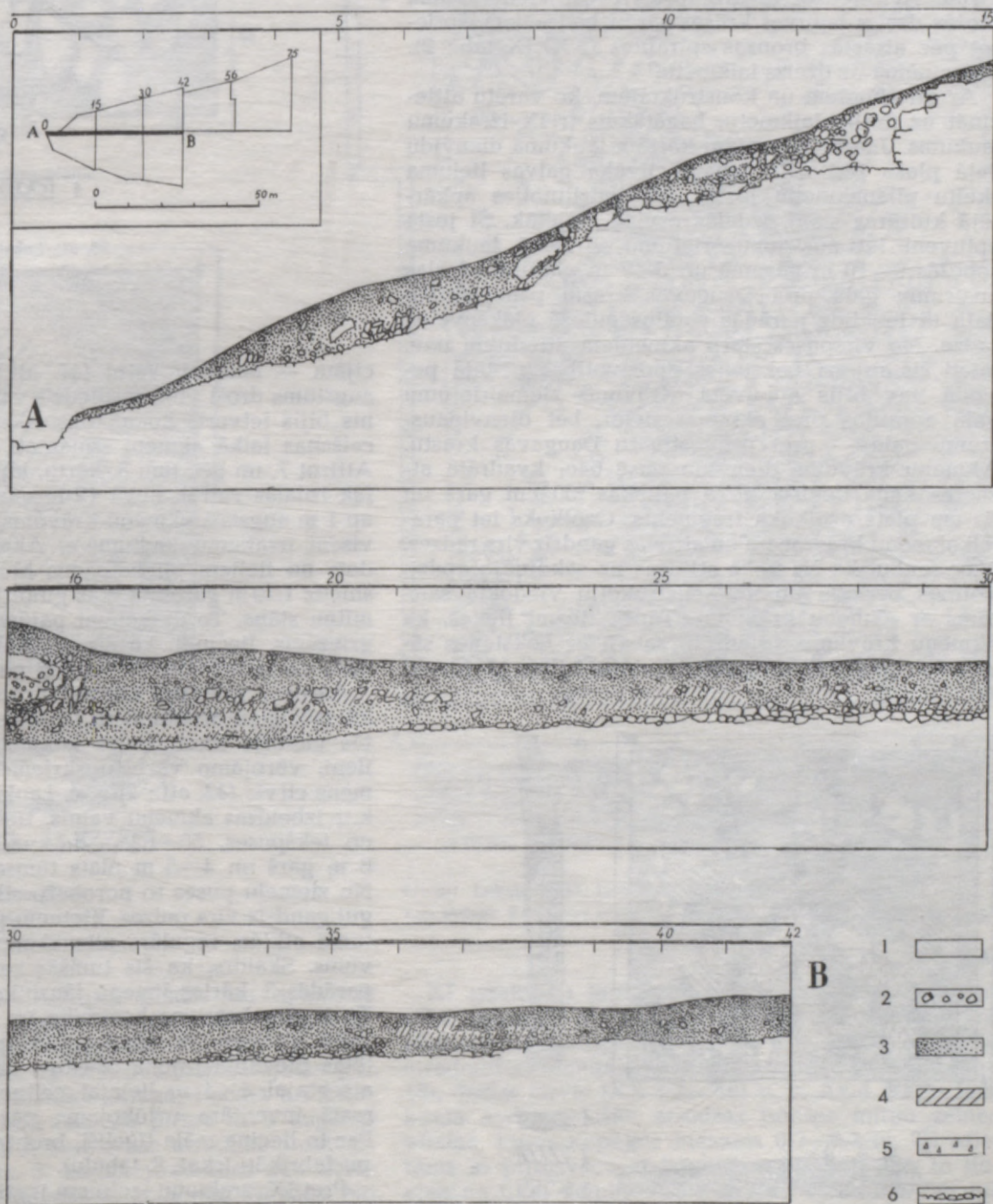
Uz šo pašu laiku varētu attiekties 11. krāsns, kas atrodas 34—35f₁—g₁ kvadrātā (37. att.). Te starp

degušiem plienakmeņiem un atsevišķiem granītiem ļoti daudz sīku ogļiņu, kas atsegta 1,8×0,8 m lielā laukumā virs stipri deguša māla. Akmeņu loks krāsniņ saglabājies vāji — tikai dienvidu un rietumu pusē, krāsns mute orientēta dienvidu virzienā. Pirmais māla klons atsegts zem intensīvi izteiktas ogļainas zemes kārtas. Klons saglabājies fragmentāri, vislabāk ziemeļaustrumu sektorā. Kā rāda krāsns griezumš, bijuši vismaz divi kloni, tie stipri izbirtuši, tā ka reizēm saplūst kopā blīvā kunkuļainā masā. Zem kloniem atsedza stipri deguši, gandrīz pilnīgi sabirtuši granīti un pelnaini plankumi. Jādōmā, ka krāsns konstrukcijā zināma nozīme bijusi arī kokam, jo 35g' kvadrātā ir stipri ogļaina zeme ar atsevišķiem apdegušiem koku gabaliem. Krāsni ietvērusi kāda koka celtnē, kas, spriežot pēc situācijas un atsevišķām koku paliekām, tieši pieslēgusies pilskalna malai. Celtnē varēja būt 3,0×4,5 m liela, atrodas 32—36e₁—h₁ kvadrātā. Celnē dienvidu sienas vietu aptuveni rāda akmeņu salikumi 32—33e₁—h₁ kvadrātā, kā arī ogļītes un pat degušu koku paliekas (32g₁ kvadrātā). Ar ziemeļu sienu saistāma ogļaina zeme un deguši granīti 37h₁ kvadrātā. 11. krāsns griezumā atrasta 41 bezripas lauska (20 apmetās, 21 gludā). Atradumi, kas būtu saistāmi ar šo celtni, parādīti 8. tabulā.

Netālu no 9. krāsns celtnes radzēs tika atsegts 1. pavards (38. att.). Tas 35a₁ kvadrātā ieņem samērā nelielu laukumiņu. Atzīmējams, ka dzelzs laikmetā dzīve noritējusi pilskalna ieplakā starp stratigrāfiski augstāko Daugavas krastu un Lokstiņu.

Salīdzinājumā ar iepriekšējiem laukumiem VII izrakumu laukumā, kur kultūras slāņa dziļums pārsniedz 1 m, t. i., ar 5. kārtu, starp māla trauku lauskām sāk dominēt bezripas keramika. Šajā līmenī tumšajā mītņu zemē vietām sāk parādīties dzelzs laikmeta apdzīvotības laikam raksturīgie mālainie un pelnainie plankumi. Spriežot pēc atrastajām pakavaktām (XXXVI tab.: 3, 7), atsegtā virsma varētu attiekties uz vēlā dzelzs laikmeta sākumu. Uz šo laiku attiecas 21. krāsns (39. att.), kas atrodas 49—50f₁ kvadrātā. Krāsns krauta kā regulārs garenas

formas granītakmeņu salikums. Vērojams, ka gar krāvuma malām akmeņi speciāli atlasīti un salikti rūpīgāk, kamēr vidus visumā pildīts ar sīkākām akmeņiem. Uz ziemeļiem no šīs krāsns, kuras ietverošo celtni nebija iespējams konstatēt, atradusies kāda celtnē ar pavarda apkuri (40. att.). 2. pavards atrodas 53—54j₁—k₁ kvadrātā un no virspuses iezīmējas ar ieapaļu smilšainas zemes plankumu, kura robežās ir tumša mītņu zeme un apbirzuši granītakmeņi. Pavarda diametrs bijis 1,75 m, un, salīdzinot ar radzes līmeni, tas bijis 0,4 m iedziļināts zemē. Pavar-

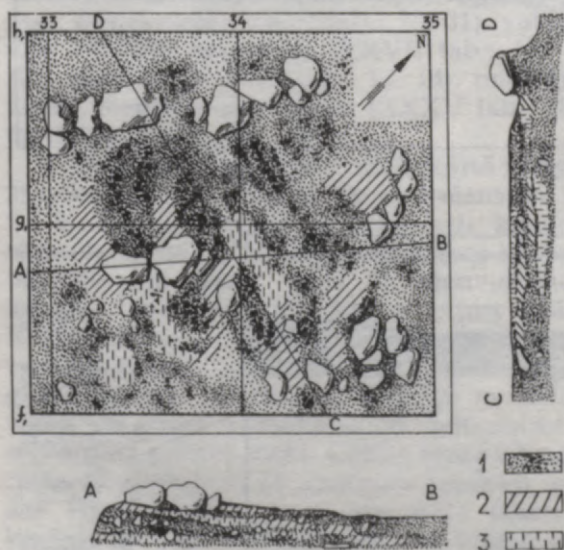
36. att. Lokstene. Garenprofils pāri pilskalnam.

1 — kaļķi; 2 — akmeņi; 3 — tumša zeme; 4 — māls; 5 — pelni; 6 — radze.

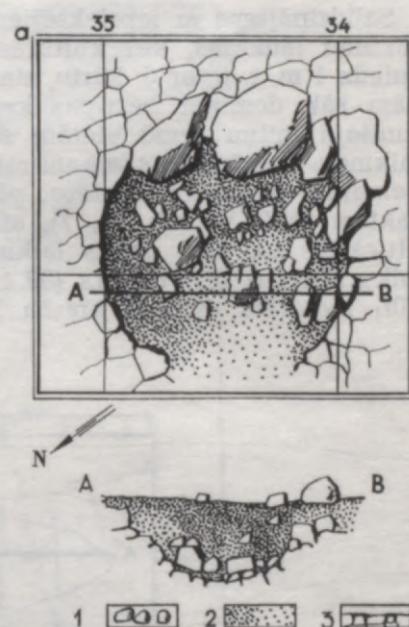
dam vairāki starpslānīši ar sīkām oglītēm. Pavardu ietverošajai celtnei 50—54h₁—k₁ kvadrātā raksturīgi atsevišķi akmeņu krāvumi un oglišu rindas sienu pamatu vietās. Keramikā un atradumi liecina, ka celtnē attiecināma uz vidējo dzelzs laikmetu (skat. 8. tabulu).

VIII izrakumu laukums, kas atradās paaugstinātajā Daugavas krastā, spriežot pēc uzietās keramikas (dominē bezripas lauskas), ietilpis zonā, kura apdzīvota dzelzs laikmetā. Šai rajonā, šķiet, notikusi dzelzs ieguve. Par to liecības sniedz lielā skaitā atrastie dzelzs sārņi, pat atsevišķi sprauslas gabali. 66t kvadrātā starp akmeņiem ir iedziļinājums, kas pildīts ar ļoti tumšu, ogļainu zemi, tur atrasts daudz dzelzs sārņu. Acīmredzot te atradusies droši vien tuvumā esošās dzelzs ieguves krāsns sārņu bedre, kas, spriežot pēc atrastās bronzas spirālītes (XXXIX tab.: 2), attiecināma uz dzelzs laikmetu.

Ar atradumiem un konstrukcijām, ko varētu attiecināt uz dzelzs laikmetu, bagātākais ir IX izrakumu laukums. Jau ar pirmajām kārtām laukuma dienvidu daļā plašu teritoriju ieņem cilvēka galvas lieluma šķeltu plienakmeņu josla, kas, iedziļinoties apkārtējā kultūras slānī, izdalās arvien reljefāk. Šī josla aptuveni iet austrumu—rietumu virzienā laukuma robežās 9—10 m garumā un 5—7 m platumā. Joslas austrumu galā pret Daugavas krasta paaugstināto daļu tā iet, līdz parādās pacilus gulošā plāksņveida radze. No virspuses starp akmeņiem atradumu nav, tātad šis rajons Lokstenes apdzīvotības pēdējā periodā nav bijis apbūvēts. Krāvums ziemeļrietumu galā apraujas pret akmeņu sienu, bet dienvidaustrumu galā — pret paaugstināto Daugavas krastu. Akmeņu krāvuma dienvidu pusē 64c₁ kvadrātā atsegta kāda deguša koka paliekas, 50 cm garš un 15 cm plats ozolkoka fragments. Ozolkoks iet paralēli akmeņu krāvam un atrodas gandrīz virs radzes. Nav šaubu, ka šis koks attiecas uz sākotnējo apdzīvotības periodu un no konstrukciju viedokļa saistāms ar akmeņu krāvumu. Tāpēc ticami liekas, ka akmeņu krāvumu vajadzētu saistīt ar Lokstenes sākotnējā apdzīvotības perioda aizsardzības konstruk-

37. att. Lokstene. 11. krāsns plāns.
1 — tumša zeme, ogles; 2 — māls; 3 — pelni.

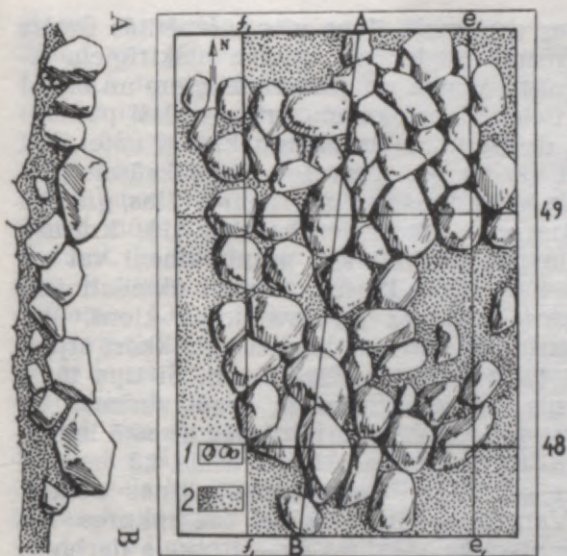

38. att. Lokstene. 1. pavarda plāns.
1 — akmeņi; 2 — tumša zeme; 3 — pamataradze.

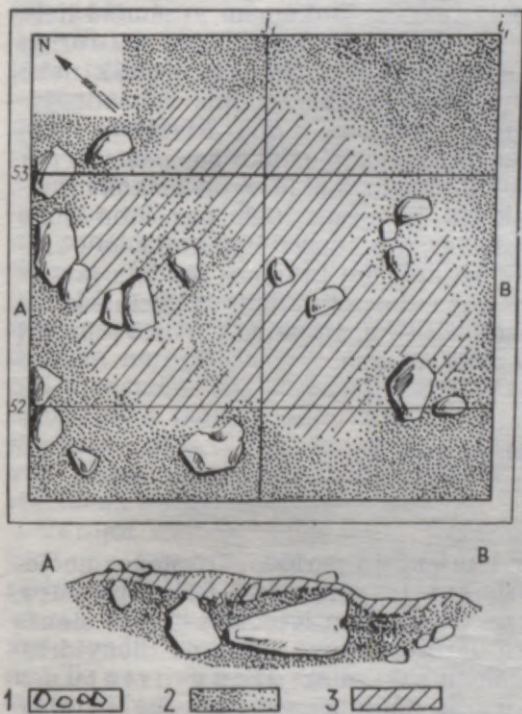
cijām — akmeņu valni (41. att.), kura sākotnējais augstums droši vien sasniedz vairākus metrus. Valnis bijis ietverts koka konstrukcijās, bet mūra pils celšanas laikā akmeņi izmantoti mūra sienu būvei. Attīrot 7. un pēc tam 8. kārtu, laukumā arvien reljefāk izdalās vairāk nekā 12 m garais, 5 m platais un ap 1 m augstais akmeņu krāvums, kas ieslīpi iet pāri visam izrakumu laukumam. Akmeņu krāvums veidots no lieliem plienakmens klučiem (daži pat sasniedz 1,20 m garumu), kas guldīti uz 20—25 cm bieza mītņu slāņa. To uzskatāmi parāda akmeņu krāvuma griezumus, liecinot, ka šis ar dzelzs laikmetu saistāmais nocietinājums ierīkots šī perioda beigu posmā.

Akmeņu krāvumā konstatēta tumša mītņu zeme ar ļoti trūcīgiem atradumiem. Laukuma abās pēdējās kārtās gandrīz tikai dzelzs laikmeta atradumi: dzelzs īleni, vērptā vārpstu skrīmeļi, māla tīģeļi, akmens cirvis (42. att.: 2) u. c. Laukuma dienvidu stūrī, kur izbeidzas akmeņu valnis, tieši tam pieslēdzoties no iekšpuses, 56—62a₁—e₁ kvadrātā iezīmējas 5—6 m garš un 4—5 m plats tumšas zemes četrstūris. No ziemeļu puses to norobežo sīki plienakmeņi, kas guļ gandrīz virs radzes. Rietumu pusē 1,0—1,5 m platumā atklāts regulārs plienakmeņu un granītu krāvums. Skaidrs, ka šis tumšas zemes četrstūris, kas parādās 3. kārtas līmenī, jāuzlūko par celtnes vietu. Te iegūta bezripas keramika un vidējā dzelzs laikmeta senlietas (8. tabula). Līdzīgas pazīmes konstatētas pievaļņa rajonā 58—61f₁—m₁ kvadrātā otrajai atsegtajai 4×4 m lielajai celtnei, kas pēc tajā atrastā inventāra uzlūkojama par rotkaļa darbnīcu. Par to liecina māla tīģeļi, bronzas aproces un saktu pusfabrikāti (skat. 8. tabulu).

Pret IX izrakumu laukumu ir stipri platāka tā josla, kas atrodas ārpus mūriem. Pārbaudes tranšeja ārpus mūriem šai rajonā parādīja, ka šī terase laikā pirms mūra pils uzcelšanas bijusi intensīvi apdzīvota. Starp

39. att. Lokstene. 21. krāsns plāns.
1 — akmeņi; 2 — tumša zeme.

40. att. Lokstene. 2. pavarda plāns.
1 — akmeņi; 2 — tumša zeme; 3 — māls.

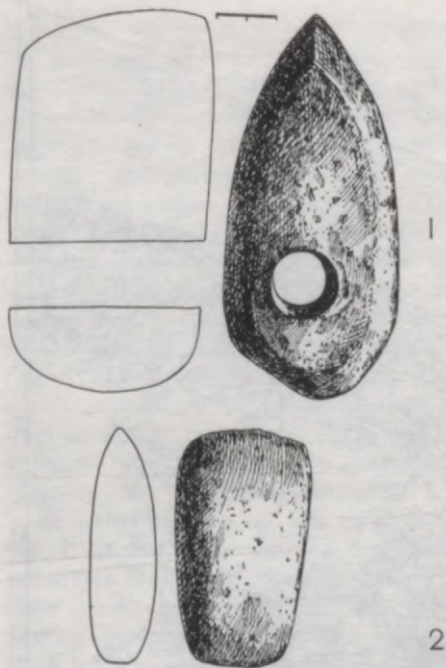

41. att. Lokstene. IX izrakumu laukums ar akmeņu valni.
1 — akmeņi; 2 — tumša zeme; 3 — māls.

atradumiem dominē bezripas gludās un apmestās keramikas trauku lauskas. Svarīgi atzīmēt, ka te iegūta arī kāda krāma bulta (XXX tab.: 1).

Ka dzelzs laikmeta apdzīvotība konstatējama gar Daugavas krastiem plašākā rajonā, liecina arī atradumi X izrakumu laukumā. Jā pirmo divu augšējo kārtu atradumos ripas keramikas atradumi ir dominējošie, tad pēdējās, 3. kārtas atradumos abu keramikas veidu lausku daudzums apmēram vienāds. No zīmīgākajām dzelzs laikmeta senlietām atzīmējamās māla krellītes, māla vērpjamās vārpstas skriemelis (kā XXVIII tab.: 19), bronzas apkalums (XX tab.: 2) u. c.

XI izrakumu laukumā, kas ir pilsvietas ziemeļu stūrī, sākot ar 3. kārtu, starp trauku lauskām stiprā pārsvarā ir bezripas keramika. No dzelzs laikmeta atradumiem atzīmējama bronzas aprobe (XXXIX tab.: 18), dzelzs cirvis (XX tab.: 16) u. c. Ar 4. kārtu laukumā arvien plašāk atsedzas tumšās mītnu zemes virsma, kuras kopējais biežums 0,2—0,3 m. Tā saistāma ar pirmsvācu apdzīvotības periodu. Par to liecina ne tikai dominējošā bezripas keramika, bet arī tādas lietas kā māla krellītes, māla tīģeļu fragmenti, dzelzs adatas smaile, dzelzs cirvja zobs u. c. Laukuma rietumu stūrī 96—102e₁—h₁ kvadrātā atsegts

42. att. Lokstene. Akmens kalts un cirvis.

plašāks mālainis plankums, kurā konstatējami vairāki apaļi caurumi. Mālainās virsmas biezums sasniedz 12—20 cm. Apaļie caurumi izrādās par stabu vietām, kas noķīlētas ar plienakmeņiem. Stabu bedres bijušas 97f₁, 99h₁, 101i₁, 103i₁ un 103t₁ kvadrātā, tās norobežojušas mālaino laukumu no austrumu puses. Stabu bedres veids (diametrs ap 0,3 m, dziļums līdz 0,4 m) pieļauj, ka te dzelzs laikmetā bijusi kāda uz stabiem balstīta apmēram 4×5 m liela nojume.

Kā rāda izrakumu materiāli, apdzīvotība Lokstenes pilsvietā dzelzs laikmetā koncentrējusies vēlākās mūra pils lielākajā daļā. Spriežot pēc kultūras slāņa, dzīve intensīvāk norisinājusies kalna iepakā, kas pieslēdzas Lokstiņai. Te arī konstatētas visas astoņas izrakumos atsegtās celtnes. Dzelzs laikmeta apmetne tās apdzīvotības beigu posmā bijusi nocietināta ar akmeņu valni, kas norobežojis apmēram 600 m² lielu teritoriju. Ārpus šī valņa konstatētās apdzīvotības pēdas vērojamas daudz vājāk.

Lokstenes dzelzs laikmeta celtnes bijušas nelielas — 2,5×3,0; 3,0×4,5; 4,0×4,0; 4,0×7,0; 5,0×6,0 m, tātad no 7,5 līdz 30 m². Tas atbilst celtnu lielumam, kādas konstatētas vidējā dzelzs laikmeta beigu un vēlā dzelzs laikmeta sākuma pieminekļos (Ķente, Āraiši). Kaut gan materiālu par celtnu konstrukciju gaužām maz, tomēr, spriežot pēc kultūras slāņa rakstura, atradumu koncentrācijas, pamatu paliekām (akmeņi, deguši koki, oglītes), celtnes bijušas guļkoku, četrstūrainas. Tikai vienā gadījumā atsegtas uz stabiem balstītas celtnes paliekas. Celtnes apkurinātas gan ar pavarciem, gan arī ar krāsnīm. Divi atsegtie pavardi pēc savas funkcionālās nozīmes ir atšķirīgi. 1. pavards atradies ārpus celtnes, ir samērā mazs un uzlūkojams par īslaicīgi izmantotu vasaras kurtuves vietu ēdienu gatavošanai. 2. pavards atradies apmēram 12 m² lielas celtnes stūrī. Kā liecina atradumi celtnē, tajā dzīvojošie nodarbojās ar bronzas liešanu (atrastī tīģeliši) u. c. sīkamatniecību (vērēja-

mās vārpstas skriemeļi, ilens u. c.). Izpētītās dzelzs laikmeta krāsnis pieder pie diviem atšķirīgiem tiem. 21. krāsns krauta no granitakmeņiem un bijusi 1,0×1,8 m liela. Šādas akmeņu krāsnis plaši pazīstamas vidējā dzelzs laikmeta pieminekļos (Ķente), bet zināmas arī vēl 13. gs. (Tērvete). Divas krāsnis pieder pie māla kleķa krāšņu tipa. Tās ir ovālas, granītu un plienakmeņu pusloka ierobežotas (11. krāsns). Šīm krāsnīm pamatā likti sīki granitakmeņi vai arī tie kombinēti ar koka klāstu. Granīta akmentiņiem pārziests pāri māls, tā ka izveidojas klons. Par krāšņu ilgstošu izmantošanu liecina vairākkārt atjaunotie kloni (9. krāsnij — četri kloni). Šī tipa māla kleķa krāsnis Latvijas teritorijā droši zināmas no 9. gs.²⁷ Lokstenes krāsns, spriežot pēc atrastā inventāra, attiecas uz 9.—10. gs. Abas krāsnis, kā tas raksturīgs šim periodam,²⁸ novietotas celtnes centrālajā daļā. Vairākas celtnes bijušas bez apkures. Tās bijušas saimnieciska rakstura ēkas (rotkaļa darbnīca u. c.). Lai gan dzelzs laikmeta kultūras slānis Lokstē konstatēts diezgan plašā teritorijā, tomēr saglabājušās celtnu paliekas koncentrējas akmeņu valņa tiešā tuvumā. Lielo akmeņu krāvumu, kas iet pāri pētītajam IX izrakumu laukumam, ar samērā lielu drošību var pieņemt par dzelzs laikmetam raksturīgu nocietinājumu. Tas ir 5—7 m plats un vairāk nekā 1 m augsts un atgādina sākotnējos nocietinājumus Olinķalnā un akmeņu valni Mežmalu pilskalnā. Šis akmeņu krāvums jāuzlūko par pamatu, par pildījumu nocietinājumam, kas iežogots ar koka konstrukciju. Konkrētā gadījumā tam par labu runā degušu koku paliekas, kas konstatētas šī akmeņu krāvuma malās. Tā kā akmeņu krāvums veidots jau uz plāna kultūras slāņa, nocietinājums attiecināms uz vidējo dzelzs laikmetu un, iespējams, pastāvējis arī vēlā dzelzs laikmeta sākumā.

MŪRA PILS PERIODS

MŪRA SIENAS

Salīdzinot ar iepriekšējo periodu, Lokstenes nocietinājumi viduslaikos ir pārveidoti pašos pamatos. Pils teritoriju no trim pusēm ietvērušas mūra sienas (43. att.). Tā kā darbi Lokstē sākās no dienvidrietumu gala, aprakstu sāksim ar dienvidrietumu mūra sienu. Šī mūra siena, tāpat kā pārējās, celta no plienakmeņiem ar atsevišķiem granītiem, tos sastiprinot ar kaļķu javu. Plienakmeņu gludās šķautnes liktas gar sienas malām, kamēr vidus pildīts šķembām. Mūra siena celta gandrīz uz pamata radzēm, un mūra apakšējos akmeņus no šķautņainās radzes šķir tikai dažus centimetrus biezs dzelzs laikmeta kultūras slānis. Mūra siena bijusi 1,5 m bieza un nevienādi augsta. Nevienāda augstums izskaidrojams ar to, ka mūris te celts, piemērojoties plakuma reljefam, jo Daugavas krasts ir par 1,5 m augstāks nekā Lokstiņas krasts. Iepakas rajonā mūra siena ir visaugstākā (1,8 m), kamēr virzienā uz augsto Daugavas krastu sienas augstums pakāpeniski samazinās līdz 0,2—0,3 m. Protams, tas nenozīmē, ka arī pils pastāvēšanas laikā mūris bijis tik zems. Tā kā pret ikvienu mūra sienas metru nobrukušo gruvešu daudzums katrā pusē ir apmēram pa 1 m³, var pieņemt, ka mūra

sienas sākotnējais augstums bijis par 1,5 m lielāks. Tātad var pieņemt, ka dienvidrietumu siena bijusi 1,7—3,5 m augsta²⁹ (te jāievēro, ka daļa no mūra sienām izlauzto akmeņu aizgādāti projām) un 18,4 m gara. Mūra sienas pamatos visbiežāk likti granīti, kuru diametrs 0,3—0,4 m, bet virs tiem plāksņveida plienakmeņi. Sienas apakšējā daļā ap 0,5 m augstumā mūrējums diezgan paviršs, bez pamata pēdas, liecinot, ka mūris jau toreiz bijis par 0,5 m iedziļināts kultūras slānī un tā apakšējā daļa nav bijusi redzama. 13d₁—e₁ kvadrātā atsegta dienvidrietumu un ziemeļrietumu mūra sienu saejas vieta, kur veidojas šaurs leņķis (44. att.). Diemžēl saejas vietā abas mūra sienas sapostītas gandrīz līdz radzes līmenim. Tā kā šīm sienām trūkst savstarpējā sasējuma, jādomā, ka tās nav celtas vienlaicīgi. Dienvidrietumu sienas gals iet gar ziemeļrietumu sienas galu, tāpēc liekas, ka pirmā ir agrāka par pēdējo.

Ziemeļrietumu mūra sienas kopējais garums bijis 102 m. Rietumu galā sienas akmeņi likti tieši virs radzes, to vispirms pārziežot ar kaļķu javu un pēc tam guldot virsū plienakmens blukus. Mūra sienai vispirms veidots platāks (līdz 1,8 m) pamats jeb pēda. Virs 0,6—1,0 m augstās pamatu pēdas ar 15—20 cm atkāpi iekšpusē un 10—15 cm atkāpi ārpusē celta 1,3 m plata mūra siena. Sienas kopējais augstums 0,5—2,4 m (te jāņem vērā, ka siena rietumu galā apmēram 8 m garā joslā stipri izjaukta; ar to arī skaidrojams sienas niecīgais augstums rietumu galā). Mazs izlauzums radzē vērojams netālu no vietas, kur šī siena saiet ar dienvidrietumu sienu. Lai mūra sienai panāktu līdzenu pamatu, tad, izlaužot radzi, izveidots ap 15 cm dziļš grāvītis. Sākot no radzes līdz 0,8—1,0 m augstumam (III izrakumu laukuma robežās), ziemeļrietumu sienas pamatu pēdas mūrējums diezgan neregulārs, par izejmateriālu izmantoti granīti un samērā sīki plienakmens gabali. Pils pastāvēšanas laikā pamatu pēda nebija redzama, to sedza kultūras slānis. Sākot no vietas, kur mūris paceļas virs pēdas, tas veidots daudz rūpīgāk, būvei izmantoti labāk apskaldīti plienakmeņi.

Vērojot ziemeļu mūra sienu kopumā V izrakumu laukuma ietvaros, vēl jāpiezīmē, ka mūra pamatā pēdas veidošanā granīti izmantoti maz, nesalīdzināmi vairāk to ir mūra virsbūvē. 37i₁ kvadrātā mūra pamatu pēdā vērojama atšķirība mūrēšanas paņēmienos. Te nav parastais plienakmeņu un granītu pamīšus salaidums, bet konstatējams pārtraukums. Ja uz dienvidiem no šīs vietas mūris veidots no sīkākiem plienakmeņiem, tad, sākot ar 37. metru, mūrim izvēlēti lielāki, masīvāki plienakmeņi, kas ar iepriekšējiem nav savstarpēji sasiēti, bet gan piemūrēti klāt. Turpretī mūra augšējā daļā tas tik skaidri nav vērojams. Acīmredzot mūra siena celta vispirms līdz šai vietai un tikai pēc zināma laika turpināta ziemeļu virzienā.

Ziemeļrietumu mūra siena, kuras dienvidu daļas vispārīgā orientācija ir ziemeļaustrumu—dienvidrietumu virzienā, pie 58. metra pavēršas uz Lokstiņas gravas pusi, sekojot kalna dabiskajai malai, tā ka tās orientācija gandrīz vai sakrīt ar ziemeļu—dienvidu virzienu. Šo divu atšķirīgas orientācijas mūru salaiduma vietās vērojams 2—4 m plats izlauzums, kas ir vismaz 150 gadu vecs, jo tā malā kādreiz augušam, tagad nocirstajam ozolam konstatējamas ne ma-

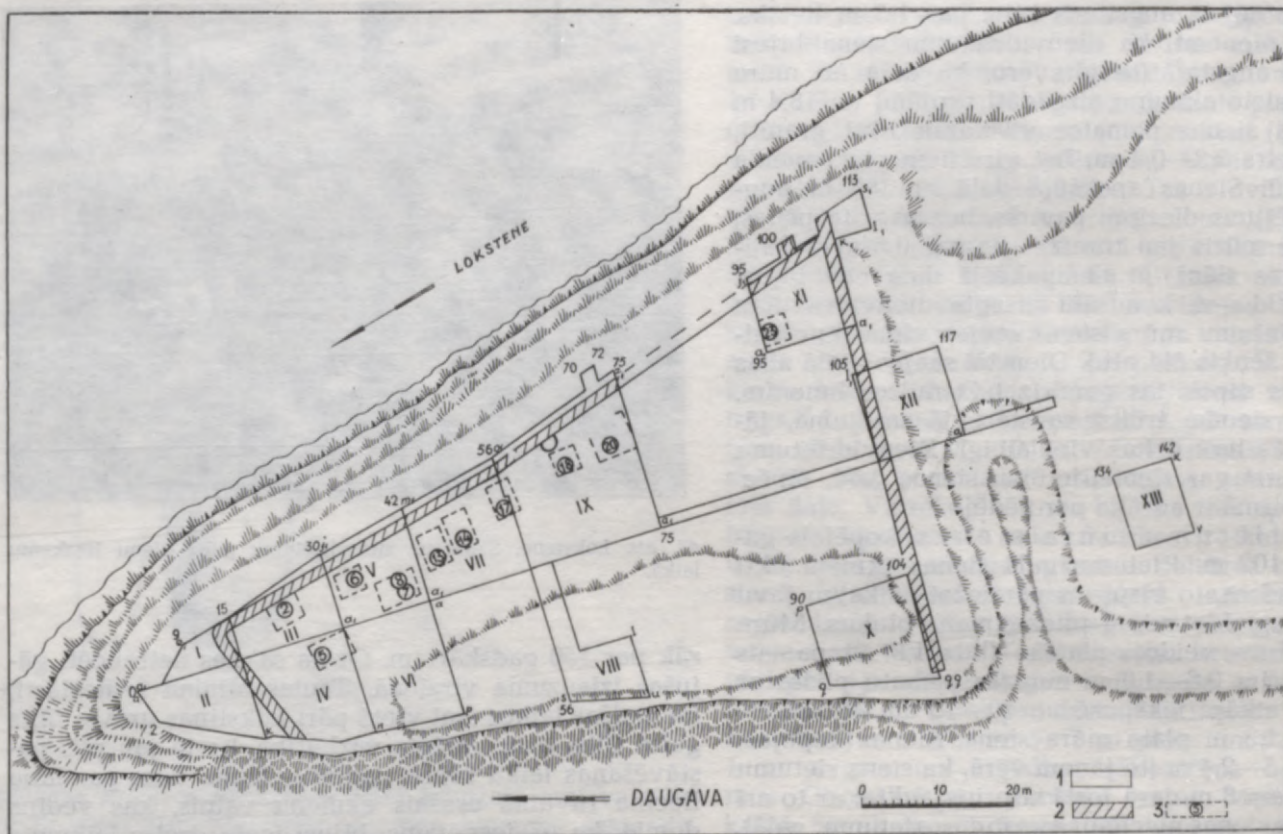
43. att. Lokstene. Skats uz ziemeļrietumu mūra sienu izrakumu laikā.

zāk par 150 gadskārtām. Ozola saknes netraucēti gājušas izlauzuma virzienā. Tautas atmiņā ir nostāsti, ka muižas laikos šinī vietā pāri Lokstiņas gravai bijis gaisa tilts. Nav izslēgta varbūtība, ka te jau pils pastāvēšanas laikā bijusi papildus ieeja. Tam par labu liecina tuvumā esošais akmeņu valnis, kas vedina domāt, ka te, iespējams, bijusi ieeja dzelzs laikmeta nocietinātajā apmetnē. Mūri ceļot, taisni šai rajonā izvēlēta mūru salaiduma vieta, par ko liecina šuves, kā arī atšķirīgais mūra pamata materiāls — mūra dienvidu daļā ir tikai plienakmeņi, — ziemeļu daļā — tikai granīti, pie tam izlauzuma pamatā ir gluda virsma. Satiksme ar ārpusauli varēja norisināties vai nu pa paceļamo tiltu, vai arī drīzāk gar ziemeļrietumu mūra ārsienas paplašināto daļu ziemeļu virzienā uz galveno ieeju.

43. kvadrātā 1,60 m no saglabājušās mūra daļas augšas, 0,40 m no pamatradžu līmeņa mūrī parādās 20—25 cm plats drenāžas caurums. Laukuma profila otrajā pusē pretī VII izrakumu laukumam mūrī ir stiprs izgruvums. To rūpīgi apskatot, atklājās, ka šinī vietā mūrī savā laikā bijis izlauzums, kas droši vien radies ienaidnieka uzbrukuma laikā, vēlāk bijis aizmūrēts, bet nepietiekami pamatīgi, tāpēc izgruvis.

Mūra sienā pret 63. metru atsegts otrs 35 cm augsts un 18 cm plats drenāžas caurums (45. att.). Tā augšējā mala atrodas 1,50 m dziļumā no saglabājušās mūra sienas augstākās vietas. Cauruma apakšējā mala atrodas 25 cm zemāk par mūra pamata pēdu. Faktiski iznāk, ka drenāžas caurums galvenokārt ir mūra pamatu pēdas augstumā. Zīmīgi, ka taisni šai rajonā sāk izzust agrāk pret dienvidiem skaidri izteiktais mūra pamatu pēdas paplašinājums, saplūstot vienā virsmā ar mūra augšējo daļu. Caurums mūra sienā droši vien noderējis notekūdeņu novadišanai. Mūra sienā 72. metrā konstatēts vēl viens drenāžas caurums. Lai noskaidrotu, kādā veidā caurums iziet uz ārsienu, laukumam pret 71. un 72. metru izdarīja paplašinājumu (2 m platumā un 2,5 m garumā). Konstatēts, ka cauruma izmēri iekšpusē ir šādi: augstums 0,35 m, platumas 0,4—0,5 m, pie kam apakšmala šaurāka nekā augšmala. Cauruma sānos liktas divas akmeņu kārtas, ko no augšas pārsedz viena 0,65 m

44. att. Lokstene. Celtniecības paliekas mūra pils 1. apdzīvotības posmā.

1 — izrakumu laukumi; 2 — mūra siena; 3 — celtņu vietas.

gara plienakmens plāksne. Sienas iekšpusē cauruma izmēri mazāki, augstums 0,25 m, platums 0,25—0,35 m, pie kam platums lielāks ir augšējā daļā. Ja salīdzina cauruma pamata līmeni iekšpusē un ārpusē, konstatējams, ka cauruma slīpums ir uz ārpusi. Jādoma, ka arī pa šo caurumu plūduši notekūdeņi. Zīmīgi, ka šis caurums atrodas tikai 1 m no regulārās četrstūra formas mūrējuma. Caurums — lūka ir vienā līmenī ar pilskalna sākotnējās apdzīvotības (dzelzs laikmeta) perioda kultūras slāņa līmeni, kamēr mūra pamati bijuši par 30—40 cm iedziļināti dzelzs laikmeta slānī. IX izrakumu laukumā pret mūra sienu no iekšpuses gruvešu ir mazāk nekā iepriekšējos izrakumu laukumos. Tas liecina, ka mūris šeit bijis zemāks.

XI izrakumu laukums iemērots tā, lai ietvertu ziemeļrietumu un ziemeļaustrumu mūra sienu saejas vietu. Saejas vietā ir jaunāku laiku izlauzums, un pa tā ieplaku pilskalnā ved ceļš, kas izmantots līdz pat 20. gs. 60. gadiem. Abas sienas

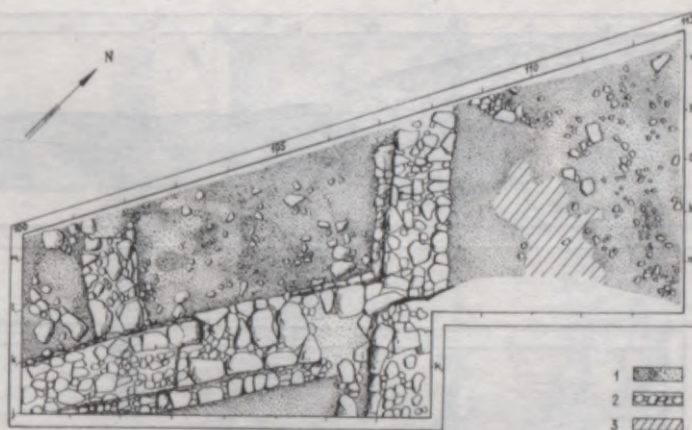
stipri sagruvušas un veido ar zāli noaugušus vaļņveida paaugstinājumus. Izrakumos atklājās, ka ziemeļaustrumu siena bijusi augstāka par ziemeļrietumu sienu. Par to liecina kaut vai daudz augstākā (1,5—2 m) un platākā (4—5 m) gruvešu josla pie ziemeļaustrumu sienas. Vietā, kur savienojas ziemeļrietumu un ziemeļaustrumu sienas, pēc vairāku pētnieku domām, atradušies pils vārti. 1839. g. (F. Kruze) un 1962. g. (A. Caune) zīmētajos Lokstenes plānos ieeja atzīmēta ziemeļrietumu sienas galā, bet 1929. g. E. Brastiņa zīmētajā plānā — ziemeļaustrumu sienas galā. Izrakumi rāda (44. att.), ka taisnība ir pirmajiem diviem autoriem, vienīgi F. Kruzes atzīmētajām torņu vietām trūkst jebkāda reāla pamata. Mūrī atstātās ieejas platums 2,55 m (ārsienas pusē), uz iekšpusi mūrim abās pusēs ir 0,55—0,05 m atkāpes vārtu iestiprināšanai un atvēršanai. Virs sliekšņa ir mazs ogļains slānītis, ko varbūt var skaidrot kā paliekas no nodegušiem vārtiem. Attīrot ieejas vietu un atsedzot ziemeļaustrumu mūra sienas

45. att. Lokstene. Daļa no ziemeļrietumu mūra sienas.

1 m plato un 3 m garo pagarinājumu, kļūst skaidrs, ka senais ceļš nav vedis gar Lokstiņas krastu pāri grāvim, bet pāri upītes 20 m platajai un 9 m dziļajai gravai (droši vien pāri paceļamajam tiltam) 4,5 m uz dienvidiem no ziemeļaustrumu mūra pagarinājuma. Apmēram paralēli tam ir otrs mūra pamata atzarojums, kas kopā ar iepriekšējo veido slēgtu ieeju pie pils vārtiem (46. att.). Atzarojums ir piemūrēts pie ziemeļrietumu sienas, tā platums 0,9 m. Gar ziemeļaustrumu mūra pagarinājumu 1 m platumā vērojama gaišas kaļķainas zemes josla, kas, bez šaubām, ir mūra celšanas laikā veidojies pārrakums un ir tiešs turpinājums XI izrakumu laukumā novērotajai kaļķainās zemes joslai. Šis fakts apstiprina pieņēmumu, ka ziemeļaustrumu mūris un tā pagarinājums celts vienā laikā. X un XI izrakumu laukums dod priekšstatu par ziemeļaustrumu sienu, kas celta tikai no regulāri apcirstiem plienakmeņiem atšķirībā no agrāk pētītajām mūra sienām, kas saturēja kā plienakmeņus, tā granītus. Ziemeļaustrumu mūra sienas dienvidu gala augstums 1,5—2,0 m, tā biezums augšējā daļā 1,6 m, apakšējā daļā, kas veido 0,25—0,40 m augstu un vismaz iekšpusē 10 cm platāku mūra pamatu pēdu — ap 1,8 m. Siena celta uz nelīdzenas pamatzemes virsmas, kas 12 m joslā ir ar 2 m slīpumu Lokstiņas upītes virzienā. Piemērojoties pamata nelīdzenajai virsmai, mūra sienas pamats līdzenas virsmas radišanai veidots ar vairākām atkāpēm. Šis atsevišķās atkāpes ir līdz 0,3 m augstas un 0,1 m biezākas par sienu. Siena mūrēta no neregulāri apcirstiem plienakmeņiem, starp kuriem relatīvi maz granītu. Sienas augstums 2,0—3,6 m, vislielāko augstumu tā sasniedz ieplakas rajonā. Dienvidaustrumu mūra sienas paliekas konstatētas IV izrakumu laukumā gar Daugavas krastu pils dienvidu stūrī. Te vietām virs pamatradzes atsegti kaļķaini plankumi, kādā vietā ar kaļķu javu saistīts plienakmeņu krāvums līdz 1 m platumā, 1—2 akmeņu kārtu augstumā. Iekšpus mūrim dažās vietās iezīmējas 0,5—1,0 m plata mūra gruvešu nobrukuma josla, liecinot, ka mūra sienai Daugavas pusē bijusi niecīga, drīzāk simboliska nozīme divu mūra sienu saejas vietā. Tas izskaidrojams ar to, ka no Daugavas puses te bija stāva, grūti pieejama vieta. Tā, VI izrakumu laukuma robežās sienas paliekas nav konstatētas, atskaitot niecīgu gruvešu pēdas. VIII izrakumu laukuma robežās gar Daugavas malu atsegts vaļņveida paaugstinājums. Krāvums sastāv no plienakmeņiem un granītiem, tā platums 1,7 m. Krāvumā zeme vietām jaukta ar kaļķiem un māliem, bet akmeņi ar kaļķu javu nav saistīti. Tātad šai rajonā nav konstatēta no akmeņiem mūrēta siena, kas neiztrūkstoši iezīmēta visos agrākajos situācijas plānos.

X izrakumu laukums iemērots pilskalna pašā austrumu stūrī. Laukums izvietots tā, lai tas ietvertu ziemeļaustrumu mūra sienu un šķietamo dienvidaustrumu mūri gar stāvo Daugavas krastu. Pēc dažu vēsturnieku uzskata, pils austrumu stūris būtu bijis izdevīga vieta ieejai Lokstenes pilī. Gar laukuma dienvidaustrumu malu viscaur atsegts granītu un plienakmeņu sakrāvums 1—2 akmeņu kārtu biezumā, kas veido mazu vaļņveida pacēlumu. Šis vaļņveida sakrāvums neslēpj zem sevis senu mūru paliekas. Mūra paliekas vērojamas vienīgi pašā Daugavas malā, kur beidzas ziemeļaustrumu mūra siena. Šeit,

46. att. Lokstene. Ieeja pili (plāns).
1 — tumša zeme; 2 — mūris; 3 — māls.

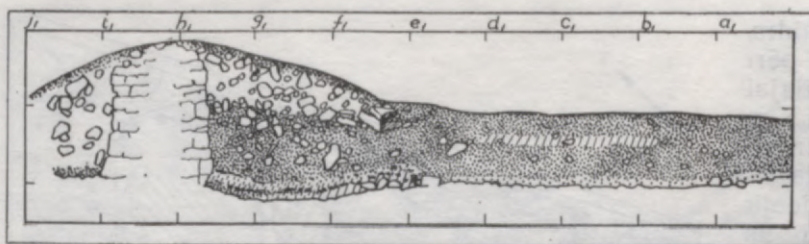
kur uz nogāzes mūra sienas augstums sasniedz 2 m, vienlaikus ar ziemeļaustrumu sienu kādreiz sāka veidot sienu dienvidu virzienā gar Daugavas krastu, bet no tās saglabājušies tikai pāris plienakmeņu, tālāk dienvidu virzienā siena nav celta. Gluda kaļķaina platforma sagatavota plašākā joslā 103y kvadrātā, tālāk šīs mūra sienas pēdas dienvidu virzienā nav vērojamas. Gar Daugavas krastu atsedzas radze, kas kāpņveidā aiziet uz Daugavas krastu. Liekas, ka te mūra siena arī nebija vajadzīga, jo Daugavas malā radze ar vairākiem pakāpieniem pāriet krastā, kas ir sienas stāvumā līdz pat ūdens līmenim.

XII izrakumu laukums un viduslīnijas pagarinājums pāri pils grāvim rāda, ka grāvis kopumā bijis 16 m plats un līdz 3 m dziļš. Grāvja līdzeno dibenu veidoja 11 m plata josla, kamēr nogāzes nepārsniedz dažus metrus; sevišķi stāva bijusi ārējā nogāze. Pils vietā nav konstatēti mūrēti torņi, kā to pieņēma Lokstenes pētnieki 19. gs. Senu mūru paliekas pils teritorijā vienīgi vēl konstatētas divās vietās. Turpinot viduslīnijas pagarinājumu 2—3 m no ziemeļaustrumu mūra sienas uz iekšpusi, konstatētas 0,6 m biezās, 0,5 m augstas ziemeļaustrumu sienai paralēlas sienas paliekas. Savu niecīgo izmēru dēļ par torņa pamatu šīs paliekas uzskatīt nevar.

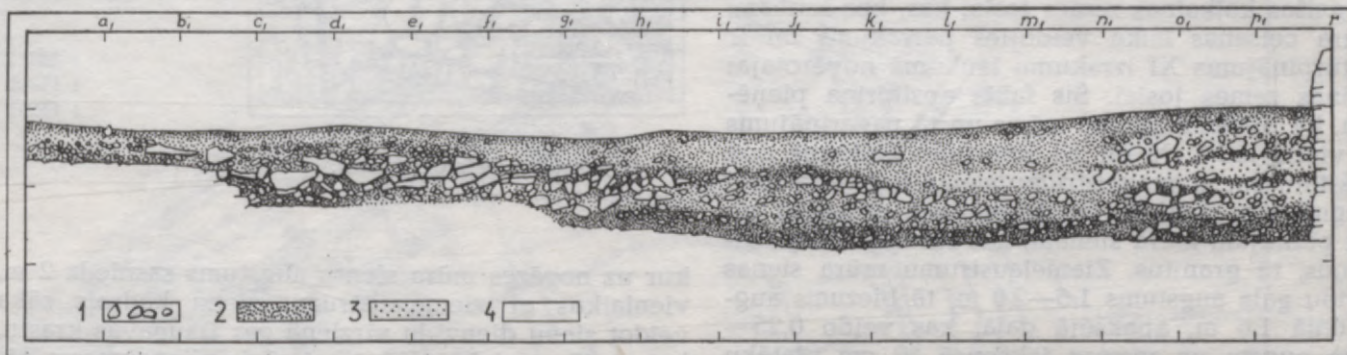
Īsi pirms Lokstenes applūdināšanas, 1966. g. oktobrī, apmeklējot pilsvietu, varēja konstatēt, ka dolomīta ieguves darbos, kuru rezultātā rūpnieciskām vajadzībām izlauza pils ziemeļaustrumu daļas teritoriju, atsegta agrāk nezināmas mūra paliekas. Pēc strādnieku liecībām, tā bijusi no plienakmeņiem un laukakmeņiem ar māla saistījumu mūrēta ap 4 m plata, līdz 2 m iedziļināta eja vai telpa, kas no augšas bijusi aizburusi. Tā kā mūrēts nozogojums bijis arī Daugavas pusē, jādomā, ka te bijis kādas telpas mūrēts pagrabstāvs ar gludi izlauztu radzi pamatā.

KULTŪRAS SLĀŅA STRATIGRĀFIJA UN HRONOĻĢIJA MŪRA PILS PASTĀVEŠANAS LAIKĀ

Mūra sienu un grāvja aizsardzībā pils plakumā atradušās viduslaiku perioda dzīvojamās un saimniecības ēkas. Arheoloģiski izpētītajā pils teritorijā atsegti 38 objekti (celtnes, krāsni), kas attiecināmi

A

B

47. att. Lokstene. III un IX (apakšā) izrakumu laukumu profili.

1 — akmeņi; 2 — tumša zeme; 3 — gaiša smiltis; 4 — kaļķi.

uz viduslaiku periodu. Kā rāda stratigrāfiskie novērojumi un senlietu analīze, visi atsegtie objekti nav vienlaicīgi. Lokstenes kultūras slāņa izpratnei un hronoloģiskajam pamatojumam tuvāk analizējami dažu laukumu profili, kas ar vienu galu pieiet pie mūra sienas. III/IV izrakumu laukuma šķēršprofilis pie dienvidrietumu sienas labi parāda Lokstenes kultūras slāņa stratigrāfiju. Tā ir šāda (no apakšas uz augšu) (47. att.): vispirms pelēcīga grumbuļaina pa-

48. att. Lokstene, V/VII izrakumu laukumu profili.

matradze ar dzeltenīgu smilti radžu starpā, virs radžēm 15—30 cm biezs tumšs mītņu zemes slānis, kas 5—10 cm biežumā daudzās vietās vērojams arī zem rietumu mūra sienas mūrējuma. Acīmredzot šis slānis attiecas uz laiku pirms mūra sienu uzcelšanas. 4—5 m no mūra sienas šis slānis saplūst ar citiem virsējiem tumšajiem uzslāņojumiem, bet nākošos slāņus stratigrāfiski var izsekot tikai 1—2 m attālumā no mūra sienas. Virs tumšā slāņa atrodas 20—30 cm biezs, ar kaļķiem stipri jaukts slānis, kas konstatējams tikai 70 cm attālumā no mūra. Skaidrs, ka tās ir būvgružu paliekas no pirmā mūra celtniecības laika. Virs tā 7—8 cm biežā slānītī seko tumšs mītņu zemes josla ar pelnainu virsmu. 75 cm no mūra sienas šī josla apraujas, saplūstot vienotā tumšs mītņu zemes slānī. Tā saistāma ar pils apdzīvotības pirmo posmu. Tālāk 70—80 cm platā joslā gar mūri seko 25 cm biezs gruvešu slānis. Šis slānis, kas satur daudz nogāzušos akmeņu, liekas, būtu jāsaista ar mūra sienas pirmo bojā eju kāda lielāka uzbrukuma laikā. Virs šiem gruvešiem ir 10—15 cm biezs pelēcīgs mītņu zemes slānis, kas, no mūra attālinoties, kļūst arvien tumšāks un saplūst ar minēto kultūras slāni. Tās ir pils apdzīvotības otrā posma paliekas. Virs šī mītņu slāņa ir visbiežākais gruvešu slānis (ap 40—50 cm), kas attiecināms uz Lokstenes pils bojā ejas laiku. Pēc šī gruvešu slāņa seko mītņu slānis, kas veidojies dažādu faktoru iedarbībā pēc pils bojā ejas.

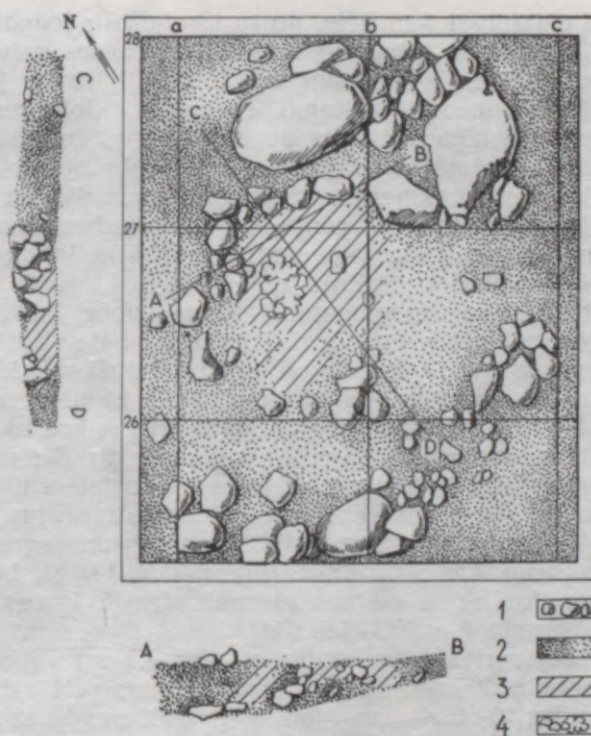
Mūra pils perioda atsevišķu slāņu datēšanai bez senlietām, kuru uzskaitījums dots pie atsevišķiem objektiem, svarīgas ir III un IV izrakumu laukumā iegūtās monētas, pēc kurām iespējams datēt pils pastāvēšanas beigu posmu, resp., slāni starp divām gruvešu joslām. Mūra pils sākuma perioda datēšanai svarīga nozīme arī profiliem, kas pieslēdzas ziemeļrietumu sienai.

V/VII izrakumu laukuma robežās ir apmēram sekojoša stratigrāfija (no apakšas uz augšu) (48. att.): vispirms vērojama 10—25 cm bieza tumšas, ogļainas mītņu zemes josla, kas no augstāk gulošās atdalīta ar mālainiem un pelnainiem plankumiem. Kā jau atzīmēts, šis slānis saistāms ar Lokstenes sākotnējo apdzīvotību dzelzs laikmetā. Virs šī slāņa seko 10 cm biezs un 25 cm plats smilšainu kaļķu slānītis (mūra pils celšanas laiks). Tad nāk 12—15 cm biezs un līdz 60 cm plats pelēcīgas mītņu zemes slānis ar stipru ogļu piejaukumu, šis slānītis iet gar mūri, pie kam tā virsma ir vienā līmenī ar paplatināto mūra sienas pamatu pēdas augšējo daļu. No mūra sienas attālinoties, slāniša biezums palielinās līdz 25—30 cm. Virs šī slāņa gar mūra sienu seko 0,10—0,15 cm biezs un 1,15 m plats kaļķainu grūžu slānītis. Stratigrāfiski tas uzlokās virs pamatu pēdas un sajaucas ar augšējā mūra pirmajām akmeņu kārtām, tās ir paliekas no pirmās lielākās mūra pils katastrofas. Šādā līmenī tālāk no mūra sienas sākas mālainais klājums (10. krāsns velve). Virs tās ir 0,5—0,6 m biezs pelēcīgs mītņu zemes slānis — paliekas no pils pēdējās apdzīvotības perioda. Tikai pie pašas mūra sienas virs šī slāņa guļ vairāk nekā 1 m bieža gruvešu kārtā, kas veidojusies laikā no pils bojā ejas līdz mūsu dienām. V un VII izrakumu laukumā, galvenokārt mūra pils augšējā slānī, atrastas 12 monētas, tās attiecināmas uz 14. gs. beigām un 15. gs. sākumu (XLII tab.: 5, 12, 15, 16, 18 u. c.), turpretī dziļākajā slānī atrastās monētas (XLII tab.: 1, 2, 3, 4, 20 u. c.) attiecināmas uz 14. gs. pirmajiem trim ceturksņiem. Tātad, pamatojoties uz stratigrāfiskiem novērojumiem, kā arī uz atrastajām monētām un senlietām, var pieņemt, ka slānis starp pirmatnējo (dzelzs laikmeta) apdzīvotību un pirmās pils beigu posmu datējams ar 14. gs., apmēram līdz 1375. g., kad pili noposta lietuviešu karaspēks.³⁰ Pils otrā posma apdzīvotība varēja ilgt līdz 15. gs. 20. gadiem.

MŪRA PILS APDZĪVOTĪBAS PIRMAIS POSMS (14. GS.)

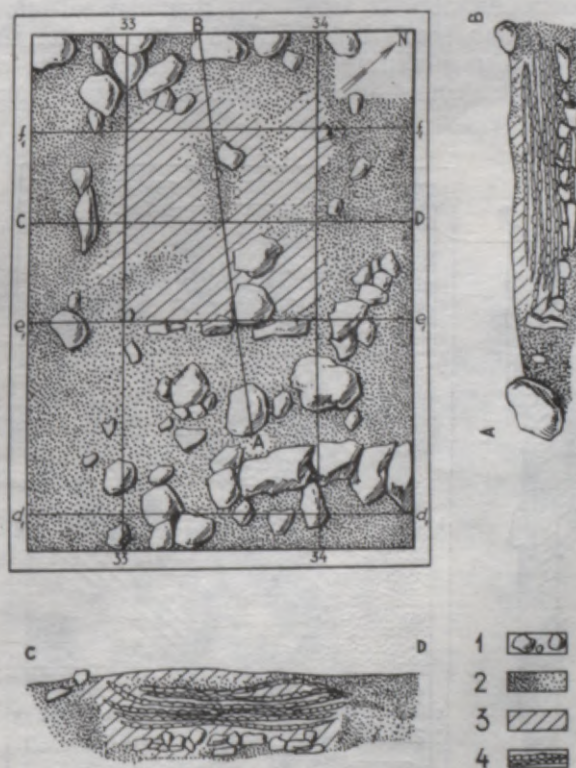
Spriežot pēc stratigrāfiskajiem novērojumiem un atrastajām senlietām, uz pils pirmo posmu attiecināmi 18 objekti. Daži no tiem (6., 7., 8., 13. un 18. krāsns ar attiecīgajām celtnēm) izmantoti arī nākošajā apdzīvotības posmā. Visas celtnes bijušas guļbūves ar māla kleķa krāšņu apkuri. Lai iegūtu priekšstatu par šī laika ēkām, aplūkosim tuvāk dažas no tām.

5. krāsns celtnes sienas grūti konkretizējas. Celtnes austrumu sienu, liekas, iezīmē granīti 40—50 cm diametrā un plienakmeņi 28—30b—c kvadrātā. Par dienvidu sienu varēja kalpot akmeņu grupējums 26a—b kvadrātā. Rietumu un dienvidu sienu saejas rajonā konstatēts 0,7×0,8 m liels mālainas zemes plankums, kas no ziemeļu puses ierobežots ar dūres lieluma šķeltu plienakmeņu pusluku. Te atradusies 5. krāsns. Celtnes A siena iesniegusies VI izrakumu laukumā. Celtnē 3×5 m liela. Krāsns (49. att.) izmēri 1,5×1,2 m. Krāsniņā māla klons ir tikai ap 1 cm biezs, zem tā seko 5 cm biezs tumšas mītņu zemes slānis un pasīku, dūres lieluma plienakmeņu krāvums, kas likts gandrīz tieši virs radzēm. Krāsni

49. att. Lokstene. 5. krāsns plāns.

1 — akmeņi; 2 — tumša zeme; 3 — māls; 4 — māla klons.

50. att. Lokstene. 6. krāsns plāns.

1 — akmeņi; 2 — tumša zeme; 3 — māls; 4 — māla klons.

noslēdz plienakmeņu plākšņu loks ar atvērumu austrumu pusē.

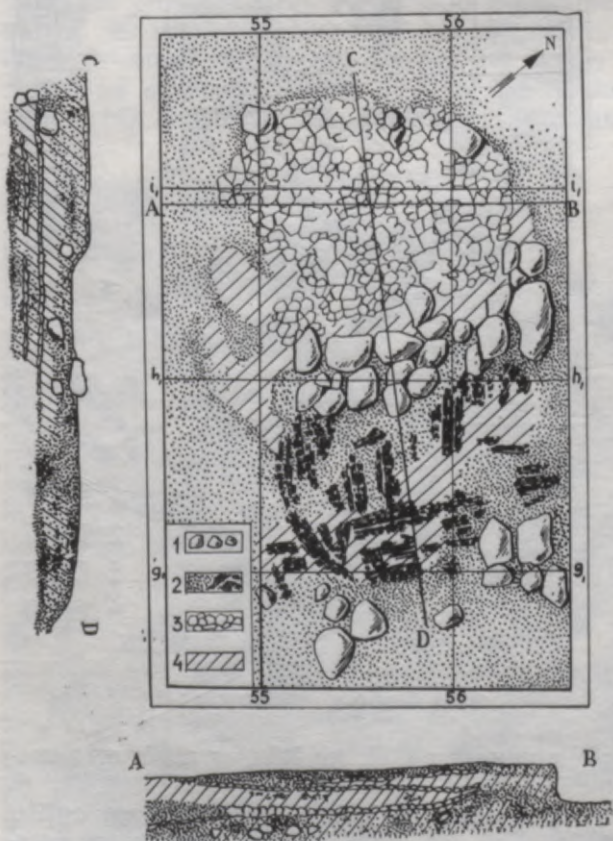
Skaidrāk ar akmeņu joslu iezogojumu un ogļišu koncentrāciju kā 3×4 m liels tumšākas zemes četrstūris iezīmējas 6. krāsns celtnē 32—35e₁—g₁ kvadrātā. Krāsns saglabājusies labi (50. att.). Tā

bijusi 1,2×1,5 m liela, un to ierobežojis ieapaļš granīta akmeņu loks. Virs krāsns sagāzusies velve veidoja 12 cm biezu izburbējušu māla kārtu ar tumšas mītņu zemes piejaukumu. Turpretī 1. klons zem velves paliekām ļoti ciets, spēcīgi dedzis, saplaisājis, tā diametrs 1,45 m, dienvidu pusē ierobežots ar stāvus liktām plienakmeņu plāksnēm. Starp velvi un pirmo klonu atrasta ripas keramika. 1. klona biezums 1 cm, zemāk ir 2. klons, kas stipri izburbējis, labāk saglabājies tikai centrālajā daļā. Starp 1. un 2. klonu atrada tīģeļa fragmentu. 3. klona izmēri 1,0×1,2 m. Pēc tam vēl konstatē trīs klonus, bet tie stipri izbirtuši, saplaisājuši. Tātad 6. krāsnij bijuši seši kloni ar kopējo biezumu 18—20 cm. Zem kloniem atsegts 0,8×1,0 m šķeltu pamatakmeņu bruģis, kas likts virs plienakmeņu plāksnēm. Krāsns mute atradusies dienvidu pusē, jo 4. kārtā uz šo pusi konstatēts liels pelnains plankums. Spriežot pēc stratigrāfijas, šī ir viena no Lokstenes pils hronoloģiski agrākajām krāsnīm, kas izmantota, liekas, līdz 14. gs. beigām, par ko liecina celtnes tuvumā atrastā 14. gs. otrās puses monēta (XLII tab.: 11).

Ja iepriekš aprakstītās celtnes, kā arī stipri fragmentārā 2. krāsns celtnē atradās cita no citas diezgan patālu (5—6 metrus), tad VIII izrakumu laukumā atsegta 13. un 14. krāsns celtnes atradusās tieši līdzās. VII izrakumu laukumā visgarām mūrīm 2,5 m platumā atsedzās regulāra plienakmeņu un granītu josla. Akmeņi ir tieši zem gruvešu kārtas, bet ar šķautnēm iesniedzas tumšajā mītņu zemē. Akmeņu robeža uz plakuma vidū ir skaidri izteikta, pie kam lielākie akmeņi atrodas tuvāk mūra sienai, sīkākie —

tālāk. Regulārajā akmeņu sakrājumā vērojams pārtraukums, te akmeņu ir stipri mazāk, lai gan pēc izmēriem tie ir lielāki. Pārtraukuma malā 46k₁ un 47j₁ kvadrātā iezīmējās divu stabu vietas (0,5×0,6; 0,4×0,5 m), kas iezogotas ar akmeņiem. Zīmīgi, ka pārtraukums akmeņu krājumā ir tieši pretī 3 m platai brīvajai spraugai starp 13. un 14. krāsni, tāpēc ticams liekas skaidrojums, ka akmeņu krāvumi jāsaista ar celtnu vietām, kuras ietvērušas minēto krāsni. Spriežot pēc akmeņu grupējumiem, mītņu slāņa un senlietu izvietojuma, mūrīm paralēli esošo celtnu zona bijusi 6 m plata. Celtnes orientētas ar galiem mūra virzienā, to garums 6 m, platumas ap 4—5 m. Daudzās krāsniš liecina, ka apdzīvotība bijusi ļoti blīva. 13. un 14. krāsns izmantotas ilgāku laiku. 13. krāsnij izšķiramas vismaz divas pārbūves. Pēdējā apbūves periodā, uz kuru attiecas divu klonu kārtas (0,85×1,45 un 1,0×1,3 m), krāsns bijusi mazāka nekā agrākajā periodā. Krāsns situēta 44—45e₁—f₁ kvadrātā, ir 0,9 m plata un 1,6 m gara. To ierobežo degušu granītu un plienakmeņu pakavveida sakrāvums. 1. klons parādās zem 12 cm biezās dzeltenīgas drūpošas māla kārtas, kas vietām jaukta ar mītņu zemi. Tās, liekas, ir paliekas no vēlākā perioda krāsns velves. Krāsnij austrumu pusē cieši līdzās ir stipri dedzis māla klājums, kas, šķiet, ir paliekas no 13. krāsns velves, kura sagāzusies un izlīdzināta austrumu virzienā 0,8×2,0 m lielā platībā. 13. krāsns pēdējam periodam apmēram jābūt vienlaicīgam ar 15. un 16. krāsni, t. i., jāsakrīt ar 14. gs. beigām un 15. gs. sākumu. Salīdzinājumā ar pēdējo apbūves periodu 13. krāsns sākumā ieņēmusi mazliet lielāku teritoriju; par to liecina attiecīgi lielāki māla klonu izmēri, proti, 3.—6. klona izmēri ir 1,2×1,7 m, bet 7. klona — 1,1×1,3 m. 13. krāsnij sākotnējā periodā raksturīgi skaisti, labi saglabājušies māla kloni. Tā, 3.—5. klonam skaidri redzamas nogludināšanas rezultātā radušās svītras, kas puslokveidā iezīmējas stipri degušajā mālā. Klons malās mazliet uzlokās uz augšu. Gar mūri viscaur atsedzas tumša mītņu zeme, kas asāk iezīmējas laukuma divās vietās, t. i., rajonos ap 13. un 14. krāsni. Acīmredzot runa šeit var būt par celtnu pamatiem, kuras ietvērušas šīs abas krāsni. 13. krāsns celtnē atrodas 43—48d₁—j₁ kvadrātā. Celtnes dienvidu stūrī bijusi novietota jau minētā krāsns.

14. krāsns atrodas 50—51h₁ kvadrātā un orientēta ziemeļu—dienvidu virzienā, tās garums 1,6 m, platumas 1,0—1,1 m. Krāsnij garena, ieapaļa pakavveida forma. Akmeņu ieloks krauts no stipri apdegušiem granītakmeņiem. Krāsns mugurpusē likts lielāks plāksņveida granīts. Krāsns vidū piegruvuši granīti no loka akmeņiem, starp tiem velves māla paliekas. Krāsns klons saglabājies diezgan vāji, tas stipri izbirtis, atsedzot vienlaikus vairākas klona kārtas. Skaidrāk tas iezīmējas krāsns dibendaļā, pret krāsns muti tas kāpņveidā izlūzis, tā ka redzamas gandrīz visas četru klonu kārtas. Pakāpeniski noņemot citu pēc cita visus klonus, zem 4. klona pamatmālā atrasts kāds gandrīz vesels māla trauks; tas darināts uz ripas un rotāts ar līkloča ornamentu. Trauks aptīts ar bērza tāsīm, un tanī atrasti sīki kauliņi. 14. krāsns māla kloniem stiprs slīpums uz mūra sienas pusi (rietumu puse par 20—25 cm zemāka nekā austrumu puse). Tas, liekas, izskaidrojams ar to, ka zem krāsns

51. alt. Lokstene. 17. krāsns plāns.

1 — akmeņi; 2 — tumša zeme, ogles; 3 — māla klons; 4 — māls.

bijusi tukša vieta (krāsns bijusi uz grīdas). Krāsniņ zem 4. klona seko 8—12 cm biezs mālains pamats, bet zem tā virs tumšās mītņu zemes dienvidrietumu—ziemeļaustrumu virzienā orientēti deguši koki.

Krāsns dienvidrietumu sektorā konstatējamas triju koku paliekas. Pavisam krāsns pamatā atsegti četri pārorgļojušies apaļi 50—100 cm gari skuju koki 8—10 cm diametrā, kas iet krāsns garengriezumā. No akmeņu loka rietumu malā saglabājušās divas trīs kārtas.

Celtnes vietās koncentrēts liels daudzums māla trauku lausku. 44d₁ kvadrātā atrasts gandrīz pilnīgi restaurējams uz podnieka ripas darināts māla trauks (68. att.: 3). 13. krāsns celtnē visumā bijusi 7—8 m gara, 5—6 m plata un ar šaurāko galu orientēta pret mūra sienu. Celtnes sienu vietas palīdz precizēt akmeņu sakrāvumi, viens no tiem atsegts 46j₁ kvadrātā un vedina domāt, ka te bijis celtnes ziemeļu stūris.

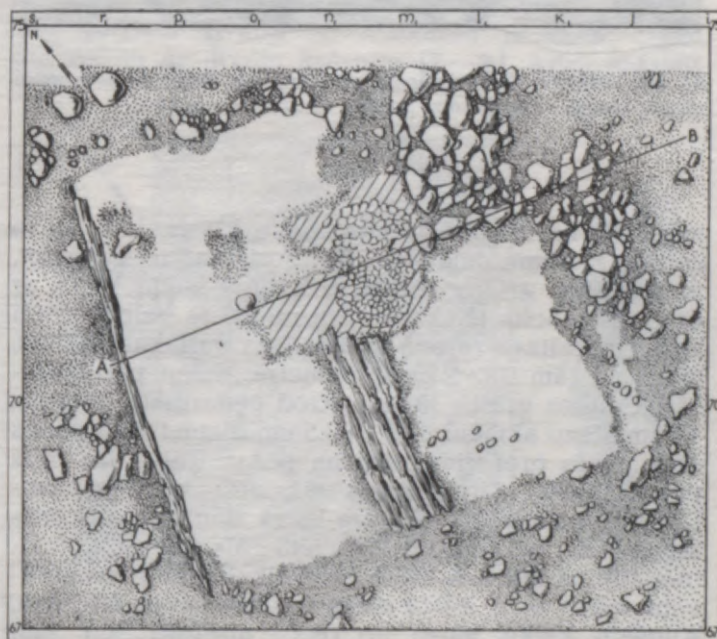
14. krāsns celtnē ieņem aptuveni 4,5×5,5 m² lielu platību. Celtnē diezgan skaidri saskatāmas dienvidu, rietumu un austrumu sienas, neskaidrāks ir ziemeļu sienas novietojums. 14. krāsns, no kuras šai kārtā redzami krāsns pamatā gulošie degušie koki, atrodas celtnes dienvidu stūrī. 50—51g₁—h₁ kvadrātā vērojams mālains plankums ar stipri degušiem granītakmeņiem. Tā kā plankums izvietots tieši ziemeļrietumos no 14. krāsns pamata cieši tam līdzās, jādomā, ka šis plankums saistās ar 14. krāsns celtni. Mazāki mālaini plankumi parādās arī rietumos un dienvidos no 14. krāsns. Ar celtnes vietu saistāmi atradumi minēti 8. tabulā.

Šajā pašā izrakumu laukumā atklāta vēl 17. krāsns celtnē.

17. krāsns atrodas laukuma ziemeļu stūrī. Krāsns ir iegarena, pakavveida, orientēta ziemeļu—dienvidu virzienā ar muti uz dienvidiem (51. att.). Krāsns garums 1,4 m, platums 1,4 m (iekšpusē). Krāsniņ zem 8—16 cm biezs mālainās kārtas, kas vietām jaukta ar mītņu zemi, bija stipri dedzis klons ar paugstinājumu centrā un ievērojamu slīpumu pret malām. Krāsns atradusies koka guļbūves celtnes stūrī. Celtnes stūris atradies 56h₁ kvadrātā, kur iespējams saskatīt pakša vietu. Te trīs stipri fragmentārus 1,15 m garus austrumu—rietumu virzienā ejošus baļķus šķērso trīs ziemeļu—dienvidu virzienā ejoši cits citam līdzās guloši 0,85 m gari baļķi. Saglabājušos baļķu diametrs 10 cm. Krāsniņ konstatējami divi stipri izbīruši kloni, bet zem tiem daudz ogļu, kas orientētas ziemeļu—dienvidu virzienā. Acīmredzot tās ir paliekas no celtnes grīdojuma. Celtnes izmēri 4×5 m, daļa no tās iesniedzas IX izrakumu laukumā.

No visām Lokstenes mūra pils apbūves posma celtnēm vislabāk saglabājusies 20. krāsns celtnē (52. att.), tāpēc sniedzam tās iespējami sīku aprakstu. Gar mūra sienu 3—4 m platumā atsedza 10 cm biezu vienlaidus kaļķainu kārtu, kas tālāk plakumā iezīmējas kā regulārs labi norobežots četrstūrainis stipri degušu kaļķu laukums 70—75k₁—s₁ kvadrātā. Laukums orientēts ziemeļu—dienvidu virzienā apmēram līdztekus mūra sienai, 1,35—1,45 m attālumā no tās. Vietām bedrainajā kaļķu kārtā gulēja atsevišķi dūres lieluma granīti. Tālāk, atsedzot 5. kārtu, konstatēts, ka kaļķaino laukumu no mūra sienas puses labi norobežoja 5,7 m garš trūdējis baļķis 15—30 cm diametrā, kas uzlūko-

jams par vienu no celtnes pamata baļķiem. Tas atradās pilnīgi kaļķu slānī, kura biežums sasniedz 30 cm, lai gan visumā kaļķu slāniša biežums celtnē ir 5—10 cm. Zem kaļķiem bija ziemeļu—dienvidu virzienā orientēti trūdējuši koki. Celtnes centrālajā daļā atradusies krāsns (20.). Tā atrodas 72—73m₁—n₁ kvadrātā 1,5×2,0 m lielā teritorijā. Krāsniņ nav akmeņu ieloka, lai gan tā pastāvējusi ilgu laiku. Tai konstatētas sešas klonu kārtas; klonu izmēri ir dažādi: 0,6×1,2—0,9×1,4 m. Visi kloni grumbuļaini, izbīruši, vērsti ziemeļu—dienvidu virzienā ar slīpumu uz austrumu pusi. 5. klonu noņemot, krāsns ziemeļrietumu pusē parādās trūdējis koks un divi mazi granītakmeņi. Zem 6. klona seko blietēts māls, kas uzskatāms par krāsns pamatu. Krāsns apakšējā daļa, salīdzinot ar grīdas līmeni, ir iedziļināta par 35—10 cm. Ievēribu pelna 4 m uz dienvidrietumiem no celtnes pie mūra sienas kaļķainā klonu līmenī atrastā 14. gs. trešā ceturkšņa sudraba monēta (XLII tab.: 4) un dzirnākmens puse (Nr. 1088). Kaļķu kārtiņu noņemot, konstatējams, ka kaļķi ir tīri izdedzināti, bet nav veldzēti, jo veldzēto kaļķu sastāvs ir vienmērīgāks. Kaļķi acīmredzot izdedzināti sabērti celtnē uz grīdas, lai uzglabātu tālākai apstrādei — veldzēšanai, sajaukšanai ar granti. Zem kaļķu kārtiņas konstatējams, ka celtnē viscaur bijusi grīda, kas diemžēl tikai vietumis saglabājusies, jo kaļķi stipri saēdušies ar kokiem, tā ka, kaļķus noņemot, koki nāk līdz. Labāk grīda saglabājusies celtnes rietumu daļā. Te skaidri saskatāmi kādi septiņi ieapaļi plēsti koki, kuru diametrs nepārsniedz 15 cm. Pavisam vāji koki saglabājusies celtnes dienvidu stūrī, kas, salīdzinot ar celtnes daļu uz mūra sienas pusi, ir novietota daudz

52. att. Lokstene. 20. krāsns celtnes plāns.

1 — tumša zeme; 2 — akmeņi; 3 — māls; 4 — māla klons; 5 — trūdējuši koki; 6 — kaļķi.

53. att. Lokstene. Četrstūrainais mūrējums pie ziemeļrietumu mūra sienas (augšā — kopskats; apakšā — skats no augšas).

augstāk. Te vietām granītakmeņu klāsts. Līdz ar to celtnes rietumu daļa šķiet ieslīgusi. Kaļķus noņemot, virs celtnes grīdas atrada sarkanīgu stikla kreili ar dzeltenām acīm (XLI tab.: 33) un šifera galodu. Zem kaļķiem celtnes rajonā konstatētas vairākas pasijas, divas no tām līdz 25 cm diametrā, daļēji pārogļojušās. Celtnes grīdas līmenī atrod apdarinātu ieapaļu, 14 cm biezu akmeni 41,5×38,5 cm diametrā. Akmens abās pusēs pret vidu urbuma pēdas. Tātad tas bijis pusapstrādāts dzirnakmens (61. att.: 1). Zem tumšās mītņu zemes 10—15 cm biežā slānī atklājas mālaina zeme, bet zem tās ļoti cieta kaļķu kārtā, ko celtnes rajonā attīra 7. kārtā. Šis kaļķainais rajons aptuveni sakrīt ar 4. kārtā atsegto gaišo kaļķu klājumu. Augšējo kaļķu kārtu no tikko atsegtās šķir šādi slāni — trūdējušu koku grīda, ar māliem stipri jaukta pelēcīga mītņu zeme, tumša oļļaina mītņu zeme 10—15 cm biežumā, kas iesniedzas zem 20. krāsns līmeņa. Tad nāk 10—15 cm biezs brūngans, ārkārtīgi ciets kaļķu slānis. Tas parādās visas celtnes rajonā 68—73l₁—r₁ kvadrātā un ieņem 5,0×5,5 m lielu teritoriju, kas atrodas nedaudz tuvāk mūra sienai. Šis kaļķainais daudzās vietās ar smiltīm jauktais lau-

kums dabā norobežots diezgan asi. Skaidrs, ka tikko atsegtais kaļķu slānis attiecināms uz mūra sienu celšanas laiku, jo šis smiltis viscaur sedz mūru pamats. Pieņēmumam par labu liecina sienā atstātās drenāžas cauruma augstums, kas ir vienā līmenī ar pilskalna sākotnējā apdzīvotības perioda kultūras slāņa līmeni, kamēr mūra pamatu pēda 30—40 cm iedziļināta dzelzs laikmeta mītņu slānī. Zem kaļķainā klona nāk 3—4 cm biezs brūngans, ar smilti jaukts slānis, kurā iekērušās koku lapas, bērzu tāsīs u. c. organiskas vielas.

Interesanta konstrukcija atsedzas 70—71 kvadrātā pie pašas mūra sienas zem pirmā pasaules kara blindāžas vietas. Te ir kāds 1,00—1,15 m plats, 1,1—1,4 m garš, līdz 1,1 m augsts (no 2. kārtas līmeņa) neregulārs četrstūrainis veidojums, kas tieši piemūrēts akmeņu sienai. Tā augšējo daļu sapostījusi kara laika blindāža. Spriežot pēc fragmentārajām kaļķu paliekām un mazliet tumšāka mūra sienas fona veidojuma iekšpusē, mūrējumam bijusi ieapaļa, velvveida virspuse (53. att.). Tā iekšpuse pildīta sīkām akmeņu šķembām, starp kurām atrastas ogles, kauli, patronu čaulītes (virskārtā). Četrstūrainais veidojums pilns sīkiem plienakmeņiem (diametrs dažī cm) un granītu drumslām, kuru vidū atsevišķi ķieģeļu un kārniņu gabali. Šis kārtas biežums bijis vismaz 0,5 m. Zem tās līdz pat radzei ir tumša, trūdaina zeme 0,4—0,7 m biežumā. Izsmelot akmeņu drumslas, starp tām, īpaši virsējā kārtā, atrod daudz mūsdienīgu lietu, kas saistās ar karavīru dzīvi (patronas, dažādi dzelži, ziežu trauciņi, sadauzīti stikli, fabrikā ražotas naglas u. c.), jo tieši virs šī objekta atradusies pirmā pasaules kara laika blindāža.

Tumšajā, trūdainajā zemē četrstūrainā veidojuma stūros atsedz trūdējušus kokus. Austrumu stūrī konstatētas mieta paliekas (diametrs 20 cm), dienvidu un rietumu stūros — virzienā uz mūrējuma centru ejošas koku paliekas. Arī paša mūra četrstūra pamatā ir vairāki trūdējuši koki 60—70 cm garumā, viens no tiem, ozola (diametrs 15 cm), iet gandrīz līdztekus mūra sienai. Šos kokus it kā nosprosto koki, kas nāk no dienvidu, rietumu un austrumu stūriem. Nepāšaubāmu interesi izraisa jautājums, kāds sakars ir tikko aprakstītajai celtni ar regulāro mūra četrstūri pie ziemeļu sienas. Pēdējais situēts starp mūra sienu un celtni un atrodas tai tieši pret vidu. Spriežot pēc slāņa stratigrāfijas, regulārais četrstūris ierīkots laikā, kad celtni ar kaļķaino klonu vēl bija izmantojama, citādi grūti iedomāties, ka tas būtu tik precīzi situēts tieši pret celtni, nepārgriežot tās rietumu sienas balķi. Celtnes pārējās sienas konstatējamās pēc koku nospiedumu vietām kā no celtnes dienvidu, austrumu, tā arī ziemeļu puses. Celtni bijusi 5,70×6,15 m liela un atradusies mūrim cieši līdzās nevis ar garāko malu, bet gan ar šaurāko galu.

Izdarot četrstūrainā mūrējuma griezumā un pakāpeniski atsedzot tā dienvidrietumu pusi, konstatējams, ka akmeņi ar kaļķu javu savā starpā vāji saistīti, turklāt visumā ļoti nevērīgi, raugoties tikai, lai mūrējuma iekšpuse būtu regulāra. Griezumā skaidri redzams, ka vismaz kaļķainais virsējais slānis griezts pušu, četrstūri par 55—60 cm iedziļinot mītņu zemē. Mūrējuma pirmie akmeņi guldīti uz gaiša smilšaina slāniņa, kam tieši seko tumša mītņu zeme. Objekts,

sprīžot pēc atradumiem, attiecināms uz viduslaiku periodu. Apakšējie akmeņi likti bez kaļķu saistījuma. Pašā apakšā atrastas dažas kļieģeļu un kārņiņu drumslas. Tas vedina domāt, ka četrstūrainais mūrējums pēc pils bojā ejas kādu laiku stāvējis vaļējs. Visumā šī objekta nozīme nav skaidra.

Vājāk saglabājusies šī apdzīvotības posma 18. un 23. krāsns līdz ar savām celtnu vietām. Šo objektu atsevišķas detaļas liecina, ka pēc plānojuma un konstrukcijas šis krāsns nav būtiski atšķiršās no iepriekšminētajām. Atsevišķas krāsns, kā 7. un 8., kas izmantotas līdz 15. gs. sākumam, aplūkotas pie mūra pils apdzīvotības otrā posma objektiem. Raksturojot kopumā mūra pils pirmā posma apbūvi, atzīmējams, ka celtnes izvietotas gar ziemeļrietumu mūra sienu dažus metrus no pēdējās, vienīgi 2. krāsns celtnes atrodas tieši līdzās mūra sienai un 5. krāsns celtnes ir attālāk kā no ziemeļrietumu, tā dienvidrietumu sienas. Celtnu orientācija pieskaņota mūra sienai. Nav apbūvēta pils plakuma augstākā daļa pret Daugavas krastu. Sprīžot pēc celtnu blīvuma pirmajā pils apdzīvotības posmā, visā pils teritorijā vienlaicīgi varēja būt apdzīvotas ap 12 celtnes.

MŪRA PILS APDZĪVOTĪBAS OTRAIS POSMS (14. GS. BEIGAS UN 15. GS. SĀKUMS)

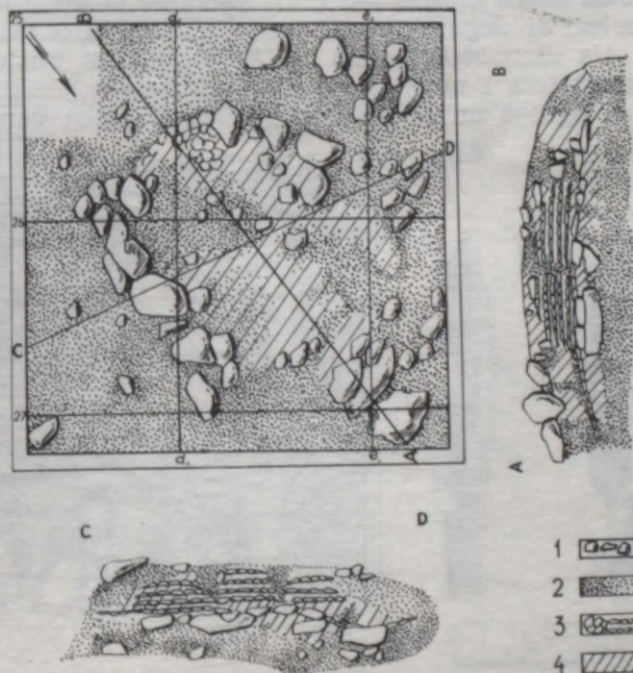
14. gs. pēdējā ceturksnī Lokstenes pils apbūvē vērojamas izmaiņas, proti, intensīvāk tiek apbūvēts pils rietumu stūris, kamēr pārējos laukumos celtnu blīvums aptuveni paliek tāds pats kā pirmajā apbūves posmā. Vienīgi pieaug celtnu skaits, kas izvietotas attālāk no mūra sienām. Uz 14. gs. beigām/15. gs. sākumu attiecināmi 24 Lokstenē izpētītie objekti (57. att.).

Pēc plānojuma un uzbūves objekti būtiski neatšķiras no iepriekšējā posma objektiem, tāpēc aplūkosim ne visus, bet gan tikai zīmīgākos no tiem. Tumšajā mītnu zemē pie ziemeļrietumu mūra 1,5—2,0 m platumā un 9 m garumā atsegti šķautņaini plienakmeņi (diametrs 20—30 cm) un granīti, kam perpendikulāri apmēram 4 m platumā šķērsām pāri laukumam iet līdzīgu plienakmeņu un granītu josla. Šo divu akmeņu joslu ietverts, 26—27_{e1} kvadrātā atklāts ieapaļš laukakmeņu krāvums, kam iekšpusē konstatējama mālaina zeme. Te bijusi māla kleķa krāsns (1.) (54. att.). Sakarā ar to visai regulārās akmens joslas, kas ietver 1. krāsni, jāuzlūko par 4×6 m lielas celtnes pamatu paliekām.

Sīkāk raksturojot akmeņu joslu (kvadrāts 22—25), atzīmējams, ka 1. krāsns celtnes dienvidrietumu siena acīmredzot gājusi pa 25. metru, kur 24/25_{b1}—c₁ kvadrātā starp šķautņainajiem plienakmeņiem konstatēts daudz sīku oglišu. Turpretī plienakmeņi un granīti 22.—23. metrā it kā iesniedz dzīlāk un, kā rāda nākošās kārtas, saistās ar citu celtni, kas iet dienvidrietumu virzienā, tās garenmalu iezīmē plienakmeņi gar mūri. Plašs mālaini smilšains laukums šīs celtnes ietvaros 20—21_{a1}—b₁ kvadrātā, kā rāda tālākie pētījumi, saistāms ar 3. krāsns virsbūves paliekām. Zīmīgi ir kādi divi viens otram perpendikulāri ejoši deguši koki 22_{a1}—b₁ kvadrātā. Šie koki, tāpat kā akmeņu rinda,

saistās ar celtni, kas ietver 3. krāsni. No šo celtnu krāsniem sīkāk aprakstīsim 1. krāsni. Tās izmēri 1,4×1,8 m. Griezums rāda, ka krāsniņ vispirms liktas plienakmens plāksnes, tās pārziestas ar 5—10 cm biezu māla kārtiņu, kurā iespiesti ar gludo pusi uz augšu vērsti granīti, kas veidoja krāsns pamatbruģi. Krāsns pamatbruģi ietver no granītiem un plienakmeņiem, vietām pat divās kārtās krauts akmeņu loks, kura diametrs 1,5 m. Krāsns klons atjaunots vairākkārt. Pelnainās josliņas spēcīgi degušajā mālā ar 2—5 cm biežām starpkārtām liecina, ka krāsns klons remontēts vismaz piecas reizes. Klonu diametrs 1,0—1,1 m.

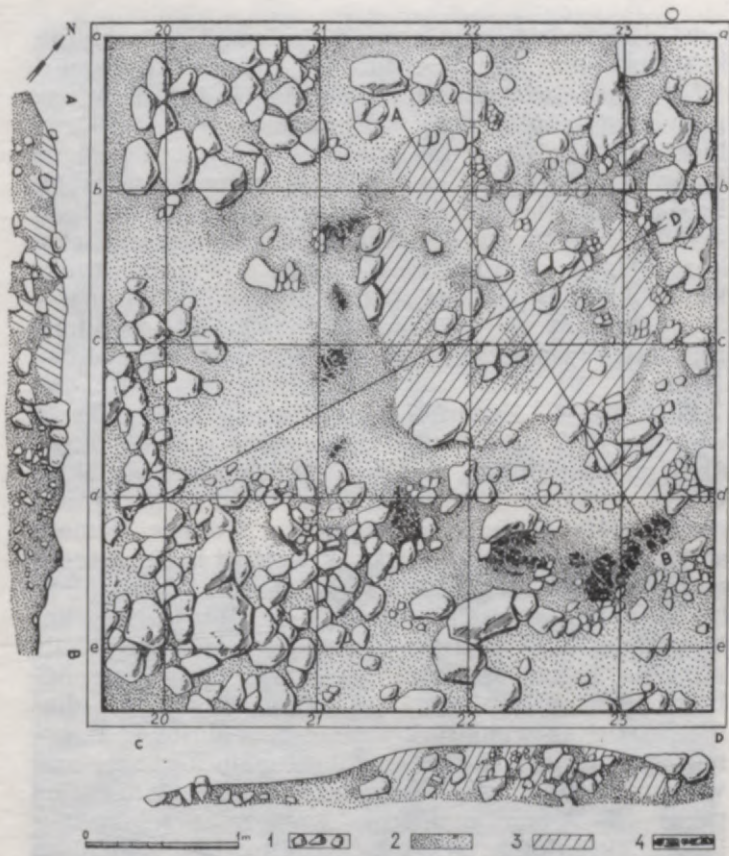
20—24_b—f kvadrātā atradusies 4. krāsns celtnes (55. att.), kuras sienu vietas iezīmē plienakmeņu grupējumi un vietām degušu koku paliekas. Celtnes apmēram 3,5×4,5 m liela. Sienu vietās atrasts daudz māla apmetumu fragmentu. Celtnes ziemeļu stūrī atradusies māla kleķa krāsns (4.). Te atsegtā mālainā plankuma izmēri 1,9×2,0 m. Mālainā plankuma melnajā virsmā daudz dūres un galvas lieluma granītu, kas stipri apdeguši. Griezuma profils rāda, ka, krāsni ierīkojot, tās pamatā likti dūres lieluma šķelti plienakmeņi (apmēram 30×30 cm diametrā), tomēr regulāru krāvumu neveidojot. Virs akmeņiem noklāta 10—15 cm bieza mālu kārtā, tā nav viscaur vienlīdz gluda, vietumis tanī samērā lielas pikas 15—20 cm diametrā. Starp māla pikām palaiķam vērojama arī tumšā mītnu zeme. Krāsns klona augšējā daļā dūres lieluma plienakmeņi. Krāsns iekšējie izmēri ziemeļu—dienvidu virzienā 1,60 m, austrumu—rietumu virzienā — 1,80 m. Krāsns akmeņu loks saglabājusies vāji. Krāsns mute, liekas, bijusi ziemeļu virzienā. No austrumu un rietumu puses pie krāsns degušu koku paliekas. Interesi izraisa V izrakumu laukumā izpētītā celtnes ar divām krāsniem (7.—8.), kuru sākumi

54. att. Lokstene. 1. krāsns plāns.

1 — akmeņi; 2 — tumša zeme; 3 — māla klons; 4 — māls

55. att. Lokstene. 4. krāsns celtnes plāns.
1 — akmeņi; 2 — tumša zeme; 3 — māls; 4 — deguši koki.

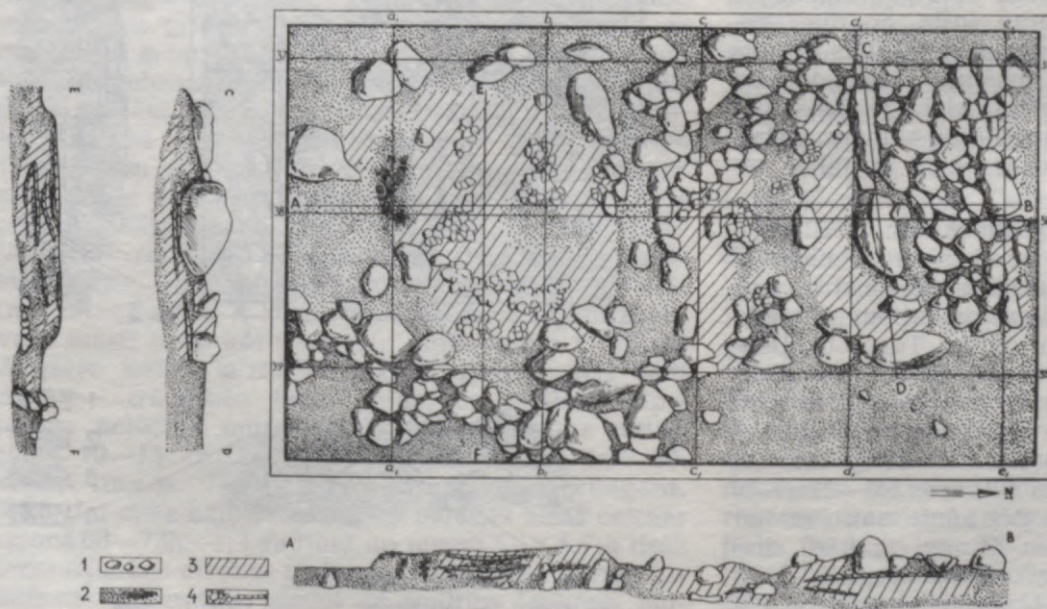
attiecināmi uz pirmo apbūves posmu. 38—39b₁—e₁ kvadrātā jau 1. kārtā iezīmējas mālains plankums, kas tālākās attīrīšanas gaitā konkretizējās kā divas māla kleķa krāsni (56. att.). Mālainie laukumi ierobežoti ar degušu granītu un plienakmeņu ielokiem.

Uz dienvidrietumiem no krāsniņ 3 m attālumā konstatēta 1 m plata granītakmeņu rinda. Te atrastas oglītes un kāda baļķa paliekas. Baļķa garums

1,20 m, aptuvenais diametrs 15—20 cm. Zem baļķa konstatētas māla paliekas. Pie šīs granītu joslas pieslēdzas apmēram 4×4 m liels plienakmeņu klājums. Jādama, ka šīs konstruktīvās paliekas saistās ar celtni, kas ietvērusi krāsni un bijusi apmēram 4×7 m liela. Abām krāsniņ konstatētas vairākas pārbūves, tās apjož vairāki galvas lieluma degušu granītu ieloki. 7. krāsniņ ārējais gandrīz četrstūrainais, no dūres lieluma granītiem un atsevišķiem stāvus liktiem plienakmeņiem veidotais ieloks noslēdz apmēram 2,1×1,8 m lielu telpu, kur zem 5—10 cm biezas drūpošā māla kārtas atsedzas stipri saplaisājis, izbīzīš iegarens 1,0—0,8 m māla klons. Zem klona un daļēji pašā klonā krāsns dienvidrietumu malā konstatētas triju degušu koku paliekas (diametrs 10 cm), kas orientētas ziemeļu—dienvidu virzienā līdztekus cita citai ar savstarpējo attālumu apmēram 2 cm.

Krāsniņ zem 22 cm biezas māla kārtas dienvidrietumu sektorā atklāts 35×40 cm liels stipri degušu dūres lieluma granītu klājums — paliekas no krāsns akmeņu bruģa. Krāsniņ bijuši vismaz četri māla kloni, kuru aptuvenais diametrs 125 cm. No dienvidaustrumu puses klonu norobežo pārogļojušies koki, no ziemeļrietumiem puslokā likti galvas lieluma granīti. Zem māla kloniem pašā apakšā konstatēts kāds ziemeļu—dienvidu virzienā ejošs pārogļojušies koks, kura diametrs 8 cm. 8. krāsniņ izmēri 1,3×1,6 m; tā ir plānā četrstūrainā. Virs krāsniņ klona blīvs sīku granītu klājums, kas, iespējams, nāk no krāsniņ virsbūves konstrukcijas. Zem viegli irstoša māla, kas jaukts ar mītņu zemi, atklāja stipri degušu, izbīzīšu klonu, kura diametrs 90×100 cm.

Klons labāk saglabājies krāsniņ dienvidrietumu sektorā 30×60 cm diametrā. Nav īsti saprotama pa d₁/e₁ līniju likto plienakmeņu plākšņu nozīme, jo tās krāsniņ akmeņu gredzenu sašķeļ divās daļās. Šķiet, ka plākšnes saistāmas ar kādu krāsniņ vēlāku pārbūvi, jo krāsniņ ziemeļu daļā māla klons atrodas daudz dziļāk, kamēr dienvidu daļā tas stāv augstāk un labāk izteikts. Liekas, ka starp 7. un 8. krāsniņ īsu laiku pastāvējusi kāda cita krāsniņ. Par to varētu liecināt akmeņu loks 38—39c₁—d₁ kvadrātā un viena klona paliekas. Zem māla kārtas šeit atsegts sīku

56. att. Lokstene. 7. un 8. krāsniņ plāns.
1 — akmeņi; 2 — tumša zeme, ogles; 3 — māls; 4 — māla klons.

skaldītu granītu bruģis. Tātad kā 7., tā 8. krāsns pār-
būvēta vairākkārt. 8. krāsniņā konstatēti vismaz divi
māla kloni, zem tiem — skaldītu granītu pamatbru-
ģis. Stratigrāfiski 8. krāsns atrodas zemāk, tāpēc jā-
domā, ka tā hronoloģiski agrāka.

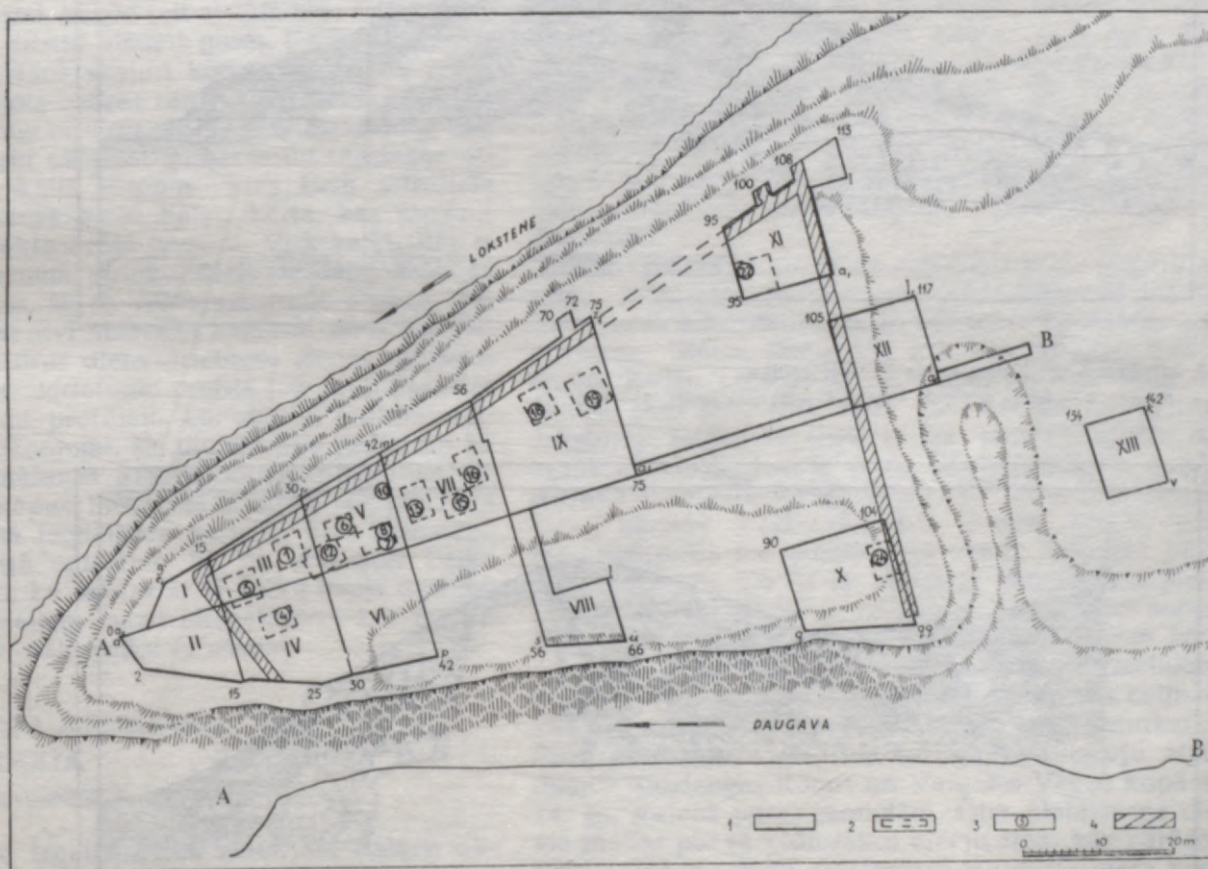
MŪRA PILS APBŪVES UN CELTNIĒCĪBAS VISPĀRĪGS RAKSTUROJUMS

Tā kā pārējiem pils otrā apbūves posma celtniecī-
bas objektiem (57. att.) ir vairāki kopēji elementi,
lietderīgi kā pirmā, tā otrā apbūves posma celtniecī-
bas vispārīgo raksturojumu sniegt vienkop.

Lokstenes pilī atklātajām celtnēm un krāsniņām vē-
rojamas analogijas ar Latvijas pilskalnu celtniecību.
Vispirms jāatzīmē celtnu izvietojums. Tāpat kā tas
konstatēts Asotes, Mežotnes, Talsu u. c. pilskalnās,
celtnes te grupētas gar kalna malām aizsargsienas
tuvumā. Tomēr ēkas arī nav standartveida, un attā-
lums starp tām arī ne vienmēr ir vienāds. Pirmā ēku
rinda atrodas pāris metru no sienas. Nav novērots
(atskaitot 2. krāsniņu celtni), ka koka celtnē būtu tieši
pie mūra sienas. Otrā ēku rinda abos apbūves pos-
mos konstatēta tikai pils dienvidrietumu galā, kur
ieplaka pils plakumā sasniedz lielāku platumu un
dziļumu. Ēkas, tāpat kā iepriekšējā periodā, celtas
guļkoku konstrukcijā ar četrstūra plānojumu, tās
aizņem 12—31 m² lielu laukumu. No celtnēm parasti
maz kas saglabājies. Tie ir galvenokārt pamatu ak-
meņi, vietām pārņojušies apakšējo sienu balķi, ap-

metuma gabali, māla klona paliekas un krāsniņi. Kā
liecina labāk saglabājusies 20. krāsniņa celtnē, atseviš-
ķām Lokstenes celtnēm bijusi koka grīda, kas vei-
dota no plēstiem kokiem 15 cm diametrā. Šī grīda
likta uz resnākām (25 cm diametrā) pasijām. Starp
pamatradzi un grīdu bijušas pabērtas lapas, bērzu
tāsis u. tml. sauss pakojums. Vairākām celtnēm grī-
das vietā bijis māla klons. Diemžēl nav iegūti mate-
riāli par celtnu augstumu, stūru veidojumu u. c. Tu-
vākas analogijas Lokstenes celtnēm ir ar Asotes,
Jersikas u. c. Piedaugavas³¹ 11.—13. gs. pilskalnu ap-
būvi, kur arī konstatētas virszemes guļkoku celtnes ar
krāšņu apkuri. Te gan jāatzīmē, ka guļkoku celtnes
šajā laikā sastopamas ļoti plašā apgabalā Austrum-
un Ziemeļeiropā, kā baltu, tā slāvu apdzīvotajās teri-
torijās. Lokstenē nav konstatētas tāda tipa celtnes kā
t. s. dižtelpas mājas (Hallenhäuser), kas ar savu stabu
konstrukciju šai laikā bija raksturīgas Lejassaksijā,³²
vai tāpat samērā plaši Vācijā atsevišķās vietās pat
15. gs. sastopamās iedziļinātās celtnes.³³

Gandrīz visās Lokstenes celtnēs konstatētas krās-
niņi, to galvenās sastāvdaļas — pamats, klons, akmeņu
loks un velve. Lokstenes krāšņu pamatā ir vai nu
akmeņu bruģis, māla klājums, vai koki. Krāsniņām pa-
rasti ir vairāki kloni (kaut gan 7 krāsniņām bijis tikai
viens klons). Atsevišķām krāsniņām ir pat 5—7 kloni.
Gandrīz visas krāsniņas ierobežojis granīta vai plien-
akmeņu loks. Pavisam vāji saglabājusies krāsniņu virs-
būve. Spriežot pēc māla slāniņa virs krāsniņa vai tās
sānos, domājams, ka krāsniņām bijusi māla velve. Lok-
stenes 14.—15. gs. krāsniņām tiešas analogijas ir ar

57. att. Lokstene. Celtnu izvietojums mūra pils otrajā apdzīvotības posmā.

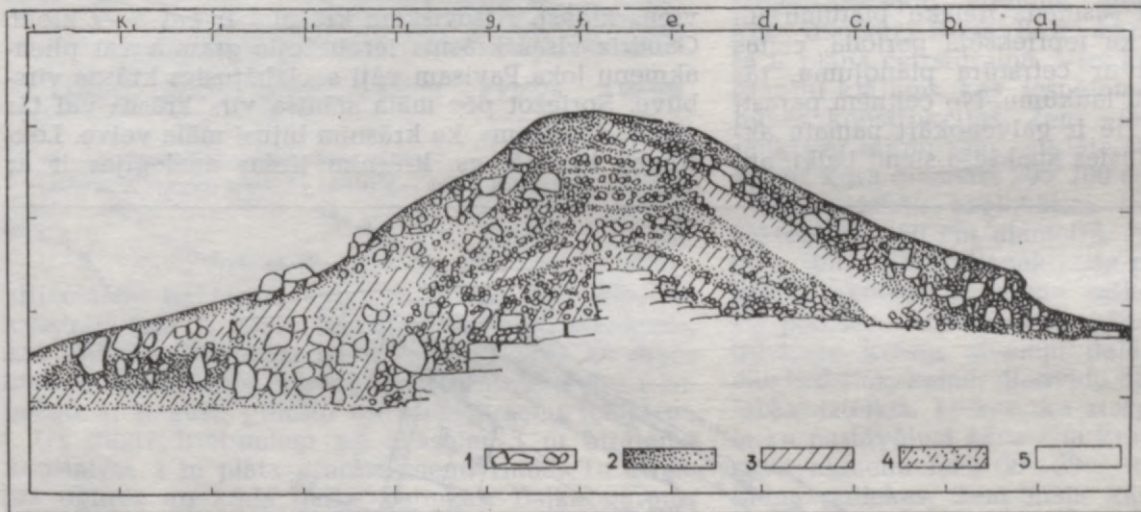
1 — izrakumu laukumi; 2 — celtnu vietas; 3 — krāsniņi; 4 — mūris.

Asotes 12.—13. gs. krāsīm. Kā rāda E. Šnores³⁴ pētījums par Asotes krāsīm, tām līdzīgas sastopamas vēlā dzelzs laikmeta Latvijas pilskalnos. Senās Krievzemes (piemēram, Novgorodas,³⁵ Pleskavas³⁶ u. c.) krāsīs atšķiras no Latvijas māla kleķa krāsīm ar to, ka tās ir vai nu virszemes akmeņu krāvumi (akmeņu krāsīs — *каменки*), vai arī uz stabiem balstītas māla krāsīs. Kā spriežams pēc aprakstiem un zīmējumiem, arī 12.—13. gs. Vācijā³⁷ celtnu apkurei izmantotās krāsīs bijušas cita veidojuma un novietojuma.³⁸

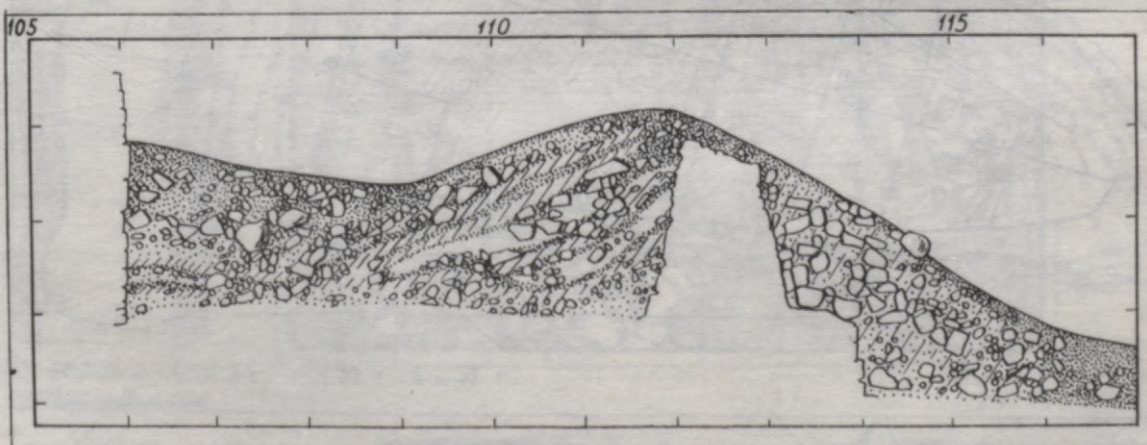
VĒLĀKĀS APDZĪVOTĪBAS UN APBŪVES PĒDAS LOKSTENES PILI

Pēc tam kad 15. gs. 20.—30. gados Lokstene pils tika pamesta, tās teritorija kādu laiku stāvējusi neapbūvēta. Tas, šķiet, bijis līdz pat 19. gs. sākumam, jo kāds 18. gs. vidū zīmēts plāns pils teritorijā ēkas nepārāda.³⁹ Par to liecina arī izrakumos iegūtais materiāls, jo plašajos pētījumos atrastas tikai četras vēlāku laiku

monētas, pie kam divas no tām ir no 19. gs., kad droši zināms, ka šeit uzceltas mājas. Viena monēta kalta 18. gs. otrajā pusē, bet viena attiecināma uz 17. gs. pirmo pusi (Polijas Sigismunda III 1624. g. kaltais trispelners). Viduslaiku speciālistu, tāpat arī etnogrāfu interesi var izraisīt kāds bedrveida objekts un pirtīņa pils grāvī. Pirms izrakumu sākuma te varēja saskatīt tikai 10×10 m lielu bedri ar vaļņveida malām. Šo bedri daži pētnieki (Dēriņš, Lēviss of Menars, Tūlze) uzskatīja par pils aku, turpretī citi (Brastiņš, Gusārs) par 17. gs. sākuma reduti. XII izrakumu laukumā ietverts minētās bedres dienvidu ceturksnis. Jau pirms izrakumiem novērojumi liecināja, ka bedre nevar būt vienlaicīga ar pils pastāvēšanas laiku. Pirmkārt, tāpēc, ka tā ierīkota pils grāvī, otrkārt, tāpēc, ka taisni pretī bedrei pils ārējam mūrim nav gruvešu josla, kas veidojusies vairāku gadsimtu laikā pēc pils bojā ejas un nogrābta bedres vaļņu ierīkošanas nolūkā. Ieplakas centrālajā daļā 107—109g₁—j₁ kvadrātā iezīmējās kādas četrstūrveida būves paliekas; būve atrodas tieši līdzās mūra sienai. Tā ir 2,5×3,0 m liela celtnīte, kas novietota ieplakā starp mūra sienu un bedres dienvidrietumu malu. No celtnītes saglabājušies šķautņainu plienakmeņu pa-

58. att. Lokstene. Kalķu cepļa šķērsgriezums.
1 — akmeņi; 2 — tumša zeme; 3 — māls; 4 — mālaina smiltis; 5 — kalķi.

59. att. Lokstene. Kalķu cepļa šķērsgriezums (apzīmējumus skat. 58. att.).

mati. Celtnītes rietumu stūrī bijusi apaļas formas krāsns 80 cm diametrā. Krāsns akmeņu loku veido dūres un galvas lieluma granīti, kas stipri apdeguši. Krāsns celšanai izmantoti arī daži sarkanīgi un gaiši ķieģeļi (izmēri 7,5×11,0×22,0 cm). Celtnītē tikai mūsdienīgi atradumi — fabrikā ražotas naglas, kāds skārda cilindra gals, dzelzs stīpas. Skaidrs, ka šī celtnīte identificējama ar J. Dēringa 19. gs. 70. gados pieminēto pirtiņu, kas atradusies ārpus mūriem. Pirtiņa ir celta laikā no 19. gs. 40. līdz 70. gadiem, jo F. Kruze savā 1839. g. Lokstenes situācijas plānā to nav iezīmējis. Bedrveida iedziļinājumu izsmelot, atklājas sienas, kas veidotas no plienakmeņiem ar māla saistījumu. Dienvidrietumu sienas apakšējā daļa 0,7—0,8 m plata, ar 1 m augstu atkāpi. Plienakmeņi daudzās vietās pārklāti ar kaļķu kārtiņu un stipri apdeguši, daži no tiem spēcīgas ugunsiedarbības rezultātā pilnīgi sadrupuši. Sliktāk saglabājusies bedres dienvidaustrumu siena. Atsedzot šo sienu, no ārpuses skaidri kļūst tie paņēmieni, ar kādiem veidots mūrējums. Šī objekta cēlāji mazāk domājuši par mūrējuma ārpusi nekā par iekšpusi. Rezultātā iekšpuse gludi nokrauta, bet ārpusē akmeņu šķautnes liktas, kā pagadās. Acīmredzot, šo objektu ceļot, jau pašā sākumā domāts, ka praktiski izmantojama būs tā iekšpuse, kamēr ārpusi segs zemes pildījums. Laukuma ziemeļaustrumu malas profils (58. att.) labi parāda šī objekta veidošanās vēsturi, kā arī palīdz konkretizēt tā nozīmi. Objektam par pamatu dienvidaustrumu pusē izmantota gluda, līdzena radze — senā grāvja dibens apmēram 4 m platā joslā, kas tālāk uz bedres pusi pāriet kāpņveida 0,5 m augstā pacēlumā. Neizprotami, kāpēc šeit atstāts tāds «sliekšnis», jo citur grāvja dibens visumā gluds. Uz šī «sliekšņa», kur bedres virzienā skaidri konstatējami trīs radžu pakāpieni, veidots bedres sānu malas uzbērums. Uzbērums augstums no ārpuses — 2 m. Uzbērums veidots, pakāpeniski uzpildot gaišākas un tumšākas zemes slāņņšus, skaitā astoņus. Virs šiem slāņņšiem 0,25—0,40 m bieza gaišu kaļķu kārtā, kas novērojama tikai objekta ārējā nogāzē. Virs kaļķu kārtas 0,3—0,7 m biezumā izslāņņojusies smilšaini mālaina zemes kārtā, kas, šķiet, veidojusies pēc objekta pamešanas. Vismaz divi atsevišķi kaļķaini slāņņi, kas veidojusies pie bedres dienvidrietumu sienas, redzami arī laukuma ziemeļrietumu profilā (59. att.). Spriežot pēc bedres veida, profiliem, kur skaidri redzami vairāki kaļķu noslāņņojumi, šis piemineklis jāskaidro kā kaļķu apdedzināšanas krāsns, kas pārdzīvojusi divus attīstības etapus. Lietošanā tā bijusi pēc pils bojāejas, šķiet, vēlā feodālisma periodā, kad Stukmaņu muižas teritorijā apmēram 18. gs. stāvējuši kaļķu ceplī. Jādomā, ka sakarā ar šī kaļķu cepla darbību no pils mūra sienām lauzti plienakmeņi, kas izmantoti par izejmateriālu kaļķu ražošanai.

ARHEOLOĢISKO ATRADUMU ANALIZE UN HRONOLOĢIJA

DARBARĪKI UN SAIMNIECĪBAS PIEDERUMI

Cirvji pēc izgatavojamā materiāla dalāmi akmens un dzelzs cirvjos. Akmens cirvji (2) pieder pie t. s. vienkāršajiem ķilveida darba cirvjiem (XVI tab.: 9; 42. att.: 2), kam raksturīgs viegli noapa-

lots piets, taisnas malas un mazliet izliekts asmens. Cirvji atrasti Lokstenes kultūras slāņa apakšējā horizontā kopā ar dzelzs laikmeta senlietām un keramiku. Te jāatzīmē, ka dažādā laikā Lokstenē⁴¹ iegūti vēl divi akmens darba cirvji. Pēc formas tie ir līdzīgi jau aprakstītajam cirvim. Lokstenes akmens cirvjiem līdzīgi darba cirvji atrasti visā Austrumbaltijā un kaimiņu zemēs. Tipoloģiski tie tiek datēti ar laiku no 2. g. t. p. m. ē. līdz mūsu ēras sākumam.⁴² Lokstenes atradumi šajā sakarā var dot maz jauna. Tā kā Lokstenē nav atrasta keramika, kas attiecas uz laiku pirms mūsu ēras, atliek divi pieņēmumi: 1) šādi akmens darba cirvji izmantoti vēl m. ē. 1. g. t. pirmajā pusē, kam par labu liecinātu bezripas gludā, pulētā un apmestā keramika, kas Lokstenē labi pazīstama; 2) šie cirvji, kā arī krama bulta, akmens kalts⁴³ (42. att.: 1), varbūt dažas kaula adatas norāda, ka Lokstene epizodiski bijusi apdzīvota arī laikā pirms mūsu ēras. Ticamāks šķiet otrais pieņēmums, jo Daugavas kreisajā krastā Plāteros, Spietiņos un Sēlpilī ir šī laika apdzīvotības pēdas.

Dzelzs cirvji (5 veseli, 6 fragmentāri) iedalāmi šaurasmens un platasmens cirvjos. Šaurasmens cirvis, kam pieta segas pagarinājums atvirzīts vairāk atpakaļ nekā uz priekšu, kāts ar cirvi veido šauru leņķi un kam ir ovāls kāta caurums un simetrisks asmens (XVII tab.: 8), attiecināms uz vidējā dzelzs laikmeta sākumu. Lokstenes cirvis gan atrasts sajauktā slāņņ, taču šī cirvja tiešās analogijas ar Mūkukalna III depoziā cirvi⁴⁴ nerada šaubas par tā datējumu ar 5.—6. gs. Līdzīgi cirvji⁴⁵ iegūti arī sēļu uzkalniņu kapos Slatē. Šaurasmens cirvis ar pagarinātu pieta segu, ovālu kāta caurumu, bet daudz masīvāku, smagāku un platāku asmeni (XX tab.: 16) atrasts pamatzemes līmenī kopā ar vidējā dzelzs laikmeta beigu spirālāproci (XXXIX tab.: 18). Tiešās analogijas šim cirvim ir ar 10. gs. pirmās puses Radžu kapulauka 27. kapā atrasto cirvi (LIII tab.: 10). Šāda tipa šaurasmens cirvji bija izplatīti galvenokārt latgaļu zemēs,⁴⁶ lai gan sastopami arī Sēlijā, retāk — Zemgalē.

Platasmens cirvis ar abpusīgu pieta pagarinājumu, apaļu kāta caurumu un slaidu lokveida izgriezumu zem kāta cauruma (XVII tab.: 7) atrasts pamatzemes līmenī ārpus pils mūriem. Analogs cirvis iegūts Radžu kapulauka 32. kapā, ko var datēt ar 10. gs. otro pusi (LIV tab.: 15). Arī šis cirvja tips raksturīgs latgaļiem, īpaši 11. gs., tomēr atšķirībā no agrāk aprakstītajiem šī veida cirvji sastopami daudz plašākā teritorijā Austrumbaltijā.⁴⁷ Divi platasmens cirvji pārstāv viduslaiku formas, kas uz vietas attīstījušās no minētā vēlā dzelzs laikmeta platasmens cirvja. Cirvis ar abpusīgi paplašinātu pieta pagarinājumu, apaļu un no augšas jau mazliet saplacinātu kāta caurumu, lokveida izgriezumu zem kāta cauruma (XXXII tab.: 12) stratigrāfiski attiecināms uz 14. gs. pirmo pusi (atrasts zem 18. krāsns celtnes, kas pēc monētas datējama ar 14. gs. trešo ceturksni). Šādu datējumu apstiprina līdzīga tipa cirvju atradumi⁴⁸ Kazdangas Roņos un Valgales Veģos kopā ar 14. gs. pirmās puses monētām. Otrs platasmens cirvis pieder pie tā viduslaiku cirvju tipa, kas parādās tikai ar 13. gs. Tam raksturīgas stūrainas pieta kontūras, plakana pieta virsma un stūrainas kāta caurums, kas noapaļots no apakšpuses (XVII tab.: 9).

Cirvis atrasts 7. krāsns celtnē, kas pēc monētas datējama ar 14. gs. otro pusi. Līdzīga tipa cirvji sastopami Latvijas un Igaunijas (Sontagana, Lihavere) viduslaiku sākuma (13.—14. gs.) perioda pieminekļos. Lai gan vietējās cirvju formas attīstās šāda tipa cirvju izveides virzienā, tomēr nav izslēgta arī Rietumeiropas cirvju ietekme.⁴⁹

Pārējie fragmenti ir galvenokārt no cirvju asmens zobiem, un tos nav iespējams attiecināt uz droši datējamiem cirvju tipiem. Stratigrāfiski tie visi, atskaitot šaurasmens cirvja asmens daļu (XVII tab.: 4), attiecināmi uz viduslaiku periodu.

Atrasts viens dzelzs kaplis (XX tab.: 15) ar šauru, slaidu asmeni, kas nolauzts kāta cauruma tuvumā. Lokstenes kaplis tipoloģiski vistuvāks ir zemgaļu vidējā dzelzs laikmeta sākuma posma kapļiem,⁵⁰ kas datējami ar 6.—7. gs.

Raukņi (3) pēc formas ir atšķirīgi. Divi raukņi ir diezgan mazi (XIX tab.: 6, 14); tie, šķiet, diezgan droši attiecināmi uz agro vai vidējo dzelzs laikmetu, jo vienam no tiem (XIX tab.: 6) ir diezgan liela līdzība ar Priedaines agrā dzelzs laikmeta kapulaukā atrasto raukni (XLIII tab.: 6). Atzīmējams dzelzs rauknis (XVIII tab.: 4), kam raksturīgi stipri masīvi izmēri (garums 24 cm). Tipoloģiski vistiešākā līdzība tam ir ar Mūkukalna raukni, kas datējams ar vidējo dzelzs laikmetu.⁵¹

Sirpji (8) atrasti galvenokārt fragmentārā veidā, tā ka dažkārt par sirpi turētais fragments pat varētu būt no raukņa vai izkaptis. Pēc formas Lokstenes sirpjus varētu iedalīt divās grupās (sirpji ar aizliektu galu un līkie sirpji). Vairāki atrastie sirpji ar aizliektu asmens galu (XIX tab.: 13) tipoloģiski raksturīgi agrajam un vidējam dzelzs laikmetam. Tuvākas analogijas⁵² šim sirpja tipam ir ar Melderišķu un Slatē sirpjiem.

Lokstenē atrasti vismaz trīs līkie sirpji. Viens no tiem ir labi saglabājies (60. att.), pēc formas tas tuvs tiem likajiem sirpjiem,⁵³ kas Latvijas teritorijā parādās jau vidējā dzelzs laikmeta beigās (Ķente) un ir lietošanā vēlajā dzelzs laikmetā (Raušu depozijs). Lokstenes sirpis ir 40 cm garš, 2 cm plats, ar 0,3 cm biezu muguru. Asmens daļā sirpim ir zobīni, kas iecirsti ieslīpi roktura virzienā. Līdzīgi iecirsti zo-

biņi ir arī fragmentārajam šī tipa sirpim, kuram saglabājusies tikai asmens smaile (XXXIV tab.: 16). Abi sirpji iegūti sajauktā kultūras slānī, tāpēc to hronoloģiju var noteikt uz tipoloģisku studiju pamata. Līkie sirpji ar iecirstajiem zobīņiem varētu attiekties uz vidējo dzelzs laikmetu; tam par labu runā šo sirpju izmēru tuvā līdzība ar 8.—9. gs. Ķentes sirpi,⁵⁴ kamēr Lokstenes sirpja salīdzinājums ar vēlā dzelzs laikmeta⁵⁵ Raušu (11. gs.) un Kokneses (12./13. gs.), kā arī Novgorodas⁵⁶ 13.—14. gs. sirpjiem rāda, ka Lokstenes sirpim ir mazāks asmens loka augstums attiecībā pret pamatni. Studējot Latvijas sirpjus, novērojama sakarība, ka, jo hronoloģiski vecāks ir sirpis, jo tam ir lielāks asmens loka augstums, resp., lielāks izliekums. Pamatojoties uz šo pazīmi, Lokstenes sirpis kvalificējams kā mazliet vēlāks par Ķentes, bet agrāks par Raušu sirpi.⁵⁷ Tāpēc Lokstenes sirpi varētu datēt ar 10. gs. Pēc fragmenta nav iespējams spriest par sirpja asmens veidu (XXI tab.: 14). Stratigrāfiski šis sirpis iegūts starp viduslaiku atradumiem, lai gan tā loka leņķis pret iedzītni ir tuvu līdzīgs jau analizētā vidējā dzelzs laikmeta sirpja loka leņķim pret iedzītni (60. att.). Viduslaiku slānī iegūti arī citu sirpju fragmenti (XIX tab.: 13).

Lokstenes pilī atrastas sešas fragmentāras izkaptis, kas attiecināmas uz viduslaiku periodu. Spriežot pēc visu izkapšu slaidās formas, tās pieder pie t. s. gorbušas⁵⁸ tipa, kas Latvijas teritorijā bija pazīstama jau dzelzs laikmetā. Tipoloģiskām studijām noder divas izkaptis, kam saglabājusies pēdas daļa. XVIII tab.: 5 redzamā izkaptis pieder pie izkaptīm ar slaidi izliektu un vienmērīgi sašaurinātu pēdas daļu, kas nobeidzas ar samērā šauru galu. Līdzīga tipa izkaptis Novgorodā⁵⁹ lietotas vēl 13.—14. gs. Otrā tipa Lokstenes izkaptij samērā platā pēda galā spēji sašaurināta tikai no iekšpuses un nobeidzas ar masīvu un uz augšu izliektu izcilni (XVIII tab.: 6; XIX tab.: 15). Šī tipa izkaptīm, šķiet, ir ģenētisks sakars ar kuršu 11.—14. gs. izkaptīm ar plato pēdu, kur ir līdzīgi veidots pēdas gala noslēgums.⁶⁰

Atrasti 10 graudberži (XVI tab.: 11—14), kas pēc izmēriem (7—12 cm diametrā) pieder pie vienročīgo graudberžu tipa. Pēc kopatradumiem graudberži

60. att. Lokstene. Sirpis.

attiecināmi uz Lokstenes dzelzs laikmeta periodu, kaut gan daži iegūti arī augšējā slānī. Latvijas arheoloģiskajā materiālā graudberži parādās jau ar 1. g. t. p. m. ē.⁶¹ (Asote, Ķivutkalns, Vīnkalns). Graudberži pēc 11. gs., kad graudu pārstrādāšanai ieviešas dzirnakmeņi,⁶² lietoti tikai retumis. Lokstenē atrasti trīs dzirnakmeņi. Viens no tiem ir fragmentārs, saglabājusies dzirnakmens puse (61. att.: 2), pēc kuras spriežams, ka dzirnakmens diametrs bijis ap 41 cm, bet biezums — 4,5—5,5 cm. Šis dzirnakmens tika atrasts ar laiku ap 14. gs. beigām datētās 16. krāsns celtnes tuvumā, tāpēc jādomā, ka no turienes izmests kā nederīgs. Divi pusgatavi dzirnakmeņi atrasti 20. krāsns celtnē, kas datējama ar 14. gs. trešo ceturksni. Dzirnakmens (Nr. 1088), no kura saglabājusies puse, bijis ar 39 cm diametru, 19—20 cm biezs. Dzirnakmens (61. att.: 1), kuram no abām pusēm urbti caurumi 8—9 cm diametrā, bijis 38×42 cm liels un 15,5 cm biezs. Spriežot pēc attēla jau citētajā E. Šnores publikācijā par Asotes pilskalnu, aptuveni līdzīgu izmēru dzirnakmens (13. gs. otrā puse) iegūts Asotes pilskalnā. Dzirnakmeņi pašlaik zināmi no vairāk nekā 10 dzelzs laikmeta pilskalniem un ciemiem (11.—13. gs.), kā arī gandrīz no visām pētītajām viduslaiku mūra pilīm⁶³ (Mārtiņšala (12.—14. gs.), Altene (14. gs.), Salaspils, Sēlpils apmetne (14.—16. gs.), Sēlpils un Kokneses priekšpils (17. gs.)).

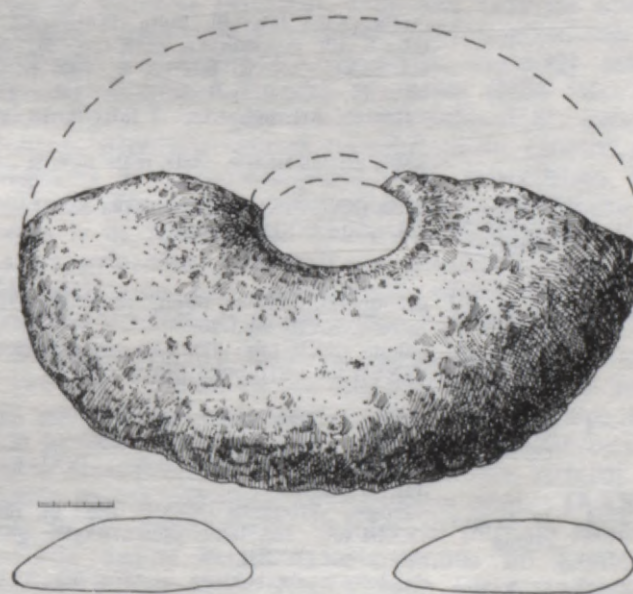
Slīpējamie akmeņi un galodas. Atrasti septiņi apslīpēti akmeņi, kas koncentrējas galvenokārt dzelzs laikmeta slānī. Turpretī pelēkā šifera galodas (62) un neapstrādāts izejmateriāls (21) dominē starp viduslaiku perioda atradumiem. Šī parādība visumā atbilst citos Latvijas arheoloģiskajos pieminekļos novērotajam.

Līdz 13. gs., kā liecina izrakumi Asotē, Koknesē, Mārtiņsalā u. c., strauji vērsas plašumā pelēkā šifera galodu pielietošana un no apgrozības gandrīz pilnīgi izzūd cita izejmateriāla galodas. Lokstenes galodas (XXV tab.) ir dažāda veida, visbiežāk garenas, griezumā daudzskaldņainas, lielākoties bez caurumiņa iekāršanai. Apmēram $\frac{1}{3}$ no Lokstenes šifera galodām saistās ar labi datētām 14.—15. gs. celtnu vietām, vienlaikus neviena no šī tipa galodām nav atrasta dzelzs laikmeta celtnēs. Tas diezgan droši ļauj pieņemt, ka arī pārējās šifera galodas Lokstenē saistāmas ar viduslaiku perioda atradumiem.

Naži (122) ir plašākā darbarīku atradumu grupa Lokstenē. Stratigrāfiski dziļāk atrastajiem Lokstenes nažiem (apmēram $\frac{1}{3}$ no visiem atrastajiem nažiem) visbiežāk raksturīga taisna vai, retumis, mazliet ieliekta mugura (XXII tab.: 26). Salīdzinot ar viduslaiku perioda nažiem, šiem nažiem asmens ir šaurāks un mugura biezāka. Aptuveni $\frac{1}{3}$ no naža kopgaruma sastāda iedzītis, kam ir atkāpes kā pret asmeni, tā muguru (XXII tab.: 7, 9, 18, 21, 25, 26, 31), vai arī tikai pret asmeni (XXII tab.: 2, 28), vai tikai pret muguru (XXII tab.: 14), vai vispār nav atkāpju (XXI tab.: 6). Šiem nažiem asmens gals visbiežāk ir noapaļots no asmens, retāk — no muguras puses (XXII tab.: 7). Kā rāda analogijas ar Kalniešu kapulauku un Ķenti, šāda tipa naži attiecināmi uz vidējā dzelzs laikmeta beigām. Lielais vairums Lokstenes nažu attiecināmi uz viduslaiku periodu. Tie ir naži ar taisnu vai mazliet ieliektu muguru. Pēdējiem rak-

1

2

61. att. Lokstene. Dzirnakmens.

sturīgs smails, mazliet atliekts asmens gals, kas noapaļots no asmens puses (XXII tab.: 3, 20, 22, 27, 29). Iedzītis tiem ir īsāks, mazāks par $\frac{1}{3}$ no naža kopgaruma, ar atkāpēm kā pret muguru, tā asmeni, kas visumā ir platāks nekā agrā perioda nažiem. Šiem nažiem ir analogijas ar Vecdoles 13.—14. gs., Sēlpils apmetnes 14.—16. gs., Mārtiņšalas pils 12.—14. gs. u. c. viduslaiku perioda nažiem. Arī Novgorodā⁶⁴ 14.—15. gs. atrasti šī tipa naži ar mazliet atliektu galu. Jāatzīmē, ka iepriekšējā periodā šāda tipa nažus nesastop.

Nažiem ar taisnu muguru ir vai nu samērā simetrisks plats asmens ar smailu un no abām pusēm

Lokstenē atsegtie celtniecības objekti un tajos iegūtās senlietas

Laukums, kārtā	Krāsns vai celtne	Atradumi		Monētas, datējums
		darba un saimniecības rīki, ieroči, zirglietas	rotas	
1	2	3	4	5
III, 2—3	1. krāsns celtne	ileni (XXIII tab.: 13; XXIX tab.: 9), galodas (XXV tab.: 1, 5, 21), naži (XXII tab.: 4, 20), bulta (XXXI tab.: 2), makšķeres āķis, sirpis (XIX tab.: 13), pakavs (XXXIII tab.: 16)	rotadata (XXII tab.: 2), aprobe, gredzens (XXXV tab.: 10, 27), piekariņi (trapeceveida, rombveida), zvārgulītis, krustiņš (XXXVII tab.: 9, 11, 23, 28, 32)	15. gs. 1. ceturkšņa monēta (XLII tab.: 9)
III, 4—5	2. krāsns apkārtne	izkaps (XIX tab.: 7), vārpstas skriemeļi (XXVII tab.: 10, 20, 24, 34), naglas	kauri gliemežvāki (XXXV tab.: 14, 15), mēlītes (XXXVII tab.: 33, 34), krelles (XLI tab.: 3, 5)	14. gs.
III/IV, 2—3	3. krāsns celtne	naži, sārnis, slīmesti, urbis (XXIII tab.: 16, 20, 23, 24), svečturis (XXIV tab.: 24), galoda (XXV tab.: 22), vārpstas skriemelis (XXVII tab.: 31), pakavs (XXXIII tab.: 9)	piekariņi (mēlītes, rombveida), zvārguliši, važturis, apkalums (XXXVII tab.: 3, 6, 10—12, 15, 21, 22, 24, 27, 29, 31), sakta (XXXV tab.: 17), trauka fragmenti (XL tab.: 24, 27, 31, 33)	15. gs. pirmais ceturksnis
IV, 2—3	4. krāsns celtne	naži (XXII tab.: 5), galodas (XXV tab.: 5, 6, 8, 17, 25, 27), vārpstas skriemeļi (XXVII tab.: 3, 4, 12, 13, 23, 32), kaula izstrādājumi (XXIX tab.: 12, 17, 25, 27)	gredzens, aprobe (XXXV tab.: 11, 32), mēlīte (XXXVII tab.: 20), apkalums (XL tab.: 9)	IV laukuma 2. kārtā atrasta 14. gs. otrās puses monēta (XLII tab.: 10)
IV, 2	5. krāsns celtne	vārpstas skriemeļi (XXVII tab.: 17, 29, 30), bultas (XXXI tab.: 1, 4), sirpis (XIX tab.: 8), nagla (XXIV tab.: 6), kaula izstrādājumi (XXIX tab.: 7, 20)	mēlīte (XXXVII tab.: 26), rotadata (XXIII tab.: 3)	14. gs.
V, 2	6. krāsns celtne	cirvja zobs (XVII tab.: 5), bulta (XXXI tab.: 6), atslēga, slēdzene, nazis (XIX tab.: 9, 12, 14), priekšmets ar atkarpi (XXIII tab.: 17)	sakta (XXXV tab.: 24)	celtnes tuvumā V izrakumu laukuma 2. kārtā atrasta 14. gs. otrās puses monēta (XLII tab.: 11)
V, 1—3	7.—8. krāšņu celtne	cirvis (XVII tab.: 9), bulta, šķēps (XXXI tab.: 8, 10), makšķerāķis (XIX tab.: 5), piesis, riņķis (XXXIII tab.: 3, 8), naži (XXII tab.: 14, 23, 24), galoda (XXV tab.: 12), vārpstas skriemeļi (XXVII tab.: 2, 18, 19) u. c.	piekariņi (mēlītes, zvārgulītis, rombveida) (XXXV tab.: 4, 14, 18, 34), spirālite (XXXV tab.: 8), apkalumi (XLI tab.: 3, 14), krelles (XLI tab.: 8, 9, 11)	V izrakumu laukuma pirmajā kārtā atrasta 14. gs. 2. puses monēta (XLII tab.: 7)
V, 5	9. krāsns celtne	kaula adatas smaile, nazis, māla tīģeliši		5.—11. gs.
V, 3	10. krāsns apkārtne	nazis (XXII tab.: 3), slīmests (kā XXIII tab.: 20), adata (XXIX tab.: 1)	pincete (?) (XL tab.: 6), zosla (XXXV tab.: 20)	virš 10. krāsns celtnes atrastas 14. gs. beigu/15. gs. sākuma monētas (XLII tab.: 5, 15)
V, 6—7	11. krāsns celtne	graudberži, dzirkles, tīģeļi, vārpstas skriemelis (XXVIII tab.: 26)	mēlīte, krelle, cilindriņš (XXXVIII tab.: 30), rotadata (XXXIV tab.: 5)	5.—11. gs.
V, 2—3	12. krāsns apkārtne	galoda (XXV tab.: 22), vārpstas skriemelis (XXVII tab.: 21), bulta (XXXI tab.: 3)	rombveida piekariņi, mēlīte (XXXVII tab.: 7, 25), mēlīte, plāksnīte (XL tab.: 4, 25)	15. gs. pirmais ceturksnis
VII, 2—4	13. krāsns celtne	slīmesti, vārpstas skriemeļi (XXVIII tab.: 10, 21), naži, izkaps (XVIII tab.: 3), makšķerāķis (XXI tab.: 2), atslēga (XXI tab.: 11), galodas u. c.	mēlītes, gredzens, apkalums (XXXVIII tab.: 2, 40), zvārgulītis, stieplīte, krelles	celtnes tuvumā atrastas 14. gs. beigu/15. gs. sākuma monētas (XLII tab.: 12, 19)
VII, 3—4	14. krāsns celtne	vārpstas skriemelis (XXVIII tab.: 6), ileni (XXIII tab.: 13), ledus piesis, naglas, galodas, piesis (XXXII tab.: 10)	gredzeni, zvārgulītis, rombveida piekariņi (XXXVIII tab.: 8, 9, 22, 47), sakta, aprobe (XXXVI tab.: 12, 25)	14. gs. sākuma monēta (XLII tab.: 2)
VII, 2	15. krāsns apkārtne	dzintele, nazis, roktura aizture (kā XXIV tab.: 14)	knepadata, stieple	15. gs. sākums
VII, 1—2	16. krāsns celtne	dzirnakmens (61. att.: 2)	sakta (XXXVI tab.: 8), plāksnīte, piekariņi (zobs, rombveida)	14. gs. beigu monēta (XLII tab.: 5)
VII, 3—4	17. krāsns celtne	naži, izkaps (XVIII tab.: 5)	krelle, mēlīte (XXXVIII tab.: 27), sakta	14. gs. vidus monēta (XLII tab.: 3)
IX, 2—5	18. krāsns celtne	izkaps, žebērklis (XVIII tab.: 6, 9), naži, galodas, naglas, dzirkles, slēdzene, atslēga, (XXI tab.: 9, 12, 28), sirpis, ilens, vārpstu skriemeļi, šķījamdzelzs, adata, krams, ledus piesis, bultas (XXXII tab.: 6, 7), pieši (XXXIII tab.: 4), pakavi u. c.	kauri gliemežvāks, piekariņi (krustiņi, mēlītes) (XXXVIII tab.: 15, 17, 26), krelle, gredzens, apkalums (XXXVIII tab.: 6, 41)	14. gs. beigu/15. gs. sākuma monētas (XLII tab.: 4, 17)
IX, 1—3	19. krāsns celtne	vārpstas skriemelis (XXVIII tab.: 4), makšķerāķis (XXI tab.: 1), krams, adata, rūceņnis (XXX tab.: 2, 12, 15), ledus piesis, bulta (XXXII tab.: 2, 3), sprādzes (XXI tab.: 15, 18), naglas, kalts u. c.	saktas (XXXVI tab.: 4, 9, 13), gredzeni, piekariņi (zvārgulītis, mēlīte) (XXXVIII tab.: 1, 13, 14, 25, 31, 47)	celtnes tuvumā — 14. gs. otrās puses monēta (XLII tab.: 6)
IX, 4—6	20. krāsns celtne	žebērklis (XVIII tab.: 8), cirvis, šķēps (XXXII tab.: 12, 19), vārpstas skriemelis (XXVIII tab.: 6), naži, pusapstrādāti dzirnakmeņi (61. att.: 1), galodas, šķījamdzelzs, naglas, slīmesti, ilens, šujamadata, pakavi, kāpšļis	krelles (XLI tab.: 33), kauri gliemežvāks, rotadata (XXXIV tab.: 4), piekariņi (mēlīte, zvārgulītis) (XXXVIII tab.: 28, 49)	celtnes tuvumā — 14. gs. trešā ceturkšņa monēta (XLII tab.: 4)

1	2	3	4	5
IX, 2—3	dzelzs ieguves krāsns	dzelzs sārņu gabali		14. gs. trešā ceturksņa monēta (XLII tab.: 4)
XI, 2	22. krāsns apkārtne	šķīļamdzelzs, svečturis (XX tab.: 1, 5)		14./15. gs. mija
XI, 3	23. krāsns apkārtne	ledus piesis (XX tab.: 9)		14. gs.
X, 1—2	24. krāsns celtne	bultas, dzinteles, naglas, kāpslis (64. att.)	gredzens (XXXIX tab.: 5)	celtnes tuvumā 14. gs. beigu/15. gs. sākuma monētas (XLII tab.: 21)
IV, 4—5	celtne	smailis (XXIII tab.: 4), nazis (XXII tab.: 4), sārņi	rotadatas, spirālīte (XXXV tab.: 1, 2, 4, 9), krelle (XLI tab.: 1)	7.—8. gs.
VII, 6	2. pavārda celtne	vārpstas skriemelis (XXVIII tab.: 25), ilens (XXI tab.: 26), rokturis (XXX tab.: 20), tīģeļi, makškerāķis	kaklariņķis (XXXIX tab.: 19), cilindriņš (XXXVIII tab.: 4), krelles u. c.	7.—11. gs.
VII, 5	21. krāsns apkārtne	osa	krelles	7.—11. gs.
IX, 3—4	celtne	vārpstas skriemelis (XXVIII tab.: 8), nazis, ilens (XXI tab.: 13, 27), ilens (XXX tab.: 24), iemaukti (XXXII tab.: 13), graudberzis	rotadata (XXXIV tab.: 7)	7.—11. gs.
IX, 4—6	celtne-darbnīca	vārpstas skriemelis (kā XXVIII tab.: 11), tīģeļi (XXVI tab.: 2, 3, 7, 9, 10), ileni u. c.	aproces un saktas pusfabrikāti (XXXVI tab.: 2, 19), krelle	5.—6. gs.
XI, 4	celtne	tīģeļi, cirvja zobs	krelles, adatas smaile	7.—11. gs.

viegli nopaloju galu (XXII tab.: 1, 10, 19, 30), vai arī viegls gala noapaļojums no asmens puses (XXI tab.: 4, 5; XXII tab.: 5, 17, 23, 24).

Dažiem viduslaiku nažiem bijuši izgreznoti kaula spali ar figurāliem galiem (XXII tab.: 5; XXIX tab.: 19). Atrasts viens naža maksts gala bronzas apkalums (XX tab.: 2).

Nažiem ar simetrisko asmeni paralēles rodamas Stukmaņu Vīnakalnā,⁶⁵ Vecdoles pils 13.—14. gs., Sēlpils 16.—17. gs., Altenes pils 14.—15. gs. slāņos u. c. Ārpus Latvijas šī tipa naži pazīstami Lietuvas⁶⁶ 14.—16. gs., Krievzemes⁶⁷ 16.—17. gs. atradumos u. c. Plašāk viduslaikos sastopami jau minētie naži ar taisnu muguru un gala noapaļojumu no asmens puses. Tiem analogijas ir Asotes pilskalnā⁶⁸ (12.—13. gs.), Sēlpilī (14.—16. gs.), Vīnakalnā⁶⁹ (13.—17. gs.) u. c. Krievzemē⁷⁰ šie naži sastopami kopš 12. gs., tie izplatīti arī rietumslāvu zemēs.⁷¹

Dzirkles (4), grieznēs (1) iegūtas fragmentārā veidā, tāpēc svarīgi vērst uzmanību uz šo griežamo rīku atsevišķām sastāvdaļām. Labi saglabājušās ir tikai vienas dzirkles, 17,7 cm garas (XXI tab.: 30). Tām raksturīga ieapaļa, garenvirzienā ovāla loka atspere un 9 cm gari slaidi asmeņi, kam gali no ārējās puses noapaļoti. Loka atspere ar asmeņiem savieno griezumā ovāli roktura stienīši, kas attiecībā pret asmeņiem veido 30° leņķi. Stratigrāfiski šīs dzirkles varētu datēt ar 14. gs. pirmo pusi; to apstiprina analogu dzirkļu atradums Mārtiņsalas pils⁷² augšējā horizontā (apdzīvotība līdz 14. gs. otrajai pusei). Lokstenes dzirkles nevarētu datēt ar 13. gs., jo, salīdzinot tās ar šī laika Asotes⁷³ dzirkļēm, pirmajām ir īsāki roktura stienīši.⁷⁴ Ar 14. gs. datējamās arī fragmentāras dzirkles (XXI tab.: 28; XXIII tab.: 22), jo tām atsevišķas saglabājušās detaļas aptuveni sakrīt ar tikko aprakstīto veselo dzirkļu detaļām. Lokstenes dzirkļēm līdzīgas, tikai lielāka izmēra, vēl bez tām iegūtas Novgorodā⁷⁵ 13. gs. slānī u. c. Pēc saviem izmēriem Lokstenes dzirkles pieskaitāmas saimniecības rīkiem un acīmredzot izmantotas aitu cirpšanai.

Iegūtas arī vienas grieznēs, kuru asmeņi savienoti ar kniedīti (šarnīru). Līdz šim Latvijas arheoloģiskajā materiālā nav drošu griežņu atradumu no vēlā dzelzs laikmeta.⁷⁶ Stratigrāfiski ar 15. gs. pirmo pusi datējamām Lokstenes grieznēm (XXI tab.: 29) raksturīgi 8,5 cm gari un smaili sašaurināti asmeņi. Roktura stienīši griezumā četrstūrains un, jādodomā, noslēgušies ar ieapaļiem pusapļiem⁷⁷ vai apliem, kas nolauzti. Pēc formas Lokstenes grieznēm tuvāka līdzība ir ar Mārtiņsalas pilī tuvāk nedatētām 13.—14. gs. grieznēm, kuru gali gan noslēdzas ar apliem. Kā spriežams pēc salīdzināmā materiāla,⁷⁸ šādas grieznēs izmantotas par tualetes vai drēbnieka rīku.

Šujamadata atrastas piecas (no tām 3 dzelzs, 2 bronzas). Vienai dzelzs šujamadatai (XXXV tab.: 12) acs vieta nolauzta, saglabājies paplašinājums, kas sāk iezīmēt acs vietu, un griezumā apaļais adatas stāvs. Stratigrāfiski šī dzelzs šujamadata attiecas uz vidējo dzelzs laikmetu. Divas dzelzs adatas (XXXIV tab.: 9, 10) saglabājušās veselas. Šī perioda izmēros lielākās dzelzs šujamadata zināmas no Ķentes.⁷⁹ Bronzas šujamadata (XXXV tab.: 13) darināta no griezumā apaļa bronzas stienīša, kam viens gals nosmailināts, bet otrs rombveidā paresnināts ar iegarenu aci. Līdzīgas formas dzelzs un bronzas šujamadata zināmas no vēlā dzelzs laikmeta dzīvesvietām, Asotes⁸⁰ un Daugmales,⁸¹ kā arī no viduslaiku pils Mārtiņsalā un apmetnes pie Sēlpils. Lokstenes bronzas šujamadata stratigrāfiski attiecas uz viduslaiku periodu.

Atrasta arī viena bronzas kniepadata; tā darināta no 0,09 cm resnas un 4,5 cm garas stieplītes, kam galā apaļa podziņa. Arī kniepadata stratigrāfiski attiecas uz viduslaiku periodu. Vispār viduslaikos kniepadatas bijušas iecienītas, tās atrastas Sēlpilī un Koknesē 17. gs. slāņos.

Kaula adatas (19) atrastas stratigrāfiski dažādā dziļumā, tāpēc pēc Lokstenes atradumiem vien tās grūti datēt. Nav iespējams tuvāk raksturot tās

adatas, kam nolauzta acs daļa (XXIX tab.: 2—6; XXX tab.: 7, 8). Lokstenes kaula adatas faktiski pieder pie viena tipa ar griezumā apaļu vai ovālu stāvu un vienmērīgu paplašinājumu augšgalā, kur izurbts apaļš caurums (XXIX tab.: 10, 13; XXX tab.: 9, 11). Šim Lokstenes adatām paralēles rodamas Mūku-kalna⁸² un Ķentes⁸³ vidējā dzelzs laikmeta atradumos. Divas kaula adatas (XXIX tab.: 15, 16), kam pāresnājums acs daļā vāji izteikts, pēc formas tuvākas vēlā dzelzs laikmeta un viduslaiku atradumiem Asotes pilskalnā.⁸⁴ Spriežot pēc kopatradumiem, šīs adatas varētu datēt ar vēlā dzelzs laikmeta sākumu (10.—11. gs.), kamēr kaula adatas (XXIX tab.: 1, 7, 10; XXX tab.: 12) atrastas ar 14./15. gs. miju datētās celtnēs.

Kaula īleni (3) stratigrāfiski atrasti kultūras slāņa augšējā daļā, tātad attiecināmi uz viduslaiku periodu. Lokstenes īleni forma ir vienkārša. Tie darināti no riba vai cauruļkaula ar ieapaļu un vienmērīgi slaidi noasinātu smaili (XXX tab.: 18, 19). Laika gaitā šādu vienkāršu īleņu forma maz mainījusies. Šādi īleni,⁸⁵ ko varēja izmantot arī pīšanai, sastopami jau no neolīta līdz pat viduslaikiem.

Dzelzs īleni (57) pēc formas dalāmi trijās tipoloģiskās grupās. Spriežot pēc stratigrāfijas un kopatradumiem, hronoloģiski agrāki ir īleni, kas ir gludi, bez tordējuma (25). Gludajiem īleniem ir griezumā apaļa, vienmērīgi tievināta koniska smaile. Tie ir 10—18 cm gari, visbiežāk īleņu garums ir 11—14 cm (XXIII tab.: 27—31; XXI tab.: 24—27). Atšķirības vērojamas iedzītņa veidojumā, tāpat arī iedzītņa garuma attiecībā pret smaili. Iedzītņi ir četrstūra piramīdas veidā, un to garums attiecas pret smaili kā 1:2,3—7, tātad Lokstenes īleņu smaile ir 2,3—7 reizes garāka par iedzītņi. Lai precizētu šo Lokstenes īleņu hronoloģiju, jāaplūko Latvijā atrastie dzelzs laikmeta īleni. Lokstenes gludie īleni vislīdzīgākie ir vidējā dzelzs laikmeta otrās puses Latvijā atrastajiem dzelzs īleniem. Kā rāda pētījumi,⁸⁶ agrajā dzelzs laikmetā dzelzs īleni atrasti samērā reti. Dzelzs īleņu skaits strauji pieaug vidējā dzelzs laikmetā.⁸⁷ Salīdzinot Slaties un Kalniešu kapulaukos (7.—8. gs.), kā arī Ķentes pilskalnā (8.—9. gs. sākums) atrastos īleņus ar vēlā dzelzs laikmeta (10.—12. gs.) īleniem⁸⁸ (Koknese, Asote, Oliņkalns), redzam, ka hronoloģiski vēlākā perioda īleniem iedzītņa daļa kļūst arvien garāka. Ja vidējā dzelzs laikmeta beigās 8.—9. gs. sastop īleņus, kam smailes garums pret iedzītņa garumu attiecas kā 1:5—7, tad vēlajā dzelzs laikmetā šī attiecība jau ir 1:2,5—4, kā jau tas atzīmēts, aplūkojot Oliņkalna īleņus. Pamatojoties uz šiem novērojumiem, Lokstenes gludos, apaļos īleņus (XXI tab.: 26, 27) var attiecināt uz 7.—11. gs. Vienā gadījumā atrasts īleņa kaula rokturis ar ieapaļu iežmaugu augšgalā (XXX tab.: 20). Spriežot pēc analogijām Asotes pilskalnā,⁸⁹ šāda veida rokturis varēja piederēt gludajam 10. gs. īlenam. Atrasti trīs īleni ar griezumā kvadrātisku iedzītņi un apaļu smailes galu (XXIII tab.: 26), tie ir 9,0—10,5 cm gari, to diametrs 0,4 cm. Pamatojoties uz stratigrāfiskajiem novērojumiem, šie īleni attiecas uz Lokstenes apakšējo slāni, tātad datējami ar vidējo dzelzs laikmetu vai vēlā dzelzs laikmeta sākumu. Šiem Lokstenes īleniem tuvākas analogijas ar Ķeipenes Ūsiņu īleņu,⁹⁰ kas attiecināts pat uz agro dzelzs laikmetu.

Pie trešās grupas pieskaitāmi īleni, kam pārejā no iedzītņa uz smaili ir tordējums (XXIII tab.: 5—12; XXI tab.: 23). Šie īleni (24) ir 10—20 cm, visbiežāk 13—16 cm gari. Šo īleņu analizē jāņem vērā iedzītņa tordējuma un smailes garuma attiecības. Iedzītņi šiem īleniem visbiežāk ir viegli noplacināts un veido $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{5}$ no īleņu kopējā garuma. Tordējums tiem 2—4 cm garā joslā ar 2—3, retāk 4—5 apgriezieniem. Smaile sastāda $\frac{1}{2}$ vai $\frac{1}{3}$ no īleņa kopējā garuma.

Lokstenes īleni ar tordējumu pēc stratigrāfiskiem novērojumiem attiecināmi uz diviem hronoloģiski atšķirīgiem periodiem. Īleņš ar tordējumu, kam iedzītņi sastāda $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{8}$ no kopējā īleņa garuma, kā arī daļa to īleņu, kam tordējums ir apmēram īleņa vidusdaļā (6—7 īleni), attiecas uz laiku līdz 13. gs. (XXIII tab.: 5). Šo pieņēmumu apstiprina stratigrāfiski droši datēti atradumi Kokneses pilskalnā,⁹¹ kur vismaz četri īleni ar tordējumiem attiecas uz laiku līdz 13. gs.

Lielākais vairums īleņu ar tordējumu attiecas uz 14.—15. gs. Šo īleņu raksturīgākā iezīme ir tā, ka smaile tiem garāka par iedzītņi un aptuveni līdzinās $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ no īleņa kopējā garuma (XXIII tab.: 8—12; XXI tab.: 23). Šī tipa īleni atrasti Mārtiņsalā, Vecdolē, Koknesē, Salaspilī u. c. viduslaiku pilīs. Līdzīga parādība vērojama arī Novgorodas⁹² atradumos, kur šādi īleni datēti ar 15. gs. Starp tordētiem īleniem retāk sastopami tādi, kam iedzītņi saliekts apaļā lokā (XXIII tab.: 10). Analogijas tiem zināmas starp 16. gs. atradumiem Salaspils pilī.⁹³

Vērpjamās vārpstas skriemeļi darināti no plienakmens, māla un kaula. Pavisam atrasti 85 vērpjamās vārpstas skriemeļi; pēc izejmateriāla tie dalās šādi: no māla darināti — 55, skriemeļi no kaula — 18, no plienakmens — 11, no sārtā šīfera — viens skriemeļis.

Tā kā Lokstenē izdalāmi divi hronoloģiski atšķirīgi periodi — dzelzs laikmeta un viduslaiku slāņi —, svarīgi kaut aptuveni minētos skriemeļus sadalīt pa periodiem.

Daži plienakmens ripasveida skriemeļi attiecināmi uz agro un vidējo dzelzs laikmetu (XXVIII tab.: 11, 12), taču vairākums plienakmens skriemeļu (XXVII tab.: 10, 11; XXVIII tab.: 9, 10 u. c.) attiecināmi uz viduslaiku periodu.⁹⁴ Visi Lokstenes plienakmens skriemeļi ir bez ornamenta un griezumā vai nu zema cilindra, vai bikoniskas formas (XXVIII tab.: 18). Visplašāko grupu veido māla skriemeļi, kas pēc formas dalāmi 10 tipos. Daži no tiem ir griezumā bikoniski, ar nogludinātu vidusskāutni (XXVII tab.: 16; XXVIII tab.: 14, 16, 17, 25). Vairāki no šī tipa māla skriemeļiem ir greznoti ar iespiestu zobiņu vai spirālītes ornamentu (XXVIII tab.: 27) un ir raksturīgi vidējā dzelzs laikmeta latgaļu izstrādājumi.⁹⁵ Tē jāatzīmē, ka šī skriemeļa forma bijusi noturīga ilgā vēstures periodā, sākot no laika posma pirms mūsu ēras (Kokneses pilskalns) līdz pat viduslaikiem, piemēram, daži šī tipa skriemeļi (XXVIII tab.: 14 u. c.) Lokstenē atrasti starp 14.—15. gs. senlietām. To pašu var teikt par griezumā noplacinātiem bikoniskiem (XXVII tab.: 18, 20, 22; XXVIII tab.: 8) skriemeļiem vai noplacinātiem skriemeļiem ar ierāvumu sānos, kam skriemeļa vidusdaļā izveidojies reljefs jostai līdzīgs izcilnis (XXVII tab.: 17, 24, 29; XXVIII tab.:

15, 24). Noplacinātie bikoniskie skriemeļi ar ierāvumu parādās jau 1. g. t. p. m. ē. (Koknese) un ir lietošanā vēl dzelzs laikmetā, vismaz tā sākuma posmā (Asote 9. gs., Lietuva 9.—12. gs.). Lokstenes noplacinātajiem bikoniskajiem skriemeļiem⁹⁶ paralēles rodamas Ķentē 6.—9. gs., Asotes pilskalnā⁹⁷ 9. gs., Sēlpilī, Lietuvā⁹⁸ 9.—12. gs., Polijā⁹⁹ (jau kopš romiešu perioda). Šī tipa Lokstenes skriemeļi sastopami vēl viduslaiku materiālā, un tiem līdzīgi atrasti Vācijas pilsētās.¹⁰⁰ Vidējā dzelzs laikmetā parādās vairākas jaunas māla skriemeļu formas. Pirmkārt, tādi, kam ap caurumu abās pusēs ir iedziļinājums.¹⁰¹ Iedziļinājums ir kā skriemeļiem, kas ir griezumā bikoniski (XXVII tab.: 25; XXVIII tab.: 19, 28), tā skriemeļiem ar ierāvumu sānos (XXVII tab.: 14, 17). Latvijas teritorijā skriemeļiem ar iedziļinājumu, kā bikoniskajiem, tā ar sānu ierāvumu, paralēles lielākoties vērojamas vidējā dzelzs laikmeta vai vēl dzelzs laikmeta pirmās puses pieminekļos (10.—11. gs.), proti, Āraišos,¹⁰² Mežmalās, Mūkukalnā,¹⁰³ Oliņkalnā u. c. Taču šī tipa skriemeļi sastopami arī viduslaiku kompleksos (XXVII tab.: 21, 29). Uz vidējo dzelzs laikmetu attiecināmas vēl šādas māla skriemeļu formas: griezumā puslodveida skriemeļi ar pacēlumu ap caurumu (XXVII tab.: 15; XXVIII tab.: 26), segmentveida skriemeļi (XXVII tab.: 28) un noplacinātie skriemeļi ar vidusrievu (XXVII tab.: 33). Kā liecina stratigrāfiskie novērojumi, segmentveida skriemeļi (XXVII tab.: 16) sastopami arī viduslaiku slāņos. Viduslaiku Lokstenē 14.—15. gs. bez tam vēl parādās trīs māla skriemeļu formas, proti, ripasveida skriemeļi ar griezumā zema cilindra formu (XXVIII tab.: 7) un rievotie skriemeļi ar segmentveida griezumā. Pēdējiem divi varianti. Rievojums var būt pa visu skriemeļi (XXVII tab.: 31; XXVIII tab.: 21, 22). Šiem skriemeļiem paralēles rodamas Koknesē (13.—17. gs.), Vecdolē (13.—14. gs.), Mārtiņsalā (13.—15. gs.). Ārpus Latvijas tie zināmi Vācijas viduslaiku pilsētās.¹⁰⁴ Vienlaikus ar šiem skriemeļiem sastop tādus, kam rievojums ir tikai galos ap caurumu (XXVII tab.: 32; XXVIII tab.: 20, 23). Šādi skriemeļi atrasti Koknesē 13.—17. gs., Vecdolē 13.—14. gs., Valmierā 14.—17. gs. slāņos u. c.

Dzelzs laikmetā baltu cilšu teritorijā samērā reti sastopami no kaula vai raga darinātie vārpstas skriemeļi. Plašu pielietojumu tie gūst tieši kopš viduslaikiem. 18 Lokstenē atrastie skriemeļi darināti no locītavas kaula, pēc formas ir vienveidīgi, griezumā tie puskonusveida (XXVII tab.: 1—8; XXVIII tab.: 2—6). Līdzīgi kaula skriemeļi atrasti Asotē¹⁰⁵ (12.—13. gs.), Raunas Tanīsa kalnā¹⁰⁶ (13.—14. gs.) u. c. Lokstenes pilī atrasts tikai viens sārtā šifera skriemeļis (XXVIII tab.: 1), kas attiecas uz 14. gs. Latvijas teritorijā atrastie sārtā šifera skriemeļi datējami ar laiku no 10. gs. beigām līdz 13. gs.¹⁰⁷ Tā kā Lokstenē šī perioda apdzīvotība izteikta vāji, tad arī saprotams, kālab no šī materiāla darināto skriemeļu atrasts tik maz.

Atrastās atslēgas un slēdzenes pieder pie trim dažādiem tipiem, pēc B. Kolčina¹⁰⁸ klasifikācijas. Pavisam atrastas septiņas atslēgas un astoņas slēdzenes. Vairākas no tām ir fragmentāras. Fragmentārajai Kolčina B₁ tipa atslēgai (XXI tab.: 12) raksturīgi divi atšķirīga lieluma cilindriski korpusi, kas savienoti ar metālisku plāksnīti. Lielākajā cilindrā parasti novietots atslēgas mehānisms, bet ma-

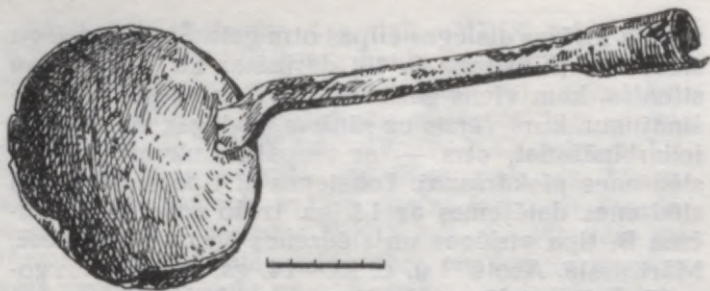
zākajā iesēžas atslēgas cilpas otrs gals. Šī tipa atslēgu slēdzenes (XXI tab.: 9, 10) darinātas no četrskaldņu stienīša, kam viens gals noslēdzas ar figurālu paplašinājumu, kurš vērsts uz sāniem, atslēgas mehānisma iedarbināšanai, otrs — ar ieapaļu riņķveida galvu slēdzenes piekāšanai. Lokstenes šī tipa atslēgas un slēdzenes datējamas ar 14. gs. trešo ceturksni. Kolčina B₁ tipa atslēgas un slēdzenes atrastas Koknesē, Mārtiņsalā, Asotē¹⁰⁹ u. c. 13.—14. gs. slāņos. Novgorodā¹¹⁰ šīs atslēgas datējamas ar laika posmu no 12. gs. beigām līdz 14. gs. Vairākas atslēgas (XIX tab.: 9, 10; XXI tab.: 11) vistuvāk stāv Kolčina D un E tipa atslēgām. Tām raksturīgs viens cilindrs atslēgas mehānismam un divi posmi, kas cieši pieslēdzas cilindram. Atslēgas mehānisma iedarbināšanai lietotas slēdzenes (XIX tab.: 11, 12; XX tab.: 4; XXI tab.: 8), kas veidotas no stienīša ar gareniskām rievām. Šī tipa atslēgas un slēdzenes iegūtas objektos, kas datējami ar 14. gs. beigām un 15. gs. sākumu. Latvijā šādas atslēgas un slēdzenes atrastas Mārtiņsalas, Sēlpils un Kokneses pilīs. Pēc Novgorodas materiāla, D un E tipa atslēgas lietotas no 14. gs. vidus līdz vismaz 15. gs. beigām.

Šķiltavas. Iegūts viens vidējam dzelzs laikmetam¹¹¹ raksturīgā ovālā šķilamakmens fragments (XXXIV tab.: 17). Tas atrasts pamatzemes līmenī. Lai gan starp vairāk nekā 150 Latvijas teritorijā atrastajiem šī tipa šķilamakmeņiem sastopami eksemplāri, kas iegūti vēl dzelzs laikmeta un viduslaiku pieminekļos (Mārtiņsalā,¹¹² Sabile u. c.), Lokstenes ovālais šķilamakmens neizraisa šaubas, ka tas varētu attiekties uz vidējā dzelzs laikmeta pirmo pusi.

Atrastas divu veidu šķilamdzelzis. Senāko veģveida šķilamdzelzi (XX tab.: 1) pārstāv ar 14. gs. beigām un 15. gs. sākumu datējams eksemplārs, kam raksturīga paplašināta vienmērīgi izliekta pamatne, pret kuras centru atliekti viegli uzrautie smailie gali. Lokstenes šķiltavām vairs nav Latvijas vēl dzelzs laikmeta šķiltavām raksturīgā pamatnes paplašinājuma ar mēlīti un atlocītu galu pacēlumu uz augšu. Lokstenes šī tipa šķilamdzelzij nav tiešu analogiju,¹¹³ tomēr, kā rāda atradumi Mārtiņsalā, Koknesē u. c., viduslaikos līdz pat 17. gs. vēl lietotas dažāda tipa veģveida šķiltavas.

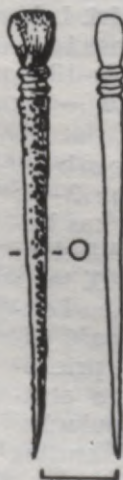
Lielāku grupu pārstāv viduslaikiem raksturīgās garenās šķiltavas ar četrstūrīgu vai ovālu caurlauzumu (XXIII tab.: 21). Atrasti seši ar 14.—15. gs. datējami šī tipa šķiltavu eksemplāri. Lokstenes šķiltavām analogijas Latvijā ir ar Altenes 14.—15. gs., Salaspils 14.—16. gs., Mārtiņsalas pils 13.—14. gs., Valgales Veģu¹¹⁴ 14. gs., Krievzemē — ar Novgorodas¹¹⁵ 13.—14. gs. u. c. atradumiem.

Lokstenē pavisam atrastas 25 krama šķembas. Atradumi, kas iegūti augšējā slānī (XVI tab.: 3—8; XXX tab.: 6), jādomā, uzskatāmi par rikiem, kas lietoti uguns dzirksteles iegūšanai. Dažas apakšējā slānī atrastās nažveida šķilas ar retušas pēdām (XXX tab.: 3—6), šķiet, saistāmas ar epizodisko apdzīvotību Lokstenē laikā pirms mūsu ēras vai mūsu ēras pašā sākumā. Lai gan agro metālu periodā¹¹⁶ krama priekšmetu nozīme mazinājusies, tomēr, kā liecina atradumi citos droši datētos objektos (Reznu kapulauks, Mūkukalns u. c.), krama kasīķi, nažveida plāksnītes vēl lietotas.

62. att. Lokstene. Panna.

Trauki, metāla. Lai gan viduslaikos traukus galvenokārt gatavoja no koka un māla, tomēr līdztekus tiem jau kopš 12. gs. arvien biežāk sastopami arī metāla trauki. Tie ir dzelzs katli un pannas, vara bļodas un šķīvji. Par katla augšējo malu varētu uzlūkot fragmentu, kas redzams XL tab.: 32, turpretī plānāka baltmetāla vai vara profilētās vai liektās plāksnītes ar kniedējuma paliekām uzskatāmas par vara bļodu vai šķīvju paliekām (XL tab.: 32—35). Kā liecina analogijas, arī Novgorodā¹¹⁷ 13.—15. gs. vērsās plašumā vara trauku lietošana. Samērā labi saglabājusies kausveida panna (15 cm diametrā) (62. att.) ar piekniedētu 20 cm garu uzmavas rokturi. Šāda tipa pannas Skandināvijā¹¹⁸ sastopamas jau kopš 9.—10. gs., bet, kā rāda atradumi Novgorodā,¹¹⁹ Rīgā,¹²⁰ Salaspilī,¹²¹ tās lietotas vēl 14.—16. gs. Daži priekšmeti atspoguļo garīgās kultūras parādības. Visvairāk no šāda veida priekšmetiem atrasts kaula ruceņu (14). Tie darināti no dažāda garuma skrimeļiem, kam vidū izurbts caurumiņš (XXIX tab.: 28—32; XXX tab.: 13—17). Ruceņi ir bērnu rotaļlieta, kas Latvijas arheoloģiskajā materiālā¹²² (Asotē, Koknesē u. c.) parādās kopš vēlā dzelzs laikmeta. Lokstenes atradumi attiecināmi uz viduslaiku periodu. Tas pats sakāms par svečturiem (2). Tāpat kā vēlajā dzelzs laikmetā (Tērvetē, Koknesē), arī Lokstenes svečturi darināti no dzelzs un sastāv no garena kakla sveces ievietošanai un iedzītņa svečtura iestiprināšanai sienā (XX tab.: 5; XXIV tab.: 24). Lokstenes svečturiem, kas datējami ar 14.—15. gs., līdzīgi iegūti arī Altenē u. c. No viduslaiku medicīnas instrumentiem atzīmējams ar 14. gs. otro pusi datējamais āderu cērtamais rīks (XX tab.: 3). Āderu cērtamie atrasti 12.—17. gs. pieminekļos un pēc formas līdzīgi vēl 20. gs. lietotajiem ārstniecības rīkiem.¹²³

63. att. Lokstene. Rakstāmais rīks jeb stils.

Unikāls Latvijas teritorijai ir atrastais rakstāmais rīks jeb stils. Lokstenes stils darināts no 5,7 cm gara dzelzs stieniņa, kam augšējā galā veidota ovālas formas lāpstīņa ar divu reljefu posmu profilējumu zem tās (63. att.). Stils atrasts 22. krāsns tuvumā un datējams ar 14. gs. otro pusi. Rakstāmais rīks Viduseiropā pazīstams jau kopš

ķeltu kultūras laika. Austrumeiropā (Krievzeme, Polija u. c.) ar stiliem uz vaskotām plāksnītēm rakstīja laikā no 10. līdz 15. gs. Latvijas teritorijā stili atrasti Rīgā,¹²⁴ Koknesē¹²⁵ un Aizkrauklē.¹²⁶ Pēc mazajiem izmēriem Lokstenes stils atšķiras no minētajiem Latvijā un Krievzemē¹²⁷ atrastajiem stiliem un tipoloģiski vistuvāk stāv Vācijas¹²⁸ 11.—12. gs. stiliem.

IEROČI, JĀTNIKA PIEDERUMI, ZIRGLIETAS

Bultas. Atrastas 29 bultas; atskaitot vienu, tās visas ir stopa bultas. Neparasts ir kādas krama bultas atradums (XXX tab.: 1). Šai bultai ir smaili ovālas lapas forma, tās garums 6,6 cm, platums 1,9 cm. Tuvākās analogijas tai ir ar vidējā neolīta bultām,¹²⁹ kas tipoloģiski datējamās ar 3. g. t. p. m. ē. To, ka tik agri datējamās bultas reizēm sastopamas vēlākā laika pieminekļos, liecina līdzīgu bultu atradumi, piemēram, Vecdolē¹³⁰ u. c.

Stopa bultas var iedalīt divās grupās — uzmavas (6) un iedzītņa (22). Uzmavas stopa bultas pieder pie vairākiem tipiem. Piramidālās (2), ar griezumā kvadrātisku smaili, kurai skaldne ir lapasveida (XXXII tab.: 6), ir 6,0—7,9 cm garas. Viena no šīm bultām atrasta ar 14. gs. trešo ceturksni datējamā celtnē. Latvijas teritorijā šīs bultas vēl iegūtas Mārtiņsalas pilī (13.—14. gs.), Kokneses priekšpilī (13.—16. gs.), Vecdolē (13.—14. gs.), Sēlpilī, Tērvetē u. c. Pēc Medvedeva,¹³¹ tas ir stopa bultu 6. tips, kas Novgorodā un Izborskā sastopams 14. gs. slāņos. Šādas bultas sastopamas Vācijā¹³² 12.—16. gs. pieminekļos. Pārējās Lokstenes uzmavas stopa bultas ir lapasveida, ar griezumā rombisku smaili (XXXI tab.: 1, 2). Tās ir 4,8—5,5 cm garas, ar 1,1—1,3 cm platu smaili. Šīs bultas atrastas celtnēs, kas datējamās ar 14. gs. otro un 15. gs. pirmo pusi. Šī paša tipa¹³³ bultu otrs paveids (XXXI tab.: 3) no pirmā atšķiras ar to, ka galviņas lielākais paplašinājums atrodas nevis vidū, bet gan tuvāk smailei. Kā rāda salīdzināmais materiāls,¹³⁴ šī paveida bulta attiecināmas uz 15.—17. gs., bet Lokstenes bulta atrasta ar 15. gs. pirmo ceturksni datētā celtnē.

Vienlaikus ar uzmavas stopa bultām lietotas iedzītņa bultas, vienīgi Lokstenē to atrasts stipri vairāk. Pēc Medvedeva¹³⁵ izstrādātās klasifikācijas, bultas var sadalīt trijos tipos. Medvedeva 15. tipam (5 gab.) raksturīga griezumā kvadrātiska smaile, kuras rombveida plāksnēm apakšējās šķautnes nogludinātas (XXXI tab.: 5, 6; XXXII tab.: 2, 3). Vairākas no šīm bultām atrastas celtnēs, kas pēc atrastajām monētām datētas ar 14. gs. otro pusi. Medvedeva 16. tips (13 gab.) no iepriekšējā tipa atšķiras tikai ar to, ka bultas smaile griezumā ir rombiska (XXXI tab.: 4, 7, 8; XXXII tab.: 4). Bultas atrastas kompleksos, kas attiecas uz 14. gs. otro pusi un 15. gs. sākumu. Medvedeva 17. tipam (4 gab.) raksturīgas bultas ar piramidālu, griezumā rombveida vai kvadrātveida smaili un noapaļotu kakliņu (XXXII tab.: 1). Visi minētie bultu tipi Krievzemē sastopami reti, turpretī Latvijas teritorijā šīs bultas atrastas gandrīz visos pētītajos 13. gs. pilskalnās un senpilsētās (Asote, Tērvete, Koknese, Mežotne, Tanīsa kalns, Jersika u. c.)

un mūra pilis 13.—16. gs. slāpos (Mārtiņsalā, Koknesē, Vecdolē, Altenē, Sēlpilī, Salaspilī, Valmierā, Turaidā u. c.).

Šķēpi dalāmi uzmavas un iedzītņa šķēpos. Uz m a v a s šķēpi (9) pieder dažādiem laika posmiem. Garā uzmava (XXXI tab.: 9) ar nolauztu smaili, spriežot pēc stratigrāfijas, attiecināma uz Lokstenes dzelzs laikmeta periodu un, jādōmā, pieskaitāma 7.—9. gs. šķēpiem ar gari stiepto uzmavas kaklu un rombiskā griezumā lapu.¹³⁶ Uz dzelzs laikmetu stratigrāfiski attiecināma arī lapa (XXXI tab.: 11), kas raksturīga 9.—11. gs. sākuma slaidajiem šķēpiem (Peter-sena E tips). Pārējie uzmavas šķēpi attiecināmi uz viduslaiku periodu. Šie šķēpi (XXXI tab.: 10, 12, 13, 15; XXXII tab.: 17, 19) pārstāv tipu, kam raksturīga apaļa vai šķautņaina uzmava un griezumā rombveida vai lēcveida lapa. Vairāki no šiem šķēpiem Lokstenē atrasti ar 14. gs. otro pusi datētās celtnēs. 13.—14. gs. šī ir Latvijas teritorijā plaši izplatītā šķēpu forma, kas pēc monētām datēta arī citos kompleksos (Mārtiņsala, Dundagas Laukmuiža, Valgales Veģi u. c.).¹³⁷ Šī tipa šķēpi ar apaļu uzmavu Eiropas zemēs¹³⁸ sastopami jau ar 12.—13. gs., 14. gs. tie iegūst astoņskaldņainu uzmavu.¹³⁹ Pēc ieroču pētnieku atzinuma, šie šķēpi domāti bruņu caurduršanai.

Iedzītņa šķēpi pieder pie viena tipa, proti, pie šķēpiem ar trīsstūrveida smaili un griezumā četrstūrīnainu iedzītni, kura gals sāniski saliekts taisnā leņķī (XXXI tab.: 14, 16—19; XXXII tab.: 18). Šie šķēpi, ko dēvē arī par šautrām (сулиця), bija domāti galvenokārt medībām. Lokstenes šautras datējamās ar 14.—15. gs. sākumu. Šo datējumu apstiprina citi atradumi Latvijā (Valgales Veģi¹⁴⁰ — 14. gs., Salaspils¹⁴¹). Te gan jāatzīmē, ka lapasveida šautras ar griezumā rombisku vai trīsstūrveida lapu Latvijā,¹⁴² tāpat kā Krievzemē,¹⁴³ sastopamas jau kopš 12.—13. gs. Īpatnēja ir kāda šautra, kas izkalta no divpusīgas vīles (XXXIV tab.: 11). Šautras garums 12 cm, platums 2 cm. Šautras lapa trīsstūrveida, griezums tai ovāls, ar smailu četrstūrīnainu iedzītni.

Atrasti arī 16 dzelzs ledus pieši (XX tab.: 9, 10; XXXII tab.: 7; XXXIII tab.: 1, 2), galvenokārt virsējās kārtās, daži apakšējā horizontā iegūtie pieši jādōmā, iejaukti no augšējām kārtām. Visi šie ledus pieši praktiski pieder pie viena tipa, tāpēc var pieņemt, ka tie datējami ar pils apdzīvotības laiku — 14.—15. gs.¹⁴⁴

Par ledus piešiem sauc arī priekšmetus ar trim smailiem, atliektiem galiem. Uzska, ka šos trīszuburainos ledus piešus ziemā piesēja pie apaviem staigāšanai pa slidenu ceļu vai ledu. Lokstenē divi atrastie trīszuburainie ledus pieši darināti no dzelzs plāksnes, kurai viens gals pāršķelts un atplēsts (XX tab.: 11; XXXII tab.: 8). Stratigrāfiskie novērojumi šos ledus piešus ļauj attiecināt uz pils periodu, jo hronoloģiski agrākie vēlā dzelzs laikmeta pieši pieder pie cita šī izstrādājumu tipa. Lokstenes piešiem analogija konstatējama ar Mārtiņsalas un Salaspils ordeņa pils 13.—15. gs. piešiem.

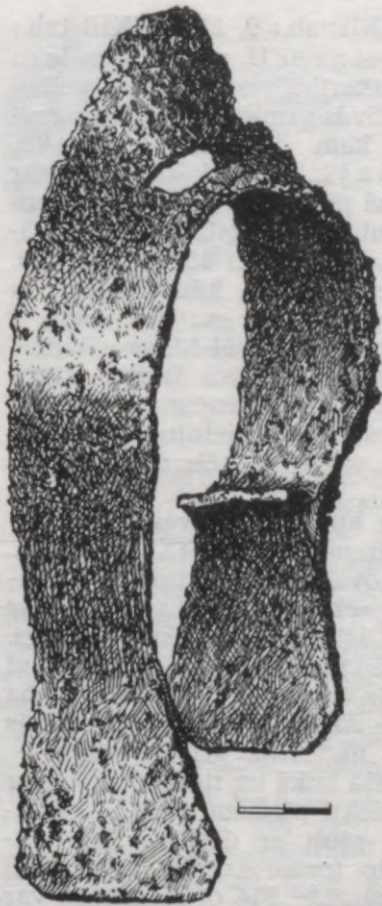
Jātņieka pieši (11) atrasti lielākoties fragmentāri. Iegūti tikai četri pieši, par kuru formu gūstams pilnīgs priekšstats (XX tab.: 13; XXXII tab.: 10; XXXIII tab.: 5, 6). Nozīmīgi ir arī to fragmentāro piešu atradumi, kam saglabājusies piešu būtiskākā daļa ar

dzelksni vai ritenīti (XXXII tab.: 9, 11; XXXIII tab.: 3, 4). Lokstenes pieši ir vai nu ar U, vai V veida loku un liektiem pleciem. Atkarībā no dzelkšņa veiduma piešus var sadalīt divās grupās. Pie pirmās grupas pieskaitāmi pieši, kam dzelksnis konisks, piramidāls vai apaļš, ar valnīti. Piesis ar U veida loku, kas ir vienā plaknē ar garu, smailē koniski pārsnīnātu dzelksni (XXXII tab.: 9), stratigrāfiski datējams ar 14. gs. beigām un 15. gs. sākumu. Šis piesis pārstāv arhaisku formu, kāda Vidus- un Rietumeiropā¹⁴⁵ raksturīga 9.—11. gs.; Krievzemē¹⁴⁶ šīs formas pieši retumis sastopami vēl 13. gs. sākumā. Kā rāda atradumi kuršu ugunskaļos Durbes Dīros 12./13. gs.,¹⁴⁷ Pasilciemā¹⁴⁸ un Vilcumuižas ezerā¹⁴⁹ (13.—14. gs.), šī tipa piešus kurši lietojuši vēl 13.—14. gs. Tāpēc Lokstenes piešu tik vēls datējums izbrīnu neizraisa.

Piesis, kam dzelksnī ir apaļš manšetveida pārsnīnājums, bet cilpiņā iegarens caurums (XXXIII tab.: 6), pieder, pēc Kirpičņikova, pie IV A tipa un stratigrāfiski attiecas uz pils sākuma periodu vai pat uz vēlo dzelzs laikmetu un datējams ar laiku no 12. gs. līdz 14. gs. sākumam. Uz šo pašu laiku attiecināmi divi pieši ar dzelksni, kam ir četrstūra piramīdas forma (XXXIII tab.: 4). Līdzīgs Asotes pilskalnā¹⁵⁰ iegūtais piesis datēts ar 12./13. gs. miju, arī Krievzemē¹⁵¹ līdzīgi pieši lietoti šai pašā laikā un tiek uzlūkoti par smagās kavalērijas jātnieku piešiem. Tāpat Lokstenes materiāls rāda, ka pieši ar dzelkšņu pārsnīnājumiem un piramidālo formu Latvijā lietoti vēl vismaz 14. gs. pirmajā pusē.¹⁵² Pie otrās grupas var pieskaitīt piešus (4 gab.), kam dzelkšņu vietā ierīkots ritenītis (XX tab.: 13; XXXII tab.: 10, 11). Lokstenes pieši ar ritenīti pēc stratigrāfiskiem novērojumiem datējami ar 14. gs. un 15. gs. sākumu. Tas nav pretrunā ar analogijām Latvijā un kaimiņu zemēs,¹⁵³ Lokstenes pieši ar ritenīti pēc staru skaita, kas pārsniedz 10, pēc visiem norādījumiem nevar būt agrāki par 14. gs., to apstiprina arī Vācijas 14.—15. gs. materiāli.¹⁵⁴

Dzelzs laužņi, kas saistāmi ar zirgu mutes dzelžiem, atrasti fragmentārā veidā (2). Saglabājušies, pirmkārt, divposmu locekļi, kas darināti no griezumā četrskaldņu stienīšiem ar S veidā atliektiem galiem (XXXIII tab.: 11), otrkārt, saglabāties tikai viens locekļis (XXXII tab.: 13). Spriežot pēc atradumu stratigrāfijas, pirmie iemauktu dzelži attiecināmi uz viduslaiku periodu, kamēr atsevišķais locekļis iegūts dzelzs laikmeta celtnes vietā. Ar zināmu ticamības pakāpi kā pie laužņiem piederīgus var uzlūkot vairākus atrastos dzelzs riņķus (XXXIII tab.: 8), kuru diametrs ir 7,4 cm. Šādi riņķi parasti noslēdza div- vai trīsposmu mutes dzelžus, kā konstatēts visiem iemauktiem, kas saglabājušies veseli.¹⁵⁵

Dzelzs kāpslim (64. att.), kas stratigrāfiski datējams ar 15. gs. sākumu, raksturīga plata masīva loka stīpa (3 cm), kurai brīvi stāvošie gali ir paplašināti. Zīmīgi, ka atšķirībā no vēlā dzelzs laikmeta kāpšļiem, kam pēdas plakne loka lejas daļā, Lokstenes kāpslim tā atradusies gandrīz pret loka vidu. Garenais caurums kāpšļa piestiprināšanai atrodas loka augšējā daļā, kur tam ir ieapaļš, zābakam piegulošs pacēlums. Šķiet, līdzīga tipa kāpslis, no kura saglabājusies tikai pēdas plakne, iegūts Vecdoles pilī¹⁵⁶ (14. gs.). Tiešu analogiju šiem 14.—15. gs. masīva-

64. att. Lokstene.
Kāpslis.

jiem kāpšļiem nav, tomēr jādomā, ka tie saistāmi ar Livonijas perioda vācu kavalērijas apbruņojumu.¹⁵⁷

Atrasti 13 fragmentāri un viens vesels zirga pakavs. Tie visi pieder pie viena tipa, kam ir ovāls loks (XX tab.: 12; XXXII tab.: 14—16; XXXIII tab.: 12—14, 16). Pakavi 10 cm gari, 8 cm plati ar 6—8 naglu caurumiem un piramidāliem dzelksņiem abos pakava loka galos. Kaut gan šie pakavi iegūti dažādā dziļumā, to koncentrācija gar pils ziemeļu sienu (turpat, kur ledus pieši) un lielā līdzība formā vedina tos attiecināt uz mūra pils pastāvēšanas laiku. Šādu pieņēmumu atbalsta arī analogijas. Šī tipa pakavi Latvijas teritorijā plašāk ieviešas tikai ar 13.—14. gs.¹⁵⁸ — Mārtiņsalā (vairāk nekā 20 no 13.—15. gs.), Altenē (14.—15. gs.). Kā liecina atradumi Koknesē un Sēlpilī, šī tipa pakavi sastopami vismaz līdz 17. gs. beigām. Ārpus Latvijas šie pakavi plaši sastopami viduslaiku Eiropā (Vācijā¹⁵⁹ kopš 10./11. gs. līdz 15. gs., Čehijā¹⁶⁰ 13.—14. gs. u. c.).

Neskaidra nozīme ir kādam garam tordētam stienītim ar riņķi galā (XXXII tab.: 20 — laužņu (?) daļa), stratigrāfiski tas attiecas uz 14. gs. pirmo pusi.

ROTAS

Kaklariņķi (3) atrasti fragmentāri, tie pieder pie diviem tipiem. Divi kaklariņķu fragmenti (XXXV tab.: 26; XXXIX tab.: 19) sastāv no masīvas, griezumā apaļas stieples, kas notīta ar griezumā trīsšķautņainu stieplīti. Abi kaklariņķa fragmenti iegūti dzelzs laikmeta slānī, pie tam viens 2. pavārda

celtnē. Skaidrs, ka abi kaklariņķu fragmenti pārstāv vienu bronzas kaklariņķu tipu, proti, ar seglu un kāša galiem, kurš galos notīts ar stieplīti. Šādi kaklariņķi¹⁶¹ datējami ar 7. gs. Tie galvenokārt izplatīti latgaļu teritorijas rietumu daļā.¹⁶²

No divām stieplēm vīta kaklariņķa loks varētu būt dzelzs laikmeta slānī iegūts fragments (XXXVI tab.: 26).

Važiņas atrastas triju tipu. Divus vienu otrā ievērtus rievotus cilindriņus, ko no vienas puses noslēdz griezumā profilēts gredzens (XXXVIII tab.: 35), jāuzlūko par vidējā dzelzs laikmeta beigu posma no rievotiem cilindriņiem darinātas vienrindas važiņas daļu. Šī tipa važiņa tuvāk aplūkota, aprakstot Mežmalu un Priedaines rotas. Otrā ir tipiskā divrindu važiņa (XXXVIII tab.: 45), līdzīga Oliņkalna atradumiem. Šāda tipa važiņas lietotas vēl 13. gs.¹⁶³ Lokstenes važiņa varētu attiekties uz 13.—14. gs.

Atrasts arī viens ar 14. gs. pirmo pusi datējams stienīšu važiņas loceklis, kas darināts no griezumā apaļa stienīša ar ieapaļām cilpiņām abos galos. Tuvākas analogijas tam rodamas Asotes¹⁶⁴ atradumos (13. gs.).

Važturis (XXXVII tab.: 22), segmentveida formas, ar trim izvīzījumiem važiņu piekārsanai, pieder pie važturu tipa, kādi parādās jau vidējā dzelzs laikmeta beigās¹⁶⁵ un ir lietošanā arī vēlākajos gadsimtos, īpaši latgaļu un lībiešu apdzīvotajā teritorijā.¹⁶⁶ Šādi važturi reizēm konstatēti kopā ar rotadātām. Lokstenes važturis atrasts ar 15. gs. pirmo pusi datētā celtnē, tomēr nav izslēgts, ka tas tur iekļuvis no dzelzs laikmeta kultūras slāņa.

No rotaslietām visvairāk atrasts piekariņš. Pēc materiāla piekariņus var iedalīt metāla, stikla, māla, raga un kaula piekariņos. Masveidīgākie ir no krāsainā metāla (bronzas) darinātie piekariņi. Pēc formas bronzas piekariņus var iedalīt trapecveida mēlītēs, zvārgulišos, rombveida, apaļajos u. c.

Trapecveida mēlītes (52) varētu iedalīt divās lielās grupās: īsajās, kas pēc savas formas tuvojas trīsstūrim (XXXVII tab.: 19; XXXVIII tab.: 21), un garenajās vai garajās, kuru forma ir trapece vai garens četrstūris (XXXVII tab.: 24—36; XXXVIII tab.: 18—20, 25—29 u. c.). Īsās mēlītes (5) parasti ir gludas un atgādina Oliņkalnā atrastās dzelzs laikmeta trapecveida mēlītes, kādas latgaļu teritorijā zināmas kopš 7. gs. Viena no šī tipa mēlītēm atrasta 11. krāsns celtnē, kas attiecināma uz vidējā dzelzs laikmeta beigu posmu. Mēlīte ar izspiestu punktu divām rindām apakšējā daļā (XXXIX tab.: 9) līdzīga tām mēlītēm, kas iegūtas 7.—9. gs. garajos kurgānos Smolenskas apgabālā.¹⁶⁷

Garenās trapecveida mēlītes pēc ornamenta var dalīt vairākos tipos: 1) gludās, 2) ar iegravētu ornamentu, 3) ar izspiestu punktiņu ornamentu.

Gludo mēlišu (10) (XXXVII tab.: 18, 24; XXXVIII tab.: 20) izmēri ir šādi — garums 1,8—6,1 cm, platums 1,2—1,5 cm. Pēc celtnu senlietu kompleksa, kurš datējams pēc atrastajām monētām, gludās mēlītes attiecināmas uz 14. gs. otro pusi. Garenās mēlītes Latvijas teritorijā parādās jau 12. gs. otrajā pusē (Daņilovkā)¹⁶⁸ pie kaklariņķa ar noplacinātiem galiem. Tomēr plašāk tās lietotas 13.—14. gs. (Annas Bundzēni, Lejasciema Krampāni u. c.). Mēlītes ar

gravētu ornamentu (3) no iepriekšējām atšķiras tikai ar rotājumiem. Sastop kā trisinātu likloci, tā iegravētus krustus (XXXVII tab.: 36; XXXVIII tab.: 18, 19). Šī tipa mēlītēm ir tiešas analogijas ar vairākiem 13. gs. atradumiem (Asote,¹⁶⁹ Jersika¹⁷⁰ u. c.). Mēlītēm ar izspiestu punktiņu ornamentu trīs varianti. 18 mēlītēm izspiestie punktiņi garenvirzienā sadalīti trijās joslās (XXXVII tab.: 20, 21, 26, 29; XXXVIII tab.: 25—28; XXXIX tab.: 7). Vairākas šī tipa mēlītes atrastas celtnēs, kas datētas ar 14. gs. otro pusi/15. gs. sākumu. 11 mēlītēm bez tam vēl apakšgalā ir trīs simetriski izvietoti apaļi izciļņi (XXXVII tab.: 24, 25, 29—33; XXXVIII tab.: 29). Arī šī tipa vairākas mēlītes atrastas celtnēs, ko pēc monētām var datēt ar 14. gs. otro un 15. gs. pirmo pusi.

Vienai mēlītei izspiestie punktiņi garenvirzienā izkārtoti vienā rindā (XXXVII tab.: 35).

Mēlītes ar izspiesto ornamentu plaši sastopamas Austrumlatvijas 14.—15. gs. pieminekļos kā pilskalnās un pilīs (Tanīsa kalns,¹⁷¹ Sēlpils, Altenē u. c.), tā kapulaukos un kapsētās (Mārtiņšalas 35. kaps, Zaubes Bērmuižas 3. un 10. kaps, Taurupes Vecmuižnieki, Dzelzavas Strūgukalns¹⁷² u. c.). Pēc formas, hronoloģijas un ornamenta mēlītēm ar izspiestajiem punktiņiem tuvu stāv važiņu sadalītājs vai piekariņu starplocēklis (XXXVIII tab.: 24; XXXIX tab.: 10, 13). Šādi starplocēkļi atrasti Alsviķu Lieļajā mežā, Kaivas Leišu kapos, Dzelzavas Strūgukalnā u. c.

Zvārguliši (19). Zvārgulišus var iedalīt divās grupās pēc šķēluma veida. Atrasts tikai viens zvārgulītis ar vienkāršo šķēlumu (XXXVIII tab.: 45). Tas ir lodveida, ar apaļu lokveida cilpiņu un koncentriskām svītrām. Zvārgulītis atrasts dzelzs laikmeta slānī un pēc analogijām¹⁷³ datējams ar 12.—13. gs. Zvārgulišiem ar krusta šķēlumu ir bumbierveida forma ar apaļu lokveida (XXXVII tab.: 12, 15; XXXVIII tab.: 49) vai garenu četrstūrainu cilpiņu piekārsanai (XXXVII tab.: 16, 17; XXXVIII tab.: 46—48; XXXIX tab.: 6). Dažkārt zvārgulišus atrod kopā pa divi, savienotus ar S veidā izlocītu turētāju (XXXVII tab.: 13, 14). Vairāki zvārguliši ar krusta šķēlumu atrasti celtnēs, kas pēc monētām datējamās ar 14. gs. otro pusi un 15. gs. sākumu. Šo Lokstenes zvārgulišu datējumu apstiprina plašs salīdzināmais materiāls no Latvijas viduslaiku pieminekļiem (Mārtiņšalā tie sastopami jau kopš 12. gs. otrās puses, bet ļoti plaši 14. gs.—15. gs. sākumā¹⁷⁴ kā piekariņi pie zirdziņiem). Ušura Zviedru kapulauka 12. kapā (kopā ar 14. gs. trešā ceturkšņa monētu), Sēlpilī, Koknesē u. c., Lietuvā¹⁷⁵ (14.—16. gs.), senprūšu apdzīvotā teritorijā¹⁷⁶ (13. gs. beigās—15. gs.), Krievzemē¹⁷⁷ (13.—14. gs.), Vācijā¹⁷⁸ (14.—16. gs.) u. c. Zvārgulišu nēsāšana Austrumbaltijā apliecināta arī vēl 16. gs., kad pie jostas piesietus zvārgulišus nēsājušas jaunas precību gados.¹⁷⁹

Rombveida piekariņi (12) pēc darinājuma veida un ornamentācijas savā starpā visi nav līdzīgi. Pēc darinājuma veida šie piekariņi var būt darināti no vienas (XXXVII tab.: 1, 2, 4, 5) vai divām kopā sakniedētām plāksnītēm (XXXVII tab.: 6—10). Pēc ornamenta starp Lokstenes rombveida piekariņiem var izdalīt septiņus tipus. Pie pirmā tipa pieder piekariņi ar gludu vidu un izspiestu punktiņu rindu gar malām (XXXVII tab.: 10); tāds piekariņš atrasts

celtnē, kas datējama ar 15. gs. pirmo ceturksni. Otrā tipa piekariņiem punktiņu rinda gar malām un četri vidū simetriski izvietoti apaļi izciļņi, kurus citu no cita atdala pretējos stūrus savienojošas punktiņu rindas (XXXVII tab.: 7), tāds piekariņš atrasts ar 15. gs. pirmo pusi datētā celtnē, un analogijas tam ir ar rombveida piekariņu Pļaviņu Kalnapeļņos,¹⁸⁰ Raunā¹⁸¹ u. c. Piekariņi ar izspiestu punktiņu rindu gar malām un pieciem vidū simetriski izvietotiem apaļiem izciļņiem pieskaitāmi pie trešā tipa (XXXVII tab.: 1, 2, 4; XXXVIII tab.: 22). Viens no šādiem piekariņiem atrasts celtnē, kas datējama ar 14. gs. otro pusi. Līdzīgi piekariņi atrasti Jersikas pilskalnā¹⁸² u. c. Ceturtā tipa piekariņiem pieci simetriski izvietoti apaļi izciļņi, kurus ierobežo sīku izspiestu punktiņu ornaments (XXXVII tab.: 5). Līdzīgs piekariņš¹⁸³ atrasts Asotes pilskalna 13. gs. slānī. Piektā tipa piekariņiem izspiestu punktiņu rinda gar malām un pieci vidū simetriski izvietoti izciļņi, kurus ierobežo sīku izspiestu punktiņu ornaments (XXXVII tab.: 6). Divi šī tipa piekariņi, kas savienoti ar divkāršu S veida turētāju, atrasti ar 15. gs. pirmo ceturksni datētā celtnē. Līdzīgi piekariņi atrasti Pļaviņu Kalnapeļņos.¹⁸⁴ Pie sestā tipa pieder piekariņi ar divām paralēlām izspiestu punktiņu rindām gar malām un pieciem vidū simetriski izvietotiem apaļiem izciļņiem, kas savienoti ar izspiestu sīku punktiņu ornamentu (XXXVII tab.: 9). Šāds piekariņš atrasts celtnē, kas datējama ar 15. gs. pirmo ceturksni. Septītā tipa piekariņiem divas paralēlas izspiestu punktiņu rindas gar malām un pieci vidū simetriski izvietoti apaļi izciļņi (XXXVII tab.: 8). Līdzīgi piekariņi atrasti Jersikas¹⁸⁵ un Asotes¹⁸⁶ pilskalnās (13. gs. slānis) u. c. Kā izriet no analogijām, rombveida piekariņi 13.—15. gs. galvenokārt atrasti latgaļu, arī libiešu¹⁸⁷ teritorijā. Ārpus Latvijas tie zināmi senprūšu zemē.¹⁸⁸

Atrasti tikai divi apaļie piekariņi. Viens no tiem (XXXIX tab.: 12) ar sīku izspiestu punktiņu rindu gar malu un lielāku apaļu izcilni centrā pēc pārējiem atradumiem datējams ar 14. gs. Otrs, fragmentārs, šķiet, bijis ar divu izspiestu rindu gar malu un ar piecu apaļu izciļņu ornamentu centrā, aptuveni kā Asotes pilskalnā atrastais (13. gs.).¹⁸⁹

Krustiņi (4) atrasti triju tipu. Bronzas krustiņi ar trijlapu galiem (XXXVII tab.: 23; XXXVIII tab.: 17) atlieti ar vienu ornamentētu un otru gludu pusi. Gar krustiņa malām sīku rievīņu ornaments, bet centrā reljefs krusts. Krustiņi atrasti ar 14. gs. beigām un 15. gs. sākumu datētās celtnēs. Paralēles šiem krustiņiem rodamas viduslaiku pieminekļos gar Daugavu. Kaut gan šie krustiņi ir stipri līdzīgi Krievzemes šāda tipa krustiņiem, spektrālā analīze liecina, ka tie darināti uz vietas.¹⁹⁰ Atrasts viens baltmetāla krustiņš ar taisniem, neregulāriem galiem un skaidri redzamām lējuma šuvēm (XXXVIII tab.: 16), krustiņa izmēri — garums 3,0 cm, platums 1,8 cm, biezums 0,3 cm, tas datējams ar 15. gs. pirmo pusi. Spriežot pēc rupjās, it kā nepabeigtās apstrādes, tas uzskatāms par vietējo ražojumu. Ar 14. gs. beigām un 15. gs. sākumu datējams fragmentārs ziedveida piekariņš ar trim krustveidā izkārtotām «lapiņām» (XXXVIII tab.: 15).

Krellēs pēc sastāva iedalāmas māla (36), stikla (27), bronzas (1), dzintara (1) krellēs. Māla krellēs

pārsvarā gredzenveida, griezumā segmentveida (XLI tab.: 1—6, 9—13), vienīgi dažas ir cilindriskas vai apaļas. Lielākais māla krellišu vairums atrasts dzelzs laikmeta slānī, pie tam vairākas tieši šī laika celtņu vietās. Tomēr vairāk nekā 10 krelles, kas pēc formas neatšķiras no minētajām, atrastas arī starp viduslaiku senlietām.

Stikla krelles ir gredzenveida, apaļas, bikoniskas un cilindriskas. Gredzenveida (21) griezumā segmentveida stikla krelles (X tab.: 7, 8, 15, 17—41) ir gan brūnganas, pelēcīgas, zilas, gan arī dzeltenas. Gredzenveida zilās un dzeltenās krelles ir līdzīgas Oliņkalna krellēm. Necaurspīdīgās tumšas nokrāsas pelēcīgās un brūnganās raksturīgas viduslaikiem; kā rādīja citu atrasto līdzīga tipa krellu analīzes, to sastāvā ir K—Ca—Mg—Si stikls. Šāds stikla sastāvs raksturīgs vācu amatnieku izstrādājumiem.¹⁹¹ Daudz šī tipa stikla krellu atrasts viduslaiku perioda apbedījumos kaklarotu sastāvā. Vairākas šī tipa krelles atrastas ar 14. gs. datētās celtnēs.

Vienīgā dzintara krelle (XLI tab.: 14) atrasta pamatradzes līmenī, tāpēc domājams, ka attiecināma uz dzelzs laikmetu. Savrup stāv viena četrposmu bronza krelle (XLI tab.: 16).

Atrasts 21 kauri gliemežvāciņš, kas kopā ar stikla krellēm veido kaklarotu. Iespējams, ka daži apakšējā slānī iegūtie kauri gliemežvāki attiecināmi uz dzelzs laikmetu (latgaļu teritorijā tie sastopami kopš 7.—8. gs.), tomēr lielākais vairums atrasti ar 14. gs. un 15. gs. sākumu datētās celtnēs (XXXV tab.: 14, 15) vai viduslaiku slānī. Kauri gliemežvāki bagātīgi atrasti Latvijas viduslaiku perioda kapsētās kā sieviešu kaklarotu sastāvdaļa, it īpaši latgaļu teritorijas rietumu daļā.¹⁹² Iegūti arī kaula un raga piekariņi (6). Tie darināti gan no dzīvnieka zoba (XXX tab.: 21, 22; XXIX tab.: 23), gan no apaļajiem locītavu kauliem (XXIX tab.: 24, 25). Spriežot pēc stratigrāfiskiem novērojumiem, šie piekariņi attiecināmi uz viduslaiku periodu. Kā liecina salīdzināmais materiāls no Asotes pilskalna,¹⁹³ pēc 12. gs. pazīmēm pieaug atrasto dzīvnieka zobu piekariņu skaits, liecinot, ka viduslaikos, neraugoties uz intensīvo kristīgās ticības sludināšanu, joprojām saglabājās pagāniskās tradīcijas, kas atspoguļojās dažādu amuletu un piekariņu nēsāšanā. Vietējo iedzīvotāju pieķeršanās senču dieviem un seno tradīciju saglabāšana bija viena no ekspluatēto ideoloģiskās cīņas formām pret apspiedējiem.

Dzelzs spieķadatas (9) pēc formas nav vienveidīgas. Var izdalīt trīs četrus tipus. Visvairāk atrasts spieķadatu (XXXIV tab.: 3, 4, 6, 7; XXXV tab.: 3), kam garenī ovālā galva ar gliemežīti attiecībā pret adatas stāvu ir mazliet atliekta. Pēc stratigrāfijas adatas datēt grūti, jo tās atrastas kā apakšējā slānī, tā arī sajauktajā virskārtā. Lokstenes spieķadātām ar garenī ovālo un gliemežīšveida sātinumu paralēles rodamas vidējā dzelzs laikmeta¹⁹⁴ latgaļu un zemgaļu kapos Taurenas Lazdiņos, Sāvienā, Dobeles Ošos u. c. Spriežot pēc tā, ka šī tipa rotadatas (XLIV tab.: 11) atrastas Priedaines kapulauka 3. kapā (7.—8. gs.), var diezgan droši pieņemt, ka Lokstenes dzelzs spieķadatas ar garenī ovālo atliekto galvu attiecināmas uz vidējā dzelzs laikmeta otro pusi. Šādas adatas ārpus Latvijas baltu cilšu apgabalos sastopamas jau agrajā dzelzs laik-

metā.¹⁹⁵ Tās pazinušas arī slāvu ciltis.¹⁹⁶ Retāk sastopamas dzelzs spieķadatas, kam apaļā galva notīta ar bronzas stieplīti (XXXV tab.: 6), kā liecina atradumi Slatē, Boķos, arī tas ir tipisks vidējā dzelzs laikmeta atradums¹⁹⁷ sēļu kapulaukos.

Retāk Latvijas teritorijā sastopamas dzelzs spieķadatas, kam mazā galva pieliekta pie taisnā vai augšdaļā atliektā adatas stāva (XXIII tab.: 1, 3).

Tā kā šī tipa rotadata atrasta arī Ķentē,¹⁹⁸ Lokstenes adata attiecināma uz vidējo dzelzs laikmetu. Iespējams, ka šī tipa adatas bija pazīstamas jau agrajā dzelzs laikmetā, kā to liecina atradumi kaimiņu zemēs¹⁹⁹ (Baltkrievijā 2.—5. gs.). Reta Latvijas apstākļos ir rotadata ar atliektu un saspiestu mazu spieķveida galvu (XXXV tab.: 1—2). Šie atradumi iegūti Lokstenes kultūras slāņa apakšējā daļā. Tomēr šīs spieķadatas diezin vai būs datējamas agrāk par vidējo dzelzs laikmetu, jo netālu no tām atrastas divas dzelzs krukadatas (XXXV tab.: 4, 5), kuras arheologi²⁰⁰ parasti datē ar 7.—9. gs. Te gan jāatzīmē, ka līdzīga tipa spieķadatas ar mazu galvu Baltkrievijā²⁰¹ sastopamas 2.—5. gs. pieminekļos.

Stopasaktas pārstāv divi pusfabrikāti. Spriežot pēc saktas stiegras platuma un griezuma (XXXVI tab.: 1), var pieņemt, ka šī saktas sagatave attiecas uz 8. gs.²⁰² Vēlāka tā nevarētu būt, jo kopš 9. gs. saktas stiegra kļūst vairāk izliekta, vidusdaļā izteikti platāka un vairāk noplacināta, kamēr Lokstenes saktas stiegras sagataves lokam pret vidu ir vienmērīgs paplatinājums, kam trīsstūrveida griezumums. Grūtāk ir noteikt otras stopasaktas (XXXVI tab.: 2) sagataves vecumu. Sagatavei izvēlēta četrstūraina 8,6 cm gara, 1,9 cm plata un 0,5 cm bieza bronzas plāksnīte, kas jau apstrādāta, veidojot stopasaktas pēdai raksturīgo izliekumu. Jāšaubās, vai šī sagatave būtu izmantota 8. gs. saktu darināšanai, jo tām adatas turētāja daļa ir gara. Turpretī Lokstenes sagatavei šī daļa ir īsa, tāpēc hipotētiski jāpieņem, ka pusfabrikāts varētu būt izmantots hronoloģiski agrāku, 5.—6. gs. stopasaktu²⁰³ gatavošanai. Te jāatzīmē, ka stopasaktas sagatave atrasta kopā ar 5.—6. gs. manšetveida aproci (XXXVI tab.: 19).

Plašāko saktu grupu veido pakavsaktas (17), kas pēc galu veidojuma iedalāmas sekojošās apakšgrupās: 1) ar atrotītiem galiem, 2) daudzskaldņu galiem, 3) zvērgalvu galiem, 4) pogu galiem. Pakavsaktas ar atrotītiem galiem pēc loka veidojuma dalāmas trijos tipos. Pirmkārt, saktas ar šķērsriezumā apaļu loku (XXXVI tab.: 3, 7) atrastas Lokstenes dzelzs laikmeta slānī un ir aptuveni līdzīgas Oliņkalna (skat. VII tab.: 11) saktai. Sakta ar šķērsriezumā tordētu loku (XXXIX tab.: 17) arī iegūta dzelzs laikmeta slānī. Spriežot pēc šī tipa saktām, kas atrastas Radžu kapulaukā (XLV tab.: 1; XLVII tab.: 8; XLVIII tab.: 6 u. c.), sakta attiecināma uz 10.—11. gs. Pakavsakta ar atrotītiem galiem un šķērsriezumā četrstūrainu loku (XXXVI tab.: 12) atrasta celtnē, kas pēc monētas datējama ar 14. gs. pirmo pusi. Kā liecina atradumi Tērvetes pilskalnā,²⁰⁴ šī tipa saktiņas Latvijas teritorijā pazīstamas kopš 13. gs. Tāpat kā Oliņkalnā (VII tab.: 14), arī Lokstenē atrasta kāda no apaļas bronzas stieples darināta saktiņa (XXXV tab.: 25), kas saliekta pakavveidā ar savstarpēji sakabinātiem galiem. Spriežot pēc kopatradumiem, tā attiecināma uz viduslaiku periodu. Viena pakavsakta

ar maziem daudzskaldņu galiem un šķērsgrīzumā rombisku loku (XXXV tab.: 24) pēc loka ornamenta ir ļoti tuva 11. gs. šī tipa saktām.²⁰⁵ Divas pakavsaktas ar stilizētiem zvērgalvu galiem un tordētu loku attiecināmas uz 14. gs. sākumu. Svarīgi, ka viena no šīm saktām (XXXVI tab.: 11) atrasta celtnē, kas datēta ar 14. gs. pirmo pusi. Pakavsaktas ar stilizētiem zvērgalvu galiem jau sastopamas 12.—13. gs. (Mārtiņsalas pils un kapulauks, Asotes pilskalns²⁰⁶ u. c.). Tomēr šīs saktas no Lokstenes saktām atšķiras ar loka veidojumu: ja 12.—13. gs. saktām tas ir tordēts, tad 14. gs. saktām loks ir ar tordējuma imitāciju. Saktas ar tordējuma imitāciju vai vienkāršu gludu loku sastopamas arī citos Latvijas 14. gs. pieminekļos (Valgales Veģi,²⁰⁷ Dundagas Laukumuiža, Stukmaņu Vīnakalns²⁰⁸ u. c.).

Atšķirīgi veidota pakavsakta ar stilizētiem zvērgalvu galiem, kam galvas iezīmē riņķi ar reljefām austiņām (XXXV tab.: 23). Tā kā šī saktiņa atrasta 3. krāsns celtnes tuvumā, to var datēt ar 15. gs. sākumu. Lielāko daļu pakavsaktu (6) sastāda saktas ar pogu galiem, loks tām gandrīz visām (XXXV tab.: 22; XXXVI tab.: 4, 5, 8, 9) ar imitētu tordējumu. Trim šīm saktām (XXXV tab.: 4, 8, 9) zināms precīzs datējums, jo tās iegūtas celtnēs ar 14. gs. beigū/15. gs. sākuma monētām. Kā rāda viduslaiku kapsētu materiāls (piemēram, Mārtiņsala,²⁰⁹ Kazdangas Roni,²¹⁰ Valgales Veģi u. c.), šīs pakavsaktas veids 13.—14. gs. bijis sastopams arī citur Latvijas teritorijā. Vienai no saktām ar pogu galiem loks ir griezumā rombisks (XXXVI tab.: 10). Tā kā šī sakta iegūta saļauktā dzelzs laikmeta slānī, nav izslēgts, ka sakta datējama ar vēlā dzelzs laikmeta pirmo pusi.

Riņķasaktas (4) un, iespējams, dažas pie šīs saktas veida piederīgās zolas atrastas starp viduslaiku atradumiem. Pēc loka veidojuma tās var iedalīt plakanajās un velvētajās. Plakanā sakta ar šauru loku (XXXVI tab.: 13) atrasta celtnē, kas attiecas uz 14. gs. otro pusi, turpretī maza baltmetāla saktiņa (XXXV tab.: 17) datējama ar 15. gs. sākumu. Velvētās saktas, kam loka vidusdaļa vaļņveidā izspiesta uz augšu (XXXIX tab.: 14, 15), attiecināmas uz 14.—15. gs. sākumu. Riņķasaktas Latvijas teritorijā parādās ar 12. gs. otro pusi un atspoguļo vietējo iedzīvotāju kontaktus ar vāciešiem. Lai gan viduslaikos visu laiku vēl lietotas arī pakavsaktas, 13.—15. gs. arvien biežāk sastop riņķasaktas.²¹¹ Lokstenes riņķasaktām paralēles Latvijas (Tērvete,²¹² Mārtiņsala u. c.) un Lietuvas²¹³ 13.—16. gs. arheoloģiskajā materiālā.

Aproces (13) pieder pie dažādiem tipiem. Aproce ar platu, griezumā trīsstūrveida loku (XXXVI tab.: 20), kam vidus greznots ar garenvirzienā izvietotām reljefu punktiņu rindām, bet gali ar tīklina ornamentu, tipoloģiski datējama ar 3.—4. gs. Pēc H. Mooras²¹⁴ domām, šī aproces tipa dzimtene ir senprūšu zeme (Semba), kur tā sastopama kopš 3.—4. gs. Arī Lietuvā²¹⁵ un Rietumlatvijā²¹⁶ atrastās šī tipa aproces attiecināmas uz šo pašu laiku.

Manšetveida aproces, kas iegūtas Lokstenē (3), pārstāv šī aproču veida divus tipus. Kā rāda atradumi Lietuvā,²¹⁷ manšetveida aproces sākotnējais tips bijis lentveida aproce ar pildītu vidusvalnīti. Šīs aproces iekļaujas 5.—6. gs.²¹⁸ Lokstenē atrastais šīs aproces tipa fragmentārs eksemplārs

(XXXVI tab.: 19), kas ir 6,3 cm garš, 2,2 cm plats un 0,65 cm biezs, jāattiecina uz 5.—6. gs., par ko liecina citi šai laukumā iegūtie atradumi (stopasaktas pusfabrikāts, tīģeļi u. c.). Apmēram uz vienu un to pašu laiku attiecināmas divas citas manšetveida aproces (XXXV tab.: 28; XXXVI tab.: 21). Ņemot vērā manšetveida aproču attīstības tendenci,²¹⁹ kas izpaužas platuma un dobās vidusšķautnes palielināšanas virzienā, tāpat pamatojoties uz analogijām, aproces var datēt ar 8. gs., jo 9./10. gs. aproces ir vēl platākas.²²⁰

Vairākas fragmentāras un deformētas spirālaproces (XXXV tab.: 31—34; XXXVI tab.: 22, 23; XXXIX tab.: 18) darinātas no griezumā trīsstūra vai segmentveida bronzas lentas. Spirālaprocēm ir ilgstošs lietošanas diapazons, piemēram, kuršu teritorijā tās sastopamas no agrā dzelzs laikmeta līdz 14. gs.,²²¹ ieskaitot. Latgaļu teritorijā spirālaproces raksturīgākas ir vidējā dzelzs laikmeta otrajai pusei un vēlajam dzelzs laikmetam. Tomēr, tāpat kā lībiešu, arī latgaļu teritorijā spirālaproces sastopamas vēl 13.—14. gs. (Asote,²²² Mārtiņsala). Lokstenes spirālaproces varētu attiekties kā uz dzelzs laikmeta (XXXV tab.: 34; XXXVI tab.: 22, 23), tā uz viduslaiku periodu (piemēram, XXXV tab.: 32; XXXIX tab.: 18, kas atrastas ar 14. gs. otro pusi datētos objektos vai to tiešā tuvumā). Aproce ar stilizētiem zvērgalvu galiem (XXXV tab.: 27), spriežot pēc platā profilētā loka ar vidusvalnīti, tipoloģiski pieder vēlā dzelzs laikmeta beigām un viduslaiku sākumam (12.—13. gs.). Šādas aproces atrastas Jersikas,²²³ Asotes²²⁴ pilskalnā, Lejasdopelēs²²⁵ u. c. Lokstenes aproce varētu attiekties pat uz vēlāku laiku, jo iegūta ar 15. gs. pirmo pusi datētā celtnē. Aproces fragments (XXXV tab.: 29), kuras loks ir ar tordējuma imitāciju, stratigrāfiski attiecas uz viduslaiku periodu.

Gredzeni (24) iedalāmi spirālgredzenos, gredzenos ar pāresninātu vai paplašinātu priekšpusi un slēgtajos gredzenos. No gredzeniem visvairāk ir spirālgredzenu (XXXV tab.: 11; XXXVIII tab.: 1, 3, 5; XXXIX tab.: 3, 4), kas darināti gan no griezumā trīsstūrainas (1), gan segmentveida (7) vai apaļas stieples (2). Latvijas arheoloģiskajā materiālā spirālgredzenu ir visplašākais lietošanas diapazons. Tie sastopami jau agrajā dzelzs laikmetā.²²⁶ Sākot ar vidējo dzelzs laikmetu, tie droši konstatējami arī latgaļu un sēļu kultūras novadā,²²⁷ kur to vijām raksturīgs trīsstūrveida griezumā, bet laikmeta beigās — arī segmentveida griezumā. Vēlajā dzelzs laikmetā un viduslaikos²²⁸ spirālgredzenu vijām ir kā segmentveida, tā arī apaļš griezumā. Vidējam dzelzs laikmetam varētu piederēt spirālgredzens ar trīsstūrveida griezumu (XXXVIII tab.: 3). Iespējams, ka dažus spirālgredzenus, piemēram, tādus, kas parādīti XXXVIII tab.: 3, 12, tāpat varētu attiecināt uz vēlo dzelzs laikmetu, tomēr vairākums (XXXVIII tab.: 1; XXXIX tab.: 3, 4), kā spriežams pēc visiem atradumiem kopumā, datējami ar 14. gs. un 15. gs. sākumu. Gredzeni ar pāresninātu vai paplašinātu priekšpusi dalāmi vairākos tipos. Piemēram, gredzeni ar pāresninātu pītu priekšpusi (XXXV tab.: 19; XXXVIII tab.: 7) stratigrāfiski un pēc formas²²⁹ varētu attiekties uz vēlā dzelzs laikmeta beigām. Arī Lietuvā šī tipa gredzeni lietoti 12.—14. gs.²³⁰ Gredzeni ar pāresninātu tordētu

priekšpusi (XXXVIII tab.: 8, 9) atrasti celtnē, kas pēc monētas datējama ar 14. gs. sākumu. Šī tipa gredzenu rotājums ar tordējumu, tāpat kā šī tordējuma imitējums, plaši pazīstams visā Latvijas teritorijā vēlajā dzelzs laikmetā²³¹ un viduslaikos (Mārtiņsalā 12.—14. gs., Koknesē 13.—17. gs., Sēlpilī 14.—17. gs., Valgales Veģos 14. gs. u. c.). Gredzeni ar pāresninātu tordētu vai imitēti tordētu priekšpusi²³² sastopami visā Austrumbaltijā kopš 9.—10. gs. un lietoti arī viduslaikos. Krievzemē šie gredzeni sastopami tikai tag. Ļeņingradas un Pleskavas apgabalos.²³³ Gredzeni ar pāresninātu, griezumā trīsstūrveida priekšpusi, kas greznota slīpām svitrām (XXXVIII tab.: 6; XXXIX tab.: 5), atrasti celtnēs, kas datējamās ar 14. gs. beigām/15. gs. sākumu. Līdzīga tipa gredzeni, tikai ar mazliet atšķirīgu ornamentu, Lietuvā²³⁴ zināmi jau no 11.—12. gs. Ikviena no trim atrastajiem gredzeniem ar paplašinātu vairogveida priekšpusi ir atšķirīga veida un ar savu ornamentālo noformējumu. Gredzens ar lielu, vertikālā virzienā ovālu priekšpusi (XXXV tab.: 18), kas greznota ar dobu vidusšķautni un izspiestu punktiņu rindām, kuras ierobežo gredzena malas un vidusšķautni, datējams ar 12.—14. gs. Līdzīgi gredzeni atrasti Taurupes Vecmuižnieku 2. kapā un Dzelzavas Strūgukalna 15. kapā, kuri datējami ar 13. gs.²³⁵ Analoga tipa vairoggredzeni plaši sastopami kuršu ugunskaļos 12.—14. gs. un pēc 12. gs. arī pārējā Latvijas viduslaiku materiālā. Gredzens ar vidēji lielu vertikālā virzienā ovālu priekšpusi (XXXVIII tab.: 10) stratigrāfiski datējams ar 15. gs. pirmo pusi. Gredzens ar vidēji lielu, horizontālā virzienā ovālu priekšpusi (XXXVIII tab.: 11), kas ornamentēta ar izspiestu punktiņu rindām, atrasts ar 14. gs. otro pusi datējamā celtnē. Arī šie abi vairoggredzena tipi pēc savas izveides pieskaitāmi pie kuršu ugunskaļos sastopamām 12.—14. gs. vairoggredzenu formām.²³⁶ Atrasti trīs slēgtie gredzeni. Viens no tiem ir gluds, ar griezumā segmentveida loku (XXXV tab.: 10). Slēgtie gludie gredzeni Latvijas arheoloģiskajā materiālā sastopami agrā dzelzs laikmetā²³⁷ un viduslaiku pieminekļos. Stratigrāfiski Lokstenes gredzens attiecas uz viduslaikiem (14. gs.), arī pēc formas tam lielāka līdzība ar 14.—16. gs. gredzeniem²³⁸ (Darvdedži, Vīnalkalns u. c.). Diviem gredzeniem priekšpuses ieapaļajā paplašinājumā bijis vai nu «stikliņš» (XXXVIII tab.: 13), vai reljefa cilvēka figūriņa (XXXVIII tab.: 14). Abi gredzeni datējami ar 14. gs. otro pusi. Šie gredzeni ar t. s. aci Latvijas arheoloģiskajā materiālā²³⁹ parādās 12. gs. (Lejasdopeles, Koknese) un viduslaikos ir samērā iecienīti. Arī Krievzemē (Novgorodā) gredzeni ar aci vairāk lietoti laikā no 12. līdz 14. gs.²⁴⁰ Gredzenus ar dažāda veida krāsaina stikla acīm viduslaikos sevišķi cienījuši vācieši.²⁴¹ No savdabīgākajām, bet vienkāršākajām 14./15. gs. gredzena formām var atzīmēt gredzenu, kura loks savīts no divām griezumā apaļām stieplītēm (XXXVIII tab.: 2).

Rievotie cilindriņi (5), kas saliekti gredzenveidā (XXXV tab.: 7; XXXIX tab.: 1), stratigrāfiski attiecināmi uz dzelzs laikmetu (vairāki no tiem atrasti šī laika celtnu vietās) un uzskatāmi par grīstes vainaga un kaklarotu sastāvdaļu. Dažas atrastas bronzas stīpiņas (XXXVIII tab.: 34), jādodomā, nāk

no villainēm, jo aplūkojamā novadā (Stukmaņi²⁴²) izgreznotas villaines zināmas vēl no 12./13. gs. mijas. Spirālītes (14) lielākoties darinātas no tievas, griezumā apaļas stieplītes (XXXV tab.: 8; XXXVIII tab.: 33, 37) un attiecināmas uz viduslaiku periodu. Šādas spirālītes lietotas ar krellēm un izšuvumiem rotātās villainēs, 13.—14. gs., kaklarotās kopā ar stikla krellēm, kauri gliemežvākiem u. c. Atrastas arī vairākas bronzas spirālītes, kas darinātas no griezumā trīsstūrveida vai segmentveida stieplītes (XXXV tab.: 9; XXXIX tab.: 2). Šīs spirālītes iegūtas dzelzs laikmeta kultūras slānī, tāpēc diezgan ticami, ka tās varēja būt izmantotas 7.—12. gs. villainu, metāla vainadziņu, galvassegu u. c. apģērbu izrotāšanai.²⁴³

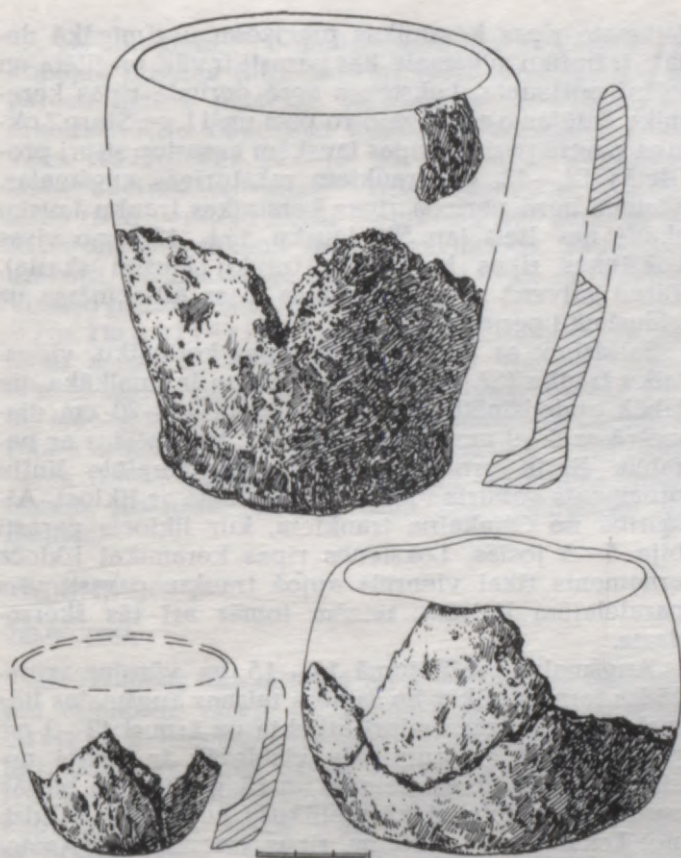
Ar viduslaika perioda vainadziņiem saistāmi trīsstūrainie un četrstūrainie apkalumi (32), kas pēc formas un ornamenta pieder pie vairākiem tipiēm. Trīsstūrainie un četrstūrainie apkalumi ar izspiestu stilizētu akantu ornamentu (XL tab.: 7) datējami ar 14. gs. Līdzīgi apkalumi atrasti Sēlpilī un Baltkrievijas Pienemunē²⁴⁴ 13.—14. gs. kapos, kur tie tiek uzlūkoti par Austrumbaltijai raksturīgiem. Pēc ornamentācijas atšķirīgi ir dažādi rombveida apkalumi (XXXVIII tab.: 42, 43; XXXIX tab.: 8; XL tab.: 1—3), kas datējami ar 14.—15. gs. Līdzīga veida apkalumi, tikai ar atšķirīgu ornamentu, kā vainadziņu apkalumi uz ādas vai tāss pamata, zināmi no šī laika viduslaiku kapsētām (Mārtiņsala, Ikšķile u. c.). Līdzīgam nolūkam varēja kalpot figurālie apkalumi (XXXVIII tab.: 50, 51).

Sprādzes (17) darinātas no dzelzs un ir dažādas konfigurācijas. Spriežot pēc stratigrāfiskiem novērojumiem un analogijām, uz dzelzs laikmetu varētu attiecināt četrstūra dzelzs sprādzes ar ieliektiem sāniem²⁴⁵ (XX tab.: 7), kā arī dažas ovālās un segmentveida²⁴⁶ sprādzes (XX tab.: 6; XXI tab.: 21). Tomēr dzelzs sprādzes, kas pēc formas ir gan četrstūrainas, apaļas, ovālas, iegarenas, ar trīsstūrveida priekšpusi u. c. (XX tab.: 8; XXI tab.: 15—20; XXIV tab.: 16, 17), visplašāk lietotas viduslaikos. Vairākas no tām iegūtas celtnēs, kas datējamās ar 14.—15. gs. Dažādas formas dzelzs sprādzes ir plaši sastopamas ne tikai Latvijas viduslaiku pieminekļos (Mārtiņsala, Koknese, Salaspils u. c.), bet arī Lietuvā,²⁴⁷ Krievzemē,²⁴⁸ Viduseiropā²⁴⁹ u. c.

Daļa Lokstenes apkalumu (XXXVIII tab.: 39—41; XXXIX tab.: 11), jādodomā, uzlūkojami par jostas izgreznojumiem. Apaļie apkalumi jostām viduslaikos lietoti kā Latvijas teritorijā, tā Krievzemē²⁵⁰ u. c. Apaļie apkalumi ar reljefo paaugstinājumu (XL tab.: 5, 9), kas datējami ar 14. gs. otro pusi, tāpat kā garenie plāksņveida apkalumi (XL tab.: 8, 27; XXXVIII tab.: 44), varēja noderēt kādu koka priekšmetu (šķirstiņu, uzgaļu) apkalšanai un izgreznošanai.

KERAMIKA

Keramika Lokstenē sastāda visplašāko atradumu grupu (12 000 trauku lausku). Pēc darināšanas veida atrasto keramiku var iedalīt bezripas (56%) un ripas (44%) keramikas darinājumos. Bezripas keramika savukārt dalāma darinājumos ar gludo, spodrināto, apmesto un nagiespiedumiem rotāto virsmu.

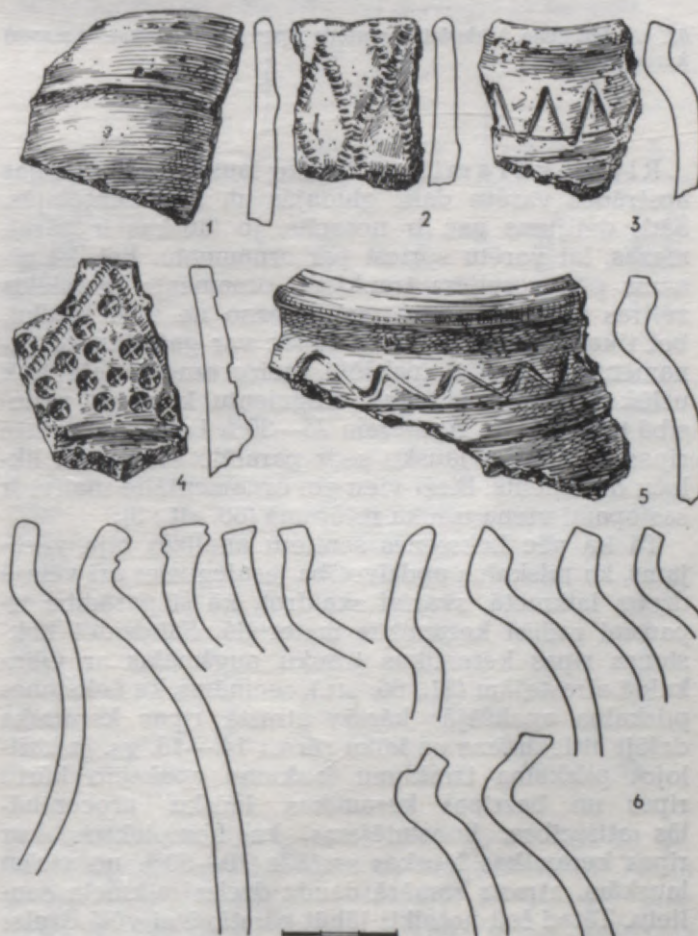

65. att. Lokstene. Bezripas keramikas trauki.

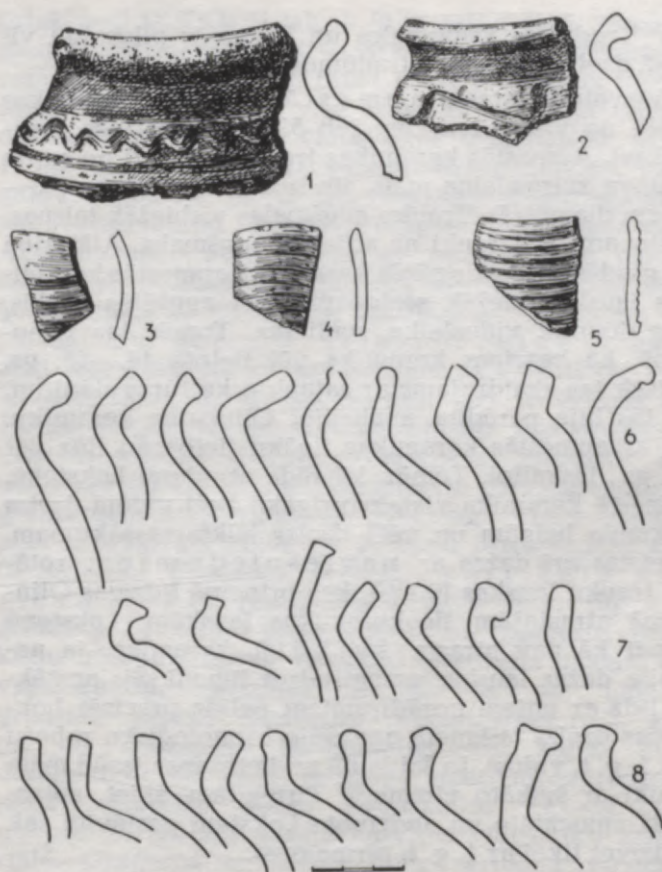
Salīdzinot ar Oliņkalnu un Mežmalu pilskalnu, Lokstene vairāk (24% no visām lauskām jeb 44% no bezripas lauskām) atrasts gludās virsmas trauku lausku. Šis faktors zināmā mērā liecina par Lokstenes kā arheoloģiskā pieminekļa agrāku hronoloģiju. Tam pamatā vērojums, ka dzīvesvietās,²⁵¹ kas apdzīvotas 1. g. t. p. m. ē. un m. ē. 1. g. t., parasti ir samērā daudz gludās bezripas keramikas lausku (Daugmale — 35%, Ķente — 52,2%, Kļāņgukalns — 48,7%, Mūkukalns — 38% u. c.). Sevišķi augsts šis bezripas gludo lausku procents (96,68%) ir ar laiku no 2. līdz 6. gs. datējamā Spietiņu apmetnē,²⁵² kas no Lokstenes atrodas tikai pāris kilometru. Lokstenes keramiku ar gludo virsmu pārstāv trauki, kuru diametrs 14—32 cm un sienu biezums vidēji 7—8 mm. Trauku augšmala ir gan taisna,²⁵³ gan atliekta, reizēm tā veido pat vieglu S veida profilējumu. Šie pēdējā tipa trauki ar gludo virsmu pēc augšmalas veidojuma tuvi spodrinātās keramikas traukiem. Spodrinātā keramika sastāda pavisam mazu daļu (1,5% jeb 2,9% no bezripas keramikas) no Lokstenes lausku atradumiem. Spodrinātās keramikas traučiņi ir ar taisnu augšmalu, daži šī keramikas tipa trauki ar S veida augšmalas profilējumu un ornamentu, ko veido ar paralēlām līnijām kombinēts laužts līkločis. Spodrinātās keramikas lauskas, tāpat kā lauskas ar gludo virsmu, atrastas vienīgi izrakumu laukumā apakšējās kārtās kopā ar dzelzs laikmeta senlietām un tikai pārrakumu rezultātā sastopamas viduslaiku perioda slānī. Lokstenes spodrinātajai keramikai ar laužtu līkloču un spirāles ornamentu tiešas paralē-

les²⁵⁴ rodamas Daugmales un Dignājas pilskalnu vidējā dzelzs laikmeta atradumos.

Visvairāk atrasts apmetās virsmas keramikas (30% no visām lauskām jeb 53% no bezripas keramikas). Apmetās keramikas trauki gatavoti no rupja sastāva zvirgzdains māla, tie ir dažāda lieluma (16—32 cm diametrā). Trauku augšmalas visbiežāk taisnas, sastopami arī trauki ar atliektu augšmalu. Atšķirībā no gludās un spodrinātās keramikas apmetās keramikas lauskas biežāk sastopamas arī augšējās kārtās, kur dominē viduslaiku senlietas. Tomēr tas nenozīmē, ka bezripas keramika vēl lietota 14.—15. gs. Drīzāk tas skaidrojams ar sajaukto kultūras slāni un, kā tas bija parādīts, analizējot Oliņkalna keramiku, arī ar apmetās keramikas ilgāku lietošanu līdz pat 12. gs., ieskaitot. Tomēr, kā rāda atradumi Lokstene, apmetā keramika visraksturīgākā tieši vidējā dzelzs laikmeta beigām un vēlā dzelzs laikmeta sākumam. Atrastas arī dažas ar nagiespiedumiem rotātās trauku lauskas (0,1%), kas principā līdzīgas Oliņkalnā atrastajām šīs keramikas lauskām. Lokstene tikpat kā nav atrasta švīkātā keramika, ja neskaita dažas lauskas pamatradzes līmenī. Šis apstāklis līdz ar citiem norādījumiem palīdz precizēt Lokstenes dzelzs laikmeta apakšējo hronoloģisko robežu (ap 1. g. t. vidus), jo šai laikā no lietošanas izzūd māla trauki ar švīkātā virsmu.²⁵⁵ Pirms tam, šķiet, epizodiski apmeklēto un apdzīvoto Loksteni pastāvīgi sāk apdzīvot tikai ar 1. g. t. pirmo pusi.

66. att. Lokstene. Bezripas (1, 2, 4) un ripas (3, 5, 6) keramikas trauku profili un augšmalas.

67. att. Lokstene. Viduslaiku perioda ripas (3—5 — akmens masas) keramika.

Ripas keramikas trauku lauskas pēc virsmas apstrādes varētu dalīt gludajās un ornamentētajās. Šāds dalījums gan ir nosacīts, jo lauskas ir pārāk mazas, lai varētu spriest par ornamentu. Bet, kā zināms pēc veseliem traukiem, ornamenti (paralēlās svītras vai liklocis) parasti grezno ne visu trauku, bet tikai tā augšējo daļu. Tāpēc var gadīties, ka ornamentētā trauka apakšējā, neizgreznotā daļa tiek uzlūkota par gluda trauka fragmentu, kaut gan patiesībā tā nav bijis. Apmēram 25—30% Lokstenē atrasto ripas keramikas lauku sedz paralēlo svītru vai likloču ornamenti. Bieži vien abi ornamentālie motīvi ir sastopami viena trauka rotājumā (68. att.: 3).

Tā kā pēc Lokstenes senlietu analīzes bija vērojams, ka pilskalna apdzīvotība iesniegusies arī vēlajā dzelzs laikmetā, svarīgi skaidrot, kā šī parādība izpaušmi radusi keramikas materiālā. Salīdzinot Lokstenes ripas keramikas trauku augšmalas ar Oliņkalnā atrastajām (31., 66. att.), secināms, ka Lokstenes pilskalna apakšējās kārtās atrastā ripas keramika daļēji attiecināma uz laiku pirms 14.—15. gs. Izskaitējot pilskalna izrakumu laukumu apakšējo kārtu ripas un bezripas keramikas lauku procentuālās attiecības, konstatējams, ka kompleksos, kur ripas keramikas lauskas sastāda 10—50% no visām lauskām, atrasts samērā daudz dzelzs laikmeta senlietu. Tātad šeit noteikti jābūt pārstāvētai vēl dzelzs laikmeta ripas keramikai. Šai keramikai raksturīgi no zvīrgzdains māla gatavoti māla trauki 14—25 cm diametrā ar 6—10 mm biežām sienām. Vēl dzelzs

laikmeta ripas keramikas precizēšanai zīmīgākā detaļa ir trauku augšmala, kas parasti ir vāji profilēta un taisni nošļauta. Lokstenes agrā perioda ripas keramika datējama ar 10. gs. otro pusi un 11. gs. Starp Lokstenes agrā perioda ripas lauskām nesastop stipri profilētās 12.—13. gs. traukiem raksturīgās augšmalas. Visumā agrā perioda ripas keramikas trauku lauku skaits nav liels (ap 500 lauku, t. i., 12% no visām Lokstenes ripas keramikas trauku lauku skaita). Tātad galvenā ripas keramikas masa attiecināma uz viduslaiku periodu.

Salīdzinot ar agrā perioda ripas keramiku, viduslaiku trauku (67. att.) māla struktūra ir smalkāka, tie labāk apdedzināti. Trauki nav lieli, 16—20 cm diametrā ar 6—9 mm biežām sienām, kas rotātas ar paralēlo līniju ornamentu, pie kam paralēlo līniju ornamenti gandrīz vienmēr kombinēti ar likloci. Atšķirībā no Oliņkalna traukiem, kur liklocis parasti bija 5—6 joslās, Lokstenes ripas keramikai likloča ornamenti tikai vienreiz apjož trauku, parasti virs paralēlajām līnijām, reizēm tomēr arī tās šķērso.

Augšmalas profilējuma 14.—15. gs. vērojamas dažādas formas, sākot no samērā taisnas augšmalas līdz malai, kas diezgan stipri atliekta uz ārpusi (2—3 cm platumā). 14. gs. augšmala visbiežāk ir ieslīpi nošļauta, kopš 14. gs. beigām un 15. gs. aizvien biežāk sastop noapaļotu, it kā pietūkušu augšmalu. Salīdzinot Lokstenes 14.—15. gs. ripas keramiku ar Asotes

68. att. Lokstene. Ripas keramika (1—2 — akmens masas; 3 — māla).

13. gs. traukiem,²⁵⁶ ornamentācijā var saskatīt dažas kopējas iezīmes (līklocis), lai gan Lokstenes trauki parasti mazāk profilēti. Augšmalas profilējums un ornamentācija daudziem Lokstenes traukiem ir tuvāka Novgorodas 14.—15. gs. keramikai²⁵⁷ nekā šī laika Vācijas teritorijas²⁵⁸ ripas keramikai, kur dominē tikai paralēlo līniju ornamenti bez Latvijas un Krievzemes traukiem raksturīgā līkloča. Tāpēc var uzskatīt, ka Lokstenes keramika 14.—15. gs. veidota vietējo podniecības tradīciju ietekmē.

No importētiem traukiem atzīmējama t. s. akmens masas keramika (14 lauskas). Tai raksturīgas taisnas malas un 0,6 cm biezas, ar sīkām rievām rotātas sienas, kā arī robota, ar t. s. pirkstu iespaidumiem rotāta dibena mala (67. att.: 3—5; 68. att.: 1, 2). Šāda veida trauki iegūti Livonijas laika mūra pilīs (Mārtiņšala, Koknese, Altene), Rīgā u. c. viduslaiku apmetnēs.

SAIMNIECĪBA

ZEMKOPIBA

Zemkopības līmeni laikā no 5. līdz 10. gs. raksturo jau aplūkotie cirvji un kaplis. Līdumu zemkopībā cirvis kā universāls darbarīks lietots koku un krūmu izciršanai. Ar kapli varēja uzirdināt augsni. To darīja galvenokārt sievietes, jo kaplis allaž ir sieviešu kapu inventārs. Sīkos krūmus, īpaši saknes, izrāva ar raukni. Sēja²⁵⁹ miežus (*Hordeum*), kviešus (*Triticum*), zirņus (*Pisum sativum*). Ražu novāca ar divu tipu sirpjēm, vispirms — ar sirpi, kam aizliekts gals, kopš 9.—10. gs. līdztekus tam arī ar stipri liektajiem sirpjēm. Izkaptis, kas droši būtu attiecināms uz dzelzs laikmeta periodu, Lokstenē nav konstatētas, jo latgaļu teritorijā tās sāk ieviesties tikai ar 11.—12. gs. Graudus samala ar graudberžiem. Uz zemkopību attiecināmais Lokstenes dzelzs laikmeta inventārs visumā atbilst tam līdumu zemkopības sistēmas līmenim, kāds vispār konstatēts Latvijas teritorijā²⁶⁰ pārejas periodā uz šķiru sabiedrību.

Daudz augstākas kvalitātes zemkopības līmenis vērojams pēc atradumiem, kas attiecināmi uz viduslaiku periodu. Spriežot pēc atrastajām graudu un nezāļu sēklām, dominējošā bija trīslauku sistēma.²⁶¹ Par trīslauku sistēmas ieviešanu bez rakstītajiem avotiem liecina nezāļu straujš pieaugums, kāds raksturīgs pēc šīs sistēmas apstrādātajiem laukiem. Lokstenē atrasti miežu, kviešu graudi, zirņi un nezāļu sēklas. Pļāva ar divu tipu izkaptīm. Ja ar slaidajām, t. s. gorbušas tipa izkaptīm pļāva zāli, tad izkaptis ar plato pēdu, kas pēc formas tuvākas sirpjēm, jādodomā, sāka lietot labības pļaušanai. Te jāatceras, ka Kurzemē, kur sirpjus nelietoja, šāds izkapšu iedalījums pēc darba funkcijām konstatēts jau vēlajā dzelzs laikmetā.²⁶² Labības graudus samala ar dzirnakmeņiem, kas Lokstenē gatavoti uz vietas.

LOPKOPIBA

Svarīgākais rādītājs lopkopības raksturošanai neapšaubāmi ir osteoloģiskais materiāls. Dzelzs laikmeta dzīvnieku kaulu analīze rāda, ka laikā no 5. līdz 10. gs. mājdzīvnieku kauli dominē (76,5%) pār medījumu kauliem (23,5%). Kā tas teorētiski jau būtu sagaidāms, Lokstenē kā hronoloģiski agrākā

9. tabula

Dzīvnieku kaulu paliekas Lokstenē

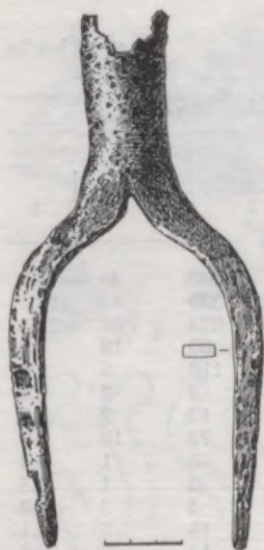
Dzīvnieki	5.—11. gs.			14.—15. gs.		
	kaulu skaits	Ipatņu		kaulu skaits	Ipatņu	
		skaits	%		skaits	%
Liellopi	575	31	16,6	548	43	18,6
Siklopi	540	43	23,1	538	44	19,0
Cūka	853	45	24,1	924	69	29,7
Zirgs	91	14	7,5	66	19	8,2
Suns	19	6	3,2	118	6	2,6
Kaķis	9	4	2,1	8	2	0,8
Sumbrs	15	4	2,1	12	2	0,8
Alnis	83	14	7,5	72	19	8,2
Briedis	—	—	—	6	1	0,4
Stirna	—	—	—	3	1	0,4
Lācis	3	3	1,6	5	3	1,2
Mežacūka	14	6	3,2	16	5	2,1
Lapsa	10	1	0,5	14	2	0,8
Zaķis	4	3	1,6	3	2	0,8
Bebrs	19	8	4,3	19	10	4,3
Āpsis	4	1	0,5	4	1	0,4
Cauna	11	4	2,1	9	4	1,7
Kopā	2250	187	100	2365	233	100
No tiem mājdzīvnieki	2087	143	76,5	2202	183	93,1
meža dzīvnieki	163	44	23,5	163	50	6,9

10. tabula

Mājdzīvnieku un meža dzīvnieku skaitliskās un procentuālās attiecības Lokstenes osteoloģiskajā materiālā

Dzīvnieki	5.—11. gs.		14.—15. gs.	
	Ipatņu		Ipatņu	
	skaits	%	skaits	%
Mājdzīvnieki				
Liellopi	31	21,7	43	23,5
Siklopi	43	30	44	24,0
Cūka	45	31,5	69	37,7
Zirgs	14	9,8	19	10,4
Suns	6	4,2	6	3,3
Kaķis	4	2,8	2	1,1
Kopā	143	100	183	100
Meža dzīvnieki				
Sumbrs	4	9,1	2	4
Alnis	14	31,8	19	38
Briedis	—	—	1	2
Stirna	—	—	1	2
Lācis	3	6,8	3	6
Mežacūka	6	13,6	5	10
Lapsa	1	2,3	2	4
Zaķis	3	6,8	2	4
Bebrs	8	18,2	10	20
Āpsis	1	2,3	1	2
Cauna	4	9,1	4	8
Kopā	44	100	50	100

pieminekli salīdzinājumā ar laikā no 10. līdz 13. gs. apdzīvoto Oļiņkalnu (80,1%) mājdzīvnieku kaulu procents ir zemāks. No latgaļu 5.—10. gs. pilskalniem aptuveni līdzīgs mājdzīvnieku procents konstatēts Lokstenei tuvējā Kokneses pilskalnā²⁶³ (75,53%). Starp mājdzīvnieku kauliem Lokstenē pirmajā vietā ir cūkas (31,5%), otrajā — siklopu (30%),

69. att. Lokstene. Dakšas.

trešajā — liellopu (21,7%) kauli. Šāda secība novērota arī dažos citos sēļu un latgaļu pilskalnos²⁶⁴ (Sēlpils, Dignāja, Asote, Jersika), kuri bijuši apdzīvoti arī apskatāmajā periodā. Vienīgi jāpiezīmē, ka šais pilskalnos, kur visa dzelzs laikmeta (arī vēlā) kaulu materiāls vērtēts summāri, nesalīdzināmi lielāks ir cūkas kaulu īpatsvars (48,7—74,6%). Zirgu apskatāmajā laika posmā izmantoja ne tikai par vilcējspēku un jāšanai (par to liecina daudzie pakavu atradumi), bet to audzēja arī gaļai (zirga kauli Lokstenē sastāda 9,8%, Koknesē un Ķentē — 11,1—12,1% no mājdzīvnieku kauliem²⁶⁵).

Viduslaiku periodā Lokstenē mājdzīvnieku kaulu procents pieaug līdz 93,1%. Arī citos Latvijas viduslaiku pieminekļos²⁶⁶ (Mārtiņšala, Koknese, Sēlpils u. c.) mājdzīvnieku kauli sastāda 91,5—97,5%. Tomēr atšķirībā, piemēram, no viduslaiku Kokneses (13.—15. gs.), kur pirmajā vietā ir liellopu kauli (39—43%), kam seko cūkas (29—30%) un siklopu kauli (19—25%), Lokstenē saglabājas iepriekšējā perioda secība, proti, cūka (37,7%), siklopi (24%), liellopi (23,5%), vienīgi mazliet mainoties pašiem skaitļiem, jo uz siklopu skaita samazināšanās rēķina pieaug cūkas nozīme. Lokstenē gan nav droši konstatētas lopu kūtis (kā, piemēram, Koknesē); jādomā, ka lopi turēti mūra sienu tuvumā, jo šeit atrastas mēslu mēžamās dakšas (69. att.). Tāpat kā iepriekšējā periodā, pilī uzturējušies suņi un kaķi.

MEDNIECĪBA, ZVEJNIECĪBA

Laikā no 5. līdz 10. gs. medījumu vidū pirmo vietu ieņem kažokādu dzīvnieki (59,1%). Mazāka nozīme bijusi dzīvniekiem, ko izmantoja gaļai. No pēdējiem dominē alnis (55%), kas deva vislielāko gaļas masu (viens alnis deva līdz 10 centneru gaļas). Aļņa kā medījuma dominēšana konstatējama arī citos šī laika pieminekļos²⁶⁷ — Koknesē, Ķentē, tāpat 10.—12. gs., kā tas konstatēts Oliņkalnā. No citiem gaļai izmantotajiem dzīvniekiem Lokstenes dzelzs laikmeta atradumos konstatēta mežacūka un sumbrs. Starp kažokādu dzīvniekiem pirmajā vietā bijis bebrs (40%). Apmēram vienādi intensīvi bebrs medīts arī citu šī novada pieminekļu apkaimē. Bebram seko cauna (20%), zaķis, lācis u. c. Viduslaiku periodā medījumu dzīvnieku vidū pieaug gaļas dzīvnieku īpatsvars (no 41,9% uz 56%). Pirmajā vietā stāv alnis (68,2%); tāpat kā iepriekšējā periodā, otro vietu pēc aļņa ieņem mežacūka. Līdzās sumbram parādās medītās stirnas un brieži. No kažokādu dzīvniekiem dominē bebrs (45%), kam seko cauna (18,6%), lācis, lapsa, zaķis, āpsis. Ja salīdzinām medījumus viduslaiku Lokstenē ar medījumiem Koknesē un Sēlpilī,

redzams, ka gaļas dzīvnieku medījumiem visos minētajos objektos bijusi apmēram līdzīga loma, turpretī no kažokādu dzīvniekiem Koknesē zaķi medīti apmēram trīs reizes vairāk nekā bebri un citi kažokādu dzīvnieki, atskaitot lāci, nemaz nav pārstāvēti. Salīdzinot ar bebrim, zaķi medīti vairāk arī Sēlpilī.

Skaidrojot šo parādību, jāņem vērā, ka Koknese un Sēlpils viduslaikos bija kļuvušas par lieliem feudāliem centriem, kamēr Lokstene šai laikā vēl saglabāja vecās vietējās tradīcijas.

Zvejniecība Lokstenes apdzīvotības laikā kā dzelzs laikmetā, tā viduslaikos bija nodarbošanās, kas deva papildinājumu cilvēku uzturā. Par zvejniecības raksturu ieskatu sniedz rīki, kas iegūti izrakumos, bet par iegūtajiem lomiem — zivju kauli un zvīņas. Atrasti 10 āķi, velce, divi žebērķļi. Āķi ir dažāda lieluma, bez atskabargas, daļai āķu loks pietuvināts āķa stāvam un tā zināmā mērā radīts atskabargas aizstājējs (XIX tab.: 2, 3; XXI tab.: 3). Mazākā izmēra makšķerāķi derēja sīkāku sugu zivju zvejošanai, bet lielākie — laupītājzivju ķeršanai.²⁶⁸ Atrasts divpusīgais jeb dubultais makšķerāķis (XXI tab.: 2) un dzelzs velce (XIX tab.: 4). Gandrīz visi makšķerāķi, atskaitot vienu, un velce attiecināmi uz viduslaiku periodu. Iegūti divi viduslaika perioda žebērķļi (XVIII tab.: 8, 9), kas darināti no masīva, griezumā četrstūrainā stieņa ar atskabargām galos. Viens no žebērķļiem bijis divzaru. Ar žebērķļiem dūra lielākas zivis, droši vien nārsta laikā. Iespējams, ka zvejniecībā lietoti arī tīkli, bet norādījumi par tiem nav iegūti.

Sprīžot pēc analizētajiem zivju kauliem,²⁶⁹ zvejniecībai kā uztura avotam lielāka loma bijusi dzelzs laikmetā, kad uzturā lietotas kā lielās, tā mazās zivis. Zvejoti laši (garums 80—145 cm), sami (115—171 cm), zandarti (57—90 cm), mazāk — līdakas, plauži, sapali un raudas. Viduslaikos zvejotas gandrīz tikai lielās zivis — sami un laši, retāk — zandarti un līņi.

AMATNIECĪBA

Dzelzs ieguve un apstrāde. Dzelzs sārņu koncentrācija un, iespējams, sprauslā (soplā) atdziusušu atsevišķu sārņu (XXIV tab.: 12) atradumi VIII izrakumu laukumā liecina, ka dzelzs laikmeta periodā Lokstenē no vietējās purva rūdas iegūta dzelzs. No iegūtās jēldzelzs varēja pagatavot tos cirvjus, sirpjus, nažus, īlenus u. c., kas atrasti pilskalnā.

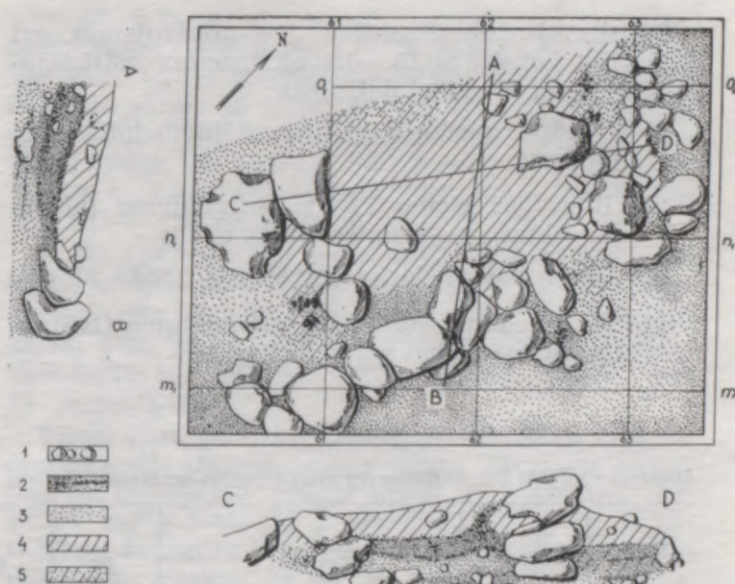
Salīdzinot ar dzelzs laikmetu, Lokstenē viduslaikos paplašinājies no dzelzs izgatavoto priekšmetu asortiments un daudzums. Kā rāda metalogrāfiskās analīzes, 13.—14. gs. dzelzij un tās izstrādājumiem ir apmēram tās pašas iezīmes, kādas bija konstatētas vēlā dzelzs laikmeta melnajam metālam.²⁷⁰ Tas arī saprotams, jo dzelzs ieguve vēl turpinājās no vietējās purva rūdas pūsmas krāsnīs²⁷¹ (piemēram, Rīgā 13. gs. u. c.). Par dzelzs ieguvī vecajās pūsmas tipa krāsnīs liecina atradumi Lokstenes pilī, IX izrakumu laukumā pie mūra 61—63o₁—p₁ kvadrātā. Te atsegti ieapaļš 1,0×1,8 m liels mālains plankums, kas daļēji nosedz akmeņus (70. att.). Mālainā virsma konstatējama 0,8—0,9 m dziļumā, skaitot no saglabājusās mūra augšējās daļas. Tieši pie šiem māliem līdzās

mūrim 61n₁ kvadrātā vērojamas sīkas oglītes. Tepat netālu atrodas stipri apdeguši, apkvēpuši akmeņi. Zem vienveidīga, pelēcīga 20—25 cm bieza mālu slānīša, kurā sīki plienakmeņu ieslēgumi, atsegts 5 cm biezs ogļu slānis un 15—20 cm biezs pelēcīgas mītnu zemes slānis, kas stipri jaukts ar kaļķiem. Krāsns dienvidu malā virs pelēcīgās kaļķainās zemes atrod vairākus dzelzs sārņu gabalus. Vairāki sārņu gabali atrasti arī dienvidrietumos no krāsns. Māla veidojuma centrā ieapaļš plankums ar pelēcīgu ogļainu zemi 30 cm diametrā, te atrod kādu lielāku dzelzs sakusumu, kam klāt pieķēpis māls. Šķiet, ka pēdējais nācis no dzelzs ieguves objekta sienīnām. Tomēr skaidri izteiktu cilindrisku šahtu nav iespējams izsekot, varbūt tāpēc, ka vēlākā periodā virs krāsns gulējušās ļoti lielas akmeņi masas no mūra sienas, kas krāsni saspiekušas. Par krāsni ietvērējām akmeņu konstrukcijām atzīmējams: galvas lieluma granīti norobežo 1,8×2,5 m lielu platību, kas pieslēdzas taisni pie mūra sienas. Ar akmeņiem norobežoto un māliem pārsegto laukumu vidū daļa masīvu 0,4×0,5 m granītu un plienakmeņu krāvums. Krāsns pamatā ir regulāri izkrauts plienakmeņu un granītu loks, kas noslēdz 0,4×0,5 m telpu ar 0,2 m platu spraugu ziemeļaustrumu virzienā starp diviem granītakmeņiem. Šai spraugā atrasts dzelzs sārnis. Jādomā, ka te bijusi dzelzs rūdas notekas vieta.

Šādu dzelzs ieguves krāšņu lietderības koeficients bija diezgan zems, tomēr nepieciešamā jēldzelzs tālākam kalēja darbam tika iegūta. Lai gan Lokstenē nav atrasti šī laika kalēja darbarīki, tomēr, kā liecināja dzelzs izstrādājumu analīze, šaubu par dažādu lielākās daļas dzelzs priekšmetu (darbarīku, iedzīves priekšmetu, ieroču u. c.) vietējo izcelsmi nav. Viduslaiku slānī atrasts ap 40 dažādu kategoriju priekšmetu. No agrāk neanalizētajiem varētu atzīmēt vēl tādus celtniecībā lietojamus izstrādājumus kā naglas, kniedes, apkalumus u. c.

Pilī atrasts daudz — 133 — naglu. Pamatojoties uz stratigrāfiskiem novērojumiem un salīdzināmā materiāla, konstatējams, ka Lokstenes naglas attiecināmas uz viduslaiku periodu. Tas arī saprotams, jo naglas, kniedes, kas senlietu materiālā parādās līdz ar vidējo dzelzs laikmetu,²⁷² lietotas ļoti ierobežoti vairogu umbonu, šķirstiņu apkalumu piestiprināšanai. Celtniecībā naglas sāk lietot tikai vēlajā dzelzs laikmetā, tomēr stratigrāfiski labi datētos 10.—13. gs. slāņos (Asote, Koknese, Oliņkalns) to skaits visumā ir niecīgs. Ar 12./13. gs., kā rāda izrakumi Mārtiņsalā, Asotē, Koknesē, Tērvetē, naglas ieviešas ļoti plaši. Lokstenes naglas pēc formas varētu dalīt divās grupās: samērā mazu izmēru naglas, kuru garums līdz 100 mm (XXIV tab.: 2—6, 13), galva ieapaļa un noplacināta un griezums garenis četrstūris, lietotas apkalumu un plānāku dēļu savienošanai un arī pakavu piestiprināšanai, kamēr lielās, līdz 250 mm garās naglas (XXIV tab.: 22) ar iegarenu galvu un kvadrātveida griezumam izmantotas masīvāku koka izstrādājumu savienošanai.

Skavas, dzinteles (15) pēc formas dalāmas divās grupās. Pie lielākās grupas pieder dzinteles-cemmes (XXIV tab.: 10), kādas pazīstamas jau no vēlā dzelzs laikmeta (Asote²⁷³). Tās pagatavotas no iegarenas, griezumā garenī četrstūrainas dzelzs plāksnītes, kam divi samērā īsi, atliekti smaili gali iedzīšanai kokā.

70. att. Lokstene. Dzelzs ieguves krāsns plāns.

1 — akmeņi; 2 — tumša zeme ar oglēm; 3 — gaiša smiltis; 4 — māls; 5 — mālaina smiltis.

Mazāko grupu (5) veido skavas, kam ir paplašināta vidusdaļa, bet abi īsie iedzītni ir samērā strupi. Kā rāda salīdzināmais materiāls, šīs skavas parādās tikai kopš 13. gs. (Rīgā), bet it īpaši mūra pilīs 14.—15. gs. (Mārtiņsalas pilī — 14. gs., Salaspils ordeņa pilī un Altenē — 14.—15. gs., Sēlpilī un Koknesē — 16.—17. gs. u. c.) un saistāmas ar celtniecību. Tas nozīmē, ka šīm skavām vai apkalumiem bijis pagaidām tuvāk nenoskaidrots pielietojums būvniecībā. Šādi apkalumi plaši pielietoti kuģu un laivu ārējā apšuvuma remonta darbos (Rīgas kuģis²⁷⁴). Viduslaikos vairāk gatavoti arī dažādi dzelzs izstrādājumi durvju nostiprināšanai, kā cilpas²⁷⁵ (XXIV tab.: 18), durvju roktura aiztures (XXIV tab.: 14, 15) u. c.

Krāsaino metālu apstrādē viens no galvenajiem darbarīkiem bija tīģeļi (atrastas 54 tīģeļu lauskas, kas galvenokārt atrastas pils apakšējā slānī. Tīģeļi (XXVI tab.; XL tab.: 15, 16, 19—23) darināti no māla kā cilindriņveida trauciņi ar 0,8—1,5 cm biežām sienām, ieapaļu, retāk — plakanu dibenu. Tīģeļiņu diametrs 5—6 cm, augstumu aprēķināt grūtāk, jo nav atrasts neviens tīģeļītis, kam būtu saglabājušās veselas sānu malas, kuras augšmalā kļūst plānākas. Līdzīga tipa tīģeļiņi iegūti vidējā dzelzs laikmeta pieminekļos — Ķentē, Mūkukalnā u. c. Lai gan nav uzietas attiecīgās veidnes, tomēr pēc pusfabrikāta (XXXVI tab.: 1) ir skaidrs, ka stopasaktai atsevišķas sastāvdaļas vispirms atlietas veidnē un tikai pēc tam notikusi virsmas apstrāde un ornamentēšana.

Šī laika bronzas izstrādājumu analīzes liecina, ka Lokstenes 5.—11. gs. krāsaino metālu kausējumi pieder pie četrām Baltijas bronzas grupām (pēc Čerņiha)²⁷⁶ un procentuāli dalās šādi: pie I grupas pieder 15,7% no analizētajiem priekšmetiem (aproce, stopasakta, kaklariņķis), pie II grupas — 73,6% (aproces, pakavsakta, gredzentiņi, piekariņi, apkalumi u. c.), pie III (spirālite) un IV grupas (pakavsakta) pieder tikai pa 5,3% no analizētajiem priekšmetiem.

Būtiskas izmaiņas sastāvā nav novērojamas, arī analizējot Lokstenes 13.—15. gs. bronzas izstrādājumus, kas (pēc Čerņiha) dalās šādi:

pie I grupas pieder 8,5% izstrādājumu (plāksnīte, stieplīte);

pie II grupas pieder 77,1% izstrādājumu (piekariņi, saktas, gredzeni, apkalumi u. c.);

pie III grupas piederīgi priekšmeti netika atrasti;

pie IV grupas pieder 11,4% izstrādājumu (zvārgulītis, važiņa, pakavsakta, važturis);

pie V grupas pieder 2,8% izstrādājumu (plāksnīte no trauka sienām).

Ja salīdzinām Lokstenes 13.—15. gs. bronzas izstrādājumu analīžu datus ar Oliņkalna 10.—12. gs. un Asotes²⁷⁷ 9.—13. gs. attiecīgo priekšmetu analīžu datiem, vērojams, ka viena tipa bronzas priekšmetu pagatavošanai abos laika posmos ņemts aptuveni vienāda sastāva sakausējums. To, ka arī III grupas kaušējumi bijuši Lokstenes pils 14.—15. gs. atradumos, liecina bronzas krustiņu analīžu dati.²⁷⁸ Tātad Lokstenes viduslaiku bronzas priekšmetu analīžu dati apstiprina pieņēmumu, ka jau m. ē. 1. g. t. apmēram

11. tabula

Lokstenes metāla izstrādājumu (ar vara pamatu) spektrālās analīzes rezultāti

Labor. šifrs	Inv. nr.	Senlieta	Pb	Sn	Zn	As	Sb	Fe	Ni	Metālu grupa (pēc Čerņiha)
33:2	VI70:21	trapeceveida mēlīte	0,2	0,4	~14	0,01	0,05	0,3	0,006	II
33:3	:49	plāksnīte	0,35	0,05	—	0,25	0,013	0,01	0,0014	V
33:4	:53	apkalums	0,35	0,5	5,0	0,003	0,006	0,03	0,003	II
33:6	:94	važturis	0,7	0,7	10,4	0,05	0,02	0,1	0,01	II
33:7	:124	apkalums	0,7	0,7	10,0	0,03	0,01	0,1	0,02	II
33:8	:170	aproce	1,0	—	10,7	0,02	0,02	0,03	0,02	I
33:9	:181	trapeceveida mēlīte	0,41	1,1	10,7	0,01	0,006	0,03	0,009	II
33:10	:204	rombveida piekariņš	1,0	0,5	10,0	0,07	0,02	0,05	0,025	II
33:11	:213	zvārgulītis	0,7	1,9	10,2	0,2	0,3	3,0	0,02	II
33:12	:215	apkalums	0,7	0,7	7,0	0,002	0,07	1,4	0,0009	II
33:13	:259	maksts uzgalis	0,04	0,6	12,2	0,45	0,035	0,3	0,025	II
33:14	:274	gredzens	0,35	0,7	~14,0	0,0007	0,025	0,2	0,002	II
33:15	:320	plāksnīte	0,04	0,015	~14,0	0,09	0,001	0,001	0,01	I
35:1	:349	rombveida piekariņš	0,35	1,3	10,0	0,003	0,01	0,2	—	II
34:1	:428	stieplīte	1,0	~0,004	~14,0	0,07	0,009	0,03	0,14	I
34:2	:468	aproce	3,3	1,0	10,7	0,13	0,05	0,2	0,9	II
34:3	:554	apkalums	2,2	1,8	11,0	0,01	0,07	1,0	0,025	II
34:4	:567	piekariņš	0,7	2,0	10,2	0,25	0,05	0,05	0,09	II
34:5	:577	apkalums	1,5	0,7	10,7	0,01	0,025	0,1	0,01	II
34:6	:639	trapeceveida mēlīte	3,3	2,0	3,7	0,2	0,035	0,02	0,01	II
34:7	:687	gredzens	1,0	0,5	12,2	0,2	0,002	0,002	0,3	II
34:8	:709	vāciņš	2,2	0,7	12,2	0,07	0,1	1,0	0,2	II
34:9	:736	pakavsakta	1,0	1,8	~14,0	0,05	0,14	1,0	0,009	II
34:10	:749	plāksnīte	0,035	0,28	7,0	0,09	0,14	0,3	0,3	I
41:12	:757	spirālgredzens	3,3	1,8	10,4	0,02	0,05	0,3	0,006	II
42:7	:829	aproce	0,7	2,9	7,0	0,05	0,05	0,18	0,04	II
34:11	:856	zvārgulītis	4,7	6,8	—	0,09	0,02	0,006	0,003	IV
42:8	:908	stopa saktas pusfabrikāts	0,5	0,2	7,0	0,01	0,025	0,1	0,09	I
42:9	:909	aproce	0,09	0,32	7,0	0,13	0,01	0,05	0,006	I/II
34:12	:947	gredzens	3,3	1,8	~14,0	0,3	0,27	3,0	0,04	II
41:13	:986	gredzens	0,23	0,7	10,4	0,005	0,009	0,05	0,01	II
34:13	:1005	kaklariņķa fragments	3,3	6,8	10,4	2,2	0,27	0,3	0,35	II
34:14	:1055	spirālīte	1,5	1,8	1,1	0,25	0,14	1,0	0,02	III
34:15	:1061	zvārgulītis	7,1	4,8	10,0	0,7	0,2	0,6	0,09	II
35:2	:1115	pakavsakta	4,7	1,0	10,4	0,02	0,1	1,0	0,09	II
35:3	:1116	važiņa	3,3	4,8	—	0,7	0,07	0,0001	0,14	IV
35:4	:1118	mašēteveida aproce, pusfabrikāts	7,1	2,2	7,0	0,09	0,05	0,1	0,05	II
35:5	:1126	pakavsakta	4,7	3,5	1,3	0,2	0,035	0,01	0,04	II/IV
41:14	:1141	gredzens	0,7	1,0	10,0	0,007	0,05	0,3	0,02	II
41:15	:1162	cilindriņš	0,5	1,3	10,4	0,01	0,004	0,03	0,025	II
42:1	:1191	gredzens	0,35	0,37	10,0	0,02	0,035	0,3	0,003	II
42:10	:1248	kaklariņķis	0,5	0,12	7,0	0,02	0,006	0,01	0,02	I
35:6	:1307	piekariņš	3,0	2,0	10,2	0,007	0,035	0,3	0,01	II
35:7	:1330	piekariņš	4,7	2,2	2,6	0,7	0,27	1,0	0,3	II
35:8	:1398	trapeceveida mēlīte	7,12	3,5	7,0	0,005	0,05	0,6	0,004	II
35:9	:1402	pakavsakta	0,5	4,8	0,23	0,07	0,02	0,02	0,09	IV
35:10	:1418	važturis	0,9	4,0	0,66	0,25	0,1	1,0	0,3	IV
35:11	:1435	sakta	0,7	2,2	7,0	0,13	0,05	0,3	0,09	II
35:12	:1455	gredzens	0,7	2,2	3,7	0,2	0,27	1,0	0,4	II
42:2	:1467	gredzens	0,16	0,32	7,0	0,003	0,02	0,1	0,0002	II
35:13	:1475	apkalums	1,0	1,0	~14,0	0,007	0,035	0,1	0,001	II
35:14	:1504	piekariņš	2,2	2,2	10,7	0,025	0,1	0,6	0,001	II
35:15	:1517	spirālaproce	2,2	3,5	~14,0	0,07	0,1	0,3	0,01	II
36:1	:1560	trapeceveida mēlīte	7,1	3,5	11,0	0,13	0,1	0,3	0,06	II

$\frac{2}{3}$ bronzas priekšmetu ar vara pamatu pieder pie II grupas.²⁷⁹ Šai ziņā viduslaiku Lokstenē turpinās vecās krāsainā metāla kausēšanas tradīcijas.

No pārējām amatniecības nozarēm atzīmējama podniecība, kas jau aplūkota, iztirzājot keramikas sastāvu, kā arī vērpsana un apģērba gatavošana. Aitas audzēja ne tikai gaļai, bet arī vilnai. Vilnu cirpa ar dzirkļēm (XXI tab.: 28, 30), savērpa ar vārpstas palīdzību. Skriemeļi bija darināti no dažāda materiāla (XXVII, XXVIII tab.). Viegļākie skriemeļi lietoti rupjāku pavedienu savērpsanai, smagākie — smalkākas dzijas iegūšanai. Dziļu varēja uztīt arī uz t. s. rūceņiem²⁸⁰ (XXIX tab.: 27—32). Aušana²⁸¹ līdz 12. gs. notikusi vertikālajos, vēlāk — galvenokārt horizontālajos aužamos stāvos. Audumus grieza vai nu ar dzirkļēm, vai grieznēm (XXI tab.: 29). Šuva ar metāla adatām (XXIX tab.: 1, 11—16; XXX tab.: 7—12; XXXV tab.: 12, 13), audumu izrotāja bronzas spirālītēm, lociņiem. Apģērba rotāšanai noderēja arī daudzās rotas, kā kaklariņķi, krūšu rotas, piekariņķi. Rotadatas un saktas bez tam vēl kalpoja arī apģērba sasprausšanai.

Koka apstrādei bez jau minētajiem cirvjēm un nažiem lietoja slīmestus (17). Tie darināti no garenas dzelzs plāksnītes, kam ieapaļi gali ar caurumiem (XVIII tab.: 1, 2; XXIII tab.: 18—20, 23—25). Nažveida asmens šiem slīmestiem no ilgstošas lietošanas reizēm stipri nodilis. Lokstenes slīmesti atrasti viduslaiku perioda slānī.²⁸² Atrasts fragments no viduslaiku zāģa ar sīkiem zobīņiem (XVIII tab.: 11). Protams, zāģi varēja lietot arī citu materiālu, piemēram, raga, kaula, apstrādē. Urbšanai izmantoja silītes veida urbi (XXIII tab.: 16), bet kalšanai — kaltu (XVIII tab.: 7). Šie abi atradumi attiecināmi uz viduslaiku periodu. Celtniecībā lietojamais «kaķis» pēc formas²⁸³ ar garu iedzītni (XXIV tab.: 21) atšķiras no iepriekšējos periodos Latvijas teritorijā sastopamā šī veida rīka. Kaut gan viduslaiku perioda amatniecība vairāk nekā iepriekšējā perioda sīkražošana specializējusies un koncentrējusies pilsētās, tomēr no pilsētām attālākās vietās amatniecība 14.—15. gs. vēl lielā mērā bija vietējo amatnieku rokās.

MONĒTAS.

PIEMINEKĻA HRONOLOĢIJA

Atrastas pavisam 30 monētas²⁸⁴ (XLII tab.), kas ir piederīgas diviem atšķirīgiem periodiem — 14.—15. un 17.—19. gs. Lokstenē nav atrastas monētas, kas kaltas pirms 14. gs. Tas saprotams, ja atceramies pārējo senlietu analīzi. Epizodiskas apdzīvotības sākumi Lokstenē iesniedzas laikā pirms mūsu ēras. No dzelzs laikmeta atradumiem pārsvarā bija senlietas, kas datējamas ar laika posmu no 5. līdz 11. gs. Teorētiski iespējami bija Bizantijas monētu un arābu dirhemu atradumi, jo šīs monētas attiecīgajā laikā bija apgrozībā Latvijas teritorijā,²⁸⁵ taču dzīvesvietās tās konstatētas samērā reti. Spriežot pēc Rietumeiropas monētu depozītiem, kuru lielākais vairums noguldīti 11. gs. otrajā pusē, šīs monētas visvairāk apgrozībā bijušas laika posmā, kad saimnieciskā dzīve Lokstenē bija panīkusī.

Senākās Lokstenē atrastās monētas ir Ziemeļvācijas pilsētu (Hamburgas, Štrālzundes)²⁸⁶ brakteāti, kas kalti 14. gs. pirmajā pusē (XLII tab.: 1—3), kad Livonijā naudu uz vietas nekala, tāpēc šai laikā apgrozībā bija vai nu Ziemeļvācijā, vai Gotlandē kaltās monētas. Pie tam Latvijas teritorijā (Mārtiņsala, Ikšķile u. c.) dominē Ziemeļvācijas pilsētu, kamēr Igaunijā — Gotlandes kalumi.

Tā kā Lokstenē nav atrastas 12. gs. beigu—13. gs. monētas, kas plaši sastopamas Latvijas teritorijas dzīvesvietās un kapulaukos, pie tam ar 13. gs. vidu naudu sāka kalt uz vietas Livonijā, nebūtu pamata viduslaiku pils sākumu datēt ar laiku, agrāku par 14. gs. pirmo pusi.

Tomēr tikai pēc trim minētajām monētām vien viduslaiku pils sākumu ar precizitāti līdz gadu desmitam vai ceturksnim noteikt nevar, jo, piemēram, vēl 13. gs. kaltie brakteāti ir sastopami 14. gs. trešā ceturkšņa depozītos.²⁸⁷ Lielākais pili atrasto monētu skaits (20) attiecas uz 14. gs. otro pusi—15. gs. sākumu. Tie ir Visbijas goti (XLII tab.: 6, 10, 11, 17, 18), kāds Hamburgas sudraba brakteāts (XLII tab.: 7) un Vācu ordeņa lielmestra firhens (XLII tab.: 5). Visbijas goti vairākkārt atrasti izrakumos 14. gs. slānī Mārtiņsalas pili, turpretī Vācu ordeņa monētas Latvijas teritorijā atrastas stipri retāk. Lūzumu Livonijas naudas saimniecībā ienes monētu kalšanas atjaunošana 14. gs. vidū Tartu un Tallinā. Tāpēc visvairāk atrasts šajās pilsētās kalto monētu (12). Tie ir Tartu bīskapa Johana I Fifhuzena (XLII tab.: 4) un Ditriha III Damerova (XLII tab.: 16) artigi. Atrasti arī vairāki Tallinā kaltie Lībekas tipa feniņi (XLII tab.: 12, 15).

Livonijā uziets desmitiem depozītu, kuros ir minētās monētas. Kā liecina Latvijas teritorijā²⁸⁸ iegūtie 14. gs. un 15. gs. sākuma depozīti, tajos bez Livonijas monētām vēl joprojām atrod Visbijas gotus. Tātad, spriežot pēc atrastajām monētām, Lokstenes pils saimnieciskā dzīve visintensīvākā bijusi 14. gs. otrajā pusē un 15. gs. sākumā. Lokstenes apdzīvotības beigu posma precizēšanai svarīga nozīme ir līdz 1422.—1426. g. Tallinā kaltajiem Lībekas tipa feniņiem. Monētu depozītos, kas noguldīti ne vēlāk kā 15. gs. 20. gados, tie parasti atrasti kopā ar Tartu bīskapa Reslera (1413—1441) artigiem ar t. s. pūsmēnesi,²⁸⁹ jo vēlākā laikā kaltajām bīskapa Reslera monētām ir citas tipoloģiskās iezīmes. 15. gs. 20. gadi ir nozīmīgs periods Livonijas naudas un preču saimniecībā, jo 1422.—1426. g. notika naudas reforma. Tās rezultātā no apgrozības izņēma zemās raudzes artigus un to vietā ievēda šiliņus (1 marka=36 šiliņiem). Pēc šīs reformas arī Rīgā kopš 1422. gs. sāka kalt divpusīgās monētas.²⁹⁰ Senākās Rīgas arhibīskapu Johana VI Ambundi (1418—1424) un Heninga Šarpenberga (1424—1448) kaltās monētas depozītos parādās 15. gs. 20.—40. gados.²⁹¹ Tā kā Lokstenes pili kā Rīgas arhibīskapijas teritorijā situētā nocietinājumā šīs monētas vairs neparādās, varam ar diezgan lielu ticamību pieņemt, ka 15. gs. 30.—40. gados Lokstenes pils jau bija zaudējusi savu ekonomiskā centra nozīmi.

Dažām 17.—19. gs. monētām, kas iegūtas Lokstenē, nav vairs lielas zinātniskas nozīmes. Šie monētu atradumi tikai apstiprina pēc atmiņām un literatūras konstatētu faktu, ka pēc vairāku gadsimtu

Lokstenes pili atrastās monētas

Inv. nr.	Izrakumu laukums, kārta, koordinātes, dziļums (cm)	Apraksts, svars (g)	Datējums	Skat. attēlu
VI 70 : 62	IV, 2. k., 18 _{20e} 60, dz. 85	Visbijas gots; 1,2	1320—1400	XLII tab.: 10
: 316	V, 1. k., 39 ₅₅ 1 ₁ 90, dz. 21	Hamburgas brakteāts; 0,33	14. gs. otrā puse (?)	XLII tab.: 7
: 421	V, 2. k., 39 ₄₀ h ₁ 30, dz. 83	Visbijas gots; 1,5	1320—1400	XLII tab.: 11
: 504	III, 2. k., 20 ₉₀ 1 ₁ 90, dz. 90	Livonijas ordeņvalsts Tallinā kalts Libekas tipa feniņš; 0,36	no 14. gs. beigām līdz 1422—1426	XLII tab.: 9
: 530	VII, 1. k., 55 _f 1, dz. 10	Visbijas gots; 1,21	14. gs. beigas/ 15. gs. sākums	XLII tab.: 18
: 573	VII, 1. k., 55 _{10f} 1 60, dz. 15	Tartu bīskapa Ditriha III Damerova artigs; 0,99	1390—1400	XLII tab.: 16
: 613	VII, 2. k., 43 ₃₀ 1 ₁ 95, dz. 35	Livonijas ordeņvalsts Tallinā kalts Libekas tipa feniņš; 0,24	14. gs. beigas/15. gs. sākums	XLII tab.: 15
: 654	VII, 2. k., 53 ₉₀ j ₁ 90, dz. 48	Vācu ordeņa lielmestra Konrada Colnera fon Rotenšteina fīrhens; 0,56	1382—1390	XLII tab.: 5
: 720	IX, 1. k., 66 ₁₀ 1 ₁ 70, dz. 14	Tartu bīskapijas Libekas tipa feniņš; 0,32	14. gs. beigas/15. gs. sākums	XLII tab.: 14
: 866	VII, 3. k., 44 ₆₀ i ₁ 75, dz. 87	Livonijas ordeņvalsts Tallinā kalts artigs; 1,26	14. gs. otrā puse 15. gs. sākums	XLII tab.: 19
: 913	VII, 3. k., 52 ₉₀ k ₁ 60, dz. 118	Livonijas ordeņvalsts Tallinā kalts Libekas tipa feniņš; 0,29	14. gs. beigas/15. gs. sākums	XLII tab.: 12
: 688	IX, 1. k., 70 ₄₀ f ₁ 40, dz. 20	Visbijas gots; 1,34	1320—1400	XLII tab.: 6
: 988	IX, 4. k., 60 ₂₀ h ₁ 90, dz. 68	Livonijas ordeņvalsts Tallinā kalts artigs; 0,99	14. gs. beigas/15. gs. sākums	XLII tab.: 13
: 1064	IX, 5. k., 64 ₉₀ p ₁ 40, dz. 164	Tartu bīskapa Johana I Fifhuzena artigs; 1,1	1346—1373	XLII tab.: 4
: 1079	IX, 5. k., 64 ₁₀ 1 ₁ 10, dz. 76	Visbijas gots; 1,07	14. gs. beigas/15. gs. sākums	XLII tab.: 17
: 1324	X, 1. k., 102 ₄₀ q ₂₀ , dz. 38	Livonijas ordeņvalsts Tallinas artigs; 1,01	līdz 1390. g.	
: 1352	VII, 2. k., 43 ₅₁ i ₁ 90, dz. 106	Tartu bīskapa Johana I Fifhuzena artigs; 1,15	1346—1373	XLII tab.: 20
: 1389	X, 1. k., 98 ₂₅ v ₅₅ , dz. 48	Livonijas ordeņvalsts Tallinas artigs; 1,1	līdz 1390. g.	
: 1391	X, 1. k., 97 ₁₅ p ₁₀ , dz. 46	Tartu bīskapa Ditriha III Damerova artigs; 1,17	1390—1400	XLII tab.: 21
: 1394	X, 1. k., 93 ₅₀ s ₅₉ , dz. 44	Tartu bīskapijas Libekas tipa feniņš, fragmen-tārs; 0,22	14. gs. beigas/15. gs. sākums	
: 1356	X, 1. k., 100 ₆₅ r ₇₅ , dz. 21	Krievijas vara divkapeika, Elizabetes; 20,44	1758	
: 1365	X, 1. k., 100 ₁₀ r ₃₀ , dz. 40	Krievijas piecpadsmītkapeika; 2,47	1872	
: 1393	X, 1. k., 91 ₃₀ p ₂₃ , dz. 36	Krievijas divdesmītkapeika; 3,41	1891	
: 764	IX, 2. k., 60 ₁₀ k ₁ , dz. 29	Hamburgas brakteāts; 0,22	14. gs. vidus	XLII tab.: 3
: 1033	VII, 4. k., 54 ₁₀ k ₁ 40, dz. 62	Štrālzundas brakteāts; 0,35	ap 1300. g.	XLII tab.: 2
: 1117	VII, 5. k., 46 ₃₀ i ₁ 60, dz. 110	Hamburgas brakteāts; 0,39	14. gs. pirmā puse	XLII tab.: 1
: 1334	VII, 1. k., 42/43 _h 1 70, dz. 25	nenoteikta monēta	14. gs. (?)	
: 1477	XI, 2. k., 101 ₅₀ b ₁ 50, dz. 32	Kārļa XI Rīgā kalts šiliņš	1662	
: 24	IV, 1. k., 21 ₈₀ c ₀₅ , dz. 19	Polijas Sigismunda III trīspelhers	1624	
: 28	III, 1. k., 16 ₈₀ a ₁ 80, dz. 26	nenoteikta monēta		XLII tab.: 8

pārtraukuma 18. gs. no jauna sāka apdzīvot un apstrādāt seno nocietinājumu teritoriju.

Lokstenes pils iedzīvotāju naudas svaru sistēmas izpratnei nozīmīgs ir svina atsvariņa atradums. Tas ir cilindriskas formas ar cilpiņu augšgalā (71. att.). Atsvariņa garums un diametrs ir 2,7 cm, svars — 144,5 g. Atsvariņš iegūts VIII izrakumu laukumā, kur samērā plānā sajauktā kultūras slānī sastop kā dzelzs laikmeta, tā viduslaiku atradumus. Ticamāk tomēr, ka atsvariņš pieder pie otrās atradumu grupas, t. i., attiecināms uz viduslaikiem. Starp Latvijas teritorijas 10.—13. gs. atsvariņu atradumiem Lokstenes atsvariņam nav līdzīgu ne pēc formas, ne svara. Pēc svara līdzīgi atsvariņi zināmi no Rjaza-

ņas²⁹² (11. gs.) un Volgas Bulgārijas,²⁹³ kamēr to forma (muciņveida, kubveida) un izejmateriāls, (bronzā, dzelzs) ir atšķirīgi. Tātad šai gadījumā var runāt tikai par svaru sistēmas līdzībām. Vispār zināms, cik stipri svaru sistēmu attīstību Austrumeiropā ietekmējušas tās svaru vienības, kas senatnē tika izstrādātas Tuvējos Austrumos un pēc tam ar arābu starpniecību kļuva zināmas tautām, kas ar arābiem uzturēja tirdznieciskus sakarus. Latvijas 10.—13. gs. atsvariņiem ir dažāds svars,²⁹⁴ bet atsvariņu galos iezīmētie aplīši norāda uz kopējā svara atsevišķas mazākas vienības svaru, kas visbiežāk svārstās starp 3,8—4,2 g, tātad vidēji ir ap 4 g. Svariņiem, kas saglabājušies labāk, šī mazākā svara

71. att. Lokstene. Atsvaņņš.

kas ar zināmām izmaiņām pastāvēja arī nākošajos gadsimtos. Saskaņā ar 1211. g. naudas likumu, ko precizēja 1225. g., Rīgas nauda bija kaļama pēc Gotlandes monētu parauga un ar tādu pašu vērtību. Rīgas sudraba markai vajadzēja sadalīties ērās, artigos un brakteātos. Zīmīgi, ka pēc 1211. g. naudas likuma uz vienu svara marku bija 36 ēras.²⁹⁷ Te atcerēsimies, ka, pieņemot mazāko svara vienību par 4 g, Lokstenes atsvariņš sadalās tieši 36 vienībās. Uz Rīgas sudraba marku rēķināja 108 artigus vai 864 brakteātus.²⁹⁸ 12. gs. otrajā pusē Gotlandē²⁹⁹ apgrozībā bija brakteāti, kuru svars vidēji bija 0,167 g. Pēc tā varam izrēķināt teorētisko Rīgā kaļamās markas svāru ($864 \times 0,167 = 144,3$ g), kas pārsteidzoši sakrīt ar Lokstenes atsvariņa svāru. Jautājums, vai tas tiešām ir Rīgas markas svārs, varētu būt tikai darba hipotēze. Pēc pašreizējiem uzskatiem,³⁰⁰ Rīgas markas svārs noteikts uz 204,6 g; šāds svārs izskaitlots, pamatojoties uz rakstītajiem avotiem un ziņām par tuvāk nedatētiem Rīgas pilsētā iegūtiem atsvariem. Tā kā, pēc Livonijas un Skandināvijas rakstīto avotu ziņām, viduslaikos naudas sistēmas³⁰¹ mainījās un vienā markā varēja būt 24, 108 un 144 artigi, svarīgi noskaidrot depozītos vai izrakumos iegūto artigu svāru 14.—15. gs. sākumā. Šai laikā Livonijā sastopamas divu veidu divpusīgās monētas³⁰² — artigi (1,0—1,2 g) un t. s. Lībekas tipa feniņi (0,36—0,42 g). Tātad 144 artigi varēja svērt no 144 līdz 172,8 g. Rodas jautājums, vai Lokstenes atsvariņš nav kalpojījis 14. gs. artigu zemākā svāra precizēšanai, jo pēc 14. gs. 90. gadiem³⁰³ ir bijusi skaidri manāma tendence samazināt viena artiga svāru zem 1,0 g.

IEDZĪVOTĀJU SOCIĀLĀ UN ETNISKĀ PIEDERĪBA

Lokstenes agrākie atradumi attiecas uz laiku pirms mūsu ēras, tie ir akmens cirvji, krama bulta un akmens kalts. Atskaitot bultu, kas tipoloģiski attiecas uz 3. g. t. p. m. ē., pārējie akmens darbarīki ir raksturīgi 1. g. t. p. m. ē. Līdzīgas formas izstrādājumi sastopami dzīvesvietās Pļaviņu novada tiešā tuvumā (Koknese, Mūkukalns,³⁰⁴ Plāteri u. c.). Jau sākot ar 2. g. t. p. m. ē., Daugavas krasti posmā starp Koknesi un Pļaviņām ir nepārtraukti apdzīvoti un ietilpst zonā, kur pārsvarā sastopama švikātā keramika un baltiskie hidronīmi. Tas varētu liecināt, ka pirmie cilvēki, kas uz dzīvi apmetušies Lokstenē vai tās

tuvumā, pēc etniskās izcelsmes piederējuši pie baltu ciltīm. Pastāvīga apdzīvotība Lokstenē konstatējama apmēram kopš 3.—4. gs., un intensīvāka tā kļūst ar 5.—6. gs. Šī dzelzs laikmeta apdzīvotība, kā tas izrietēja no senlietu analīzes, turpinājās apmēram līdz 11. gs. sākumam vai vidum. Dzelzs laikmeta apmetne 1. g. t. otrajā pusē bijusi nocietināta ar akmeņu valni. Tātad var runāt par Lokstenes pilskalnu ar tam piegulošu apmetni, kas, salīdzinot ar nocietināto daļu, bijusi apdzīvota stipri vājāk.

Risinot jautājumu par Lokstenes iedzīvotāju sabiedrisko iekārtu, šeit iegūtie dzelzs laikmeta atradumi jākonfrontē ar 0,5 km attālumā situētā Priedaines kapulauka materiāliem (skat. 104. lpp.)

Priedaines kapulauks, pēc nepilnīgas izpētes datiem, bijis izmantots kopš 3.—4. gs. vismaz līdz 9. gs. Sākotnēji tas bijis kādas lielās saimes, kas dalījusies četrās mazajās saimēs, apbedīšanas vieta. Tā kā Priedaines kapulauks no Lokstenes pilskalna atrodas netālu un abi šie pieminekļi kā hronoloģiski, tā etniski ir saskaņīgi, var pieņemt, ka Lokstenes dzelzs laikmeta apdzīvotības perioda iedzīvotāji apglabāti tieši šajā kapulaukā. Priedaines kapulauka kolektīvais uzkalniņš izmantots no 3./4. gs. līdz 6. gs. Uz šo laiku attiecināmu atradumu Lokstenē maz (cirvis, aproces, aproču un saktu sagataves, gludā un spodrinātā bezripas keramika). Jādōmā, ka Lokstenē līdz 5./6. gs. dzīvojusi radniecisku saimju kopiena. Vidējā dzelzs laikmeta sākuma rotkaļa celtnē (ar 5.—6. gs. inventāru), kas apbirusi pie akmeņu vaļņa, liecina, ka pēc šī laika parādās Lokstenes nocietinājumi. Pilskalnā atrastās 7.—11. gs. sākuma senlietas, kā cirvji, šķēpi, jostas sprādzes, kaklariņķis, arī vainadzīņa fragmenti, rāda, ka pilskalnā dzīvojusi no kopienas izdalījusies sociāli turīgākā iedzīvotāju kategorija. Turpat mitinājušies arī amatnieki — bronzas un dzelzs apstrādātāji. Ar 7. gs. Priedaines kapulaukā izmainās apbedīšanas tradīcijas, pilnīgi pamests ir kolektīvais uzkalniņš, mirušos apglabā individuāli līdzenajos kapos kapu bedrēs. Lai atbildētu uz jautājumu, kāda etniska vienība dzīvojusi Lokstenē bez tiem Lokstenes apdzīvotājiem, kas apbedīti Priedaines kapulaukā, jāņem vērā viss atradumu komplekss kopumā.

Kā rādīja Lokstenes senlietu analīze, nav šaubu par šī pieminekļa baltisko raksturu. Lielākajam senlietu vairumam analogijas bija vidējā dzelzs laikmetā latgaļu un sēļu kultūras novadā. Hronoloģiski agrākiem priekšmetiem (cirvjiem, sirpjjiem, aprocēm, rotadātām, saktām) analogijas bija rodamas tieši agrā un vidējā dzelzs laikmeta sēļu uzkalniņu kapos, kamēr hronoloģiski vēlākajiem, 9.—10. gs. (cirvji, sirpjji, grīstes vainadzīņi), ir vairāk līdzības ar latgaļu kapulaukos sastopamajām senlietām. Svarīgi salīdzināt arī tādas masveida atradumu grupas Lokstenē un citos sēļu pieminekļos kā keramiku vai dzīvnieku kaulus. Par ilgstošo Lokstenes apdzīvotību dzelzs laikmetā liecina bezripas keramikas procentuālais pārsvars (56%) pār viduslaiku ripas keramiku (44%). Zīmīgi, ka sēļu galvenais centrs Sēlpils,³⁰⁵ kas no Lokstenes atrodas tikai 2 km attālumā, uzrāda pārsteidzoši līdzīgu bezripas (56,3%) un ripas (43,7%) keramikas lausku procentuālo attiecību. Var rasties jautājums, vai šie objekti ir savā starpā salīdzināmi. Liekas, ka jā, kaut gan to hronoloģijā ir atšķirības. Sēlpils apdzīvota mazliet ilgāk kā pirmsvācu (1. g. t. p. m. ē.

vidus—13. gs. sākums), tā vācu (14. gs. trešais ceturksnis—18. gs. sākums) periodā. To, ka šai sakrībai nav gadījuma raksturs, liecina arī bezripas keramikas trauku lausku daudzums, piemēram, apmetās keramikas lauskas Lokstenē sastāda 53%, Sēlpilī—47,4%, bet gludās—Lokstenē—44%, Sēlpilī—42,6% no bezripas keramikas lausku kopējā daudzuma. Kā redzējām, analizējot spodrināto keramiku, atsevišķiem Lokstenes traukiem bija vērojamas analogijas ar Dignājas pilskalna attiecīgo keramiku. Atšķirībā no Sēlpils (6,6%) Lokstenē ar nagiespiedumiem rotātas keramikas bija tikai 0,1% no bezripas keramikas kopējā daudzuma, kas varbūt skaidrojams ar to, ka Lokstenē pēc 11. gs. pirmās puses apdzīvotība izbeidzās. Kā rādīja Oliņkalna ar nagiespiedumiem rotātās keramikas analīze (tā sastādīja 7% no visas keramikas, tāpat kā Sēlpilī un Asotē), šajos novados ar nagiespiedumiem rotātā keramika sastopama kopā ar apmesto tieši laika posmā no 10. līdz 12. gs.

Svarīgas ir Lokstenes un sēļu pilskalnu ekonomikas kopējās iezīmes. Tāpat kā Sēlpilī, tā arī Dignājas³⁰⁶ pilskalnā atrasti vienādas formas sirpji, raukņi, īleni, vārpstas skriemeļi u. c. Rakstot par Oliņkalnu, tika skaidrotas latgaļu un sēļu pilskalnās atrasto dzīvnieku kaulu procentuālās attiecības. Salīdzinot Lokstenes mājdzīvnieku kaulu procentuālās attiecības ar sēļu pilskalnās iegūto materiālu, iegūti šādi dati (skat. 13. tabulu).

13. tabula

Lokstenē un sēļu pilskalnās iegūto mājdzīvnieku kaulu procentuālās attiecības

Mājdzīvnieki	Lokstenē	Dignājā	Sēlpilī
Cūka	31,5	48,7	53,4
Siklopi	30,0	27,0	27,8
Liellopi	21,7	16,2	10,3
Zirgs	9,8	8,1	5,2
Suns	4,2	—	3,3
Kaķis	2,8	—	—
	100	100	100

Lai gan, kā rāda 13. tabulas dati, starp Lokstenē iegūto kaulu materiālu, no vienas puses, un sēļu pilskalnās iegūto, no otras puses, vērojamas atšķirības vienas sugas ietvaros, tomēr kopējā likumsakarība paliek nemainīga, proti, visos šajos pilskalnās pirmajā vietā stāv cūka, tai seko siklopi, liellopi, zirgs. Lielāks cūkas kaulu procents Sēlpilī un Dignājas pilskalnā, jādodomā, skaidrojams ar cūku lielāku īpatsvaru vispār vēlajā dzelzs laikmetā,³⁰⁷ bet Lokstenē vēlā dzelzs laikmeta atradumu ir stipri mazāk, tāpēc arī attiecīgi mazāk iegūts cūkas kauls.

Ka Lokstenē dzelzs laikmetā dzīvojuši sēļi, tam par labu runā valodniecības dati.³⁰⁸ Bez tam pilnīgi loģiski šķiet, ka tām dzīvesvietām, kas ir kopā ar sēļiskajiem uzkalniņu kapiem, ir jābūt vienas etniskās vienības pieminekļiem.

Lokstenē nav atrastas drošas 11. gs. otrās puses—12. gs. senlietas. Sastop gan tādas senlietas (cirvjus,

izkaptis, piešus, aproces, gredzenus, piekariņus u. c.), kuras senlietu kompleksos jau ir 12. gs. beigās, bet šīs senlietu formas ar mazām izmaiņām sastopamas arī 13.—14. gs. Šiem izstrādājumiem ir vietējas latgaļu un sēļu vai kuršu un lībiešu senlietu formas.

Pēc celtnēm, nocietinājumiem un senlietu inventāra konstatējama apdzīvotības atjaunošanās ar 14. gs. pirmo pusi. Lokstenes viduslaiku perioda pils ar aizsargmūra sienām, kuru aizsegā atradusās dzīvojamās un saimnieciskās ēkas, pastāvējusi tikai kādu gadsimtu, bet devusi bagātīgu šī laika materiālu. Pirmajā vietā starp šī laika atradumiem minamas senlietas, kas saistās ar pils iedzīvotāju saimniecisko dzīvi (izkaptis, sirpji, slimesti, īleni, galodas, vērptomās vārpstas skriemeļi, āķi, dzirnakmeņi). Svarīga nozīme ir pilij kā militāram atbalstpunktam. Par to liecina ieroču, jātnieka piederumu un zirglietu atradumi. Pilī atrasto 14.—15. gs. rotu vidū dominē senlietas (aproces, gredzeni, piekariņi, važiņas), kādas bagātīgi sastopamas arī šī laika lauku kapsētās. Vienlaikus atrastas tikai dažas greznākas rotas, kā gredzens ar aci, jostas un vainadziņu apkalumi. Pēc šiem atradumiem secināms, ka pilī galvenokārt dzīvojuši ļaudis, kas bijuši saistīti ar lauksaimniecību un dažādiem naturālās saimniecības amatiem. Pilī uzturējies neliels garnizons, kas veicis pils un novada aizsardzības funkcijas. Pils pārvaldniekam un ar militāro dienestu saistītajiem apdzīvotājiem tad acīmredzot piederējuši ieroči, greznākās lietas un, jādodomā, arī pilī atrastās monētas un atsvariņš. Lokstenes pils apdzīvota laikā, kad Livonijā tikko veidojās muižas. Pils varēja piederēt kādam no sīkajiem vasajiem, kas īpašumu ieguva par dienestu Rīgas arhibīskapijas robežu aizsargāšanā. Pēc V. Dorošenko³⁰⁹ domām, šāda tipa valdītājs izmantoja pili kā sētu, pirmkārt, dzīvošanai, otrkārt, no zemniekiem iegūto produktu uzglabāšanai. Kā redzējām no analizētā materiāla, Lokstenes pils valdītāja funkcijas bijušas plašākas un saimniecība sazarotāka. Sākumā taču bija jāorganizē plašo aizsargmūru celtniecība. To varēja panākt tikai kļūstot šajos celtniecības darbos plašāka novada iedzīvotājus. Bez pils pārvaldnieka ģimenes un militārā garnizona pilī vēl dzīvojuši ļaudis, kas apstrādājuši tuvējos laukus un nodarbojušies ar mājamatniecību, lauksaimniecības un lopkopības produktu pārstrādi.

Risinot jautājumu par pils iedzīvotāju etnisko piederību, jāņem vērā viss atradumu komplekss. Pilī atklātas tikai guļkoku celtnes ar māla kleķa krāšņu apkuri, kādas bieži konstatētas vēlā dzelzs laikmeta vietējo iedzīvotāju pilskalnās. Salīdzinot ar 12.—13. gs. šī tipa krāsnīm, Lokstenes 14.—15. gs. krāsnis krāsas atšķirības nav vērojamas. Lokstenē atrastie darbarīki un iedzīves priekšmeti (izkaptis, cirvji, īleni, dzirkles, adatas, vērptomās vārpstas skriemeļi, šķiltavas, atslēgas u. c.) viduslaikos turpina saglabāt iepriekšējā perioda formas vai arī vērojama to tālāka attīstība. Arī ekonomikā, t. i., zemkopībā, lopkopībā, amatniecībā, turpinās iepriekšējā perioda saimnieciskās dzīves tradīcijas. Pils iedzīvotāju rotaslietas dominē rotas (aproces, saktas, piekariņi, važiņas, gredzeni), kādas sastopamas vietējo iedzīvotāju (latgaļu, sēļu, lībiešu, kuršu) 13.—15. gs. kapsētās. Viduslaiku periodā rotu formas Latvijas teritorijā pakāpeniski sāk unificēties, tomēr sākuma pe-

riodā greznuma priekšmetiem vēl ir vietējām tautībām raksturīgās formas. Lokstenes rotas vislielāko līdzību uzrāda tieši ar tuvumā situētajās kapsētās (Kalnapeļņu, Vinakalna) atrastajām attiecīgajām rotām. Kaut gan Vinakalna Lokstenei atrodas tuvāk (1 km), tomēr atradumi Lokstenes pilī lielāku līdzību uzrāda ar senlietām, kas atrastas 2 km attālumā esošajā Kalnapeļņu kapsētā. Var pieņemt, ka taisni šeit apglabāti Lokstenes pils iedzīvotāji. Kalnapeļņu kapsētu sāk izmantot 13./14. gs., apbedīšana te turpinājusies līdz pat 18. gs. Ir atzīmēts, ka šeit,³¹⁰ tāpat kā Koknesē, savā laikā stāvējuši ritenveida apaļie akmens krusti, kas bijuši it kā atšķirības zīme sabiedrības augstākās kārtas apbedījumiem. Vienlaikus Vinakalna³¹¹ bija latviešu dzimtcilvēku kapsēta (no 13. gs. beigām līdz 17. gs.). Vietējo tautību materiālās un garīgās kultūras tradīcijas spilgtāk izteiktas mūra pils pirmās apdzīvotības periodā, kad vairāk atrasts darbarīku un rotaslietu. Tas ļauj izteikt pieņēmumu, ka Lokstenes pilī 14. gs. pārsvarā dzīvojuši vietējās izcelsmes iedzīvotāji.

Tai pašā laikā jāatzīmē, ka Lokstenes pilī atrastas arī vairākas tādas senlietas, kas vietējiem iedzīvotājiem iepriekšējā periodā nebija zināmas vai arī netika lietotas. Jauns elements Lokstenes pils nocietinājumos ir mūra aizsargsienas. Pirmie mūra nocietinājumi Latvijas teritorijā³¹² parādās 12. gs. otrajā pusē. Tos cēla vācu krustneši sadarbībā ar vietējiem iedzīvotājiem. Mūrēšanas māka Olinkalna—Lokstenes novadam tuvējā Koknesē, šķiet, arī bija pazīstama jau ar 12. gs. beigām (baznīca), bet droši ar 1209. g., kad sākās mūra pils celtniecība. Neraugoties uz to, politiskā situācija mūra pils celtniecības darbiem apskatāmajā novadā nobrieda tikai gadsimteni vēlāk. Līdz viduslaikiem celtniecībā plašāk ieviesās dažādi dzelzs sastiprinātāji (naglas, kniedes, apkalumi). Lielākas pārvērtības notika arī militārajā tehnikā, kas Lokstenes materiālā atspoguļojas kā no rietumiem pārņemtie ieroči (bultas, šķēpi), zirglietas un jātnieka piederumi (pieši, pakavi, kāpši). Daļa lietu (ledus pieši, grieznes, vērptomā vārpstas skriemeļi, pogas, stikla krelles u. c.), kas bija pazīstamas arī agrāk, tagad iegūst lielāku masveidību, tiek darinātas no cita materiāla un citās formās. Rietumnieciski ir daži grezneni, saktas un apkalumi. Visi minētie priekšmeti vai jaunās izstrādājumu formas koncentrējas galvenokārt starp pils apdzīvotības otrā perioda atradumiem. Te gan jāatzīmē, ka līdz pat pils apdzīvotības beigām joprojām atrasts daudz vietējiem iedzīvotājiem raksturīgu priekšmetu, īpaši rotaslietu. Rietumnieciskās formas priekšmeti, jādodomā, saistāmi ar pili dzīvojošiem svešzemniekiem — vāciešiem.

RAKSTĪTIE AVOTI PAR LOKSTENES PILI. PILS NOZĪME VIDUSLAIKOS

Jau J. Dēriņš 19. gs. 70. gados savos darbos par Loksteni un Stukmaņu muižas vēsturi, pamatojoties uz rakstīto avotu ziņām, kā arī pēc senvietas novietnes dabā, noraidīja daudzo zinātnieku pieņēmumu, ka 13. gs. rakstītajos avotos minētā Jersikas (*Gerceke*) pils jāmeklē Lokstenē. Tagad, kad izdarīti arheoloģiskie pētījumi, pret Jersikas pils lokalizēšanu Lok-

72. att. Lokstenes pilsnovads viduslaikos ar tuvākajām pilīm (gadi norāda, kad pils pirmoreiz droši minēta rakstītajos avotos). 1 — arhibīskapa pils; 2 — arhibīskapa vasaļa pils; 3 — ordeņa komtura vai fogta pils; 4 — ordeņa pils; 5 — ceļi; 6 — Lokstenes pilsnovads.

stenē vēršas arī izrakumu materiāls, proti, šajā pilskalnā trūkst Jersikas pilij obligāto 12. gs. un 13. gs. sākuma celtniecības palieku un senlietu. Pilnībā apstiprinājusies J. Dēriņa hipotēze, ka pilskalnā atradusies 14.—15. gs. dokumentos minētā Lokstenes pils. Protams, izrakumu gaitā bija iespējams precizēt pils celšanas un bojā ejas laiku, kā arī, pamatojoties uz arheoloģisko izrakumu rezultātiem, mazliet atšķirīgi interpretēt dažas rakstīto avotu ziņas.

Lokstenes vārds rakstītajos avotos pirmo reizi parādās 1354. g.,³¹³ kad Rīgas arhibīskaps Fromolds Kokneses novadā un Krustpils apkaimē ar saviem vasaļiem Tizenhauzeniem apmainās zemēm un noregulē robežas. Dokumentos minēti Lokstenes īpašumi (trīs arkli zemes) un līdzās Lokstenei esošās apdzīvotās vietas (ciemi — ?) (*iuxta Loksten loca*), ko saglabā arhibīskaps, lai nodrošinātos pret lietuviešu iebrukumiem. Šajā dokumentā vēl minēts Krievciems (*villa Ruthenorum*), īpašumi pie Olinas (?) zemēm (*Adolene*), Aiviekstes grīva (*Ebestemunde*) u. c. no Lokstenes tālākas vietas. Lai gan pils kā nocietinājuma vārds nav tieši minēts, tomēr no dokumenta rakstura skaidrs, ka tāds šeit jau pastāv (zemes īpašumi, drošības garantija pret iebrukumiem). Kad pils Lokstenē uzcelta, to pēc numismātiskajiem materiāliem tieši noteikt nav iespējams. Skaidrs ir vienīgi, ka tas noticis 14. gs. pirmajā pusē. Bez arheoloģiskajiem un numismātiskajiem datiem par to varētu liecināt sekojoši apsvērumi. Pirmkārt, jāņem vērā tā laika politiskā situācija. 13. gs., kad vācieši citu pēc citas pakļāva vietējās tautības, tie uzcēla tikai svarīgākos atbalstpunktus. Šajā laikā novada tuvumā kā mūra nocietinājums pastāvēja vienīgi Koknese (72. att.). 13. gs. beigās un 14. gs. sākumā, kad visa Latvijas teritorija nonāk vācu feodāļu un krustnešu rokās, iedegas sīva cīņa pašu vāciešu starpā par iekaroto zemju pārdalīšanu. No vienas puses, Rīgas arhibīskaps cīnās ar Livonijas ordeni, no otras puses, pret augstāko varu uzstājas atsevišķi feodāļi — vasaļi. Vāciešu savstarpējās ķildas labi prata izmantot jaunās centralizētās valstis — Krievija (Novgorodas—Pleskavas zemes) un Lietuva, kas veidojās šai laikā. Kā krievi, tā lietuvieši ar saviem biežajiem uzbrukumiem vājināja vācu feodāļu spēku.

Bez tam visu laiku bija jābaidās no pakļauto tautu sacelšanās. Biežās cīņās 14. gs. sākumā bija par iemeslu pastiprinātai mūra piļu celtniecībai. Nelabvēlīgajos apstākļos vācieši, liekas, uzsākuši celt pils kopā ar vietējās izcelsmes vasaliem, lai tās kopīgi arī izmantotu. Šai ziņā zīmīgs ir pāvesta kapelāna Franciska de Moliano sastādītais nopratināšanas protokols,³¹⁴ kas uzrakstīts 1312. g. pēc sūdzības pret Livonijas ordeni izmeklēšanas. No protokola izriet, ka 14. gs. pirmajā gadu desmitā uz Lietuvu izceļojuši kādi 40 jaunkristītie vasali (*neofiti vasalli*), jo Rīgas baznīca atteikusies celt viņiem pili novada aizsargāšanai pret pagāniem (t. i., pret lietuviešiem). Šie vasali pieprasījuši, lai Rīgas arhibīskaps viņiem ceļ pili pie Aiviekstes (*circa fluvium, qui dicitur Eusten*), kur krustojas lieli ceļi (*quod ipsi edificarent eisdem unum castrum in terra dicte ecclesie, iuxta dictum fluvium, ubi vie magis concurrunt*). Hipotēzes veidā var pieņemt, ka šie prasītāji nākuši no Olinkalna un Lokstenes novada, kas ir starp Aivieksti un Daugavu un kur krustojas ceļi.³¹⁵ Pili būtu jāatrodas Rīgas arhibīskapa zemju robežās, kurās 13.—15. gs. atradās aplūkojamais novads. Eventuāli ceļamā pili varētu lokalizēt Krievciemā, taču te nekrustojas ceļi, vai Krustpili, kas tomēr ir par tālu no Aiviekstes (72. att.). Ticamāk, ka prasību varētu attiecināt uz Lokstenes pili. Tātad 14. gs. 20. gadu sākumā mūra pils Lokstenē vēl nav bijusi. Atliek pieņemt, ka pils celta 14. gs. otrajā ceturksnī, kaut gan par to rakstītie avoti klusē. Acīmredzot pēc Franciska de Moliano vizītes Livonijā arī no Romas pāvesta puses, kā liecina citi dokumenti, tika sperti soļi, lai izbeigtu vāciešu savstarpējās ķildas, viņu nesaskaņas ar vietējiem vasaliem. Kompromisa rezultātā droši vien tika celta Lokstenes pils, kuras veidošanā, kā izriet no arheoloģiskajiem izrakumiem, liela nozīme bijusi vietējiem iedzīvotājiem. Vēl vairāk, arheoloģiskais materiāls un rakstītie avoti pieļauj iespēju, ka šai pili sākuma periodā noteicēji bijuši vietējās izcelsmes vasali. Neaizmirsīsim, ka līdz 1371. g. novadu joprojām vēl sauc par Olinas zemēm. Protams, šie vietējie vasali bija atkarīgi no Rīgas arhibīskapa, un svarīgajos jautājumos, kā cīņā pret ārējiem iebrucējiem, bija spiesti realizēt vāciešiem labvēlīgu politiku. Sava novada pārvaldīšanā pēc nodevu nomaksāšanas viņi varēja būt arī samērā autonomi. Tas atspoguļojas Lokstenes mūra pils pirmās apdzīvotības perioda slānī iegūtajos atradumos. 1375. g. marta sākumā Rīgas arhibīskapa zemēs iebrūk lietuviešu karaspēks. Pēc hronista³¹⁶ ziņām, nopostītas sekojošas pils — Krustpils, Lokstene (*Locksteen*), Bērzaune, Ērgļi, Piebalga, Cesvaine un Baltova. Lai gan lietuviešu uzbrukums Lokstenes pili atnesa lielu postu, tomēr dzīve pili ātri atjaunojusies, un dažu pēnieku pieņēmums,

ka pils pēc šī uzbrukuma pamesta, nav pareizs. Spriežot pēc arheoloģiskiem pētījumiem, pils vēsturē sākas apbūves otrais posms.

Ka Lokstenei kā nocietinātai vietai svarīga nozīme vēl bijusi 15. gs. sākumā, liecina 1416. g. dokuments,³¹⁷ no kura izriet, ka ordenis vēlētos ar arhibīskapu apmainīt dažas zemes, tai skaitā arī īpašumus gar Daugavu līdz Daugavpils novada robežām. Taču arhibīskaps nav ar mieru, uzsverot, ka tas nevar notikt, jo te viņam ir tādi svarīgi īpašumi kā Koknese un Lokstene, kas atrodas pie Sēlpils, ar visu viņu zemi, ūdeņiem, pļavām u. c. piederumiem (*Kokenhusen und Louxten, bi der Selburg gelegen, mit al irer lande, wasseren, weiden und al irer freiheit und zubehorunge*).

1437. g. 15. septembrī Rīgas arhibīskaps Henings Šarpenbergs Loksteni izlēno Hansam Lokstem un viņa audzudēlam Arntam Štokmanim.³¹⁸ Tā kā minēta jau ir kunga sēta ar muižu (*hoff mit dem gude tor Loxten*), redzam nopietnas izmaiņas, kas norisinājušās Lokstenes pilsnovada dzīvē. Ir izveidojusies muiža ar sētu ārpus pils, jo, nosakot četru arklu zemes un viena arkla pļavas robežas Kokneses pilsnovada ietvaros (*in borchsokinge to Kokenhuszen*), Lokstenes pils (*slot tor Loxsten*) ir minēta atsevišķi, gar kuru iet izlēnojamā īpašuma robežas. Kaut gan atsevišķus vietvārdus, kā *Patrutzenbek, brock de Touwerkallen, hoyslach Bradzwe*, nav iespējams identificēt, norādes uz Sēlpili un Daugavu dienvidos, Gņēvju purvu (*Gnewepurwe*) ziemeļos un Aivieksti (*Ewesten*) austrumos ļauj aptuveni nospraust muižas zemju robežas. Spriežot pēc dokumenta rakstura, jādomā, ka Hanss Lokste jau zināmu laiku bijis šī īpašuma lietotājs; citādi viņu nesauktu par Loksti (*Loxte*), jo viņa uzvārds ir atvasināts no upītes (*Loxtenbeke*) un pils nosaukuma. Jaunās muižas ēkas vairs nav atradušās pilī, bet gan, jādomā, vietā, kur līdz nesenam laikam bija vecās Lokstiņas mājas (*Loxting*; sk. 2. att.), uz ko savā laikā uzmanību vērta jau J. Dēringš.³¹⁹ Izlēnojumu bija nepieciešams atjaunot acīmredzot tāpēc, ka Hansam Lokstem nebija bērnu. Tāpēc arī dokumentā īpaši akcentētas viņa adoptētā dēla Arnta Štokmaņa tiesības. Kas attiecas uz pili, tad jādomā, ka tā šai laikā jau bija pamestā stāvoklī. Par to liecina arī pili atrasto senlietu, it īpaši monētu, analīze.

Lokstenes pils vārds dokumentos vairāk nav sastopams. Ir gan norādes uz Lokstenes ceļu³²⁰ (*den helen wech, de dar geith nha der Lowxten*) 1457. un 1460. g. un uz Lokstenes muižu³²¹ (*hoff und guder tor Loxstenn*) — 1518. g. Lokstenes muižu³²² vēl min arī daži citi 16. gs., pat 17. gs. sākuma dokumenti, kaut gan ar 17. gs. tās vietā nostabilizējas jaunais Stukmaņa muižas (*Stockmannshof*) nosaukums.

KAPULAUKI

PRIEDAINES KAPULAUKS

SENVIETAS SITUĀCIJA. ATSEGTO APBEDIJUMU APRAKSTS

Priedaines kapulauks atrodas Stučkas raj. Klintaines c. p., kolhoza «Selga» teritorijā 150 m rietumos no tagadējām Lokstiņas mājām, vecās Rīgas—Daugavpils šosejas¹ 119. kilometrā. Turpat ceļa labajā pusē pirms Pļaviņu HES ūdenslīmeņa noregulēšanas atradās Priedaines mājas. No šīm mājām kapulauks ieguvis savu nosaukumu, jo pirms Lielā Tēvijas kara tas atradies šo māju teritorijā.

Par Priedaines kapulauku ziņas pirmo reizi ienākušas 1928. g.,² kad pieminekļi uzskatīti par agrā un vidējā dzelzs laikmeta kapenēm. 1932. g. H. Riekstiņš³ Priedaines kapulauku novērtējis kā agrā dzelzs laikmeta uzkalniņu ar akmeņu riņķi, kas gan pilnīgi izpostīts. Kapulauka hronoloģijas šādā vērtējumā ar H. Riekstiņu vienisprātis ir R. Šnore.⁴

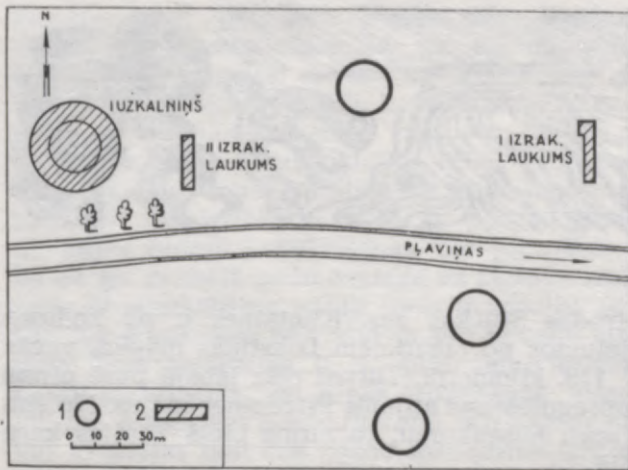
1950. g. V. Urtāns⁵ sniedz ziņas, ko viņš ieguvis no Pļaviņu Dūņulejās 1882. g. dzimuša iemītnieka par kādu mazu kapulauka uzkalniņu, kas tagad jau noarts. Pirms vairāk nekā 40 gadiem, laikā, kad būvēts Maskavas—Ventspils dzelzceļš (t. i., 1901.—1904. g.), šai uzkalniņā mantrači uzgājuši dzelzs šķēpus, cirvjus u. c., kas nodoti dzelzceļa celtniecības inženierim. 1959. g.⁶ vairākkārt apmeklējot šī kapulauka teritoriju, izdevās iegūt papildziņas, proti, Priedaines māju teritorijā atradušies divi uzkalniņi; vienā no tiem arheoloģiski izrakumi izdarīti buržuāziskās Latvijas pirmajos gados, otra uzkalniņa tuvumā, apmēram 100 m uz rietumiem no Lokstiņas mājām, 1938. g. arot atrasta bronzas aprobe (XLIH tab.: 1). Aprobe 1959. g. nodota Oliņkalna arheoloģiskajai ekspedīcijai.

Priedaines kapulauks atrodas neliela paugura lēzenajā rietumu pusē starp Daugavas (0,5 km) un Lokstiņas upēm (0,2 km). Kapulauka tuvumā ir vairākas senas dzīvesvietas — 1,5 km uz dienvidrietumiem Oliņkalns, 0,5 km uz dienvidiem Lokstenes pilskalns un 1 km uz rietumiem Vīnkalna pilskalns.

Oliņkalna arheoloģiskā ekspedīcija izrakumus Priedaines kapulaukā uzsāka 1961. g. nolūkā atrast šeit līdzenos skeletkapus. Tā kā 1959. g. ekspedīcijai nodotā aprobe attiecas uz 7.—9. gs., bija zināmas cerības Priedainē atklāt novada dzīvesvietu hronoloģijai atbilstošu kapulauku. Šādā nolūkā starp uzkalniņiem iemēroja divas pārbaudes tranšejas. I izrakumu laukumu iemēroja ziemeļu—dienvidu virzienā apmēram 10 m uz ziemeļiem no Rīgas—Daugavpils šosejas un 100 m uz rietumiem no Lokstiņas mājām. Šis laukums 10 m garumā un 2 m platumā iemērots rajonā, kur bija atrasta jau pieminētā bronzas aprobe.

I izrakumu kārtā zem velēnas atsedzās tumša zeme, kurā parādījās vairākas granīta šķautnes. 15—20 cm dziļumā konstatējama galvenokārt brūngana vai gaiša pamatsmiltis. Laukumā trijās vietās parādījās tumšākas mītņu zemes plankumi. Tā kā vienā no šiem tumšajiem plankumiem atrasts kāds cilvēka kauls, tad, lai noskaidrotu tumšā zemes plankuma raksturu, laukumu šeit pagarināja par 1 m un paplašināja 3 m joslā par 1 m. Tālāk plankuma saturu izsmēlot līdz 35 cm dziļumam, parādījās neskartais smilšainais pamats. 1,5×1,5 m lielais tumšais zemes plankums laukuma centrālajā daļā līdz 0,45 m dziļumā saturēja degušu koku paliekas. Tomēr, kā spriežams pēc te atrastajām stikla pudeļu drumslām, šis iedziļinājums, tāpat kā laukuma dienvidu galā konstatētais, ir vēlākas cilmes. Pārējā laukumā gaisajā smiltī atsegti vairāki 30 cm diametrā un lielāki granīti, tomēr tie nekādas konstrukcijas neveido. Acīmredzot tie šeit ir no šļūdoņa laikiem. Laukumā atrastas divas ripas keramikas māla trauku lauskas.

II izrakumu laukumu iemēroja 10×2 m platībā. Tas orientēts ziemeļu—dienvidu virzienā, atrodas 5—6 m attālumā uz ziemeļiem no Rīgas—Daugavpils šosejas un apmēram 65 m uz rietumiem no I izrakumu laukuma. Šis izrakumu laukums atrodas starp diviem tikko samanāmiem uzkalniņiem.

73. att. Priedaines kapulauks. Situācijas plāns.

1 — uzkalniņi; 2 — izrakumos pētītā teritorija.

Laukumā 25—30 cm biezumā pelēcīgi tumša zeme, zem tās nāca dzeltena smilts un grants. Konstatēta kāda bedre, kas pildīta ar tumšāku zemi un šķembām. 40—50 cm dziļumā visā laukumā smilts vai radze. Atskaitot vairākus pavisam mūsdienīgus atradumus, nekādus norādījumus par apbedījumiem neizdevās konstatēt.

I UZKALNIŅŠ

Tā kā kapulauka līdzenajā daļā starp uzkalniņiem izrakumi nedeva gaidītos rezultātus, darbu uzsāka vienā no kapulauka uzkalniņiem, kas atradās 190 m uz rietumiem no Lokstiņas mājām un 8 m uz ziemeļiem no Rīgas—Daugavpils šosejas. Uzkalniņš, pēc vietējo iedzīvotāju nostāstiem, kādreiz ļoti reljefi pacēlies apkārtējā līdzenumā. Ar laiku tas daļēji norakts, noarts un pašreiz tikko manāmi paceļas apmēram kādus 20—30 cm, līdz ar to uzkalniņa sākotnējos izmērus un centru grūti noteikt.

Tāpēc izrakumu laukumu iemēroja krietni lielāku par uzkalniņa diametru. Apaļā izrakumu laukuma diametrs 18 m. Iespējamo uzkalniņa centru krustoja divi 30 cm plati profili.

Pēc 3—5 cm biezās velēnas kārtas noņemšanas un laukumu pārplanēšanas līdz 15 cm dziļumam atsedzās agrā dzelzs laikmeta uzkalniņiem raksturīgais akmeņu riņķis. Tiesa, tas vēl nebija novērojams vienlaidus; dažās vietās redzamas tikai vēl laukakmeņu virsotnes. Uzkalniņa centrālajā daļā un dienvidu pusē atsedzās daudzi granīti apmēram 26 cm diametrā. Visā uzkalniņa platībā atsegts tumšas zemes slānis, kur atrasts daudz kaulu drumsli, kas akmeņu riņķa iekšpusē konstatētas samērā reti, bet koncentrējas vairāk laukuma ziemeļrietumu un dienvidrietumu sektoros ārpus akmeņu riņķa. Tepat atrastas arī vairākas māla trauku lauskas. Akmeņu riņķa iekšpusē atrastas šādas senlietas: dzelzs nazis ar aizlūzušu iedzītni, viens saliekts un viens vesels dzelzs nazis (XLIII tab.: 8), bronzas aproce (XLIV tab.: 18) un divi bronzas spirālītes fragmenti (kā XLIV tab.: 4). Ārpus akmeņu riņķa atrasts dzelzs ledus piesis (XLIII tab.: 2), bronzas skārda plāksnīte, divi dzelzs naža fragmenti.

Iedziļinoties uzkalniņā līdz 30—40 cm dziļi, skaidri iezīmējas uzkalniņa akmeņu riņķis. Ziemeļu—dienvidu virzienā tā diametrs 9 m, bet austrumu—rietumu virzienā — 8 m. Ziemeļu pusē akmeņu riņķis nav traucēts, te cits pēc cita likti lieli granīti (daži 1×1 m). Akmeņu riņķiem pārtraukumi dienvidaustrumu un dienvidrietumu sektoros. Dienvidu pusē lielo granītakmeņu vietā konstatēti sīkāki akmeņi 30—50 cm diametrā, tie izvietojušies lielākās grupās, dažkārt 3—4 rindās, tomēr šaubu nav, ka arī šie akmeņi veido riņķi. Laukuma ziemeļrietumu sektorā, tieši tur, kur akmeņu riņķi izbeidzas lieli granīti un sākas sīkāki, ir vairāk nekā 2 m plata sprauga. Te tumšajā zemē 35 cm dziļumā no virskārtas 11—11f—g kvadrātā konstatēts apbedījums.

1. kaps

Mirušais guldīts ZA—DR virzienā. Kauli saglabājušies ļoti vāji. Pēc stipri sadrupušā galvaskausa spriežams, ka mirušajam galva noliekta uz kreiso pusi. Spriežot pēc pārējiem kaulu fragmentiem — gūžu un stilbu rajonā —, mirušais guldīts izstieptā stāvoklī. Abpus skeletam konstatēti dūres lieluma granīti, divi augšpus galvas, divi plecu rajonā, divi pie kājām. Skeleta kreisajā pusē krūšu apvidū atrasts dzelzs rauknis (XLIV tab.: 20), bet dzelzs nazis (XLIV tab.: 21) likts šķērsām pāri krūtīm. Mirušā galvas labajā pusē atrada dzelzs uzmavas šķēpu (XLIV tab.: 19).

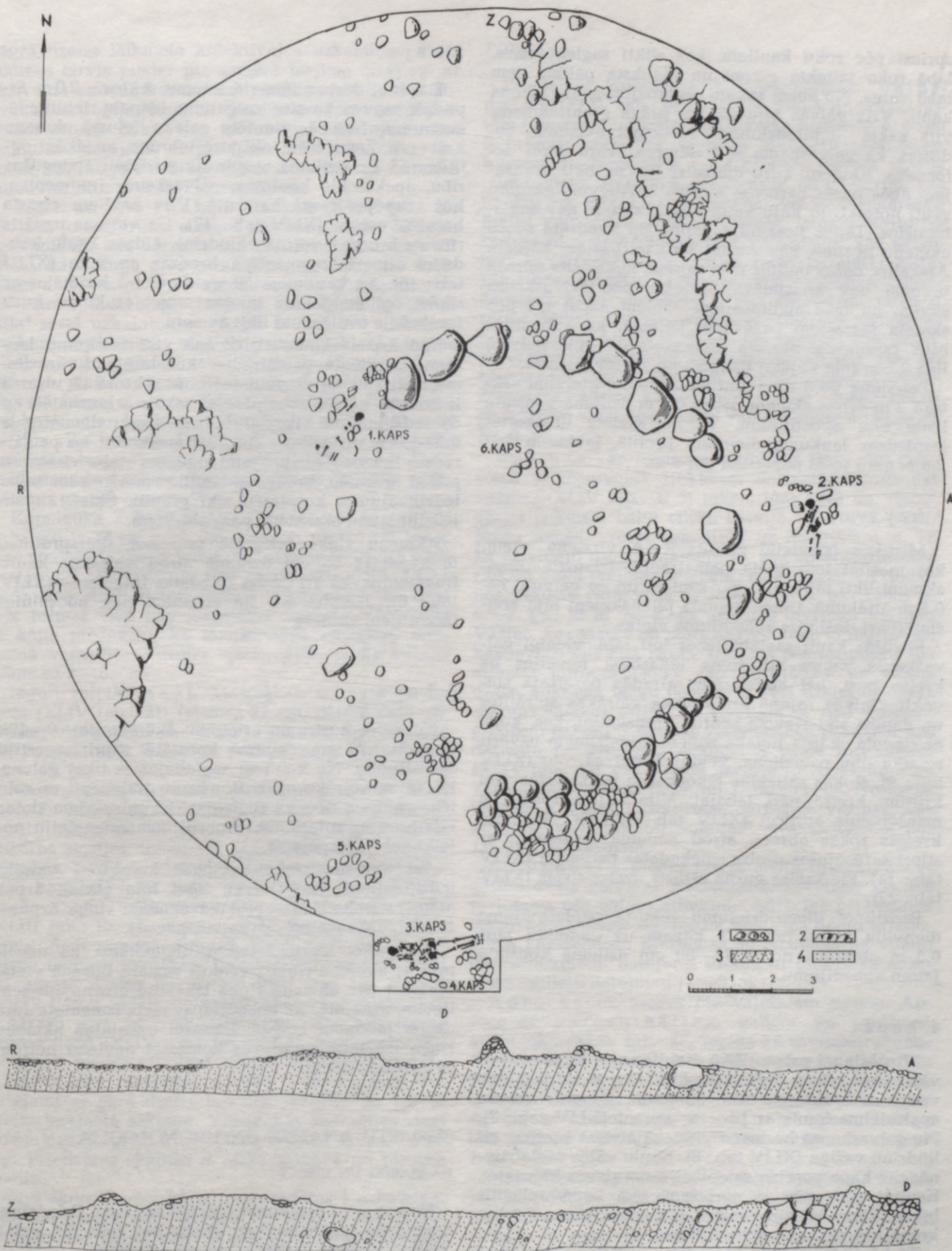
Attīrot 2. kārtu, sasniegts 40—50 cm dziļums. Ārpus akmeņu riņķa ziemeļrietumu un ziemeļaustrumu sektorā jau daudzās vietās sasniegts pelēcīgo plienakmeņu pamats, virs kura daudz galvas lieluma granītakmeņu. Sākotnējais uzkalniņa zemju uzbērums sniedzas tikai pāris metru joslā ārpus akmeņu riņķa. Uzkalniņa centru ierobežojošais akmeņu riņķis viscaur labi atsegts. Uzkalniņa akmeņu riņķa iekšpusē zeme tumšā krāsā un satur daudzus sīkus cilvēka kaulus. No senlietām atrasta bronzas spirālīte (XLIV tab.: 4), dzelzs raukņa fragments (XLIII tab.: 6), ārpus uzkalniņa akmeņu gredzena — Zviedrijas karaļa Kārļa XI zemas raudzes sudraba 1664. g. Livonijas šilīņš.

3. kārtu attīrot līdz 60—75 cm dziļumam, laukuma ziemeļrietumu un dienvidrietumu sektorā sasniegts pamats, ko tikai vietumis sedz plāns māla slānītis. Riņķi veidojošie lieli akmeņi jau attīrīti tiktāl, ka vietām tie palikuši uz pamata. Vienīgi dienvidaustrumu un dienvidrietumu sektorā vēl joprojām vērojama tumša zeme. 9j—l kvadrātā atrasti vairāki cilvēka kaulu fragmenti, 7k kvadrātā atrasts dzelzs uzmavas cirvis (XLIII tab.: 5). Šī paša sektora dienvidu pusē starp gredzena akmeņiem atrastas šādas senlietas: bronzas gredzentiņš (XLIV tab.: 3), triju posmu bronzas važiņas fragments (XLIV tab.: 1), bronzas aproce (XLIV tab.: 14).

Šajā pašā sektorā tumšo zemi izsmelot līdz pamatradzei, 8—9p kvadrātā konstatē apbedījumu.

2. kaps

Mirušais guldīts Z—D virzienā mālainā zemē virs pamatradzes apmēram 1,5 m ārpus akmeņu riņķa uz labajiem sāniem mazliet saliektā stāvoklī. Cik var

74. att. Priedaines kapulauks. Pētītais uzkalniņš.
 1 — granīti; 2 — pamatradze; 3 — smilšains māls; 4 — gaiša smiltis.

spriest pēc roku kauliem, kas slikti saglabājušies, labā roka saliekta elkonī un plauksta palikta zem labā vaiga. No abām rokām saglabājušies augšdelma kauli. Virs galvas bija uzlikts prāvs granītkmens, virs kakla — plienakmens. Noņemot akmeņus, redzams, ka galvaskauss zem akmens svāra stipri deformēts. Akmeņi, kuru diametrs 20 cm, likti mirušajam abās pusēs ķermeņa augšdaļā. Auguma garumu grūti noteikt, jo kāju kauli leļpus ceļiem nav saglabājušies. Tāpēc neskaidra paliek 8p kvadrātā esošo akmeņu nozīme, kas varbūt likti mirušajam kājgalī. Atskaitot dažas ogļītes ribu rajonā, nekas cits mirušā tuvumā nav konstatēts. Spriežot pēc galvaskausa šuvēm un maz apdilušajiem zobiem, tāpat arī pēc skeleta mazajiem izmēriem, jādomā, ka apbedītais bijis pusaudzis. Skelets konstatēts 0,6 (pie galvas) līdz 0,7 m (pie kājām) dziļumā no zemes virsmas.

Laukuma pašā dienvidu malā dienvidrietumu sektorā 2 m ārpus akmeņu riņķa 0,8 m dziļumā konstatē kādu citu apbedījumu. Tā kā skelets lielākoties iesniedzas laukuma dienvidu profilā, laukumu šeit 2,5 m garā joslā paplašina par 1 m.

3. k a p s

Mirušais (sieviete) guldīts R—A virzienā, vietā, kas mazliet iedziļināta pamatradzē. Izlauztie plienakmeņi likti mirušajai gar sāniem un ap galvu 0,2—0,5 m attālumā. Dūres lieluma plienakmeņi bija konstatēti arī tieši virs apbedījuma vietas.

Mirušās kauli saglabājušies ļoti labi, vienīgi galvaskauss zemes spiediena iedarbībā novēlies uz kreiso pusi, bet apakšžoklis atradās pareizajā stāvoklī. Galvas rajonā konstatētas vairākas spirālītes un daudzi sīki rievota skārda gredzentiņi, kas, kopā ar rievota skārda lielāka izmēra cilindriņiem uzvērti uz vīta linu pavediena, veidojuši galvas rotu (XLIV tab.: 9). Rokas saliekta elkoņos un sakrustotas virs krūtīm, kreisā pāri labajai. Virs katras rokas pa manšetveida aproci (XLIV tab.: 12, 13). Noņemot kreisās rokas aproci, atrod auduma fragmentu ar stipri sarūsējušas dzelzs spieķadatas paliekām (XLIV tab.: 11). Pie kreisā gurna atrasts dzelzs sirpis (XLIV tab.: 22).

Padziļinot dienvidrietumu sektora paplašinājuma dienvidu malu, līdzās 3. kapam uz dienvidu pusi 0,5 m attālumā no tā 75—80 cm dziļumā konstatē jaunu apbedījumu.

4. k a p s

Mirušajam galva ZA. Kauli saglabājušies ļoti vāji, kapa vieta, liekas, jaukta, jo pie sairusā galvaskausa konstatēti arī ribu kauli. Uz galvaskausa apakšdelma kauls ar bronzas aproci (XLIV tab.: 7). Pie galvaskausa ķermeņa virzienā atrasta bronzas cilindriņu važiņa (XLIV tab.: 8). Kaulu vājās saglabāšanās dēļ kapa pareizo orientāciju neizdevās konstatēt. Kauliņi sīki, pēc tā spriežams, ka kapā apbedīts bērns. Tāpat kā virs iepriekšējā apbedījuma, arī šeit konstatēti plienakmeņu salikumi.

Tā kā šādas akmeņu krāvumu paliekas vērojamas vēl laukuma dienvidu profilā, jādomā, ka šie nav vienīgie ārpus akmeņu riņķa konstatētie kapi.

5. k a p s

Turpinot darbus dienvidrietumu sektorā, 2,0 m ārpus akmeņu riņķa atsedza garenu, ieapaļu rietumu — austrumu virzienā orientētu galvas lieluma akmeņu krāvumu. Zeme loka iekšpusē iebrūna, ar sīkām ogļītēm. 55 cm dziļumā atsedz sīkus, daļēji apdegušus ribu, apakšžokļa kauliņus, galvaskausa fragmentus, kas grupējas vienā kaudzītē. Virs kauliem atrasta bronzas važiņa (XLIV tab.: 17). Uz važiņas uzvērts rievots bronzas skārda cilindriņš. Līdzās kaulu kaudzītei atrasta fragmentāra bronzas aproci (XLIV tab.: 16). Ap kauliņiem 50 cm diametrā iezīmējas ar sīkām ogļītēm jaukts tumšas zemes laukums, kuru ierobežoja ovālā riņķī likti akmeņi.

Kad ārpus akmeņu gredzena visā izrakumu laukumā sasniegta pamatradze, konstatējams, ka ziemeļaustrumu un dienvidaustrumu sektorā tā visumā ir līdzena, kamēr abos pārējos sektoros konstatēti ap 50 iedziļinājumi. Parasti iedziļinājumu diametrs ir 0,5—1,0 m un dziļums 0,4—0,9 m, skaitot no pamatradzes līmeņa. Iedziļinājumi atgādina stabu vietas un pildīti ar gaišu, brūnganu smilti. Tikai reizēm šajos iedziļinājumos konstatēti sīki granīti. Šķiet, ka šie iedziļinājumi uzskatāmi par dabiskiem.

Akmeņu riņķa iekšpusē noņemot šķērsprofilus, 8i kvadrātā 65 cm dziļumā atrod vairākus kaulu fragmentus, kā arī dzelzs rotadatas fragmentu (XLIV tab.: 6). Jādomā, ka šie atradumi nāk no pilnīgi izpostītiem kapiem.

6. k a p s

Noņemot austrumu—rietumu šķērsprofilu, 9—10k kvadrātā 70 cm dziļumā konstatē stipri sapostītu apbedījumu. No kauliem saglabājušies tikai galvaskausa un vairāku atsevišķu kaulu fragmenti ar zaļu iekrāsojumu, pēc kā secināms, ka mirušajam dotas līdz bronzas rotaslietas. Apbedījuma orientāciju noteikt nebija iespējams.

Arī akmeņu riņķa iekšpusē konstatēti vairāki iedziļinājumi līdzīgi tiem, kādi bija atklāti ārpus akmeņu riņķa. Līdz ar to kā akmeņu riņķa ārpusē, tā iekšpusē sasniegts dabiskais pamats.

Rezumējot iepriekš teikto, atzīmējams, ka uzkalniņš ar akmeņu riņķi izveidots samērā līdzienā vietā. Spriežot pēc akmeņu riņķa iekšpusē atrastajām senlietām, uzkalniņš kā apbedīšanas vieta izmantots agrā dzelzs laikmeta beigās. Diemžēl uzkalniņā akmeņu riņķa iekšpusē neizdevās konstatēt nevienu netraucētu apbedījumu.

SENLIETU ANALĪZE UN HRONOLOĢIJA

DARBARĪKI UN IEROČI

Ņemot vērā izrakumuniecīgo apjomu, Priedaines kapulaukā iegūto senlietu skaits nav liels (44 gab.). Senlietu vidū ir darbarīki, ieroči un rotas.

Uzmavas cirvis (XLIII tab.: 5) pēc iekātojuma veida ir neparasts atradums Latvijas austrumu daļas

agrā dzelzs laikmeta kolektīvajos uzkalniņos. Priedaines cirvis pieder pie samērā īsajiem cirvjiem ar ķīļveida asmeni, kas mazliet platāks par uznavu. Tuvākas analogijas šiem cirvjiem ir ar Rucavas Mazkatužos atrasto cirvi,⁷ kas, spriežot pēc pārējiem atradumiem, datējams ar 3.—4. gs. Priedaines cirvis liecina par kapulaukā apbedīto sakariem ar Latvijas dienvidrietumu daļas iedzīvotājiem.

Iegūti arī divi raukņi. Rauknis (XLIV tab.: 20) bojāts, jo tam trūkst asmens smailes (garums 22,5 cm, plātums 2,5 cm, biezums 0,3 cm). Rauknis atrasts vīrieša kapā kopā ar dzelzs šķēpu un nazi, kas datējami ar 4.—6. gs. Priedaines rauknim pēc formas un atraduma apstākļiem tuvākas analogijas ar Slatas sila⁸ sestā uzkalniņa 4.—5. gs. raukni. Kā savrupatradums uzkalniņa ziemeļrietumu sektorā iegūts dzelzs rauknis (XLIII tab.: 6), tas ir 12 cm garš, ar 2,5 cm platu asmeni. Rauknim vienmērīgi izliekta 0,5 cm bieža mugura. Tuvākās paralēles Priedaines rauknim ir ar Laidzes Lazdiņu⁹ agrā dzelzs laikmeta šī tipa rīku, vienīgi Priedaines rauknim ir masīvāks iedzītis, turpretī asmens plātums un garums abiem raukņiem ir gandrīz vienāds. Vēlākā perioda raukņiem ir garāks asmens.¹⁰

Kapulauka 3. kapā atrastais dzelzs sirpis (XLIV tab.: 22) ir 27 cm garš, 2,6 cm plats un 0,5 cm biezs. Tas pieder pie dzelzs laikmeta Latvijas teritorijā plaši sastopamā taisno sirpju tipa ar aizliektu galu. Tā kā šāda tipa sirpi lietoti ilgāku laiku, datēt tos tikai pēc formas vien nav iespējams. Spriežot pēc citām šī kapa piedevām, kā manšetveida aprocēm, lentveida vainadziņa, dzelzs spieķadatas, sirpis attiecināms uz 7.—8. gs.

Iegūti vairāki naži. Masīvākais un garākais no tiem (XLIV tab.: 21) (vismaz 22 cm, pārējā daļa nolauzta) uzlūkojams par kaujas nazi. Spriežot pēc šai kapā atrastā šķēpa un raukņa, nazis attiecināms uz 4.—5. gs.

Masīvs nazis ar viegli uzliektu muguru (XLIII tab.: 7), kas ir agrā dzelzs laikmeta nažu pazīme,¹¹ iegūts uzkalniņā kā savrupatradums. Nazim trūkst iedzītņa smailes, tomēr vēl samanāmas koka roktura paliekas. Tuvākas analogijas šim nazim ir ar Mazkatužu kapulauka 19. kapā atrasto nazi, kas attiecas uz 3.—4. gs. Tuvāk nav datējams kāds dzelzs nazis (XLIII tab.: 8), kas uzkalniņā iegūts kā savrupatradums. Šādi visumā diezgan slaidi naži ar samērā taisnu muguru un atkāpi pret iedzītņi jau sastopami arī agrajā dzelzs laikmetā,¹² kaut gan tie visumā vairāk lietoti vidējā un vēlajā dzelzs laikmetā.

Atrasti divi šķēpi. Viens no tiem, kas iegūts vīrieša kapā (XLIV tab.: 19), pēc H. Mooras klasifikācijas,¹³ pieder pie agrā dzelzs laikmeta B grupas šķēpiem, kam raksturīga pazīme ir asa šķautne. Tie datējami ar agrā dzelzs laikmeta beigām un vidējā dzelzs laikmeta sākumu. Vistuvākās analogijas šiem Priedaines šķēpiem ir ar Sēlpils šī laika šķēpu,¹⁴ vienīgi Priedaines šķēpam ir īsāka uzmava un plātāka smaile.

Otrs šķēps iegūts kā savrupatradums I uzkalniņā. Tam raksturīga gara uzmava un samērā īsa rombveida smaile (XLIII tab.: 3), pēc H. Mooras klasifikācijas,¹⁵ tas pieder pie C grupas šķēpiem. Tuvākās analogijas tam ir ar Lielsunākstē atrasto šķēpu, ko datē ar 3.—4. gs.

FOTAS

Priedaines kapulauka 3. kapā iegūtais vainadziņš (XLIV tab.: 9) sastāv no vienā rindā izkārtotām bronzas spirālītēm, kur mazāka diametra (0,6 cm) 8 bronzas spirālītes savērtas starp 16 profilētiem bronzas gredzentiņiem un 4 bronzas rievota skārda cilindriņiem. Spirālītes, gredzentiņi un cilindriņi, kas uzvērti uz pīta linu pavediena, veido vienkāršāko lentas vainadziņa tipu. Visbiežāk latgaļu teritorijā sastopami vairākrindu lentas vainadziņi, kas savienoti ar starpskardītēm, daudz retāk paralēlās spirālīšu rindas saistītas ar bronzas gredzentiņiem.¹⁶ Priedaines 3. kapa vienrindas lentas vainadziņš tāpat ir reta parādība Latvijas apstākļos, tuvākas analogijas tam rodamas Lietuvas 5.—8. gs. kapos,¹⁷ kur sastopams vienrindas lentas vainadziņš, darināts tikai no bronzas spirālītēm. Tādējādi varētu pieņemt, ka Priedaines vainadziņš kā tipoloģiskā ziņā vienkāršākais no līdz šim zināmiem lentas vainadziņiem attiecas uz 7.—8. gs.

Vaižiņas pēc formas pārstāv trīs tipus. No griezumā segmentveida riņķīšiem darinātās vienrindas vaižiņas (XLIV tab.: 1, 5) raksturīgas agrā un vidējā dzelzs laikmeta baltu ciltīm Latvijā,¹⁸ Lietuvā,¹⁹ senprūšu zemēs,²⁰ retāk Igaunijā²¹ un Somijā²² u. c. Tā kā ar vidējo dzelzs laikmetu (5. gs.) trīsstūrgriezuma riņķīšu vietā ieviešas segmentveida riņķīši,²³ Priedaines vaižiņas datējamas ar laiku pēc 5. gs., tāpat ar 6.—7. gs., jo ar 7.—8. gs. izplatās divrindu vaižiņas. Vaižiņa, kas sastāv no platiem rievotiem cilindriņiem, kas ievērti cits citā (XLIV tab.: 8), pēc tai pašā kapā atrastas aproces (XLIV tab.: 7) jādatē ar vidējā dzelzs laikmeta beigu posmu, jo vēlā dzelzs laikmeta sākumā tālākas attīstības rezultātā šī tipa vaižiņu²⁴ gredzeni parasti ir platāki. Neparastāka ir vaižiņa, kas darināta no griezumā apaļiem S veida loceklišiem (XLIV tab.: 17), pēc vaižiņā uzvērtā rievotā cilindriņa vaižiņu var datēt ar laiku no 7. līdz 11. gs. No masīvākiem S veida loceklišiem darinātās vaižiņas, kas atrastas Igaunijā²⁵ un Somijā,²⁶ tiek uzlūktas par 11.—13. gs. vaižiņām.

Spieķadatas pieder pie tā adatu tipa, kurām ir garenī ovāla galva ar gliemezīti (XLIV tab.: 11). Kā spriežams pēc galvas atliekuma attiecībā pret adatas stāvu, adata, pamatojoties uz šāda tipa adatu atradumiem Lokstenē un Mežmalās, attiecināma uz vidējo dzelzs laikmetu; datējums saskan ar citu 3. kapā atrasto senlietu datējumu (7.—8. gs.).

Aproces (5) pieder pie vairākiem tipiem. Aproce ar paresninātiem galiem un griezumā apaļu loku (XLIV tab.: 18) iegūta kā savrupatradums. Aprocēs spēji paresninātie gali nosaka tās piederību pie aprocēm, kas sastopamas agrā dzelzs laikmeta Baltijas somugru akmeņu krāvumu kapulaukos.²⁷ Aproce ar ornamentētiem vāļu galiem līdzīga tām latgaļu—sēļu aprocēm,²⁸ kas datējamas ar 6.—7. gs.

Manšetveida aproces (2) iegūtas 3. kapā (XLIV tab.: 12, 13). Ņemot vērā Lokstenes manšetveida aproču datējumu ar 8. gs. un šo aproču zināmo līdzību ar 3. kapa šī tipa aprocēm, pēdējās var attiecināt uz 8. gs.

Griezumā trīsstūrveida aproces (XLIII tab.: 1; XLIV tab.: 7) pēc formas un rotājuma vistuvāk stāv

Priedaines kapulauka rotu (ar vara pamatu) spektrālās analīzes rezultāti

Labora- torijas šifrs	Inv. nr.	Atradumu vieta, priekšmets, datējums	Pb	Sn	Zn	As	Sb	Fe	Ni	Grupa
42 : 3	VI 60 : 8	aproce ar vāju galiem	0,07	0,02	10,2	0,25	0,05	0,6	0,025	I
42 : 4	: 25	aproce ar vāju galiem	1,0	1,0	1,3	0,13	0,025	0,05	0,06	II
42 : 5	: 34	manšetveida aproce	0,5	0,1	10,4	0,07	0,004	0,006	0,002	I
38 : 9	: 29	rievots cilindriņš	1,0	2,9	10,0	0,25	0,07	0,6	0,14	II
38 : 10	: 33	manšetveida aproce	0,7	0,05	10,2	0,07	0,02	0,05	0,0009	I
38 : 11	: 38	važiņa	0,7	3,5	7,0	0,3	0,07	0,6	0,09	II
42 : 6	: 39	aproce	0,5	0,1	12,2	0,07	0,025	0,05	0,001	I

latgaļu—sēļu un zemgaļu 7.—9. gs. aprocēm,²⁹ kaut gan šī tipa aproces lietotas jau no 5.—6. gs.³⁰

Balstoties uz septiņu rotaslietu analīžu rezultātiem (par pamatu ņemot Čerņiha grupas), analizētie izstrādājumi dalāmi šādi: pie I grupas pieder 57,1% no analizētajiem izstrādājumiem (aproces), pie II grupas — 42,9% no analizētajiem izstrādājumiem (aproces, cilindriņš).

Protams, analizēto priekšmetu skaits ir niecīgs, vienpusīgs (pārsvārā aproces), tāpēc arī vispusīgu priekšstatu par dažādu kausējumu sastāvu nedod. Tomēr arī šīs Priedaines krāsainā metāla analīzes apstiprina likumsakarību, ka agrā un vidējā dzelzs laikmeta pieminekļu bronzas pārsvārā ir vai nu misiņš, vai cinka bronza,³¹ pie kam pārējās grupas ir stiprā mazākumā.

IEDZĪVOTĀJU SOCIĀLĀ UN ETNISKĀ PIEDERĪBA

Kā rāda Priedaines kapulauka atradumu apraksts un iegūto senlietu analīze, kapulauka izmantošanā izdalāmas divas fāzes: pirmkārt, apbedīšana kolektīvajā uzkalniņā un, otrkārt, — līdzēnajos kapos.

Jāpiezīmē, ka, ņemot vērā izrakumu ierobežoto apjomu, tāpat arī to, ka jāstrādā bija stipri sapostītā teritorijā, nav iespējams spriest par apbedīšanas tradīciju detaļām. Tomēr vispārīgos vilcienos aina ir pietiekami skaidra. Kā liecina uzkalniņā akmeņu riņķa iekšpusē atsegtie traucētie kapi un savrupatradumi, mirušie te apbedīti no 3. gs. līdz 6. gs. Uzkalniņā bijuši apbedīti seši līdz desmit mirušie.³² Spriežot pēc salīdzināmā materiāla lielākajos uzkalniņos, piemēram, Slatē, vienā uzkalniņā varēja būt līdz 20 apbedīto.³³ Kolektīvajā uzkalniņā apglabātie, pēc H. Mooras domām, jāuzskata par vienas saimes piederīgajiem. Tā kā kapulauka teritorijā konstatēti vēl trīs uzkalniņi, var pieņemt, ka agrajā dzelzs laikmetā te tuvumā dzīvojuši viena lielā saime, kas savukārt sadalījusies četrās mazajās saimēs. Tātad pēc Priedaines kapulauka materiāliem iespējams konstatēt arī pārējā Latvijas teritorijā novēroto parādību, proti, ģints iekārtas sairšanu,³⁴ kas norisinājusies laikā no 2. līdz 4. gs. Priedaines kapulauka materiāls, spriežot pēc atrašanās apstākļiem, ir pārāk nedrošs, lai nodērtu šo parādību precizēšanai. Piemēram, nevar pateikt, vai 5.—6. gs. senlietas, kas atrastas uzkalniņā, saistāmas ar akmeņu riņķa iekšpusē vienkārši apbēr-

tiem vai zemē ieraktiem apbedījumiem. Kā liecina labi izpētītie šī laika uzkalniņi Ābeļu Boķos,³⁵ ar 5. gs. sākas mirušo ierakšana uzkalniņā, kas ar akmeņiem norobežotos nodalījumos pieslēdzas akmeņu riņķim. Spriežot pēc akmeņu salikumiem, kas pieslēdzas uzkalniņa akmeņu riņķim no ārpuses, līdzīgas apbedīšanas tradīcijas novērojamas arī Priedaines 1. un 2. kapā apbedītajiem. Ap kapu uzkalniņu mirušie apglabāti arī Lejasbitēnu kapulaukā³⁶ līdz pat 8. gs.

Jautājums par to, kādai etniskajai grupai pieskaitīt Daugavas labajā krastā izvietotos kolektīvos uzkalniņus ar akmeņu riņķi, joprojām nav noskaidrots.

Šis apglabāšanas veids vērojams galvenokārt Daugavas kreisajā krastā Augšzemē,³⁷ kur zināmi vairāk nekā 40 samērā kompakti izvietoti kapulauki. Daugavas labajā krastā lielākā teritorijā Aiviekstes un Ogres baseinos zināms ap 30 šī tipa kapulauku. Ja par Daugavas kreisā krasta agrā dzelzs laikmeta kolektīvo uzkalniņu etnisko piederību izteikti divi spriedumi, proti, ka tie ir latgaļu—sēļu³⁸ vai sēļu,³⁹ tad par Daugavas labā krasta iedzīvotāju etnisko piederību pastāv trīs atšķirīgi spriedumi, proti, tos uzlūko vai nu par latgaļu, sēļu—latgaļu, vai arī par sēļu pieminekļiem. Nepakavējoties pie dažādu uzskatu atreferējuma, aplūkosim tuvāk tikai jautājumu, ko Priedaines kapulauks, kā arī tam tuvākie pieminekļi Daugavas labajā krastā var sniegt šī jautājuma skaidrošanā. Priedaines uzkalniņi ar akmeņu riņķiem pēc iekārtojuma un apbedīšanas tradīcijām ir līdzīgi tiem, kas pētīti droši zināmajā sēļu apdzīvotajā teritorijā (Ābeļu Boķi u. c.), kur novērojama sēļu apbedīšanas tradīciju nepārtraukta attīstība no 3. līdz 12. gs. Senlietu analīze rādīja, ka visiem priekšmetu tipiem analogijas saskatāmas Augšzemes uzkalniņu kapos vai pieminekļos, kas atrodas Latvijas teritorijas dienvidrietumu daļā un Lietuvā. Tā kā vēl 13. gs. sēļi⁴⁰ hronikās un dokumentos pieminēti kā Daugavas abos krastos mītoši, pie kam šim norādījumam par labu runā novērojumi citos šī laika kapulaukos,⁴¹ kā arī antropoloģijas⁴² un valodniecības dati,⁴³ ar diezgan lielu ticamību var pieņemt, ka Priedaines kolektīvajos uzkalniņos apglabāti sēļi.

Sarežģītāks ir jautājums, kā etniski skaidrot tos līdzēnjos kapos ar R—A un pretējo orientāciju, kas ar 7.—8. gs. parādās kolektīvajos uzkalniņos. Priedaines kapulaukā faktiski atklāti tikai trīs ar 7.—8. gs. datēti apbedījumi (3.—5. kaps), kas novietoti tieši pie uzkalniņa un kam ir R—A vai ZR—DA orientācija. Tāpat kā tieši pie uzkalniņa ar akmeņiem

nožogotie apbedījumi (1.—2. kaps), arī minētie vidējā dzelzs laikmeta apbedījumi aplikti ar akmeņiem. Senlietu analīze rādīja, ka 7.—8. gs. Priedaines kapiem pēc inventāra vērojama līdzība ar sēļu un latgaļu un Lietuvas teritorijā atrasto materiālu. Ņemot vērā šīs parādības, kā arī sēļu un latgaļu materiālās kultūras lielo kopību, hipotēzes veidā var pieņemt, ka arī 7.—8. gs. šajā kapulaukā joprojām apglabāti sēļi. Šim pieņēmumam par labu varētu liecināt sekojoši apstākļi: pirmkārt, apbedīšanas tradīciju tālāka vietējā attīstība, ko varētu uzskatīt vienīgi par latgaļu ietekmētu (mirušo orientācija). Ka apbedīšanas tradīciju izmaiņas šādā virzienā norisinājās droši konstatējamā sēļu teritorijā, liecina plašie izrakumi Boķu kapulaukā.⁴⁴ Otrkārt, pēc latgaļu ieplūšanas Kokneses—Pļaviņu novados, sākot ar 6.—7. gs., ko apliecina šādu jaunu kapulauku parādīšanās (Kalnieši, Auliciems, Pastmuiža, Mežmalas, Radzes, Cielavas, Kampāni), sēļi nevarēja pazust bez pēdām. Acīmredzot tie turpināja izmantot savus vecos kapulaukus, kas Daugavas labajā krastā bez Priedaines vēl varēja būt Aizelkšņos,⁴⁵ Lejasbitēnos⁴⁶ u. c. Sēļu eksistenci Pļaviņu novadā, kā redzējam, apliecina arī Oliņkalna, Lokstenes un Radžu kapulauka (skat. 50., 95., 96., 118. lpp.) materiāls.

PĻAVIŅU RADŽU KAPULAUKS

Radžu kapulauks atrodas Pļaviņu pilsētā, Daugavas ielā (bij. Pļaviņu pag. Radžu māju zeme) tieši Daugavas krastā pie Rīgas—Daugavpils šosejas. Kapulauka teritorijā līdz 0,5—1,0 m dziļumā intensīva melnzeme, bagāta akmeņiem. Zem melnzemes sarkanīgs māls. Šajā tumšajā zemē atrastas oglītes, bezripas keramikas trauku lauskas un dzelzs sārņi. Var uzskatīt, ka te, starp Daugavas virzienā orientētām gravām, atradusies agrāka perioda, jādūmā, vidējā dzelzs laikmeta, apmetne.

Kapulauku atklāja 1939. g., rokot pamatus mājai (tagad Daugavas ielas Nr. 4), kad strādnieki uzdūrās apbedījumiem. Par atradumu ziņoja Pieminekļu valdei. Sai sakarā 1939. un 1940. g. šeit veica aiz-

sardzības izrakumus. Izrakumos kopumā atsedza 13 vēlā dzelzs laikmeta apbedījumus (10.—12. gs.) un ieguva daudz savrupatradumu. 1939. g. atsedza trīs apbedījumus.¹ 1940. g. izrakumus turpinot, izraka deviņas tranšejas, kur atsedza 10 kapus.²

1964. g. izrakumi Radžu kapulaukā jau notika sakarā ar Pļaviņu HES applūdinājuma zonas izpēti.

1964. g. izrakumos atsedza 19 ar 8.—11. gs. datējamus apbedījumus. Tika izpētīti trīs laukumi 319 m² lielā platībā. Visi apbedījumi atsegti XI izrakumu laukumā, no tiem 11 vīriešu apbedījumu, astoņi sievietes. Gandrīz visiem kapiem akmeņu sakrāvumi. Tā kā kapulauka teritorija visu laiku tikusi apstrādāta, daļa akmeņu nonesta.

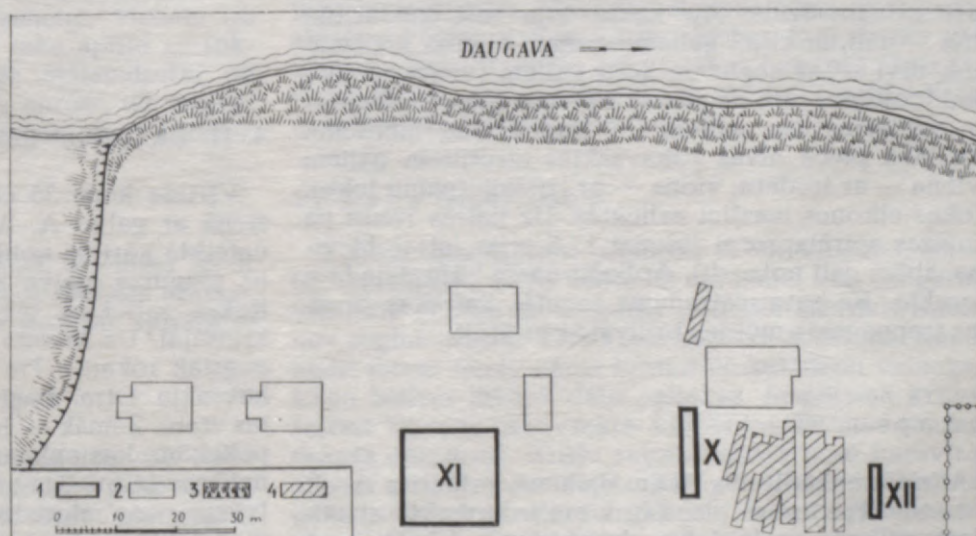
X un XII izrakumu laukumos, ja neskaita XII izrakumu laukumā atrasto trīsposmu stikla krellīti, nekādu atradumu nebija. Šie laukumi atradās līdzās 1940. g. raktajām tranšejām. Līdz ar to grūti noteikt precīzāk kapulauka teritoriju. Ir ziņas, ka ceļa otrajā pusē sakņu dārzā ir daudz akmeņu, bet atradumu nav. Iespējams, ka kapulauks turpinās uz austrumiem no XI izrakumu laukuma, bet tālāki pētījumi te netika izdarīti.

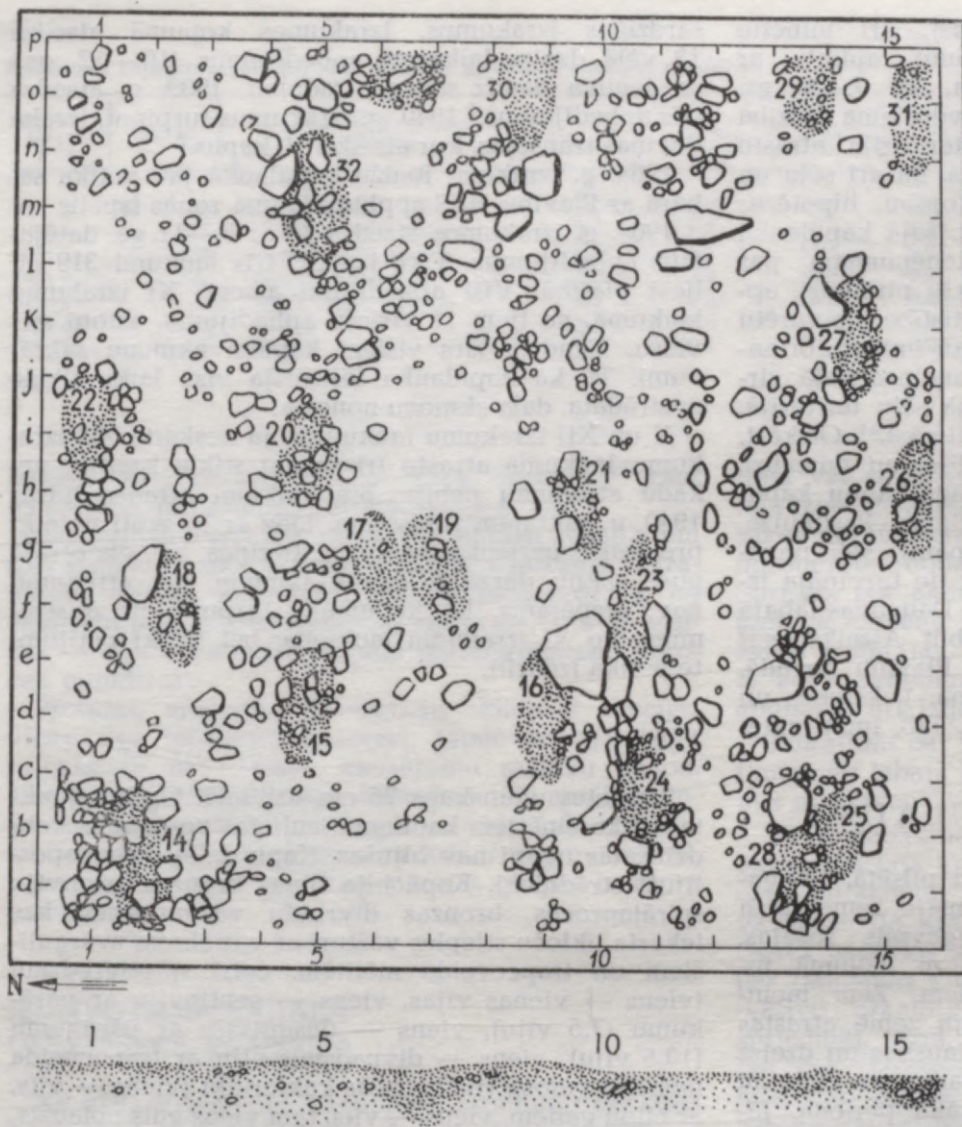
1. k a p s

Sievietes ugunskauss 75 cm dziļumā. Oglītes jauktas ar kalcinētiem kauliem. Senlietas novietotas kaudzītē, tās ugunī nav bijušas. Kapu daļēji bija saposīti strādnieki. Kapā bija divas bronzas astoņviju spirālaproces, bronzas divrindu važiņu rota, kas iekārta likloču stieples važturī ar vairākiem zvārgulīšiem un trapecveida mēlītēm, četri spirālgredzeni (viens — vienas vijas, viens — septiņviju ar pārākumu (7,5 viju), viens — desmitviju ar pārākumu (10,5 viju), viens — divpadsmit viju ar trapecveida mēlītēm galos), trīs bronzas kaklariņķi (viens — vīts, ar cilpu galiem, viens — vīts, tam viens gals nolauzts, otrā uzmaukts plakans kalums ar saulīšu ornamentu, viens — noplacinātiem galiem ar zvārgulīšiem un trapecveida mēlītēm, viens gals tam šalūzis, sakniedēts), vairākas bronzas spirālītes un dažas trapecveida mēlītes.

75. att. Radžu kapulauks. Situācijas plāns.

1 — 1964. g. izrakumi; 2 — ēkas; 3 — grava, nogāze; 4 — 1939./1940. g. izrakumu vietas.

76. att. Radžu kapulauks. 1964. g. pētīto kapu izvietojums.

2. k a p s

Sievietes kaps 70 cm dziļumā, orientēts R—A virzienā. Pie galvas saglabājies daļēji sapostīts no spirālītēm un rievotiem skārda cilindriņiem darināts grīstes vainadziņš. Ap kaklu bija seši kaklariņķi (trīs — vīti, ar cilpu galiem, vienam cilpiņā gredzenītiņš, divi — ar seglu un kāša galiem [viens ar sīku skaldņojumu, otrs ar paresninājumu galos], viens — ar noplacinātiem galiem un trapecveida mēlītēm). Pie labā pleca divas pakavsaktas atrotītiem galiem (viena — ar tordētu, viena — ar trīsšķautņainu loku). Rokas elkoņos mazliet saliektas. Uz katras rokas pa bronzas spirālaprocei (vienai 13,5 vijas, otrai 14 vijas, abām gali nolauzti). Apbedījumam kāju daļa bija norakta. Kā savrupatradums iegūtas vairākas bronzas trapecveida mēlītes briļļveida turētājā.

3. k a p s

Virieša apbedījums 70 cm dziļumā, orientēts A—R virzienā. Pie kreisā pleca bronzas pakavsakta atrotītiem galiem, apaļu loku. Apbedījuma labajā pusē

dzelzs nazis. Ap gurniem fragmentāra ādas josta ar apaļiem bronzas apkalumiem un lirasveida sprādzi. Blakus jostai bronzas pakavsakta daudzskaldņa galiem. Kapā vēl atrasta sudraba monēta — ap 1040. g. Giteldē (Saksijā) kalts denārs.

4. (1. Letgaļu) k a p s

Virieša kaps 35 cm dziļumā, orientēts A—R virzienā ar galvu A. Apbedījumam gar abiem sāniem noteiktā kārtībā nolikti laukakmeņi. Mīrušais guldīts uz muguras, galva mazliet noliekta uz kreiso pusi. Rokas saliektas elkoņos, labā roka pārlikta pāri kreisajai. Uz kreisās rokas karavīra aprobe, mazliet augstāk rokauts. Pie labās rokas elkoņa bronzas pakavsakta. Otrā, masīvāka pakavsakta atrasta ap jostas vietu. Zemāk — bronzas jostas sadalītājs ar jostas paliekām, kas apkaltas ar bronzas plāksnītēm. Kājas noliktas taisni. Bez tam kapā vēl iegūti divi gredzeni (viens — spirālgredzens, viens — gredzens ar vidusplāksnīti) un stipri aprūsējis dzelzs priekšmets.

5. (2. Letgaļu) kaps

Sievietes kaps 30 cm dziļumā, orientēts R—A virzienā ar galvu R. Atskaitot rokas kauliņu fragmentus, citi kauli nav saglabājušies. Ap kaklu bijuši trīs kaklariņķi (divi — ar noplacinātiem galiem, viens — ar seglu un kāša galiem). Galvas labajā pusē dzelzs rauknis ar koka roktura paliekām. Blakus rauknim dzelzs ilens ar nolauztu smaili. Uz rokām divas septiņviju spirālaproces (salauztas). Saglabājušies atsevišķi vainadziņa fragmenti. Bez tam vēl kapā atrastas divas bronzas pakavsaktas un spirālgredzens. Pie mirušās galvas tuvu cits pie cita novietoti trīs laukakmeņi.

6. (3. Letgaļu) kaps

Vīrieša apbedījums 75 cm dziļumā, orientēts A—R virzienā ar galvu A. No mirušā saglabājušies tikai atsevišķu kaulu fragmenti. Apbedījuma vidusdaļā bērza tāss jostas fragments līdz ar jostas sadalītāju. Josta bijusi apkalta ar ornamentālām bronzas plāksnītēm. Lejpus jostas atrasta bronzas pakavsakta. Pie kājām divi salauzti masīvi platsmens cirvi, tiem blakus dzelzs uzmavas šķēps. Ap jostas vietu mirušā kreisajā pusē dzelzs nazis ar smaili pret kājām. Gar apbedījuma malām novietoti akmeņi.

7. (4. Letgaļu) kaps

Vīrieša apbedījums 50 cm dziļumā, orientēts A—R virzienā ar galvu A. Kreisā roka elkonī saliekta. Uz rokām bronzas aprocas apaļiem, pāresninātiem galiem. Pie kājām atrasts dzelzs šaurasmens cirvis un dzelzs uzmavas šķēps. Bez tam kapā atrastas divas bronzas pakavsaktas ar tordētu loku un atrotītiem galiem, trīs bronzas spirālgredzeni, viena bronzas pakavsakta ar griezumā trīsstūrveida loku un atrotītiem galiem, 12 bronzas spirālītes, fragmentārs dzelzs nazis.

8. (5. Letgaļu) kaps (XLV tab.)

Vīrieša apbedījums 50 cm dziļumā, orientēts A—R virzienā, galva noliekta uz kreiso pusi A virzienā. Labā roka saliekta elkonī uz augšu. Katras rokas trīs pirksti rotāti bronzas spirālgredzeniem, vienam no tiem trapeceveida mēlītes. Kreisā roka aptīta ar rokautu. Jostas vietā kreisajā pusē šķiļamdzelzs un dzelzs nazis. Līdzās tiem bronzas aprocē un pakavsakta. Līdztekus mirušajam labajā pusē četri akmeņi.

9. (6. Letgaļu) kaps

Vīrieša apbedījums 40 cm dziļumā, orientēts A—R virzienā ar galvu A. Pie labās rokas bronzas aprocē, pie kreisās rokas ap jostas vietu bronzas spirālgredzens.

10. (7. Letgaļu) kaps

Sapostīts vīrieša apbedījums 45 cm dziļumā. Kapā atrastas sekojošas senlietas — bronzas pakavsakta, dzelzs uzmavas šķēps un miniatūrs dzelzs platsmens cirvis.

11. (8. Letgaļu) kaps

Vīrieša apbedījums 40 cm dziļumā, orientēts A—R virzienā ar galvu A. Pie mirušā kreisās kājas atrasts dzelzs nazis ar smaili uz leju, bet pie labās kājas dzelzs platsmens cirvis. Bez tam kapā vēl atrastas sekojošas senlietas: bronzas jostas sadalītājs, apkalumi un sprādze, bronzas spirālīte, bronzas pakavsakta.

12. (9. Letgaļu) kaps (XLVI tab.)

Sievietes apbedījums 30 cm dziļumā, orientēts R—A virzienā ar galvu R. Mirušā, domājams, guldīta uz drānas paklāja, zem kura 2 cm bieza sūnu kārtā, savukārt zem tās koku paliekas. Ap galvu trīs vainadziņi (sešrindu lentas vainadziņš, auduma vainadziņš un siksnīņas vainadziņš, rotāts ar bronzas kniedītēm). Ap kaklu četri kaklariņķi (viens ar noplacinātiem galiem un trapeceveida mēlītēm, viens tordēts ar četrskaldņu galiem, divi — vītie, no kuriem viens ar konusu galiem, otrs vidusdaļā notīts, cilpu galiem). Kaklariņķi aptīti ar lociņa važturī iekārtām važiņām, kurās piekariņi — zirdziņš, apaļais piekariņš u. c. Ap kaklu rota no stikla krellēm, kauri gliemežvākiem, zvārgulišiem un krustiņiem. Netālu no galvas labajā pusē bronzas zvaigžņu sakta. Rokas saliekta elkoņos, uz katras pa trim aprocēm, no katra tipa pa vienai (spirālaproces, vītās ar notītiem galiem, kā arī aprocas ar zvērgalvu galiem). Bez tam vēl šai kapā atrasti septiņi spirālgredzeni, viens vairoggredzens, bronzas rotadata, rombiska plāksnes sakta, važturis ar važiņām, zvārgulišiem un ķemmveida piekariņu.

13. (10. Letgaļu) kaps

Vīrieša apbedījums 35 cm dziļumā, orientēts A—R virzienā, ar galvu A. Galvas kreisajā pusē līdztekus skeletam dzelzs iedziņņa šķēps, pie kreisās kājas dzelzs platsmens cirvis.

14. kaps

Vīrieša apbedījums 50—55 cm dziļumā. Kaps sajakts. Mirušais guldīts ar galvu A (spriežot pēc senlietu izvietojuma). Kauli nav saglabājušies. Virs kapa akmeņu krāvums. Zeme stipri melna, tanī daudz ogliņu un sārņu. Atrastas arī vairākas bezripas lauskas. Kapā atrasts dzelzs šaurasmens cirvis ar ovālu kāta caurumu un dzelzs kaujas nazis.

15. kaps (XLVII tab.)

Vīrieša apbedījums, orientēts A—R virzienā, 55—60 cm dziļumā, kapa bedre 60 cm plata, 230 cm gara. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī. Kauli nav saglabājušies. Virs kapa akmeņu krāvums. Kapa bedri ietver neregulāras formas laukakmeņu vainags. Kapa bedres dibenā dēļu paliekas. Iespējamā krūšu rajonā bronzas pakavsakta. Līdzās tai rievots bronzas skārda cilindriņš. Krūšu rajonā labajā pusē karavīra aprocē ar galiem uz augšu. Blakus tai zemāk bronzas pakavsakta ar atrotītiem galiem. 15 cm lejpus karavīra aprocē divas bronzas aprocas ar zvērgalvu

galiem. Līdzās aprocēm bronzas spirālgredzens ar vidusplāksnīti un bronzas jostas sadalītājs. 10 cm lejpus aprocēm divi bronzas spirālgredzeni.

Pie kreisajiem sāniem kaujas naža maksts ar bronzas apkalumiem. Pie naža spala labajā pusē bronzas pakavsakta ar magonpogaļu galiem. Spala gala kreisajā pusē dzelzs atsvariņš. Zem naža dzelzs nazītis ar spalū uz augšu. Pie naža maksts bronzas spirālītes. Jostas vietas rajonā bronzas apkalumu plāksnītes un jostas sadalītāja fragmenti. Ceļu rajonā kreisajā pusē nenoteikts trapecveida dzelzs priekšmets. Kājgalī labajā pusē dzelzs platasmens cirvis ar pietu pa labi slīpi uz augšu. Zem cirvja divi dzelzs iedzītņi ar iedzītņi pret galvu. Viens šķēps ar atkarpēm, otrs — ar lapveida smaili.

16. k a p s

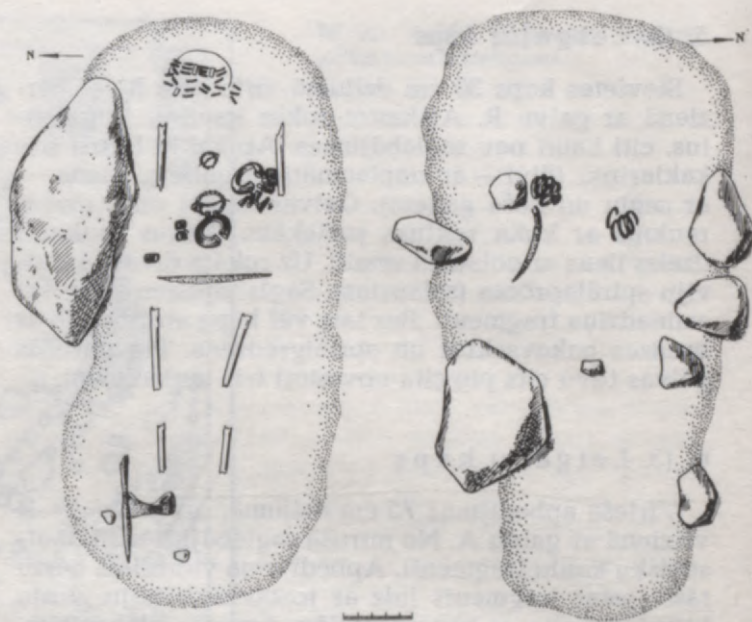
Vīrieša apbedījums, orientēts A—R virzienā, 65 cm dziļi, kapa bedre 245 cm gara, 60 cm plata. Kapa bedre iedziļināta apmēram 10 cm pamatzemē (māls). Gar bedres malām laukakmeņi. Galvgalī kreisajā pusē liels granīts. Kauli nav saglabājušies. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī. Uz kreisās rokas mirušajam bronzas karavīra aprobe, uz labās rokas — bronzas aprobe ar segmentveida galiem. Uz krūtīm labajā pusē starp abām aprocēm bronzas pakavsakta ar skaldņotiem galiem. Krūšu rajona vidū māla lauskas. Pie labajiem sāniem dzelzs nazis ar spalū pret galvu. Lejpus tā dzelzs platasmens cirvis. Pie labās kājas pēdas dzelzs uzmavas šķēps ar uzmavu pret galvu.

17. k a p s

Bērna — meitenes — apbedījums, orientēts R—A virzienā, 42—45 cm dziļi. Kapa bedre 150 cm gara, 55 cm plata. Krūšu rajonā akmens galvas lielumā. Kauli nav saglabājušies. Spriežot pēc senlietu izvietojuma, mirušā guldīta uz muguras izstieptā stāvoklī ar elkoņos saliektām rokām. Ap kaklu mirušajai bronzas kaklariņķis ar noplacinātiem sašaurinātiem galiem un bronzas trapecveida mēlītēm. Pie kaklariņķa viens zobs — dzeroklis. Zem kaklariņķa zila trīsposmu stikla krellīte. Uz katras rokas pa bronzas spirālaprocei. Uz krūtīm bronzas pakavsakta ar atrotītiem galiem, mazliet zemāk — otra, mazāka. Vēdera rajonā bezripas keramikas māla lauskas.

18. k a p s (XLVIII tab.; 77. att.)

Vīrieša apbedījums, orientēts A—R virzienā, 70 cm dziļi. Kapa bedre 210 cm gara, 65 cm plata. Mirušais guldīts uz pamatzemes. Virs kapa daži laukakmeņi. Labajā pusē kapa bedrei ļoti liels akmens. Fragmentāri saglabāties galvaskauss, ļoti vāji — roku un kāju kauli. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī ar elkoņos saliektām rokām. Ap galvu mirušajam četras bronzas spirālīšu rindas — galvassegas rotājums. Uz krūtīm labajā pusē bronzas pakavsakta ar atrotītiem galiem. Uz labās rokas bronzas aprobe ar paplašinātiem segmentveida galiem. Pie aprocēs bronzas trapecveida mēlītes, bron-

77. att. Radžu kapulauks. 18. un 31. kaps.

zas važiņas fragmenti un bronzas spirālītes. Uz pirkstiem trīs bronzas spirālgredzeni, uz vidējā — ar vidusplāksnīti. Pie labās rokas augšdelma bronzas tordēta pakavsakta ar atrotītiem galiem. Uz kreisās rokas bronzas karavīra aprobe ar galiem augšup. Uz vidukļa šķērsām pāri dzelzs kaujas nazis ar spalū pa labi, smaili — pa kreisi. Pie labās kājas dzelzs platasmens cirvis ar asmeni pa labi, pietu pa kreisi, augšup. Pie cirvja asmens uzmavas šķēps ar uzmavu pret galvu.

19. k a p s (XLIX tab.)

Sievietes apbedījums, orientēts R—A virzienā, 52—55 cm dziļi. Kapa bedre 200 cm gara, 75 cm plata. Virs kapa divi lieli laukakmeņi. Kaps jaukts. Kauli nav saglabājušies. Mirušā, spriežot pēc senlietu izvietojuma, bijusi guldīta uz muguras izstieptā stāvoklī ar elkoņos saliektām rokām. Ap galvu mirušajai bronzas rievotu skārda cilindriņu grīstes vainadziņš, pie tā četrriņdu bronzas spirālīšu bize. Pie galvas mazi, gludi bronzas skārda gredzentiņi. Ap kaklu reti skārda gredzentiņi un četri kaklariņķi. Mirušajai uz katras rokas pa bronzas spirālaprocei, tās salūzušas. Līdzās tām bronzas spirālgredzenu fragmenti. Uz krūtīm bronzas pakavsakta ar atrotītiem galiem un bronzas spieķadata; 52 cm uz leju no kaklariņķiem salūzis bronzas rievota skārda cilindriņš, tāpat arī spirālgredzenu fragmenti. 80 cm uz leju no kaklariņķiem atrastas divas bronzas pakavsaktas.

20. k a p s

Vīrieša apbedījums, orientēts A—R virzienā, 47—60 cm dziļi. Kapa bedre 210 cm gara, 60 cm plata. Virs kapa akmeņi. Saglabāties fragmentārs galvaskauss, kreisās rokas augšdelma fragments un kāju

kauli. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī ar elkoņos saliektām rokām. Galva noliekta pa kreisi. Ap galvu mirušajam trīs bronzas spirālīšu rindas — galvassegas rotājums. Pie pieres falanga ar bronzas spirālgredzenu. Uz labās rokas bronzas aproce ar paplašinātiem segmentveida galiem. Uz kreisās rokas bronzas karavīra aproce. Zem tās bronzas pakavsakta ar atrotiem galiem, līdzās kreisajā pusē — bronzas spirālgredzens. Vēdera rajonā labajā pusē bronzas spirālgredzens. Līdzās, kapa bedres malā, bronzas spirālgredzens ar falangu. Šķērsām pāri iegurņa kauliem dzelzs nazis ar asmeni pa kreisi. Saglabājies koka spals, tam apsudrabots bronzas apkalums. Gar labajiem sāniem pie ciskas kaula bronzas spirālītes piecās rindās apmēram 15 cm garumā. Kreisajā pusē bronzas josta sprādze un divas jostas apkaluma plāksnītes. Pie labās kājas pēdas dzelzs platasmens cirvis un dzelzs uzmavas šķēps ar uzmavu pret galvu.

21. k a p s (L tab.)

Vīrieša apbedījums, orientēts A—R virzienā, 55 cm dziļi, kapa bedre 200 cm gara, 53 cm plata. Virs kapa trīs lieli laukakmeņi. Kapa bedre nedaudz iedziļināta pamatzemē. Kauli nav saglabājušies. Spriežot pēc senlietu izvietojuma, mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī ar elkoņos saliektām rokām. Mirušajam uz katras rokas pa divām bronzas aprocēm, starp aprocēm bronzas spirālgredzena fragmenti, uz krūtīm bronzas pakavsakta. Vēdera rajonā dzelzs nazis ar spalvu pa labi un asmeni pa kreisi. Pie labās kājas pēdas dzelzs šaurasmens cirvis ar pietu uz augšu un asmeni uz leju un dzelzs šķēps.

22. k a p s (LI tab.)

Sievietes apbedījums, orientēts R—A virzienā, 60 cm dziļi, kapa bedre 200 cm gara, 63 cm plata, 10 cm iedziļināta pamatzemē. Virs kapa akmeņu krāvums. Saglabājies fragmentārs galvaskauss un kāju kauli. Mirusī guldīta uz muguras izstieptā stāvoklī ar elkoņos saliektām rokām. Skeleta garums 165 cm. Ap galvu mirušajai bronzas spirālīšu vainadziņš un rota ar rievota bronzas skārda cilindriņiem — grīstes vainadziņš (?). Ap kaklu divi bronzas kaklariņķi. Uz krūtīm bronzas pakavsakta, zem tās bronzas spieķadata ar važiņu, kas vīta no tievām bronzas stieplītēm. Lejpus pakavsaktas bronzas spirālgredzens, tam līdzās otrs — ar falangu. Pie kreisās gūžas kaula divi spirālgredzeni. Starp kājām pie ceļiem dzelzs sirpis. Labajā pusē pie ceļa dzelzs ilens, kam kāts aptīts ar bronzas stieplīti.

23. k a p s

Sajaukts, 55 cm dziļš. Atsedzās kā 320 cm garš un 50—65 cm plats tumšs plankums, kur atrasts bronzas kaklariņķis ar bronzas trapecveida mēlītēm, 37 cm dienvidu virzienā no tā dzelzs platasmens cirvis ar asmeni uz augšu un pietu uz leju un dzelzs uzmavas šķēps ar uzmavu uz austrumiem. 10 cm uz austrumiem no cirvja bronzas aproce un bronzas spirāles

fragmenti. 125 cm uz dienvidaustrumiem no cirvja salūzis dzelzs nazis un bronzas plāksnītēm apkaltas maksts paliekas. Pie naža zila divposmu stikla krellīte. Vēl atrasta bronzas pakavsakta un īsais viensmens zobens. Bronzas kaklariņķis ar mēlītēm varētu būt no jaukta kapa vai arī dots līdz kā ziedojums.

24. k a p s (LII tab.)

Vīrieša apbedījums, orientēts A—R virzienā, 57 cm dziļi. Kapa bedre 270 cm gara un 70 cm plata. Kapa bedri iežogo akmeņu rinda. Kauli nav saglabājušies. Kapā atrasts dzelzs šaurasmens cirvis, dzelzs nazis, dzelzs pakavsakta.

25. k a p s

Sievietes apbedījums — ugunskauss, 50 cm dziļumā. Pie liela akmens kalcinētu kaulu ligzda 25 cm rādiusā izkrauta no galvas lieluma laukakmeņiem. Kapā salauzti vairāku kaklariņķu fragmenti.

26. k a p s

Vīrieša apbedījums, orientēts A—R virzienā, 71 cm dziļi. Kapa bedre 200 cm gara un 70 cm plata. Virs kapa akmeņi. Kauli nav saglabājušies. Spriežot pēc senlietu izvietojuma kapā, mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī. Pie iespējamās labās kājas pēdas dzelzs šaurasmens cirvis, tā piets vērsts pa labi augšup, asmens pa kreisi. Iespējamo ceļu rajonā viensmens īsais zobens, guldīts slīpi ar spalvu uz kreiso pusi.

27. k a p s (LIII tab.)

Bērns — zēns — apbedījums, orientēts A—R virzienā, 60 cm dziļumā. Kapa bedre 160 cm gara, 60 cm plata. Virs kapa akmeņu sakrāvums. Iespējamā krūšu rajonā kreisajā pusē bronzas pakavsakta ar galiem uz leju. 10 cm no tās pa labi bronzas sprādze un bronzas jostas apkalumu plāksnītes. Mazliet zemāk bronzas spirālītes, viena ar diegu paliekām. Līdzās bronzas karavīra aproce ar galiem pa kreisi. Tai blakus dzelzs nazis ar spalvu pret galvu. Zem naža bronzas aproce. Kapa rietumu galā dzelzs cirvis.

28. k a p s

Vīrieša apbedījums, orientēts A—R virzienā, 60 cm dziļi. Kapa bedre 190 cm gara, 55 cm plata. Virs kapa divi lieli laukakmeņi un vairāki mazāki akmeņi. Kauli nav saglabājušies. Spriežot pēc senlietu izvietojuma, mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī. Mirušajam pie kājām dzelzs platasmens cirvis ar asmeni uz leju. Netālu no cirvja dzelzs uzmavas

šķēps ar uznavu pret galvu. Šķēps saliekts. Varbūtējo krūšu rajonā bronzas pakavsakta ar magonpogaļu galiem. Līdzās pakavsaktai bronzas spirālgredzena fragments.

29. k a p s

Sievietes apbedījums, orientēts R—A virzienā, 70 cm dziļi. Kapa bedre 150 cm gara, 70 cm plata. Kapa bedre ieiet profilā. Virs kapa akmeņu sakrāvums. Atrasti rievoti bronzas skārda cilindriņi no grīstes vainadziņa.

30. k a p s

Sajaukts apbedījums 70 cm dziļumā. Kapa bedre 150 cm gara, 60 cm plata. Kapa bedres rietumu galā lieli laukakmeņi. Atrastas bronzas spirālītes.

31. k a p s (77. att.)

Sievietes apbedījums 18 cm dziļumā. Kapa bedre 190 cm gara, 70 cm plata. Kapā divas bronzas spirālproce, dzelzs sirpis.

32. k a p s (LIV tab.)

Virieša apbedījums, orientēts A—R virzienā, 75 cm dziļi. Kapa bedre 225 cm gara, 65 cm plata. Saglabāties fragmentārs galvaskauss un ļoti vāji — roku un kāju kauli. Mirušais guldīts uz muguras izstieptā stāvoklī ar saliektām rokām. Kreisā roka uz krūtīm, labā — pāri iegurnim. Skeleta garums 175 cm. Mirušajam ap galvu divas bronzas spirālīšu rindas — galvassegas rotājums. Uz pleciem un krūtīm bronzas stīpiņas — svārku rotājums. Bronzas stīpiņas arī svārku kakla mugurpusē, priekšpusē trīsstūrveida iegriezums, kura malas izrotātas ar rievotām bronzas stīpiņām. Uz kreisās rokas bronzas karavīra aproce. Uz pirkstiem divi spirālgredzeni. Zem kreisā elkoņa bronzas trapeceveida mēlītes ar važiņām. Važiņas piestiprinātas pie ažiura važtura, kas savukārt piestiprināts pie svārku izgriezuma smailes. Uz labās rokas bronzas aproce ar sašaurinātiem galiem. Pie labā iegurņa kaula bronzas spirālgredzens. Gar labajiem sāniem dzelzs kaujas nazis ādas makstī ar bronzas plāksnišu apkalumiem. Naža rokturis aptīts ar bronzas stiepli. Vidukļa rajonā liela bronzas pakavsakta ar četrskaldņu galiem. Pie labās kājas pēdas dzelzs plātsmens cirvis ar asmeni uz leju un pietu augšup, naža maksts apkalums sudrabots. Līdzās dzelzs uznavas šķēps ar uznavu pret galvu.

SENLIETU ANALĪZE UN HRONOLOĢIJA

DARBARIKI UN IEROČI

Cirvji (20) pēc asmens veida dalāmi šaurasmens un plātsmens cirvjos. Šaurasmens cirvji (5) atrasti 9.—10. gs. viriešu kapos. Visi šaurasmens cirvji pieder pie viena tipa. Tam raksturīga gandrīz pilnīgi taisna mugura, abpusēji pagarināta pieta sega

un ovāls kāta caurums, kas 9. gs. cirvjiem ir ieslīps (LII tab.: 2). 10. gs. šaurasmens cirvji kļūst masīvāki, ar plataku asmeni, ovālais kāta caurums kļūst ieapalāks (L tab.: 7; LIII tab.: 10). Šie šaurasmens cirvji³ ir tipiski latgaļu apdzīvotajai teritorijai, kaut gan tos sastop arī Sēlijā. Atšķirībā no pārējiem latgaļu teritorijā sastopamajiem šaurasmens cirvjiem, kas, pēc M. Atgāža datiem, 7.—9. gs. atrasti vienā komplektā ar diviem šķēpiem un vienasmens zobenu, Radzēs atrastie cirvji visos četros gadījumos bijuši kopā ar kaujas nazi, bet tikai divos gadījumos ar vienu šķēpu.

Plātsmens cirvji pēc pieta veidojuma iedalāmi divos tipos. Cirvji ar pieta segas pagarinājumu uz abām pusēm un lokveida izgriezumu zem kāta cauruma, pēc M. Atgāža⁴ domām, izveidojušies no vēlā masīvā šaurasmens cirvja. To apstiprina Radžu kapulauka materiāls (9 cirvji), rādot asmens plāksnes lejasdaļas pakāpenisku paplašināšanos laikā no 10. gs. otrās puses līdz 11. gs. vidum (XLVII tab.: 15; XLVIII tab.: 12; LIV tab.: 15). Pie šī cirvju tipa pieder trīs miniatūrie cirviņi, kas datējami ar 11. gs. otro pusi un 12. gs. Pēc savas miniatūrās formas tie atgādina kuršu un lībiešu zemēs atrastos cirviņus. Zīmīgi, ka visi Radžu kapulaukā atrastie cirviņi nāk no apbedījumiem (10., 11., 13. kaps), kas cits no cita atrodas netālu (4—5 metri). Plātsmens cirvji, kam raksturīgs pieta segas pagarinājums un trīsstūrveida izlaidumi kāta cauruma sānos (2 cirvji), ir raksturīgi ne tikai Latvijas⁵ 11.—12. gs. atradumiem, bet arī plašai teritorijai Austrumeiropā, īpaši Krievzemei, kur šī cirvja tips acīmredzot izcēlies. Tā kā Radžu kapulauka šī tipa cirvjiem nav vērojamas īpašas importa priekšmetiem raksturīgās pazīmes (rotājums, iecirtums), tie uzlūkojami par vietēju 11. gs. ražojumu (78. att.). Cirvji ar trīsstūrveida izlaidumu sānos lietoti galvenokārt kā ieroči, bet vajadzības gadījumā izmantoti arī kā darbarīki. Kā darbarīka, tā ieroča funkcija varēja būt jau iepriekš analizētajiem šaurasmens un plātsmens cirvjiem, kamēr miniatūrie cirviņi rāda Rietumbaltijas kultūras ietekmi un bērū ceremonijās varēja aizstāt parastās lietas.⁶

Radžu kapulaukā atrasti tikai divi vienasmens zobeni (79. att.), viens 26. kapā kopā ar 11. gs. šaurasmens cirvi, otrs kā savrupatradums. Šiem vienasmens zobeniem ir asmens, kas pret smaili paplašinās. Šī tipa zobeni visvairāk sastopami latgaļu apdzīvotajā teritorijā⁷ (7.—10. gs.).

Naži (19), parastie, pa vienam atrasti desmit viriešu kapos, pārējie — savrupatradumi. Tāpat kā Oļņkalna dzelzs nažiem, arī Radžu kapulaukā atrastajiem ir taisna mugura, bet iedzītņa atkāpes pret naža muguru un asmeni vai nu nav (L tab.: 10; XLV tab.: 10), vai arī tā izteikta vāji (XLVII tab.: 17). Par asmens smaili droši var spriest tikai pēc viena naža (LII tab.: 3), kam tā ir ar noapaļojumiem no asmens puses. Kā 24. kapa inventāra sastāvdaļa nazis attiecināms uz 9. gs. Līdzīgs asmens smailes noslēgums ir dažiem 8.—9. gs. nažiem no Kalniešiem⁸ un Ķentes.⁹ Daži no Radžu kapulauka nažiem bijuši kaujas naži; tam par labu liecina nažu lielie izmēri (garums 35—40 cm). 15. kapā atrastais kaujas nazis ar izrotātu kaula rokturi bijis ievietots makstī (XLVII tab.: 19). Maksts gatavota no ādas, to ietver no bronzas skārda caurlauzuma tehnikā

78. att. Radžu kapulauks, 16. kapa kaujas cirvis.

darināts apkalums. Rombisko caurlauzumu rinda jāva saskatīt maksts ādas virsmu. Kaujas naža kaula rokturis izgriezts ar sauliņu grupām un lejas daļā nostiprināšanas nolūkā trīs vietās notīts ar sīku bronzas stiepli. Līdzīgus kaujas nažu garos ar bronzu greznotos apkalumus pazinūši arī citi balti, piemēram, kurši,

jau ar 11. gs.¹⁰ Isajiem saimniecības nažiem par maksts apkalumu izmantots no bronzas skārda darināts trapecveida ietvars (XLVII tab.: 18). Latgaļu teritorijā šis apkalumu makstis sastop samērā reti, turklāt tikai teritorijas rietumu daļā. Latgaļiem šādas makstis ar 11. gs., šķiet, parādās libiešu ietekmes rezultātā. Pēc 32. kapā iegūtā niecīgā apkaluma fragmenta nav iespējams spriest par maksts formu (LIV tab.: 13).

Kā parastā, tā arī kaujas naža klātbūtne gandrīz ikvienā vīrieša kapā skaidrojama ar naža kā visbiežāk lietojamā ieroča funkciju. Ne velti 13.—14. gs. tautību, t. s. latgaļu tiesības, kas atspoguļo arī pirmsvācu tiesību normas, visbargāko sodu (6 markas) paredz par ievainojumu ar parasto nazi. Šis sods ir sešas reizes lielāks par sodu, kāds paredzēts par ievainošanu ar zobenu vai kaujas cirvi, un divas reizes lielāks par kaujas naža neatļautu lietošanu.¹¹

Šķēpu gali. Iegūti 15 šķēpu gali, kas pieder pie dažādiem tipiem gan pēc formas, gan pēc pielietojuma. Uz mavas šķēpi (13) ir ar ideāli slaidu lapu, kas šķērsriezumā ir rombveida (XLVIII tab.: 11;

79. att. Radžu kapulauks, 26. kapa vienasmens zobens.

L tab.: 9; LIV tab.: 12). Veselie šķēpi ir 32—57 cm gari. Pēc pārējā kapu inventāra šie šķēpi datējami ar 10.—11. gs. pirmo pusi. Kā rāda pētījumi,¹² šī tipa šķēpi (pēc Petersena, E tips) ar 9. gs. plaši ieviesušies ne tikai Latvijas teritorijā, bet arī ārpus tās, īpaši Ziemeļeiropā.

Iedzītņa šķēpi pieder pie diviem tipiem. Vieni ir šķēpi, kam asmens ir vītollapas veida un iedzītnim pret vidu ir paresninājums (XLVII tab.: 2). Šie šķēpi parādās vidējā dzelzs laikmetā, bet mazliet pārveidoti (platāku asmeni, īsāku iedzītni) latgaļu teritorijā sastopami arī vēlajā dzelzs laikmetā. Radžu kapulauka šķēpi datējami ar 9.—11. gs.

15. kapā kopā ar iepriekš aprakstīto šķēpu atrasts arī viens iedzītņa šķēps ar atkarpēm, t. s. angons (XLVII tab.: 1). Kā liecina M. Atgāža¹³ pētījumi, šis ar 11. gs. datējams šķēps ir stipri līdzīgs pieciem citiem latgaļu teritorijā atrastajiem angoniem un liecina par sēliskā etniskā elementa klātbūtni.

Sirpji bija četru kapu inventāros. Cik to atļauj spriest labāk saglabājušos sirpju forma (XLIX tab.: 19; LI tab.: 14), tie pieder pie sirpju tipa ar aizliekto galu. Spriežot pēc 19. un 22. kapu inventāra, sirpji datējami ar 10.—11. gs., kas nav pretrunā ar datiem par šī sirpja tipa pastāvēšanu vēlajā dzelzs laikmetā.¹⁴

Šķīlamdzelzs pēc kapa inventāra (rokauta un rotaslietām) datējama ar 11. gs. Tās forma ir veģveida, ar mēlīti, kas izvirzīta pret uzrotitajiem galiem (XLV tab.: 9). Šāda tipa šķīltavas Novgorodā¹⁵ sastopamas 10.—11. gs. slāņos, bet Latvijas teritorijā ir lietošanā vēl 12. gs. (Mārtiņšala, Koknese). Vēlajā dzelzs laikmetā šķīltavas kā piedevas raksturīgas vīriešu apbedījumiem.¹⁶

Īleni atrasti triju kapu inventārā (XLIX tab.: 18; LI tab.: 13). Visos gadījumos īlenu dzelzs daļas ir fragmentāras, tāpēc nav iespējams spriest par priekšmeta formu. 22. kapā atrastajam īlenam labi saglabāties no kaula darinātais apaļais kāts, kam gals pārejā uz īlenu asmeni notīts ar bronzas stieplīti.

ROTAS

Kaklariņķi (36) pēc gala veidojuma dalāmi piecās apakšgrupās: 1) ar noplacinātiem, 2) cilpu, 3) konusveida, 4) seglu un kāša un 5) četrskaldņu galiem. Kaklariņķi ar noplacinātiem galiem, kas rotāti ar šķērsrieviņām vai sīkām fasetēm (LI tab.: 12), atrasti pa vienam trijos sieviešu kapos, vienā gadījumā divi riņķi vienā kapā un bez tam divi riņķi kā savrupatradumi. Radžu kaklariņķi ar noplacinātiem galiem datējami ar 10. gs. Vispār šie kaklariņķi¹⁷ raksturīgāki ir latgaļu teritorijas austrumu daļai un datējami ar laiku no 8. gs. līdz 11. gs. sākumam. 10. gs. beigās kaklariņķiem ar noplacinātiem galiem sāk parādīties trapecveida mēlītes (Nukšu kapulauka 98., 166. u. c. kapi). Radžu kapulaukā atrasti seši kaklariņķi ar trapecveida mēlītēm (XLVI tab.: 15), kas pēc pārējā kapu inventāra datējami ar 11.—12. gs.

Kaklariņķi ar noplacinātiem galiem un mēlītēm izplatīti¹⁸ latgaļu un sēļu, bet vietām arī libiešu teritorijā, kā arī ārpus Latvijas teritorijas. Lielāko grupu (15) sastāda kaklariņķi, kam loks vīts no trim stieplēm, ar cilpu galiem (XLVI tab.: 17; XLIX tab.: 5, 7) un kas datējami ar 10.—12. gs. Tie likti pa vienam, pa

divi (2 gadījumi) un pat pa trim (1 gadījumā) vienā kapā. Šī tipa kaklariņķi ir visizplatītākie,¹⁹ jo tie zināmi ne tikai latgaļu un sēļu apdzīvotajā teritorijā, bet sastopami arī lībiešu, zemgaļu un kuršu (cits tips) zemēs. Kaklariņķi ar konusveida galiem (2) veidoti tā, ka tiem no trim stieplēm vīta loka vienā galā piestiprināti trīs konusi, bet otrā — viens konuss, kamēr pārējās divas stieples noplacinātas (XLVI tab.: 18). Radžu kapulauka eksemplāri datējami ar 11.—12. gs., lai gan vispār šis kaklariņķu tips attiecināms uz 10.—12. gs. un ir raksturīgs Austrumlatvijai un Austrumlietuvai.²⁰ Kaklariņķi ar seglu un kāša galiem Radžu kapulaukā atrasti četri (XLIX tab.: 4); tie datējami ar 10.—11. gs. Atšķirībā no vidējā dzelzs laikmeta šī tipa kaklariņķiem, kam loks notīts ar stieplīti (Lokstene), Radžu eksemplāriem loks greznots ar iecirstām fasetēm. Kaklariņķi ar seglu un kāša galiem vairāk izplatīti latgaļu teritorijas rietumu daļā.²¹

Kaklariņķiem ar četrskaldņu galiem (2) gali ir tordēti; tordējums nobeidzas ar četrskaldņainu veidojumu, kas ir vai nu gluds (XLIX tab.: 6) — šī pazīme raksturīga hronoloģiski agrākiem 10.—11. gs. riņķiem, vai arī kā 12. gs. kaklariņķiem — greznots ar dziļām rievām (XLVI tab.: 16). Kaklariņķi ar četrskaldņu galiem ir tipiski Austrumlatvijai.²²

Piekariņi — trapeceveida mēlītes — atrasti astoņos kapos. Tie piekārti gan kaklariņķim (XLVI tab.: 15), spirālgrēdzenam (XLV tab.: 6), gan ir vienkārši vīriešu apģērba rotājums (XLVIII tab.: 2—5; LIII tab.: 4; LIV tab.: 5). Mēlītes ir gludas, līdzīgas jau aprakstītajām Oliņkalna 10.—12. gs. trapeceveida mēlītēm bez ornamenta. Ar reljefiem valnišiem ornamentētās mēlītes visumā līdzīgas Oliņkalnā atrastajām un no pēdējām atšķiras tikai ar vertikāli izkārtotu izspiestu punktiņu rindu (XLVIII tab.: 2, 3). Līdzīgas mēlītes, tikai ar vairākām šādām punktiņu rindām, atrastas Asotē²³ (10. gs.), Sēlpils u. c. pilskalnās. Retāk sastopami piekariņi,²⁴ kas iekārti važiņā ar triscaurumiņu sadalītāja starpniecību (LIV tab.: 9). Līdzīgi²⁵ sadalītāji mēlišu piekārsanai atrasti Aizkraukles kapulaukā, Odukalnā u. c. Trapecveida mēlītes, kuru garums ir 4 cm, platums apakšdaļā — 3 cm, grezno vairākas horizontāli izkārtotas iespiestu trīstūriņu rindas.

Zvārguliši iegūti trīs kapos un arī kā savrupatradumi. Radžu kapulaukā zvārguliši atrasti gan sieviešu (kā kakla un važiņu rotu piekariņi), gan vīriešu (zēna apģērba rotājums) kapos. Pēc šķēluma veida zvārguliši dalāmi divās grupās — ar vienkāršo šķēlumu un krusta šķēlumu. Zvārguliši ar vienkāršo šķēlumu ir lodveida, ar apaļu lokveida cilpiņu. Hronoloģiski agrākos (10. gs.) zvārgulišus apjož reljefs valnītis (LIII tab.: 7), kamēr vēlākajiem (12. gs.) iegravētas koncentriskas svītras (XLVI tab.: 19, 29). Zvārguliši ar krusta šķēlumu ir humbierveida, ar apaļu lokveida cilpiņu un iegravētām svītrām ap šķēluma vietu (XLVI tab.: 29). Radžu kapulauka zvārguliši ar krusta šķēlumu līdzīgi attiecīgā tipa Oliņkalna zvārgulišiem, kamēr ar vienkāršo šķēlumu — Lokstenes zvārgulītim (XXXVIII tab.: 45). Jāatzīmē, ka zvārguliši ar abiem šķēluma veidiem 12. gs. lietoti vienlaicīgi, par ko liecina to atradumi vienā kompleksā.²⁶

Važiņas iegūtas piecu kapu inventāros, trijos no tiem konstatētas sieviešu apbedījumiem raksturīgas rotaslietas. Pēc formas važiņas ir divu tipu. Važiņas, kas pagatavotas no griezumā apaļas stieples riņķiņiem, kuri ik pa divi vai trim ievērti cits citā, reizēm ir visai garas (XLVI tab.: 29; LIV tab.: 1). Šīs ar 10.—12. gs. datējamās divrindu un trīsrindu važiņas ir līdzīgas jau analizētajām Oliņkalna važiņām. Otrā tipa ar 10. gs. datējamā važiņa (LI tab.: 10) veidota no tievām stieplītēm pinuma tehnikā. Šī tipa pītās važiņas Latvijas teritorijā atrastas 10.—11. gs. pieminekļos.²⁷ Radžu važiņai vistuvākās analogijas ar Nukšu²⁸ u. c. latgaļu kapulaukos sastopamajām 10. gs. pītajām važiņām, kas piekārtas pie rotadatām.

Važturi (4) katrs pieder pie sava tipa. Lociņa važturi (XLVI tab.: 14) sastāv no puslokā izlocītas bronzas plāksnītes, kurai atrotītie gali šķelti. Šādi važturi²⁹ tipiski latgaļiem un sēļiem 11.—12. gs. Kopā ar lociņa važturi iegūts vēl kāds reti sastopamas formas segmentveida važturi (XLVI tab.: 29) ar gludu pamatni un iegravētu astoņnieku ornamentu. No bronzas stieples veidots važturi dubulta S veidā³⁰ iegūts kapā, kas datējams ar 12. gs. pirmo pusi. Trapecveida ažiurs važturi (LIV tab.: 1) arī pārstāv Latvijas teritorijā reti sastopamu formu, kurai analogijas ir ar Ladogas ezera piekrastes uzkalniņos³¹ atrasto važturi.

Stikla krelles atrastas trijos kapos, viena krelle — kā savrupatradums. Pēc formas tās visas ir gredzenveida, griezumā segmentveida. Atšķirības ir krāsā un ķīmiskajā sastāvā. Krelles, kas atrastas pa vienai divos 11. gs. kapos (17. un 23.), kā arī savrupatrastā krelle ir div- vai trīsposmu, tumši zilas, puscaurspīdīgas, līdzīgas Oliņkalna šī tipa krellei (X tab.: 19), kas bija darināta no Na—Ca—Si stikla. 12. kapā (12. gs.) atrastās ap 40 stikla krelles (XLVI tab.: 19) ir dzeltenas, puscaurspīdīgas vien- līdz četrposmu, darinātas no Pb—Si stikla.³² Latvijas teritorijā dzeltenās gredzenveida krelles ļoti plaši sastopamas 12.—14. gs. pieminekļos, īpaši Latvijas austrumu daļā.

Vēlā dzelzs laikmeta otrās puses latgaļu kapulaukos paplašinās dažādu piekariņu asortiments,³³ tas atspoguļojas arī, piemēram, ar 12. gs. datējamā 12. kapa inventārā. Pieci tajā atrastie krustiņi tipoloģiski pieder pie divām krustiņu grupām. Krustiņi ar p a r e s n i n ā t i e m, p r o f i l ē t i e m galiem (XLVI tab.: 19, a, e, g, i) ir gan ar slīpo krustu, gan svētā attēlu centrā. Ja krustiņus ar svētā attēlu centrā, spriežot pēc to izplatības un spektrālās analīzes datiem, var uzlūkot par ievēstiem, tad krustiņi ar slīpo krustu centrā 12.—13. gs. varētu būt ražoti uz vietas.³⁴ Par ievēstu jāuzlūko arī krustiņš ar šķēršotiem galiem un fili-grāna imitāciju, kur rotājuma granulas izkārtotas tā, ka lielākās abpus galiem ir pilieneveida un veido šķēršiem līdzīgu paplašinājumu (XLVI tab.: 9, c). Kaklarotas sastāvā kopā ar stikla krellēm, krustiņiem, zvārgulišiem vēl konstatēti arī k a u r i g l i e m e ž v ā k i (XLVI tab.: 9), kas kā kaklarotas sastāvdaļa latgaļu teritorijā sevišķi izplatīti 12.—13. gs.³⁵ Vēl minami apaļie ripveida piekariņi, ar krusta motīvu centrā (XLVI tab.: 12). Līdzīga tipa piekariņi, tikai ar atšķirīgu krusta noformējumu centrā (11.—12. gs.), zināmi Krievzemē,³⁶ Somijā³⁷ u. c. Zoomorfais piekariņš (XLVI tab.: 13), t. s. parastais zirdziņš, vairākkārt atrasts latgaļu un lībiešu teritorijā³⁸ (11.—12. gs.),

bet Daugmales pilskalnā iegūts šī tipa piekariņa pusfabrikāts.³⁹ Ārpus Latvijas tie bagātīgi sastopami 11.—12. gs. pirmās puses pieminekļos Krievzemē.⁴⁰ Latgaļiem 12.—13. gs. raksturīgs arī bronzas piekariņš, kas atgādina abpusēju ķemmīti (XLVI tab.: 28). Ķemmīšu piekariņi ar riņķīšu un krustiņu līniju ornamentu atrasti Jersikas⁴¹ un Asotes⁴² pilskalnos. Ķemmīšu piekariņi, kas atrasti ārpus latgaļu teritorijas, atšķiras ar citādu ķemmītes veidu.⁴³

Aproces (45) ir dažādas. Visvairāk (17) atrasts spirālaproču, kas parasti liktas sieviešu kapos pa divām. Agrākās 10. gs. spirālaproces ir ar platāku un griezumā trīsstūrveida loku un četrām piecām vijām, 11.—12. gs. pirmās puses spirālaprocēm ir vairāk (6—7) viju, bet loks griezumā segmentveida (XLVI tab.: 24, 25; XLIX tab.: 12, 13). Iegūtas septiņas karavīra aproces (XLVII tab.: 16; XLVIII tab.: 14; LIII tab.: 9; LIV tab.: 11), ko sīki analizējusi J. Daiga.⁴⁴ Radžu kapulauka karavīru aproces attiecināmas uz 10.—11. gs. un pieder diviem tipiem (pēc J. Daigas — pie III un IV tipa). Ja III tipa aproces, kā norāda J. Daiga, atrastas galvenokārt ap Ludzu, tad IV tipa — Madonas un Cēsu apkārtnē. Svarīga nozīme šī tipa aproču darināšanā bijusi arī Sēlpils centram. Tāpat kā karavīra aproces, tikai vīriešu kapos sastopamas arī griezumā trīsstūrveida aproces ar sašaurinātiem galiem, ovālu vai neregulāru loku (L tab.: 3—6; LIV tab.: 10). Šīs aproces sastop latgaļu teritorijā (10.—11. gs.) arī citur, tomēr tās nav tik izplatītas kā citi aproču tipi. Aproces ar zvērgalvu galiem (5) ir triju veidu un sastopamas kā vīriešu, tā sieviešu kapos. Šauras, griezumā trīsstūrveida aproces (XLV tab.: 8) pieder pie šīs formas aproču agrākās attīstības stadijas (11. gs. pirmā puse). Uz šo pašu laiku attiecināmas Latvijas teritorijā reti sastopamās aproces, kuru loks ir profilēts, ar dziļām rievām (XLVII tab.: 9, 10).

Hronoloģiski vēlākas aproces ar zvērgalvu galiem pārstāv aproces ar platu loku, kas griezumā ir seg-

mentveida un greznotas ar iecirstiem trīsstūrīšiem (XLVI tab.: 20, 21). Tās ir latgaļu un sēļu teritorijā 12.—13. gs. plaši sastopamās aproces, kādas atrastas arī Lietuvā.⁴⁵ Aprocēm ar pāresnātiem un griezumā segmentveida galiem (3) raksturīgs dziļš likloča ornaments uz loka (XLVIII tab.: 13). Šī tipa aproces 10.—11. gs. parasti sastop vīriešu kapos kā karavīru aproču pavadones.⁴⁶ Lietuvā šī tipa aproces sastop jau 9.—10. gs.⁴⁷ Divas vītās aproces ar notītiem galiem (XLVI tab.: 22, 23), kas iegūtas kā savrupatradums pie 12. kapa (12. gs. pirmā puse), pēc Krievzemes rietumu apgabalos plaši sastopamo vīto aproču parauga⁴⁸ darinātas no divām stieplēm. Vienīgi Radžu aprocēm gali noplacināti, kaut arī notīti, tomēr ir vaļēji stāvoši un līdz ar to atgādina vīto kaklariņķu četrskaldņainos galus, tāpēc var pieņemt, ka šīs aproces ir vietējs latgaļu darinājums. Kā savrupatradums iegūta arī viena manšetveida aproce. Spriežot pēc aproces loka platumu un ornamentācijas, tā vistuvākā ir 10.—11. gs. latgaļu manšetveida aprocēm.⁴⁹

Gredzeni (59) atrasti triju tipu — spirālgredzeni, gredzeni ar vidusplāksnīti, vairoggredzens. Spirālgredzeni pēc loka veidojuma iedalāmi gredzenos ar griezumā trīsstūrveida loku — tāds atrasts viens (XLVIII tab.: 10) —, gredzenos ar griezumā segmentveida loku — tādu atrasts 18 (XLVIII tab.: 8; XLIX tab.: 8—11; LI tab.: 1—5; LIV tab.: 5—8) —, un gredzenos ar griezumā apaļu loku — 32 gredzeni (XLV tab.: 2—7; XLVI tab.: 1—7; L tab.: 1). Spirālgredzeni sastopami kā sieviešu, tā vīriešu 10.—12. gs. kapos un pēc formas ir līdzīgi jau analizētajiem Oliņkalna un Lokstenes šī tipa gredzeniem. Gredzeni ar vidusplāksnīti (XLVII tab.: 4; XLVIII tab.: 9) parasti pa divi, retumis pa vienam likti vīriešu kapos. Radžu kapulauka 10.—11. gs. gredzeni ar vidusplāksnīti līdzīgi Oliņkalna šī tipa gredzeniem. Atrasts viens gredzens ar paplašinātu horizontālā virzienā ovālu vairogveida

15. tabula

Radžu kapulauka rotu (ar vara pamatu) spektrālās analīzes rezultāti

Laboratorijas šifrs	Inv. nr.	Senlieta	Pb	Sn	Zn	As	Sb	Fe	Ni	Grupa (pēc Cernihā)
37:10	VI 85:5	karavīra aproce	2,2	0,7	11,0	0,07	0,01	0,1	0,01	II
37:11	:30	karavīra aproce	1,0	1,8	10,0	0,003	0,01	0,18	—	II
37:12	:31	aproce	3,3	—	10,0	0,001	0,06	0,02	—	I
37:13	:32	pakavsakta	3,3	—	~14	0,01	0,01	0,1	—	I
37:14	:61	kaklariņķis	1,5	1,0	7	0,001	0,002	0,006	—	II
37:15	:62	kaklariņķis	2,2	0,7	~14	0,2	0,035	0,03	0,02	II
38:1	:79	aproce	2,2	2,0	10,2	0,003	0,02	0,2	—	II
38:2	:86	spirālgredzens	2,2	4,8	10,7	0,3	0,035	0,1	0,09	II
38:3	:93	jostas apkalums	1,5	1,0	0,66	0,006	0,07	0,3	—	IV
38:4	:133	aproce	2,2	0,7	10,0	0,003	0,006	0,02	—	II
38:5	:134	karavīra aproce	2,2	1,0	10,0	0,01	0,02	0,1	0,0004	II
38:6	:135	pakavsakta	4,7	1,3	10,7	0,02	0,004	0,01	0,0004	II
38:7	:136	jostas sprādze	1,5	0,7	7,0	0,001	0,006	0,05	—	II
38:8	:137	zvārgulītis	4,7	0,06	10,4	0,003	0,006	0,02	—	I
30:4	:60	kaklariņķis	2,6	0,73	>10	0,18	0,11	0,4	0,035	II
30:5	:71	pakavsakta	~5	1,05	>10	0,22	0,07	0,12	0,025	II
30:6	:164	karavīra aproce	0,54	1,05	4	0,02	0,004	0,003	—	II
30:7	:165	aproce	~10	—	>10	0,011	0,002	0,002	—	I
30:8	:166	pakavsakta	0,7	—	>10	0,01	0,0015	0,002	—	I
30:9	:169	spirālgredzens	3,95	1,6	>10	0,12	0,015	0,1	—	II
30:10	:170	trapeceveida mēlīte	0,54	1,3	5,2	0,024	0,025	0,2	—	II
30:11	:171	važturis	0,9	0,15	5,2	—	0,002	0,002	—	I

glabājusies šķeterētu vilnas dziju audene ar bronzas spirālītēm un stikla kreilītēm (14. gs.).

No vīriešu galvassegām trijos gadījumos (18., 20., 32. kaps, 10. gs.—11. gs. sākums) saglabāties bronzas rotājums ar spirālītēm (XLVIII tab.: 1; LIV tab.: 2), kas uzvērtas uz pavedieniem un, jādomā, bija piešūtas cepures malai 2—4 rindās. Rotātas vīriešu cepures, kas latgaļu teritorijā pazīstamas kopš 8. gs., tomēr ir samērā liels retums, un tās sastopamas tikai ar piedevām bagātākajos kapos.⁵⁴ Vīriešu kapos, kas datējami ar 11. gs., atrasti rokauti (XLV tab.: 11). To platums 5—6 cm, tiem maisveida malas eģe, audums apakšmalā rotāts ar 2—3 bronzas stīpiņu rindām un likloča ornamentu galā. Rokautam bez rotājošās bijusi arī tīri praktiska nozīme — ar to aptina kreiso roku, kas ciņas laikā turēja vairogu, un tādējādi pasargāja roku no ievainošanas. Parasti ar rokautu kopā atrod arī karavīra aproci,⁵⁵ tomēr Radžu kapulaukā konstatēts izņēmums, kad kapā ar rokautu kopā ir nevis karavīra aproce, bet masīvā aproce ar zvērgalvu galiem (XLV tab.: 8). Rokauti latgaļu⁵⁶ vīriešu apbedījumos vispār konstatēti samērā reti. Tā, piemēram, no 110 Nukšu kapulauka vīriešu kapiem rokauts bijis tikai vienā, turpretī Radžu kapulaukā no 20 vīriešu kapiem rokauti bijuši divos.

Atsevišķu spirālīšu atradumi vīriešu kapos (XLVII tab.: 13; LIII tab.: 1) liecina, ka apgērbs bijis rotāts. Unikāls šai ziņā ir 32. kapā apbedītā vīrieša svārku rotājums, kuru rekonstruējusi A. Zariņa.⁵⁷ Šie svārki ar kreklam līdzīgu šķēlumu bijuši velkami pāri galvai. Ap šķēluma malu visapkārt bijusi aplocīta bronzas stīpiņu rinda, bet pārējā daļā izveidotas samērā regulāras, vidēji 3×3 cm lielas rūtis. Ornaments nav precīzi izpildīts: stīpiņas ielocītas dažādos virzienos, to skaits un atstatumi starp tām vienā rūtī ir dažādi un norāda, ka svārku audums rotāts pēc noaušanas. Ar bronzas stīpiņām rotāti svārki reizēm sastopami arī citos latgaļu kapulaukos, vienīgi šis rotājums nekur nav bijis tik grezns.

Vīriešu rotu sastāvā ietilpst arī josta, kuras metāla daļas (sprādze, sadalitāji, apkalumi) ir īpaši savdabīgas. Sprādzes (4) ir divējādas — četrstūrains un lirasveida. Četrstūrains sprādze kas pēc formas tuvojas trapecei ar ieliektām malām (LIII tab.: 2), līdzīga Mežmalās un Lokstenē atrastām vidējā dzelzs laikmeta un vēlā dzelzs laikmeta sākuma sprādzēm; Radzēs sprādze atrasta kopā ar 10. gs. senlietām. Ar 10. gs. beigām datējama četrstūra (trapeces formas) sprādze ar taisnām malām, kādas zināmas latgaļu⁵⁸ un lietuviešu⁵⁹ materiālā (9.—10. gs.). Lirasveida sprādze ar rievoto četrstūrains ietvariņu un ovālo loku (11. kapā) varētu būt darināta arī uz vietas, jo Tērvetes pilskalnā⁶⁰ (12. gs.) atrasts šī tipa sprādzes cita varianta pusfabrikāts un gatavie izstrādājumi. Radžu kapulauka sprādze gan attiecināma uz hronoloģiski agrāku periodu (11. gs. pirmā puse). Uz 11. gs. otro pusi attiecināma lirasveida sprādze (3. kapā) bez šķērslīša starp četrstūrains ietvariņu un ovālo loku, kas rotāts ar reljefu valnišu ornamentu. Šī sprādze, jādomā, ievesta no Krievzemes,⁶¹ jo tieši šī tipa sprādzes plaši sastopamas 11.—12. gs. sākuma objektos. Jostas sadalitāji atrasti četros kapos. Tie ir gan vienkārši, no griezumā apaļas stieples darināti riņķi (XLVII tab.:

11) (6., 15. kapā), gan riņķveida plāksnes ar ovāliem diviem vai trim caurumiem siksnas apkalumu caurvēršanai⁶² (11. kaps, 4. kaps⁶³). Jostas apkalumi atrasti septiņos kapos. Apkalumiem ir atšķirīga forma un ornamentācija. Tie ir gan apaļi (3. kaps), kādi atrasti Oliņkalnā un Lokstenē (V tab.: 22, 23; XXXVIII tab.: 39—41), gan arī iegareni (LIII tab.: 2, 3), līdzīgi Oliņkalnā atrastajiem. Retāk sastopami četrstūra formas apkalumi ar izspiestu punktiņu ornamentu, ko veido divas krustojošās ovālas figūras⁶⁴ (6. kapā). Tajā pašā kapā iegūts arī garens apkalums ar reljefu S veida figūru ornamentu un mazu rokturīti sānos. Šim apkalumam tiešas analogijas ir lībiešu kapu atradumos Siguldā.⁶⁵ Apkalumam ar zāgzobiem (11. kaps) analogijas ir ne tikai latgaļu,⁶⁶ bet arī kuršu,⁶⁷ lībiešu un igauņu⁶⁸ arheoloģiskajā materiālā.

Spieķadatas bija divos kapu inventāros. Tām abām garena ovāla galva, kas attiecībā pret slaido, taisno stāvu ir mazliet saliekta uz priekšu (XLIX tab.: 17; LI tab.: 10). Galvas gliemežītis vāji izteikts. Radžu spieķadatām tuvākas analogijas ar latgaļu vēlā dzelzs laikmeta⁶⁹ senkapos un pilskalnos atrastajām rotadatām. Hronoloģiju precizēt palīdz kapu inventārs. 22. kapā atrasto rotadatu pēc pītās važiņas⁷⁰ var attiecināt uz 10.—11. gs. sākumu. Pēc bronzas kaklariņķa ar seglu un kāša galiem 19. kapa bronzas rotadata attiecināma uz 11. gs.⁷¹

Pakavsaktas (38) pēc galu veidojuma var iedalīt trīs apakšgrupās — ar atrotītiem, magoņpogaļu un daudzskaldņu galiem. Pēc loka veidojuma pakavsaktas ar atrotītiem galiem (23) dalās saktās ar tordētu, griezumā apaļu un trīsstūrveida loku. Tordētās (XLV tab.: 1; XLVII tab.: 8; XLVIII tab.: 6, 7; XLIX tab.: 15, 16; L tab.: 2; LIII tab.: 5) datējamas ar 10.—11. gs. un sastopamas kā vīriešu (10), tā sievietu (3) kapos, kur liktas gan pa divām (4 kapos), gan pa vienai (6 kapos). Pēc veidojuma Radžu pakavsaktas ar atrotītiem galiem un tordētu loku ir līdzīgas tām daudzajām (ap 200) saktām, ko uzlūko par senā latgaļu kultūras novada īpatnību.⁷² Trīs pakavsaktas ar atrotītiem galiem un griezumā trīsstūrveida (XLIX tab.: 14), kā arī apaļu loku līdzīgas Oliņkalnā atrastajām un datējamās ar 11. gs. It kā savrup stāv viena Radžu kapulauka 24. kapā atrastā dzelzs pakavsakta ar atrotītiem galiem un griezumā apaļu loku. Pēc kapā atrastā šaurasmens cirvja⁷³ saktā datējama ar 9. gs. Līdzīga tipa dzelzs pakavsaktas⁷⁴ Latvijas teritorijā zināmas kopš 8.—9. gs. Pakavsaktas ar magoņpogaļu galiem (4) pēc loka veidojuma ir dažādas. Tās ir gan ar griezumā ovālu (XLVII tab.: 7), gan apaļu, gan rombveida loku. Visas šīs saktas atrastas vīriešu kapos, datējamās ar 10.—11. gs. pirmo pusi un pēc formas līdzīgas Oliņkalnā atrastajām. Atrastas četras pakavsaktas ar daudzskaldņu galiem. Tās ir gan ar griezumā sešskaldņainu (LIV tab.: 3), gan rombisku, gan tordētu loku. Šīs saktas atrastas vīriešu kapos un pēc pārējā inventāra datējamās ar 10.—11. gs. pirmo pusi. Kaut gan pakavsaktas ar skaldņotiem galiem jau kopš 9. gs. sastopamas plašā teritorijā Austrumbaltijā,⁷⁵ tomēr Radžu kapulauka šī tipa saktām vistuvākā līdzība ir ar latgaļu teritorijā atrastajām pakavsaktām ar skaldņotiem galiem.

22 kapulaukā atrastajiem bronzas priekšmetiem izdarītas spektrālās analīzes. Ņemot par

pamatu Čerņiha iedalījumu, Radžu kapulauka analizētie krāsainie metāli daļās šādās grupās (skat. 15. tabulu):

pie I metālu grupas pieskaitāmi 6 (27,2%) analizētie izstrādājumi (aproces, pakavsaktas, važturi, zvirguliši);

pie II metālu grupas pieskaitāmi 15 (68,3%) analizētie izstrādājumi (gredzeni, aproces, pakavsaktas, jostas sprādzes, kaklariņķi, piekariņi);

pie IV metālu grupas pieskaitāms 1 (4,5%) analizētais izstrādājums (jostas apkalums).

Radžu kapulauka rotaslietu analīze pārliecinoši apstiprina likumsakarību, kas raksturīga Austrumbaltijas m. ē. 1. g. t. bronzai,⁷⁶ proti, $\frac{2}{3}$ tās izstrādājumu parasti pieskaitāmi pie Čerņiha II grupas, kam raksturīgs liels cinka piejaukums.

IEDZĪVOTĀJU SOCIĀLĀ UN ETNISKĀ PIEDERĪBA

Lai pēc Radžu kapulauka materiāliem spriestu par iedzīvotāju sociālo stāvokli, jāpatur prātā kapulauka novietojums attiecībā pret šī laika dzīvesvietām (1. att.). Kapulauka izmantošanas laikā tam līdzās atradušās nenocietinātās dzīvesvietas — ciemi (par to liecina kapulauka teritorijā atrastās trauku lauskas). Minētie pieminekļi (Bebrulejā un, šķiet, pie Skanstniekiem) atrodas pāris kilometru attālumā, kamēr dzelzs laikmeta nocietinātās dzīvesvietas Lokstene (līdz 11. gs.) un Oliņkalns atrodas attiecīgi 4 un 6 km no kapulauka. Šajā situācijā izvirzās jautājums, ar kādu no dzīvesvietām iespējams saistīt Radžu kapulaukā apbedītos. Tas, vai Radžu kapulaukā apbedīti tie iedzīvotāji, kas mitinājušies tieši Lokstenē un Oliņkalnā, grūti pierādāms. Lokstenei tuvāk taču atradās Priedaines kapulauks. Pašreiz droši zināma Oliņkalna pilsnovada apbedīšanas vieta vēlajā dzelzs laikmetā ir tikai Radžu kapulauks. Taču nav jāaizmirst, ka atsevišķi savrupatrādumi, kas varētu norādīt uz vēlā dzelzs laikmeta apbedījuma vietu⁷⁷ (sudraba kaklariņķis, salauzti ornamentēti bronzas priekšmeti), iegūti Stukmaņu muižas ēku tuvumā. Nēmot vērā nelielo attālumu no pilskalna un zemju robežas vispār, šaubu par to, ka Radzēs apglabāti Oliņkalna pils novada iedzīvotāji, nevarētu būt. Lai būtu iespējams konkrētāk spriest par Radžu kapulaukā apbedīto sabiedrisko stāvokli, jāanalizē atsevišķos apbedījumos atrastās senlietas. Analīzei noderīgs materiāls izmantojams no 29 — 20 vīriešu un 9 sieviešu — apbedījumiem. Apbedījumus var iedalīt trijās kategorijās.⁷⁸ Iespējams, ka mazā atsegto kapu skaita dēļ vai arī tāpēc, ka aplūkojamajā novadā agrā feodālisma periodā iedzīvotāju diferenciācijas process nav bijis tik krass, 4. kategorijas (pēc E. Šnores) apbedījumi Radžu kapulaukā nebija novērojami. Pie 1. kategorijas pieder divi vīriešu apbedījumi (15., 32. kaps). Abos šais kapos atrasti ieroči — kaujas naži krāšņi izrotātās bronzas makstīs, ar bronzas lociņiem un spirālītēm greznoti svārkī un galvassegas. Mirušajiem līdzās likts cirvis, viens vai divi šķēpi; no rotām kapos bija karavīra aproce, viena vai divas cita veida aproces, viena vai divas pakavsaktas, trīs vai četri gredzeni. Viens no šiem apbedījumiem (LIV četr.) datējams ar 10. gs. otro pusi, otrs (XLVII tab.) ar 11. gs. Ievērojot Oliņkalna pilsnovada

administratīvās organizācijas pakāpi un nosaukumu feodālisma periodā (*terra Olinae*), šāda tipa novada robežās atklātie apbedījumi varētu attiekties uz sabiedrības grupu, ko dēvēja par vecākajiem (*seniores, dy oldisten*). Šie cilvēki varēja būt ciemu, iespējams, pat zemes — novada — vecākie (*seniores terrae*), kas parasti līdzās lielāku novadu valdniekiem minēti Latviešu Indriķa Livonijas hronikā.⁷⁹ No sieviešu apbedījumiem pie 1. kategorijas varētu pieskaitīt 2. kapu (11. gs.), kurā atrasti seši kaklariņķi, vainadziņš, divas pakavsaktas un divi gredzeni, kā arī 12. kapu (12. gs.) (skat. XLVI tab.), kam visbagātākās kapu piedevas — četri kaklariņķi, stikla krellu un piekariņu rota, lociņa važturis, trīs vainadziņi, sešas aproces, septiņi gredzeni, zvaigžņu sakta un rotadata.

Starp 1. un 2. kategoriju būtu ierindojami divi apbedījumi, kas pēc tajos atrastajiem rokautiem it kā būtu pieskaitāmi pie augstākās kategorijas.⁸⁰ Taču atšķirībā no citos latgaļu kapulaukos konstatētā,⁸¹ kur kopā ar rokautu vienmēr bijušas arī citas bagātīgas piedevas, vispirms ieroči, rotas, starp tām karavīra aproce, monētas vai atsvariņi (Priekuļu Kampi, Liepkalnes Kesteri u. c.), Radžu kapulaukam šai ziņā dažas īpatnības. Pirmkārt, apbedījumos ar rokautiem nav ieroču, otrkārt, 8. kapā (XLV tab.) pie rokauta nav tik raksturīgās karavīra aproces, bet ir gan reti sastopamā šķīlamdzelzs. Neapšaubāmi, ka rokauts bija sabiedrības locekļu atšķirības zīme un norādīja uz viņu īpašo stāvokli. Spriežot pēc atradumiem Radžu kapulaukā, tie nevarēja būt ne vecākie, ne augsti stāvoši karavīri, bet drīzāk gan tādas personas, kas veica svētnieka vai soģa funkcijas. Hipotēzes veidā šo parādību varētu izskaidrot tā. Apbedījumi ar rokautiem latgaļu un sēļu zemēs sastopami tikai laikā no 9. līdz 11. gs., kad sakarā ar šķiru attiecību veidošanos notika lielas izmaiņas sabiedrības dzīvē. Bija nepieciešami tādi cilvēki, kas izšķir dažādus strīdus, spriež tiesu u. tml. Līdz ar pareizticības izplatīšanos un krievu meslu kundzības sākumu Austrumlatvijā svētnieku un soģu funkcijas sāka pāriet svešzemnieku rokās. Tāpēc kopš 11. gs. beigām kapos vairs neparādās apbedījumi ar rokautiem. Protams, šis pieņēmums neizslēdz iespēju, ka citos latgaļu novados sabiedrības locekļiem, kas nēsāja rokautus, bija uzticētas arī citas funkcijas.

Pie 2. kategorijas pieskaitāmi uz laiku no 10. gs. līdz 11. gs. beigām attiecināmi pieci vīriešu apbedījumi (6., 16., 18., 20. un 27. kaps), kam raksturīgas tādas piedevas (XLVIII, LIII tab.) kā karavīra aproce, cirvis, šķēps, kaujas nazis, apģērba vai galvassegas rotājums. No rotaslietām šajos apbedījumos sastop vienu vai divas pakavsaktas, gredzenus, aproces un reizēm jostu. Pēc piedevu izteiktā militārā rakstura, īpaši pēc t. s. karavīra aproces, šīs kategorijas pārstāvji uzlūkojami par karadraudžu locekļiem.⁸² Tie varētu būt rakstītajos avotos⁸³ minētie labieši (*meliores, nobiles, dy besten*). Pie šīs kategorijas sieviešu apbedījumiem varētu pieskaitīt piecus kapos (1., 5., 19., 22., 25.), kuros bija šādas piedevas (XLIX, LI tab.): divi vai trīs kaklariņķi, vainadziņi, vairākas aproces, pakavsaktas, gredzeni, reizēm sirpis, ilens. Pie Radžu kapulauka īpatnībām var atzīmēt to, ka ne 1., ne 2. kategorijas sieviešu kapos nav atrastas villaines. Pie 3. kategorijas pieskaitīto apbedījumu piedevas nav tik bagātas. Šīs kategorijas vīriešu kapos (7) pa-

rastā piedeva (L, LII tab.) ir cirvis, nazis, reizēm šķēps vai kaujas nazis, bet no rotām — pakavsakta, viena vai vairākas aproces, retāk — gredzens. Šos apbedītos varētu uzlūkot par teritoriālās kopienas — ciemu — brīvajiem iedzīvotājiem zemniekiem, amatniekiem.⁸⁴ Trešās kategorijas sieviešu apbedījumos (3) ir stipri mazāk piedevu — kaklariņķis, dažas pakavsaktas, aproces vai gredzens, trūkst vainadziņa.

Protams, necīgais kapulaukā izpētīto kapu skaits nevar sniegt pilnīgu priekšstatu par novada sabiedrības sociālo diferenciaciju, tas var dot tikai fragmentāru ieskatu, kas papildināms un korigējams ar šī laika dzīvesvietās iegūtajiem materiāliem. Tomēr skaidrs ir, ka, spriežot pēc Radžu kapulauka materiāliem, 10. gs., šķiet, gadsimta otrajā pusē, kad parādās sevišķi bagāti (1. kategorijas) kapi, iezīmējas lūzums iedzīvotāju sociālekonomiskajā attīstībā. Šo procesu, kā redzējām, apstiprina arī pētījumi dzīvesvietās.

Skaidrojot Radžu kapulaukā apbedīto etnisko piederību, vispirms jāņem vērā apbedīšanas tradīcijas. Visi mirušie kapulaukā apglabāti kapu bedrēs. Vīrs zemes apbedījumu vietas neiezīmējās. Mirušie guldīti svētku tērpos, samērā netālu (1—4 m) cits no cita. Vērojams, ka mirušie rakti rindās, kas necīgajos izrakumu laukumos tomēr vāji izsekojamas. Vidējais kapu dziļums 50—70 cm. Ar mazām novirzēm vīrieši apglabāti ar galvu uz austrumiem, sievietes — uz rietumiem. Salīdzinot Radžu kapulauka apbedīšanas tradīcijas ar apkārtējās teritorijas šī laika kapulaukos konstatētajām tradīcijām, redzam, ka tās atbilst tām, kas novērotas latgaļu līdzenajos skeletkapos,⁸⁵ jau sākot ar 7./8. gs., un ar mazām izmaiņām turpinās līdz pat 13. gs. Te gan jāpiezīmē, ka arī

sēļu zemēs šī laika apbedīšanas tradīcijas līdzenajos skeletkapos ir tādas pašas, tāpēc nepieciešams tuvāk pakavēties pie senlietu analīzes. Latgaļu un sēļu materiālajā kultūrā ir tik daudz līdzības, ka kapu inventāros vairāk ir analoģu un nevis atšķirīgu priekšmetu. No Radžu kapulaukā atrastajām senlietām kā latgaļu, tā sēļu apbedījumos sastopamas sekojošas: kaklariņķi ar noplacinātiem galiem un piekariņiem, ar cilpu galiem, ar konusveida galiem un ar četrskaldņu galiem, visi aproču tipi, vairākās rindās kārtotu bronzas spirālīšu lentveida un auduma vainadziņi, rotātie vīriešu svārki, rokauti un galvassegas. No senlietām, kas atrastas kapulaukā un raksturīgas galvenokārt tikai latgaļiem, jāmin sekojošas: nažu maksts apkalumi, grīstes vainadziņi, pakavsaktas ar tordētu loku un atrotītiem galiem, kaklariņķi ar noplacinātiem galiem, ar seglu un kāša galiem, pītās važiņas, ķemmītes, piekariņi u. c. Kā sēļiem raksturīgākas piedevas, kas sastopamas gan arī citos novados, minamas: pakavsaktas ar magonpogaļu galiem, daži jostas sadalītāji, iedzītņa šķēpi ar atkarpēm. Par sēļu ietekmi varētu liecināt arī tas, ka kapulaukā apglabātajām sievietēm nav latgaļiem raksturīgo vilvainu.⁸⁶ Tātad, ja kopumā salīdzinām visas pazīmes, iespējams secinājums, ka Radžu kapulaukā, sākot ar 8./9. gs., apglabāti latgaļi, taču zināma sēļu ietekme nav apšaubāma. Turklāt hronoloģiski agrākie apbedījumi ir latgaliskāki; sēļu ietekme pieaug ar 11.—12. gs. Atrastie citu etnisko vienību izstrādājumi vai arī tādi, kas darināti pēc to parauga (stikla krelles, nažu maksts un jostu apkalumi, važturi, gredzeni, piekariņi), liecina par kapulaukā apbedīto tirdznieciskajiem un kultūras sakariem ar citām tautām.

SECINĀJUMI

Ģeogrāfiski izdevīgais stāvoklis Daugavas vidustecē, kur Daugavā ietek Aiviekste, jau izsenis noteica šī aplūkojamā novada svarīgo ekonomisko nozīmi. Lai gan šis novads, ko dienvidos norobežo Daugava, austrumos — Aiviekste, ziemeļos — purvains rajons Aiviekstes pietekas Vesetas baseinā un Odzes ezers, rietumos — Ģņēvu purvs un Rīterupīte, nav plašs, taču, ņemot vērā stratēģiski izdevīgo situāciju, tanī koncentrējies daudz uz dažādiem periodiem attiecināmu arheoloģisku pieminekļu.

No akmens laikmeta atradumiem novada teritorijā iegūti gan tikai savrupatradumi. Sākot ar bronzas laikmetu, novads ietilpst zonā, kur pārsvarā sastopama švikātā keramika un baltiskie hidronīmi. Atrastie akmens cirvji, tāpat arī atsevišķas švikātās keramikas trauku lauskas (Stukmaņu Vīnakalnā, Lokstenē) varētu liecināt, ka pirmie cilvēki, kas apmetušies novadā, pēc etniskās izcelsmes piederējuši pie baltu ciltīm. Tomēr, ka šai laikā starp Daugavu un Aiviekstes lejteces labo krastu jau izveidojies atsevišķs, noteikts novads, nevar uzskatīt. Senlietu un atradumu lielākā koncentrācija ap Koknesi un Sēlpili liecina par šo centru lielāku nozīmi. Oliņkalna—Lokstenes apkārtnē šai laikā ir tikai Sēlpils novada perifērija.

Iedzīvotāju jauns pieplūdums no Daugavas kreisā krasta labajā novērojams kopš 3.—4. gs., kad sākas Lokstenes pastāvīga apdzīvotība un mirušie tiek apbedīti Priedaines kapulaukā. Acīmredzot tas saistāms ar tīrumu zemkopības un lopkopības tālāku attīstību, kā arī ar vietējas melnās metalurgijas sākumiem. Šai laikā Lokstenē dzīvojuši kāda liela patriarhāla saime, kas dalījies vairākās mazās saimēs. Spriežot pēc Priedaines kapulauka apbedījumiem, bijušas vismaz četras mazās saimes, kas savus piederīgos apglabājušas atsevišķos uzkalniņos. Ar m. ē. 1. g. t. vidu jau var runāt par atsevišķu Lokstenes pilsnovadu, kura centrs bijis pilskalns. Akmeņu vaļņa un koka sētas aizsardzībā Lokstenē 1. g. t. otrajā pusē dzīvojusi kāda no kopienas izdalījusies turīgāku iedzīvotāju kategorija, tomēr visumā pilskalns ar apmetni šai laikā vēl saglabā kopienas dzīvesvietas raksturu. To, ka sākusies pāreja uz šķiru sabiedrību, liecina arī Priedaines kapulauka individuālie apbedījumi. Ekonomikā novada iedzīvotāju dzīvē svarīgākā nozīme bijusi zemkopībai un lopkopībai. Par amatniecības svarīgo nozīmi liecina Lokstenē konstatētā dzelzs un bronzas apstrāde. Lokstenes pilskalna un Priedaines kapulauka izrakumu materiāls rāda, ka novada iedzīvotājus var uzskatīt par sēļu kultūras pārstāvjiem. Ar 7. un 8. gs. novadā uz dzīvi apmetas sēļiem radniecīgie latgaļi. Rodas jauni arheoloģiskie pieminekļi (Mežmalu pilskalns, Radžu, Cielavu un Kampānu kapulauki), kā arī, spriežot pēc keramikas, jaunas dzīvesvietas (Avotiņu un Puduļu pilskalni). Šai laikā arī citos apkārtējos Daugavas labā krasta novados (Koknesē, Vietalvā, Odzienā, Asotē) pieaug arheoloģisko pieminekļu skaits un apdzīvotības intensitāte. 1. g. t. otrajā pusē aplūkojamā novada robežās un tā tiešā tuvumā rodas vairāki citi centri — ap Rīteriem (Avotiņkalns, Kalnieši), ap Mežmalām (pilskalns, kapulauks), pašreizējās Pļaviņu pilsētas teritorijā (Radzes, Cielavas, Kampāni), pie Odzes ezera (Puduļu pilskalns, Kapmalas) un uz perioda beigām Oliņkalns. Atskaitot Loksteni un Priedaini, kuras saglabā savu sēliskās kultūras piederību, pārējie jaunie centri jau veidojas kā jaunas etniskas vienības — latgaļu — dzīvesvietas un kapulauki.

Nopietnās izmaiņas visas Latvijas teritorijas ekonomikā un sociālajā struktūrā ar 10. gs. skar arī Daugavas vidusteces baseina iedzīvotājus. Līdz ar agro feodālo attiecību attīstību ekonomiskā un politiskā dzīve sāk koncentrēties lielākajos centros, savu nozīmi zaudē vairāki iepriekšējā perioda kopienas pilskalni. Novada robežās ar 10. gs. otro pusī vairs neizmanto Mežmalu pilskalnu, ar 11. gs. sākumu pakāpeniski zūd arī Lokstenes pilskalna loma, jo izvirzās jauns, pēc izmēriem iespaidīgs novada centrs — Oliņkalns. Arī kaimiņu novados vērojama līdzīga likumsakarība.¹ Šādi agrā feodālisma perioda (10.—12. gs.) pilskalni kā Oliņkalns jau ir plašāka novada politiskās un ekonomiskās dzīves centri. Oliņkalna uzplaukumu šai laikā nodrošināja amatniecības un tirdzniecības straujā attīstība. Laikā, kad paplašinājās politiskie un tirdznieciskie kontakti ar visām apkārtējām zemēm, Oliņkalna kā centra izvēli nodrošināja tā izdevīgais ģeogrāfiskais stāvoklis pie Daugavas ūdens un sauszemes ceļa vietā, kur Daugavu šķērsoja no Lietuvas cauri Augšzemei uz Krievzemi un Igauniju gar Aivieksti ejošais ceļš. Tāpēc arī Oliņkalna iedzīvotāju dzīvē

svarīgāka nozīme bija tieši amatniecībai un tirdzniecībai. Oliņkalns bija senpilsētas tipa nocietinājums. Te atradusies 13. gs. sākuma dokumentos minētā Alenes pils, kas bijusi centrs t. s. Olinas zemēm, ko vēl min 14. gs. otrās puses dokumenti.

Par novada iedzīvotāju sociālo diferenciaciju un etnisko piederību bez Oliņkalna svarīgas liecības sniedz arī Radžu kapulauka materiāli. Daži no apbedījumiem, acīmredzot novada un ciemu vecāko apbedījumi, ir sevišķi bagāti. Ar rokautiem kā īpašu atšķirības zīmi apveltītos varētu uzlūkot par soģiem vai svētniekiem. Plašāku apbedīto grupu sastāda karadraudžu locekļi — labieši. Galvenā iedzīvotāju masa bijusi ciema kopienu piederīgie, kuriem aizkapa dzīvei deva līdz samērā vienkāršu inventāru. Radžu kapulauka apbedīšanas tradīcijas un mirušajiem līdz dotie priekšmeti rāda, ka Oliņkalna pilsnovadā galvenā iedzīvotāju masa bijusi latgaļi, tomēr arī sēļu kultūras ietekme vēl ir samērā spēcīga.

Ar vācu krustnešu agresiju, kas Oliņkalna pilsnovadu aizsniedza jau 13. gs. pirmajā gadu desmitā, pašos pamatos izmainās teritorijas galveno politisko un ekonomisko centru nozīme. Kaut gan kā bīskaps, tā ordenis cīnās par šī novada iegūšanu savā varā, galvenokārt Alenes pils dēļ, tomēr 13. gs. vēsturiskā situācija ir tāda, ka sakarā ar to, ka par šo teritoriju nemitas arhibīskapa un ordeņa strīdi, vācieši te savu pili neuzceļ. Bez tam vācieši ir aizņemti ar citu Latvijas novadu pakļaušanu. Zemes starp Daugavu un Aivieksti tiek iekļautas arhibīskapam piederošā Kokneses pilsnovada robežās. Vietējo iedzīvotāju nocietinājumi Oliņkalna pilsnovadā tiek iznīcināti un pamesti.

Vēsturiskā situācija izmainījās 14. gs. sākumā. Sakarā ar biežajiem centralizētās Lietuvas valsts uzbrukumiem vācu pakļautajām zemēm Livonijā uz ziemeļiem no Daugavas augstākās kārtas vietējie iedzīvotāji neatlaidīgi uzstājās par pils celšanu pie

Aiviekstes, kur krustojas lielie ceļi. Par izdevīgāko vietu mūra pils celšanai tika atzīts pamestais Lokstenes pilskalns. Te 14. gs. otrajā ceturksnī celta arhibīskapa vasaļa pils, kuras uzdevums, starp citu, bija atvairīt lietuviešu uzbrukumus. Atšķirībā no Oliņkalna viduslaiku Lokstene kā novada centrs devusi galvenokārt lauksaimnieciska rakstura senlietas. Atrastie zemkopības un lopkopības darbarīki liecina, ka pils iedzīvotāji visu laiku bijuši cieši saistīti ar lauku apstrādāšanu un ražas ievākšanu. Apbūve, atsegtās celtnes rāda divus pils izmantošanas periodus. Pils apdzīvotības pirmajā periodā, 14. gs., spriežot pēc atrastajiem darbarīkiem, iedzīves priekšmetiem, rotām un apbūves, turpinās no latgaļu 12.—13. gs. pilskalnu izrakumiem zināmās materiālās un garīgās kultūras tradīcijas. Lai gan vairums uz 14. gs. beigām un 15. gs. sākumu attiecināmo senlietu uzrāda vietējas izcelsmes formas, tomēr pieaug tādu senlietu skaits, kas saistās ar vācu militāro tehniku un tirdzniecisko rosību. Pamatojoties uz arheoloģisko materiālu un rakstīto avotu liecībām, var pieņemt, ka Lokstenes pils veidošanā svarīga nozīme bija vietējiem iedzīvotājiem. Pieļaujama pat iespēja, ka Lokstenes pili tās pastāvēšanas sākuma periodā noteicēji bija vietējās izcelsmes feodāļi, kas sadarbojās ar vāciešiem. Pēc lietuviešu uzbrukuma 1375. g., kad stipri cieta arī Lokstenes pils, tā gadsimta beigās tika izlēpta vācietim Hansam Lokstem vai viņa priekštečiem. Kad 1437. g. izlēpoja Lokstenes muižu, pils jau vairs nebija apdzīvota. Lokstenes muiža vēlākos gadsimtos sakarā ar tās pāriešanu jaunus muižnieku dzimtas īpašumā pārdēvēta par Stukmaņu muižu (Stockmannshof). Salīdzinot 1638. g. arklu revīzija² aprakstītās Stukmaņu muižas robežas ar 14. gs.—15. gs. sākuma Lokstenes pilsnovada robežām, redzam to aptuvenu sakrītību. Tas liecina, ka Lokstenes—Stukmaņu muiža izveidojās tās teritorijas robežās, kur senatnē iekļāvās Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi.

AVOTU UN LITERATŪRAS NORĀDES

PRIEKŠVĀRDS

¹ Majore 1960, 91. lpp. ² Mellin 1794; 1798. ³ Döring 1894, S. 422—442. ⁴ Bielenstein 1885, S. 291, 292. ⁵ Stavenhagen 1866. ⁶ Сапунов, 1893, с. 475, 476. ⁷ Censons 1893. ⁸ Boy 1895, S. 27, 28. ⁹ FK 1896, S. 95, 96; senlietas glabājas Latvijas PSR Vēstures muzejā (LVM), A 5864, 7912. ¹⁰ Kurtz 1924, S. 52. ¹¹ K. Bojs min kādu viduslaiku kapsētu, nenosaucot tās vārdu, kas atrodas apmēram 5 verstis no Kalnapelņiem. ¹² Senlietas glabājas Jēkabpils Novadpētniecības un mākslas muzejā Jēk. M), 612—619. ¹³ A 10461: 1—4, ¹⁴ DM 1, 1193 a—b (2.—8. gs. senlietas); KPM 1989: 15 (13.—15. gs. senlietas). ¹⁵ A 1611—1625; 6568; 7489: 1—4 (13.—17. gs. senlietas); KPM 965. ¹⁶ Sb. Rig. 1888, S. 21. Diemžēl tikai daži no šiem dzelkšņiem ir nonākuši muzejā (KPM 1989: 15; CVVM 6465 negatīvs). ¹⁷ Sb. Rig. 1899, S. 176; CVVM 58206. ¹⁸ A 589, 590. ¹⁹ Lōwis of Menar 1914—1921, S. 180; 1922, S. 20. ²⁰ Brastiņš 1930, 44.—49. lpp. ²¹ Urtāns 1962, 17.—32. lpp. ²² Mugurēvičs 1964, 13., 14. lpp.; 1965, 13. lpp. ²³ Pupiņš 1969. ²⁴ Ziņojumi ar situācijas skicēm glabājas VI Arheoloģijas un antropoloģijas sektora arhīvā. ²⁵ Jau 20. gs. 40. gadu otrajā pusē, aplūkojot Pļaviņu novada nocietinātās dzīves vietas, domu, ka Vīnalkalnā bijis sens pilskalns, izteikuši K. Rozītis (1947. g.) un A. Stubavs (1948. g.). ²⁶ A 8228; 10065. ²⁷ Četri akmens darba cirvji glabājas Pļaviņu vidusskolas novadpētniecības stūrīti. ²⁸ Apmetņu skaitam novadā jābūt lielākam, jo darba gaitā viduslaiku apmetnes ipaši netika meklētas un uzskaitītas. ²⁹ No tām sešas ir republikāniskas nozīmes kultūras pieminekļi. (Latvijas PSR Kultūras pieminekļu saraksts, 1969, 107., 108. lpp.)

DZĪVESVIETAS

OLIŅKALNS

¹ Uz dienvidrietumiem no pilskalna atradās tagad nojauktās Dūņuleju mājas. Agrāk te bijis krogs un pārceltuve. Dūņuleju krogs, liekas, minēts jau 1638. g. arklu revīzijas (LVA, IV, 3, 1941, 1073. lpp.) Stukmaņu muižas inventāros («bey Stockmannshoff ist ein Krug, lieget an der Düne»). Bijušās Stukmaņu muižas celtnes, kur tagad kolhoza «Selga» kantoris, atrodas 1 km uz ziemeļiem no Oliņkalna. ² Ģeoloģiski šis zemesrags uzlūkojams par dolomīta paliksmi Daugavas veidošanās gaitā (Majore 1960, 91. lpp.). ³ Par ilgstošajam ciņam pie Sēlpils 17. gs. sākumā un uzbrukumu tai arī no Daugavas labā krasta vēsta T. Hjerna vēsture (MLA 1835, Nachtrag, S. 13, 14). ⁴ Stieda 1887, S. 20. ⁵ Kurtz 1924, S. 52. ⁶ CVVA, 7404. f., 1. apr., 2220. l., 1., 2. lp. ⁷ Stieda 1887, S. 20; Lōwis of Menar 1900, S. 57, 58; Ašmanis 1933, 97., 98. lpp.; Vanags 1937, 164. lpp.; Cimermanis 1957, 50. lpp.; Brūklens 1957, 26., 27. lpp. ⁸ Ir izteikti divi atšķirīgi uzskati par klints nosaukuma izcelsmi. Viens uzskats izsaka pieņēmumu, it kā viduslaikos te atradusies Sv. Andrejam veltīta kapela (Lōwis of Menar 1900, S. 58). Otrs vēsta, ka te no stāvās klints nolēcis kāds nelaimīgs milētājs, vārdā Andrejs (Vanags 1937, 164. lpp.). ⁹ Stavenhagen 1866. ¹⁰ Bielenstein 1885, S. 291, 292. ¹¹ Lōwis of Menar 1914—1921, S. 180; 1922, S. 20. ¹² Brastiņš 1930, 46., 47. lpp. ¹³ Apzināšanas un pētniecības materiāli glabājas Latvijas PSR ZA Vēstures institūta Arheoloģijas un antropoloģijas sektora (VI), Latvijas PSR Vēstures muzeja arheoloģijas nodaļas (A) un Latvijas PSR Kultūras ministrijas attiecīgajos fondos un arhīvā. ¹⁴ Mugurēvičs 1960, 4.—6. lpp. ¹⁵ Mugurēvičs 1962, 7.—10. lpp. ¹⁶ Oliņkalnā, tāpat kā Mežmalu un Lokstenes pilskalnās, ļoti plaši sastop minerālu — dolomītu, kas parasti ir balts, iepelēks, bet dažkārt arī brūngans. Tautā dolomītu sauc par plienakmeni vai radzi (radzēm). Šai darbā lietoti abi pēdējie termini, par plienakmeni saucot atsevišķus sīkus dolomīta gabalus, bet par radzi — lielus vienlaida dolomītus, kas ir pieminekļu ģeoloģiskais pamats. ¹⁷ Pēc lauks. zin. kand. M. Buša analīzes, tās ir lēni augoša resna ozola ogles. ¹⁸ Graudonis 1961, 2. att. ¹⁹ Šnore E. 1966, 28. lpp. ²⁰ Stubavs 1964, 19. lpp. ²¹ Balodis 1940, 73., 74. lpp. ²² Dąbrowska 1971, rys. 1. ²³ Stubavs 1957, 33. lpp.; 15. att. ²⁴ Бривкалне 1959, с. 257; рис. 3. ²⁵ Bielenstein 1907, S. 112. ²⁶ Šnore E. 1957, 10. lpp. ²⁷ Mugurēvičs 1973, 32. lpp. ²⁸ Шноре Э. 1961, с. 76, 77. ²⁹ Balodis 1928, 28. lpp. ³⁰ Graudonis 1968, 23. lpp. ³¹ Стубавс 1959, с. 194. ³² Шноре Э. 1961, с. 80—83. ³³ Раппопорт 1967, с. 130. ³⁴ Hensel 1952, S. 242—247. ³⁵ Dumpe 1964, 30. lpp.; Krievzemes izkaptis (Колчин 1959, с. 72) šai laikā vidēji bija ar 3,2—3,4 cm platas. ³⁶ Шноре Э. 1961, с. 91. ³⁷ Dumpe 1964, 77. lpp. ³⁸ Слаский 1963, с. 74; ticami tas šķiet, ja ņemam vērā, ka kaut vai Norvēģijas kapulaukos vien iegūts vairāk nekā 1000 pelēkā šifera galodu (Petersen 1951, S. 251). ³⁹ Okulicz 1973, rys. 216, 246. ⁴⁰ Шноре Э. 1961, табл. XI: 17, 20. ⁴¹ A 8151: 12. ⁴² VI 62: 2374. ⁴³ Успенская 1969, рис. 2: 5. ⁴⁴ Vairākas bronzas šujamاداتas Latvijas teritorijā atrastas sieviešu kapu inventāros — Raunas kapusila 1. kapā (Sb. Rig. 1877, S. 29), Krimuldas Priedēs 18. kapā (Sb. GEG 1874, S. 159). Bronzas adatu ķīmiskā analīze rādīja, ka to pagatavošanā izmantots varš (80%), cinks (16,5%) un alva (2%) u. c. (Sb. Rig. 1877, S. 38, 39).

- 45 Urtāns 1969, 72. att.: 6.
 46 Шноре Э. 1961, табл. VIII: 1, 2, 6—10.
 47 Spotliwу 1958, tab. I: 2, 3, 7.
 48 Шноре Э. 1961, табл. VII: 22.
 49 Valodis 1940, IV tab.: 8; VII tab.: 24.
 50 Шноре Э. 1961, табл. VII: 9, 10.
 51 Valodis 1940, XIII tab.: 16; XV tab.: 18.
 52 Мугуревич 1965, с. 35—42.
 53 Шноре Э. 1961, табл. XII: 21.
 54 Колчин 1959, рис. 84: 2.
 55 Turpat, 91. lpp.; 75. att.
 56 Iespējams, ka pie šī tipa var pieskaitīt atslēgas korpusu, kas atrasts Kokneses pilskalnā 11. gs. slānī (VI 62: 7148).
 57 Karnups 1937, 19. att.: 1.
 58 Шноре Э. 1961, табл. XX: 15, 19.
 59 Давидан 1962, с. 101; tā kā minētajos apgabalos ķemmēm ir atšķirīgs ornamentālais noformējums, jāpieņem, ka Latvijas šī tipa ķemmes ražotas uz vietas.
 60 Медведев 1966, с. 56, табл. 30: 2.
 61 Шноре Э. 1961, табл. X: 8.
 62 Urtāns 1969, 75. att.: 19, 20.
 63 Медведев 1966, с. 56.
 64 Зверуго 1975, с. 105; рис. 33: 4.
 65 Медведев 1966, с. 94; табл. 31: 1.
 66 Masīvā uzmava varbūt varētu izraisīt šaubas, vai šis ierocis nav šķēps jeb piķis bruņu saursišanai. Tomēr šī perioda piķi parasti ir garāki un to uzmava vēl spēcīgāk veidota, kaut gan pēc vispārīgās formas Oļņkalna bulta stāv tuvu šiem piķiem (Медведев 1959, с. 128—129).
 67 Шноре Э. 1961, табл. X: 6, 15.
 68 VI 62: 5837; 5793 u. c.
 69 Karnups 1937, 20. att.: 1, 4.
 70 Медведев 1966, с. 94.
 71 Schultz 1965, Abb. 6., 7.
 72 LA 1974, 60. tab.: 24; 64. tab.: 9, 15.
 73 VI 62: 472.
 74 LA 1974, 37. tab.: 2.
 75 Кирпичников 1973, рис. 10.
 76 Turpat, с. 81; рис. 47: 10.
 77 Шноре Э. 1961, табл. XI: 4.
 78 Turpat, прилож. II.
 79 Urtāns 1962b, IV tab.: 3, 6.
 80 Urtāns 1970, 73. lpp.; Brīvkalne 1974, 122. lpp.
 81 Мугуревич 1965, с. 92; рис. 45: 1.
 82 МИАЛ, 1, табл. VII: 1, 3, 6; Шноре Э. 1961, табл. III: 4.
 83 Brīvkalne 1974, 123. lpp.; МИАЛ, 1, табл. VII: 10.
 84 Brīvkalne 1974, 125. lpp.
 85 Turpat, 129. lpp.
 86 LA 1974, 230. lpp.; 52. tab.: 19; 66. tab.: 25—27.
 87 МИАЛ, 1, табл. 1: 2.
 88 LA 1974, 231. lpp.; 65. tab.: 4.
 89 LA 1974, 43. tab.: 5; 49. tab.: 1, 2; 52. tab.: 5; 61. tab.: 2 u. c.
 90 Kulikauskienē, Rimantienē 1958, pav. 459, 461, 462, 484.
 91 Selirand 1974, tab. XXX: 1, 3, 5 u. c.
 92 MAP, 20, 1896, табл. XI u. c.
 93 Zariņa 1970, 153, 169 u. c. lpp.
 94 LA 1974, 43. tab.: 5.
 95 Lidzīgas trapeceveida mēlītes atrastas Liepkalna Ķesteru 3. karā, kas datējams ar 11. gs. (Riekstiņš 1939, 72. lpp.).
 96 МИАЛ, 1, табл. I: 2; табл. II: 14; табл. III: 4.
 97 Шноре Э. 1961, табл. V: 36.
 98 Kulikauskienē, Rimantienē 1958, pav. 381.
 99 Журжалина 1961, с. 134.
 100 LA 1974, 49. tab.: 1; 53. tab.: 6; 56. tab.: 1; 61. tab.: 2.
 101 Zariņa 1970, 72., 81. un 88. att.
 102 Selirand 1974, tab. XXVI: 1.
 103 Журжалина 1961, с. 438.
 104 Kivikoski 1973, Abb. 810, 1139.
 105 Мугуревич 1965, с. 88.
 106 Штыхаў 1974, с. 47; RK 1896, Taf. 18: 34, 35.
 107 MAP, 26, 1902, табл. XXII: 15.
 108 Шноре Э. 1961, прилож. II.
 109 Шапова Ю. Л. Результаты спектрального анализа стеклянных бус, найденных на городище Оленькалнс. Манускрипты, глaбājas Latv. PSR ZA VI Arheoloģijas un antropoloģijas sektorā.
 110 Šis krelles puskvantitatīvā analīzē rādīja, ka tās sastāvā šādi elementi (%): Si — 64, Na — 20, Ca — 8, Mg — 2, Al — 2, Fe — 1,5, K — 1, Mn — 0,7, Cu — 0,3, Ti — 0,3, Co — 0,1; (Мугуревич 1965, с. 72).
 111 Шапова 1956, с. 166—170.
 112 Шапова 1972, с. 78.
 113 Мугуревич 1965, рис. 31.
 114 Шапова Ю. Л. Результаты спектрального анализа...
 115 Urtāns 1970, 75. lpp.
 116 Valodis 1940, V tab.: 5; VII tab.: 14; VIII tab.: 1, 2; Шноре Э. 1961, прилож. II.
 117 LA 1974, 231. lpp.
 118 МИАЛ, 1, табл. VI: 2, 8, 11, 16.
 119 LA 1974, 66. tab.: 31.
 120 LA 1974, 66. tab.: 28, 29; МИАЛ, 1, табл. VI: 3, 9, 12, 14, 17.
 121 LA 1974, 62. tab.: 11, 12; 66. tab.: 14.
 122 Kulikauskienē, Rimantienē 1958, pav. 525, 526.
 123 Недошивина 1967, рис. 31: 5, 6.
 124 Рыбакоў 1932, табл. IX: 10.
 125 Мугуревич 1965, с. 88, 89.
 126 Рыбакоў 1932, с. 98.
 127 Арциховский 1930, с. 62.
 128 Мугуревич 1965, с. 89.
 129 Zariņa 1970, 67. lpp.
 130 Монгайт 1955, с. 176—180.
 131 Pēc Kijevas Valsts vēstures muzeja (КГИМ), Smoļenskas apgabala Vēstures muzeja (СОИМ) un LVM materiāliem; OAB 1972, рис. 12: 3.
 132 Valodis 1940, XII tab.: 9; Шноре Э. 1961, табл. VI: 1.
 133 КГИМ $\frac{64566}{168}$
 134 OAB 1972, рис. 13: 14.
 135 LA 1974, 59. tab.: 25.
 136 Kulikauskienē, Rimantienē 1958, pav. 541, 542.
 137 Libiešu, zemgaļu, latgaļu kapulaukos.
 138 Kulikauskienē, Rimantienē 1958, pav. 564.
 139 Pēc Viļņas Valsts vēstures muzeja materiāliem.
 140 Kivikoski 1973, Abb. 933.
 141 LA 1974, 163. lpp.
 142 Даугудис 1966, с. 63.
 143 Шноре Э. 1961, табл. XVIII: 11.
 144 LA 1974, 256. lpp.
 145 Шноре Э. 1961, с. 113.
 146 Turpat, табл. XVII: 18, 19.
 147 Мугуревич 1965, с. 34; 1975. g. izrakumos Āraišos atrasts kāds atsvariņš, ko varētu datēt pat ar 10. gs. pirmo pusi.
 148 Шноре Э. 1965, с. 116.
 149 Apsis 1971, 87. lpp.
 150 Монгайт 1955, с. 122; Смирнова 1956, рис. 3.
 151 Шноре Э. 1961, с. 116.
 152 Монгайт 1955, рис. 82: 3.
 153 Смирнова 1956, рис. 4: 3.
 154 Pēc V. Potina simpozijā «Ziemeļrietumu Krievzeme un tās kaimiņi agrajos viduslaikos» 1976. g. 20. martā nolasītā referāta Ļeņingradā.
 155 Šāda tipa trauki raksturīgi arī Asotē (Шноре Э. 1961, табл. XX: 6) un Polockā (Штыхов 1975, рис. 42: 11, 12) 11.—12. gs. sākumā.
 156 Симермане, 1962, 103. lpp.
 157 Сизов 1902, рис. 85; Монгайт 1955, рис. 80: 5; Плетнева 1959, рис. 44: 8—11.
 158 Штыхов 1975, рис. 42: 25, 33.
 159 Oļņkalnā atrastos dzīvnieku kaulus noteicis bioloģijas zinātnu doktors K. Pāvers (Результаты определения костяных остатков из раскопок гор. Оленькалнс). Analīzu dati glabājas Latv. PSR ZA VI Arheoloģijas un antropoloģijas sektora arhīvā.
 160 Oļņkalna 1959. un 1960. g. izrakumos iegūto dzīvnieku kaulu materiālu savā publikācijā aplūkojis K. Pāvers. (Паавер 1965, табл. 108, прилож. II), procentus izskaitļojot no katras sugas dzīvnieku kaulu kopējā skaita. Šī darba autors procentus aprēķinājis no noteikto īpatņu minimālā skaita. Tā kā pilskalns apdzīvots hronoloģiski neilgu laika posmu (ap 250 gadu) 10.—12. gs., 1959.—1962. g. iegūtais materiāls aplūkots summāri, tikai atsevišķos gadījumos norādot uz agrākām vai vēlākām parādībām.
 161 Цалкин 1961, табл. 14.
 162 Zariņa 1973, 84. lpp.; Цалкин 1961, табл. 17.
 163 Щеглова 1969, табл. 1; рис. 2; с. 407, 424.
 164 Паавер 1965, табл. 108.
 165 Щеглова 1969, рис. 2.
 166 Паавер 1965, табл. 108.
 167 Цалкин 1961, табл. 15.
 168 Turpat, 16. tab.

- 169 Паавер 1965, с. 118.
 170 Рыбаков 1948, с. 124.
 171 Anteins 1960, 50. lpp.; 156. att.
 172 Daiga 1964, 26. lpp.
 173 Рыбаков 1948, с. 128.
 174 Daiga, Grosvalds 1964, 16.—20. lpp.
 175 Turpat, 16. lpp.
 176 Черных, Хоферте, Барцева 1969, с. 109, 110. Oliņkalna, tāpat kā citu Pļaviņu apkārtnes pieminekļu, krāsaino metālu analīzes veica Dz. Hoferte ZA Vēstures institūta senlietu konservēšanas un restaurēšanas laboratorijā.
 177 Мугуревич 1965, с. 34.
 178 Kruse 1842, Beilage F, S. 7, 8; Sb. GEG 1871, S. 38—40; 1888, S. 100, 101; Sb. Rig., 1877, S. 38, 39; Daiga 1962, 47.—52. lpp.; Черных, Хоферте, Барцева 1969, с. 109; Merkevicius 1975, psl. 40, 41.
 179 Hoferte 1974, 240., 241. lpp.
 180 Мугуревич 1965, с. 106; рис. 46.
 181 Monētas noteica R. Ceplīte, datējumus un kalšanas vietas precizēja V. Potins.
 182 Sb. Rig. 1884, 37. lpp.
 183 Depozīta monētas noteicis R. Šnore.
 184 Vasmer 1936, S. 157, 158.
 185 Мугуревич 1965, с. 81, 93.
 186 Zutis 1948, 42. lpp.
 187 Очерки истории СССР, 1. М., 1953, с. 690; История Эстонской ССР, 1, с. 110.
 188 Очерки истории СССР, 1. М., 1953, карта № 3.
 189 Пашуто 1972, с. 266.
 190 Spriežot arī pēc Kokneses priekšpils izrakumiem, ar 11. gs. izpaužas ciešas saites ar Polocku (celtniecībā, importa priekšmetos), kas gadsimta beigās pavājinās (Stubavs 1964, 20. lpp.).
 191 LA 1974, 177. lpp.
 192 Šturms 1947, S. 9—13.
 193 Мугуревич 1965, с. 16.
 194 Ziņojums glabājas LVM Arheoloģijas nodaļas arhīvā.
 195 Endzelīns 1956, 243., 244. lpp.
 196 Urtāns 1969, 96. lpp.
 197 Мугуревич 1960, 6. lpp.
 198 UB, 3, Nr. 1081. Šeit jāpiezīmē, ka avotu izdevējs šaubījies par Olinas vārda rakstības pareizību un iekavās rakstījis *Olivae* ar jautājuma zīmi. Komentāros šis vārds skaidrots par *Holmia*, *Holme* (t. i., Salaspili). Uz šādām domām izdevēju, liekas, pamudinājis tas apstākļi, ka divos iepriekšējos gadījumos 1370. g. 21. VIII (UB, 3, Nr. 1274) un 1371. g. 26. VI (UB, 3, Nr. 1282) sastopam šī vārda kropļotu rakstību *Olmia*, *Olmien*. Ka arī šajos abos gadījumos vajadzēja būt tam pašam Olinas vārdam, liecina tas, ka visos trijos dokumentos runa ir par vienienu un tiem pašiem notikumiem — bīskapa sūdzību par ordeņbrāļu lau-pišanām Sēlijas un Olinas zemēs.
 199 IH, XI, 6.
 200 Bielenstein 1892, karte «Livonia, Lethigallia u. Selonia um 1250», nosaukums «Olin».
 201 Мугуревич 1965, с. 17.
 202 Wartberge 1863, S. 104.
 203 UB, 1, Nr. 23.
 204 IH, XI, 5.
 205 UB, 1, Nr. 70.
 206 Jāuzsver, ka runa šai gadījumā ir tikai par pašu pilskalnu, ne pilsnovadu.
 207 UB, 1, Nr. 38.
 208 Te jāatceras, ka 1209. g. pavasarī Rīgas bīskaps Alberts Koknesē novieto vācu garnizonu un ordenim piešķir Kokneses trešdaļu (IH, XIII, 1). Lidzīgi bīskaps varēja rīkoties arī ar citām apkaimes zemēm.
 209 Bielenstein 1892, 98. lpp.
 210 Brastiņš 1930, 161. lpp.
 211 Turpat, 157. lpp.
 212 Latv. PSR vēsture, 1, karte «Latvijas teritorija 13. gadsimtā»; Мугуревич 1973, 1. att.
 213 Laakman 1933, 93. lpp.
 214 Brastiņš 1930, 152. lpp.
 215 Laakman 1939, S. 17, 18.
 216 Hellmann 1954 («Historische Übersichtskarte Lettgallens»)
 217 Šturms 1947, S. 6.
 218 Endzelīns 1956, 20. lpp.
 219 Ivena 1928, 81., 82. lpp.
 220 Ancītis, Jansons 1963, 52. lpp.

- 221 Šnore E. 1939, 46.—64. lpp.; 1965, 19.—21. lpp.; 1966, 27.—29. lpp.
 222 Цалкин 1961, табл. 17; K. Pāvera noteiktos Sēlpils agrā slāņa dzīvnieku kaulus pēc ipatņu skaita procentuāli izskaitļojis autors.
 223 Dignājas pilskalna keramika salīdzināšanai ar Oliņkalna keramiku mazāk noderīga, jo Dignājā dominē hronoloģiski agrāki atradumi, mazākā mērā tas attiecas uz Sēlpili.
 224 Šnore E. 1965, 20. lpp.; 1966, 27. lpp.

MEŽMALU PILSKALNS

- ¹ Graudonis 1966, 6. att.: 3.
² VI 62: 7267.
³ Šnore Э. 1961, табл. VII: 11.
⁴ Turpat, XI tab.: 2, 7.
⁵ Zariņa 1970, 113. lpp.; 71., 72. att.
⁶ Мугуревич 1965, с. 73, 74.
⁷ Шапова 1956, с. 173.
⁸ ОАБ 1972, рис. 6: 14.
⁹ Шноре Э. 1961, табл. VI: 6; Urtāns 1962^b, V tab.: 17, 19.
¹⁰ Шноре Э. 1961, с. 114.
¹¹ LA 1974, 163. lpp.
¹² Stubavs 1957, III tab.: 9.
¹³ Cimermane 1974, 105. lpp.
¹⁴ Шноре Э. 1961, с. 115.
¹⁵ Cimermane 1974, 102. lpp.
¹⁶ Apals 1971, 88. lpp.
¹⁷ Daiga, Grosvalds 1964, 3. att.
¹⁸ Daiga 1962, 64. lpp.

LOKSTENE

- ¹ Lokstiņas upīte, ko dažkārt dēvē arī par Loksti, Luksti (Dōring 1874, 422. lpp.), ir nepilnus 10 km gara. Tā iztek no mežainas zemes dienvidrietumos no Odzes ezera un, liklōciem tecēdama, šķērso t. s. Lukstu pļavas, kas kā vietvārds minēts jau 19. gs. sākumā (Sloka 1927, 121. lpp.). Upītes krastos apmēram 2 km no ietekas Daugavā bijušas Lokstiņu (Lukstiņu) mājas (1., 2. att.). Šie piemēri liecina par Lokstiņas vārda senu vietēju cilmi.
² Pilskalna apbūve un lauksaimnieciska apstrāde pēc pils aiziešanas bojā atjaunojusies vismaz 18. gs. beigās (Dōring 1874, S. 425.).
³ Tomēr šis apmetnes robežas vairs nebija iespējams konkretizēt, jo dolomīta ieguves darbos 1961./1962. g. ziemā karjera administrācija bez saziņas ar ZA Vēstures institūtu šeit izvērsusi plašus dolomīta ieguves darbus. Aprīļa beigās varēja konstatēt, ka šeit ar buldozeru jau bija noņemta gandrīz visa apmetnes tumšā mītnu zeme.
⁴ Mellin 1798.
⁵ Mellin 1794, S. 535.
⁶ Tielemann 1812, S. 53.
⁷ Kruse 1842, Tab. 66: Nr. 5. Kā norāda pats autors, šis situācijas plāns uzņemts pēc Stukmaņu muižas plāna (Kruse 1845).
⁸ Dōring 1874, S. 422—441.
⁹ Diemžēl nav izdevies atrast ne paša Dēringa uzņemto Lokstenes plānu, ne arī viņa pieminēto, iespējams, 18. gs. Lokstenes uzmērojumu.
¹⁰ Bielenstein 1885, S. 292.
¹¹ Bielenstein 1892, Karte IV.
¹² «Balss», 1893. g. 15. septembrī, 37. nr.
¹³ Сапунов 1893, с. 474, 475; šeit var norādīt, ka autors 474. attēlā («Развалины замка Штокмансхоф») parāda ne Lokstenes pils drupas, kā to viņš bija domājis, bet gan Oliņkalnu un Sēlpili ar Daugavas labo krastu un zemes stūra izvīrījumu priekšplānā (pēc Stavenhāgena gravīras).
¹⁴ Lōwis of Menar 1914—1921, S. 180; 1922, S. 79.
¹⁵ Lietgaliētis 1928, 754.—756. lpp.
¹⁶ Brastiņš 1930, 48., 49. lpp.
¹⁷ Vanags 1937, 163. lpp.
¹⁸ Tuulse 1942, S. 168, 169., Abb. 53, 54.
¹⁹ Latvijas PSR vēsture, 1, 88., 89. lpp.; atzīmējams, ka vārds *Lakste*, kam gan trūkst pamatojuma kā rakstītos avotos, tā tautas tradīcijās, sastopams vietvārdu publikācijā (Endzelīns 1961, 252. lpp.) ar apzīmējumu «Lakstes pilsdrupas», kā arī

- CVVM arhīva foto kolekcijā (Nr. 69293). Jāpiezīmē, ka visi gar augšminēto upi dzīvojošie iedzīvotāji visvairāk tomēr lieo *Lokstīnas* vārdu.
- ²⁰ Uzmērošanas darbus veica A. Caune.
- ²¹ Mugurēvičs 1963, 9.—11. lpp.
- ²² Mugurēvičs 1964, 12., 13. lpp.
- ²³ Mugurēvičs 1965, 11.—13. lpp.
- ²⁴ Мугуревич 1968, с. 5; рис. 2, 4.
- ²⁵ Tā kā kultūras slānis Lokstenes senvietā ir viendabīgs, tad raka 10—20 cm biezās kārtās, katras kārtas virsmu fiksējot. Vienīgi pie mūra sienas, kur vērojami vairāki nobrukuma slāņi, raka slāņu secībā. Diemžēl slāņu virsmas gar mūri iespējams izsekot tikai pāris metru platumā, jo, ņemot vērā mūruniecīgo augstumu, nobrukuma josla tālāk nesniedzas. Pret plakuma vidu slāņu virsma saplūda viendabīgā, tumšā kultūras slānī. Atkarībā no kopējā kultūras slāņa biezuma atsevišķos laukumos izpētīto kārtu skaits nav vienāds. Dzelzs laikmetā parasti iesnie dzās katra laukuma pēdējās kārtas, lai gan tai pašā laikā dzelzs laikmeta atradumi vēlākās celtniecības rezultātā dažkārt bija uzvādīti kultūras slāņa virspusē.
- ²⁶ Kultūras slāni stratigrāfiski tie ne vienmēr labi atdalījās, kas izskaidrojams ar plāno apakšējo apdzīvotības slāni, kurš bieži saplūst ar noslāņojumiem, kas radušies viduslaikos.
- ²⁷ Šnore E. 1957, 12. lpp.
- ²⁸ Apals 1971, 83. lpp.
- ²⁹ Aizsargmūru augstums 12.—13. gs. pilīm Vācijā virs zemes arī vidēji bijis 3—4 m (Dieffenbacher 1907, S. 17).
- ³⁰ Sīkāk par Lokstenes apdzīvotības posmiem skat. nodaļā «Rakstītie avoti par Lokstenes pili».
- ³¹ Шноре Э. 1961, с. 57—63.
- ³² Radig 1958, S. 124—130; Filip 1969, S. 465—468.
- ³³ Kramer 1960, S. 296.
- ³⁴ Šnore E. 1957, 10., 11. lpp.
- ³⁵ Засурцев 1963, с. 29—38.
- ³⁶ Гроздилов 1962, с. 47.
- ³⁷ Dieffenbacher 1907, S. 52.
- ³⁸ Baidoties ugunsgrēka, germāņi krāsnis novietoja līdzās celtnēi atsevišķā telpā. Rietumslāvu ietekmē (10.—12. gs.) vācu teritorijā parādās celtnes ar krāsnī telpas stūrī (Grimm 1971, S. 279—282).
- ³⁹ Döring 1875, 427. lpp.
- ⁴⁰ Zeida 1962, 160., 174. lpp.
- ⁴¹ Abi cirvji glabājas LVM Arheoloģijas nodaļā ar sekojošiem atraduma vietas apzīmējumiem: a) Stukmaņu muiža, KPM 16; «gefunden in der unter Stockmannshof befindlichen Ruine», die man für das alte Gerzike hält»; b) Pļaviņu Klintaines Baloži; kā izriet no V. Urtāna 1961. g. 19. jūnija ziņojuma, cirvis atrasts bij. Baložu māju zemē. Klintaines c. p. ir tikai vienas bijušās Baložu mājas — tās ir pēc īpašnieka P. Baloža nosauktās Jersiku mājas Lokstenē.
- ⁴² LA 1974, 81. lpp.
- ⁴³ Lokstenē iegūts sajauktā slānī, tipoloģiski līdzīgs 1. g. t. p. m. ē. Kokneses un Kivutkalna kaltiem (LA 1974, 15. tab.: 3, 7).
- ⁴⁴ Graudonis 1964^a, 7. att.; 81. lpp.
- ⁴⁵ Šnore 1933, XXVIII tab.: 2.
- ⁴⁶ Atgāzis 1964, 109., 110. lpp.
- ⁴⁷ Turpat, 114., 115. lpp.
- ⁴⁸ Šturms 1937, IV tab.: 1; VII tab.: 5; 360. lpp.
- ⁴⁹ Atgāzis 1964, 116. lpp.
- ⁵⁰ Moora 1952, 63. att.; 3.
- ⁵¹ LA 1974, 36. tab.: 1.
- ⁵² Dumpe 1964, 5. att.: 2; 7. att.: 3.
- ⁵³ LA 1974, 36. tab.: 7; 68. tab.: 1—3.
- ⁵⁴ Стубавс 1959, табл. II: 4.
- ⁵⁵ LA 1974, 68. tab.: 2, 3.
- ⁵⁶ Колчин 1959, рис. 57.
- ⁵⁷ Daīga 1971, 18. lpp.
- ⁵⁸ Левашова 1956, рис. 18.
- ⁵⁹ Колчин 1959, рис. 58: 6; рис. 59: 3, 6.
- ⁶⁰ Stepiņš 1967, 8. att.
- ⁶¹ LA 1974, 81. lpp.
- ⁶² Шноре Э. 1961, с. 92; рис. 65.
- ⁶³ LA 1974, 301. lpp.
- ⁶⁴ Колчин 1959, рис. 34: 12.
- ⁶⁵ Urtāns 1962^a, 7. att.: 2, 8.
- ⁶⁶ Urbanavičius 1970, pav. 6: 5.
- ⁶⁷ Никитин 1971, табл. 5: 2.
- ⁶⁸ Шноре Э. 1961, табл. XI: 15, 16 u. c.
- ⁶⁹ Urtāns 1962^a, 7. att.: 5, 7.
- ⁷⁰ Колчин 1959, рис. 34; с. 48.
- ⁷¹ Geisler 1960, Abb. 4.
- ⁷² VI 127: 2306.
- ⁷³ Шноре Э. 1961, табл. XIV: 14.
- ⁷⁴ Konstatējams, ka kopš vidējā dzelzs laikmeta beigām līdz 14. gs. pakāpeniski samazinās dzirkļu roktura stieniņu garums.
- ⁷⁵ Колчин 1959, рис. 46: 2.
- ⁷⁶ Grieznes iegūtas jauktā kultūras slānī Mārtiņsalas pilī (12. gs. beigas — 14. gs.).
- ⁷⁷ Grieznes, kurām roktura stieniņi noslēdzas ar pusapļiem, pazīstamas Rietumeiropas materiālā (Heyne 1903, Abb. 37).
- ⁷⁸ Колчин 1959, с. 60; Heyne 1903, S. 64.
- ⁷⁹ Stubavs 1957, V tab.: 4, 5.
- ⁸⁰ Шноре Э. 1961, табл. XII: 13.
- ⁸¹ Urtāns 1969, 72. att.: 7.
- ⁸² Graudonis 1961, IV tab.: 17, 18.
- ⁸³ Stubavs 1957, V tab.: 7.
- ⁸⁴ Шноре Э. 1961, табл. VIII: 6, 7.
- ⁸⁵ LA 1974, 5. tab.: 8; 19. tab.: 2, 3; 69. tab.: 27; 80. tab.: 26.
- ⁸⁶ Moora 1938, 544., 545. lpp.; LA 1974, 111. lpp.
- ⁸⁷ Moora 1938, 545. lpp.; Urtāns 1962, XI tab.: 10—13; Stubavs 1957, I tab.: 3; V tab.: 2—3.
- ⁸⁸ Шноре Э. 1961, XII tab.: 3, 4; skat. arī šī darba I tab.: 1—5.
- ⁸⁹ Turpat, XII tab.: 1.
- ⁹⁰ LA 1974, 29. tab.: 7.
- ⁹¹ VI 62: 1996, 5184, 5368, 6083.
- ⁹² Колчин 1959, рис. 50: 2.
- ⁹³ VI 126: 726.
- ⁹⁴ Senākie akmens skriemeļi Latvijas teritorijā sastopami no agrā dzelzs laikmeta (Moora 1938, 565. lpp.). Līdzīgas formas skriemeļus dzelzs laikmetā sastop plašā teritorijā Austrumbaltijā. Vēlajam dzelzs laikmetam raksturīgi skaisti izgriezti skriemeļi (Шноре Э. 1961, табл. VII: 13—21), kamēr viduslaikos tie parasti nav ornamentēti (Asote, Koknese u. c.).
- ⁹⁵ Urtāns 1970, 73. lpp.
- ⁹⁶ LA 1974, 37. tab.: 12.
- ⁹⁷ Шноре Э. 1961, табл. VII: 12.
- ⁹⁸ LAB 1961, pav. 284.: 7, 8.
- ⁹⁹ Kostrzewski 1955, rys. 686.
- ¹⁰⁰ Nickel 1964, Abb. 53: e, f.
- ¹⁰¹ Māla skriemeļi ar iedziļinājumu ap caurumiem šai laikā parādās arī Polijā (Kostrzewski 1955, rys. 790).
- ¹⁰² LA 1974, 37. tab.: 13.
- ¹⁰³ Graudonis 1966, 6. att.: 3.
- ¹⁰⁴ Arndt, Hollnagel 1962, Abb. 1^b; Nickel 1964, Abb. 53: b.
- ¹⁰⁵ Шноре Э. 1961, табл. VII: 4, 5.
- ¹⁰⁶ Balodis 1928, IX tab.: 30; XI tab.: 1.
- ¹⁰⁷ Мугуревич 1965, с. 35—42.
- ¹⁰⁸ Колчин 1959, с. 78—93.
- ¹⁰⁹ Шноре Э. 1961, табл. XIII: 4 u. c.
- ¹¹⁰ Колчин 1959, рис. 67: 5.
- ¹¹¹ Moora 1938, 569.—574. lpp.; Urtāns 1964, 54. lpp.
- ¹¹² Mugurēvičs 1974^a, 8. att.: 1.
- ¹¹³ Lokstenes šķīlamdzelzij samērā liela līdzība ar etnogrāfiskajā materiālā pazīstamo, bet tuvāk nedatēto šķīlamdzelzi (Bielenstein 1918, Abb. 189).
- ¹¹⁴ Šturms 1937, II tab.: 4; III tab.: 7 u. c.
- ¹¹⁵ Колчин 1959, рис. 84: 9.
- ¹¹⁶ LA 1974, 81. lpp.
- ¹¹⁷ Колчин 1959, с. 105.
- ¹¹⁸ Petersen 1951, S. 526.
- ¹¹⁹ Колчин 1959, с. 107.
- ¹²⁰ Arpinis 1939, 44. lpp.
- ¹²¹ Стубавс 1970, рис. 1: 19.
- ¹²² Шноре Э. 1961, прилож. II.
- ¹²³ Уртанс 1966, с. 329.
- ¹²⁴ Arpinis 1939, 33. lpp.
- ¹²⁵ LA 1974, 60. tab.: 33.
- ¹²⁶ Urtāns 1973, 67. lpp.
- ¹²⁷ Pēc formas attāla līdzība Lokstenes stilam vienīgi ir ar dažiem 12.—14. gs. Krievzemē atrastajiem stiliem, kas ir lielāki (Медведев 1960, рис. 4: 4).
- ¹²⁸ Moschkau 1958, Abb. 1; S. 40. Vācijā atrastie stili darināti no bronzas un ir mazliet lielāki par Lokstenes stilu. Uzskata, ka šie mazie stili ir hronoloģiski agrāki par lielākajiem.
- ¹²⁹ LA 1974, 38. lpp.
- ¹³⁰ VI 123: 767.
- ¹³¹ Медведев 1966, с. 94.
- ¹³² Lampe 1974^a, S. 284; Abb. 12: w.

- 133 Pēc Medvedeva klasifikācijas, šis bultas pieder pie 8. tipa (Медведев 1966, с. 94—95). Šī tipa bultas plaši sastopamas Vācijā 13.—16. gs. arheoloģiskajā materiālā (Lampe 1974^a, Abb. 12, 13.).
- 134 Mugurēvičs 1972, 59., 60. lpp.
- 135 Медведев 1966, с. 95, 96.
- 136 LA 1974, 157. lpp.; 39. tab.: 22.
- 137 Šturms 1937, 357. lpp.
- 138 Кирпичников 1966, с. 14 (тип III Б); табл. VIII: 13; Lampe 1974^a, Abb. 9: i.
- 139 Медведев 1959, с. 130; рис. 4: 4.
- 140 Šturms 1937, 357. lpp.
- 141 Стубавс 1970, рис. 1: 7.
- 142 Balodis 1940, X tab.: 2; Шноре Э. 1961, табл. X: 29—31.
- 143 Кирпичников 1966, с. 23—25.
- 144 Noraidāma teorētiskā iespēja, ka apakšējā slānī atrastie pieši varētu attiekties uz vidējo dzelzs laikmetu. Tie gan šai laikā ir pazīstami Skandināvijā (Petersen 1951, S. 62), tomēr 7.—8. gs. skandināvu kapos Grobinā tie nav atrasti. Droši zināmi ledus pieši Latvijā ir tikai no 9. gs. beigām (Шноре Э. 1961, прилож. II). Vēlajā dzelzs laikmetā tie sastopami samērā reti (Oļinkalnā, kā redzējam, atrasts tikai 1 eksemplārs), kamēr 13.—15. gs. ledus pieši ir masveidīga parādība (Mārtiņsalā — 144 gab., Koknesē u. c.).
- 145 Hilczeroŭna 1956, s. 26.
- 146 Кирпичников 1973, с. 64.
- 147 Stepiņš 1967, 5., 7. att.
- 148 ГЭ 890/801, 802, 803 u. c.
- 149 Šturms 1936, 7. att.: 5.
- 150 Шноре Э. 1962, рис. 5: 3.
- 151 Кирпичников 1973, табл. XIX: 1—3.
- 152 Ka pieši ar piramidālu dzelksni lietoti vēl visu 13. gs., liecina atradumi Tērvetes pilskalnā (VI 24: 651).
- 153 Стубавс 1970, с. 183. Jaunākie pētījumi rāda, ka Krievzemē (Кирпичников 1973, с. 68) pieši ar ritenīti, kam ir tikai seši stari, lietoti jau 13. gs. pirmajā pusē, Polijā (Hilczeroŭna 1965, s. 65) 13. gs. beigās. Latvijas arheoloģiskajā materiālā 13. gs. (Tērvete, Asote, Koknese u. c.) pieši ar ritenīti nav atrasti.
- 154 Schultz 1892, Abb. 611, 612.
- 155 LA 1974, 64. tab.: 8; Stepiņš 1967, 5., 6. att.
- 156 VI 123: 108.
- 157 Attāli līdzīgi izgreznoti kāpšļi atrasti Vācijā un datējami ar 15. gs. (Schultz 1892, Abb. 618).
- 158 Pusapļa formas pakavi Latvijā sastopami jau kopš 11.—12. gs. (Koknese, Mežotne, Tērvete), bet tie pieder pie cita tipa. Agrākais ovālas formas pakavs zināms no Talsu pilskalna (12. gs.) (Karnups 1936, 16. att.: 13).
- 159 Coblenz 1971, S. 97, Abb. 3: 4.
- 160 Hejna 1962, k. 3: 1.
- 161 Snore E. 1936, 67., 68. lpp.; 7. att.: 2.
- 162 Karnups 1929, 8. att.
- 163 Шноре Э. 1961, табл. V: 19, 25, 42, 49.
- 164 Turpat, V tab.: 30.
- 165 Kulikauskienē, Rimantienē 1958, pav. 459; Snore R. 1930, XX tab.: 6 u. c.
- 166 LA 1974, 61. tab.: 1; Bähr 1850, Taf. VI: 24; IX: 2.
- 167 Шмидт 1963, рис. 7: 6, 23.
- 168 LA 1974, 61. tab.: 4.
- 169 Шноре Э. 1961, табл. V: 25, 44, 45.
- 170 Balodis 1940, XII tab.: 10.
- 171 Balodis 1928, VII tab.: 24—26.
- 172 LKS 1937, 117. lpp.
- 173 LA 1974, 61. tab.: 1.
- 174 Zariņa 1974, 2. att.: 8, 9; 3. att.: 4; 4. att.: 4.
- 175 Urbanavičius 1970, pav. 12.: 11.
- 176 Odoj 1958, tab. XV: 6—9; XVII: 9 u. c.
- 177 Журжалина 1961, с. 140; Мальм, Фехнер 1967, с. 137.
- 178 Schultz 1892, Abb. 203.
- 179 Spekke 1935, 271. lpp.
- 180 LKS 1937, LX tab.: 3.
- 181 Kruse 1842, Taf. 27: 1.
- 182 Balodis 1940, VIII tab.: 19.
- 183 Шноре Э. 1961, табл. V: 21.
- 184 LKS 1937, LX tab.: 3.
- 185 Balodis 1940, XI tab.: 3.
- 186 Шноре Э. 1961, табл. V: 14.
- 187 Mārtiņsalā, arī Daugmales pilskalnā (Urtāns 1969, 69. tab.: 36) u. c.
- 188 Odoj 1958, tab. XVIII: 8.
- 189 Шноре Э. 1961, табл. V: 27.
- 190 Mugurēvičs 1974^b, 229, 230. lpp.
- 191 Мугуревич 1965, с. 73.
- 192 Turpat, 25. att.
- 193 Шноре Э. 1961, прилож. II.
- 194 Snore R. 1930, VII tab.: 30, 32; VIII tab.: 2, 3.
- 195 Седов 1967, рис. 1: 2, 5, 7 u. c.
- 196 Šī tipa spieķadatas datējamas arī ar 1. g. t. otro pusi; Поболь 1971, рис. 1:1; 2: 14—18.
- 197 Snore R. 1930, 43. lpp.
- 198 Стубавс 1959, табл. 1: 30.
- 199 Поболь 1971, рис. 2: 6—8.
- 200 Snore R. 1930, 66. lpp.; Urtāns 1970, 75. lpp. Vienai kruķadatei (XXXV tab.: 4) ir bronzas stieplītes notinums. Kopumā trīs Lokstenē atrastās dzelzs kruķadatas raksturīgas latgaļu un sēļu kultūras novadam.
- 201 Поболь 1971, рис. 2: 4.
- 202 Līdzīga tipa saktas atrastas Kalniešu kapulaukā (Urtāns 1962, IV tab.: 3, 6).
- 203 Moora 1929, IX tab.: 6. Saktai pēda un adatas turētājs darināts no samērā masīvas taisnstūra bronzas plāksnes.
- 204 Brīvkalne 1974, 125. lpp.; 2. att.: 7.
- 205 Шноре Э. 1961, табл. III: 30.
- 206 Turpat, III tab.: 11, 16, 20.
- 207 Šturms 1937, 359. lpp.
- 208 Urtāns 1962^a, 6. att.: 6.
- 209 Zariņa 1974, 1. att.: 4.
- 210 Šturms 1937, I tab.: 9; VIII tab.: 15, 16.
- 211 LA 1974, 306. lpp.
- 212 Brīvkalne 1974, 9. att.: 2.
- 213 Kulikauskienē, Rimantienē 1958, pav. 586, 587; Urbanavičius 1974, pav. 1: 16.
- 214 Moora 1938, 418. lpp.
- 215 Kulikauskienē, Rimantienē 1958, pav. 232, 234.
- 216 LA 1974, 120. lpp.
- 217 Kulikauskienē, Rimantienē 1958, psl. 347.
- 218 Turpat, 352. lpp.
- 219 LAB 1961, psl. 346; Urtāns 1962, 41. lpp.
- 220 Graudonis 1964^b, 77. lpp.; 3. att.
- 221 Šturms 1937, 353. lpp.
- 222 Шноре Э. 1961, табл. IV: 27.
- 223 Balodis 1940, XVI tab.: 13.
- 224 Шноре Э. 1961, табл. IV: 27.
- 225 LA 1974, 66 tab.: 30, 32.
- 226 Moora 1938, 458.—462. lpp.
- 227 Urtāns 1970, 75. lpp.
- 228 Urtāns 1962^a, 31. lpp.; Stukmaņu Vīnkalna kapsētā spirāl-gredzeni atrasti 14.—16. gs. kapos.
- 229 Шноре Э. 1961, табл. VI: 39, 46.
- 230 Kulikauskienē, Rimantienē 1958, pav. 529. Arī Latvijas teritorijā šādi gredzeni vēl nēsāti 13.—14. gs. (Стубавс 1970, рис. 4: 18).
- 231 LA 1974, 49. tab.: 11, 12; 57. tab.: 14; 62. tab.: 17; 66. tab.: 18, 19.
- 232 Kulikauskienē, Rimantienē 1958, pav. 528; Selirand 1962, joon. 20: 2.
- 233 Недошивина 1967, с. 263.
- 234 Kulikauskienē, Rimantienē 1958, pav. 530. Atsevišķi šī tipa gredzeni varētu attiekties uz vēlo dzelzs laikmetu arī Latvijas teritorijā.
- 235 LKS 1937, LVI tab.: 5; Zariņa 1970, 23. tab. (pēc vainadziņa).
- 236 LA 1974, 49. tab.: 9—10.
- 237 Moora 1938, S. 455—458.
- 238 Snore E. 1937, 3. att.: 10, 11; Urtāns 1962^a, 6. att.: 26 u. c.
- 239 LA 1974, 232. lpp.
- 240 Седова 1959, с. 256.
- 241 Hejne 1903, S. 349—352.
- 242 Zariņa 1970, 13. tab.
- 243 Turpat, 68. lpp.
- 244 Гуревич 1962, рис. 112: 4.
- 245 Līdzīga atrasta Mežmalu pilskalnā.
- 246 Līdzīga atrasta Kokumuižas otrajā depozītā (Urtāns 1964, 28.^b att.: 7) un Kokneses pilskalna 10.—12. gs. slānī.
- 247 Urbanavičius 1967, pav. 1—3.
- 248 Колчин 1959, рис. 96: 4—11; Никитин 1971, табл. 6: 12—16.
- 249 Hejna, 1962, k. 3: 4.

- 250 Седова 1959, рис. 7: 1, 3, 4.
 251 Граудонис 1967, с. 104.
 252 Daiga, Atgāzis 1964, 7. lpp.
 253 Starp gludās virsmas lauskām reizēm sastop eksemplārus ar valniti. Šī tipa Lokstenes trauki līdzīgi 5.—9. gs. traukiem no Kentes, Asotes u. c. vietām.
 254 Симермане 1974, 4. att.: 5; 5. att.: 8.
 255 Шноре Э. 1961, с. 110; Граудонис 1967, с. 107.
 256 Шноре Э. 1961, табл. XX: 2—6; XXI: 11—15.
 257 Смирнова 1956, рис. 7, 8.
 258 Strauss 1925, Abb. 31, 32; Drescher 1973, Abb. 1—4.
 259 Iegūtos graudus un nezāles analizēja biol. zin. kand. A. Rasiņš un M. Tauriņa. Graudu paraugos dominēja mieži, no nezālēm var atzīmēt balandu, zvēri un madaru.
 260 LA 1974, 164., 165. lpp.
 261 Rasiņš, Tauriņa 1968, 33. lpp.
 262 LA 1974, 236. lpp.
 263 Turpat, 165. lpp.
 264 Цалкин 1961, табл. 17.
 265 LA 1974, 165. lpp.
 266 Lokstenes un Mārtiņšālas dzīvnieku kaulus noteikusi biol. zin. kand. V. Daniļčenko, Koknese un Sēlpils — biol. zin. doktors K. Pāvers. Analīžu dati glabājas VI Arheoloģijas un antropoloģijas sektorā.
 267 LA 1974, 166. lpp.
 268 LA 1974, 166., 253., 311. lpp.
 269 Zivju kaulus noteica biol. zin. kand. J. Sloka.
 270 Anteiņš 1959, 216. lpp.
 271 Антейн 1964, с. 71, 72.
 272 Nerman 1958, 158. lpp.; pie tam tās bieži bija gatavotas no bronzas (Urtāns 1964, 45., 51. lpp.).
 273 Шноре Э. 1961, табл. XIII: 25, 27, 28 u. c.
 274 Skolis 1964, 5. att. d.
 275 Līdzīgas dzelzs uzspraužamās durvju cilpas parādās jau ar 11. gs. (Шноре Э. 1961, XIII табл.: 41), bet plašāk pielietotas kopš viduslaiku sākuma (Mārtiņšāla, Vecdole u. c.).
 276 Черных, Хоферте, Барцева 1969, с. 109—120.
 277 Daiga 1962, 62., 63. lpp.
 278 Hoferte 1974, 240. lpp.
 279 Черных, Хоферте, Барцева 1969, с. 133.
 280 Шноре Э. 1961, с. 12.
 281 Zariņa 1970, 19. lpp.
 282 Kaut gan atsevišķi šī tipa slīmeštie zināmi no 12. gs. (Asote, Koknese), tomēr plašāk tie lietoti kopš viduslaiku sākuma (Mārtiņšāla, Zaubes Bērzmuiža u. c.).
 283 Lokstenes viduslaiku perioda «kaķim» līdzīgi zināmi Zviedrijas etnogrāfiskajā materiālā (Eriхon 1933, ill. 2—3).
 284 Lokstenes monētas noteica numismāti R. Ceplīte, V. Potins un K. Pelda.
 285 Мугуревич 1965, с. 22—29.
 286 Молвыгин 1967, с. 8, 9.
 287 Молвыгин 1961, табл. 1.
 288 Snore R. 1937, 41. lpp.; Молвыгин 1961, табл. 1.
 289 Молвыгин 1961, табл. 1: 17/18.
 290 Молвыгин 1967, с. 9—14.
 291 Молвыгин 1961, табл. 1: 20/22.
 292 Монгайт 1947, с. 66.; Rjazaņas atsvariņš sver 144,3 g un kā tāds starp atradumiem ir vienīgais, kas neiekļaujas A. Mongaita izstrādātajā 10.—11. gs. svaru sistēmu shēmā.
 293 Федоров-Давыдов 1957, рис. 11—12; kubiskie atsvariņi sver 145 g, mucīņveida — 142,5 g. Pieņemot, ka dirhems sver ap 2,93 g, šo atsvariņu svars pielīdzināts 50 dirhemu svaram.
 294 Ceplīte 1974, 198.—209. lpp.
 295 Земзарис 1955, с. 209.
 296 UB, 1, Nr. 20, 75.
 297 Švābe 1940, 286. lpp.
 298 Bulmerincz 1913, S. 5.
 299 Person 1932, S. 221.
 300 Земзарис 1955, с. 210; te jāvērs uzmanība uz t. s. naudas skaita marku, kuras svaram salīdzinājumā ar kaļamās markas svaru visu markas pastāvēšanas laiku bija tendence samazināties. Tā, masveida monētu svēršana liecina, ka laikā no 14. gs. 60. gadiem līdz 1420. g. naudas skaita markā sudraba daudzums bija samazinājies no 113,76 g līdz 44,64 g (Молвыгин 1968, с. 53).
 301 Švābe 1940, 289. lpp.
 302 Молвыгин 1967, с. 10.
 303 Turpat, с. 15.
 304 Graudonis 1966, Abb. 6: 4—7.
 305 Snore E. 1965, 19.—21. lpp.; 1966, 27.—29. lpp.
 306 Snore E. 1939, 13., 15. att.
 307 LA 1974, 165, 248. lpp.
 308 Pļaviņu novads, tāpat kā Augšzeme, ietilpst sēlisko izlokšņu areālā (Rudzīte 1964, 409. lpp.).
 309 Dorošenko 1958, 32. lpp.
 310 Boy 1895, S. 27.
 311 Urtāns 1962^a, 26. lpp.
 312 LA 1974, 287. lpp.
 313 LG, 1, Nr. 78.
 314 Seraphim 1912, S. 267—272; šie notikumi atspoguļojas arī Vācu ordeņa prokurora paskaidrojumā (UB, 2, Nr. 714).
 315 14.—15. gs. shematisku ceļu tiklu rāda V. Pāvulāns (Pāvulāns 1971, IV att.).
 316 Wartberge 1863, 99. lpp. Tā kā hronikas izdošanas laikā vēl nebija skaidrības par Lokstenes lokalizāciju, komentāros atzīmēts, ka Lokstene atradusies vai nu Lazdonā, vai Ļaudonā.
 317 UB, 5, 2090, Reg. 2502.
 318 LG, 1, Nr. 290.
 319 Döring 1874, S. 442.
 320 LG, 1, Nr. 383, 397.
 321 LG, 2, Nr. 268.
 322 Sb. Kurl. 1878, S. 6.—13.

KAPULAUKI

PRIEDAINES KAPULAUKS

- Pašreiz šoseja kapulauku apiet no dienvidiem, tā pārceļta sakarā ar spēkstacijas ūdenskrātuves izveidošanu.
- E. Tabakas ziņojums, glabājas LVM.
- H. Riekstiņa ziņojums, glabājas LVM.
- Snore R. 1936, 11. lpp.
- V. Urtāna ziņojums, glabājas LVM.
- E. Mugurēviča ziņojums, glabājas Latvijas PSR ZA VI Arheoloģijas un antropoloģijas sektora arhīvā.
- Moora 1929, Taf. XXXIII: 4.
- Snore E. 1933, XXVI tab.: 3, 11. lpp.
- Шноре Э. 1970, рис. 6: 6.
- Moora 1938, S. 537.—539.
- Turpat, S. 541.—543.
- Moora 1929, Taf. XXXI: 5; Snore R. 1936, 10. att.: 23.
- Moora 1938, S. 510.—512.
- Moora 1929, Taf. XXXVII: 7.
- Moora 1938, S. 515, 516.
- Zariņa 1960, 81. lpp.
- Kulikauskienē, Rimantienē 1958, pav. 269.
- LA 1974, 30. tab.: 3; 32. tab.: 4, 7; 41. tab.: 17; 42. tab.: 22; 43. tab.: 6 u. c.
- Kulikauskienē, Rimantienē 1958, pav. 130, 171, 177.
- Okulicz 1973, rys. 206.
- Moora 1932, Abb. 27: 8.
- Kivikoski 1973, Abb. 270, 1104 u. c.
- Moora 1938, S. 225.
- Kruse 1842, Taf. 11: 1; MAP, 14, 1893, табл. VIII: 15, 16.
- Selirand 1974, tahv. XXII: 3.
- Kivikoski 1973, Abb. 1106.
- Moora 1938, S. 436.—438. Pēc galu noformējuma šī aprobece stipri atgādina Smolenskas apgabala atrasto 5.—6. gs. aproci (Шмидт 1962, рис. 5: 1).
- Moora 1929, Taf. XXIV: 6; Snore E. 1933, XXV tab.: 2.
- Snore E. 1933, XXV tab.: 7; LA 1974, 41. tab.: 29.
- Moora 1938, S. 427.
- Черных, Хоферте, Барцева 1969, с. 112, 113. Tādi paši rezultāti iegūti arī jau agrāk, analizējot Priedaines aproci (sal. Мугуревич 1965, прилож. 1).
- Tas secināms pēc kapos un savrupatradumos iegūto nažu skaita, jo vienā apbedījumā nelika vairāk par vienu nazi.
- Moora 1952, 76.—78. lpp.
- LA 1974, 127. lpp.
- Vankina 1962, 13., 14. lpp.
- Urtāns 1970, 68. lpp.; 5. att.
- LA 1974, 37. att.
- Moora 1952, 75.—81. lpp. u. c.
- Šturms 1939, 38062.—38065. sleja; LA 1974, 129. lpp.
- IH, XII, 1; XXIX, 5; AH, 139.—146. rinda.
- Urtāns 1970, 67.—68. lpp.
- Vēlajā dzelzs laikmetā sēli un latgali ir divi dažādi antropoloģiskie tipi (Денисова 1975, с. 179).
- Ancītis, Jansons 1963, 52.—54. lpp.
- Vankina 1962, 15. lpp.

- ⁴⁵ Atklāti uzkalniņu kapi (Buchholtz 1899, S. 166—174).
⁴⁶ Ka Lejasbitēnu kapulaukā apbedīti arī sēji, par to raksta izrakumu vadītājs V. Urtāns (RT 1964, 24. lpp.).

PĻAVIŅU RADŽU KAPULAUKS

- ¹ Atbrīvojot vietu jauncelāmajai dzīvojamajai mājai, strādnieki dažus kapus jau bija sapostījuši. K. Oša ziņojums par izrakumiem un senlietas glabājas Latvijas PSR Vēstures muzejā (A 10152: 11; A 10153: 1—13; A 10154: 4; A 10155: 1—15).
² K. Oša pārskats par izrakumiem un senlietas glabājas Latvijas PSR Vēstures muzejā (A 10451—10460). Tā kā, spriežot pēc rotaslietām, kapulaukā bija apglabāti senie latgaļi, saimnieks Radžu mājas pārdēvēja par Letgaļiem.
³ Atgāzis 1964, 109., 110. lpp.
⁴ Turpat, 114. lpp.; 3. att.: 3.
⁵ LA 1974, 235. lpp.
⁶ Atgāzis 1964, 123. lpp.
⁷ LA 1974, 156., 157. lpp.; 39. tab.: 19.
⁸ Urtāns 1962^a, IX tab.: 3.
⁹ Stubavs 1957, V tab.: 14, 20.
¹⁰ Jablonskis 1974, 13. att.
¹¹ Arbusow 1924; 1926, S. 54.
¹² Кирпичников 1966, с. 9—12; LA 1974, 243. lpp.
¹³ Atgāzis 1974, 158.—169. lpp.
¹⁴ Dumpe 1964, 22., 23. lpp.
¹⁵ Колчин 1959, рис. 84: 1—2.
¹⁶ LA 1974, 239. lpp.
¹⁷ Karnups 1929, 122. lpp.; МИАЛ, 1, с. 35.
¹⁸ LA 1974, 231. lpp.
¹⁹ Karnups 1929, 11. att.
²⁰ LA 1974, 231. lpp.
²¹ МИАЛ, 1, с. 35.
²² Karnups 1929, 5. att.; LA 1974, 231. lpp.
²³ Шноре Э. 1961, табл. V: 36.
²⁴ Sim mēlitēm analogijas pagaidām zināmas tikai no Drisas Černovicu uzkalniņiem (Viļņas muzejs).
²⁵ Bähr 1850, Taf. XII: 9; MAP, 1893, 14, табл. VII: 1.
²⁶ LA 1974, 56. tab.: 1; 61. tab.: 1 u. c.
²⁷ Мугуревич 1965, с. 84.
²⁸ МИАЛ, 1, табл. III: 1, 12.
²⁹ LA 1974, 230., 231. lpp.
³⁰ LVM A 10152: 3.
³¹ MAP, 20, 1896, табл. VI: 1.
³² Мугуревич 1965, с. 142; табл. XI: 21, анализ 268: 9.
³³ LA 1974, 233. lpp.
³⁴ Мугуревич 1974, 223. lpp.
³⁵ Мугуревич 1965, с. 56.
³⁶ Успенская 1967, с. 111; рис. 18: 6.
³⁷ Kivikoski 1973, Abb. 1129.
³⁸ Мугуревич 1965, с. 91, 92.
³⁹ Urtāns 1969, 89. lpp.; 69. att.: 9.
⁴⁰ Успенская 1967, с. 89—92.
⁴¹ Balodis 1940, IX tab.: 9; XI tab.: 5.
⁴² Шноре Э. 1961, табл. V: 46, 48.
⁴³ Успенская 1967, рис. 14: 9, 15; Kivikoski 1973, Abb. 789, 790.

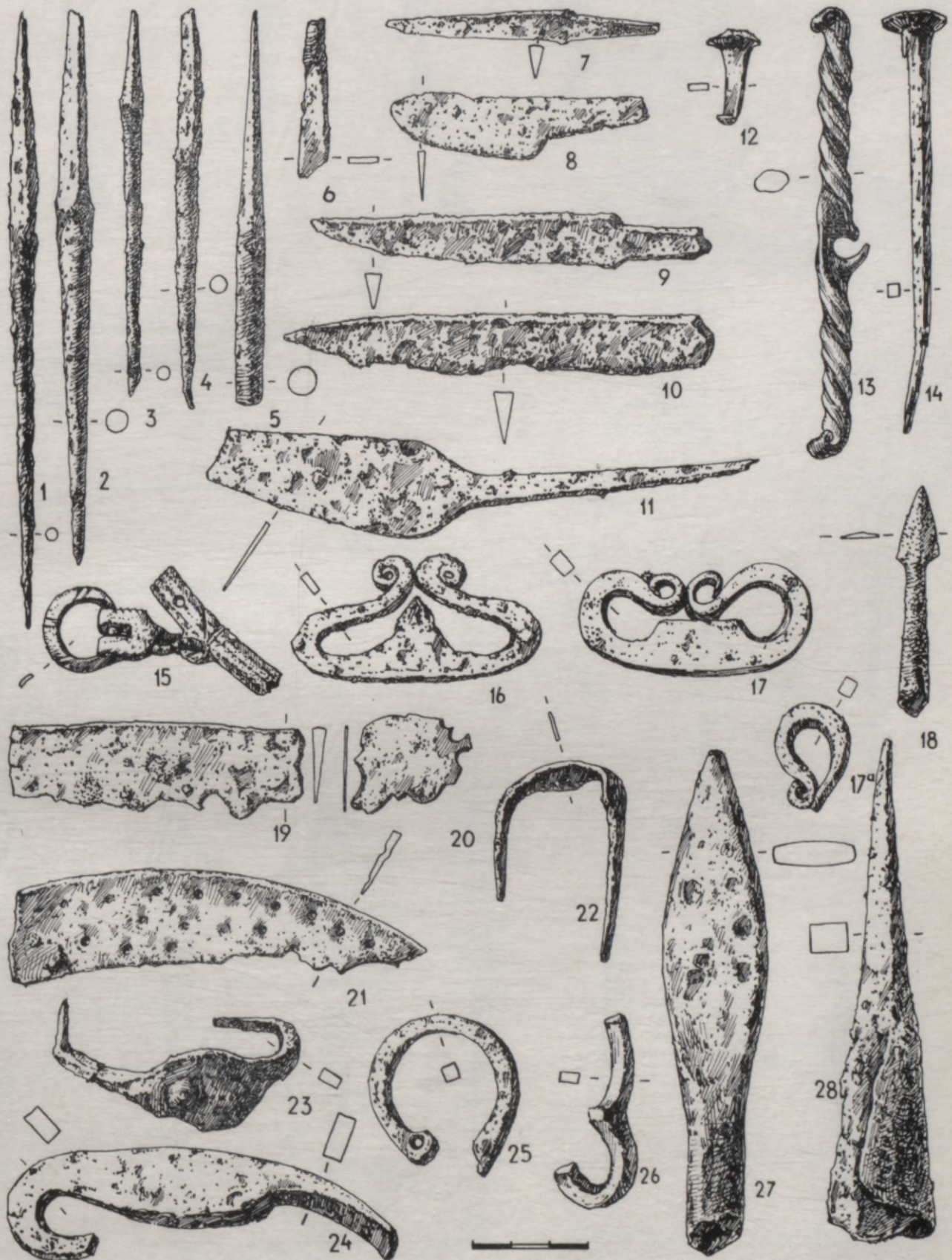
- ⁴⁴ Daiga 1974, 194. lpp.
⁴⁵ Kulikauskienē, Rimantienē 1958, pav. 514.
⁴⁶ Snore E. 1936, 68. lpp.
⁴⁷ Kulikauskienē, Rimantienē 1958, pav. 494.
⁴⁸ Мугуревич 1965, с. 89; Левашева 1967, с. 216—224.
⁴⁹ LA 1974, 61. tab.: 1.
⁵⁰ Kulikauskienē, Rimantienē 1958, pav. 527.
⁵¹ Zariņa 1970, 113., 114. lpp.
⁵² Zariņa 1960, 84. lpp.
⁵³ Zariņa 1970, 23. tab.
⁵⁴ Turpat, 167. lpp.
⁵⁵ LA 1974, 266. lpp.
⁵⁶ Zariņa 1970, 162.—166. lpp.
⁵⁷ Turpat, 153. lpp.
⁵⁸ МИАЛ, 1, табл. IV: 6.
⁵⁹ Kulikauskienē, Rimantienē 1958, pav. 552—554.
⁶⁰ Бривкалне 1959, рис. 13: 2.
⁶¹ Седова 1959, с. 258; рис. 7: 11.
⁶² Līdzīgi siksas sadalītāji zināmi sēju arheoloģiskajā materiālā (LA 1974, 64. tab.: 5).
⁶³ Riņķi ar trisdalījumu plaši sastopami latgaļu kapulaukos (LA 1974, 60. tab.: 15, 16).
⁶⁴ Līdzīgi apkalumi atrasti Ludzas Odukalna 89. kapā.
⁶⁵ Bähr 1850, Taf. XI: 14.
⁶⁶ Шноре Э. 1961, табл. VI: 20.
⁶⁷ LA 1974, 49. tab.: 26, 27.
⁶⁸ Seligand 1974, tahv. XIX: 1.
⁶⁹ МИАЛ, 1, табл. III: 7; Шноре Э. 1961, табл. XI: 4.
⁷⁰ Мугуревич 1965, с. 81.
⁷¹ МИАЛ, 1, табл. I: 4.
⁷² LA 1974, 230. lpp.
⁷³ Radžu kapulauka cirvis pēc formas vistuvāks šaurasmens cirviem, ko datē ar 9. gs. (Atgāzis 1964, 108., 109. lpp.; 1. att.: 2).
⁷⁴ Bривкалне 1974, 123. lpp.
⁷⁵ Turpat, 127. lpp.
⁷⁶ Черных, Хоферте, Барцева 1969, с. 113.
⁷⁷ Sb. Rig. 1899, 176. lpp.
⁷⁸ Sal. Шноре Э. 1957, с. 44—46.
⁷⁹ И, IV, 4; XIV, 10.
⁸⁰ Шноре Э. 1957, с. 40.
⁸¹ Zariņa 1970, 163., 164. lpp.
⁸² Шноре Э. 1957, с. 46; Daiga 1974, 175. lpp.
⁸³ И, II, 5; XII, 6; XXII, 5 u. c.
⁸⁴ Шноре Э. 1957, с. 46.
⁸⁵ LA 1974, 222., 223. lpp.
⁸⁶ Ar bronzas stīpiņām rotātas villaines nav konstatētas sēju līdzenajā skeletu kapulaukā Dignājas Strautmaļos. (LA 1974, 226. lpp.)

SECINĀJUMI

- ¹ Kokneses novadā par centru kļūst Kokneses pilskalns, tiek pamests Mūkukalns. Sēlpils novadā, salīdzinot ar citām dzīves vietām, pieaug Sēlpils nozīme.
² LVA, 4, 3, 1072.—1074. lpp.

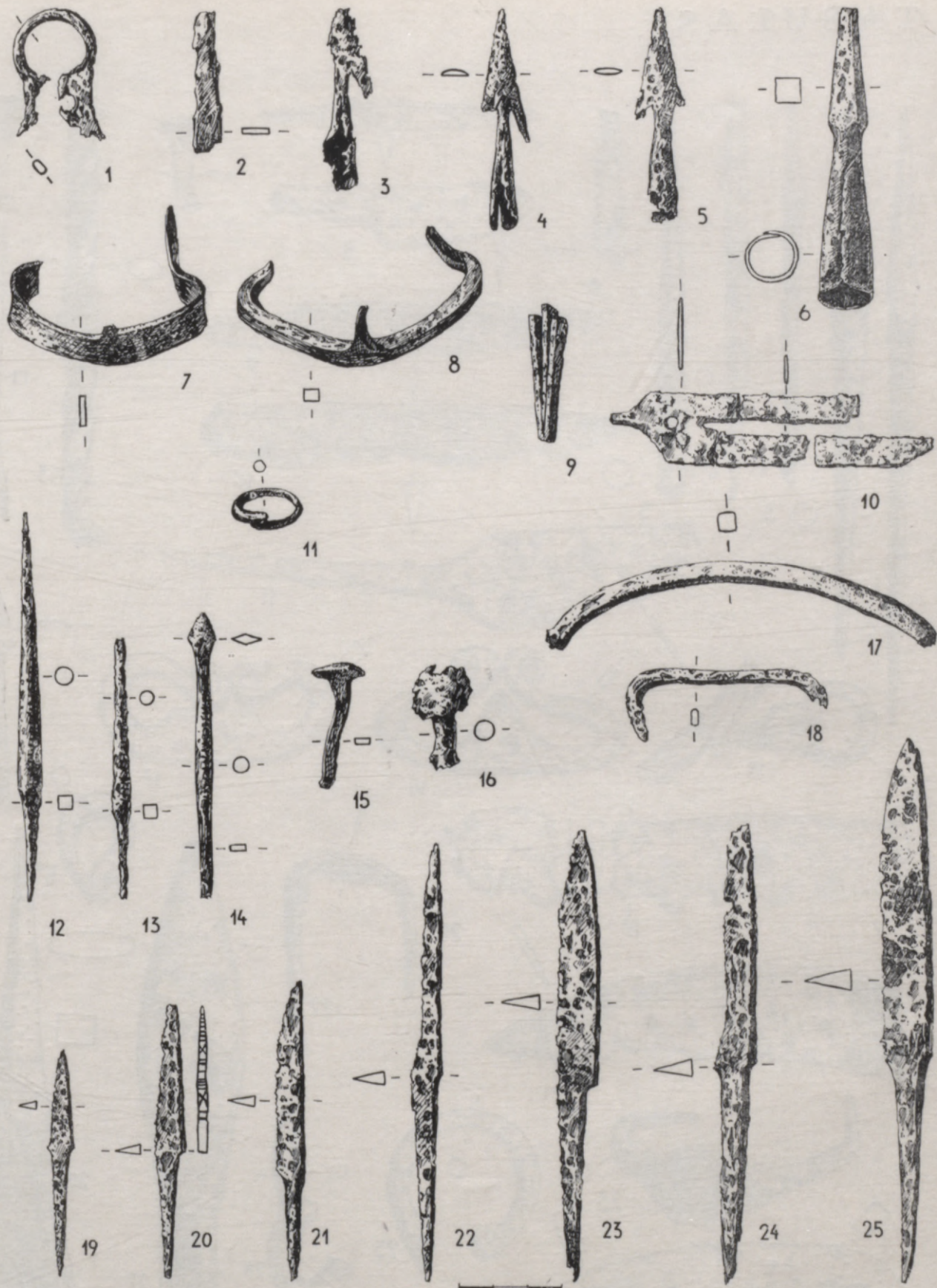

TABULAS

I tabula. Olinķalns (VI 55). Dzelzs darbarīki, iedzīves priekšmeti, ieroči.

1—5 — ileni (489, 350, 525, 485, 478); 6 — kaltiņš (49); 7, 9, 10, 11 — naži (555, 559, 327, 160); 8 — dzirkļu asmens (494); 12, 14 — naglas (414, 414^a); 13 — laužņu sāndzelzs (344); 15 — sprādze ar apkalumu (168); 16, 17, 17^a, 24 — šķiļamdzelzs (400, 571, 295); 18 — bulka (548); 19, 21 — izkaptis fragmenti (317, 493); 20 — apkalums (279); 22 — dzintele (181); 23 — ledus piesis (404); 25 — trauka osa (336); 26 — kāsis (235); 27, 28 — šķēpi (334, 466).

II tabula. Oļņkalns (VI 55). Dzelzs darbarīki, iedzīves priekšmeti, ieroči.

1 — oša (3); 2 — kaltiņš (49); 3—6 — bultas (36, 21, 31, 105); 7, 8 — zābaka papēža apkalumi (29, 91); 9, 10 — atslēgas detaļas (78, 88); 11 — gredzens (43^a); 12, 13 — ilani (75, 85); 14 — dzelis (131); 15 — nagla (34); 16 — kniede (38); 17 — locenis (9); 18 — skava (5); 19—25 — nāži (52, 25, 117, 103, 102, 16, 133).

III tabula. Oliņkalns (VI 55:). 1—6 — akmens graudberži (474, 542, 487, 541, 132, 572).

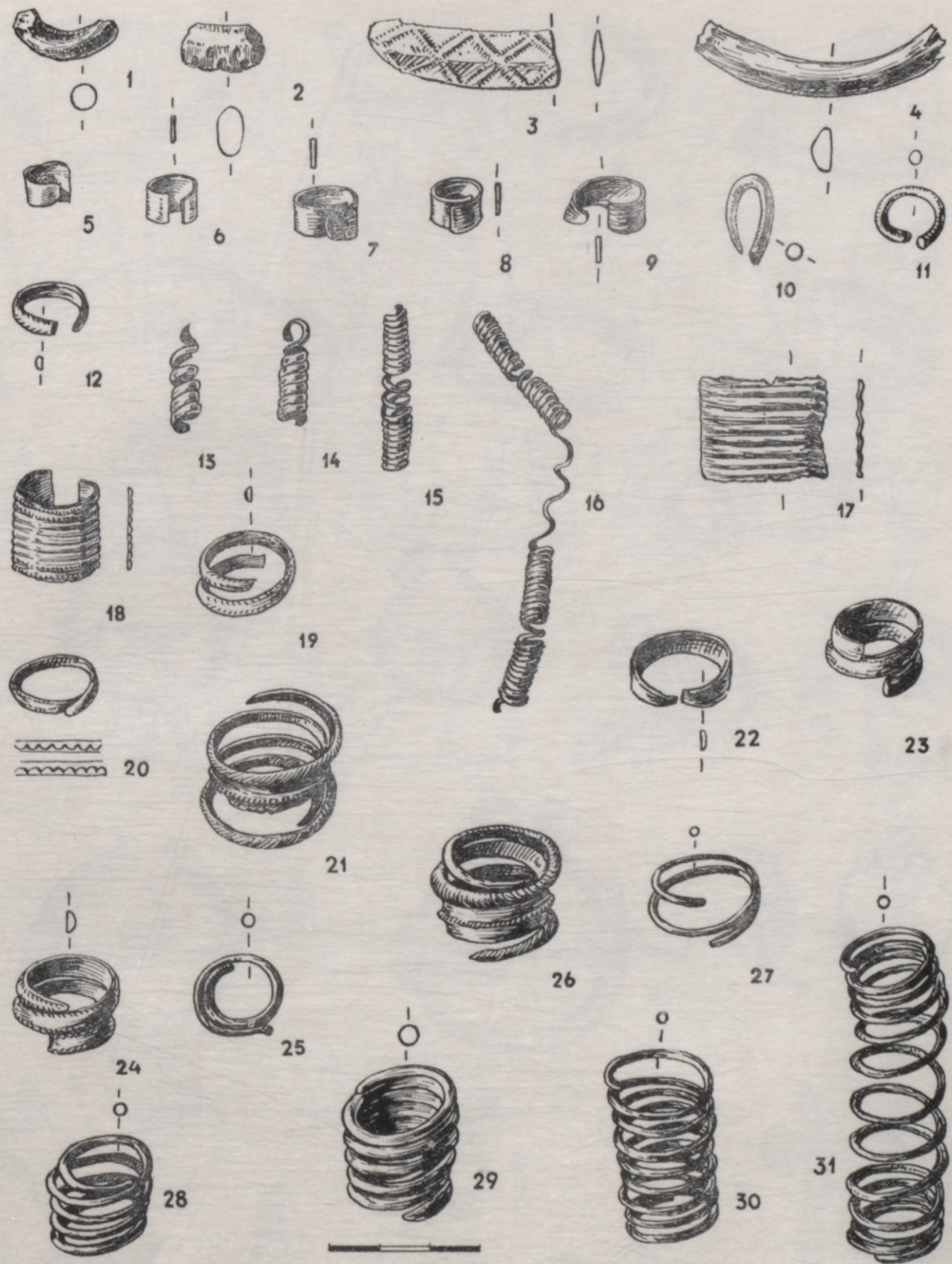
IV tabula. Oliņkalns (VI 55:). Bronzas izejvielas un izstrādājumi.

1, 7, 11 — stienīši (301, 146, 123); 2, 8, 9, 10, 17 — stieples (101, 56, 118, 68, 124); 3, 4, 12—16 — sakusumi, plāksnītes (95, 359, 130, 149, 119, 120, 174); 5 — āķis (64); 6 — adata (21).

V tabula. Oļņkalns (VI 55):. Rotas, jostas piederumi.

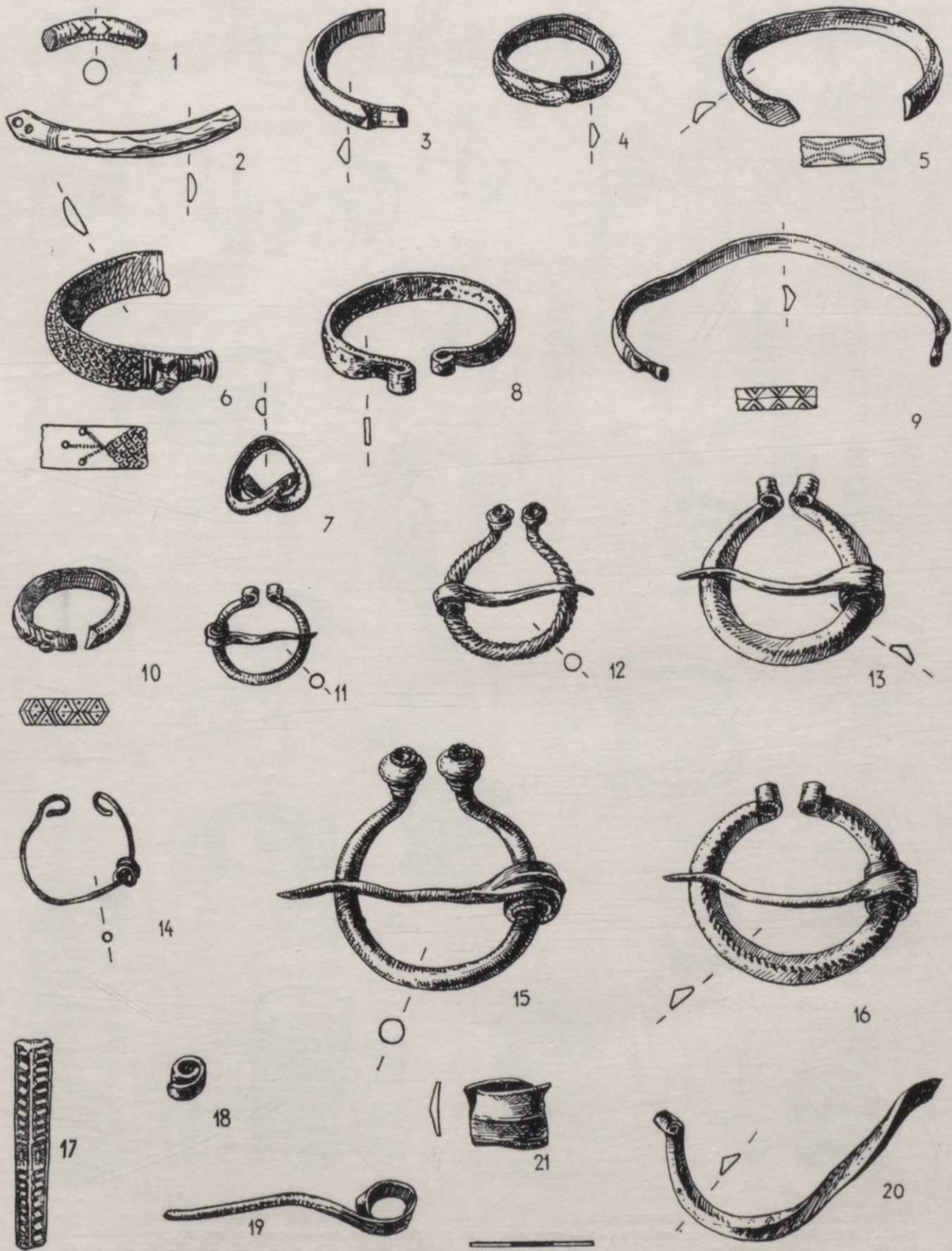
1, 11-18, 20-24, 27, 28 — bronzas jostas sprādzes, apkalumi u. c. (555, 517, 33, 73, 93, 462, 372, 561, 501, 500, 76, 75, 440, 85, 313, 516); 2 — dzelzs S veida locēklītis (324); 3-6 — dzelzs rotadatas (354, 110, 305, 337); 7, 8, 10 — alvas un bronzas piekariņi (129, 381, 545); 9 — bronzas zosla (495); 19 — baltmetāla plāksnīte (179); 25, 26, 29 — bronzas apkalumi (167, 171, 511).

VI tabula. Oļņkalns (VI 55:). Bronzas rotas.

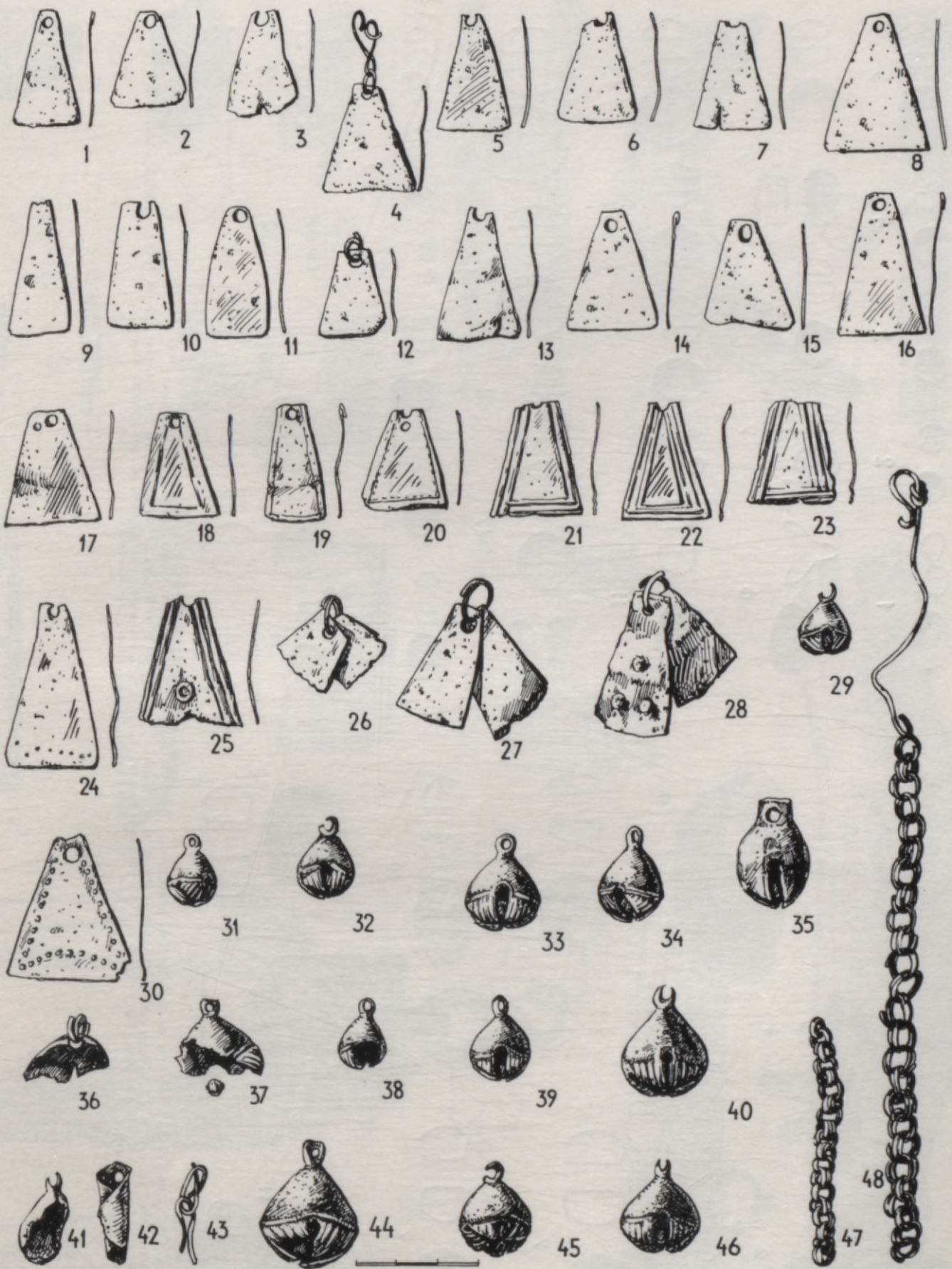
1-4 — kaklarinku fragmenti (287, 427, 499, 581); 5-9 — stipinas (433, 584, 503, 178, 534); 10-12 — gredzentini (399, 363, 116); 13-16 — spirāļites (459, 563, 273, 6); 17, 18 — rievotie cilindriņi (389, 434); 19-31 — gredzeni (135, 382, 423, 510, 535, 348, 525, 426, 489, 346, 409, 360, 351).

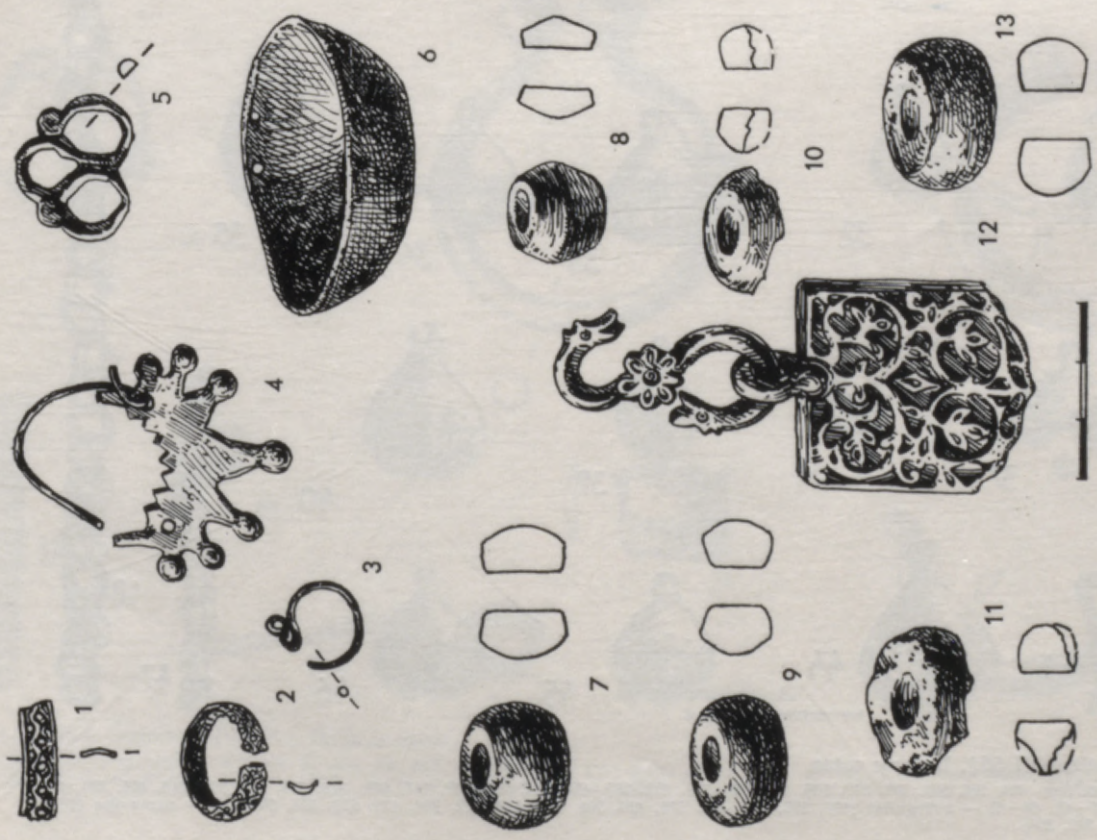
VII tabula. Olinķalns (VI 55): Bronzas rotas.

1—7, 9, 10, 21 — aproces (7, 402, 520, 61, 504, 537, 582, 450, 458, 294); 8 — dzelzs aproce (319); 11—16, 20 — pakavsaktas (295, 312, 533, 479, 410, 335, 151); 17 — stopasaktas fragments (314); 18, 19 — saktu zoslas (333, 454).

VIII tabula. Olinķains (VI 55): Bronzas rotas.

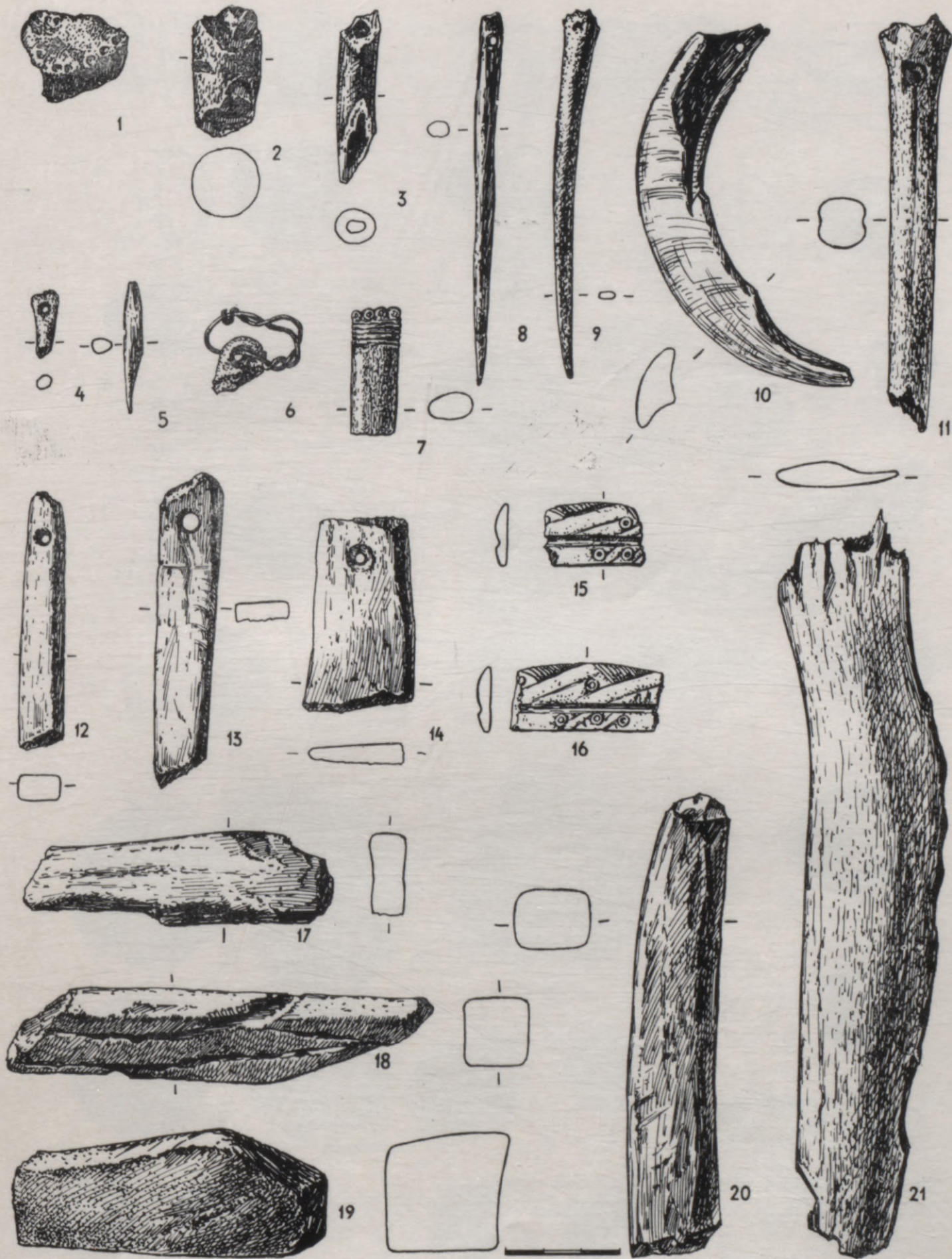
1—28, 30 — trapecveida mēlītes (424, 562, 331, 509, 379, 536, 512, 580, 353, 302, 286, 415, 544, 508, 180, 545, 449, 386, 388, 425, 398, 418, 405, 490, 473, 396, 518, 528, 330); 29, 31—41, 44—46 — zvārguliši (497, 578, 289, 419, 522, 428, 564, 523, 532, 272, 364, 421, 533, 357, 566); 42 — uzmaņņa (420); 43, 47, 48 — važiņas (37, 502, 366).

IX tabula. Oļipkalns (VI 55). Importa un tirdzniecības priekšmeti.
 1, 2 — bronzas gredzeni (32, 332); 3, 4 — bronzas deniņu gredzeni (280, 65); 5, 12 — bronzas
 plekariņi (406, 467); 6 — bronzas svaru kausiņš (325); 7—11, 13 — šifera vērpjamās vārpstas
 skrīmeļi (452, 1, 82, 483, 152, 475).

X tabula. Oļipkalns (VI 55). Krelles.
 1—4, 6, 11 — māla krelles (188, 97, 134, 228, 304, 439); 5, 7—10, 12—20 — stikla krelles (18, 72,
 83, 148, 69, 403, 446, 435, 577, 547, 538, 443, 352, 461).

XI tabula. Olinķalns (VI 55). Kaula, raga, akmens un šifera izstrādājumi.

1—3, 11, 21 — apstrādāti kauli un rāgi (477, 113, 282, 550, 551); 4, 5, 8, 9 — kaula un rāga adatas un smaļi (79, 127, 122, 436); 6, 10 — piekarīņi (387, 457); 7, 20 — rokturi (326, 43); 12—14, 17, 18 — šifera galodas (155, 169, 513, 422, 263); 15, 16 — kaula ķemmes fragmenti (137, 138); 19 — akmens galoda (100).

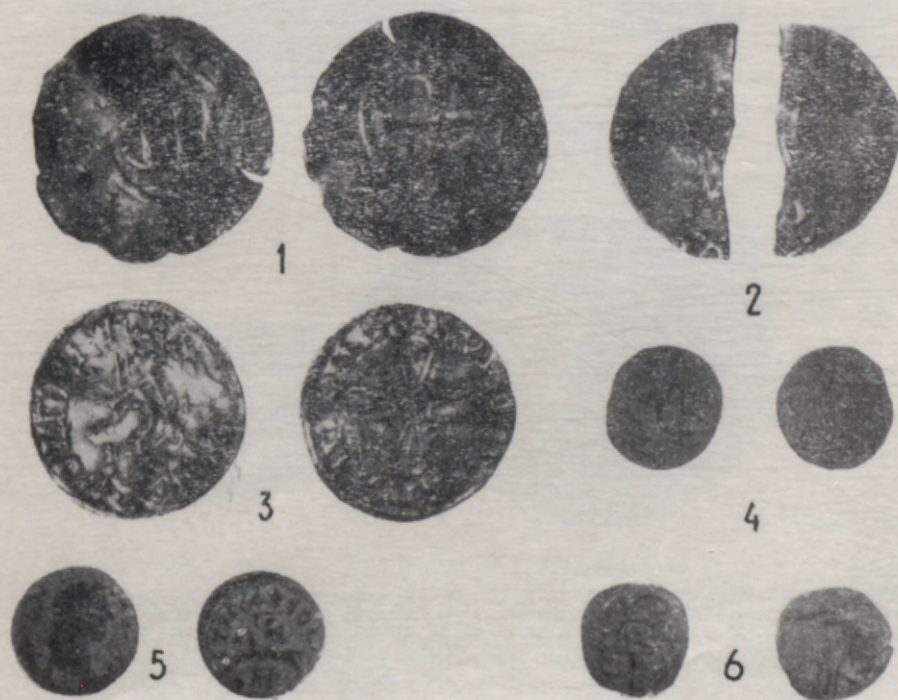

XII tabula. Oliņkalns (VI 55:). Vērpjamās vārpstas skriemeļi.

1, 2, 14 — plienakmens skriemeļi (229, 318, 529); 3—9, 11—13, 15—27 — māla skriemeļi (274, 10, 121, 194, 315, 111, 227, 276, 177, 278, 448, 447, 380, 540, 394, 375, 455, 574, 395, 376, 539, 553, 371); 10 — māla gredns (164).

XIII tabula. Oliņkalns (VI 55): Māla izstrādājumi.

1—11, 13, 14 — tīģeļu fragmenti (397, 39, 19, 373, 429, 258, 488, 333, 437, 235, 235a, 226, 471);
12 — lejamveidne (90).

XIV tabula. Oliņkalns (VI 55): Monētas.

1 — Maincā kalts Konrada II (1024—1039) sudraba denārs, sv. 1,01 g (365); 2 — Duisburgā kalta Heinriha III (1039—1056) sudraba denāra puse, sv. 0,5 g (408); 3 — Linkolnā kalts anglosakšu karaļa Harolda I (1035—1040) sudraba penijs, sv. 1,10 g (585); 4 — Polijas karaļa Jāņa Kazimira Lietuvas šilpš, 17. gs. 60. gadi, sv. 1,23 g (297); 5 — 1664. g. kalts Zviedrijas karaļa Kārļa XI Rīgas šilpš (445); 6 — karaļa Sīgismunda III (1566—1632) Polijas denārs, sv. 0,379 (557). 1—3 — palielinātas 1½ reizes; 4—6 — dabiskā lielumā.

XV tabula. Mežmalu pilskalns (VI 80): Senlietas.

1, 5 — stikla krelles (3,39); 2-4 — māla krelles (48, 18, 46); 6-9 — bronzas cilindriņi (31, 33, 19, 32); 10 — bronzas gredzens (47); 11 — bronzas piekariņš (24); 12 — dzelzs rotadate (1); 13, 14 — dzelzs sprādzes (22, 17); 15 — dzelzs priekšmeta fragments (7); 16 — bronzas priekšmeta fragments (43); 17 — dzelzs nazis (36); 18-22, 24-26 — māla tīģeju lauskas (44, 12, 8, 20, 21, 13, 14, 16); 25, 27, 28 — māla vērpijams vārpstas skriemeļi (49, 28, 41); 29 — slīpējamais akmens (42).

XVI tabula. Lokstene (VI 70:). Krama un akmens senlietas.

1-8 — kramiņi, retušēti (61, 503, 44, 6, 5, 453, 443, 12); 9 — akmens cirvis (483); 10, 15 — apslīpeti akmeņi (115, 60); 11-14 — graudberži (450, 135, 484, 493).

XVI, XVII, XIX, XXII-XXV, XXVII, XXIX, XXXI, XXXIII, XXXV, XXXVII, XL tabulā parādītais materiāls iegūts 1962. g. izrakumos; XVIII, XXI, XXVI, XXVIII, XXX, XXXII, XXXVI, XXXVIII tabulā — 1963. g. izrakumos; XX un XXXIX tabulā — 1964. g. izrakumos; XXXIV, XLI un XLII — 1962.-1964. g. izrakumos.

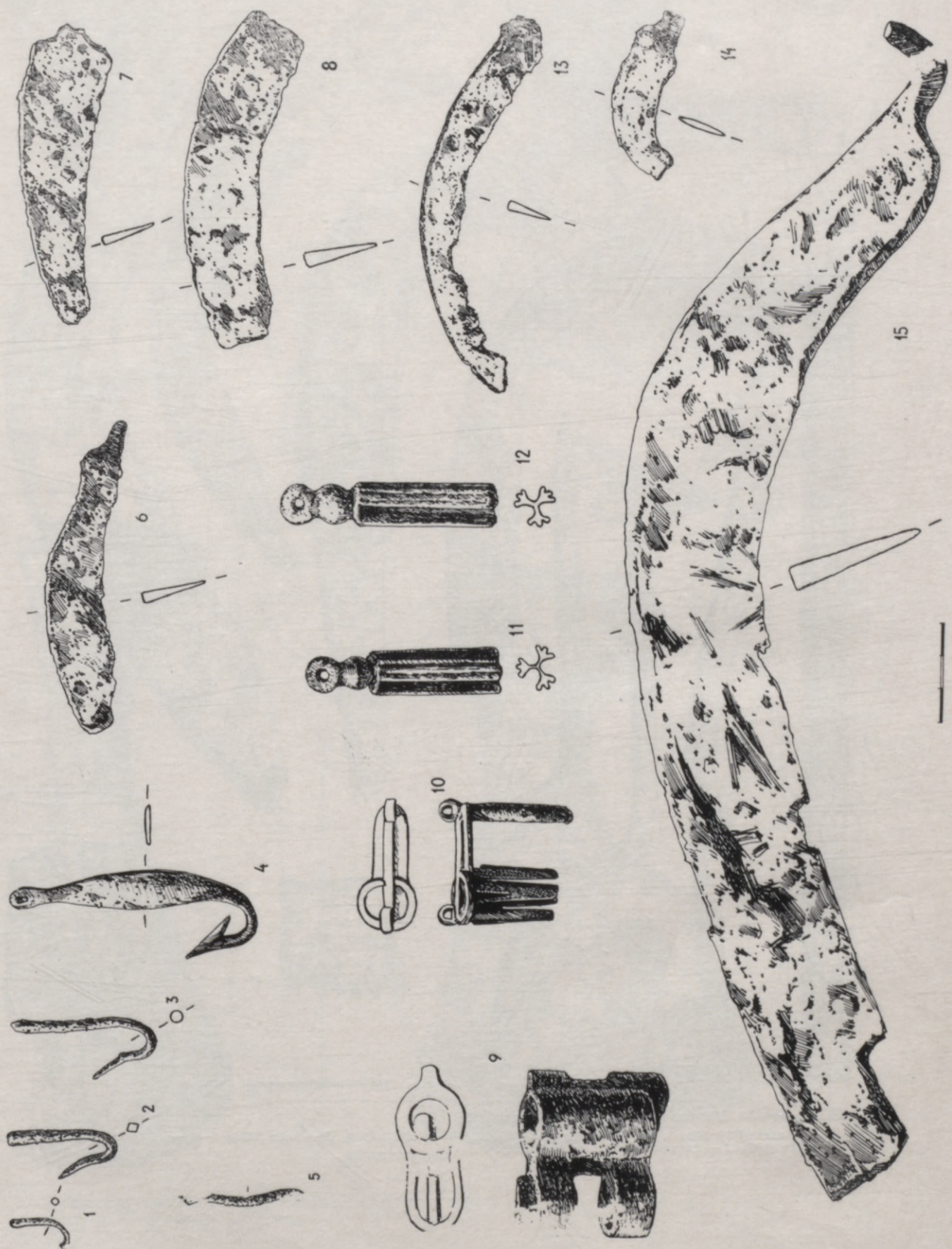

XVII tabula. Lokstene (VI 70:). Dzelzs cirvji un to fragmenti.
 1-9 — (23, 325, 17, 285, 348, 329, 292, 22, 406).

XVIII t a b u l a. Lokstene (VI 70). Dzelzs darbariki.

1, 2 — slimesti (1135, 548); 3, 5, 6 — izkaptis (638, 1037, 983); 4 — rauknis (918); 7 — kalts (1151); 8—10 — žebērķi (1204, 1062, 967); 11 — zāģis (854); 12 — kāda priekšmeta fragments (768).

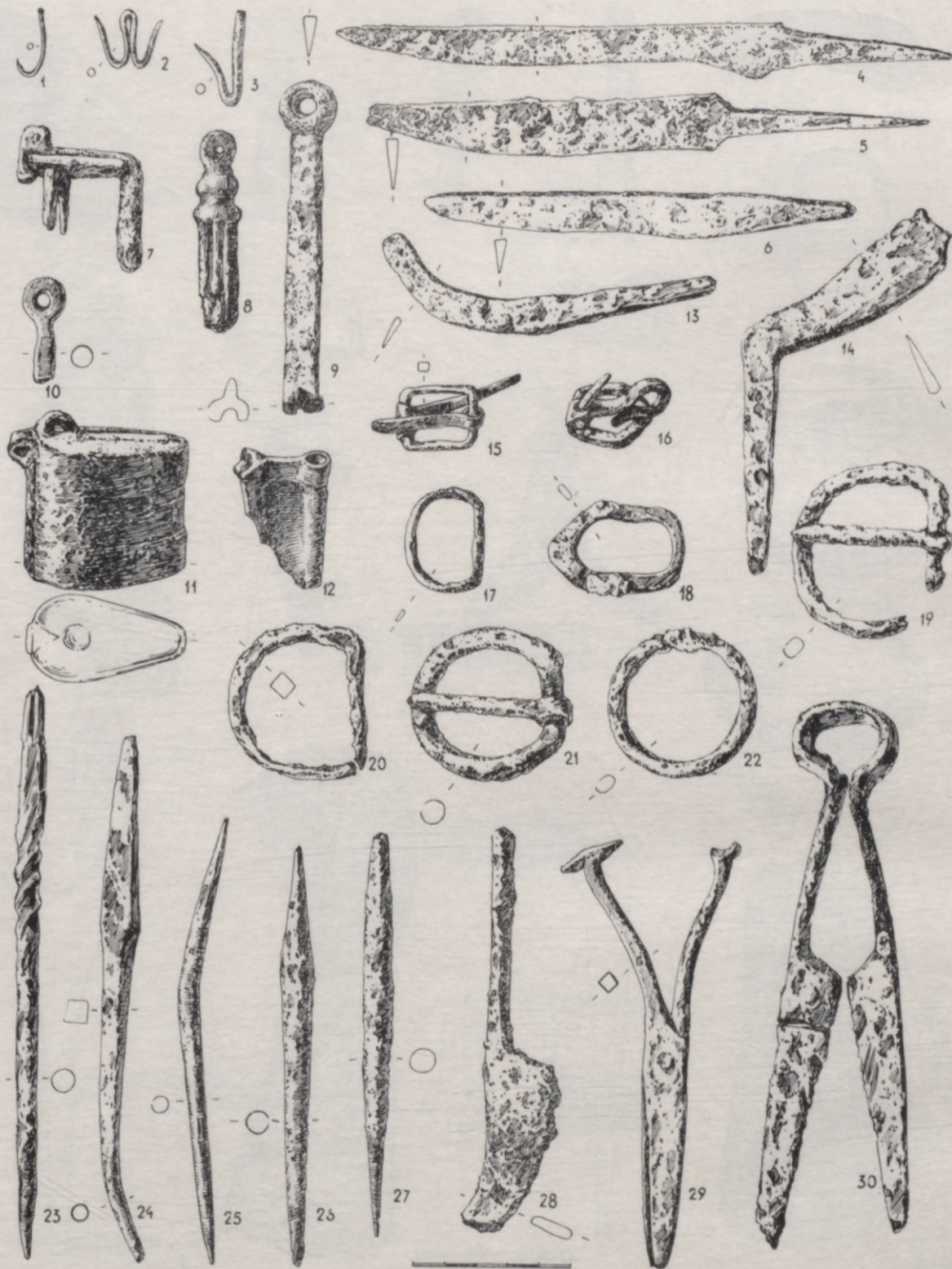

XIX tabula. Lokstene (VI 70:). Dzelzs darbarīki un iedzīves priekšmeti.
 1-5 — āķi (368, 384, 82, 257, 387); 6, 14 — raukņi (161, 390); 7, 8, 15 — izkaptis (237, 345, 197); 9, 10 — atslēgas (366, 26); 11, 12 — slēdzēnes (357, 350); 13 — s.r.p.s (157).

XX tabula. Lokstene (VI 70:). Dzelzs darbariki, iedzives priekšmeti, ieroči, zirglietas.

1 — šķīļamdzelis (1483); 2 — naža maksts bronzas apkalums (1551); 3 — āderu cērtamais (1377); 4 — slēdzene (1472); 5 — svečturis (1515); 6—8 — sprādzes (1252, 1283, 1577); 9—11 — ledus pieši (1535, 1405, 1488); 12 — pakavs (1529); 13 — piesis (1235); 14 — zābaku papēža apkalums (1347); 15 — kaplis (1320); 16 — cirvis (1518).

XXI tabula. Lokstene (VI 70:). Dzelzs darbariki un iedzives prieksmeti.

1-3 — āķi (737, 632, 651); 4-6, 13 — naži (1047, 552, 625, 861); 7, 11, 12 — atslēgas (901, 621, 973); 8-10 — slēdzēnes (972, 963, 1052); 14 — sirpis (595); 15-22 — sprādzēs, riņķis (733, 793, 945, 781, 584, 659, 1034, 627); 23-27 — īleni (758, 823, 680, 1155, 855); 28-30 — dzirkles, grieznes (845, 694, 1019).

XXII tabula. Lokstene (VI 70:). Dzelzs naži.

1—32 — (456, 205, 413, 74, 51, 27, 155, 79, 254, 401, 132, 278, 397, 380, 58, 15, 55, 417, 293, 294, 480, 335, 382, 447, 494, 234, 146, 111, 211, 165, 160, 374).

XXIII tabula. Lokstene (VI 70:). Dzelzs rotas, darbariki un iedzives priekšmeti.

1-4 — rotadatas (66, 78, 341, 230); 5-14, 26-31 — ileni (18, 409, 383, 277, 91, 399, 344, 158, 142, 256, 84, 437, 497, 499, 470, 464); 15 — priekšmets (255); 16 — urbis (164); 17 — priekšmets ar atskabargu (360); 18-20, 23-25 — slimesti (463, 156, 198, 83, 204, 173); 21 — šķīļamdzelzs (381); 22 — dzirkles (483).

XXIV tabula. Lokstene (VI 70:).

1, 9, 11, 25 — apkalumu plāksnītes (87, 365, 169, 471); 2—8, 13, 22 — naģlas (88, 268, 430, 367, 347, 62, 435, 182, 373); 10, 26 — skavas (138, 209); 12 — sārnis no sprauslas (224); 14, 15, 18 — durvju aiztures (361, 40, 296); 16, 17, 17^a — sprādzēs, riņķis (214, 194, 11); 19, 20, 23 — priekāmeti (377, 231, 370); 21 — «kaķis» (118); 24 — svecīturis (76).

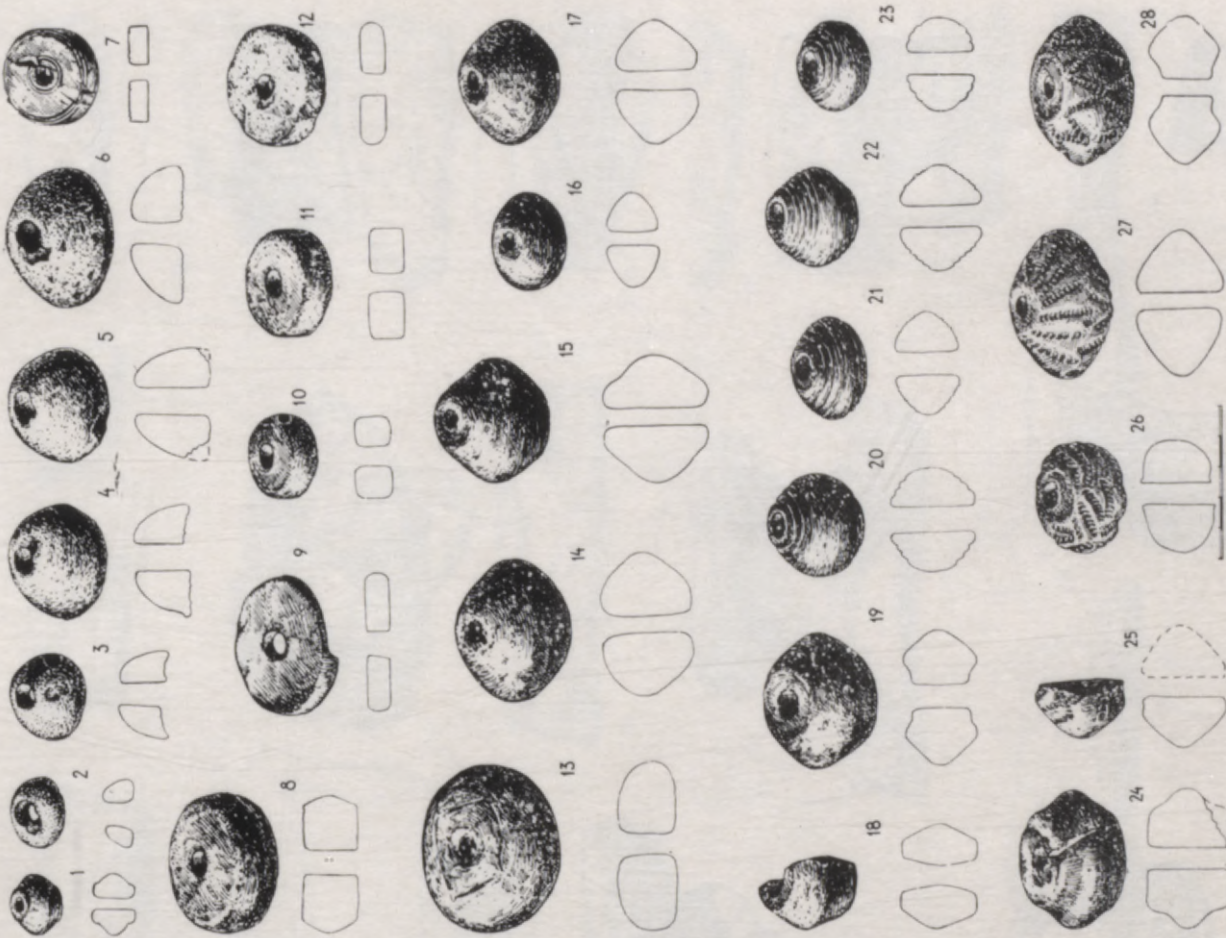

XXV tabula. Lokstene (VI 70:). Sifera galodas.

1-22 — (221, 133, 192, 134, 144, 59, 362, 57, 364, 19, 452, 378, 167, 482, 281, 249, 207, 346, 465, 99, 77, 98).

XXVI t a b u l a. Lokstene (VI 70:). Māla tīgeļi.
 1—13 — (921, 994, 993, 592, 1145, 995, 857^a, 599, 875^b, 992, 525, 650, 785).

XXVIII tabula. Lokstene (VI 70). Vērpjamās vārpstas skriemeļi.

1 — cārta šifera (1137); 2—6 — kaula (543, 748, 774, 878, 891); 7, 9—13, 18 — plītenakmens (626, 643, 876, 1140, 1183, 1156, 752); 8, 14—17, 19—28 — māla (862, 931, 799, 1214, 997, 961, 679, 897, 1159, 1041, 755, 1144, 600, 858, 1024).

XXVII tabula. Lokstene (VI 70). Vērpjamās vārpstas skriemeļi.

1—8 — kaula (131, 439, 104, 137, 267, 172, 426, 120); 9, 13—34 — māla (33, 65, 273, 130, 342, 123, 436, 440, 266, 438, 279, 117, 282, 478, 406, 232, 260, 553, 472, 240, 67, 398, 239); 10—12 — plītenakmens (241, 145, 47).

XXIX tabula. Lokstene (VI 70:). Kaula un raga izstrādājumi.

1-16 — adatas un flēni (475, 425, 490, 308, 392, 248, 336, 417, 141, 159, 432, 69, 202, 433, 272, 218); 17-20 — rokturi (103, 498, 295, 339); 21, 22, 26 — priekšmetu fragmenti (465, 54, 95); 23-25, 27 — piekariņi (303, 36, 150, 102); 28-32 — «rūceņi» (301, 420, 302, 35, 422).

XXX tabula. Lokstene (VI 70). Krama, kaula un raga izstrādājumi.

1 — krama bulta (1222); 2—6 — retušēti kramiņi (790, 1171, 711, 945, 712); 7—12, 18, 19, 23, 24 — adatas un ileni (978, 1081, 1057, 882, 1106, 942, 564, 651a, 1058, 659); 13—17 — «rūceņi» (977, 767, 825, 835, 902); 20 — rokturis (1164); 21, 22 — piekarīņi (675, 670); 25, 26 — apstrādāti kauli (381, 648).

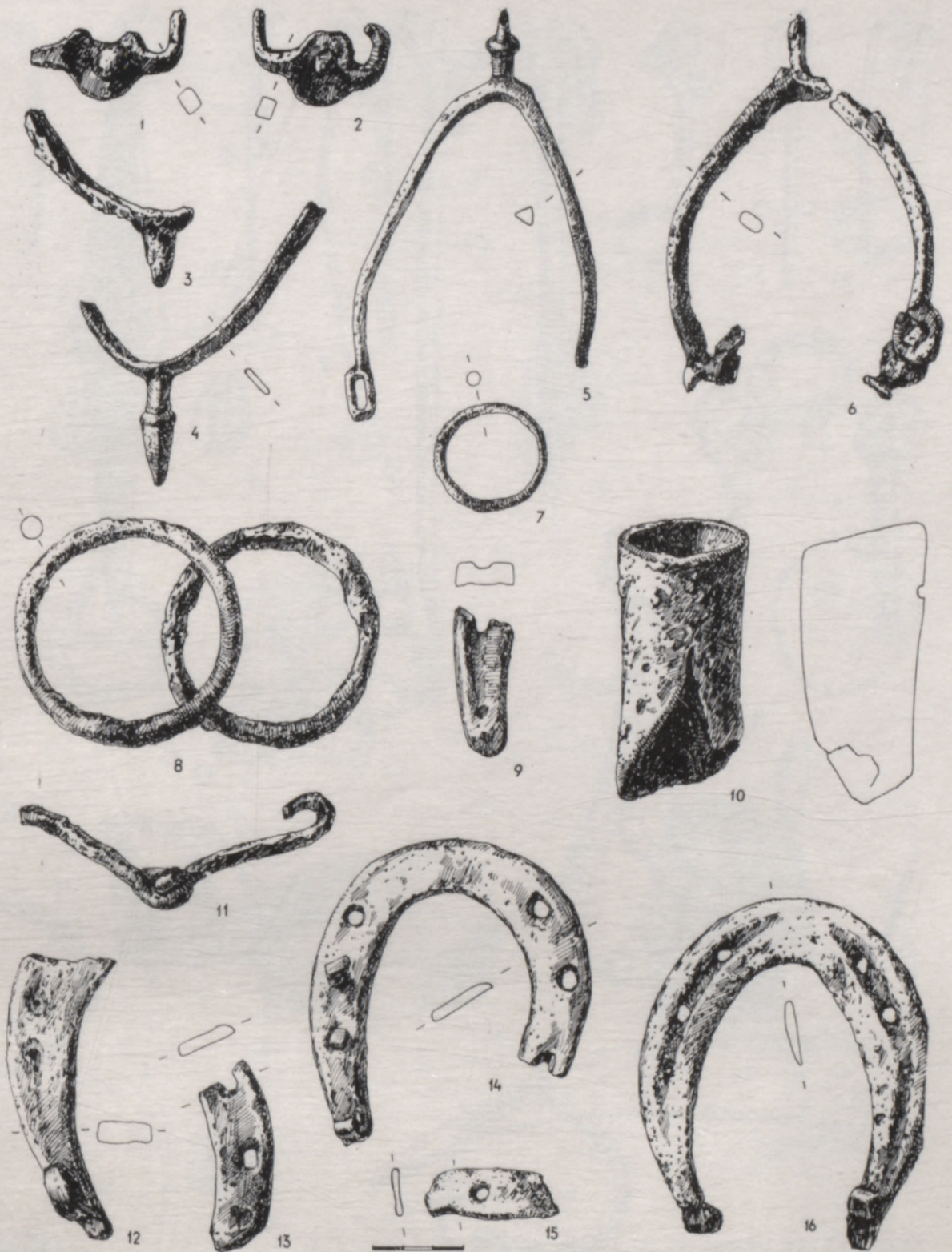
XXXI tabuļa. Lokstene VI 70.). Dzelzs ieroči.

1-8 — bultas (13, 73, 324, 14, 318, 359, 149, 431); 9-20 — šķēpi (485, 454, 239, 195, 322, 193, 108, 501, 106, 107, 119, 212).

XXXII tabula. Lokstene (VI 70). Dzelzs ieroči, jātnieka piederumi un zirglietas.

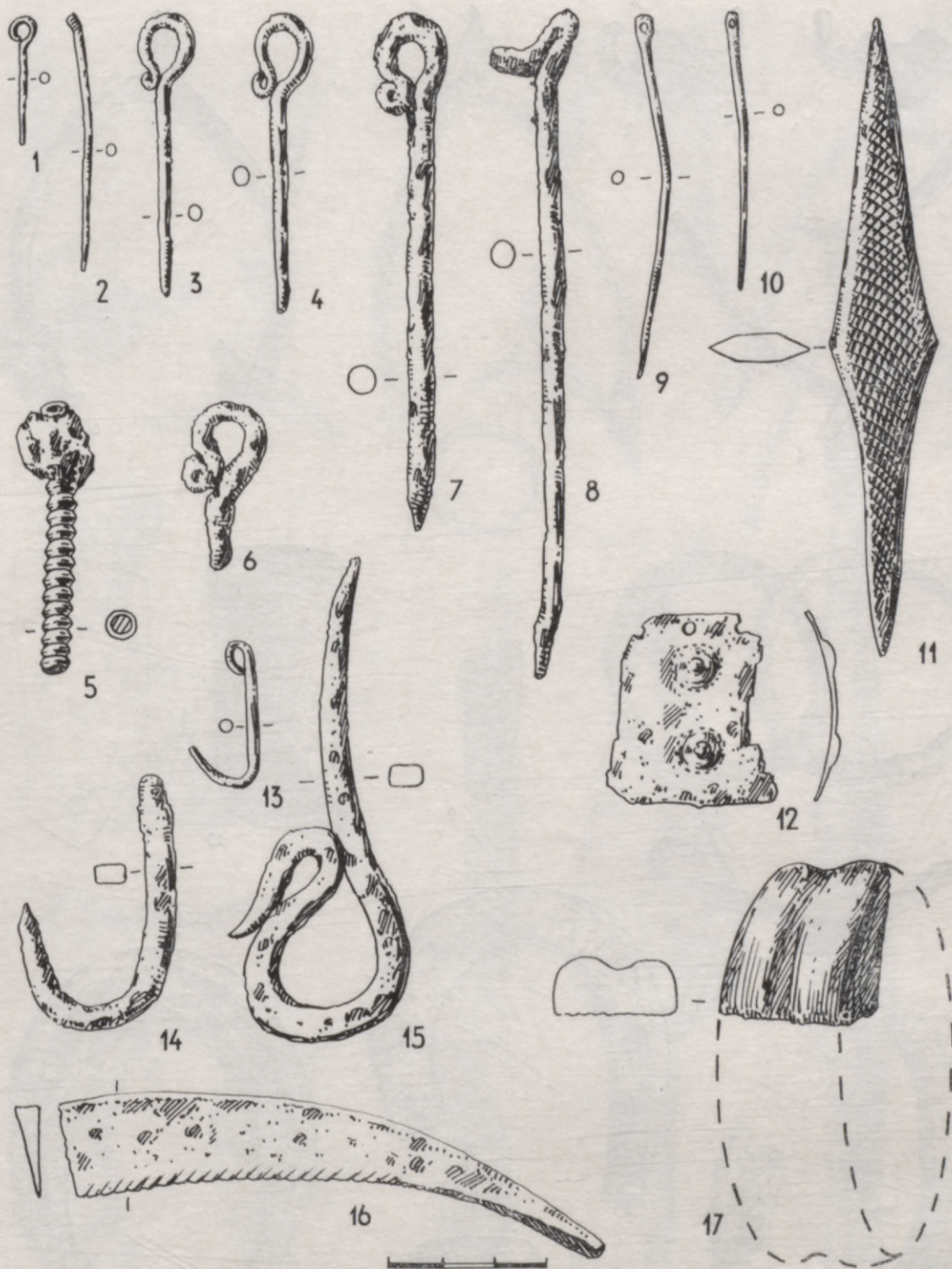
1-6 — bultas (729, 755, 822, 612, 692, 810); 7, 8 — ledus pieši (984, 892); 9-11 — jātnieka pieši (723, 900, 1000); 12 — cirvis (1188); 13 — iemauktu loceklis (1035); 14-16 — pakavi (1035, 590, 1190); 17-19 — šķēpi (713, 1166, 1095); 20 — priekšmets (1080).

XXXIII tabula. Lokstene (VI 70:). Dzelzs jātnieka piederumi un zirglietas.

1, 2 — ledus pieši (31, 369); 3—6 — jātnieka pieši (385, 487, 461, 112); 7, 8 — riņķi (90, 441); 9, 12—14, 16 — pakavi (226, 246, 9, 196, 75); 10 — ūzmava (444); 11 — iemaukti (446), 15 — plāksnīte (85).

XXXIV tabula. Lokstene (VI 70): Dažādas senlietas.

1-8 — dzelzs rotadatas (725, 795, 703, 1181, 603, 551, 859, 915); 9, 10 — dzelzs šujamادات (1355, 1540); 11 — dzelzs šķēps (1569); 12 — dzelzs bruņu plāksnīte (1339); 13-15 — dzelzs āķi (1370, 1259, 1373); 16 — dzelzs sirpja gals (1397); 17 — šķīļamakmens (1422).

XXXV tabula. Lokstene (VI 70): Rotas.

1-6 — dzelzs rotadatas (255, 251, 222, 252, 50, 48); 7 — bronzas cilindriņš (331); 8, 9 — bronzas spirālītes (317, 229); 10, 11, 18, 19 — bronzas gredzeni (139, 146, 274, 321); 12, 13 — dzelzs un bronzas šujamadatas (462, 354); 14-16 — kauri gļemežvāki (262, 263, 289); 17, 20-25 — bronzas saktas un zoslas (97, 424, 165, 3, 109, 355, 168); 26 — bronzas kaklarīķa fragments (116); 27-34 — bronzas aproces (170, 468, 298, 323, 236, 68, 4, 250).

XXXVI tabula. Lokstene (VI 70:). Bronzas rotas.

1-17 — saktas un zostas (108, 1107, 1122, 750, 868, 769, 1115, 665, 736, 1192, 1126, 881, 780, 883, 1129, 895, 619); 18-26 — aproces (619, 1118, 829, 909, 903, 1096, 557, 894, 1005).

XXXVII t a b u l a. Lokstene (VI 70:). Bronzas piekarīpi.

1—10 — rombveida (485, 349, 187, 307, 204, 180, 310, 16, 86, 2); 11—17 — zvārgulīši (176, 213, 270, 442, 178, 30, 29); 18—21, 24—36 — trapecveida mēlītes (306, 181, 21, 96, 199, 419, 334, 37, 71, 184, 343, 174, 45, 284, 457, 235, 188); 22 — vāžturis (94); 23 — krustiņš (43).

XXXVIII tabula. Lokstene (VI 70:). Rotas.

1-13 — bronzas gredzeni (734, 872, 824, 1162, 757, 947, 1191, 1030, 1023, 1141, 986, 1002, 687); 14 — sudraba gredzens (809); 15-29, 46-49 — bronzas piekarini (842, 614, 818, 1008, 639, 611, 578, 1029, 572, 1182, 797, 808, 763, 1016, 830, 539, 773, 856, 956); 30, 31 — bronzas gredzentini (602, 783); 32, 33, 37 — bronzas spirālites (785, 831, 1055); 34, 35 — bronzas stipiņas (724, 847); 36, 38-44, 50, 51 — bronzas apkalumi (522, 747, 1028, 555, 968, 516, 662, 554, 663, 620); 45 — bronzas vaziņa (1223).

XXXIX tabula. Lokstene (VI 70:). Rotas.

1 — bronzas cilindriņš (1383); 2 — bronzas spirālite (1516); 3—5 — bronzas gredzeni (1405, 1473, 1467); 6, 7, 9, 12, 13 — bronzas piekariņi (1241, 1308, 1560, 1236, 1307); 8 — sudraba apkalums (1511); 10, 11 — bronzas apkalumi (1348, 1568); 14—17 — bronzas saktas (1447, 1435, 1402, 1381); 18 — bronzas aproce (1517); 19 — bronzas kaklariņķis (1248).

XL tabula. Lokstene (VI 70:). Dažādas senlietas.

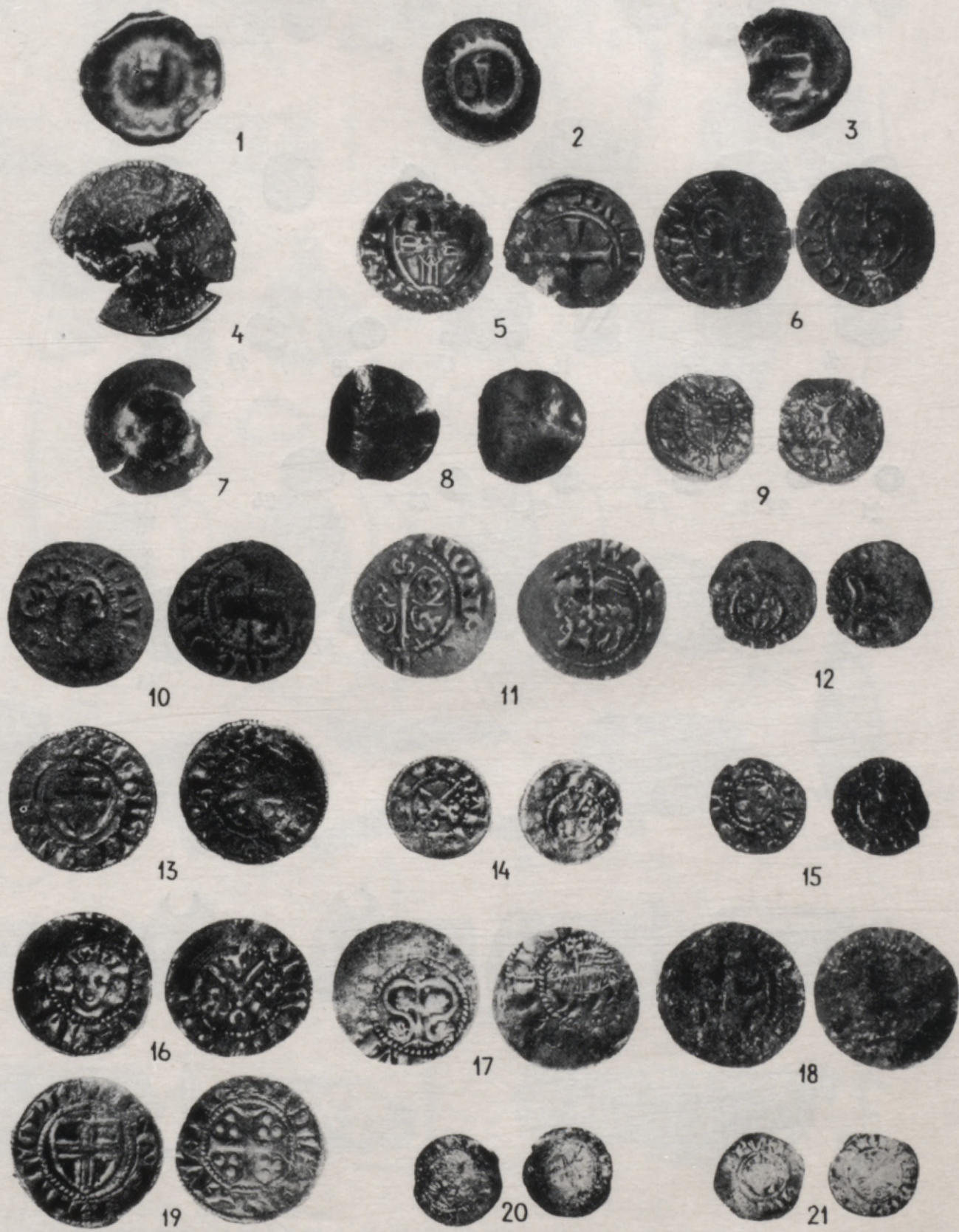
1, 5, 7-10, 12, 26, 27 — apkalumi (55, 148, 309, 8, 70, 64, 63, 291, 313, 300, 124, 215); 6 — bronzas pincete (?) (405); 11, 13 — uzmavas (393, 110); 14, 24, 28-30, 34 — plāksnītes (320, 38, 328, 105, 219, 314); 15, 16, 19-23 — tīģeļu fragmenti (476, 495, 247, 327, 299, 491, 405); 17, 18 — stieples (428, 93); 25 — piekariņš (312); 31-33, 35 — trauka fragmenti (39, 183, 34, 451).
1-14, 17, 18, 24-35 — bronza; 15, 16, 19-23 — māls.

XLI tabula. Lokstene (VI 70): Krelles un kauri gliemežvāki.

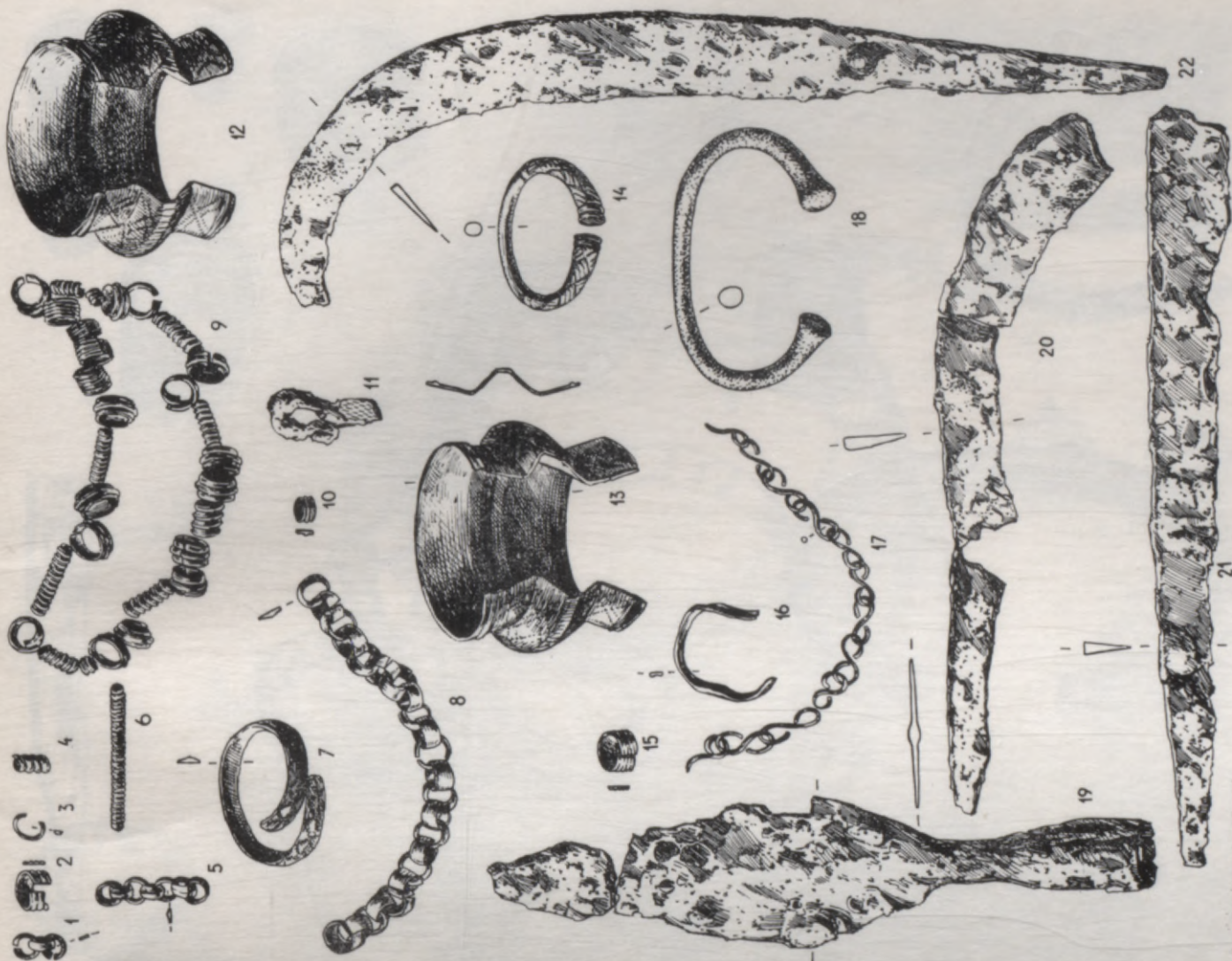
1-6, 9-13 — māla krelles (1362, 1558, 1385, 865, 114, 1215, 1275, 1147, 1213, 1361, 1327); 7, 8, 15, 17-41 — stikla krelles (1378, 506, 1193, 782, 1287, 721, 1001, 707, 1004, 363, 1384, 601, 660, 304, 1060, 225, 839, 1039, 762, 1160, 874, 855, 448, 772, 689, 311, 1360, 542); 14 — dzintara krelle (290); 16 — bronzas krelle (714); 42-45 — kauri gliemežvāki (1237, 1246, 1289, 1295).

XLII t a b u l a. Lokstene (VI 70:). Sudraba monētas.

1, 3, 7 — brakteāti, Hamburgas, 14. gs. pirmā puse un vidus (1117, 764, 316); 2 — brakteāts, Strālzundas, ap 1300. g. (1033); 4, 20 — artigi, Tartu bīskapa Johana I Fīfuzena (1346—1373) (1064, 1352); 5 — firhens, vācu ordeņa lielmeistra Konrāda Colnera fon Rotenšteina (1382—1390) (654); 6, 10, 11, 17, 18 — Visbijas goti (šilini), 1320.—1400. g. (688, 62, 421, 1079, 530); 8 — nenoteikta monēta (28); 9, 12, 15 — Libekas tipa fenīni, Livonijas ordeņvalsts, kalti Tallinā laikā no 14. gs. beigām līdz 1422.—1426. g. (504, 913, 613); 13, 19 — artigi, Livonijas ordeņvalsts, kalti Tallinā no 14. gs. vidus līdz 15. gs. sākumam (988, 866); 14 — Libekas tipa fenīnš, Tartu bīskapijas, kalts 14. gs. beigās — 15. gs. sākumā (720); 16, 21 — artigi, Tartu bīskapa Dītriha III Damerova (1390—1400) (573, 1383). 1—19 — palielinātas 1½ reizes; 20, 21 — dabiskā lielumā.

XLIII tabula. Priedaines kapulauks (VI 60.). Senlietas.

1 — bronzas aproce (44); 2 — dzelzs ledus piessis (1); 3 — šķēpa gals (43); 4, 7, 8 — dzelzs nazi (6, 5, 7); 5 — cirvis (22); 6 — dzelzs rauknis (21); 9, 10 — dzelzs naglas (14, 4).

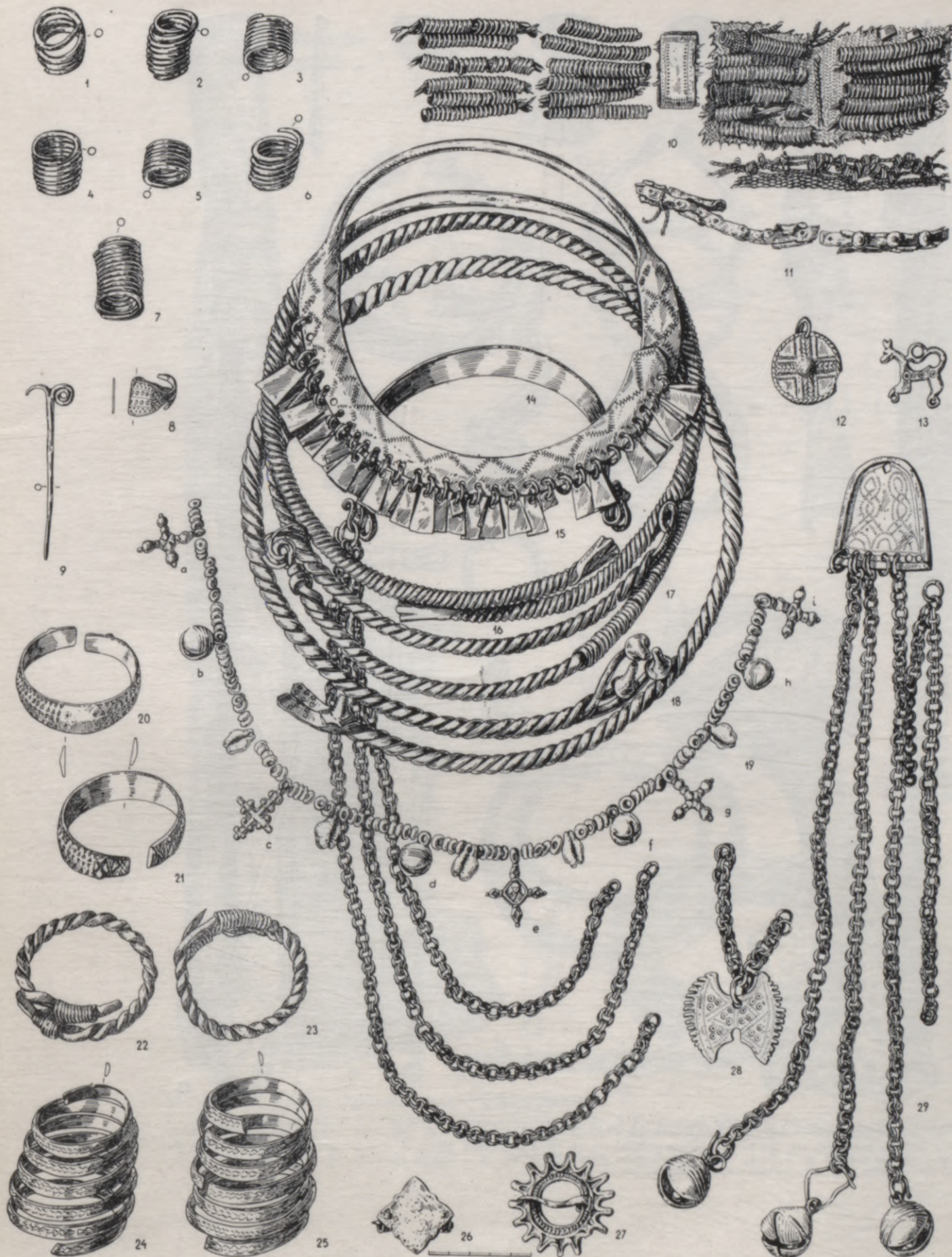
XLIV tabula. Priedaines kapulauks (VI 60.). Senlietas.

1, 5, 8, 17 — bronzas vāzinas (24, 31, 38, 41^a); 2, 3, 10, 15 — bronzas cilindriņi un stipiņas (29, 23, 36, 41^b); 4 — bronzas spirāle (19); 6, 11 — dzelzs rotadatas (42, 35); 7, 12-14, 16, 18 — bronzas aproces (39, 34, 33, 25, 40, 8); 9 — bronzas vainadziņš (37); 19 — dzelzs šķēps (17); 20 — dzelzs rauknis (15); 21 — dzelzs nazis (16); 22 — dzelzs sirpis (32).

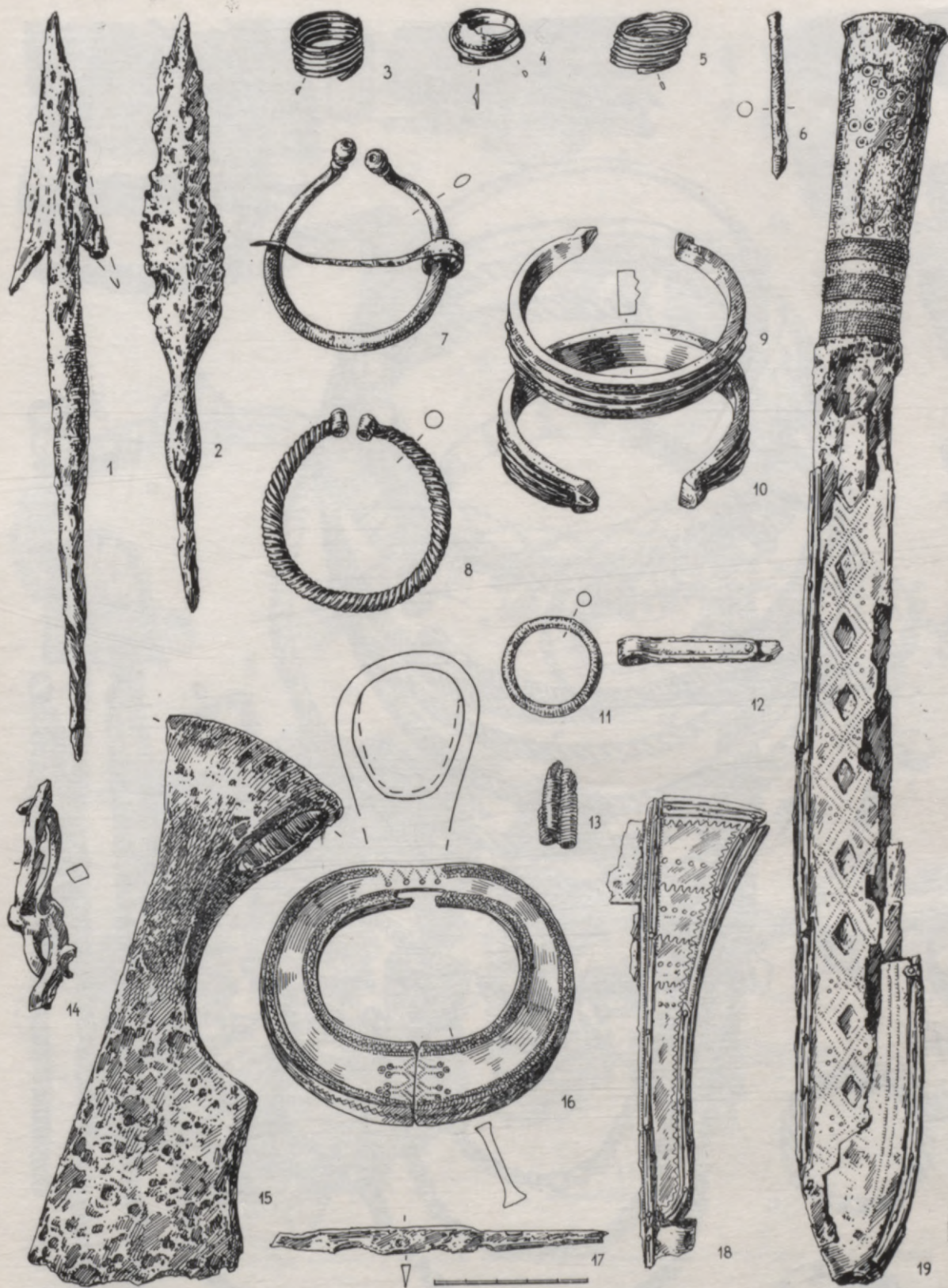
XLV tabula. Radžu kapulauks (A 10455). 8. kapa senlietas.

1 — bronzas saktā; 2-7 — bronzas gredzeni; 8 — bronzas aproce; 9 — šķījamdzelzs; 10 — dzelzs nazis; 11, 12 — rokauts.

XLVI tabula. Radžu kapulauks (A 10459). 12. kapa senlietas.

1—8 — gredzeni; 9 — rotadata; 10, 11 — vainadzīni; 12, 13, 28, 29 — piekariņi un važiņas; 14 — važturis; 15—18 — kaklariņķi; 19 — kaklarota; 20—25 — aproces; 26, 27 — saktas.

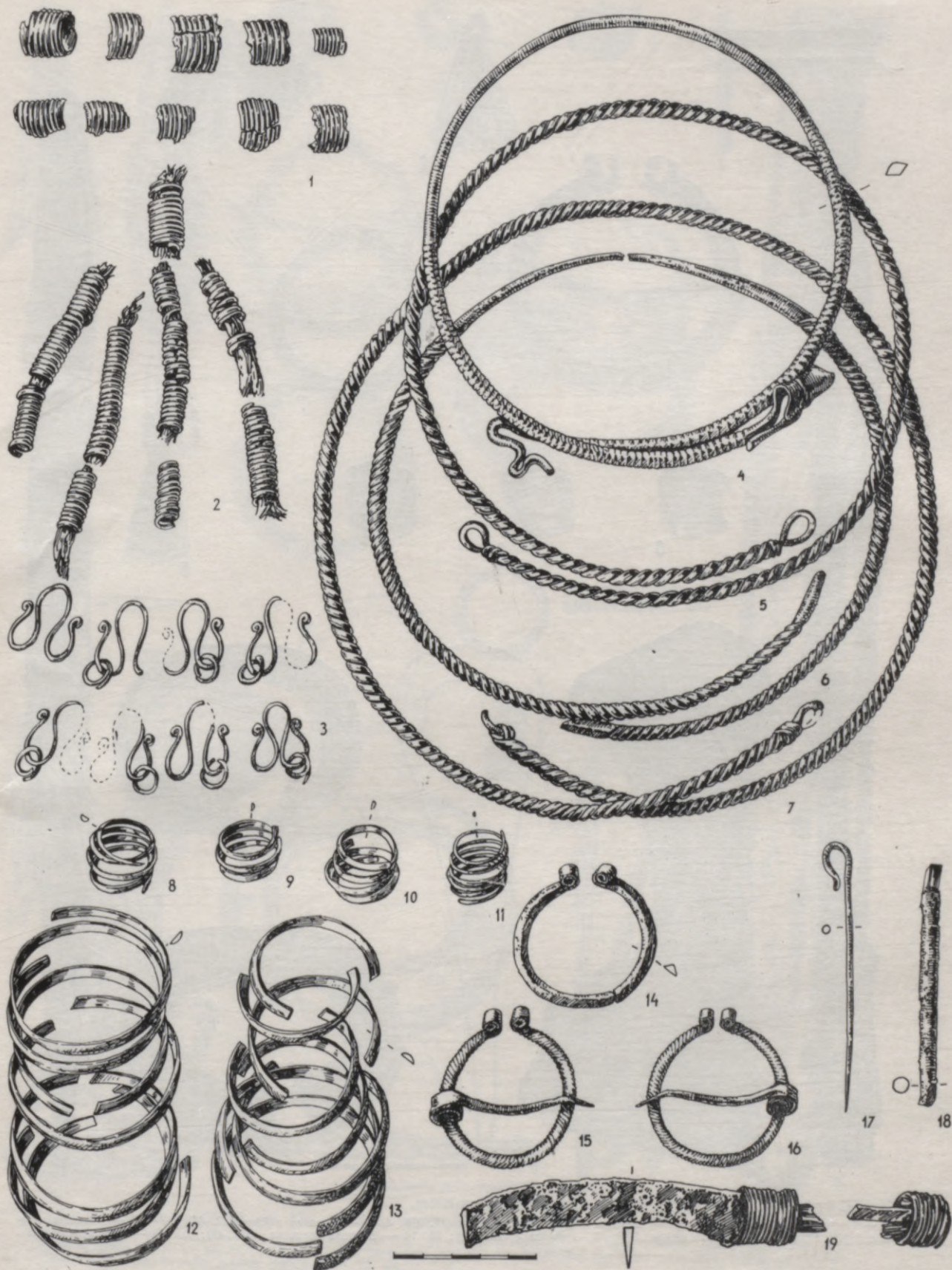
XLVII tabula. Radžu kapulauks (VI 85). 15. kapa senlietas.

1, 2 — dzelzs šķēpu gali (24, 25); 3—5 — bronzas gredzeni (11, 12, 13); 6 — rotadate (21); 7, 8, 14 — bronzas saktas (8, 9, 10); 9, 10, 16 — bronzas aproces (5, 6, 7); 11, 12 — jostas bronzas piederumi (19, 20); 13 — bronzas spirālītes (16); 15 — dzelzs cirvis (26); 17—19 — dzelzs nāži un to bronzas maksts apkalumi (23, 27, 29).

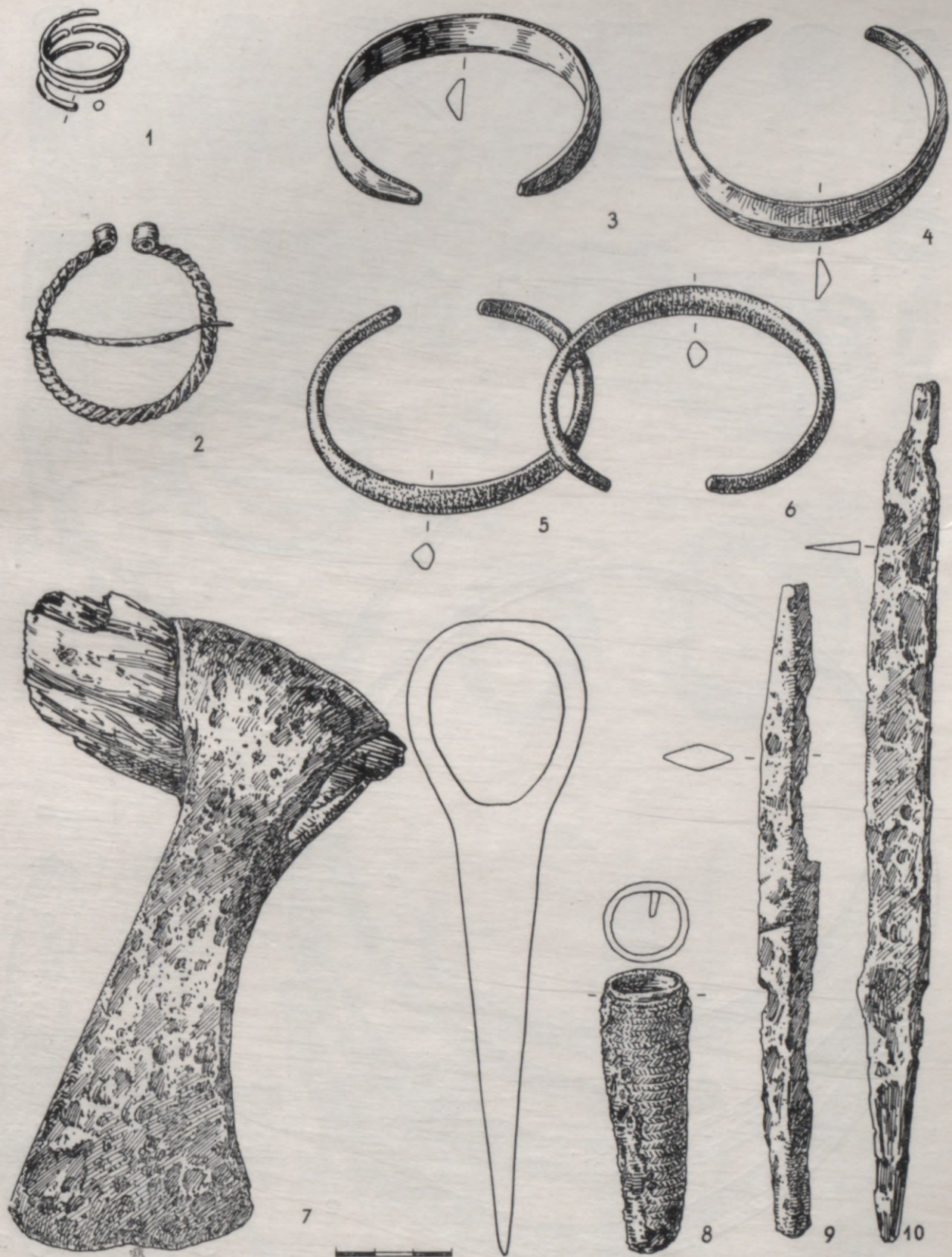
XLVIII tabula. Radžu kapulauks (VI 85): 18. kapa senlietas.

1 — bronzas spirālītes (42); 2—5 — bronzas trapecveida mēlītes (47, 48); 6, 7 — bronzas saktas (43, 44); 8—10 — bronzas gre-dzeni (49, 50, 53); 11 — dzelzs šķēps (56); 12 — dzelzs cirvis (57); 13, 14 — bronzas aproces (45, 46); 15 — dzelzs nazis (55).

XLIX tabula. Padžu kapulauks (VI 85): 19. kapa senlietas.

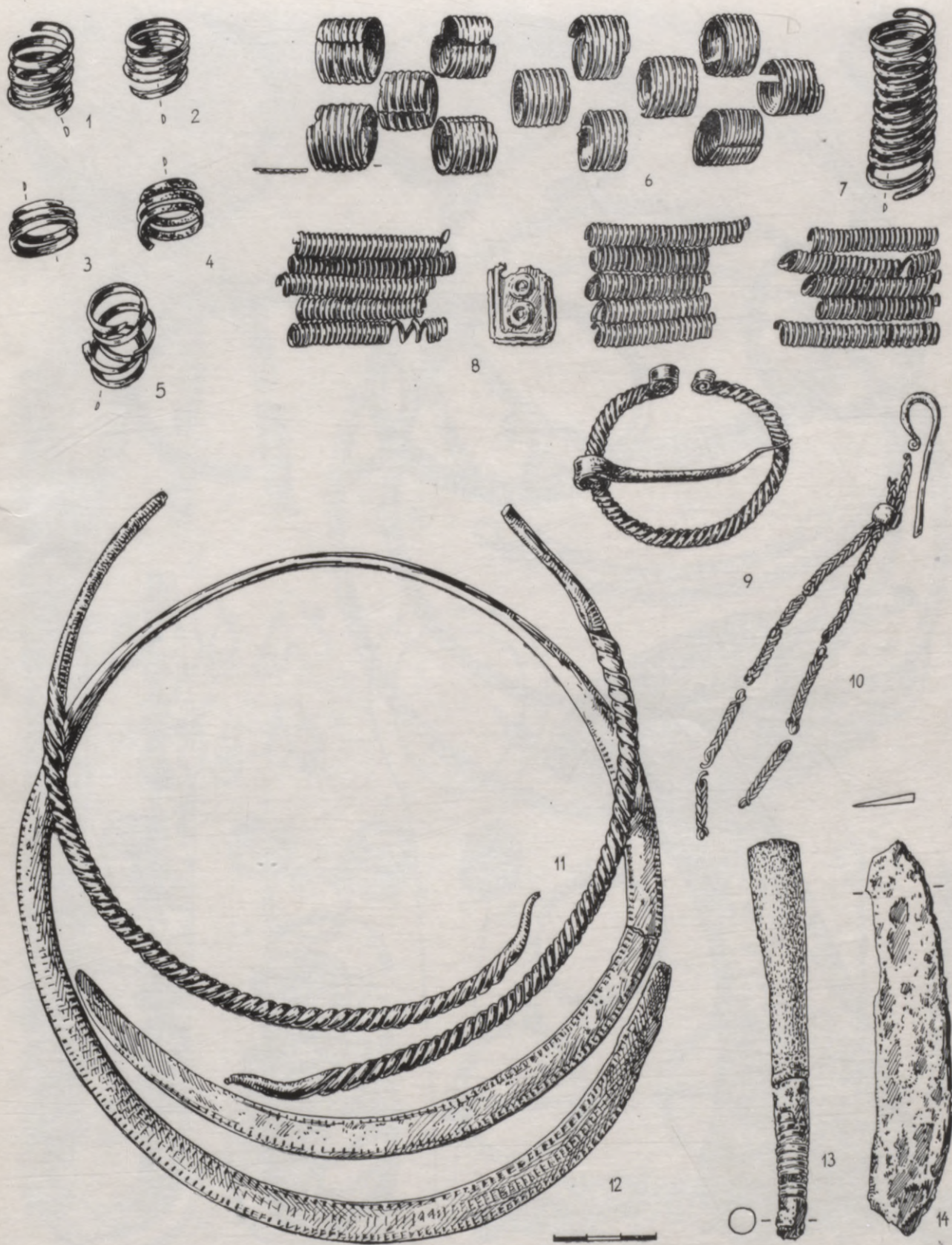
1-3 — bronzas vainadzīņa daļas (58, 59, 50); 4-7 — bronzas kaklariņķi (60, 61, 62, 63); 8-11 — bronzas gredzeni (66, 67, 68, 69); 12, 13 — bronzas aproces (64, 65); 14-16 — bronzas saktas (69, 70, 71); 17 — rotadate (73); 18 — dzelzs ilens (74); 19 — dzelzs sirpis (75).

L t a b u l a. Radžu kapulauks (VI 85); 21. kapa senlietas.

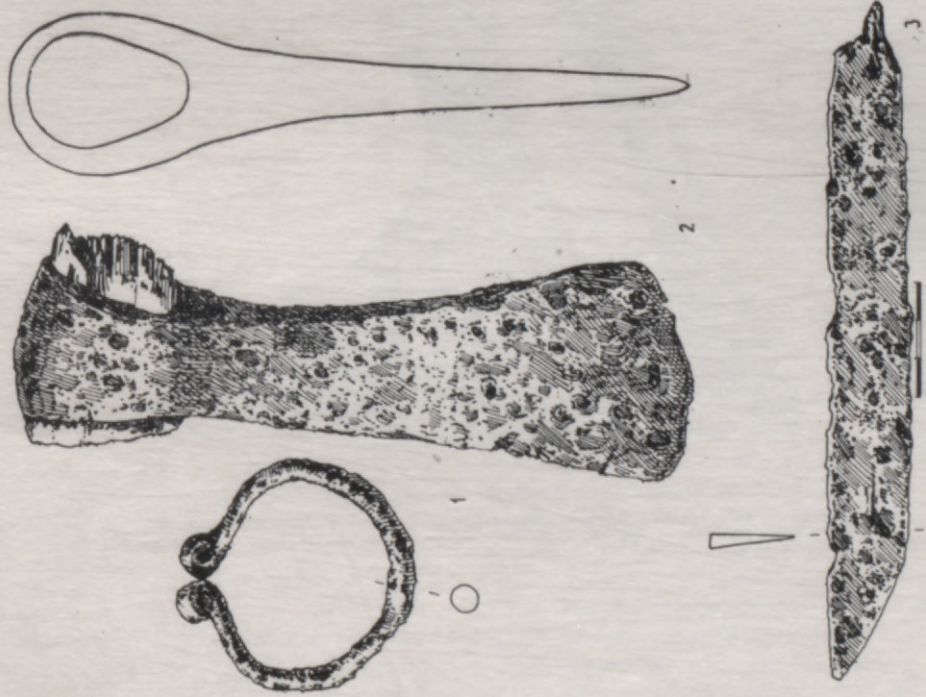
1 — bronzas gredzens (99); 2 — bronzas sakta (96); 3—6 — bronzas aproces (94, 95, 96, 97); 7 — dzelzs cirvis (101); 8, 10 — dzelzs nazis ar kaula spalū (100); 9 — dzelzs šķēps (102).

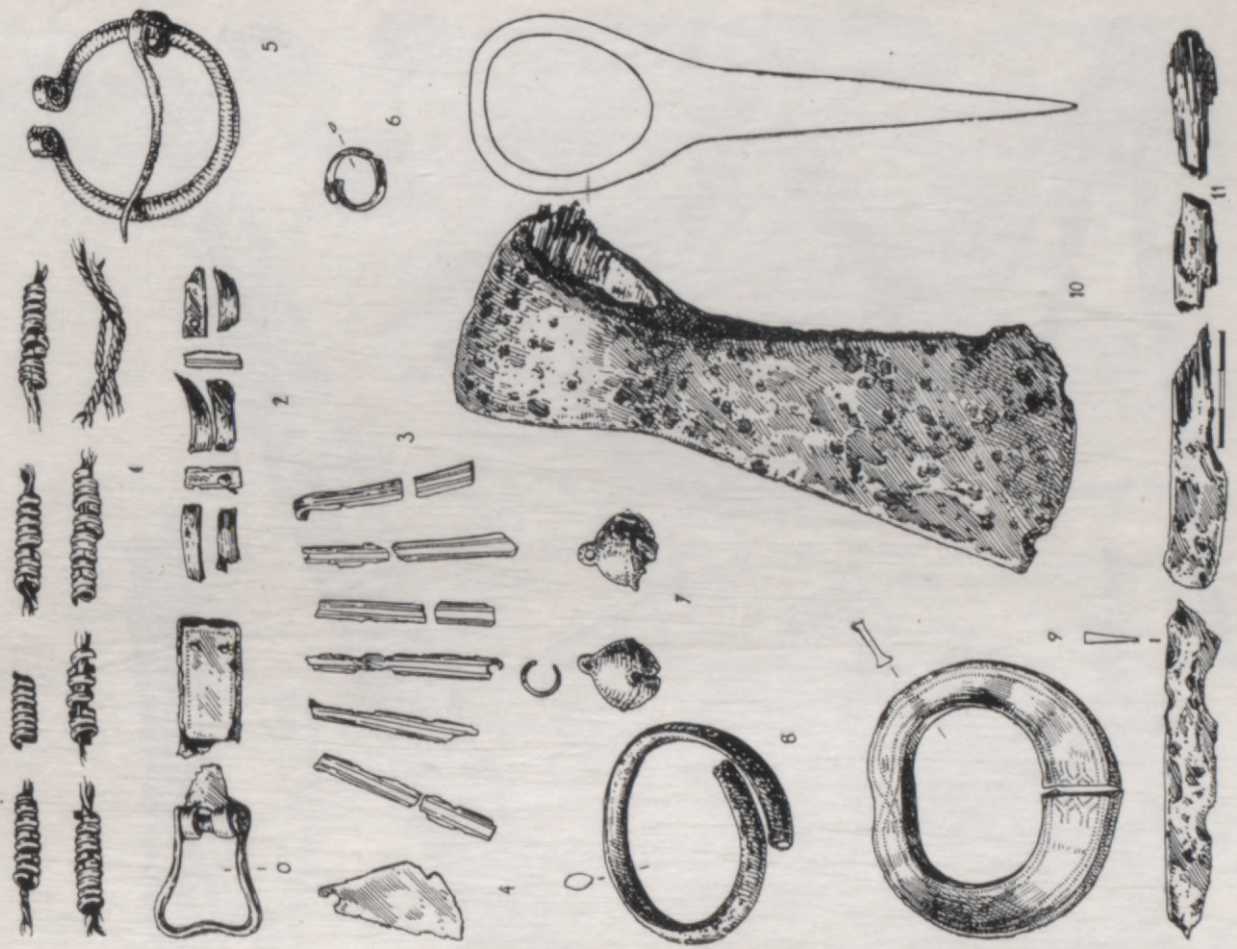

LI tabula. Radžu kapulauks (VI 85): 22. kapa senlietas.

1-5 — bronzas gredzeni (109, 110, 111, 112, 113); 6, 8 — bronzas vainadziņi (103, 104); 7 — bronzas spirāle (114); 9 — bronzas sakta (107);
 10 — rotadata ar važiņu (108); 11, 12 — bronzas kaklariņķi (105, 106); 13 — dzelzs īlens ar kaula rokturi (115); 14 — dzelzs sirpis (116).

LII t a b u l a. Radžu kapulauks (VI 85): 24. kapa dzelzs senlietas.
1 — sakta (124); 2 — cirvis (126); 3 — nazis (125).

LIII t a b u l a. Radžu kapulauks (VI 85): 27. kapa senlietas.
1 — bronzas spirālītes (139); 2, 3 — bronzas josta ar apkalumiem (136, 139);
4 — bronzas trapeceveida mēlīte (138); 5 — bronzas sakta (135); 6 — bronzas
spirāle (142); 7 — bronzas zvaigzuliši (137); 8, 9 — bronzas aproces (133, 134);
10 — dzelzs cirvis (141); 11 — dzelzs nazis (140)

LIV tabula. Radžu kapulauks (VI 85). 32. kapa senlietas.

1 — bronzas važturis ar važinām (171); 2 — bronzas spirālītes (163); 3 — bronzas sakta (166); 4—8 bronzas gredzeni (167, 168, 169, 176, 177); 9 — trāpēveida mēlītes (170); 10, 11 — bronzas aproces (164, 165); 12 — dzelzs šķēps (174); 13, 14 — naža rokturis ar maksts bronzas apkalumu (172, 173); 15 — dzelzs cirvis (175).

SAĪSINĀJUMI UN IZMANTOTĀ LITERATŪRA

- A — Latvijas PSR Vēstures muzeja Arheoloģijas nodaļas senlietu šifrs.
 AE — «Arheoloģija un etnogrāfija». R., 1957 —
 AF — «Ausgrabungen und Funde». Nachrichtenblatt für Ur- und Frühgeschichte. Berlin, 1955 —
 AH — Atskaņu hronika, Ditleba Alnpeķes «Rīmju hronika». Atdzej. J. Saiva. R., 1936. 300 lpp.
 AR — «Archeologické rozhledy». Informační organ archeologických a příbuzných vědeckých ústavů v ČSSR. Praha, 1948 —
 CVVA — Latvijas PSR Centrālais Valsts vēstures arhīvs.
 CVVM — Latvijas PSR Vēstures muzeja eksponātu šifrs.
 Darbai — «Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Darbai, ser. A». Vilnius, 1955 —
 DM — bij. Doma muzeja (Rīgā) kolekcijas (atrodas LPSR Vēstures muzejā) šifrs.
 IH — Indriķa Livonijas hronika. Tulk. J. Kripēns. R., 1936. 231 lpp; Heinrici Chronicon Livoniae. Editio altera. Recognoverunt L. Arbusow et A. Bauer. Hannoverae, 1955. 255 p.
 KHKM — «Kwartalnik Historii Kultury Materialnej». Warszawa, 1953—
 KPM — bij. Kurzemes provinces muzeja (Jelgavā) senlietu (atrodas LPSR Vēstures muzejā un Jelgavas Vēstures un mākslas muzejā) šifrs.
 LA — Latvijas PSR arheoloģija. Rīga, 1974. 376 lpp.
 LAB — Kulikauskas P., Kulikauskienē R., Tautavičius A. Lietuvos archeologijos bruožai. Vilnius, 1961. 563 psl.
 LAM — Latviešu aizvēstures materiāli. 1—2. R., 1930—1936.
 LG 1, 2 — Livländische Güterurkunden. Hrsg. von H. v. Bruiningk und N. Busch. Riga, 1908. L, 788 S. 1923, XXIII, 923 S.
 LKS — Latviešu kultūra senatnē. Attēlu sakopojums F. Baloža un R. Šnores redakcijā. R., 1937. 127 lpp.
 LKV — Latviešu konversācijas vārdnīca, 1.—21. sēj. R., 1927—1940.
 LVA, 4, 3 — Vidzemes 1638. gada arklu revīzija. Izdev. E. Dunsdorfs. R., 1941. 1348 lpp. (Latvijas vēstures avoti, 4. sēj., 3. burtn.).
 LVM — Latvijas PSR Vēstures muzejs.
 LVMR — «Latvijas PSR Vēstures muzeja raksti». R., 1962—
 LZAV — «Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis». R., 1947—
 Mat. — Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu, antropologu un etnogrāfu ... gada pētījumu rezultātiem. R., 1972— (par 1971.— g.).
 Mitteilungen — «Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands», Bd. 1—25. Riga, 1840—1937.
 MLA, 1 — Hiärn T. Ehst-, Lyf- und Lettländische Geschichte. Riga—Dorpat—Leipzig, 1835. 444 S. (Monumenta Livoniae antiquae, 1).
 PV — bij. Pieminekļu valde (Rīgā).
 Rig — «Rig». Tidskrift utgiven av Föreningen för svensk kulturhistoria. Stockholm, 1918—
 RK 1896 — Katalog der Ausstellung zum X. archäologischen Kongress in Riga 1896. R. 1896. LXXXV, 255 S.
 RLB — bij. Rīgas Latviešu biedrības kolekcijas (atrodas LPSR Vēstures muzejā) šifrs.
 RT — Referātu tēzes zinātniskai sesijai, veltītai ... gada arheoloģiskiem izrakumiem un etnogrāfiskai ekspedīcijai Latvijas PSR teritorijā. R., 1959—1971 (par 1958.—1970. g.).
 SAHM — Studia archaeologica in memoriam Harri Moora. Tallinn, 1970. 251 p.
 Sb. GEG — «Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft», 1861—1923; «Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat», 1924—1938. Tartu (Dorpat), 1926—1940.
 Sb. Kurl. — «Sitzungsberichte der Kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst» aus den Jahren 1850—1935/1936. Mitau—R., 1850—1937.
 Sb. Rig. — «Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands» aus den Jahren 1873—1934. R., 1874—1936.
 SM — «Senatne un Māksla». R., 1936—1940.
 UB — Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch. Hrsg. von F. G. v. Bunge. Bd. 1—3. Reval, 1853, 1855, 1857; Bd. 5. R. 1867.
 VAT — Vēstures atziņas un tēlojumi. R., 1937. 388 lpp.
 VI — Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstures institūts.
 VRVM — Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja senlietu šifrs.
 AC — «Археологический сборник». Л., 1959— (Государственный Эрмитаж).
 ГИМ — Государственный исторический музей (Москва).
 ГЭ — Государственный Эрмитаж.
 КСИИМК — (sākot ar 80. nr. — КСИА) — Краткие сообщения о докладах и

- полевых исследованиях Института истории материальной культуры АН СССР. М., 1939—
- МАР — Материалы по археологии России, изд. Археологической комиссией, 1—37. Спб., 1888—1918.
- МИА — «Материалы и исследования по археологии СССР». М.—Л., 1940—
- МИАЛ — Материалы и исследования по археологии Латвийской ССР, 1—2. Р., 1957—1961.
- ОАБ — Очерки по археологии Белоруссии, ч. 2. Минск, 1972. 248 с.
- ОЭБ — От эпохи бронзы до раннего феодализма. Исследования по археологии Прибалтики и смежных территорий. Таллин, 1966. 228 с.
- СА — «Советская археология». М., 1957—
- САИ — Археология СССР. Свод археологических источников. М.—Л., 1961—
- ТПОКЭ — Труды Прибалтийской объединенной комплексной экспедиции, 1. М., 1959. 578 с.
- Тр. ГИМ — «Труды Государственного исторического музея». М., 1926—
- пoлeвыx иccлeдoвaниeх Инcтитyтa иcтopии мaтepиaльнoй кyльтyры АН СССР. М., 1939—
- Censons 1893 — Censons. No Stukmaniem. — «Bals», 1893, 15. septembri, Nr. 37.
- Čeplīte 1974 — Čeplīte R. Atsvariņi Latvijas 10.—13. gs. kapu inventārā. — AE, 1974, 11, 198.—211. lpp.
- Cimermane 1962 — Cimermane I. Zimes uz XI—XIII gs. māla traukiem Latvijas PSR teritorijā. — LVMR, 1962, 95.—106. lpp.
- Cimermane 1974 — Cimermane I. Spodrinātā keramika Latvijā. — AE, 1974, 11, 99.—110. lpp.
- Cimermanis 1957 — Cimermanis S. Vēsturiskās vietas Daugavas krastos. — Brīvā Daugava. R., 1957, 42.—81. lpp. (Tūrisma maršruti, 1).
- Cnotliwy 1958 — Cnotliwy E. Wczesnośredniowieczne przedmioty z rogu i kości z Wolina. — «Materiały Zachodnio-Pomorskie». Szczecin, 1958, 4, s. 155—250.
- Coblentz 1971 — Coblentz W. Frühgeschichtliche Wegeführung unter dem Markt in Meissen. — AF, 1971, 2, S. 92—99.
- Dąbrowska 1971 — Dąbrowska M. Ogrzewanie i oświetlenie wnętrz mieszkalnych na ziemiach polskich w VI—XIII w. — KHKM, 1971, 3, s. 369—398.
- Daiga 1962 — Daiga J. Krāsaino metālu ķīmiskais sastāvs Latvijā 6.—13. gs. — AE, 1962, 4, 47.—65. lpp.
- Daiga 1964 — Daiga J. Dzelzs ieguves krāsnis Sēlpils Spietiņu apmetnē. — AE, 1964, 6, 23.—37. lpp.
- Daiga 1974 — Daiga J. Karavīra aprobe. — AE, 1974, 11, 174.—197. lpp.
- Daiga, Atgāzis 1963 — Daiga J., Atgāzis M. Sēju II arheoloģiskās ekspedīcijas darbs 1963. gadā. — RT 1963. R., 1964, 6.—8. lpp.
- Daiga, Grosvalds 1964 — Daiga J., Grosvalds I. Senākie tīģeļi Latvijā. — AE, 1964, 6, 7.—22. lpp.
- Dieffenbacher 1907 — Dieffenbacher J. Deutsches Leben im 12. und 13. Jahrhundert, Bd. 2. Privatleben. Leipzig, 1907. 162 S.
- Döring 1874 — Döring J. Über das vermeintliche Gericke bei Stockmannshof. — Sb. Kurl. 1874, S. 422—442.
- Dorošenko 1958 — Dorošenko V. Pāreja uz kļaušu muižas saimniecību Vidzemes bruņinieku muižās. — «Vēstures problēmas», R., 1958, 2, 7.—49. lpp.
- Drescher 1973 — Drescher H. Die mittelalterlichen Funde von den Kirchplätzen in Hittfeld, Kreis Harburg, Hamburg. — Harburger Jahrbuch 1968/72. Hamburg—Harburg, 1973, S. 105—136.
- Dumpe 1964 — Dumpe L. Ražas novākšanas veidu attīstība Latvijā. R., 1964. 228 lpp. (LVMR).
- Endzelīns 1956, 1961 — Endzelīns J. Latvijas PSR vietvārdi, 1. d., 1., 2. sēj. R., 1956, 1961. 425, 506 lpp.
- Erixon 1933 — Erixon S. Ett timringsredskap i kulturgeografisk belysning. — Rig, 1933, 16, s. 29—62.
- Filip 1969 — Filip J. Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas, Bd. 2. Prag, 1969. 1756 S.
- Graudonis 1961 — Graudonis J. Celtniecība Latvijā I g. t. pr. m. ē. un m. ē. sākumā. — LZAV, 1961, 4, 3.—20. lpp.
- Graudonis 1964^a — Graudonis J. Altenes ekspedīcijas 1963. gada arheoloģiskie izrakumi. — RT 1963. R., 1964, 8.—10. lpp.
- Graudonis 1964^b — Graudonis J. Mūkukalna depozīti. — AE, 1964, 6, 75.—84. lpp.
- Graudonis 1965 — Graudonis J. Altenes arheoloģiskie izrakumi 1964. gadā. — RT 1964. R., 1965, 5.—7. lpp.
- Graudonis 1966 — Graudonis J. Die befestigte Siedlung Mūkukalna in Lettland. — «Suomen museo», 1966, 73, S. 40—56.
- Graudonis 1968 — Graudonis J. Doles Kivutkalna arheoloģisko izrakumu rezultāti. — RT 1967. R., 1968, 21.—25. lpp.
- Geisler 1960 — Geisler H. Neue slawische Gräber aus Stolpe, Kr. Angermünde. — AF, 1960, 3, S. 148—151.
- Grimm 1971 — Grimm P. Zum Ofen in der frühmittelalterlichen Archäologie. — AF, 1971, 6, S. 279—282.
- Hauberg 1906 — Hauberg P. Danmarks myntvaesen i tidsrummet 1146—1241. — «Det Kgl. Danske videnskabernes selskabs skrifter», 6te raekke, historisk og filosofisk afd., 5, 3, Kjøbenhavn, 1906, s. 309—382.
- Hejna 1962 — Hejna A. Soubor nálezů z hrádku Bolkova v Severovýchodních Čechách. — «Památky archeologické», 1962, 43, 2, s. 455—473.
- Hellmann 1954 — Hellmann M. Das Lettenland im Mittelalter. Studien zur ostbaltischen Frühzeit und lettischen Stammgeschichte, insb. Lettgallens. Münster—Köln, 1954. 250 S.
- Hensel 1952 — Hensel W. Slowiańszczyzna wczesnośredniowieczna. Poznań, 1952. 380 s.
- Heyne 1903 — Heyne M. Körperpflege und Kleidung bei den Deutschen von den ältesten geschichtlichen Zeiten bis zum 16. Jahrhundert. Leipzig, 1903. 373 s.

- Hilcerówna 1956 — Hilcerówna Z. Ostrogi polskie z X—XIII wieku. Poznań, 1956. 150 s.
- Hoferte 1974 — Hoferte D. Dažu bronzas krustīnveidīgo piekariņu spektrālās analīzes rezultāti. — AE, 1974, 11, 240., 241. lpp.
- Hrubec 1971 — Hrubec I. Výskum zaniknutej dediny Dolný Poltár. — AR, 1971, 1, s. 69—79.
- Ivena 1928 — Ivena A. Plavitu (Stukmaniešu) izloksnes apraksts. — «Filologu biedrības raksti». R., 1928, 8, 78.—97. lpp.
- Jablonskis 1974 — Jablonskis I. Andulių-Kretingos senkapis radiniai. — Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1972 ir 1973 metais. Vilnius, 1974, psl. 82—86.
- Juškevičs 1927 — Juškevičs J. Koknese. — «Izglītības Ministrijas Mēnešraksts», 1927, 7/8, 38.—48. lpp.
- Karnups 1929 — Karnups A. Die Haupttypen der lettischen Halsringe in der jüngeren Eisenzeit. — Sb. GEG 1928. Dorpat, 1929, S. 116—140.
- Karnups 1937 — Karnups A. Talsu pilskalns. — VAT, 339.—349. lpp.
- Kivikoski 1973 — Kivikoski E. Die Eisenzeit Finnlands. Bildwerk und Text. Helsinki, 1973. 150 S.
- Kostrzewski 1955 — Kostrzewski J. Wielkopolska w pradziejach. Warszawa—Wrocław, 1955. 348 s.
- Kramer 1960 — Kramer S. Untersuchungen auf dem Gelände des ehemaligen Stadtschlusses in Potsdam. — AF, 1960, 6, S. 288—291.
- Kruse 1845 — Kruse Fr. Russische Alterthümer, Bd. 2. Dorpat—Leipzig, 1845. 138 S.
- Kulikauskienė, Rimantienė 1958, 1966 — Kulikauskienė R., Rimantienė R. Senovės lietuvių papuošalai. Vilnius, 1958—1966. 1—2. 360 in 162 psl.
- Kultūras pieminekļu saraksts Latvijas PSR teritorijā. R., 1959. 218. lpp.
- Laakmann 1933 — Laakmann H. Zur Geschichte Heinrichs von Lettland und seiner Zeit. — «Beiträge zur Kunde Estlands», Reval, 1933, 18, 2, S. 57—102.
- Laakmann 1939 — Laakmann H. Estland und Livland in frühgeschichtlicher Zeit. — «Baltische Lande», 1939, 1, S. 204—262.
- Lampe 1974^a — Lampe W. Baggerfunde aus dem Unterlauf der Recknitz. — Bodendenkmalpflege in Mecklenburg, Jahrbuch 1973. Berlin, 1974, S. 247—310.
- Lampe 1974^b — Lampe W. Neue Baggerfunde aus der Trebel, Bezirk Rostock. — AF, 1974, 4, S. 218—222.
- Latvijas PSR kultūras pieminekļu saraksts. R., 1969. 312 lpp.
- Latv. PSR vēst. I, 1953 — Latvijas PSR vēsture, I. sēj. R., 1953. 532 lpp.
- Lietgaliētis 1928 — Lietgaliētis (Krievinš). Kur atradās senie cietokšņi-pilsētas Autine, Beverina, Sotekle, Satezele, Turaida, Mežotne, Sēlpils, Jerzika un citi. — «Latvijas Saule», 1928, Nr. 69—72.
- Löwis of Menar 1900 — Löwis of Menar K. Kokenhusen und Umgebung. R., 1900. 60 S.
- Löwis of Menar 1914—1921 — Löwis of Menar K. Die Wallburgen Alt-Livlands. — Sb. Rig. 1914 (Januar—Mai). R., 1914—1921, S. 168—198.
- Löwis of Menar 1922 — Löwis of Menar K. Burgenlexikon für Altlivland. R., 1922. 130 S.
- Majore 1960 — Majore M. Par Daugavas ielejas morfoloģiju un attīstības gaitu. — «Latv. PSR ZA Ģeoloģijas un derīgo izrakteņu institūta raksti», R., 1960, 5, 67.—119. lpp.
- Mellin 1794 — Mellin L. v. Nachricht von der alten lettischen Burg Pilliskaln und von mehreren ehemaligen festen Plätzen der Letten und Ehsten. — «Neue nordische Miscellaneen», R., 1794, Stück 9/10, S. 519—545.
- Mellin 1798 — Mellin L. v. Atlas von Livland. R., 1798, Karte: Livland nach der Einteilung Heinrich des Letten und zu den Zeiten der Bischöffe und Ordensmeister bis 1562.
- Merkevičius 1975 — Merkevičius A. Pamusio pilkapių IV—XI amžių žalvario dirbinių metalo sudėtis. — Darbai, 1975, 1, psl. 39—50.
- Moora 1929 — Moora H. Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr., I. Die Funde, Tartu—Dorpat, 1929. 194 S.
- Moora 1932 — Moora H. Die Vorzeit Estlands, Tartu, 1932. 91 S.
- Moora 1938 — Moora H. Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. 2. Analyse. Tartu, 1938. 749 S.
- Moora 1952 — Moora H. Pirmatnējā kopienas iekārta un agrā feodālā sabiedrība Latvijas PSR teritorijā. R., 1952. 171 lpp.
- Moschkau 1958 — Moschkau R. Kleinfunde des hohen Mittelalters im Leipziger Land. — AF, 1958, 1, S. 39—43.
- Mugurēvičs 1960 — Mugurēvičs, E. Arheoloģiskie izrakumi Oļiņkalna pilskalnā 1959. gadā — RT 1959. R., 1960, 4.—6. lpp.
- Mugurēvičs 1962 — Mugurēvičs E. Oļiņkalna arheoloģiskās ekspedīcijas darba rezultāti 1961. gadā. — RT 1961. R., 1962, 7.—9. lpp.
- Mugurēvičs 1963 — Mugurēvičs E. Arheoloģiskie izrakumi Lokstenē 1962. gadā. — RT 1962. R., 1963, 9.—11. lpp.
- Mugurēvičs 1964 — Mugurēvičs E. Lokstenes ekspedīcijas 1963. gada arheoloģiskie izrakumi. — RT 1963. R., 1964, 12.—14. lpp.
- Mugurēvičs 1965 — Mugurēvičs E. Lokstenes ekspedīcijas 1964. gada arheoloģiskie izrakumi. — RT 1964 (arheoloģijas sekcija). R., 1965, 11.—13. lpp.
- Mugurēvičs 1966 — Mugurēvičs E. Arheoloģiskie izrakumi Plaviņu HES applūdināmajā zonā beigušies. — Dabas un vēstures kalendārs 1967. R., 1966, 102.—106. lpp.
- Mugurēvičs 1969 — Mugurēvičs E. Arheoloģiskie izrakumi Mārtiņsalā 1968. g. — RT 1968. R., 1969, 41.—45. lpp.
- Mugurēvičs 1972 — Mugurēvičs E. Saldus pils (Frauenburg) XV—XVII gadsimtā. — LZAV, 1972, 2, 54.—64. lpp.
- Mugurēvičs 1973 — Mugurēvičs E. Vidus- un Austrumlatvija 13.—14. gs. — AE, 1973, 10, 27.—39. lpp.
- Mugurēvičs 1974^a — Mugurēvičs E. Arheoloģiskie izrakumi Mārtiņsalā 1973. gadā. — Mat. 1973. R., 1974, 50.—53. lpp.
- Mugurēvičs 1974^b — Mugurēvičs E. Krustīnveida piekariņi Latvijā laikā no 11. gs. līdz 15. gs. — AE, 1974, 11, 220.—239. lpp.
- Nerman 1958 — Nerman B. Grobin—Seeburg. Ausgrabungen und Funde. Stockholm, 1958. 200 S.
- Nickel 1964 — Nickel E. Der «Alte Markt» in Magdeburg. — «Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin», 1964, 18, 188 S.
- Odoj 1958 — Odoj R. Sprawozdanie z prac wykopaliskowych, przeprowadzonych w Równinie Dolnej, pow. Kętrzyn w 1956 i 1957 r. — «Rocznik Olsztyński», 1958, 1, s. 117—156.
- Okulicz 1973 — Okulicz I. Pradziejy ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w. n. e. Wrocław—Warszawa—Kraków, 1973. 588 s.
- Pāvilāns 1971 — Pāvilāns V. Satiksmes ceļi Latvijā XIII—XVII gs. R., 1971. 234 lpp.
- Person 1932 — Person E. Gotlands äldsta mynt. — «Historisk tidskrift», 1932, 52, 2, s. 219—224.
- Petersen 1951 — Petersen J. Vikingetidens redskaper. Oslo, 1951. 536 s.
- Pupiņš 1969 — Pupiņš A. Jūrai atņemtā senatne. — «Komunisma Uzvara» (Stučka), 1969, Nr. 29, 31.
- Radig 1958 — Radig W. Frühformen der Hausentwicklung in Deutschland. Berlin, 1958. 212 S.
- Rasiņš, Tauriņa 1968 — Rasiņš A., Tauriņa M. Kultūragu un nezaļu vēsture Latvijas PSR teritorijā no 15. gs. pirms mūsu ēras līdz mūsu ēras 15. gs. — RT 1967. R., 1968, 31.—34. lpp.
- Riekstiņš 1930 — Riekstiņš H. Latvijas arheoloģijas kartes. — LAM, 1930, 1, 5.—37. lpp.
- Riekstiņš 1939 — Riekstiņš H. Izrakumi Liepkalnes pag. «Kesteros». — SM, 1939, 2, 65.—75. lpp.
- Rudzīte 1964 — Rudzīte M. Latviešu valodas dialektoloģija. R., 1964. 432 lpp.
- Schultz 1892 — Schultz A. Deutsches Leben im XIV. und XV. Jahrhundert. Prag—Wien—Leipzig, 1892. 660 S.
- Schultz 1965 — Schultz H. A. Die Keramik der Burg Warberg im Elm, Kr. Helmstedt. — Neue Ausgrabungen und Forschungen in Niedersachsen, 2. Hildesheim, 1965, S. 253—260.
- Selirand 1962 — Selirand J. Kaberla maa-alune kalmistu (13.—17. sajand). — Muistsed kalmed ja aarded. Tallinn, 1962, lk. 129—168.
- Selirand 1974 — Selirand J. Eestlaste matmiskombed varafeodalsete suhete tärkamise perioodil (11.—13. saj.). Tallinn, 1974. 376 lk.
- Skolis 1964 — Skolis J. Senais Rigas kuģis. — «Par tehnikas vēsturi Latvijas PSR», R., 1964, 6, 97.—110. lpp.
- Sloka 1927 — Sloka L. Vidzemes draudžu hronikas, 2. d. R., 1927. 200 lpp. («Valsts arhīva raksti», 4).
- Spekke 1935 — Spekke A. Latvieši un Livonija 16. gs. R., 1935. 334. lpp.
- Stavenhagen 1866 — Stavenhagen W. Album livländischer Ansichten. Mitau, 1866.
- Stepiņš 1967 — Stepinš P. Durbes kauja 1260. g. R., 1967. 32 lpp.

- Stieda 1887 — Stieda A. Führer durch das Dünathal von Stockmannshof nach Kokenhusen. R., 1887. 25 S.
- Strauss 1925 — Strauss K. Studien zur mittelalterlichen Keramik. Leipzig, 1925. 46 S. («Mannus-Bibliothek», 30).
- Stubavs 1957 — Stubavs A. Amatniecība 6.—8. gs. pēc arheoloģiskiem atradumiem Ķentes pilskalnā un apmetnē. — AE, 1957, 1, 5.—43. lpp.
- Stubavs 1964 — Stubavs A. Arheoloģiskie izrakumi Koknesē 1963. gadā. — RT 1963. R., 1964, 18.—20. lpp.
- Snore E. 1933 — Snore E. Izrakumi Slatēs sila uzkalniņu kapos 1927. gadā. R., 1933. 32 lpp. («Arheoloģijas raksti», 1. sēj., 1. d.)
- Snore E. 1936 — Snore E. «Kara kapi» Mērdzenes pag. Dzērvju ciemā. — SM, 1936, 2, 62.—71. lpp.
- Snore E. 1937 — Snore E. Izrakumi agro vēsturisko laiku kapulaukā Jūrkalnes pag. Darvedžos. — SM, 1937, 2, 57.—64. lpp.
- Snore E. 1939 — Snore E. Dignājas pilskalns. — SM, 1939, 4, 46.—64. lpp.
- Snore E. 1957 — Snore E. Asotes pilskalna krāsnis. AE, 1957, 1, 5.—20. lpp.
- Snore E. 1965 — Snore E. Sēlpils pilskalna izrakumi 1964. gadā. — RT 1964. R., 1965, 19.—21. lpp.
- Snore E. 1966 — Snore E. 1965. gada arheoloģiskie izrakumi Sēlpils pilskalnā. — RT 1965. R., 1966, 27.—29. lpp.
- Snore R. 1930 — Snore R. Dzelzs laikmeta latviešu rotas adatas. — LAM, 1930, 1, 39.—108. lpp.
- Snore R. 1936 — Snore R. Izrakumi Salenieku «Kara kapos» Maskašānu pagastā. — SM, 1936, 1, 25.—46. lpp.
- Snore R. 1937 — Snore R. Seno monētu atradumi Latvijā. — VAT, 27.—44. lpp.
- Šturms 1937 — Šturms E. Izrakumi Valgales Veģu ugunskaupos. — VAT, 350.—365. lpp.
- Šturms 1938 — Šturms E. Pļaviņu pagasts (senvietas). — LKV, 1938, 17, 32896.—32898. sleja.
- Šturms 1939 — Šturms E. Sēji. — LKV, 1939, 19, 38062.—38065. sleja.
- Šturms 1947 — Šturms E. Die Lage von Gercike und einiger anderen frühgeschichtlichen Burgen Lettlands. Pinneberg, 1947. («Contributions of Baltic University», 48).
- Tielemann 1812 — Tielemann G. Bruchstücke aus einer historisch-malerischen Reise durch die schönen Gegenden Livlands. — «Livona», 1812.
- Tuulse 1942 — Tuulse A. Die Burgen in Estland und Lettland. Dorpat, 1942. 432 S.
- Urbanavičius 1967 — Urbanavičius V. Slapgirio kaimo (Kelmės raj.) senkapis. — Darbai, 1967, 1, psl. 51—67.
- Urbanavičius 1970 — Urbanavičius V. Rumšiškėnai XIV—XVI amžiais. Vilnius, 1970. 83 psl. («Acta historica Lituanica», 6).
- Urbanavičius 1974 — Urbanavičius V. Senųjų tikėjimų relikvija Lietuvoje XV—XVII amžiais. — Darbai, 1974, 4, psl. 77—91.
- Urtāns 1959 — Urtāns V. Jaunie vietās rotējamās ierīces Latvijas teritorijā ap 1000. gadu. — LZAV, 1959, 8, 27.—33. lpp.
- Urtāns 1962^a — Urtāns V. Vīnakalna kapulauks pie Stukmaņiem. — AE, 1962, 4, 17.—32. lpp.
- Urtāns 1962^b — Urtāns V. Kalniešu otrais kapulauks. — LVMR, 1962, 37.—82. lpp.
- Urtāns 1964 — Urtāns V. Latvijas 5.—9. gs. depozi. — AE, 1964, 6, 39.—74. lpp.
- Urtāns 1969 — Urtāns V. Arheoloģiskie pētījumi Daugmalē. — Muzeji un kultūras pieminekļi. R., 1969, 89.—96. lpp.
- Urtāns 1970 — Urtāns V. Etniskās atšķirības apbedīšanas tradīcijās un kapu inventārā Latvijā 5.—9. gs. — AE, 1970, 9, 61.—85. lpp.
- Urtāns 1973 — Urtāns V. Aizkraukles arheoloģiskās ekspedīcijas 1972. gada darba rezultāti. — Mat. 1972. R., 1973, 66.—71. lpp.
- Vanags 1937 — Vanags K. Ceļvedis pa dzimto zemi. 1. d. Vidzeme un Latgale. R., 1937. 364 lpp.
- Vankina 1962 — Vankina L. Arheoloģiskie izrakumi Boķu kapulaukā 1961. gadā. — RT 1961. R., 1962, 13.—15. lpp.
- Wartberge 1863 — Hermannus de Wartberge. Chronicon Livoniae. Hrsg. v. G. Strehlke. — Scriptorum rerum Prussicarum, Bd. 2. Leipzig, 1863, S. 9—178.
- Vasmer 1936 — Vasmer R. Ein neuer Münzfund des elften Jahrhunderts in estnischem Privatbesitz. — Sb. GEG 1934. Tartu, 1936, S. 155—224.
- Vassar 1939 — Vassar A. Iru linnapära. — Muistse Eesti linnused. 1936.—1938. a. uurimiste tulemused. Tartu, 1939, lk. 53—100.
- Vilsona 1973 — Vilsone M. Muzeja arheoloģiskie izrakumi Rīgā un to nozīme pilsētas vēstures izpētē. — Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs 1773.—1973. R., 1973, 81.—175. lpp.
- Volkaitē-Kulikauskienē 1974 — Volkaitē-Kulikauskienē R. Pūnios piliakalnis. Vilnius, 1974. 85 psl.
- Zariņa 1960 — Zariņa A. Latgaļu vainagi no 6. līdz 13. gadsimtam. — AE, 1960, 2, 79.—95. lpp.
- Zariņa 1970 — Zariņa A. Seno latgaļu apģērbs 7.—13. gs. R., 1970. 216 lpp.
- Zariņa 1973 — Zariņa A. Salaspils Laukskolas lībiešu ciems. — Mat. 1972. R., 1973, 81.—84. lpp.
- Zariņa 1974 — Zariņa A. Dažu Mārtiņsalas kapsētas senlietu kompleksi ar stilizētu dzīvnieku figūru piekariņiem. — AE, 1974, 11, 242.—256. lpp.
- Zutis 1948 — Zutis J. Agrie viduslaiki Latvijā. R., 1948. 48 lpp.
- Антейн 1964 — Антейн А. К. К истории применения печей для производства черных металлов в Латвии. — «Из истории техники Латвийской ССР», Р., 1964, вып. 5, с. 65—81.
- Арциховский 1930 — Арциховский А. В. Курганы вятичей. М., 1930. 223 с.
- Бривкалне 1959 — Бривкалне Э. П. Городище Тервете и его историческое значение. — ТПОКЭ, с. 254—272.
- Граудонис 1967 — Граудонис Я. Я. Латвия в эпоху поздней бронзы и раннего железа. Р., 1967. 165 с.
- Гроздилов 1962 — Гроздилов Г. П. Раскопки древнего Пскова. — АС, 1962, 4, с. 7—76.
- Гуревич 1962 — Гуревич Ф. Д. Древности Белорусского Поманья. М.—Л., 1962. 220 с.
- Давидан 1962 — Давидан О. И. Гребни Старой Ладоги. — АС, 1962, 4, с. 95—108.
- Даугудис 1966 — Даугудис В. В. Некоторые данные о происхождении и хронологии шероховатой керамики в Литве. — Darbai, 1966, 3, psl. 55—68.
- Денисова 1975 — Денисова Р. Я. Антропология древних балтов. Р., 1975. 403 с.
- Журжалина 1961 — Журжалина Н. П. Древнерусские привески-амулеты и их датировка. — СА, 1961, 2, с. 122—140.
- Засурцев 1963 — Засурцев П. И. Усадьбы и постройки древнего Новгорода. — МИА, 1963, 123, с. 5—167.
- Зверуго 1975 — Зверуго Я. Г. Древний Волковыск X—XIV вв. Минск, 1975. 142 с.
- Земзарис 1955 — Земзарис Я. К. Метрология Латвии в период феодальной раздробленности и развитого феодализма (XIII—XVI вв.). — «Проблемы источниковедения», М., 1955, 4, с. 177—222.
- История Эстонской ССР, т. 1. Таллин, 1961. 955 с.
- Кирпичников 1966 — Кирпичников А. Н. Древнерусское оружие, вып. 2. М.—Л., 1966. 147 с. (САИ Е1-36).
- Кирпичников 1973 — Кирпичников А. Н. Снаряжение всадника и верхового коня на Руси IX—XIII вв. Л., 1973. 140 с. (САИ Е1-36).
- Колчин 1959 — Колчин Б. А. Железообрабатывающее ремесло Новгорода Великого. — МИА, 1959, 65, с. 7—120.
- Левашева 1956 — Левашева В. П. Сельское хозяйство. — Тр. ГИМ, 1956, 32, с. 19—105.
- Левашева 1967 — Левашева В. П. Браслеты. — Тр. ГИМ, 1967, 43, с. 207—252.
- Мальм, Фехнер 1967 — Мальм В. А., Фехнер М. В. Привески-бубенчики. — Тр. ГИМ, 1967, 43, с. 133—141.
- Медведев 1959 — Медведев А. Ф. Оружие Новгорода Великого. — МИА, 1959, 65, с. 121—191.
- Медведев 1960 — Медведев А. Ф. Древнерусские писала X—XV вв. — СА, 1960, 2, с. 63—88.
- Медведев 1966 — Медведев А. Ф. Ручное метательное оружие VIII—XIV вв. М., 1966. 182 с. (САИ Е1-36).
- Молвыгин 1961 — Молвыгин А. Н. Датировка основных типов монет таллинского и тартуского чекана второй половины XIV—первой четверти XV веков. — «Изв. АН ЭССР, сер. обществ. наук», 1961, 3, с. 269—277.
- Молвыгин 1967 — Молвыгин А. Н. Денежное обращение и монетное дело на территории Эстонской ССР в XIII—пер. пол. XVI вв. Автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. ист. наук. Таллин—Ленинград, 1967. 22 с.
- Молвыгин 1968 — Молвыгин А. Н. Нумизматический материал Эстонии XIII—XV вв. как исторический источник. — Тезисы докладов и сообщений конференции по источниковедческим проблемам народов Прибалтики. Рига, 1968, с. 51—54.
- Монгайт 1947 — Монгайт А. Л. Рязанские гирьки. — КСИИМК, 1947, 14, с. 61—70.

- Монгайт 1955 — Монгайт А. Л. Старая Рязань. М., 1955. 225 с. (МИА, 49).
- Мугуревич 1965 — Мугуревич Э. С. Восточная Латвия и соседние земли в X—XIII вв. Экономические связи с Русью и другими территориями. Пути сообщения. Р., 1965. 144 с.
- Мугуревич 1968 — Мугуревич Э. С. Развитие раннесредневековых поселений на территории Латвии. — I Międzynarodowy kongres archeologii słowiańskiej, t. 4. Wrocław—Warszawa—Kraków, 1968, s. 60—70.
- Недошивина 1967 — Недошивина Н. Г. Перстни. — Тр. ГИМ, 1967, 43, с. 253—274.
- Никитин 1971 — Никитин А. В. Русское кузнечное ремесло XVI—XVII вв. М., 1971. 83 с. (САИ Е1-34).
- Очерки истории СССР. IX—XIII вв. М., 1953. 484 с.
- Паавер 1965 — Паавер К. Л. Формирование териофауны и изменчивость млекопитающих Прибалтики в голоцене. Таллин, 1965. 494 с.
- Пашуто 1972 — Пашуто В. Т. Страны Прибалтийского региона. — В кн.: Пути развития феодализма. М., 1972, с. 252—326.
- Плетнева 1959 — Плетнева С. А. Керамика Саркела — Белой Вежи. — МИА, 1959, 75, с. 212—272.
- Поболь 1971 — Поболь Л. Д. Посоховидные булавки. — «Acta archaeologica Carpathica», 1971, 12, 1—2, p. 239—247.
- Раппопорт 1967 — Раппопорт П. А. Военное зодчество западнорусских земель X—XV вв. Л., 1967. 241 с. (МИА, 140).
- Рыбакоў 1932 — Рыбакоў Б. А. Радзімчы. — «Працы сэкцыі археолёгіі», Мінск, 1932, 3, с. 81—153.
- Рыбаков 1948 — Рыбаков Б. А. Ремесло Древней Руси. М., 1948. 792 с.
- Сапунов 1893 — Сапунов А. Река Западная Двина. Витебск, 1893. 512 с.
- Седов 1967 — Седов В. В. Булавки восточных балтов в эпоху раннего железа. — «Acta Baltico-Slavica», Białystok, 1967, 5, p. 129—147.
- Седова 1959 — Седова М. В. Ювелирные изделия древнего Новгорода (X—XV вв.). — МИА, 1959, 65, с. 223—261.
- Сизов 1902 — Сизов В. И. Гнездовский могильник близ Смоленска. — МАР, 1902, 28.
- Слаский 1963 — Слаский К. Экономические отношения западных славян со Скандинавией и другими прибалтийскими землями в VI—XI веках. — «Скандинавский сборник», Тарту, 1963, 6, с. 61—92.
- Смирнова 1956 — Смирнова Г. П. Опыт классификации керамики древнего Новгорода. — МИА, 1956, 55, с. 228—248.
- Стубавс 1959 — Стубавс А. Я. Раскопки городища Кентескалис в 1954—1956 гг. — ТПОКЭ, с. 186—222.
- Стубавс 1970 — Стубавс А. Археологические находки из древнего Саласпилса и хронология памятника. — САНМ, p. 181—188.
- Третьяков 1963 — Третьяков П. Н. Древние городища Смоленщины. — В кн.: Третьяков П. Н., Шмидт Е. А. Древние городища Смоленщины. М.—Л., 1963, с. 3—140.
- Урбанавичюс 1967 — Урбанавичюс В. Материальная и духовная культура сельского населения Литвы в XIV—XVII вв. Автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. ист. наук. Вильнюс, 1967. 29 с.
- Уртанс 1966 — Уртанс В. А. Средневековые медицинские инструменты для кровопускания. — СА, 1966, 2, с. 329.
- Успенская 1967 — Успенская А. В. Нагрудные и поясные привески. — Тр. ГИМ, 1967, 43, с. 88—132.
- Федоров-Давыдов 1957 — Федоров-Давыдов Г. А. О болгарских гирьках из собрания Гос. музея Татарской АССР. — СА, 1957, 1, с. 247—248.
- Цалкин 1961 — Цалкин В. И. Фауна из раскопок средневековых городищ на территории Латвии. — МИАЛ, 2, с. 203—225.
- Черных, Хоферте, Барцева 1969 — Черных Е. Н., Хоферте Д. Б., Барцева Т. Б. Металлургические группы цветного металла I тысячелетия н. э. из Прибалтики. — КСИА, 1969, 119, с. 109—120.
- Шмидехельм 1955 — Шмидехельм М. Х. Археологические памятники периода разложения родового строя на северо-востоке Эстонии. Таллин, 1955. 270 с.
- Шмидт 1962 — Шмидт Е. А. Поле погребений и курганы у дер. Акатово Смоленской области. — СА, 1962, 4, с. 189—196.
- Шмидт 1963 — Шмидт Е. А. Археологические памятники второй половины I-го тысячелетия н. э. на территории Смоленской области. — «Материалы по изучению Смоленской области», Смоленск, 1963, 5, с. 85—128.
- Шноре Э. 1957 — Шноре Э. Д. Социальное расслоение в отражении погребальных инвентарей. — МИАЛ, 1, с. 40—47.
- Шноре Э. 1961 — Шноре Э. Д. Асотское городище. Рига, 1961. 235 с. (МИАЛ, 2).
- Шноре Э. 1970 — Шноре Э. Д. Каменный могильник в Лаздыни. — САНМ, с. 189—196.
- Шноре, Цимермане 1966 — Шноре Э. Д., Цимермане И. Р. Поселение и могильник в Кивты. (Восточная Латвия). — ОЭБ, с. 175—186.
- Штыхаў 1974 — Штыхаў Г. В. Ажываюць сівыя стагоддзі. Мінск, 1974. 174 с.
- Штыхов 1975 — Штыхов Г. В. Древний Полоцк IX—XIII вв. Мінск, 1975. 135 с.
- Щапова 1956 — Щапова Ю. Л. Стекланные бусы древнего Новгорода. — МИА, 1956, 55, с. 164—179.
- Щапова 1972 — Щапова Ю. Л. Стекло Киевской Руси. М., 1972. 215 с.
- Щеглова 1969 — Щеглова В. В. К вопросу о животноводстве и охоте в Белоруссии в средние века. — В кн.: Древности Белоруссии. Мінск, 1969, с. 406—426.

ЗАМКОВЫЕ ОКРУГА ОЛИНЬКАЛНС И ЛОКСТЕНЕ

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПАМЯТНИКИ III—XV ВВ.

РЕЗЮМЕ

Монография, посвященная археологическим памятникам в древних замковых округах Олинькалнс и Локстене, основана на результатах исследований, проведенных Институтом истории АН Латвийской ССР в 1959—1964 гг. в зоне затопления Плявиньской ГЭС на правом берегу реки Даугавы близ гор. Плявиняс (Стучкинский район). Археологические памятники подверглись здесь комплексному изучению, причем были проведены раскопки как местобитаний (Олинькалнс, Локстене, Межмалас), так и расположенных поблизости могильников (Приедаине, Радзес). Это позволило получить цельное и разностороннее представление об истории данного микрорайона (около 75—100 км²) в период с III по XV в. н. э.

Сравнительно густая заселенность зоны затопления нынешней Плявиньской ГЭС в I — начале II тысячел. н. э. (рис. 1), бесспорно, обуславливалась ее выгодным географическим положением — тем, что эта территория расположена у водного пути по Даугаве, а также и по Айвиексте.

Интерес к памятникам древности, расположенным в окрестностях гор. Плявиняс, возникает в XVIII в., с появлением научных публикаций «Ливонской хроники» Генриха Латвийского. Тем не менее разведка памятников в натуре началась лишь в XIX в. (рис. 2, 3), когда были опубликованы исследования И. Деринга, существенные для правильного понимания истории этого района. Осуществленные здесь в досоветский период археологические исследования были незначительными и ограничивались разведкой, регистрацией и небольшими проверочными раскопками. В ходе исследований 1959—1964 гг. археологические раскопки под руководством автора были произведены на 9 памятниках, где суммарно вскрыта площадь 6800 м², добыто 2548 предметов, 29 339 черепков керамики, 9529 единиц остеологического материала.

Олинькалнс (рис. 4), городище с площадкой в 2,3 га, может считаться одним из самых больших такого рода памятников в Латвии. Однако культурный слой здесь выражен слабо и достигает толщины лишь 0,4 м. В общей сложности на городище исследована территория в 4503 м², составляющая около 1/5 его площади (рис. 5). Степень сохранности жилых и хозяйственных построек, равно как и укреплений, — плохая. Границы построек удавалось определить по более темной окраске культурного слоя, концентрации находок и наличию отопительных устройств. Постройки чаще всего были сооружены непосредственно на материковой породе с заглублением на 0,2—0,3 м. По своим размерам (24—28 м²) они однотипны, имеют четырехугольную форму и возведены в срубной технике (рис. 6, 9), за исключением одной — столбовой конструкции (рис. 10).

Для отопления использовались очаги и печи-каменки, причем последние, как и на остальных латгальских городищах, существовали одновременно с очагами. На Олинькалнсе обнаружены (рис. 14, 15) как очаги, связанные с постройками (9 очагов), так и очаги открытого типа (5 очагов). Печи представлены двумя типами. Доминируют каменки (19 печей) различных размеров (рис. 13, 16—19). Только у одной из печей под — глинобитный (рис. 8), у остальных же таковым служило гладкое материковое основание из плитняка.

За время существования городища, в X—XII вв., его укрепления прошли четыре стадии развития. На первой стадии был сооружен по краю городища срубный палисад из двух параллельных стенок (рис. 20). В начале XI в. укрепления Олинькалнса были усилены путем устройства вала из камней (рис. 21) и укрепления откосов (рис. 22). После разрушения этих оборонительных сооружений в середине XI в. в два приема был насыпан земляной вал длиной 175 м и шириной 20 м. В насыпи вала имелись четырехугольные камеры различных размеров с песчано-гравийным наполнением, которые в нижней части насыпи образовывали два ряда (рис. 23), а в верхней — четыре-пять рядов (рис. 24—27); высота центральных камер достигала 4 м. По своим конструктивным элементам вал Олинькалнса сходен с укреплениями ряда других городищ Латвии (Асоте, Тервете и др.) и славянских земель. Со стороны земляного вала городище ограждал сухой ров (рис. 28).

В общей сложности на Олинькалнсе вскрыто 25 построек. Исходя из интенсивности заселенности городища и количества находок, относящихся к различным периодам (рис. 29), можно считать, что в X в. и первой половине XI в. жизнь концентрировалась на восточном краю, во второй половине XI в. было заселено все городище, а в XII в. населен был главным образом только район валов.

Предметы, связанные с хозяйством и бытом населения городища, составляют здесь 45% всех находок древностей (табл. I—IV, XI, XII). Это — фрагменты кос, зернотерки, шлифовальные камни и точильные бруски, пружинные ножницы, иголки для шитья, кресала, ключи, гребни. Много найдено шильев (11 экз.), ножей (21 экз.) и пряслиц (33 экз.). Сравнительно невелико количество находок железных гвоздей, заклепок и других соединителей. Немногочисленно и оружие, представленное наконечниками стрел для лука и арбалета (табл. II: 3—6), полуфабрикатом наконечника копья и наконечником

пики (табл. I: 27, 28). Найдено также несколько предметов конской сбруи — фрагменты удила, пряжка, ледовые пешни (табл. I: 13, 15, 23).

Из числа найденных на Олинькалсе украшений (табл. V—VIII), характерных для латгалов, можно отметить 5 железных посоховидных булавок, фрагмент арбалетовидной фибулы, 7 подковообразных фибул, 4 фрагмента шейной гривны, цепочки, различные подвески, среди которых наиболее часты трапециевидные язычки (53 экз.) и бубенчики (15 экз.). Сравнительно большие группы образуют браслеты (12 экз.), кольца (15 экз.), рубчатые цилиндрики, применявшиеся для украшения тканей и венков (4 экз.), спиральки (12 экз.), бронзовые колечки (19 экз.).

Самые массовые находки — это черепки глиняной керамики (16 172). По способу изготовления керамика (рис. 30, 31) подразделяется на гончарную (66%) и лепную (34%). Среди лепной керамики сосуды с шероховатой поверхностью составляют 58%, гладкостенная керамика — 35%, а ногтевыми вдавлениями украшено только 7% черепков. Гончарная керамика на Олинькалсе доминирует начиная со второй половины XI в., хотя констатируется еще с середины X в. На доньях сосудов второй половины XI—XII в. обнаружены знаки собственности (рис. 30). Ввиду массовости находок черепков процентное соотношение гончарной и лепной керамики было использовано в качестве вспомогательного средства для датирования комплексов древностей (рис. 29).

Материал раскопок характеризует производственную деятельность обитателей городища. Анализ остеологического материала (табл. 1—4) свидетельствует о том, что в слоях X—XII вв. кости домашних животных (80,1%) значительно преобладают над костями диких животных — охотничьей добычи. Специфика Олинькалса по сравнению с остальными исследованными городищами латгалов заключается в сравнительно низком проценте костей свиньи (29%) при повышенном удельном весе костей лошади. Среди охотничьей добычи предпочтение явно отдавалось мясным видам — лосю, косуле, оленю, в то время как из пушных зверей основными объектами охоты были бобр, а затем заяц и куница.

Из различных отраслей ремесла наибольшим количеством материала представлено железоплавильное дело. О его развитии свидетельствуют находки железного шлака (5397 экз.), в том числе шлака из сопла, и остатки железоплавильного сыродутного горна. На городище могут быть локализованы по крайней мере два различных по времени их существования места выплавки и обработки железа. Предположительно там же, где из местных болотных руд выплавлялось железо, производилась и обработка бронзы (табл. IV, XIII). На это указывают многочисленные (131 шт.) находки обломков тиглей. Констатировано не менее двух мастерских по обработке бронзы, где найдены глиняная форма, обрезки бронзовой жести, проволоочки, бруски.

Пятьдесят четыре изделия из цветного металла, обнаруженные на Олинькалсе, были подвергнуты анализу (табл. 5). Он показал, что преобладающая часть бронзовых изделий изготовлена из многокомпонентного сплава, в котором помимо меди содержится много цинка. Сплавы подобного состава в I — начале II тысячел. н. э. были характерны для Восточной Прибалтики.

Выгодное географическое расположение Олинькалса на скрещении крупнейшего водного пути Латвии X—XII вв. — Даугавы — и сухопутной дороги, пересекавшей ее в этом месте, благоприятствовало развитию культурных и торговых связей. Связи в западном направлении (на них указывают найденные на городище 3 западноевропейские монеты XI в. — табл. XIV: 1—3) носили в общем эпизодический характер. Несравненно более широкими и интенсивными на протяжении всего периода населенности городища были связи в восточном направлении. Свидетельством этого являются значительные группы предметов импорта (табл. IX, X) — 6 пряслиц из розового шифера, 2 радимичских перстня и 2 радимичских же височных кольца, 14 стеклянных бусин ближневосточного и русского происхождения. Импортом с древней Руси являются также несколько поясных пряжек и оковок пояса (табл. V: 12—14, 21). Контакты с древнерусскими землями могут быть охарактеризованы как постоянный фактор, наложивший заметный отпечаток на всю экономику населения городища (сходный состав выращиваемого домашнего скота, сходство приемов ремесла, проявившееся в форме и орнаментации сосудов гончарной керамики).

Рассмотренные и проанализированные предметы позволяют характеризовать Олинькалс как укрепленное поселение типа

посады, обитатели которого были в большей мере заняты ремеслом и торговлей, чем земледелием. Ситуация Олинькалса, значительные размеры его площадки, равно как и данные археологических раскопок, указывают на то, что здесь мог находиться упомянутый в документах XIII в. замок латгалов Алелене (castrum Alene) (рис. 32), обширные владения которого (terris et districtibus Zeloniae et Oliniae) упоминаются еще в документах второй половины XIV в.

Небольшие раскопки проверочного характера были проведены экспедицией на вновь открытом близости, в 1,5 км западнее, городище Межмалас (рис. 33). Площадка городища занимала 5000 м² и была укреплена небольшим дугообразным валом высотой 0,5 м и длиной 105 м, насыщенным из камня, а также ровником шириной 2 м. На площадке городища под культурным слоем толщиной 0,3 м констатирован доломитовый материал. Находки (табл. XV) фрагментов глиняных тиглей (21 шт.), железного шлака (155 кусков) и отходов обработки бронзы свидетельствуют о том, что занятия населения носили выражено ремесленный характер. Судя по находкам древностей (49 предметов), городище относится к VII—X вв. и принадлежало древним латгалам. Среди 556 черепков лепной керамики (рис. 34) 70% представляют шероховатую, 27% — гладкую и 3% — лощеную керамику. Изучение костей животных (табл. 6) и данные анализа бронзовых предметов (табл. 7) рисуют примерно такую же картину экономики, которая констатирована на значительно лучше изученном Олинькалсе.

Древнее городище Локстене располагалось на 10-метровой доломитовой скале у впадения речки Локстене в Даугаву. Городище имело треугольную площадку в 3100 м², огражденную с северо-востока валом и рвом. Археологические раскопки проведены на 2/3 площадки городища. Они наглядно показали наличие на городище двух горизонтов, один из которых связан с населенностью в эпоху железа, второй — со средневековьем, когда в Локстене был возведен каменный замок.

Находки эпохи железа в Локстене обнаружены в культурном слое толщиной 5—20 см, лежащем непосредственно на материковой породе (рис. 35). Судя по характеру слоя, наиболее интенсивной была заселенность в лошине, примыкавшей к речке Локстене. Именно здесь констатированы все 8 обнаруженных построек, представлявших собой срубы четырехугольной формы. Для отопления использовались как очаги (рис. 38, 40), так и печи (рис. 37, 39). Ряд построек хозяйственного назначения не имел отопления (мастерская кузнеца-ювелира). Укреплением эпохи железа в Локстене можно считать большую каменную насыпь (рис. 41), которая по своим размерам (ширина — 5—7 м, высота — более 1 м) напоминает первоначальные укрепления Олинькалса. С деятельностью ремесленника-бронзолитейщика можно связывать найденные 54 обломка тигельков (табл. XXVI), а также полуфабрикаты бронзовых украшений (табл. XXXVI: 1, 2, 19). Из числа находок этого периода особо должны быть упомянуты серпы, топоры, зернотерки, глиняные пряслица, шилья, булавки, а также многочисленные черепки лепной керамики. Лепная керамика (рис. 65), относящаяся к эпохе железа, включает глиняную посуду с гладкой (44%), шероховатой (53%), лощеной (2,9%) поверхностью и посуду, украшенную ногтевыми вдавлениями (0,1%). Наиболее ранние находки в Локстене, относящиеся к периоду до нашей эры, — кремневый наконечник стрелы, каменные топоры и долото (рис. 42, табл. XVI).

Постоянная населенность на городище Локстене констатируется начиная с III—IV вв., к V—VI вв. она становится более интенсивной и продолжается вплоть до середины XI в. В начале Локстене населяла семейная община, из которой во второй половине I тысячел. выделилась зажиточная группа. Здесь же жили ремесленники, обрабатывавшие медь и железо.

Анализ локстенских древностей позволяет с уверенностью говорить о балтском характере памятника. Преобладающее большинство предметов имеет аналогии с находками эпохи раннего и среднего железа из района латгальско-сельской культуры. Судя по керамике городища, характеру его экономики, лингвистическим данным и материалу близлежащего Приедайнского могильника, можно считать, что в эпоху железа Локстене населяли селы.

В средние века укрепления Локстене подверглись кардинальной перестройке. Территория замка была с трех сторон окружена каменной стеной (рис. 43, 45), а вход в него был устроен на северной стороне (рис. 46). Под защитой каменной стены и рва на территории замка высились жилые и хозяйственные постройки. Стратиграфические наблюдения (рис. 36, 47, 48) и анализ древностей свидетельствуют о том, что обнаруженные объекты существовали не одновременно (табл. 8). К первому

периоду населенности замка относятся 10 построек (рис. 44). Они ориентированы в соответствии с ориентацией северо-западной каменной стены. Учитывая плотность застройки в первый период (XIV в.), можно считать, что на всей территории замка одновременно были заселены 12 построек. В последней четверти XIV в. более интенсивно застраивается западный угол, увеличивается количество построек, удаленных от каменных стен. К концу XIV — началу XV в. в Локстене могут быть отнесены 14 исследованных построек (рис. 57).

В строительстве обоих названных периодов средневековья выявляются общие элементы. Первый ряд построек находился на расстоянии нескольких метров от стены. Второй ряд констатирован лишь на юго-западном краю замка. Постройки имели срубную конструкцию (рис. 52, 55), были четырехугольными в плане, площадь их варьировала от 12 до 31 м². Деревянный пол был настлан из горбыля (стволов диаметром 15 см) по подбалкам диаметром 25 см. Между материковым основанием и полом имелась засыпка из листьев, бересты и др. Почти во всех постройках констатированы печи (рис. 49—52, 54—56). Постройки и печи XIV—XV вв. в замке Локстене имеют аналогию среди соответствующих объектов на городищах Латвии X—XIII вв. После разрушения замка на месте рва в период позднего средневековья была устроена печь для обжига извести (рис. 58, 59).

В экономике средневекового населения замка Локстене важную роль играло земледелие, качественно выросшее по сравнению с эпохой железа. Судя по находкам злаков (ячменя, пшеницы и гороха) и сорняков, господствующей была система трехполья. Орудием жатвы вместо серпа, доминировавшего в предшествовавший период (рис. 60), стала коса, которая представлена 6 фрагментами, относящимися к двум типам (табл. XVIII: 5, 6; XIX: 15). Узкие косы типа горбуши использовались для скашивания травы, а косы с широким клинком — для уборки хлебов. В эпоху железа для помолы зерна применялись зернотерки, в средние века — жернова (рис. 61), которые изготовлялись на месте, что подтверждается находкой полуфабрикатов.

Анализ остеологического материала показывает, что еще в эпоху железа, в V—XI вв., в Локстене кости домашних животных преобладают (76,5%) над костями охотничьей добычи, а в средние века удельный вес костей домашних животных возрастает здесь до 93,1% (табл. 9, 10). При этом сохранялось определенное численное соотношение видов домашних животных (свинья, мелкий скот, крупный рогатый скот, лошадь), характерное для предшествовавшего периода. Среди охотничьей добычи в V—XI вв. преобладал пушной зверь — бобр, куница, заяц, в средние же века возрос удельный вес мясных животных — лося, оленя, косули, кабана. Рыболовство доставляло лишь дополнение к рациону. В относящихся к средневековой слоях помимо рыболовных крючков встречаются также остроги (табл. XVIII: 8, 9); в то время добывалась почти одна только крупная рыба — лосось, сом.

По сравнению с эпохой железа в средневековый период в Локстене возросли количество и ассортимент предметов, изготовленных из железа. И в это время кричное железо выплавлялось здесь в сыродутных горнах (рис. 70) из местных болотных руд. Самые большие группы железных изделий составляют гвозди — 133 шт., ножи — 122 шт. (табл. XXII), шилья — 57 шт. (табл. XXI, XXIII). Многочисленные находки изделий из цветного металла представлены главным образом украшениями (табл. XXXV—XXXIX) — подковообразными фибулами, кольцами, подвесками, оковками и др. Анализ бронзовых предметов из Локстене (табл. 11) подтверждает предположение, что уже начиная с I тысячел. н. э. около 2/3 изделий из цветного металла представляли бронзу с большим содержанием цинка.

Из остальных отраслей ремесла может быть отмечено изготовление посуды (добыто 12 000 черепков глиняной керамики). По способу изготовления найденная керамика подразделяется на лепную (56%) и гончарную (44%). Примерно 12% гончарной керамики относится к началу эпохи позднего железа (рис. 66), вся остальная — к XII—XV вв. (рис. 67). Из импортированной посуды должна быть отмечена рейнская керамика (рис. 67: 3—5; 68: 1, 2).

Среди мелкого скота важное место занимали овцы, которых выращивали не только на мясо, но и для получения шерсти. Шерсть стригли с помощью пружинных ножниц (табл. XXI: 28, 30) и пряли на веретене. Анализ найденных пряслиц показывает, что они изготовлялись из различных материалов (табл. XXVII, XXVIII). Нить могли наматывать и на так наз. «жужжалки» (табл. XXIX: 27—32). Ткань кроили с помощью пружинных или шарнирных ножниц (табл. XXI: 29). Для шитья исполь-

зовали костяные либо металлические иглы (табл. XXIX: 1, 11—16; XXX: 7—12; XXXV: 12, 13). К числу орудий обработки дерева помимо упомянутых топоров и ножей относятся скобели (17 экз.). Они изготовлялись из длинной железной пластины с закругленными концами и отверстиями на них (табл. XVIII: 1, 2; XXIII: 18—20, 23—25). Найден фрагмент средневековой пилы с мелкими зубьями (табл. XVIII: 11). Для сверления в средние века пользовались корытообразным сверлом (табл. XXIII: 16), для выдалбливания — долотом (табл. XVIII: 7). Применявшаяся в строительстве драчка своей формой и длинным черенком (табл. XXIV: 21) отличается от орудий этого вида, употреблявшихся на территории Латвии в предыдущий период. Как известно, для средневекового ремесленного производства, отличного от предшествовавшего ему домашнего производства заключалось в большей специализации и концентрации в городах, в Латвии характерна ведущая роль немецких цеховых ремесленников, но тем не менее в удаленных от городов местах оно еще в XIV—XV вв. в значительной мере было в руках местных ремесленников.

Общее количество найденных в Локстене монет составляет 30 (табл. 12), причем относятся они к двум различным периодам — XIV—XV вв. (табл. XLII) и XVII—XIX вв. Древнейшими найденными здесь монетами являются хольфенниги (брактеаты) северогерманских городов (Гамбурга, Штральзунда), чеканенные в первой половине XIV в.

Ввиду того что в Локстене не найдены монеты конца XII—XIII вв., весьма распространенные в местообитаниях и могильниках этого времени на территории Латвии, и принимая во внимание тот факт, что с середины XIII в. деньги стали чеканить в самой Ливонии, нет оснований датировать возникновение средневекового замка временем ранее первой половины XIV в. Большинство монет, добытых на территории замка (20 экз.), относится ко второй половине XIV — началу XV в. (шиллинги, брактеаты, фирхены).

Существенной является находка свинцового разновеса диаметром 2,7 см и весом 144,5 г (рис. 71), характеризующего денежно-весовую систему. Можно предположить, что разновесок использовался для определения минимального веса одной весовой марки артигов (1 марка = 144 артигам), так как после 90-х годов XIV в. существовала тенденция уменьшать вес одного артига ниже 1 г.

Средневековый замок Локстене с его оборонительными стенами, под защитой которых находились жилые и хозяйственные постройки, просуществовал лишь около столетия, однако этот непродолжительный период довольно богато представлен в археологическом материале. Первое место среди находок этого времени занимают предметы (табл. XVI—XXV), связанные с хозяйственной жизнью обитателей замка (косы, серпы, скобели, шилья, точильные бруски, пряслица, крючки, жернова). Замок играл важную роль в качестве военно-опорного пункта, о чем свидетельствуют находки оружия, принадлежностей всадника и конской сбруи (табл. XXXI—XXXIII). Среди украшений XIV—XV вв., найденных на территории замка, доминируют формы (табл. XXXV—XXXIX), хорошо представленные в погребениях сельских кладбищ этого периода. В то же время богатых украшений имеется лишь несколько видов — перстни с камнем, оковки пояса и венка. На основании этих находок можно сделать вывод, что обитатели замка были связаны главным образом с сельским хозяйством и различными ремеслами, характерными для натурального хозяйства. Замок Локстене был населен в период, когда в Ливонии только начинали возникать имения. Он мог принадлежать одному из мелких архиепископских вассалов, получившему его в лен за службу по охране границ Рижского архиепископства. В Локстене стоял небольшой гарнизон, задачей которого была охрана замка и его округа. Командовавшему им вассалу, а также другим лицам — военным по профессии — принадлежали, по-видимому, найденные при раскопках оружие и наиболее богатые украшения.

При решении вопроса об этнической принадлежности населения замка Локстене следует принимать во внимание весь комплекс находок. В замке обнаружены только отапливавшиеся глинобитными печами срубные постройки, какие были широко распространены на городищах местного населения в эпоху позднего железа. Найденные в Локстене орудия труда и предметы домашней утвари также сохраняют и развивают в условиях средневековья формы, характерные для предшествовавшего периода. Точно так же в экономике — земледелии, животноводстве и ремесле — продолжались прежние традиции хозяйственной жизни. Анализ украшений, найденных на

территории замка, показывает, что преобладают те виды (браслеты, фибулы, подвески, цепочки, кольца), которые встречаются в погребениях местного населения на кладбищах XIII—XV вв. Украшения из Локстене наиболее близки к украшениям из погребений с близлежащих кладбищ (Кална-Пельни, Винакалнс). Материал с территории замка более сходен с находками, сделанными на кладбище в Кална-Пельни, находящемся в 2 км от Локстене, хотя Винакалнс удален от Локстене всего на 1 км. Именно в Кална-Пельни, предположительно, хоронили обитателей замка Локстене. Захоронение здесь началось в XIII/XIV в. и продолжалось вплоть до XVIII в. Отмечено, что тут, как и в Кокнесе, некогда стояли и круглые каменные кресты, отличавшие погребения представителей верхушки общества, между тем как на Винакалнсе находилось кладбище простолудинов — латышских крепостных (конец XIII—XVII в.). Материал и традиции духовной культуры, характерные для местного населения, наиболее ярко выражены в первый период заселенности каменного замка, к которому относится большее число находок орудий труда и украшений. Это позволяет предположить, что в XIV в. среди обитателей замка Локстене большинство составляли люди местного происхождения.

В то же время необходимо отметить, что в замке Локстене выявлены новшества, которые не были известны местному населению в предшествовавший период либо не применялись им. Новым элементом в системе укреплений Локстене явились каменные оборонительные стены. Значительные перемены в военной технике нашли выражение в применении западного оружия (стрелы, копьё), сбруи и принадлежностей всадника (шпоры, подковы, стремяна). Некоторые из найденных предметов (ледовые пещни, шарнирные ножницы, пряслица, пуговицы, стеклянные бусы и др.) были известны и ранее, однако в рассматриваемое время они стали более массовыми либо делались из иного материала и имели иную форму. Западноевропейский характер носят некоторые кольца, фибулы, оковки, письменная принадлежность — стиль (рис. 63), рейнская керамика. Предметы западноевропейских форм, надо полагать, связаны с обитавшими в замке немцами.

Наименование Локстене (Lokesten) впервые появляется в письменных источниках в 1354 г. Замок мог быть построен в первой половине XIV в., когда обострение внутренних и внешних конфликтов сделало актуальным вопрос о возведении новых каменных укреплений. Из составленного папским легатом Франциско де Молиано в 1312 г. протокола опроса следует, что вассалы местного происхождения требовали у рижского архиепископа, чтобы тот построил им замок на Айвиекте, у пересечения важных дорог. Гипотетически можно принять, что вассалы, выступившие с этим требованием, происходили из округа Локстене и что возведение замка Локстене явилось результатом этих требований. Как данные письменных источников, так и археологический материал не исключают того, что в начальный период существования замка здесь сидели вассалы местного происхождения.

Большой ущерб замку Локстене причинил поход литовцев в 1375 г., однако вскоре жизнь в замке возобновилась (второй период застройки). В качестве укрепления он продолжал играть важную роль и в первой четверти XV в., как это следует из документа 1416 г.

На Приедайнском могильнике, расположенном в 0,5 км от Локстене (рис. 73), полностью исследован один из коллективных курганов диаметром 8—9 м (рис. 74). Были вскрыты 3 разоренных погребения, окруженных кольцом из камней. Судя по найденным предметам могильного инвентаря, в кургане могло быть 6—10 захоронений (III—VI вв.). Можно считать, что захороненные в коллективном кургане принадлежали к одной малой семье. Поскольку на территории могильника констатированы еще 3 кургана, есть основание полагать, что в эпоху раннего железа здесь обитала одна большая семья, состоявшая, в свою очередь, из четырех малых семей. Несмотря на то что вопрос об этнической принадлежности захороненных в коллективных курганах с каменным кольцом на правом берегу Даугавы остается дискуссионным, тем не менее их, видимо, можно считать селами. В пользу этого говорит факт сходства приедайнских курганов с курганными погребениями на территории Аугшземе (Боки близ Абели), где непрерывное развитие погребальной традиции селов прослеживается с III по XII в. Анализ древностей (табл. XLIII) свидетельствует о том, что аналогии для всех типов предметов могут быть найдены среди находок из курганных погребений Аугшземе и памятников, расположенных в юго-восточной части территории Латвии и в Литве. Письменные источники говорят о поселениях селов по обоим берегам Даугавы еще в начале средневековья, что

подтверждается наблюдениями над другими могильниками этого периода, а также данными языкознания.

На Приедайнском могильнике вскрыты и 3 погребения VII—VIII вв., которые расположены непосредственно рядом с курганом и ориентированы в направлении 3—В либо СЗ—ЮВ. Анализ предметов могильного инвентаря (табл. XLIV: 1—17, 22) показывает, что они имеют аналогии среди латгальско-селских древностей и находок на территории Локстене. Предположение, что могильник принадлежал селам, подтверждается дальнейшим развитием погребальной традиции, которая носит лишь следы латгальского влияния.

Радзесский могильник находится на территории гор. Плявиняс, на равнинном берегу Даугавы, на месте поселения эпохи железа (рис. 75). Могильник обнаружен еще в досоветский период, когда было вскрыто 13 погребений. В ходе раскопок 1964 г. исследовано 19 погребений. Почти над всеми погребениями констатирована каменная кладка (рис. 76). Все захоронения — грунтовые (рис. 77), наружные признаки погребений отсутствуют. Покойники погребены в праздничной одежде на сравнительно небольшом расстоянии (1—4 м) друг от друга. Средняя глубина захоронения — 50—70 см. Мужские погребения ориентированы с небольшими отклонениями головой на восток, женские — на запад. Сравнение погребальных традиций Радзесского могильника с традициями погребений того же времени на прилегающей территории выявляет аналогии с латгальскими грунтовыми захоронениями с труположением VII—XII вв. Следует, однако, учитывать, что у селов традиции погребений с труположениями также сходны. Сходство материальной культуры латгалов и селов столь значительно, что в могильном инвентаре чаще встречаются аналогии, чем различия. Для латгалов в большей мере характерны оковки ножен ножа, жгутовидные венки, подковообразные фибулы с тордированной дугой и завернутыми концами, шейные гривны с уплощенными концами, с седловидными концами и крючком, плетеные цепочки, гребенки, подвески и др. Для селов наиболее характерны, хотя встречаются и у других этнических единиц, подковообразные фибулы с концами в виде маковых головок, некоторые разделители поясных пряжек, двушпильные наконечники копий. Влиянием культуры селов можно объяснить и тот факт, что в женских захоронениях могильника отсутствуют характерные для латгалов наплечные покрывала — «виллаине».

Таким образом, сопоставляя весь комплекс признаков, можно сделать вывод, что начиная с VIII/IX в. захоронения Радзесского могильника были латгальскими, однако определенное влияние культуры селов не подлежит сомнению. Найденные изделия иного этнического происхождения либо предметы, изготовленные по их образцу (стеклянные бусы, оковки ножен кинжалов и поясов, цепочкодержатели, кольца, подвески), указывают на торговые и культурные связи с другими народностями.

В период использования могильника Радзес ближайшие неукрепленные поселения находились на расстоянии нескольких километров, а укрепленные поселения эпохи железа — городища Локстене (до XI в.) и Олинькалнс — соответственно в 4 и 6 км. Единственным достоверно констатированным могильником периода заселенности Олинькалнса является Радзесский. Если принять во внимание близость могильника к городищу и границы замкового округа Олинькалнс, то кажется вполне правдоподобной мысль, что Радзесский могильник был местом погребения обитателей этого замкового округа. В соответствии со степенью изученности и сохранности захоронений в качестве материала для анализа могут быть использованы 29 погребений, в том числе 20 мужских и 9 женских. Они подразделяются на три категории.

К первой категории относятся два мужских погребения X—XI вв. (табл. XLVII, LIV), в которых найдены одностельные мечи, ножи, богато отделанные бронзой ножны, кафтаны и головные покрывала, украшенные бронзовыми колецками и спиральками. Инвентарь погребений включает топор, 1—2 наконечника копья, из украшений — воинский браслет, 1—2 браслета другого вида, 1—2 подковообразные фибулы, 3—4 перстня. Можно считать, что погребения этого типа представляют социальную группу старейшин (seniores, dy oldisten). Эти люди могли быть теми старейшинами сельских поселений, а возможно, и старейшинами всей земли — terra Olinae (seniores terrae), которые упоминаются наряду с правителями значительных территорий в «Хронике» Генриха Латвийского. Из числа женских к первой категории можно причислить 2-е погребение (XI в.) и 12-е погребение (XII в.), выделяющееся самым богатым могильным инвентарем (табл. XLVI).

Промежуточное положение между первой и второй категориями занимают два погребения, которые, судя по найденным нарукавным обмоткам, могли бы быть причислены к высшей категории, однако обладают определенной спецификой. В отличие от погребений других латгальских могильников, где в подобных случаях имеется и другой богатый инвентарь, прежде всего оружие, украшения (в частности, воинский браслет), монеты и разное, здесь, во-первых, в инвентаре отсутствует оружие, а во-вторых, в 8-м погребении (табл. XLV) при нарукавных обмотках отсутствует характерный воинский браслет, но зато найдено редко встречающееся в погребениях кресало. Поскольку несомненен факт, что нарукавные обмотки были выделяющим признаком и свидетельствовали об особом положении человека в обществе, то, видимо, в данном случае речь идет не о старейшине или высокопоставленном воине, а скорее о лице, выполнявшем функции жреца или судьи.

Ко второй категории относятся 5 мужских погребений X — начала XI в. (6, 16, 18, 20, 27-е), для которых характерна могильная придача (табл. XLVIII, LIII), состоящая из воинского браслета, топора, копья, ножа-кинжала, украшения одежды и головного покрывала. Из украшений в каждом из этих погребений найдены 1—2 подковообразные фибулы, несколько перстней, браслеты, а иногда и пояс. Судя по выраженному воинскому характеру инвентаря, особенно по наличию воинского браслета, представители этой категории были членами военной дружины. Это могли быть упоминавшиеся в письменных источниках «благородные» (*mellores, nobiles, dy besten*). К этой категории относятся и 5 женских погребений (1, 5, 19, 22, 25-е) с довольно богатым инвентарем (табл. XLIX, LI).

Погребения третьей категории отличаются меньшим богатством могильной придачи. В 7 мужских погребениях обычным инвентарем (табл. I, II) являются топор, нож, иногда наконец копья или нож-кинжал, а из украшений — подковообразная фибула, один или несколько браслетов, реже — перстень. Можно предположить, что в этих погребениях, датированных IX—XII вв., захоронены свободные крестьяне и ремесленники — члены территориальной общины, жители сельского поселения. В 3 женских погребениях третьей категории инвентаря значительно меньше — отсутствует веночек, редко встречается шейная гривна, имеется несколько подковообразных фибул, браслеты или кольцо.

С глубокой древности экономическое развитие изучаемого района определялось его выгодной географической ситуацией. Эпоха камня здесь представлена в основном отдельными случайными находками. В эпоху бронзы район входит в зону, в которой преобладают штрихованная керамика и балтские гидронимы. Форма найденных каменных топоров и находки отдельных черепков штрихованной керамики (Винакалнс близ Стукмани, Локстене) могут служить указанием на то, что первые люди, поселившиеся в этом районе, принадлежали к балтским племенам. Тем не менее нельзя считать, что уже в это время территория между Даугавой и нижним течением Айвиесте выделялась как округ. Выраженная концентрация местобитаний и находок древностей вокруг Кокнесе и Селпилса свидетельствует о преобладающей роли этих центров. Окрестности гор. Плявиняс в этот период представляют собой лишь периферию округа, тяготеющую к Селпилсу.

Приток нового населения с левобережья Даугавы на правый ее берег начинается в III—IV вв., когда отмечается постоянная заселенность Локстене и появляются первые захоронения Приедайнского могильника. Очевидно, это связано с дальнейшим развитием пашенного земледелия и животноводства, а также с появлением зачатков местной черной металлургии. С середины I тысячел. можно уже говорить об отдельном замковом округе Локстене, центром которого было городище. Под защитой каменного вала и деревянного палисада в Локстене во второй половине I тысячел. обитала какая-то социальная категория зажиточного населения, выделившаяся из общины, однако в целом городище с поселением продолжали сохранять характер общинного местообитания. О начале перехода к классовому обществу свидетельствуют также индивидуальные погребения Приедайнского могильника.

В экономике округа основную роль играли земледелие и животноводство. Констатированная в Локстене обработка железа и бронзы является указанием на важное значение ремесла. Материал раскопок в Локстене и Приедайне позволяет считать жителей округа в середине I тысячел. носителями культуры селов. В VII—VIII вв. здесь поселяются и родственные селам латгалы. К этому времени относится появление таких новых археологических памятников, как городище Межмалас, Радзесский, Циелавасский и Кампанский могильники. Одновременно

и в близлежащих округах правобережья Даугавы (Кокнесе, Виеталва, Одиэна, Асоте) увеличивается число археологических памятников и возрастает интенсивность заселенности. Во второй половине I тысячел. в границах рассматриваемого округа помимо Локстене появляется ряд других центров — близ Ритери (Авотинькалнс, Калниэши), близ Межмалас (городище, могильник), на территории нынешнего гор. Плявиняс (Радзес, Циелавас, Кампаны), у озера Одзес (Пудульское городище, Капмалас), а в конце периода — Олинькалнс. За исключением Локстене и Приедайне, где сохранялось преобладание культуры селов, прочие новые центры уже складывались как местообитания и могильники иной этнической группы — латгалов.

Важные изменения в экономике и социальной структуре, происходившие на всей территории Латвии начиная с X в., коснулись и населения бассейна среднего течения Даугавы. С развитием раннефеодальных отношений экономическая и политическая жизнь концентрируется в более крупных центрах, утрачивает свое значение целый ряд общинных городищ существовавшего периода. Начиная со второй половины X в. прекращается использование городища Межмалас, с начала XI в. на фоне выдвижения значительного центра — Олинькалнса — постепенно уменьшается роль Локстенского городища. В соседних округах происходит аналогичный процесс. Городища раннефеодального периода (X — начало XIII в.), подобные Олинькалнсу, представляли собой центры политической и экономической жизни значительного округа. Расцвет Олинькалнса в это время обеспечивался быстрым развитием ремесла и торговли в условиях расширения политических и торговых контактов со всеми соседними территориями.

Наряду с материалами Олинькалнса существенную роль для выявления социальной дифференциации и этнической принадлежности населения округа играют материалы Радзесского могильника. Немногие погребения, которые начиная с X в. выделяются своим богатством, могли принадлежать представителям небольшой общественной группы старейшин округа и сельского поселения. Более крупную группу образуют погребения дружинников-нобилей. Преобладающей численно частью населения были члены сельской общины, которых сопровождал в «загробную жизнь» сравнительно простой инвентарь. Погребальные традиции Радзесского могильника и характер могильной придачи свидетельствуют о том, что основную массу населения замкового округа составляли латгалы, однако культурное влияние селов оставалось в общем большим.

Агрессия немецких крестоносцев, появившихся на территории замкового округа Олинькалнс уже в первом десятилетии XIII в., привела к кардинальным изменениям в соотношении основных политических и экономических центров. Епископ (архиепископ) и орден вели в XIII в. борьбу друг с другом за власть над этим округом, главным образом из-за замка Алене, и вследствие спорного положения этой территории немцы не построили здесь своего замка. Территория между Даугавой и Айвиесте была включена в состав замкового округа Кокнесе, составлявшего часть владений архиепископа. Историческая ситуация изменилась в начале XIV в. В условиях, когда частым явлением стали походы войск централизованного Литовского государства на покоренные немцами ливонские территории к северу от Даугавы, представители высшего сословия местного населения настойчиво требовали возведения замка близ Айвиесте, у пересечения важных дорог. Наиболее удобным местом для строительства каменного замка было признано заброшенное Локстенское городище. Здесь во второй четверти XIV в. был сооружен замок архиепископского вассала, в задачу которого входило, в частности, отражение нападений литовцев. По сравнению с Олинькалнсом средневековый замок Локстене в качестве центра округа отличает сельскохозяйственный характер находок.

Судя по археологическому материалу и данным письменных источников, можно утверждать, что в возникновении замка Локстене важную роль сыграло местное население. Можно даже предположить, что в начальный период существования замка здесь сидели местные феодалы, сотрудничавшие с немцами. Когда в 1437 г. было произведено ленное пожалование имения Локстене, замок, по-видимому, уже не существовал. В последующие столетия в связи с переходом имения во владение другого дворянского рода оно было переименовано в Стукмани (*Stockmannshof*). Сравнивая границы имения Стукмани по данным ревизии гаков 1638 г. с границами замкового округа Локстене в XIV—XV вв., можно убедиться в их примерном совпадении. Это указывает на то, что имение Локстене — Стукмани сложилось на территории, образовавшей в древности замковые округа Олинькалнс и Локстене.

DIE BURGGEBIETE OLĪŅKALNS UND LOKSTENE

ARCHÄOLOGISCHE
DENKMÄLER
DES 3.—15. JH.

ZUSAMMENFASSUNG

Die vorliegende Arbeit über die Bodendenkmäler der alten Burggebiete Olīņkalns und Lokstene stützt sich auf die Ergebnisse von Grabungen, die in den Jahren 1959—1964 vom Historischen Institut der Akademie der Wissenschaften der Lettischen SSR am rechten Daugavaufer im Überflutungsbecken des Wasserkraftwerks von Pļaviņas (Rayon Stučka) durchgeführt wurden. Von den Grabungen wurden die befestigten Siedlungen Olīņkalns, Lokstene und Mežmalas sowie die nahegelegenen Gräberfelder von Priedaine und Radzes erfaßt. Die komplexe Untersuchung dieser Bodendenkmäler ermöglichte es, ein allseitiges und geschlossenes Bild der Geschichte dieses etwa 75—100 km² umfassenden Landstrichs vom 3. bis zum 15. Jh. u. Z. zu gewinnen.

Die verhältnismäßig dichte Besiedlung des Gebiets am heutigen Wasserkraftwerk von Pļaviņas im ersten und zu Beginn des 2. Jahrtausends u. Z. (Abb. 1) war zweifellos durch seine günstige verkehrswirtschaftliche Lage an zwei Wasserstraßen — der Daugava (Düna) und der Aiviekste (Ewst) — bedingt.

Das Interesse für die Bodenaltertümer in der Umgebung von Pļaviņas (Stockmannshof) erwachte bereits im 18. Jh. anlässlich der Veröffentlichung wissenschaftlicher Ausgaben von Heinrichs Livländischer Chronik, doch wurden Felduntersuchungen zur Erforschung dieser Denkmäler erst im 19. Jh. (Abb. 2, 3) unternommen. Damals veröffentlichte J. Döring seine für das Verständnis der Geschichte dieses Gebiets wichtigen Forschungsergebnisse. Die im bürgerlichen Lettland durchgeführten Forschungen waren recht unbedeutend und größtenteils auf die Erkundung und Verzeichnung der Bodendenkmäler sowie einzelne Probegrabungen beschränkt. Demgegenüber wurden durch die Grabungsarbeiten von 1959—1964 unter Leitung des Autors neun archäologische Denkmäler mit einer Gesamtfläche von 6800 m² erfaßt, wobei 2548 Bodenaltertümer, 29 339 Tonscherben und 9529 Knochenstücke zutage kamen.

Der Burgberg Olīņkalns (Abb. 4), dessen Plateau eine Fläche von 2,3 ha einnimmt, ist eines der größten Geschichtsdenkmäler dieser Art in Lettland. Die Kulturschicht ist allerdings schwach ausgeprägt und nur 0,4 m stark. Die Grabungen erstreckten sich auf 4503 m², d. h. etwa ein Fünftel der Gesamtfläche des Burgberges (Abb. 5). Die Reste der aufgedeckten Wohn- und Wirtschaftsbauten sowie der Befestigungsanlagen waren schlecht erhalten: man konnte ihre Lage nur anhand der dunkleren Färbung der Kulturschicht, der größeren Fundstoffkonzentration sowie an den Überresten von Beheizungseinrichtungen erkennen. Die Bauten waren etwa 0,2 bis 0,3 m in den ursprünglichen Erdboden eingetieft. Es handelt sich um viereckige Blockbauten (Abb. 6, 9) von ungefähr gleicher Größe (24—28 m²); nur ein einziges Gebäude war ein Pfostenbau (Abb. 10).

Zur Beheizung dienten Herde und Steinöfen, die ebenso wie in anderen lettgalischen Burgbergen gleichzeitig auftreten. Von den im Burgberg Olīņkalns ausgegrabenen Herden waren 9 an die Bauten gebunden, während 5 zum Typus der offenen Herde gehören (Abb. 14, 15). Die Öfen sind ebenfalls von zweierlei Typus. Bei den meisten (19 an Zahl) handelt es sich um Steinöfen von verschiedener Größe (Abb. 13, 16—19). Nur einer der Öfen hatte einen gestampften Lehm Boden (Abb. 8), während die übrigen unmittelbar auf dem Steinboden errichtet waren.

Die Befestigungen des Burgberges machten während der Zeit seines Bestehens, vom 10. bis zum 12. Jh., vier Entwicklungsphasen durch. In der ersten Phase befand sich am Rande des Burgberges eine Blockpalisade mit zwei parallelen Wänden (Abb. 20). Zu Beginn des 11. Jh. wurden die Befestigungen durch einen Steinwall (Abb. 21) verstärkt und die Böschungen (Abb. 22) befestigt. Nachdem diese Verteidigungsanlagen in der Mitte des 11. Jh. zerstört worden waren, errichtete man einen 175 m langen und 20 m breiten Erdwall. Im Wallkörper befanden sich viereckige, mit Sand und Kies gefüllte Kammern verschiedener Größe, die im unteren Teil des Walles zwei (Abb. 23), im oberen Teil vier bis fünf Reihen (Abb. 24—27) bildeten. Die zentral gelegenen Kammern erreichten eine Höhe von 4 m. Die Wallkonstruktion glich im wesentlichen derjenigen vieler anderer lettländischer (Asote, Tērvete) und slawischer Burgberge. Längs dem Wall zog sich ein trockener Graben hin.

Insgesamt wurden im Burgberg Olīņkalns 25 Bauten aufgedeckt. Aufgrund der jeweiligen Siedlungsdichte und der auf die einzelnen Perioden bezüglichen Fundstoffmenge (Abb. 29) darf angenommen werden, daß im 10. Jh. und in der ersten Hälfte des 11. Jh. hauptsächlich der Ostrand, in der zweiten Hälfte des 11. Jh. der gesamte Burgberg und im 12. Jh. in erster Linie das Gelände am Wall bewohnt war.

Etwa 45 Prozent der im Burgberg gehobenen Bodenaltertümer sind Haus- und Wirtschaftsgeräte (Taf. I—IV, XI, XII) — Sensenbruchstücke, Reib- und Schleifsteine, Scheren, Nähnadeln, Feuerreisen, Schlüssel, Kämmen. In größerer Anzahl wurden Ahlen (11 Exemplare), Messer (21 Exemplare) und Spinnwirtel (33 Exemplare), in geringerer Zahl eiserne Nägel, Niete und andere Verbindungsteile sowie Waffen gefunden; die letzteren sind durch Pfeilspitzen für Bogen- und Armbrustpfeile (Taf. II: 3—6), eine halbfertige Speerspitze und eine Lanzen- spitze (Taf. I: 27, 28) vertreten. Auch Pferdegeschirrtteile — ein Gebißfragment, eine Schnalle und Gleitschutzdorne (Taf. I: 13, 15, 23) — kamen zum Vorschein.

Die im Burgberg Olinķalns aufgedeckten Schmucksachen (Taf. V—VIII) sind im allgemeinen für die lettgallische Bevölkerung charakteristisch. Unter ihnen befinden sich 5 stabförmige Eisennadeln, eine fragmentarische Armbrustfibel, 7 Hufeisenfibeln, 4 fragmentarische Halsringe sowie Kettchen und verschiedenartige Anhänger. Bei den letzteren überwiegen trapezförmige Anhänger (53 Exemplare) und Schellen (15 Exemplare). Es gibt auch Armringe (12 Exemplare), Fingerringe (15 Exemplare), kleine gekerbte Zylinder, mit denen man Gewebe und Stirnbinden schmückte (4 Exemplare), kleine Spiralen (12 Exemplare) und Bronzeringelchen (19 Exemplare).

Sehr zahlreich (16 172 Stück) sind die gefundenen Scherben. 66 Prozent der Tongefäße sind auf der Töpferscheibe hergestellt und 34 Prozent von Hand geformt. Von den handgeformten haben 58 Prozent eine raue Oberfläche, während 35 Prozent glattwandig und nur 7 Prozent mit Nägeleindrücken verziert sind. Die Drehscheibenkeramik tritt um die Mitte des 10. Jh. in Erscheinung und ist seit der zweiten Hälfte des 11. Jh. dominierend. An Gefäßen aus der zweiten Hälfte des 11. und dem 12. Jh. wurden am Boden Eigentümer- bzw. Herstellerzeichen (Abb. 30) festgestellt. Dank der großen Zahl der Scherbenfunde konnte das quantitative Verhältnis zwischen der Drehscheiben- und der Handkeramik als zusätzliches Hilfsmittel bei der Datierung komplexer Bodenfunde genutzt werden (Abb. 29).

Anhand des Fundmaterials lassen sich Schlüsse über das Wirtschaftsleben der Burgbergbewohner ziehen. Wie die Analyse des Knochenmaterials (Taf. 1—4) zeigt, sind Haustierknochen (80,1%) bedeutend häufiger als Wildknochen. Im Vergleich mit anderen erforschten lettgallischen Burgbergen hat Olinķalns weniger Schweineknochen (29%), jedoch ist die Zahl der Pferdeknochen größer. Die meisten Wildknochen stammen von Fleischtieren — Elchen, Rehen und Hirschen. Unter der Pelztieren steht an erster Stelle der Biber, an zweiter und dritter Hasen und Marder.

Was das Handwerk anbetrifft, so ist im Fundstoff vor allem die Eisengewinnung vertreten. Von ihrer Entwicklung zeugen zahlreiche Schlackenreste (5397 Stück), darunter auch Düsenschlacke, sowie die Reste eines Verhüttungssofens. Es gab auf dem Burgberg mindestens zwei Eisengewinnungs- und Eisenbearbeitungsstätten, die zu verschiedener Zeit in Betrieb waren. Zahlreiche Funde von Tiegelscherben (131 Stück) lassen vermuten, daß am selben Ort, wo aus Sumpferz Eisen gewonnen wurde, auch die Bearbeitung von Bronze (Taf. IV, XIII) stattfand. Es wurden zumindest zwei Werkstätten für Bronzebearbeitung festgestellt, in denen man eine Gußform aus Lehm, Bronzeblech- und Bronzedrahtschnittel sowie Barren fand.

Vierundfünfzig im Burgberg aufgedeckte Erzeugnisse aus Buntmetall wurden auf ihre Zusammensetzung hin untersucht (Taf. 5). Wie die Analyse ergab, waren die meisten Gegenstände aus einer Legierung hergestellt, unter deren Komponenten Kupfer und Zink den Hauptteil bilden. Solche Legierungen sind im 1. und zu Beginn des 2. Jahrtausends u. Z. für das Ostbaltikum charakteristisch.

Durch die günstige geographische Lage des Burgberges Olinķalns am Schnittpunkt der größten Wasserstraße Lettlands, der Daugava, mit einem wichtigen Landverkehrsweg wurde die Entwicklung der kulturellen und Handelsbeziehungen zu anderen Ländern gefördert. Die Beziehungen zum Westen, auf die drei im Burgberg gefundene abendländische Münzen aus dem 11. Jh. (Taf. XIV: 1—3) hinweisen, hatten im allgemeinen einen episodischen Charakter. Bedeutend vielseitiger und intensiver waren in sämtlichen Existenzperioden des Burgberges die Beziehungen zum Osten. Davon zeugen zahlreiche importierte Fundstücke (Taf. IX, X) — 6 Spinnwirtel aus rosafarbenem Schiefer, zwei Fingerringe vom Radimiči-Typus, zwei Schläfenringe desselben Typs sowie 14 Glasperlen nahöstlichen und russischen Ursprungs. Aus Rußland importiert sind auch einige Gürtelschnallen und -beschläge (Taf. V: 12—14, 21). Die Kontakte zu den altrussischen Ländern können als ein ständig wirkender Faktor angesehen werden, der das gesamte Wirtschaftsleben der Burgbergbewohner merklich beeinflusste (gleiche Zusammensetzung der Viehherden, Ähnlichkeit der handwerklichen Verfahrenstechnik, der Form und Verzierungsweise der Keramik u. dgl.).

Aufgrund der Ergebnisse der Fundstoffanalyse darf Olinķalns als eine befestigte frühstädtische Siedlung angesehen werden, deren Bewohner sich mehr mit Handwerk und Handel als mit Ackerbau beschäftigten. Die Lage des Burgberges, die Größe seines Plateaus und das Ausgrabungsmaterial läßt vermuten, daß Olinķalns mit der in schriftlichen Quellen des 13. Jh. erwähnten lettgallischen Burg *Alene* (*castrum Alene* — Abb. 32) identisch ist, auf deren ausgedehnte Besitzungen (*terris et districtibus Zeloniae et Olinae*)

noch in Dokumenten der zweiten Hälfte des 14. Jh. hingewiesen wird.

Es wurden auch Probegrabungen auf dem neuentdeckten, 1,5 km westlich von Olinķalns gelegenen Burgberg *Mežmalas* (Abb. 33) unternommen. Sein etwa 5000 m² umfassendes Plateau war durch einen 0,5 m hohen und 105 m langen Steinwall sowie einen 2 m breiten Graben geschützt. Der ursprüngliche Boden unter der 0,3 m starken Kulturschicht ist aus Dolomit. Die Funde (Taf. XV) — Lehmteigelfragmente (21 Stück), Eisenschlacken (155 Stück) und Abfälle der Bronzebearbeitung zeugen von einer ausgesprochen handwerklichen Betätigung der Bewohner. Den Bodentalertüchern (49 Gegenstände) nach zu urteilen, ist der Burgberg in das 7. bis 10. Jh. zu datieren und gehörte den alten Lettgallen. Von insgesamt 556 Scherben handgeformter Tongefäße (Abb. 34) weisen 70 Prozent eine raue, 27 Prozent eine glatte und 3 Prozent eine polierte Oberfläche auf. Die Untersuchung des Knochenmaterials (Taf. 6) und der Bronzegegenstände (Taf. 7) ergab in bezug auf das Wirtschaftsleben der Burgbergbewohner das gleiche Bild wie im Falle des bedeutend gründlicher erforschten Burgberges Olinķalns.

Der Burgberg *Lokstene* lag auf einem 10 m hohen Dolomitfelsen an der Mündung des Fließchens Lokstene in die Daugava. Er hatte ein 3100 m² großes dreieckförmiges Plateau, das im Nordosten durch einen Wall und einen Graben befestigt war. Die Grabungen, von denen etwa zwei Drittel des Plateaus erfaßt wurden, offenbarten deutlich das Vorhandensein von zwei Horizonten, deren einer mit der Besiedlung während der Eisenzeit und der andere mit einer mittelalterlichen steinernen Burg zusammenhängt.

Die Bodentalertümer aus der Eisenzeit lagen in einer 5 bis 20 cm starken Kulturschicht (Abb. 35), nach der zu urteilen die an das Fließchen Lokstene grenzende Talschlucht am intensivsten besiedelt war, da hier sämtliche in Lokstene aufgedeckten Bautenreste konzentriert sind. Es handelt sich hierbei um 8 viereckige Blockbauten, die mit Herden (Abb. 38, 40) und Öfen (Abb. 37, 39) beheizt wurden. Mehrere Bauten, die Wirtschaftszwecken dienten (z. B. die Werkstatt eines Schmieds bzw. Juweliers), hatten keine Beheizungseinrichtung. Als Befestigungsbau der Eisenzeit darf ein Steinwall (Abb. 41) angesehen werden, dessen Ausmaße (5—7 m Breite und mehr als 1 m Höhe) an die ältesten Befestigungen des Burgberges Olinķalns erinnern. 54 in einem Bodenfund aufgedeckte Tiegelscherben (Taf. XXVI) nebst halbzeitigem Bronzezierat (Taf. XXXVI: 1, 2, 19) zeugen von der handwerklichen Tätigkeit eines Bronzegeießers. Unter den Funden dieser Periode sind besonders Sichel, Äxte, Reibsteine, tönerner Spinnwirtel, Ahlen und Nadeln sowie zahlreiche Scherben von handgeformten Gefäßen (Abb. 65) zu erwähnen, die eine glatte (44%), raue (53%), polierte (2,9%) oder mit Nägeleindrücken verzierte (0,1%) Oberfläche aufweisen. Die ältesten, noch vor Beginn unserer Zeitrechnung zu datierenden Bodentalertümer von Lokstene sind eine Pfeilspitze aus Feuerstein, Steinäxte und ein steinerner Meißel (Abb. 42, Taf. XVI).

Eine ständige Einwohnerschaft ist auf dem Burgberg Lokstene seit dem 3.—4. Jh. festzustellen. Im 5.—6. Jh. wird die Besiedlung intensiver und dauert bis zur Mitte des 11. Jh. Ursprünglich bildeten die Bewohner von Lokstene eine Sippongemeinschaft, innerhalb derer sich in der zweiten Hälfte des 1. Jahrtausends eine begüterte Gruppe bildete.

Die Bodentalertümer von Lokstene bestätigen mit Gewißheit die Zugehörigkeit dieses Geschichtsdenkmals zum baltischen Kulturkreis. Zur Mehrzahl der Funde gibt es Entsprechungen im archäologischen Material aus dem lettgallisch-selischen Kulturgebiet der älteren und mittleren Eisenzeit. Aufgrund der Keramik, der Befunde über den Charakter des Wirtschaftslebens, linguistischer Daten und des im nahegelegenen Gräberfeld von Priedaine gehobenen Fundstoffs darf angenommen werden, daß Lokstene in der Eisenzeit von Selen bewohnt war.

Im Mittelalter wurden die Befestigungen von Lokstene radikal umgebaut, und zwar umgab man das Burggelände von drei Seiten mit einer Steinmauer (Abb. 43, 45), in deren Nordseite sich der Eingang (Abb. 46) befand, und einem Schutzgraben. Die stratigraphischen Verhältnisse (Abb. 36, 47, 48) und der Charakter der Bodentalertümer weisen auf eine verschiedene chronologische Zugehörigkeit der aufgedeckten Bautenreste hin (Taf. 8). Der ersten Siedlungsphase gehören 10 Gebäude an (Abb. 44); ihre Orientierung entspricht derjenigen der nordwestlichen Mauerseite. Aufgrund der Bebauungsdichte zu Beginn des 14. Jh. darf angenommen werden, daß auf dem gesamten Burggelände gleichzeitig nicht mehr als 12 Gebäude bewohnt waren. Im letzten Viertel des 14. Jh. begann eine intensivere Bebauung der Westecke des Burggeländes, die sich in größerer Entfernung von der Steinmauer befand. 14 der untersuchten Bauten gehören der zweiten Siedlungsphase an und werden in das Ende des 14. und den Beginn des 15. Jh. datiert (Abb. 57).

Die Bauten beider Siedlungsphasen weisen gemeinsame Charakterzüge auf. Die erste Häuserreihe ist mehrere Meter von der Mauer entfernt: eine zweite Reihe wurde nur am südwestlichen Rande des Burggeländes festgestellt. Die Gebäude waren in Blockbauweise aufgeführt (Abb. 52, 55) und hatten eine Bodenfläche von 12 bis 31 m². Die Diele bestand aus Schalholz von etwa 15 cm Durchmesser; sie lag auf Auflegebalken, deren Durchmesser etwa 25 cm betrug. Der Zwischenraum zwischen der Diele und dem Erdboden war mit Laub, Birkenrinde und dergleichen ausgefüllt. In fast allen Bauten wurden Ofenreste (Abb. 49—52, 54—56) gefunden. Zu den Bauten und Öfen der Burg Lokstene im 14.—15. Jh. gibt es Entsprechungen in den Burgbergen Lettlands aus dem 10. bis 13. Jh. Nachdem die Burg zerstört worden war, wurde an der Stelle, wo sich ehemals der Schutzgraben befand, ein Kalkofen (Abb. 58, 59) errichtet.

Im Wirtschaftsleben der Burgbewohner von Lokstene spielte der Ackerbau eine wichtige Rolle, der im Vergleich mit der Eisenzeit eine qualitativ höhere Stufe erreichte. Den Getreidefunden (Gerste, Weizen und Erbsen) sowie dem festgestellten Unkraut nach zu urteilen, herrschte das Dreifeldersystem vor. An die Stelle der in der vorhergehenden Periode benutzten Sichel (Abb. 60) trat als Erntewerkzeug die Sense; sie ist im Fundmaterial durch 6 Fragmente vertreten, die zweierlei Typen angehören (Taf. XVIII: 5, 6; XIX: 15). Schmale Sensen mit gebogener Klinge benutzte man zum Abmähen von Gras, während Sensen mit breitem Blatt bei der Getreideernte angewandt wurden. Das Korn zerrieb man während der Eisenzeit mit Reibsteinen und im Mittelalter mit Mahlsteinen (Abb. 61). Die letzteren wurden, wie gefundene Halbfabrikate bestätigen, an Ort und Stelle hergestellt.

Die Analyse des Knochenmaterials zeigt, daß bereits in der Eisenzeit (5.—11. Jh.) in Lokstene die Zahl der Haustierknochen (76,5%) diejenige der Jagdwildknochen übertrifft. Während des Mittelalters erhöhte sich der Anteil der Haustierknochen noch mehr — bis auf 93,1% (Taf. 9, 10). Hierbei blieb das zahlenmäßige Verhältnis der Haustierarten zueinander (Schweine, Kleinvieh, Rinder und Pferde) im großen und ganzen unverändert. Beim Jagdwild überwogen im 5. bis 11. Jh. die Pelztiere — Biber, Marder und Hasen; im Mittelalter erhöhte sich der Anteil des Fleischwildes (Elch, Hirsch, Reh, Wildschwein). Der Fischfang hatte als zusätzliche Ernährungsquelle eine untergeordnete Bedeutung. In der mittelalterlichen Kulturschicht findet man außer Angelhaken auch Harpunen (Taf. XVIII: 8, 9). Es wurden hauptsächlich große Fische (Lachse, Welse) gefangen.

Im Vergleich mit der Eisenzeit vergrößerte sich im Mittelalter die Zahl und das Sortiment der Eisenerzeugnisse. Das Eisen wurde ebenso wie früher in Verhüttungsöfen aus örtlichem Sumpferz gewonnen. Am zahlreichsten sind unter den Eisenfunden Nägel (133 Stück), Messer (122 Stück, Taf. XXII) und Ahlen (57 Stück, Taf. XXI, XXII). Das ebenfalls reich vertretene Schmuckwerk — Hufeisenfibeln, Ringe, Anhänger, Beschläge u. a. (Taf. XXXV—XXXIX) — ist aus Buntmetall hergestellt. Wie die chemische Analyse des Bronzeschmucks zeigt (Taf. 11), wurden in Lokstene bereits seit dem 1. Jahrtausend u. Z. etwa zwei Drittel der Buntmetallerzeugnisse aus Zinkbronze gefertigt.

Als weiterer wichtiger Handwerkszweig ist besonders die Töpferei zu erwähnen (es wurden etwa 12 000 Keramikscherven gefunden), deren Erzeugnisse teils von Hand geformt (56%), teils auf der Töpferscheibe (44%) hergestellt sind. Etwa 12 Prozent der Keramikfunde stammen aus der jüngeren Eisenzeit (Abb. 66), die übrigen aus dem 12. bis 15. Jh. Als Importware ist die Steinzeugkeramik zu erwähnen (Abb. 67: 3—5; Abb. 68: 1, 2).

In der Kleinviehhaltung überwog die Fleischwollschafzucht. Die Wolle wurde mit Scheren (Taf. XXI: 28, 30) geschoren und auf der Spindel gesponnen. Die Spinnwirtel wurden, wie die Analyse der gefundenen Exemplare zeigt, aus verschiedenem Material gefertigt (Taf. XXVII, XXVIII). Zum Aufwickeln der Fäden benutzte man auch sogenannte «rücepi» (Taf. XXIX: 27—32), die sonst als Spielzeug (eine Art Kinderklapper) Verwendung fanden. Zum Zuschneiden von Gewebe dienten Feder- oder Scharnierscheren (Taf. XXI: 29), und genäht wurde mit knöchernen oder Metallnadeln (Taf. XXIX: 1, 11—16; XXX: 7—12; XXXV: 12, 13).

Zur Holzbearbeitung benutzte man außer den bereits erwähnten Äxten und Messern auch Schabeisen (17 Exemplare), die aus Eisenplatten mit abgerundeten durchlöchernten Enden hergestellt wurden (Taf. XVIII: 1, 2; XXIII: 18—20; 23—25). Aus dem Mittelalter stammen eine fragmentarische feinzahnige Säge (Taf. XVIII: 11), ein trogartig geformter Bohrer (Taf. XXIII: 16) und ein Hohlmeißel (Taf. XVIII: 7). Die im Bauhandwerk angewandte Katze (Taf. XXIV: 21) unterscheidet sich durch ihre Form und die lange Angel von den in Lettland in der vorhergehenden Periode benutzten Ge-

räten dieser Art. Während im allgemeinen, wie bekannt, das mittelalterliche Handwerk in Lettland mehr spezialisiert als die frühere Heimarbeit und vorwiegend in den Städten konzentriert war, wo deutsche Zunfthandwerker eine führende Rolle spielten, wurde das Handwerk auf dem Lande zu einem großen Teil von einheimischen Handwerkern ausgeübt.

In Lokstene wurden insgesamt 30 Münzen (Taf. 12) gefunden, die zwei verschiedenen Perioden — dem 14.—15. Jh. (Taf. XLII) und dem 17.—19. Jh. — angehören. Am ältesten sind die in der ersten Hälfte des 14. Jh. geprägten Hohlpfennige norddeutscher Städte (Hamburg, Stralsund).

Münzen aus dem Ende des 12. und dem 13. Jh., die in Siedlungen und Gräberfeldern dieser Periode in anderen Gebieten Lettlands sehr häufig sind, wurden in Lokstene nicht gefunden. Wenn man zudem berücksichtigt, daß seit der Mitte des 13. Jh. Münzen auch in Livland selbst geprägt wurden, liegt kein Grund vor, die Entstehung der mittelalterlichen Burg früher als in die erste Hälfte des 14. Jh. zu datieren. Die meisten der im Burggelände gefundenen Münzen (20 Exemplare) gehören in die zweite Hälfte des 14. und in den Beginn des 15. Jh. (Schillinge, Pfennige u. a.).

Von wesentlicher Bedeutung ist der Fund eines im Durchmesser 2,7 cm großen und 144,5 g schweren Bleigewichts (Abb. 71), da er Aufschluß über das Geld- und Gewichtssystem gibt. Die Annahme liegt nahe, daß solche Gewichte dazu dienten, das Minimalgewicht einer Gewichtmark (1 Mark = 144 Schillinge) zu prüfen, da sich seit den 90er Jahren des 14. Jh. die Tendenz bemerkbar machte, das Gewicht eines Schillings bis auf weniger als ein Gramm herabzusetzen.

Die mittelalterliche Burg Lokstene mit ihren von einer Steinmauer umgebenen Wohn- und Wirtschaftsbauten bestand nur etwa ein Jahrhundert lang, doch ist diese verhältnismäßig kurze Periode im archäologischen Material ziemlich reich vertreten. Am häufigsten sind unter den Funden dieses Zeitabschnitts Gegenstände (Taf. XVI—XXV), die für die wirtschaftliche Tätigkeit der Burgbewohner kennzeichnend sind (Sensen, Sichel, Schabeisen, Ahlen, Schleifsteine, Spinnwirtel, Angelhaken, Mahlsteine u. dgl.). Von der militärischen Bedeutung der Burg zeugen ausgegrabene Waffen, Reiterzubehör und Pferdegeschirr (Taf. XXXI—XXXIII). Bei dem im Burggelände aufgedeckten Zierat (Taf. XXXV—XXXIX) überwiegen Formen, die auch in den Friedhofsbegräbnissen dieser Periode häufig anzutreffen sind. Dagegen ist das Sortiment an reichem Zierat auf wenige Arten, und zwar auf steingeschmückte Fingerringe sowie Gürtel- und Stirnbindenbeschläge beschränkt. Dem Fundmaterial nach zu urteilen, beschäftigten sich die Burgbewohner hauptsächlich mit Landwirtschaft und einigen für die Naturalwirtschaft charakteristischen Handwerkszweigen. Zu der Zeit, als die Burg Lokstene bewohnt war, begannen in Livland bereits Adelsgüter zu entstehen. Es ist möglich, daß die Burg einem unbedeutenden erzbischöflichen Vasallen gehörte, der sie als Lohn für seine Dienste bei der Verteidigung des Erzbistums Riga erhalten hatte. Dieser Lehnsman befahl die in Lokstene stationierte kleine Garnison, deren Aufgabe es war, die Burg mitsamt ihrer Umgebung zu verteidigen. Dem Burgherren und seinen Gefolgsleuten gehörten offenbar die bei den Ausgrabungen gefundenen Waffen und wertvolleren Schmucksachen.

Die Frage nach der ethnischen Zugehörigkeit der Burgbewohner von Lokstene kann nur mit Berücksichtigung des gesamten Fundstoffkomplexes beantwortet werden. Auf dem Burggelände wurden ausschließlich mit Lehmöfen beheizte Blockbauten festgestellt, wie sie für die Burgberge der einheimischen Bevölkerung in der jüngeren Eisenzeit charakteristisch sind. Das Arbeits- und Hausgerät bewahrt und entwickelt unter den Bedingungen des Mittelalters ebenfalls die für die einheimische Bevölkerung in der vorhergehenden Periode charakteristischen Formen. Dasselbe gilt auch fürs Wirtschaftsleben — im Ackerbau ebenso wie in der Viehzucht und im Handwerk leben die herkömmlichen Wirtschaftsformen weiter. Die Schmucksachen (Armringe, Fibeln, Anhänger, Kettchen, Fingerringe) gleichen weitgehend denjenigen, die in den einheimischen Friedhöfen des 13.—14. Jh. angetroffen werden. Beim Vergleich des in Lokstene gefundenen Zierats mit demjenigen der Grabbeigaben aus den nahegelegenen Friedhöfen von Kalnapeļņi und Vinakalns fällt auf, daß die im Burggelände gefundenen Gegenstände mehr Ähnlichkeit mit den Gräberfunden aus dem 2 km entfernten Kalnapeļņi haben als mit den Beigaben des nur 1 km entfernten Friedhofs Vinakalns. Man kann daraus schließen, daß in Kalnapeļņi Burgbewohner von Lokstene beigesetzt wurden. Dieser Friedhof wurde vom 13.—14. bis zum 18. Jh. benutzt. Es wurde festgestellt, daß hier einst, ebenso wie in Koknese, runde steinerne Kreuze standen, wie sie für Bestattungen von Angehörigen der oberen Bevölkerungsschicht charakteristisch sind. Im Gegensatz dazu befand sich in Vinakalns vom Ende des 13. bis zum 17. Jh.

ein Friedhof für das gemeine Volk — die lettischen Leibeigenen. Am charakteristischsten für die materielle und geistige Kultur der einheimischen Bevölkerung ist der Fundstoff aus der ersten Periode des Bestehens der steinernen Burg; aus dieser Zeit stammt der größte Teil der Arbeitsgeräte und Schmucksachen. Man kann daraus schließen, daß im 14. Jh. die Burgbewohner von Lokstene vorwiegend einheimischer Herkunft waren.

Andererseits sind im Fundmaterial von Lokstene gewisse neue Elemente festzustellen, die bei der einheimischen Bevölkerung in der vorhergehenden Periode unbekannt bzw. nicht gebräuchlich waren. Ein neuartiges Element im Befestigungssystem der Burg ist beispielsweise die steinerne Schutzmauer. Von bedeutenden Veränderungen in der Kriegstechnik zeugt auch die Anwendung abendländischer Waffen (Pfeile, Lanzen) sowie von Pferdegeschirr und Reiterzubehör (Sporen, Hufeisen, Steigbügel). Manche schon früher bekannte Gegenstände (Gleitschutzdorne, Scharnierscheren, Spinnwirtel, Knöpfe, Glasperlen u. a.) kommen in dieser Siedlungsphase viel häufiger vor als früher, oft unterscheiden sie sich von den früheren dadurch, daß sie aus einem anderen Material hergestellt sind oder eine wesentlich veränderte Form haben. Manche Fingerlinge, Fibeln, Beschläge, Schreibgriffel (Stili; Abb. 63) und Steinzeuggefäße weisen westeuropäische Züge auf; vermutlich gehörten sie den in der Burg ansässigen Deutschen.

Die Burg Lokstene (Lokesten) wird in schriftlichen Quellen erstmalig im Jahre 1354 erwähnt. Vermutlich wurde sie in der ersten Hälfte des 14. Jh. erbaut, als infolge der Verschärfung innerer und äußerer Konflikte die Errichtung neuer Befestigungen notwendig wurde. Wie aus einer Aktennotiz des päpstlichen Legaten Franciscus de Moliano aus dem Jahre 1312 hervorgeht, verlangten eingeborene Vasallen des Erzbischofs, er möge ihnen an der Aiviekste, wo sich wichtige Verkehrsstraßen kreuzten, eine Burg bauen. Hypothetisch darf angenommen werden, daß es Vasallen aus der Umgebung von Lokstene waren und die Burg auf ihr Betreiben hin erbaut wurde. Die Möglichkeit, daß sie in der ersten Zeit ihres Bestehens der Sitz von Lehnsleuten einheimischer Abstammung war, wird weder durch schriftliche Quellen noch durch archäologisches Material ausgeschlossen.

Durch den Feldzug der Litauer im Jahre 1375 erlitt die Burg starke Zerstörungen, jedoch wurde sie bald wiederhergestellt (zweite Bauphase). Wie aus einem Dokument des Jahres 1416 hervorgeht, spielte sie als befestigter militärischer Stützpunkt auch im ersten Viertel des 15. Jh. eine wichtige Rolle.

In dem 0,5 km von Lokstene entfernten Gräberfeld *Priedaine* (Abb. 73) wurde ein Kollektivgrabhügel von etwa 8–9 m Durchmesser (Abb. 74) eingehend untersucht und drei gestörte, von peripherischen Steinkreisen umgebene Bestattungen aufgedeckt. Den Grabbeigaben nach zu urteilen, konnte der Hügel etwa 6 bis 10 Bestattungen aus dem 3.–6. Jh. enthalten haben; vermutlich waren alle Bestatteten Angehörige derselben Familie. Da auf dem Gräberfeld noch drei weitere Grabhügel festgestellt wurden, liegt die Annahme nahe, daß hier in der Früheisenzeit eine aus vier Kleinfamilien bestehende Sippe lebte.

Die Frage nach der ethnischen Zugehörigkeit dieser am rechten Daugavaufer anzutreffenden Kollektivgrabhügel mit peripherischen Steinkreisen wird zwar noch diskutiert, doch kann mit großer Wahrscheinlichkeit angenommen werden, daß es sich um selische Bestattungen handelt. Für diese Annahme spricht ihre Ähnlichkeit mit den Grabhügeln von Augšzeme (Boķi bei Ābeļi), wo man die Entwicklung der Bestattungssitten der Selen vom 3. bis zum 12. Jh. Schritt für Schritt verfolgen kann. Wie die Analyse der Grabfunde von *Priedaine* zeigt (Taf. XLIII), gibt es zu sämtlichen Beigabentypen Entsprechungen in den Hügelgräbern von Augšzeme sowie in den Bodendenkmälern Südostlettlands und Litauens. Schriftlichen Quellen zufolge gab es an beiden Ufern der Daugava noch zu Beginn des Mittelalters selische Siedlungen, eine Tatsache, die auch durch Beobachtungen an anderen Gräberfeldern sowie durch linguistische Daten bestätigt wird.

Im Gräberfeld *Priedaine* wurden auch drei Bestattungen aus dem 7.–8. Jh. aufgedeckt; sie befanden sich unmittelbar neben dem erwähnten Kollektivgrabhügel und waren von W nach O bzw. von NW nach SO orientiert. Die Analyse der Grabbeigaben (Taf. XLIX: 1–17, 22) offenbart Analogien zu lettgallisch-selischen Altertümern und zu den Bodenfunden von Lokstene. Die Annahme, daß das Gräberfeld selischen Ursprungs ist, wird durch die weitere Entwicklung der herkömmlichen Bestattungssitten bestätigt, die nur Spuren lettgallischen Einflusses aufweisen.

Das Gräberfeld *Radzes* liegt im Stadtgebiet von Plavinas an der Daugava, wo eine Siedlung der Eisenzeit aufgedeckt wurde (Abb. 75). Das Gräberfeld war bereits in der vorsowjetischen Periode bekannt; damals wurden 13 und bei den Ausgrabungen von 1964 19 Bestattungen offengelegt. Fast alle Gräber waren mit einer

Steinlage (Abb. 76) bedeckt. Es handelt sich fast ausschließlich um Flachgräber (Abb. 77); äußere Grabzeichen fehlen. Die Verstorbenen waren in Festkleidung verhältnismäßig dicht beieinander (1–4 m voneinander entfernt) in einer Tiefe von 50–70 cm beigelegt. Bei den Männergräbern ist, von geringen Abweichungen abgesehen, das Kopfende nach Osten, bei den Frauengräbern nach Westen orientiert. Ein Vergleich der Bestattungsweise im Gräberfeld *Radzes* mit den Begräbnissitten derselben Periode in den Nachbargebieten offenbart Analogien zu den lettgallischen Flachgräbern mit Körperbestattung aus dem 7.–12. Jh. Hierbei ist jedoch zu berücksichtigen, daß bei den Selen die Bestattungsweise ähnlich ist. Die Sachkultur der Lettgallen steht derjenigen der Selen so nahe, daß das Grabinventar beider Volksstämme mehr Entsprechungen als Unterschiede aufweist. Mehr für die Lettgallen charakteristisch sind Beschläge an den Messerscheiden, aus geriefelten Bronzeblechröhrchen gefertigte Stirnbinden, Hufeisenfibeln mit tordiertem Bügel und umgeschlagenen Enden, Halsringe mit abgeflachten oder sattelförmigen Enden und Haken, geflochtene Kettchen, Kämme, Anhänger u. dgl. Am charakteristischsten für die Selen, obwohl auch bei anderen ethnischen Einheiten anzutreffen, sind Hufeisenfibeln mit Mohnkopfen, gewisse Arten von Riemenverteilern, Speerspitzen mit doppeltem Widerhaken. Durch den kulturellen Einfluß der Selen ist auch die Tatsache zu erklären, daß in den weiblichen Bestattungen des Gräberfeldes *Radzes* die für die lettgallische Frauentracht charakteristischen Schultertücher (*villaines*) fehlen.

Aufgrund all dieser Tatsachen kann man die Schlußfolgerung ziehen, daß die Bestattungen im Gräberfeld *Radzes* seit dem 8.–9. Jh. lettgallischen Ursprungs sind, wobei jedoch ein gewisser Einfluß der selischen Kultur unverkennbar ist. Grabfunde anderer ethnischer Herkunft bzw. nach fremden Mustern gefertigte Gegenstände, die in *Radzes* aufgedeckt wurden (Glasperlen, Dolchscheiden- und Gürtelbeschläge, Kettchenträger, Fingerringe, Anhänger), zeugen von kulturellen und Handelsbeziehungen zu anderen Völkern.

Zu der Zeit, aus der diese Begräbnisse stammen, waren die nächstgelegenen unbefestigten Siedlungen einige Kilometer von *Radzes* entfernt; was die befestigten Siedlungen der Eisenzeit betrifft, so betrug die Entfernung vom Gräberfeld bis zum Burgberg *Lokstene* 4 km und bis zum Burgberg *Oļņkalns* 6 km. *Radzes* ist in dieser Gegend das einzige Gräberfeld, das zu der Zeit, als der Burgberg *Oļņkalns* bewohnt war, als Begräbnisplatz diente. Die Nähe des Gräberfeldes zum Burgberg und seine Lage innerhalb des Burggebiets läßt es durchaus glaubwürdig erscheinen, daß *Radzes* als Bestattungsort der Bewohner dieses Burggebiets benutzt wurde.

Für eine wissenschaftliche Analyse der Grabfunde von *Radzes* kommen aufgrund ihres Erhaltungszustandes und des vorhandenen Forschungsmaterials 29 Bestattungen, darunter 20 Männer- und 9 Frauenbegräbnisse in Frage. Sie lassen sich in drei Gruppen einteilen.

Zur ersten Gruppe gehören zwei Männerbegräbnisse aus dem 10.–11. Jh. (Taf. XLVII, LIV), in denen eiserne Kampfmesser, Messer, reich mit Bronze verzierte Messerscheiden, Männerröcke sowie mit Bronzeringelchen und Bronzespiralen verzierte Kopfbedeckungen gefunden wurden. Zum Inventar dieser Gräber gehören ferner eine Axt, 1 oder 2 Lanzen spitzen sowie mancherlei Zierat — ein Kriegerarmring, 1 oder 2 gewöhnliche Armringe, 1 oder 2 Hufeisenfibeln, 3 oder 4 Fingerringe. Dem Charakter der Beigaben nach zu urteilen, gehörten die Bestatteten der sozialen Gruppe der Ältesten (*seniores, dy oldisten*) an; es kann sich bei ihnen um die Ältesten von Dorfsiedlungen oder auch um Landesälteste des betreffenden Gebiets (*seniores terrae*) handeln, die in Heinrichs Livländischer Chronik neben anderen Gebieten größerer Territorien erwähnt werden. Unter den Frauenbestattungen können zu dieser Gruppe die Gräber Nr. 2 (11. Jh.) und Nr. 12 (12. Jh.) gerechnet werden, die sich durch besonders reiche Beigaben (Taf. XLVI) auszeichnen.

Eine Mittelstellung zwischen der ersten und der zweiten Gruppe nehmen zwei Bestattungen ein, die aufgrund der gefundenen Armumwicklungen in die erste Gruppe eingereiht werden könnten, jedoch gewisse Besonderheiten aufweisen. Während in anderen lettgallischen Gräberfeldern zum Inventar von Bestattungen hochgestellter Personen neben den Armumwicklungen auch Waffen und Schmuck, insbesondere der Kriegerarmring, sowie Münzen und Gewichte gehören, fehlen in diesen beiden Gräbern die Waffen und im Grab Nr. 8 (Taf. XLV) auch der meist zusammen mit der Armumwicklung auftretende Kriegerarmring; statt dessen wurde ein Feuersisen gefunden, das sonst in Bestattungen selten vorkommt. Da die Armumwicklung zweifellos das Attribut einer sozial hochstehenden Persönlichkeit ist, andererseits aber die übrigen Beigaben die Zugehörigkeit des Bestatteten zum Ältestenrang oder

zu demjenigen eines hochgestellten Kriegers unwahrscheinlich machen, so dürfte es sich in diesem Falle am ehesten um eine Person handeln, die die Funktionen eines Priesters oder vielleicht eines Richters ausübte.

Zur zweiten Gruppe gehören 5 Männerbegräbnisse aus dem 10. Jh. und dem Beginn des 11. Jh. (Nr. 6, 16, 18, 20, 27), deren Beigaben (Taf. XLVIII, LIII) aus einem Kriegerarmring, einer Axt, einer Lanze, einem dolchartigen Messer, Kleiderzierat und einer Kopfbedeckung bestehen. An Schmucksachen befanden sich in jedem dieser Gräber 1—2 Hufeisenfibeln, mehrere Fingerringe, Armringe und in manchen Fällen ein Gürtel. Nach dem ausgesprochen kriegerischen Charakter des Inventars, insbesondere dem Kriegerarmring zu urteilen, waren die Bestatteten Mitglieder einer militärischen Gefolgschaft; vielleicht gehörten sie ihrer sozialen Stellung nach zu den in schriftlichen Quellen öfters erwähnten „Vornehmen“ (*meliore, nobile, dy besten*). Zur selben Gruppe sind auch 5 Frauenbegräbnisse (Nr. 1, 5, 19, 22, 25) zu rechnen, die ebenfalls verhältnismäßig reich mit Beigaben (Taf. XLIX, LI) versehen sind.

Die Bestattungen der dritten Gruppe haben ein ärmeres Inventar. In 7 Männerbegräbnissen bestanden die Beigaben (Taf. L, LII) größtenteils aus einer Axt, einem Messer, in einigen Fällen aus einer Lanzenspitze oder einem Kampfmesser sowie Schmucksachen — einer Hufeisenfibel, einem oder gar mehreren Armringen, seltener auch einem Fingerring. Aufgrund des Inventars kann angenommen werden, daß in diesen Gräbern, die in das 9. bis 12. Jh. gehören, freie Bauern und Handwerker, also Mitglieder einer territorialen Gemeinde bzw. Einwohner einer Dorfsiedlung beigesetzt waren. In den drei Frauenbestattungen dieser Gruppe sind die Beigaben ebenfalls bedeutend ärmer als in den anderen Frauenbegräbnissen; es fehlt die Stirnbinde, zum Teil auch der Halsring, und nur einige Hufeisenfibeln, Armringe und ein Fingerring sind vorhanden.

Von alters her wurde die wirtschaftliche Entwicklung des in Frage stehenden Territoriums durch seine günstige geographische Lage bedingt. Die Steinzeit ist im archäologischen Material nur durch zufällige Einzelfunde vertreten. In der Bronzezeit sind hier die Strichkeramik und baltische Hydronyme verbreitet. Die Form der Steinäxte und einzelne strichkeramische Scherbenfunde (Vinalkals bei Stukmaņi, Lokstene) können als Hinweis darauf betrachtet werden, daß die Urbewohner dieses Gebiets Angehörige baltischer Stämme waren. Es wäre jedoch verfehlt, anzunehmen, daß das Gebiet zwischen der Daugava und dem Niederlauf der Aiviekste schon damals eine besondere territoriale Einheit bildete. Die ausgesprochene Siedlungs- und Fundstoffkonzentration in der Umgebung von Koknese (Kokenhusen) und Sēlpils (Selburg) zeugt von der Vorrangstellung dieser Zentren. Die Umgebung der heutigen Stadt Pļaviņas war damals nicht mehr als ein Randgebiet des Territoriums um Sēlpils.

Im 3.—4. Jh. setzte, vom linken Daugavaufer kommend, ein Bevölkerungszustrom in die am rechten Ufer der Daugava gelegenen Gebiete ein. Um diese Zeit wird Lokstene zu einem ständig bewohnten Burgberg, und auch die ältesten Bestattungen des Gräberfeldes Priedaine werden in dieselbe Periode datiert. Offenbar hängen diese Siedlungsvorgänge mit der weiteren Entwicklung des Ackerbaus und der Viehzucht sowie mit den Anfängen der örtlichen Eisengewinnung zusammen. Um die Mitte des 1. Jahrtausends kann bereits von einem besonderen Burggebiet Lokstene die Rede sein, dessen Zentrum der Burgberg war. Im Schutz seines Steinwalls und der Holzpalisade lebte hier in der zweiten Hälfte des 1. Jahrtausends eine begüterte Bevölkerungsgruppe, die sich als besondere soziale Schicht unter den Gemeindemitgliedern hervorhob, obwohl der Burgberg und die Siedlung zunächst noch den allgemeinen Charakter einer Gemeindefeldsiedlung bewahrten. Vom beginnenden Übergang zur Klassengesellschaft zeugen auch die individuellen Bestattungen des Gräberfeldes Priedaine.

Im Wirtschaftsleben des Gebiets waren Ackerbau und Viehzucht vorherrschend, doch spielte, nach den in Lokstene aufgedeckten Eisen- und Bronzearbeitsstätten zu urteilen, auch das Handwerk eine wichtige Rolle. Wie das Ausgrabungsmaterial von Lokstene und Priedaine zeigt, waren die Bewohner dieses Gebiets um die Mitte des 1. Jahrtausends Träger der selischen Kultur. Etwas später, im 7.—8. Jh., ließen sich in dieser Gegend auch die den Selen nahe verwandten Lettgallen nieder. Aus dieser Zeit stammen mehrere archäologische Denkmäler — der Burgberg Mežmalas sowie die Gräberfelder Radzes, Cielavas und Kampāni. Gleichzeitig wächst auch in anderen nahegelegenen Gebieten am rechten Daugavaufer (Koknese, Vietalva, Odziēna, Asote) die Zahl der Bodendenkmäler und die Besiedlungsintensität. In der zweiten Hälfte des 1. Jahrtausends entstehen im Burggebiet von Lokstene noch eine Reihe anderer Zentren, nämlich Avotiņkals und Kalnieši bei Rīteri

(Grūtershof), der Burgberg und das Gräberfeld Mežmalas, die Gräberfelder Radzes, Cielavas und Kampāni im heutigen Stadtgebiet von Pļaviņas, der Burgberg Puduļi und Kampāni am Odzes-See sowie, am Ausgang der betreffenden Periode, der Burgberg Oļiņkals. Abgesehen von Lokstene und Priedaine, in denen die Merkmale der selischen Kultur überwiegen, waren die neuentstandenen Siedlungen und Gräberfelder bereits Zentren einer neuen ethnischen Gruppe — der Lettgallen.

Die wichtigen Veränderungen im Wirtschaftsleben und der sozialen Struktur, die seit dem 10. Jh. auf dem gesamten Territorium Lettlands stattfanden, beeinflussten auch das Leben der am Mittellauf der Daugava ansässigen Bevölkerung. Mit der Entwicklung frühfeudaler gesellschaftlicher Beziehungen konzentrierte sich das wirtschaftliche und politische Leben in den größeren Siedlungszentren. Eine Reihe von Gemeinde-Burgbergen der vorhergehenden Periode, z. B. der Burgberg Mežmalas, verlor in der zweiten Hälfte des 10. Jh. an Bedeutung. Seit dem Beginn des 11. Jh. ging im Zusammenhang mit der Bildung eines neuen bedeutenden Zentrums in Oļiņkals allmählich auch die Bedeutung des Burgberges Lokstene zurück. In den benachbarten Bezirken fand eine ähnliche Entwicklung statt. Die Burgberge der frühfeudalen Periode (10.—Anfang des 13. Jh.), darunter Oļiņkals, waren Zentren bedeutender Burggebiete. Oļiņkals entwickelte sich zu einem blühenden Handwerks- und Handelszentrum, das rege politische und wirtschaftliche Beziehungen zu allen benachbarten Territorien pflegte.

Neben dem Fundstoff von Oļiņkals ist auch das Material des Gräberfeldes Radzes von wesentlicher Bedeutung für die Klärung der sozialen Differenzierungsprozesse und der ethnischen Zugehörigkeit der Bevölkerung. In den wenigen reich mit Beigaben ausgestatteten Begräbnissen, die seit dem 10. Jh. in Erscheinung treten, können Vertretern einer kleinen Oberschicht von Bezirks- und Dorfältesten beigesetzt worden sein. Eine zahlreichere Gruppe bilden die Gräber von vornehmen Gefolgschaftsleuten (*nobiles*), während die nur mit einem bescheidenem Inventar versehene Mehrzahl der Bestattungen den einfachen Mitgliedern der Siedlungsgemeinde gehörte. Die im Gräberfeld zu beobachtenden Bestattungssitten und Beigaben lassen darauf schließen, daß die große Masse der Bewohner Lettgallen waren, wobei jedoch der selische Kultureinfluß nach wie vor eine merkliche Rolle spielte.

Die Invasion der deutschen Kreuzritter, die bereits im ersten Jahrzehnt des 13. Jh. in das Burggebiet von Oļiņkals eindringen, führte zu grundlegenden Schwerpunktverlagerungen im Verhältnis der wichtigsten politischen und wirtschaftlichen Zentren zueinander. Beim Kampf zwischen dem Bischof und dem Orden im 13. Jh. ging es unter anderem auch um die Herrschaft über dieses Gebiet, insbesondere um den Besitz der Burg Alene, und die strittige Lage dieses Territoriums ist unter anderem als Grund dafür anzusehen, daß von den Deutschen hier zunächst keine eigene Burg erbaut wurde. Der Landstrich zwischen der Daugava und Aiviekste gehörte zum Burggebiet Koknese, das ein Teil der erzbischöflichen Besitzungen war. Die Situation änderte sich im 14. Jh., als die Streitkräfte des litauischen Staates häufig Feldzüge in das von den Deutschen besetzte livländische Gebiet nördlich der Daugava unternahmen. Unter diesen Verhältnissen verlangten die führenden Vertreter der Oberschicht der einheimischen Bevölkerung nachdrücklich den Bau einer Burg an der Aiviekste, wo sich wichtige Verkehrswege kreuzten. Als geeignetster Ort für die Errichtung einer steinernen Burg wurde der verlassene Burgberg Lokstene ausersehen. Somit entstand hier im zweiten Viertel des 14. Jh. die Burg eines erzbischöflichen Vasallen, zu deren Aufgaben unter anderem die Abwehr der litauischen Angriffe gehörte. Vom Burgberg Oļiņkals unterscheidet sich das mittelalterliche Lokstene als Burggebietszentrum durch den vorwiegend landwirtschaftlichen Charakter des Fundmaterials.

Zusammenfassend kann aufgrund des vorliegenden archäologischen Materials und der schriftlichen Quellen gesagt werden, daß bei der Entstehung der Burg Lokstene der einheimischen Bevölkerung eine wichtige Rolle zukam, und man kann sogar annehmen, daß in der ersten Periode des Bestehens dieser Burg örtliche Vasallen, die mit den Deutschen zusammenarbeiteten, hier ihren Sitz hatten. Als im Jahre 1437 die Verleihung des Lehnsgutes Lokstene (Loxsten) stattfand, bestand die Burg anscheinend nicht mehr. In der Folge wurde das Gut im Zusammenhang damit, daß es in den Besitz einer anderen Adelsfamilie überging, in Stockmannshof (Stukmaņi) umbenannt. Ein Vergleich der Grenzen dieses Gutes, wie sie in den Daten der Hakenrevision von 1638 dargestellt sind, mit den Grenzen des Burggebiets Lokstene im 14.—15. Jh. zeigt ungefähre Übereinstimmung. Man kann daraus schließen, daß das Gut Lokstene — Stockmannshof sich auf dem Territorium befand, das einst die Burggebiete Oļiņkals und Lokstene bildete.

EVILDS MUGUREVICS

OLIŅKALNA

UN LOKSTENES PILSNOVADI

3.—15. gs. arheoloģiskie pieminekļi

№ 273

Redaktore A. Feldhūne

Māksl. redaktors G. Krutojs

Tehn. redaktore M. Andersone

Korektore L. Brahmane

Nodota salikšanai 1976. g. 30. septembrī. Parakstīta iespiešanai 1977. g. 16. maijā. Tipogr. papīrs Nr. 1, formāts 60×90/8. 24,00 fiz. iespied.; 24,00 uzsk. iespied.; 26,50 izdevn. l. Metiens 2500 eks. JT 07117. Maksā 2 rbl. 54 kap. Izdevniecība «Zinātnes Rīgā, Turģeneva ielā 19. Iespiesta Latvijas PSR Ministru Padomes Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu lietu komitejas Rīgas Paraugtipogrāfijā Vienības gatvē 11. Pasūt. Nr. 1196.

Arheoloģiskie pieminekļi 3.—15. gadsimta no Oļņkalnas un Lokstenes pilsnovadu teritorijā. Pirmā daļa ir veltīta Oļņkalnai, kurā ir apkopoti dati par 1976. g. izveiktajiem arheoloģiskajiem izrakumiem. Oļņkalna ir viena no senākajām dzīvojamajām vietām Latvijā. Tās teritorijā ir atrasti daudzi arheoloģiskie pieminekļi, kas liecina par cilvēka dzīvības nepārtrauktību šajā vietā jau no senatī. Oļņkalnas pilsnovads ir viens no senākajiem dzīvojamajiem novadiem Latvijā. Tās teritorijā ir atrasti daudzi arheoloģiskie pieminekļi, kas liecina par cilvēka dzīvības nepārtrauktību šajā vietā jau no senatī. Lokstene ir viena no senākajām dzīvojamajām vietām Latvijā. Tās teritorijā ir atrasti daudzi arheoloģiskie pieminekļi, kas liecina par cilvēka dzīvības nepārtrauktību šajā vietā jau no senatī. Lokstenes pilsnovads ir viens no senākajiem dzīvojamajiem novadiem Latvijā. Tās teritorijā ir atrasti daudzi arheoloģiskie pieminekļi, kas liecina par cilvēka dzīvības nepārtrauktību šajā vietā jau no senatī.

Arheoloģiskie pieminekļi 3.—15. gadsimta no Oļņkalnas un Lokstenes pilsnovadu teritorijā. Pirmā daļa ir veltīta Lokstenei, kurā ir apkopoti dati par 1976. g. izveiktajiem arheoloģiskajiem izrakumiem. Lokstene ir viena no senākajām dzīvojamajām vietām Latvijā. Tās teritorijā ir atrasti daudzi arheoloģiskie pieminekļi, kas liecina par cilvēka dzīvības nepārtrauktību šajā vietā jau no senatī. Lokstenes pilsnovads ir viens no senākajiem dzīvojamajiem novadiem Latvijā. Tās teritorijā ir atrasti daudzi arheoloģiskie pieminekļi, kas liecina par cilvēka dzīvības nepārtrauktību šajā vietā jau no senatī. Oļņkalna ir viena no senākajām dzīvojamajām vietām Latvijā. Tās teritorijā ir atrasti daudzi arheoloģiskie pieminekļi, kas liecina par cilvēka dzīvības nepārtrauktību šajā vietā jau no senatī. Oļņkalnas pilsnovads ir viens no senākajiem dzīvojamajiem novadiem Latvijā. Tās teritorijā ir atrasti daudzi arheoloģiskie pieminekļi, kas liecina par cilvēka dzīvības nepārtrauktību šajā vietā jau no senatī.

Kļūdas labojums

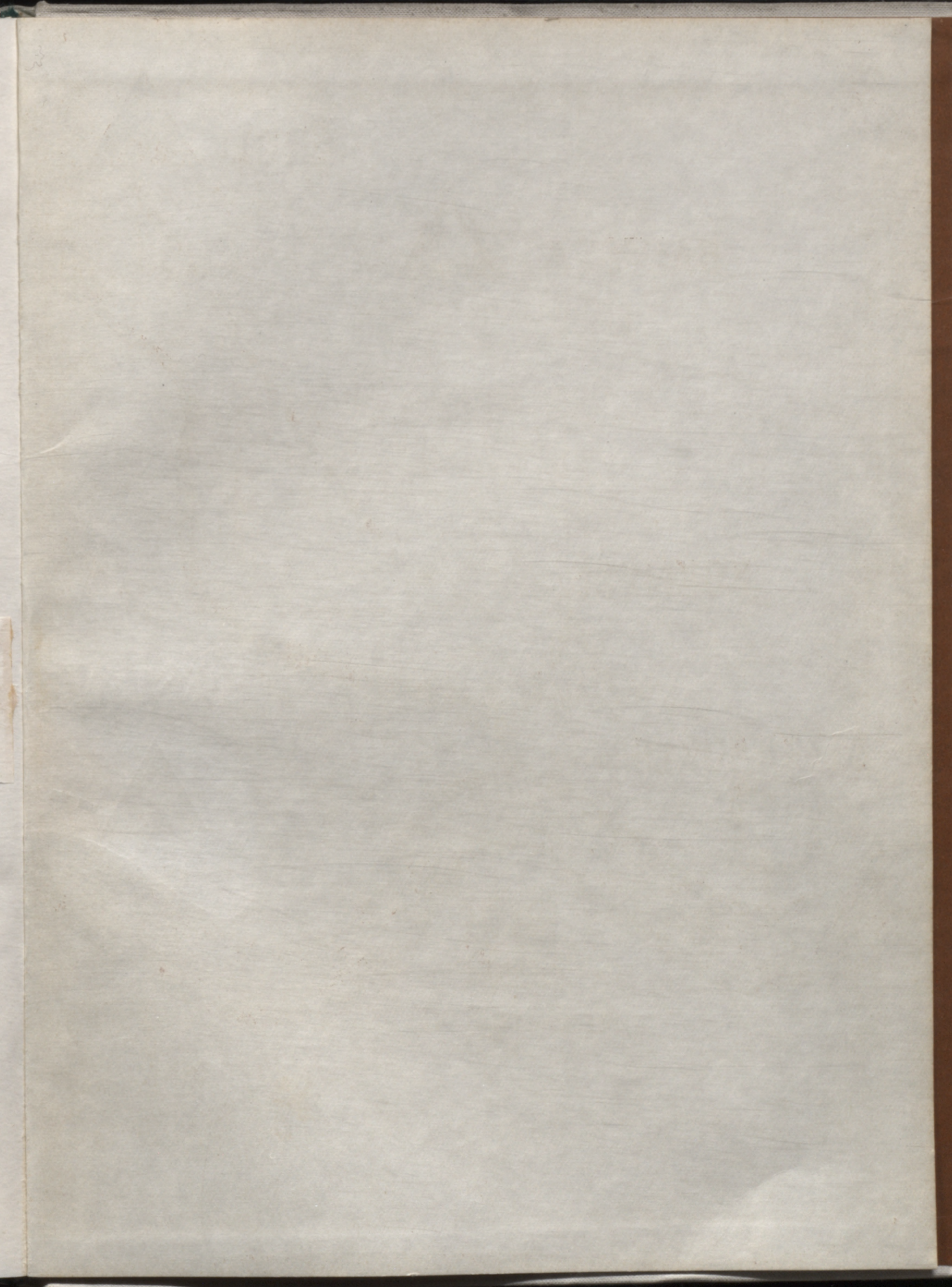
84. lpp. 10. rindā no augšas: X tab. vietā jābūt XLI tab.

E. Mugurēvičs. Oliņkalna un Lokstenes pilsnovadi

Kjober-Labor

By the way, the name of the company is Kjober-Labor.

A. Kjober-Labor

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA
0305051920

BALTOVA

ĒRĢĻI

BĒRZAUNE

LAUDONA

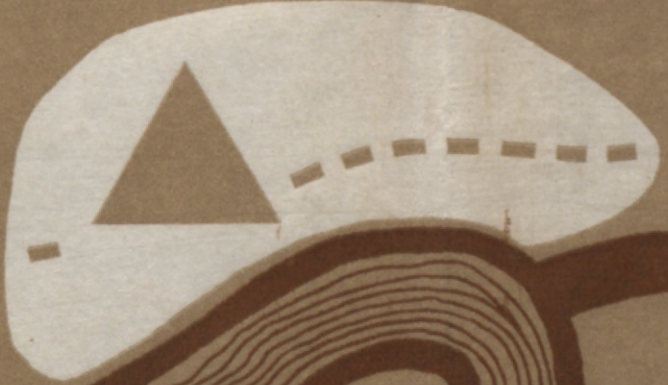
KOKNESE

KALSNAVA

LOKSTENE

AIZKRAUKLE

KRIEVCIEMS

ALTENE

SĒLPILS

KRUSTPILS

2 rbj. 54 kap.